

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

Дарко М. Матијашевић

**Безбедност југоисточне Европе-
константа стратешких концепата НАТО-а
ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА**

Београд, 2013. године

**UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY**

Darko M. Matijašević

**Southeast Europe Security- constant of
NATO strategic concepts**

DOCTORAL DISSERTATION

Belgrade, 2013.

МЕНТОР:

Др Радомир М. Милашиновић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет безбедности

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

Др Владимир Н. Цветковић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет Безбедности

Др Драган Р. Симић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

ДАТУМ ОДБРАНЕ:

Безбедност југоисточне Европе-константа стратешких концепата НАТО-а

Резиме

Комплексна димензија безбедности у формалном и суштинском смислу детерминише комплекс људске делатности и бивствовања. У својој основи безбедност се може исказати као специфичан феномен, који је базично одређен човековом, биолошким, егзистенцијалном димензијом а потом, последичном еволуцијом и комплексом социјалне општедруштвене интеракције. Наведено нужно одређује и мултидисциплинарност у приступу и поимању феноменологије безбедности кроз призму општих, друштвених односа, посебно манифестованих друштвеним конфликтима а еволуцијским процесом и спектром системског и организацијског односа са државом као умним и смисленим продуктом обликовања друштвене заједнице. Наравно, импликације и сложене корелационе интеракције феномена безбедности производ су и објективне еволуције друштвено-економских односа, уређења, технолошког прогреса али и геополитичких односа као кондензованог сублимата и есенције „нужности“ вишедимензионалних процеса. Сложени друштвени односи, тада базирани на настанку савремених држава, носилаца суверености заједнице-група, етноса и нација, управо су били основа за јачање и формализовање специфичних обележја безбедности и геополитике у теоретском и практичном смислу. Геополитика се, управо, као наука и пракса етаблира на крају процеса формирања савремених држава, који је трајао од половине XVI па до краја XIX века, преваходно на основама феноменологије безбедности. Еволуцијом у развоју модерних држава, које су, како настајање, тако и развој имале у Европи и сама геополитичка димензија, прво заснована, а потом апсорбујући безбедност као свој базични инструментариј, детерминише општецивилизацијску динамику и савремене процесе. Исто је имало непосредне импликације на глобални, светски ниво и то у врло широком дијапазону, економском, безбедносном, политичком, културолошком, и укупно цивилизацијском. Суштински, детерминише се и усмерава опстојност „човечанства“, заснованог на савременим међународним односима, пре свега суверених држава али и доктрина које су, неспорно, засноване на основним савременим геополитичким теоријама и своју „сврху“, у коначном, апликативно имају у савременом глобалистичком концепту.

Глобализација, као концепт и доктрина поседује одређена специфична обележја, која суштински опредељују процес еволутивног развоја друштвених односа ка циљу и димензији превазилажења класичних, модерних друштава и обликовања постмодернизма, као пожељног и пројектованог облика савремених друштвених и општих односа са обележјима наднационалних и слојевитих манифестација људске праксе „постмодернистичког доба“. Овакав приступ је, примарно, исказан са позиција једног пола, базичног савременог геополитичког приступа, теорије Мора или атлантизма. На другој страни, манифестациони израз више традиционалних и конзервативнијих специфичних обележја се, суштински, исказује са другим геополитичким базичним полом, теоријом Копна или евроазијства. Но, и поред ове битне компарације, можда је још конкретнији или прецизнији исказ да су супростављена два „теоретски и филозофски различита сопства“. Наиме, примарни, видљиви али и егзактни историјски контекст даје несумњиву потврду о врло јасној цивилизацијској нужности, стварању „услова“ за егзистенцију човека, потом еволуцијом етноса, нација, држава, те нужно и неомодерним комплексом интереса појединаца и група, инструментализовано у теоријској равни последичном конфронтацијом савремених општих геополитичких приступа теорија Мора и Копна. Безбедност, као феномен, теорија и пракса људског делања представља везивно ткиво али и непосредни инструментариј апликације ових приступа. Експлицитни примери новијег доба су савремени наднационални, колективни безбедносно-политички савези, НАТО пакт и Варшавски уговор. Југоисточна Европа је имала несумњив значај и константу у еволутивном општецивизацијском контексту али и у контексту феноменологије безбедности, као и теорије и праксе геополитике. Поред доказаног историјског контекста, ову димензију исказује и одржава као константу и детерминанту савремених геополитичких односа насталих након II светског рата а инструментализованих у конфликту две ривалске безбедносно-политичке организације, НАТО пакта и Варшавског уговора. Посматрањем настајања и еволуције НАТО пакта, од његовог формирања 04. априла 1949. године, анализом се долази до увиђања трансформације и адаптације путем седам стратешких концепата НАТО-а, који садрже базичне геополитичке одреднице савремене теорије атлантизма. Наведено позиционирање је, тада, у пракси представљено са Трумановом доктрином, а потом еволутивним развојем трансформисано ка, и у најновији Седми стратешки концепт НАТО-а, Активно

ангажовање, модерна одбрана, од 19.11.2010. године. Јасни показатељи указују на потврду апликативне и инструменталне димензије геополитичке теорије Мора. Ова геополитичка теорија је исказана на имплицитан али и експлицитан начин у сваком појединачном стратешком концепту, а најчешће у општим одређењима „заштите принципа а не територија“, промовисања „западних вредности“ али и спектром безбедносних опција за „сусрет“ са новим ризицима и изазовима. Наведени општи приступ је примаран у последња три стратешка концепта (за које нису још јавно обелодањени пратећи, разрађујући документи) из 1991., 1999. и 2010. године. Безбедност и безбедносна димензија југоисточне Европе се исказује као константа и детерминанта свих стратешких концепата НАТО-а. Константација се може аргументовати анализом димензије безбедности и односа стратешких концепата НАТО-а са два становишта, односно две референтне тачке. Први приступ у анализи јесте потврда константе и детерминишућег односа основних специфичних обележја, димензија стратешких концепата НАТО-а према безбедносној димензији југоисточне Европе. То су димензије односа организацијске структуре НАТО-а, финансијске и логистичке подршке и општи, свеобухватни однос НАТО-а према безбедносној димензији југоисточне Европе. Исказана је и потврђена несумњива интеракцијска и детерминишућа, константна и корелациона веза посматраних субјеката. Исто доводи до закључка о неспорној димензији безбедности југоисточне Европе као константе стратешких концепата НАТО-а. Са друге стране, референтна тачка анализе је постављена на апстраховање битних елемената безбедности југоисточне Европе као детерминанти и константи стратешких концепата НАТО-а. Анализом се може уочити издвајање следећих елемената: укупног безбедносног капацитета сваке појединачне државе и југоисточне Европе као безбедносног ентитета, географски положај појединачних држава и целокупног географског подручја југоисточне Европе, те индивидуални и привредни ресурси појединачних држава, као и југоисточне Европе у целини, укључујући и популацију у квантитативном и квалитативном смислу. Тако се може констатовати да се и по основу овог приступа несумњиво потврђује константна и детерминишућа димензија специфичних елемената безбедности као суштинског дела укупне безбедносне димензије југоисточне Европе у односу на стратешке концепте НАТО-а. Сублимирајући представљену елаборацију и базичне елементе истраживања, може се са високим степеном научне заснованости и инструменталне анализе НАТО

праксе, констатовати да је доказан базични хипотетички основ истраживања у смислу да: безбедност и безбедносне детерминанте представљају значајне елементе у настајању и еволуцији НАТО-а, да наведене детерминанте представљају константу у свим стратешким концептима НАТО-а и да безбедност југоисточне Европе има значајно место у редефинисању будућих глобалних концепата безбедности.

Кључне речи: југоисточна Европа, безбедност, геополитика, НАТО, Варшавски пакт стратешки концепти, глобална безбедност, еволуција

Научна област: Интегрисане, интердисциплинарне и мултидисциплинарне студије

Ужа научна област: Студије безбедности

УДК 327::911.3 (4-11/13)

УДК 327.5

Southeast Europe Security – constant of NATO strategic concepts

Summary

The complex dimension of security in the formal and essential sense determines complex human activity and existence. In essence, the security can be expressed as a specific phenomenon, which is basically determined by a person's biological, existential dimension, and then, by a consequence of evolution and a complex of social and general interaction. Foregoing necessarily determines multidisciplinary in approach and understanding of the security phenomenology through the prism of general, social relationships, particularly manifested with social conflicts and the evolutionary process and a spectrum of systematic and organizational relation with the state as a product of intellectual and sensible community design. Of course, the implications and the complex correlation of security phenomenon interaction are product of objective evolution of socio-economic relations, development, technological progress, as well as of geopolitical relations as a condensed sublimated and essence of multidimensional process "necessity". Complex social relations based on the emergence of modern states, leaders of community-sovereignty groups, ethnic groups and nations, were the basis for strengthening and formalizing specific features of security and geopolitics in theoretical and practical terms. Geopolitics, as science and practice, becomes established at the end of modern states formation process, which lasted from the mid-sixteenth to the late nineteenth century, principally on the basis of the security phenomenology. With the evolution in modern states development, which were both created and developed in Europe, and geopolitical dimension itself, first by forming and then absorbing safety as its basic instrument, is to determine general civilizational dynamics and modern processes. That also had direct implications on a global, worldwide level, and in a very wide range- economy, security, politics, culture, and civilization in total. Essentially, it determines and directs the existence of 'humanity', based on contemporary international relations, primarily of sovereign states and doctrines which, no doubt, were based on the fundamental theories of modern geopolitics and its own "purpose", in the final, has been applied in a modern globalized concept. Globalization as a concept and doctrine has some specific characteristics, which essentially determines process of evolutionary development of social relations towards goal and dimension of overcoming the classical, modern societies and the shaping of post-modernism as a desirable form of contemporary social and general relations with characteristics of supranational and layered manifestations of „postmodern era" human practice. This approach

is primarily expressed with one pole position, basic contemporary geopolitical approach, Sea Theory or Atlantism. On the other hand, expression of a more traditional and conservative specific characteristics is, essentially, shown with other basic geopolitical pole, by Land Theory or Eurasianism. However, despite this important comparison, maybe even more specific or precise statement would be that there are two opposing "theoretically and philosophically different selves." The primary, visible and exact historical context provides an undeniable proof of a very clear civilizational necessity of creating "conditions" for the existence of human, then with the evolution of ethnicity, nation, state, and necessarily complex of interests of individuals and groups, instrumental in theoretical level with consequential confrontation of modern general geopolitical approaches of Sea and Land Theory. Security, as a phenomenon, the theory and practice of human action is the connective tissue as well as the direct instrument of these approaches application. Explicit examples in recent times have been modern supranational collective security and political alliances, NATO and the Warsaw Pact. Southeast Europe has had an undoubted significance and constant in evaluative context of general civilizational, but also in a context of security phenomenology, as well as the theory and practice of geopolitics. In addition to proven historical context, this dimension is presented and maintained as a constant and determinant of contemporary geopolitical relations that occurred after World War II and instrumentals in a conflict of two rival security-political organizations, NATO and the Warsaw Pact. By observing NATO formation and evolution since its establishment on April 4th 1949, the analysis leads to insight in transformation and adaptation through seven strategic NATO concepts, which are containing basic guidelines of modern geopolitical theory atlantism. Specified position was then in practice represented by the Truman Doctrine, and then transformed with the evolutionary development, and in the seventh, the latest strategic NATO concept, Active engagement, modern defense, of November 19th 2010. Clear indications point to confirmation of the applicative and instrumental dimensions of geopolitical Sea Theory. This geopolitical theory is presented in an implicit and explicit way in each strategic concept, and the most commonly in definitions of "the protection of principle, not of the territory", promotion of "Western values", and with the range of security options for a "meeting" new risks and challenges. The above mentioned general approach is primary in the last three strategic concept (for which following, elaborating documents have not yet been publicly disclosed) in 1991. 1999. and 2010. Safety and security dimension of South East Europe is expressed as a constant

determining of the strategic NATO concept. The statement can be argued with the analysis of the security dimension and relations of NATO strategic concepts with two points of reference. The first approach in analysis is to confirm its constant and its determining relation of basic specific features, dimensions of the NATO strategic concept according to the security dimension of Southeastern Europe. These dimensions refer to the NATO organizational structures, financial and logistical support and general, comprehensive relationship between NATO and the security dimension of Southeastern Europe. It was reported and confirmed, beyond doubt, interactional and determinative, constant and correlational relation of observed subjects. That leads to the conclusion of indisputable dimension of security in Southeast Europe as a constant of NATO strategic concept. On the other hand, the reference point of the analysis is placed on abstracting the essential elements of security in Southeast Europe as determinants and constants of NATO strategic concepts. With this analysis following elements can be extracted: the total capacity of each state security and of the South East Europe as a security entity, the geographic location of individual countries and of the entire geographic South East Europe region, as well as individual and economic resources of individual countries and South East Europe as a whole, including the population in quantitative and qualitative terms. Thus it can be concluded that, based on this approach, it is undoubtedly shown that constant and determining dimension of specific security elements as an essential part of the overall security dimension of Southeastern Europe compared to the NATO strategic concept. Sublimating elaboration presented and basic research elements, it can be stated, with a high degree of scientific grounding and instrumental analyzes of NATO practice, that it has been proven a basic hypothetical basis for research in following terms: safety and security determinants are important elements in NATO creation and evolution, that stated determinants are constant in all NATO strategic concepts and that South East Europe security plays a significant role in redefining future global security concepts.

Key words: South East Europe, security, geopolitics, NATO, Warsaw Pact, strategic concepts, global security, evolution

Scientific field: integrated, interdisciplinary and multidisciplinary studies

Narrow scientific field: Security studies

UDK 327::911.3 (4-11/13)

UDK 327.5

САДРЖАЈ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
1.1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА.....	1
1.1.1. Досадашња искуства и уочени проблеми у научној тематизацији проблема истраживања.....	8
1.2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА.....	9
1.2.1. Операционално одређење предмета истраживања.....	9
1.2.2. Временско и просторно одређење предмета истраживања.....	11
1.2.3. Дисциплинарно одређење предмета истраживања.....	11
1.3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА.....	11
1.4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА.....	12
1.5. МЕТОДИ ИСТРАЖИВАЊА.....	12
2. ГЕОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА КАО ОСНОВА БЕЗБЕДНОСНОГ АСПЕКТА У ДРУШТВЕНИМ ОДНОСИМА	13
2.1. ГЕОПОЛИТИЧКЕ ОСНОВЕ И ОДНОС СА САВРЕМЕНИМ ПОИМАЊЕМ БЕЗБЕДНОСТИ.....	13
2.2. ЕВРОПА И ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА У КОНТЕКСТУ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ДИМЕНЗИЈЕ.....	35
3. БЕЗБЕДНОСТ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ КАО ЗНАЧАЈАН ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТ САВРЕМЕНИХ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА	49
3.1. БЕЗБЕДНОСТ И ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА.....	53
3.2. ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА И ГЕОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА ЕВРОАЗИЈЕ И БЛИСКОИСТОЧНОГ БЕЗБЕДНОСНОГ КРАКА.....	69
3.3. ДЕТЕРМИНАНТЕ РАСПАДА СССР-а и ИМПЛИКАЦИЈЕ НА ЈУГОИСТОЧНУ ЕВРОПУ.....	86
4. СТРАТЕШКИ КОНЦЕПТИ НАТО-а И ЕВОЛУЦИЈА НАТО-а У ОДНОСУ НА НОВЕ БЕЗБЕДНОСНЕ ИЗАЗОВЕ	109
4.1. ГЕОПОЛИТИЧКЕ ОДРЕДНИЦЕ ФОРМИРАЊА НАТО ПАКТА.....	111
4.2. НАСТАНАК НАТО ПАКТА И ЕВОЛУЦИЈА НАТО-а ПУТЕМ СТРАТЕШКИХ КОНЦЕПАТА.....	123
4.2.1. Први стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција.....	129
4.2.2. Други стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција.....	148
4.2.3. Трећи стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција.....	171
4.2.4. Четврти стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција.....	205
4.2.5. Пети стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција.....	248
4.2.6. Шести стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција.....	284
4.2.7. Седми стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција.....	308
5. БЕЗБЕДНОСТ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ КАО КОНСТАНТА СТРАТЕШКИХ КОНЦЕПАТА НАТО-а	337
5.1. ОДНОС ОДРЕЂЕНИХ СПЕЦИФИЧНИХ ДИМЕНЗИЈА СТРАТЕШКИХ КОНЦЕПАТА НАТО-а ПРЕМА БЕЗБЕДНОСНОЈ ДИМЕНЗИЈИ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ.....	339
5.1.1. Однос организацијске структуре НАТО-а и безбедносне димензије југоисточне Европе.....	339

5.1.2. Однос финансијске и логистичке подршке НАТО-а и безбедносне димензије југоисточне Европе.....	348
5.1.3. Однос НАТО-а ка безбедносном и политичком идентитету Европе-југоисточне Европе.....	356
5.2. ЕЛЕМЕНТИ БЕЗБЕДНОСТИ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ КАО ДЕТЕРМИНАНТЕ СТРАТЕШКИХ КОНЦЕПАТА НАТО-а И ЕВОЛУЦИЈЕ НАТО-а.....	358
5.2.1. Укупни безбедносни потенцијал југоисточне Европе као елемент и константа стратешких концепата и еволуције НАТО-а.....	359
5.2.2. Географски положај југоисточне Европе као елемент безбедности и константа стратешких концепата и еволуције НАТО-а.....	368
5.2.3. Ресурсни потенцијал југоисточне Европе као елемент безбедности и константа стратешких концепата и еволуције НАТО-а.....	376
6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	386
ЛИТЕРАТУРА.....	397
ПРИЛОЗИ.....	409
БИОГРАФИЈА.....	415

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Институционално одређење безбедности је имало своје еволутивне фазе од самог настајања цивилизације и уско је везано у првобитним формама за социјалне облике заједнице, а обликовањем и нарастањем нација, те потом и држава, добија димензију националног и државног.

Упоредо, потреба и интереси стварају многе историјски везане форме укрупњавања у шире институционалне, више или мање чврсте безбедносне и политичке везе, више или изван једне нације или државе.

Та савезништва, у одређеним институционалним формама, трају колико потреба, нужда и историјска реалност њиховог настајања и опстанка.

Колективна безбедност је парцијално као наднационална безбедност виђена кроз разне националне, империјалне и државне савезе током историје.

Врло очигледни, парцијални наднационални савези су виђени у бурним догађањима у Европи средњег века, а посебно XIX и XX века.

Северноатлантски савез (НАТО) установљен је по завршетку II светског рата (1949) године као наднационални, колективни одбрамбени савез и суштину и сврху постојања је везао за постојање другог, конкурентског Варшавског пакта.

Европа по установљавању ова два наднационална, политичко-безбедносна савеза, постаје кључно подручје интереса за оба, посебно имајући у виду и политичко-безбедносну блоковску поделу.

Паралелно, уз институционално обликовање Европске уније, која доживљава своју трансформацију из лабавог облика економског увезивања неколико западноевропских земаља у шири и чвршћи економско-политички савез, развија се потреба обликовања европског безбедносног капацитета, а то се у пракси развија путем институционализовања европских одбрамбених снага и заједничке европске спољне и безбедносне политике.

1.1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Завршетак II светског рата је, неминовно, водио дефинитивном расколу између сила победница, савезничких снага, вођених САД и Великом Британијом, са једне и СССР, са

друге стране. Немогућност одржања заједно свих савезника, победника II светског рата је била условљена различитим интересима по завршетку рата, првенствено, унутар Европе. Посебни проблем је била забринутост и неприхватање од стране Велике Британије, централне улоге и политичко-безбедносне контроле СССР-а у највећем делу Европе, као и историјско-стратешки циљ, блокирање излаза СССР - Русије на Медитеран.

Несугласице су неминовно водиле повратку опробаног концепта „баланса снага“¹: САД и западне силе вршиле су своју консолидацију на просторима Савезне Републике Немачке, у делу својих окупационих зона, Грчке, Турске, Италије, али и Јапана, док је на другој страни, СССР учврстио своје позиције у Средњој Европи и Балкану, осим у НРЈ - Југославији.

Економским мерама, Маршаловим планом², САД су поред, економског опоравка Европе, под контролом западних савезника, покушале да утичу и на државе под контролом СССР, са циљем њиховог, евентуалног, везивања за Запад.

Североатлантски Пакт³ је постао нужна последица тадашњег стања у Европи, постојећег „баланса снага“ и сукобљених интереса, али и сукоба са кључном, супротстављеном идеологијом, комунизмом.

„Маршалов план“ је декларативно имао за циљ економску обнову ратом опустошених земаља, али је његов суштински циљ био да спречи независан политички и економски развој, који може довести до „националног капитализма“, или што је још горе, до јачања комунистичког покрета у ратом опустошеним земљама.⁴

Обезбеђење економске помоћи, кроз Маршалов план у Европи и дубока подељеност на релацији Запад-Исток, турбулентни догађаји у земљама источне Европе, али и Грчке и Турске, довели су до останка и учвршћивања војног присуства САД у Европи.

¹ Види: Kissinger, H.. Diplomacy, A TOUCHSTONE BOOK, New York, 1995., pp.18-28.

² Маршалов план (или Програм европске обнове- European Recovery Program, ERP, назван по америчком државном Секретару, George C. Marshall), који га је предложио у свом говору на Харварском Универзитету 05.06.1947. године. Замисао је била да САД током четири године пруже знатну материјалну помоћ за обнављање привреде земаља Европе, односно „свих земаља западно од Азије“, укључујући ту и СССР, уз услов да те земље створе један заједнички програм обнове. Види: Правна енциклопедија.. Савремена администрација, Београд, 1979., 661.

³ НАТО- Североатлантски пакт (North Atlantic Treaty Organization- NATO) регионални одбрамбени пакт, резултат политике хладног рата и војног оформљења блокова великих сила, веза европских, западних држава са САД и Канадом. НАТО је закључен 04.04.1949. године (ступио на снагу 24.08.1949. године) између САД, У.К., Француске, Канаде, Белгије, Данске, Исланда, Италије, Холандије, Португала, Норвешке и Луксембурга, Грчка и Турска су приступиле 1952., а СР Немачка 1955. године. Види: Правна енциклопедија.. Савремена администрација, Београд, 1979., стр. 760.

⁴ Аврамов С.. Трилатерална комисија, Светска влада или светска тиранија ?, Академија за дипломатију и безбедност, ИГАМ, Београд, 2008., стр. 33.

Такође, интереси и идеолошки сукоб на Корејском полуострву потврђују ширу блоковску поделу на северној хемисфери, а према неким изворима и анализама, овај идеолошко-стратешки сукоб нових светских, глобалних играча је предупредио сличан сценарио у Европи, па и југоисточној Европи.⁵

Дефинише се веома флексибилна доктрина САД, у виду „заштите принципа“ уместо „заштите територија“. Нова доктрина се директно примењује као основа Североатлантског пакта, а непосредно је потврђена већ у корејском сукобу, али и у будућим сукобима⁶, укључујући и наше просторе, и просторе југоисточне Европе, учешћем НАТО-а, или само коалиције предвођене САД. Овакви приступи представљају даље аргументе о тзв. „еволутивном прилагођавању НАТО концепта“, новим изазовима и потребама.

Формални одговор СССР је склапање војно-политичког савеза Варшавског пакта⁷ чиме је обликована политичко-безбедносна карта Европе у наредних четрдесет година.

Од свог формирања 1949. године, НАТО је у континуитету вршио прилагођавање новим или тренутним безбедносним условима на ширем *геополитичком простору северне хемисфере*. У ту сврху је израђено и усвојено **седам Стратешких концепата**, а који су по својим специфичностима везани за три развојна или историјска периода НАТО-а: период хладног рата, период непосредно по завршетку хладног рата и период после напада на Светски трговачки центар 11. септембра 2001. године у Њујорку. У периоду блоковске конфронтације, израђена су четири Стратешка документа у условима који су били карактеристични за овај период блоковске конфронтације на линији Запад-Исток, развоја средстава за масовно уништење и опште трке у наоружању, те неколико кризних регионалних сукоба који су могли прерасти у глобални сукоб.⁸

Безбедносна политика НАТО почетком 1990-тих, односно после пада Берлинског зида, доживљава одређену промену. Кључни принципи на којима егзистира НАТО остају исти: НАТО је дефанзиван у својој основи, безбедност НАТО је недељива категорија,

⁵ Види: Kissinger H.. Diplomacy, A TOUCHSTONE BOOK, New York, 1995., pp. 473-474.

⁶ Види: Kissinger H.. DOES AMERICA NEED A FOREIGN POLICY?, TOWARD A DIPLOMACY FOR THE TWENTY-FIRST CENTURY, Simon & Schuster UK Ltd, London, 2002., pp. 241-247.

⁷ Варшавски пакт – Војно-политички уговор о пријатељству, узајамној сарадњи и помоћи потписан 14.05.1955. године у Варшави. Првобитно су чланице Варшавског пакта биле осам држава и то: Албанија, Пољска, Румунија, СССР, Мађарска, Бугарска, ЧССР и ДР Немачка. Албанија није учествовала од 1962. г. у раду, а 1968. г. је формално отказала уговор и иступила из Пакта. Види: Правна енциклопедија.. Савремена администрација, Београд, 1979., стр. 1581.

⁸ Види: www.nato.int/cps/natolive/topics_56626.htm.

безбедносна политика је базирана на колективној одбрани, наставак одржавања комбинованих војних снага у Европи⁹.

Поред наведених кључних принципа, прилагођавање новом стању у Европи се даље разрађује кроз јачање капацитета за мировне операције и операције управљања кризама¹⁰.

У овом периоду израђена су и усвојена два стратешка документа, први 1991. године и други 1999. године, на педесетогодишњицу настанка НАТО-а.

Прва борбена мисија НАТО је била у ратним дешавањима у Босни и Херцеговини. Кроз низ борбених операција, НАТО је активно учествовао у решавању сукоба у БиХ, прво као значајан фактор креирања безбедносно-политичких услова током, а посебно за завршетак рата, те на крају, базирано на одређеним резолуцијама Савета безбедности УН у операцији очувања мира. У ширем контексту, у овом сегменту је препознатљива еволуција у улози НАТО¹¹, *од мањег и лимитираног учешћа*, у операцијама подршке мира, *до преузимања кључне улоге* у целокупним операцијама **управљања кризама**.¹²

У сегменту управљања кризама, војна интервенција против Савезне Републике Југославије 1999. године представља додатни део у еволуцији НАТО-а.

НАТО је ушао у рат против СРЈ, без одобрења и одговарајуће резолуције Савета Безбедности УН, и уз велике поделе унутар Алијансе, пре свега САД и дела европских савезника. У том периоду стратеги Алијансе, поготову САД, поново цитирају крилатицу британског политичког аналитичара Кристофера Крокера (Christopher Croker), већ

⁹ У промењеним безбедносним условима у Европи НАТО снаге су прилагођене и постају мање и више флексибилне. Конвенционалне снаге су биле смањене, а у многим случајевима и ниво спремности за реаговање. Такође, постале су више мобилне, а што им је омогућавало да реагују у ширем спектру и биле су организоване да обезбеде њихову флексибилност, за учешће у операцијама управљања кризама и да се ако за то постоји потреба мобилизују у одбрамбене потребе Алијансе. Види: THE NATO HANDBOOK.. 50th Anniversary Edition, Office of Information and Press, Brussels, 1998., p. 68.

¹⁰ Појам речи криза има корене у грчком језику, према којема би се идентификовала као смисао пресуде или одлуке, или одређеног одлучујућег тренутка или стања, а у контексту опасности и прилике за стање опасности, а према својим коренима, у нешто различитом појмовном смислу се дефинише и на мандаринском и кинеском језику. Посебно поимање има у области медицине а савремено тумачење кризе се у области друштвених наука преузима од медицинских по основу „метафоре опасног стања за здравље“. Види: Кековић З., Кешетовић, Ж.. КРИЗНИ МЕНАЏМЕНТ И Превенција кризе, Универзитет у Београду, Факултет Безбедности, Београд, 2006., стр. 23.

¹¹ Види: NATO HANDBOOK.. NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001., pp. 107-120.

¹² Управљање кризама има највеће ефекте ако се са активностима почне пре саме кулминације кризе. У овом смислу потребно је познавати целокупан процес управљања кризама, који се може састојати од сегмената процене узрока кризе, њене идентификације и утврђивања приоритета у решавању. Види: Crisis Management.. Master the Skills to Prevent Disasters, Harvard Business School Press, Boston, 2004., pp. 2-20.

потврђену у Првом заливском рату: „Мултилатерално, ако је могуће, унилатерално, ако је потребно.“¹³

Историјска је чињеница да се, у овом случају, поред споменутих трвења, добија шира подршка у европским савезницима и први пут се употребљавају снаге НАТО-а ван граница држава чланица, не у дефанзивне сврхе, како је то базним документом али и филозофијом установљавања НАТО-а предвиђено, а базирано на „заштити принципа“, у овом случају људских права, спречавања хуманитарне катастрофе и потенцијалног геноцида.

Овај преседан засигурно представља потврду еволуције и ширег тумачења сврхе Алијансе, а има и шире импликације базиране на међународном праву, које су биле и биће предмет стручних али и политичких расправа и историјског одређења и тумачења.

Југоисточна Европа је термин који има посебно широку употребу после окончања хладног рата, односно распада СССР-а. Најновији Седми стратешки концепт НАТО донесен је у току 2010. године и он је имао додатне елементе еволуције, прилагођих опет геополитичким односима, који је поред постојеће димензије и базичних одредница из претходног стратешког концепта, обликовао приступ и ка димензији енергетске безбедности, софистицираних облика савременог ратовања уз константу и истрајавање на кохезији и кључном вођству САД у глобалној димензији али димензији Европе у географском али и геополитичком смислу.

У историјском смислу, југоисточна Европа и Балкан су дуже времена били синоними, али новији историјско-политички контекст издваја југоисточну Европу као комплекснији и шири појам.

Еволуцијом НАТО-а, али и саме Европске уније, тражио се адекватан израз за „остатак Европе“, који није био интегрисан у НАТО и ЕУ, а има и географско одређење као и ово наглашено политичко-безбедносно. На овај начин се истакла и нова димензија у односу ове две организације према овом делу Европе, посебно у смислу ширења утицаја на овај

¹³ Према неким правним тумачењима са запада, интервенција на Косову, против СРЈ, покушана је да се оправда са становишта давања првенства еволуираног приступа, да се „опасност од хуманитарне катастрофе“ може „изузети“ из оквира међународног права, и дати основу за војну интервенцију. У суштини, у пежоративном смислу на исто се може гледати као „победу морала над законом“. Види: Kagan P.. OF PARADISE AND POWER, AMERICA AND EUROPE IN THE NEW WORLD ORDER, Vintage Books, New York, 2004., pp. 125-127.

простор, групу држава које се налазе унутар и њихово интегрисање или везивање за политичко-безбедносни оквир НАТО-а и ЕУ.

„Савремена политичка терминологија користи истовремено називе и Балкан, Балканско полуострво, али и југо-источна Европа или југоисток Европе. Ови термини користили су се истовремено у неким периодима, неки пут једни чешће од других, што је зависило од тога ко га је користио и с којим циљем?. Сам појам Балкан конотативно се везивао за термин „балканизација“ и сва његова негативна значења, док је „југоисток Европе обично асоцирао на територијално-политички ентитет формиран у том делу Европе или се једноставно узимао да означи припадност Европи као целини.“¹⁴

Израз југоисточна Европа је за време II светског рата коришћен од стране Немачке¹⁵, а означавао је простор јужно од југоисточних граница Немачке, ка јужним границама СССР-а, а укључивао је и Турску и Кипар.

Очигледно је да је новонастала ситуација после II светског рата оставила југоистоку Европе наслеђе претходних историјских реалности. Утицај западних сила је остао очигледан, а пред сам крај II светског рата Велика Британија је унилатерално извршила инвазију на Грчку¹⁶, управо у функцији свог стратешког циља, предупређивања изласка и контроле Медитерана од стране СССР-а, на овом подручју. Економска помоћ путем Маршаловог плана је директно била, како у функцији стабилизације стања у централној Европи, тако и у југоисточној Европи, уз директну и снажну економску помоћ Грчкој и Турској. ФНРЈ (СФРЈ) је уз постојање ових геополитичких подела имала повлашћени статус, економску и војну и политичку подршку Запада, првенствено САД и Велике Британије, а посебно после идеолошког сукоба и разлаза са Стаљином 1948. године.

СССР је успоставио снажно присуство у Бугарској и контролу у Румунији и Мађарској, а Албанија, након сопствене процене ризика по безбедност на идеолошкој основи тражи нове савезнике и заштитнике, те успоставља тесну сарадњу са НР Кином.

¹⁴ Шолаја М.. Балкан у транатлантској пукотини, Центар за међународне односе, ЦИР Бања Лука 2006., стр. 20.

¹⁵ У пројектима нацистичке нове Европе, појмови Балкан и Југоисток јављали су се као супростављено дејство, не заузимајући никада центарално место. Били су ипак изузетно важан део глобалног разматрања о уређењу власти хиљадугодишњег Рајха на европском тлу... Овај важан али другоразредни циљ, повезиван је и тумачен увек у вези са појмом Mitteleuropе, при чему су важну улогу играли, посебно, његови делови који су раније били у границама Хабсбуршке монархије...Види: Ристовић М.. Балкан у нацистичким пројектима „Нове Европе“ у Другом Светском рату, Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану, Историјски институт, САНУ, Зборник радова, Књига 16, Београд, 1998., стр. 478.

¹⁶ Види: Ставријанос Л.. БАЛКАН после 1453. године, EQUILIBRIUM, Београд, 2005., стр.783-791.

Ангажман НАТО-а у југоисточној Европи после 1990. године је очигледан¹⁷, а поготово је јасна веза безбедносног и економског аспекта који се примењује у овом периоду, слично приступу који је Запад имао кроз Маршалов план педесетих година прошлог века. Стратешки концепт НАТО-а, који је усвојен у Риму 1991. године, је установио широку платформу безбедности и колективне одбране. Основ приступа је био да се кључни политички и војни сегменти НАТО-а укључе у процес шире сарадње са партнерским земљама централне, југоисточне и источне Европе, укључујући на првом месту редукацију у ослањању одбрамбених политика на кориштење нуклеарног оружја, а потом на процесе смањења наоружања и свеобухватних војних и безбедносних реформи у земљама централне и источне Европе. Посебно је обрађен сегмент међусобне сарадње, што је садржано у „Декларацији о миру и сарадњи (Declaration on Peace and Cooperation)“, а за оперативно спровођење елемената из програма заједничке сарадње НАТО-а и будућих партнера установљено је и Веће за северноатлантску сарадњу (North Atlantic Cooperation Council - NACC).¹⁸

Сарадња између НАТО-а и земаља партнера у централној и источној Европи је базирана на политичком и институционалном нивоу, сарадњи на одбрамбеном и војном плану, и на пољу управљања кризама и операцијама очувања мира.

Током 1994. године следи ново прилагођавање НАТО концепта, поново базирано на стабилности и безбедности у Европи а поготову источној и југоисточној Европи. Посебна пажња је посвећена улози НАТО-а на пољу управљања кризама и одржању мира, као и подршку мировним снагама УН у сукобима на простору бивше Југославије. Установљен је програм Партнерства за мир (Partnership for Peace - ПфП), а наредних година се интензивирају активности са партнерским земљама с циљем стварања услова за њихово пуноправно чланство у НАТО-у, а за ту сврху се формира Акциони план за партнерство (The Membership Action Plan - МАП), као посебан инструмент за постизање наведеног циља.¹⁹ Почетком 1999. године, три земље бившег источног блока Чешка Република,

¹⁷ Догађаји и сам рат на просторима бивше СФРЈ, у контексту нестабилности и на ширем простору југоисточне Европе после II светског рата, дао је основе да се почетком деведесетих година XX века, са становишта НАТО-а приступи уобличавању а потом и широком спектру ангажовања у конфликту, а сама криза је помогла у „редефинисању“ опште улоге НАТО-а али и теста за његову одрживост и укупне трансатланске односе али и геополитичку позицију САД. Види: Симић Ј.. У потрази за новом мисијом: НАТО и југословенска криза 1990-2001., Службени гласник, Београд, 2010., стр. 80-85.

¹⁸ Види: NATO HANDBOOK.. NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001., pp. 17.

¹⁹ Види: THE NATO HANDBOOK.. 50th Anniversary Edition, Office of Information and Press, Brussels, 1998., pp. 81-109.

Мађарска и Пољска су постале пуноправне чланице НАТО-а, шире проширење НАТО-а се наставља пријемом Румуније, Бугарске, Словеније, Словачке, Латвије, Литваније и Естоније у 2004. години, те коначно Албаније и Хрватске у 2009. години.²⁰

1.1.1. Досадашња искуства и уочени проблеми у научној тематизацији проблема истраживања

Тематика безбедности је врло комплексан појам, тако и са становишта његовог дефинисања. Неспорно је да је шире одређење појма безбедности везано како за индивидуалну, али и националну, државну, али и наднационалну. У појмовном и географском смислу, али и у смислу приступа, филозофије геополитичке реалности, југоисточна Европа или Балкан има врло битно и специфично место не само у општим историјским раздобљима, кроз специфичне и врло изражене безбедносне догађаје који су у корелацији са политиком, условљавали или били условљени да одређују значајна раздобља и као шире и дугорочније трендове политике и геополитике, не само у Европи.

Такође, колективна безбедност, институционализовање безбедности у наднационалне оквиру је историјска категорија, а врло присутна и на просторима Европе, тиме и југоисточне Европе.

НАТО, као кључни и једини политичко-безбедносни савез на северној хемисфери је врло комплексан конгломерат са политичким, безбедносним, војним али и економским обележјима. Сваки од појмова је врло комплексан за научно дефинисање али и анализу и научни приступ.

Наведено указује на укупну научну комплексност сагледавања и увезивања кључних појмова, суштинске везе безбедности, колективне безбедности, Европе и југоисточне Европе, институционализовање категорије безбедности у НАТО-у али и ЕУ, као и потенцијалну асиметрију безбедности у ове две организације али и на будуће правце развоја тих односа.

Имајући у виду све ове димензије, очигледно је да постоје доста субјективни приступи у анализи и дефинисању наведеног проблема.

²⁰ Види: www.nato.int/history/nato-history.html.

1.2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Проучавајући тематику проблема истраживања долази се до одређених закључака о недостацима, који су базирани на комплексности тематике, субјективном приступу, зависно од многобројних и вишезначних интереса о питању персоналних и институционалних, политичких и безбедносних интереса.

Узимајући наведену сложеност и сва ограничења која су потом везана у досадашњем приступу, у овом раду пажња ће бити концентрисана на идентификацију, дескрипцију и класификацију кључних безбедносних детерминанти у југоисточној Европи у контексту тренутне историјске реалности постојања и еволуције НАТО-а као наднационалног безбедносног савеза.

На основу сагледаног проблема истраживања, предмет истраживања се може дефинисати као идентификација и класификација безбедносних детерминанти у југоисточној Европи као константа стратешких концепата НАТО-а.

1.2.1. Операционално одређење предмета истраживања

Предмет истраживања би се сагледао кроз неколико фаза.

У другом поглављу би била анализирана геополитичка димензија као основа савременог безбедносног аспекта у друштвеним односима, а у том смислу Европа и југоисточна Европа. Дефинисањем геополитике као основе и кључних репрезентата у историјском контексту, разматраће се овај геополитички аспект и просторна али и безбедносна димензија југоисточне Европе и релације између ових димензија. Представиће се базични геополитички приступи у општем смислу са импликацијама на простор Европе и последично југоисточне Европе. На овај начин ће се стварати основ за повезивање геополитичког основа и димензије са безбедносном димензијом у научном смислу, као и непосредног просторног подручја југоисточне Европе, како са општег, тако и одређеног историјског основа, са непосредним импликацијама на безбедносни аспект југоисточне Европе.

У трећем поглављу биће посматрана југоисточна Европа у димензији безбедности као детерминанта и значајни чинилац геополитичких и уопште савремених међународних односа. У овом контексту биће посебно посматран однос безбедности и југоисточне Европе у просторном и политичко-филозофском смислу, а у оквиру базичних одредница

безбедности као науке и њених битних детерминанти. Паралелно представиће се корелациони односи југоисточне Европе и геополитичке димензије Евроазије, у контексту посматрања овако постављеног блискоисточног безбедносног крака, али и шире димензије овог приступа ка општој безбедносној димензији и значају југоисточне Европе у овом смислу. Исто тако, биће сагледане детерминанте распада СССР-а у контексту општих геополитичких промена крајем XX века и импликација наведених промена на југоисточну Европу у безбедносној и геополитичкој димензији.

У четвртом поглављу биће разматрани стратешки концепти НАТО и сама еволуција НАТО пакта. Сагледаће се геополитичке одреднице формирања НАТО савеза, повезујући ову димензију у временском и просторном одређењу са југоисточном Европом, са одредницама историјског контекста краја II светског рата, али и уз повезивање општих геополитичких, већ елаборираних теорија као битних одредница и опште основе за настанак НАТО пакта и његову еволуцију. НАТО пакт, његово установљавање, адаптација и еволуција биће сагледани кроз разматрање, анализу и издвајање битних специфичних обележја свих седам стратешких концепата НАТО.

У петом поглављу, засновано на претходним елаборацијама, како општих геополитичких одређења, инструментализације истих у контексту НАТО савеза, тако и његове еволуције и формализације кроз стратешке концепте сагледаће се и повезати димензија безбедности југоисточне Европе као константа стратешких концепата НАТО. У овом смислу приступ ће бити заснован на посматрању односа са две референтне тачке и то: са позиција односа специфичних димензија стратешких концепата НАТО, формализованих у стратешким концептима ка безбедносној димензији југоисточне Европе и са становишта елемената безбедности југоисточне Европе, који се неспорно појављују као детерминанте стратешких концепата НАТО и његове еволуције.

У закључним разматрањима ће се на кондензован начин сачинити сублимат целокупне посматране димензије, непосредно исказати потврда постављених хипотеза истраживања и оправданост методолошког и општег научно-истраживачког приступа у општем контексту научне и друштвене оправданости рада и спроведеног истраживања као и обраде предметне, комплексне и мултидисциплинарне тематике.

1.2.2. Временско и просторно одређење предмета истраживања

Предмет истраживања у односу на временски аспект обухвата период од настанка, формирања НАТО-а до данас, односно везује се за Први стратешки концепт НАТО-а од 04. априла 1949. године, па до последњег, Седмог стратешког концепта који је на снази а усвојен је 19. новембра 2010. године.

Просторно, предмет истраживања се физички смешта у географски простор Балкана, односно у више политичко-филозофски контекст југоисточне Европе.

1.2.3. Дисциплинарно одређење предмета истраживања

Предмет истраживања, с обзиром на своју комплексност, припада ширем спектру научних дисциплина. Обухвата област безбедносних наука, политичких наука, историје, географије, војних, организационих, правних и економских наука. Наведено јасно указује на потребу да тематику третирамо по основу њеног интердисциплинарног карактера.

1.3. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Досадашњи приступи тематици безбедносних детерминанти и безбедности уопште постављани су у оквиру ширег политичког аспекта или ужег одбрамбено-војног аспекта. Такође, југоисток Европе се, са становишта елемената безбедносних детерминанти парцијално посматрао, или деломично „увезивао“ у еволутивне фазе развоја НАТО-а.

Научни циљ у раду би био систематизовање досадашњих сазнања о безбедности и безбедносним детерминантама у југоисточној Европи и идентификација њихове везе са еволутивним развојем и прилагођавањем стратешких концепата НАТО-а, а што би подразумевало идентификацију, дескрипцију и на крају, класификацију кључних елемената безбедности југоисточне Европе, њихове међузависности и везе у широј перцепцији постојања и еволуцији НАТО-а. Такође, овакав приступ би допринео и даљим појашњењима суштинских и термилошких одредница у целокупно разматраној области и тематици.

У практичном смислу, резултати истраживања треба да допринесу бољем разумевању тематике, а што може бити посебно значајно за развијање и прилагођавање стратегија превенције и управљања безбедносним ризицима у југоисточној Европи на националном и ширем наднационалном нивоу.

1.4. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Имајући у виду комплексност тематике и посебно политичко-безбедносну осетљивост и реална ограничења произведена конгломератом интереса, истраживање ће бити засновано на хипотетичкој основи која се базира на неколико сегмената који ће бити доказивани:

1. Безбедност и безбедносне детерминанте југоисточне Европе представљају значајне елементе у настајању и еволуцији НАТО-а,
2. Наведене детерминанте представљају константу у свим стратешким концептима НАТО-а,
3. Безбедност југоисточне Европе има значајно место у редефинисању будућих глобалних концепата колективне безбедности.

1.5. МЕТОДИ ИСТРАЖИВАЊА

С обзиром на мултидисциплинарност тематике, истраживање захтева комплементарну анализу доступних података, као и коришћење више научних метода истраживања. Због наведене комплексности у раду ће бити анализирани садржаји из различитих извора података и то:

1. научних и стручних радова, који се баве безбедношћу у југоисточној Европи, НАТО-ом и глобалном безбедношћу уопште;
2. историјске грађе која је доступна, а која се бави наведеном тематиком;
3. научних и стручних, истраживачких пројеката;
4. институционалних извора, како међународних, тако и националних;
5. међународних докумената, који се односе на предмет истраживања;
6. позитивних прописа који се односе на безбедност и безбедносне ризике.

У раду ће бити кориштени следећи истраживачки методи:

1. анализа историјских докумената,
2. анализа научне и стручне литературе,
3. метод анализе садржаја,
4. метод триангулације.

2. ГЕОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА КАО ОСНОВА САВРЕМЕНОГ БЕЗБЕДНОСНОГ АСПЕКТА У ДРУШТВЕНИМ ОДНОСИМА

Геополитика са простором Европе има несумњиву и снажну, вишедимензионалну везу. Као прво сам појам „геополитика“²¹ (грч. *gea*- земља, *политики*-политика) је и настао на размеђу XIX и XX века и везан је за покушај филозофско–политичког осмишљавања и теоретског²² тумачења тадашњих међународних односа, а имајући у виду да је Стари Свет - Европа и била поприште и основ бурних националних и наднационалних трвења и конфликта. Сам израз геополитика, као наука има читав комплекс дефиниција, из којих се ипак на очигледан начин може препознати базни основ, одреднице и специфична обележја.

2.1. ГЕОПОЛИТИЧКЕ ОСНОВЕ И ОДНОС СА САВРЕМЕНИМ ПОИМАЊЕМ БЕЗБЕДНОСТИ

У нашем језику појам геополитика има своја одређења у контексту њеног тумачења као речи страног порекла.

„Геополитика, наука која се бави узајамним утицајем географских и политичких фактора“²³.

„Геополитика (грч. *ге*, *политике*) разматрање политичких питања са географског гледишта, тј., имајући у виду целу земљу; наука о утицају спољне природе на друштвени и политички живот.“²⁴

²¹ Види: Килибарда З.. ОСНОВЕ ГЕОПОЛИТИКЕ, Факултет безбедности: Службени гласник, Београд, 2008, стр. 9-10.

²² „Реч теорија је грчког порекла (*theoria*) и значи гледање, посматрање, а у ширем смислу- уопштено искуство, чисто сазнање, „чисту теорију“, за разлику од праксе и без обзира на практичну примену...Међутим, израз „теорија“ означавао је и хипотетичко знање, хипотезу, претпоставку, учење засновано на претпоставци која се даље проверава...Сматра се да свако емпиријско истраживање полази или изричито или прећутно од неке теорије и често се понављају оне речи да је теорија без праксе празна, а пракса без теорије слепа“. Становчић В.. Политичка теорија, ТОМ I, II поправљено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2008., стр. 366-367.

²³ Клајн И., Шипка, М.. Велики речник страних речи и израза, Треће допуњено и исправљено издање, Прометеј, Нови Сад, 2008., стр. 296.

²⁴ Вујаклија М.. Лексикон страних речи и израза, Четврто допуњено и редиговано издање, Просвета, Београд, 1991., стр.170.

Према Кеглију и Виткофу (Kegley W. Charles, Jr, Wittkopf R. Eugene), геополитика се дефинише као: „Теоретска поставка, по којој на спољну политику држава утиче њихов положај, природна богатства и физичка околина“.²⁵

Даље, према Обрадовићу (Обрадовић Жарко) :„...Ако покушамо да, у односу на сва понуђена схватања дамо једну синтетичку дефиницију, могли бисмо рећи да је геополитика наука која проучава значај простора (територије), али и других чинилаца за положај државе (политички, економски и др..) на регионалном и, ширем, међународном плану, са циљем да укаже на могуће правце решавања одређаних питања и развоја државе“.²⁶

Такође, Килибарда даје комплекснију дефиницију геополитике, а на начин одређивања њених главних задатака, полазећи управо од уочених, различитих појмовних одређења појма геополитике, али уз фокус на сам предмет геополитике. Уважавајући ове аспекте, аутор геополитику неспорно сматра науком, која се превасходно бави проучавањем „улоге и значаја физичко-географских и друштвено-географских чинилаца у политичким појавама и процесима“. У овоме смислу, извршио је и класификацију базичних задатака геополитике у четири „основне групе“, који се у суштини могу поимати и као методологија базичног научног приступа геополитике као науке.²⁷

Према Стојановићу (Стојановић Мићо), геополитичка мисао и појам геополитике су везани још за период античког филозофског размишљања и врло их је тешко, у том

²⁵ Кегли Ч. В., Виткоф, Ј. Р.. Светска политика, Тренд и Трансформација, Прометеј, Београд, 2006., стр. 126.

²⁶ Обрадовић В. Ж.. Геополитика Србије, Мегатренд универзитет, Београд, 2007., стр.15.

²⁷ Тако се, основни, базични задаци могу класификовати са методолошком димензијом научног приступа као: а) утврђивање корелација између појединих политичких појава и процеса и физичко-географских и друштвено-географских карактеристика простора на којем (или у вези с којим) се те појаве испољавају или су се испољавале; б) испитивање постојања узрочно-последичне повезаности између одређених политичких појава и процеса и њихових физичко-географских и друштвено-географских корелата; в) идентификовање склопова (комбинација) физичко-географских и друштвено-географских карактеристика простора који значајно утичу на одређене политичке појаве и процесе (подстичу, отежавају или онемогућавају њихово настајање; продужавају или ограничавају време њиховог испољавања; мењају ефекте њиховог деловања) и г) прогнозирање настајања одређених политичких појава и токова политичких збивања на основу перцепције актуелних физичко-географских и друштвено-географских параметара и процене трендова и динамике њихових промена. Види: Килибарда З.. Основе геополитике, Факултет безбедности-Универзитет у Београду, Службени Гласник Републике Србије, Београд, 2008., стр. 12.

контексту разликовати²⁸ од размишљања о политичкој географији. Но, неспорно је да се геополитика и политичка географија у многим својим пољима подударују, а већ у првим филозофским размишљањима по овом основу исказује се природна тежња, нагон одређених народа, конкретно тада Перзијанаца, за насељавањем „плоднијег простора“, а што се потом поистовећује са ставом о „експанзији“, по основу којег је право владајућег народа да живи „у недељивој природној средини“. Овакви приступи исказују директне геополитичке ставове који повезују политичку географију, природне ресурсе, нацију и захтеве проистекле из политичких и економских размишљања. Еволуција геополитике је у том контексту била заснована на базичној људској делатности, поимању „распореда политичких појава“, у ширем смислу, а исто је еволуирало кроз разне фазе сазревања друштвених односа²⁹. Суштина је да су прве почетне геополитичке мисли, али и пракса, биле засноване на основама филозофије, природним наукама, историји, филозофији, али и политици. У средњем веку није дошло до развоја геополитичке мисли у данашњем, савременом смислу поимања, док се „изразита геополитичка гледања“ појављују, почетком и средином осамнаестог века, испољена од Русоа, који повезује „величину државне територије“ као једну од детерминанти за свеукупни политички живот. Своју експанзију геополитика добија у време појаве буржоаских револуција³⁰, научно-техничког, технолошког развоја, колонијалних освајања, те појавом изразитих геополитичких мислилаца Кјелена, Хаусхофера, Макиндера и Спајкмена. Геополитика се може сматрати као један од „географских и политичких назора на свет“, а истовремено је и политичка доктрина. Значајан је допринос истраживања и разраде војне стратегије и војно-политичких теорија за развој геополитике, а специфичне доприносе су дали адмирал Филип Коломб и Алфред Механ. Коломб је као енглески адмирал у теоретском, стратешком и историјском смислу повезао значај поморског вођења борбених операција,

²⁸ „Светом влада јединствен светски закон, ред, устрој, уређење, поредак, сталан ритам догађања, свеопшта законитост, *логос*, који нужно одређује све збивање. Ни Сунце не може прећи своје мере! Светска ватра се с мером пали, и с мером гаси. Хераклит не наглашава само закон реда природнога догађања него и закон реда као начело друштвеног живота људи: „Народ ваља да се бори за свој закон као за зидове своје““. Калин Б.. Повијест филозофије с одабраним текстовима филозофа, Школска књига Загреб, Загреб, 1982., стр. 30.

²⁹ „Интеракције су епизоде потврђивања друштва...Почетак и крај интеракције су само пресеци *аутопоиесис* друштва... Интеракција, дакле, потврђује друштво тако што се ослобађа нужности да буде друштво. Само помоћу ове диференције друштво само може стећи комплексност, а интеракција сама предвидљиву невероватност. Само помоћу ове диференције могућа је еволуција невероватне комплексности“. Луман Н.. ДРУШТВЕНИ СИСТЕМИ, *ОСНОВИ ОПШТЕ ТЕОРИЈЕ*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2001., стр. 547.

³⁰ Види: Ваис А., Кандић, Љ.. ОПШТА ИСТОРИЈА ДРЖАВЕ И ПРАВА, *ДВАНАЕСТО ИЗДАЊЕ, САВРЕМАНА АДМИНИСТРАЦИЈА*, Београд, 1984., стр. 182-200.

те стратегије и утицаја оваквог приступа на свеукупну геополитику, а што је представио у свом делу „Вођење борбених операција на мору“. Алфред Механ је са тумачењем предности позиције поморске моћи, посебно афирмисао значај поморске превласти и стратегије у функцији геополитичких интереса, пре свега САД-а. Но, други истакнути теоретичари су значајно допринели истраживањима и праксом у својим специфичним областима развоју геополитике, као што су Макијавели, Клаузевиц, Молтке, али и Енгелс (види: Ерл, 1952, Соколовски, 1965).³¹

Галогаж (Галогаж П. Милан), такође, геополитичке корене смешта у античко време, истичући и саму сложеницу, појам геополитика, у њеном изворном значењу грчких речи *геа*-земља и *политики*-политика, које је своју рану примену имала у областима појашњавања одређених специфичних појава, из области политичких, друштвених али и природних, посебно, климатских и геопросторних поља. Први заговорници или делатници, који су у свом опусу имали и суштину садржаја која је била предмет проучавања, или барем, у одређеној мери дотичала, подручје савременог поимања геополитике, били су из домена, филозофије, „прве науке“, а између бројних филозофских размишљања, ову димензију су непосредно у својим радовима дотicali Херодот, Хипократ, Платон, Аристотел, Тукида и други филозофи (види: Ђурић, М., 2009, Платон, 1968, Цицерон, 2002, Сартр, 2007, Мисли над мислима, 2007, Тејлор, 2007). Континуитет, са првим, основама геополитике се наставља тек са савременим европским мислиоцима, XVII и XIII, века, Боденом, Монтескјеом, Русоом и Хердером (види: Ваис, Кандић, 1984, Диги, 1998) а да би своју значајну афирмацију, геополитика доминантно развила у XIX и XX веку. Појмовно је установљена као теорија и пракса, од стране шведског теоретичара Кјелена, и исказана у делу „Држава као животни облик“, 1916. године, а базични, прагматични основ развоју геополитике дала је енглеска филозофска мисао, поставке либералних наука и приступа, превасходно „таласократије“, предвођене Макиндером.

³¹ Види: Стојановић М.. Политичка географија, геополитика и геостратегија, Увод у геополитичко мишљење, Матица српска, Бања Лука, Графомарк, 2001., стр. 31- 34.

Макиндеров геополитички приступ, је био у потпуној подударности са Смитовим економским приступом либералној економији³² (види: Смит, 2008), те је обједињени приступ обе школе, у класичним поставкама Макиндеровог геополитичког приступа, био основа енглеског империјалног и државног интереса, глобалне светске доминације у XIX веку, а посебно над осталим европским конкурентима, превасходно Немачкој. Наравно, били су адекватни одговори и од стране чувених немачких мислиоца, пре свега Рацела, који је и утемељио политичку географију, као основу савремене геополитике, на основу чувеног дела „Политичка географија“ из 1897. године. Класични представник немачке геополитичке науке и праксе, ученик како Макиндера, тако и Рацела је Хаусхофер, који је установио класичну немачку геополитичку школу, која је била усмерена у обликовање националних, државних, геополитичких интереса Немачке, као одговор установљеној „англосаксонској школи“, која је имала и значајну примену и примат у пракси. Сама геополитика, у свом базичном, савременом поимању обухвата битне елементе као што су економполитика, демополитика, социополитика, кратополитика а геополитика је у овом контексту, од стране Кјелена дефинисана као „наука о држави као географском организму или појави у простору“. Рацел је у свом приступу геополитику подразумевао као делатност која у свом примарном фокусу има „разматрање и утврђивање односа између географског простора (величина, облик, положај, клима, природна богатства, сарадња међу просторима и начини повезивања простора, итд.) и политике“. Геополитика је схватана и у „ужем смислу“ као схватање одређених односа између географског простора и политике као специфичне делатности, али се исто тако поимала и као одређена врста политичке географије, односно пракса коришћења „географских теоријских знања и емпиријских података“ у практичне сврхе, односно за политичке потребе. Еволутивним развојем, геополитика издваја свој научни идентитет, поседовањем сопственог предмета истраживања, као и методологију научног истраживања те постаје „поддисциплина политиколошких наука“. На овај начин геополитика, шири свој предмет изучавања са географских, просторних аспеката, на шира питања међународног, светског поретка.³³

³² Развојем либералне производње, долази се и до услова да је тржиште ограничено за потрошњу, те се нужно долази у циклички круг ширења комуникације, тржишта као последице губљења специфичности робне замене. Исто има несумњиву конотацију у последицама транспортне, саобраћајне али и монетарне револуције, као и реперкусија у политичком и безбедносном контексту, с обзиром на неопходност приступа сировинама, димензије транспорта, комуникација и др.. Види: Смит А.. Истраживање природе и узрока богатства народа, Global Book, Нови Сад, 1998., стр. 33-122.

³³ Види: Галогача П. М.. Геополитика, Гало Газа д.о.о., Сремска Каменица, 2007., стр. 2-6.

Према Исаеву (Исаев Борис Акимович), само поимање геополитике повезано је за научна размишљања и научнике древнога света, који су још тада приметили „јединствену везу“ политичке делатности (види: Монбријал, 2006), под којом су превасходно подразумевали „делатност владара“ и на другој страни „земљиних пространстава“, односно територија на којима се ова делатност обављала и на коју се у конкретном смислу и односила³⁴. Поставке наведених приступа биле су, превасходно, у функцији давања помоћи и одговора на одређена питања и конкретне настале проблеме, контроле територија, а што је везано за историјски контекст развоја друштава, те низа друштвених конфликата и турбуленција на том развојном путу. Настала је нужност за практично, чему је претходило, на одређен начин, и научно знање, спознаје о географији, рељефу, клими, речним токовима, природним препрекама, комуникационим правцима и мору као посебно значајној категорији. У суштинском смислу било је потребно дати адекватне одговоре на базична географска и територијална питања, а пре свега у функцији одбране и заштите наведених простора, територија, тиме и „делатности владара“, уз непосредну манифестацију и инструментализацију у конкретним ратним условима. Наиме, са првим приступима геополитичкој мисли и пракси, у основи се ствара однос корелације у смислу да, успешност ратовања није могуће обезбедити без квалитетног познавања географских и топографских фактора, као елемената приликом процене територија и акваторијума будућег ратног сукоба, или, уколико се на другој страни не влада са квалитетним информацијама³⁵ о економској и војној моћи противника, односно његовог друштва, државе и његове војске. У овом смислу геополитика се може поимати као детерминанта политичке делатности, како у миру тако и у рату, са географским, историјским, социјално-

³⁴ „Свака власт је власт над људима, па тако и државна власт. С друге стране, пошто ниједна власт није универзална, тј. не обухвата цело човечанство, постоји потреба да се власти разграниче, да се по неким мерилима одреде који људи потпадају под коју власт...Заједнице чија је власт одређена територијом зову се просторне (територијалне) заједнице..Заједнице чија је власт одређена личним особинама људи над којима оне власт врше зову се личне (персоналне) заједнице...тако је племе, које је било највећа друштвена заједница пре државе, било углавном лична заједница, а данас су такве заједнице породице, народи, удружења и тако даље. Држава је у првом реду територијална заједница, те под њену власт потпадају сви људи који живе на њеној територији.“ Лукић Д. Р.. УВОД У ПРАВО, ДЕСЕТО ИЗМЕЊЕНО ИЗДАЊЕ, Новинско –издавачка установа, Службени лист СРЈ, Београд, 1993., стр. 48-49.

³⁵ Информација је кључ људског постанка и опстојности а жеља за информацијом представља посебан феномен који је свој апликативни облик добио у активностима прикупљања информација, посебно поверљивих тајних информација. У историјском контексту постоје многобројни примери, када се на основу употребе или злоупотребе информација добијала предност у како комуникацији, тако и стању конфликта, ратова, дипломатији и политици, економији и широким областима људске праксе. Види: Трифони А.. ЧУДЕСНИ СВЕТ ШИФАРА или КРИПТОЛОГИЈА КРОЗ ВЕКОВЕ,ИДА-М, Београд, 2009., стр. 11-12.

психолошким, и економским факторима као базичним одредницама и везама политичког и уопштеног географско-социјалног аспекта, интегрисаног у конкретни историјски контекст. Крајем XIX и почетком XX века геополитика добија основне димензије и својства науке, са базичном одредницом, спознавањем државе као живог организма (види: Bertalanffy, 2009, Бујуклић, 2010) ослоњеног, и зависног у суштинском смислу у односу на територију, односно пространство на коме се налази, са свим природним богатствима и ресурсима на тој територији и на које у том контексту „полаже и природно право“. Сам појам „геополитика“ састоји се из два дела, „гео“, који примарно означава географске особености, односно утицај географских фактора, у њиховом најширем смислу на општу политику друштва и државе³⁶. Ове особености се могу класификовати и примарно појмити као, значај територије, географског положаја, односно простирања и положаја државе на континенту. Потом, однос државе, њеног положаја у односу на вештачке или природне границе, ободне мора и планина, и токове река. Такође, врло значајно својство је квалитет и могућност комуникација, како водених, тако и копнених, посебно непосредни географски положај државе у односу на море, њено залеђе и дубина тог залеђа, те отвореност залеђа за комуникацију са ширим територијама, а посебно за приступ ка мору. Природна богатства, природни ресурси, њихов квантитет, као и могућности њиховог коришћења, представљају основу, на којој се обезбеђују услови за економски опстанак, развој, социјални прогрес, насељавање и ширење становништва, на наведеним територијама, те квалитет живота, густина насељености, социјални састав и друге карактеристике изведене по овом, али и по целокупном комплексу наведених особености. У XX веку, односно крајем XX и почетком XXI века, ова димензија, корен, „гео“ је добио и други додатни смисао. Геополитичари га почињу све чешће користити као одредницу за: „планетарни“ и

³⁶ „Пошто се појам државе потпуно развио тек у модерно доба, треба га дефинисати у складу са његовим модерним типом али при том треба апстраховати садржинске циљеве који могу бити врло променљиви, што се баш сада доказује. За данашњу државу је, у формалном погледу карактеристично да има управни и правни поредак, које је могуће мењати законским путем, према којима се оријентише групно деловање државног апарата (који је исто тако, законским путем одређен), и који претендује на то да важи не само за чланове групе (који доспевају у групу, углавном рођењем), него у широком обиму и за свако делање које се одвија у области којом се влада. (Дакле, модерна држава је територијална установа.)...Овај монополски карактер државне власти је битно својство њеног данашњег положаја, као што је то и чињеница да она има карактер „рационалне установе“ и „трајне организације““. Вебер М.. Привреда и друштво, ТОМ I, Просвета, Београд, 1976., стр. 39.

„глобални“ контекст³⁷, односно за квалитет и суштину односа политике на глобалном нивоу, а по чему су детерминисани глобални међународни односи супердржава или војни блокови, по основу искустава у геополитичким односима између САД и СССР, односно НАТО-а и Варшавског пакта. Такође, нови смисао појма „гео“ се димензионише и у контексту поимања „прекомпозиције“ светских међународних односа, са биполарних, на монополарне, односно полицентричне међународне геополитичке односе. Други део термина, „политика“ у наведеном смислу, означава јачање државе, ширење њеног утицаја, те установљавања власти над територијама и просторствима као и дугорочно задржавање власти над овим територијама. И овај део компоненте „геополитика“ је у последње време доживео еволуцију, с обзиром да савремени геополитичари не заступају, толико опцију са приматом на освајање и прибављање нових територија у дословном смислу, већ се изражава тенденција, тежња максималној контроли територија, а при чему се чува особеност и својство савремене геополитике. То је својство контроле, не територија у дословном смислу у целисти, него кључних делова територија, као и кључних комуникација, а на наведеним територијама кључних токова, односно финансијских и трговинских токова, токова радне снаге, енергената, ретких природних ресурса и другог. На овај начин се стварају најбољи услови и основе за сопствени, индивидуални развој и прогрес, земље која користи геополитику, очигледно као врло значајан и користан инструментариј у елаборираном смислу.³⁸ Суштину савремене геополитике чине теоријска и практична геополитика, при томе се теоријска назива „геополитикологија“, а практична, односно примењена геополитика назива се „геостратегијом“, што је приказано у шеми 1. Такође, геополитика се може разделити и сагледати у односу на читав спектар њених саставних дисциплина, или другим речима може се одредити место геополитике у општем систему наука. Тако се може уочити да је геополитика повезана са групама наука као што су групе географских и демографских наука, историјских и политиколошких наука, економских и информационих наука и војно-стратегијских наука.

³⁷ „Према тези универзалиста, народи у другим друштвима имају, у основи, исте вредности као и Американци, или ако их немају, они желе да их имају, или ако не желе да их имају они имају погрешан суд о ономе шта је добро за њихово друштво, те да на Американцима лежи одговорност да их убеди да пригрле америчке универзалне вредности. У таквом свету Америка као нација губи свој идентитет и постаје доминантна компонента супранационалне империје.“ Хантингтон С., АМЕРИЧКИ ИДЕНТИТЕТ, ПРОБЛЕМ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ АМЕРИКЕ, ЦИД, Подгорица, 2008., стр. 387.

³⁸ Исаев Б. А.. Геополитика, Уџбеник, ООО „Питер Принт“, Санкт-Петербург, 2005., стр. 10 -17.

Шема 1. СТРУКТУРА САВРЕМЕНЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Извор: Исаев Б. А.. Геополитика, Уџбеник, ООО „Питер Принт“, Санкт-Петербург, 2005., стр. 15.

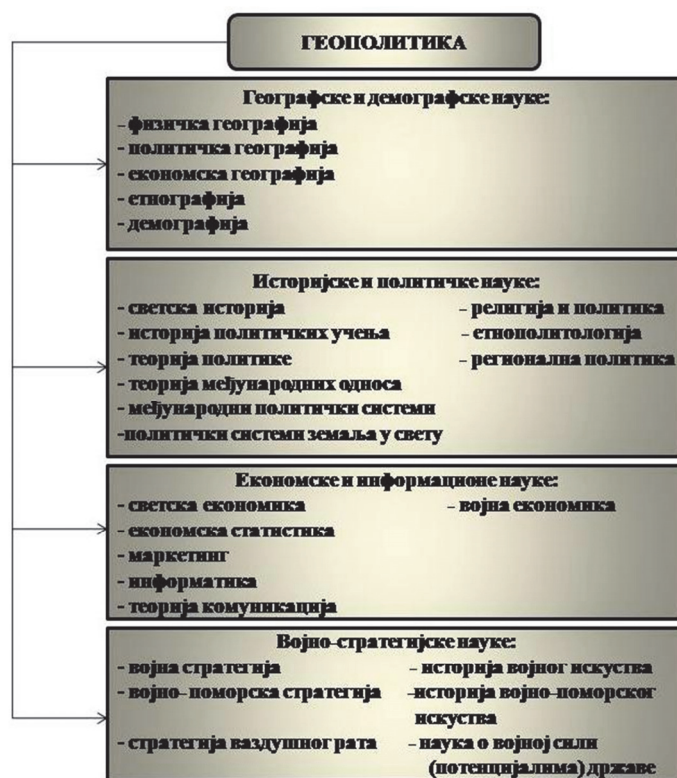
У свакој од наведених група налазе се значајне научне области, као битне детерминанте геополитике, као очигледно, мултидисциплинарне науке и комплексне, исто тако мултидисциплинарне праксе. Наведено се може сагледати у шеми 2.

На основу наведених неколико научних и теоријских приступа појмовном али и суштинском одређењу појма геополитика, уочава се спектар прилаза појмовном одређењу. Ипак наведени приступи се могу уобличити и одредити поимањем геополитике према спознаји, пре свега, њеног базичног, научног основа. Геополитика има историјску, научну заснованост на „првој науци“-филозофији, а потом развојем људске, научне делатности и израстање геополитике у мултидисциплинарну науку. Геополитика се у овој равни заснива и има међузависни интеракцијски однос са бројним научним пољима, научним дисциплинама, у спектру од природних, друштвених и савремених, мултидисциплинарних области и теорија. Као свој базични предмет истраживања, геополитика, као наука, има проучавање међусобних утицаја општих географских и друштвених, те политичких и економских фактора у функцији одређивања оптималне позиције државе у односу на њену егзистенцију и прогрес, као савременог, умног и смисленог облика конституисања друштва (нације, народа, етноса).

Геополитика има своју научну методологију, као и неспорни општи значај и примењивост у односу на општедруштвене интересе и циљеве. Такође, има и своје одреднице, пре свега, да је продукт смислене људске делатности, да поседује димензију еволутивног историјског развоја, да је у непосредном корелационом односу са укупним друштвеним развојем и да има потенцијал динамичког развоја и утицаја на широки спектар људске

делатности са посебним нагласком на однос са државом, као базичним носиоцем савременог народног или грађанског суверенитета³⁹.

Шема 2. МЕСТО ГЕОПОЛИТИКЕ У СИСТЕМУ НАУКА

Извор: Исаев Б. А.. Геополитика, Уџбеник, ООО „Питер Принт“, Санкт-Петербург, 2005., стр. 16.

Геополитика на овај начин детерминише и своја специфична обележја као наука, пракса, делатност са реалним продуктима, резултатима свог деловања. Деловање има комплексну димензију у односу на општу квалитетну димензију људске егзистенције, те има своју

³⁹ „Државне границе су данас отвореније а културе имају већу моћ прожимања. Реалност и неминовност а по неким и судбинска димензија глобализације, огледа се у чињеници и историјском искуству по којем никада неразвијени нису били пример развијенима нити су слабији диктирали јачима, већ обрнуто...Још је Тукидид упозоравао да „велике државе раде оно што могу, а мале оно што морају“. Иако се суверенитет националних држава трансформише, оне и даље представљају једног од кључних актера, како на међународној сцени, тако и унутар своје територије“. Орловић С.. Политиколошки огледи, Службени гласник, Београд, 2010., стр. 280.

специфичну методологију и базичне процесе обављања делатности усмерене на предмет и праксу свог бављења.

Из досадашњег приступа појму геополитика и њеном појмовном и историјском, еволутивном одређењу видљиво је, да је геополитика неспорно производ људске делатности и смисленог деловања, а да о приступу и поимању геополитике у научном и практичном смислу постоје писани записи чак из античког времена. Даља еволуција геополитике, као посебне и специфичне, мултидисциплинарне људске научне и практичне делатности, иде заједно са развојем друштвеног поретка, али и научног, и научно-технолошког развоја. Посебну експанзију добија, и управо инструментализује у периоду стварања савремених држава, и несумњиво је директно у еволутивном и корелацијском односу са самим процесом настајања савремене државе. Наведени процеси су од XVI века добили своје убрзање, у складу са новим технолошким открићима, открићима „Новог света“, колонијалних похода, те потребе за заштитом, тада империјалних а потом и националних, односно друштвених интереса, манифестованих, путем транзиционог периода, у виду савремених државних интереса (види: Тарле, 2008).

После Вестфалског мира, 1648. године, долази до формирања основа новог међународног порека, а националне државе, тиме и национални интереси појединачних нација и држава, постају доминантни у том новом, новоустановљеном концепту, који је базиран на „равнотежи или балансу снага“ (види: Kissinger, 1995). Родоначелници научне дисциплине геополитика су Рудолф Кјелен (Rudolf Kjellen) и Фридрих Рацел (Friedrich Ratzel), који су овај теоретски основ употребили у бављењу међународним односима који су били основ за крвави глобални сукоб, правасходно у Европи- I светски рат. Поред њих и други савременици а у првом реду Халфорд Макиндер (Halford John Mackinder), Алфред Механ (Alfred Thayer Mahan), Николас Спајкмен (Nikolas Spajkman) и Карл Хаусхофер (Karl Ernst Haushofer), Арнолд Тојнби (Arnold Joseph Toynbee) и Карл Шмит (Karl Schmidt), представљају најзначајније представнике геополитике као научне дисциплине. Међутим исто тако неспоран је утицај и допринос и значајног, осталог дела научника са краја XIX века, као и савремених научника као што су Фридрих Нојман (Friedrich Naumann), Видал Блаш (Vidal de la Blache), Освалд Шпенглер (Oswald Manuel Arnold Gottfried Spengler) Николај Трубецки (Николај Сергејевич Трубецки), Петар Савицки (Петар Николајевич Савицки), Лав Гумиљов (Лав Николајевич Гумиљов), Николај Алексејев (Николај Алексејевич Алексејев), као и савременици као што су Александар Дугин (Александар

Гељевич Дугин), Семјуел Хантингтон (Samuel P. Huntington) али и Хенри Кисинџер (Hainz Alfred Henry Kissinger), Збигњев Бжежински (Zbigniew Kazimierz Brzezinski), Френсис Фукујама (Francis Yoshihiro Fukuyama), Ноам Чомски (Noam Avram Chomsky), Роберт Купер (Robert Francis Cooper), Алексеј Романов (Алексеј Владимирович Романов), Алан де Беноа (Alan de Bono), и други.

Врло значајну геополитичку теорију је развио Макинџер, а која има низ елемената који се директно могу везати за Европу, па и југоисточну. Такође, погледи Макинџера у многе могу послужити и за тумачења конфликта у Европи (тима и свету) средњег века али и савремених конфликта у XIX и XX веку а посебно I светског рата. Паралелно, може се устврдити и да делови његове теорије могу бити примењиви и данас како би се покушао разумети тренд у међународним односима са позиције Европе, а засигурно се могу извући врло корисни закључци везани за узроке и сам II светски рат, геополитичку конфронтацију суперсила после њега и нових геополитичких трендова, који су настали распадом СССР-а, израженијим униполаризмом, глобализацијом и новим безбедносним изазовима- првенствено тероризмом и лезом савремених безбедносних ризика, укључујући технолошке, еколошке, културолошке, демографске, енергетске и друге.

Суштина Макинџерове теорије је исказана у његовој чувеној тези: “Ко влада источном Европом, Влада Срцем континента; Ко влада Срцем континента, Влада Светским острвом; Ко влада Светским острвом, влада целим светом“. Поред појма Источне Европе Макинџер, ипак (са данашњег становишта) даје и шири, не само географски однос. Наиме, антагонизме између Германа (Немаца) и Словена посматра на начин, да се у источној Европи требају тражити таква решења да „морате да успоставите неку равнотежу међу њима, као и потпуну независност и једних и других“. Наравно, његов приступ има и додатну значајну димензију, базирану и лимитирану, углавном, тадашњим временом и условима, а то је да „западна Европа, како острвска тако и полуострвска, нужно мора да буде супростављена ма којој сили која покуша да организује ресурсе источне Европе и Срца континента“.⁴⁰

Наравно, приступ ка „географском“ али и „национално- наднационалном“ сукобу (па чак и са елементима племенско-расних сукоба) између Германа и Словена, Макинџеру служи за појашњавање појмова Светског острва, а то је по њему простор Европе, Азије и

⁴⁰ Види: Макинџер Х. Ц.. Демократски идеали и стварност, Метафизика, Београд, 2009., стр. 143-155.

Африке, Срце континента је простор углавном целе Русије и у садашњим условима новонасталих држава источне и југоисточне Европе, Мале Азије, Кавказа, па делови Кине, Индије и целе југозападне Азије искључујући само уске приобалне делове. Такво Светско острво је доминантно у односу на остале делове света, који су периферија, а што он и недвосмислено исказује у својој раније споменутој тези о неопходности контроле источне Европе и последице истога за контролу у целом свету.

Кокер (Coker Christopher), даје своје размишљање о тадашњим геополитичким трендовима на глобалном нивоу. Поготово, даје осврт на колонијане походе и геополитички приступ западаних европљања, али и паралелним процесима који су се дешавали на источном делу Европе и у Азији, односно, са појавом експанзије Руске империје. У том смислу, он, на одређен начин даје и критику Макиндеровом геополитичком приступу. Према њему, „...Док су Европљани у XVI веку предузимали пустоловна путовања на Запад ка Новом свету, Русија се окретала ка Истоку... У Макиндровој визији је било значајно то што је она потпуно искључивала свет источне Европе. То стање се одржало све до самог краја хладног рата. Источни Европљани су просто били одстрањени из свести геополитичара који су следили Макиндера.“⁴¹.

Механ је као амерички историчар и официр (види: Mahan, 2005), друге половине и краја XIX века, дао свој геополитички допринос дефинисањем „поморске стратегије“, односно тумачењем да је „поморска моћ“ битна по питању „националног уздизања“, односно по питању безбедности и напретка. Према њему, постоји више битних чинилаца за „националну моћ“ а то су географски положај државе, физички облик територије, становништво, национални карактер и карактер владе (управне установе). Механова теорија, приступа са становишта да острвске и полуострвске земље, окружене морима, морају „стварати, обезбеђивати“ стратешке базе и контролисати линије поморских комуникација, те да морају „нужно“ бити јаке на мору. Физички аспект територија, због тога одређује и карактер „снаге и слабости нације“. Острвске и полуострвске земље „морају имати“ величину, карактер и бројност људства који се непосредно или посредно баве поморским пословима. Ова бројност и карактер стварају предуслове „путем мирнодопске трговине“, за свеукупни потенцијал у „евентуалном поморском рату“. Трговина и способност производње роба за трговину, односно, поморство је, уз предуслов

⁴¹ Види: Кокер К.. Сумрак запада, Досије, Београд, 2006., стр. 141.

стварања колонијалних поседа и територија, кључно за „поморску моћ“, тиме и за националну супремацију. Владе острвских и полуострвских држава, требају „паметно и истрајно“ да усмеравају интерес и фокус нације за „море“ и за „развој поморске моћи“. Механ је још крајем XIX века предвидео значај и потребу „уздицања поморске моћи“. Дошло је до непосредног „супарништва“ по питању поморске супремације између САД и УК у Западној Хемисфери. У периоду од 1880-1898. године, САД нагло развијају производњу и употребу савремених бојних бродова, снажну флоту. На овај начин, потиснута је европска доминација у поморском смислу над Новим светом, с обзиром на „стару“ европску доктрину контроле уских пролаза и стратешких европских морских подручја и мора (посебно медитеранског). У новим условима, европске силе (УК) су на одређен начин са јаким повременим поморским ескпедицијама, могли да „само повремено“ контролишу и парирају у одређеним географским подручјима Новог света, нарастајућој „поморској моћи“ САД. Механова теорија је тиме „подстакла“ и само усмеравање будућих геополитичких и економских догађаја, значајно базираних на „поморској стратегији“, нација, држава острвског и полострвског географског типа. Уочљиво је, наравно, да је Механ „фаворизовао“ и чак очигледно „визионарски“ предвидео будућу „поморску снагу и моћ“ САД, управо са становишта предности и недостатака САД, као острвске земље Новог света. Истовремено, Механ је јасно „направио разлику“ и класификовао, геополитички приступ земаља „ослоњених на море“ и земаља, нација „ослоњених, базираних на копно“. Исправно је проценио географски значај САД и потребу за „супремацијом“ у поморској снази, као и предвиђање преимућства у том смислу на глобалном нивоу. Његов приступ „повезивања“ поморске моћи са националном снагом и империјализма са поморском моћи, дао је базни теоријски основ за будућу инструментализацију ове теорије у конкретне геополитичке сврхе.⁴²

Хаусхофер се може сматрати „алтер его“⁴³, у односу на немачку геополитику свога времена (период пре Првог и непосредно до Другог светског рата, па.а.). Његов утицај на геополитику базира се на искуствима као интелектуалца, географа, официра, који основу своје геополитике заснива на искуствима из боравка и студирања Јапана (вероватни

⁴² Види: Махан Т. А.. Поморска стратегија, приредио Бошко Антић, Нови гласник: Војностручни интервидовски часопис, В.Ј., ИССН:0354-3323 СГ=п 25456-Год.10, бр .6, Београд, 2002., стр. 22.,35.,41.,79., 89.,110.

⁴³ Алтер его (лат. *алтер его*, други ја) 1. лице које је од другог неког лица овлашћено да може потпуно у његово име радити, заменик, заступник; човек по мишљењу и осећању потпуно близак и сродан другом неком човеку, истомишљеник. Види: Вујаклија М.. Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1980., стр. 39.

циљани задатак посебне намене, па.а.) у периоду 1908-1910. године. На основу овог боравка, направио је своју докторску дисертацију и познату књигу тога времена „Немачки удео у географском проучавању Јапана и њему потчињеног земљиног простора и његово унапређење утицајем рата и политике одбране“. Његове књиге су преведене на јапански језик и усвојени су делови геополитике као званични приступ владе Јапана по одређеним интересним питањима тога доба. Већина немачких научника као и насталих публикација и докумената, који су се односили на област политичке географије и геополитике, базирани су на основама дефинисаног геополитичког оквира, циљева и геополитичке филозофије Хаусхофера. Основни ставови по питању геополитике базирани су на комбинацији природних и друштвених наука, у спектру од геологије па до психологије. Главни фокус у приступу је базиран на географији али и са елементима друштвених наука, уз јасне примесе идеологије и тадашњег нарастајућег политичког и војног елитизма немачког друштва. У самом географском смислу, разматра се „схватање простора“. Основни елементи „сублимиране“ Хаусхоферове геополитике могу бити изражени кроз пет суштинских делова, два која се односе углавном на географију, два на организационе аспекте у светској геополитици, а последњи на „одређене олакшавајуће планове“. Користи појам аутархије⁴⁴ у геополитичком смислу као „постојање народне независности“ у економском и привредном смислу. Претпоставка је да држава мора имати „економску равнотежу“ и на тај начин може бити независна од „других делова света“. Другим речима, држава мора имати „сама за себе“ довољно свих врста ресурса, како би се задовољио овај захтев. Немачка аутархија је утопија, као и генерално поимање аутархије у оваквом геополитичком смислу. Но, истицање „потребе за аутархијом“, имало је друге комплексне утицаје на немачки народ у том периоду. Тежња аутархији, пре свега, у „психолошком“ али и у практичном смислу подразумева припрему али и дословно „самоодрицање“. Тиме би се „олакшало“ свеукупно „снабдевање“ немачке државе за неку евентуалну „нарочиту сврху државе“. Ово је испољено 1930-их година, „чувеном крилатицом: „Топови за путер““. Следећа геополитичка категорија, посебно класификована из сублимираних дела Хаусхофера је „животни простор-*Lebensraum*“. Под појмом „животног простора“ се у геополитичком смислу, подразумева „право народа-

⁴⁴ Аутархија (грч. *аутаркеида*) самовлада, самодрштво. Види: Вујаклија М.. Лексикон страних речи и израза, Четврто допуњено и редиговано издање, Просвета, Београд, 1991., стр. 88, Аутархија (грч. *аутаркеида*), економски систем у коме се потребе подмирују властитом производњом, без увоза. Види: Клајн И., Шипка М.. Велики речних страних речи и израза, Прометеј, Нови Сад, 2008., стр.169.

нације“ на „довољан законити животни простор“ (види: Ђурић, 2009) у смислу географског простора али и природних и других „изворних“ средстава неопходних за опстанак и развој нације. Теорија је заснована на компарацији са „биолошким законима“, према којима „држава“, у складу са овим законима има могућност опстанка и развоја једино у условима своје виталности. Односно, узимајући у обзир пораст популације, базични услов је постојање „младе и напредне државе“, а за шта је нужно поседовање адекватног „животног простора“. У теорији а, потом и пракси немачких геополитичара, уз комбинацију са аутархијом, подразумевало се, да се држава „мора ширити“ и само су „велике државе“ напредне. Очигледно је, да је, и ова кључна поставка, базног, Хаусхоферовог геополитичког приступа, исто утопијског карактера, као и аутархија. Има засигурно више разлога за овакав став. Но, битно је уочити да је са географског становишта али и „историјског“, Немачка „управо традиционално полагала право“ на подручја, географски, на истоку. Трећа геополитичка категорија сублимације Хаусхоферових дела су Панобласти. Ова категорија има улогу да „потражи“ делове света, који би евентуално могли бити „освојени или анектирани“, а по разним, претходно наведеним основама или новим. Тако се уводе категорије немачког „културног и трговинског простора“. Појам „пангерманизма“ се појављује са „подразумевањем“ холандског и фламанског језика као немачког. Но, основ *трговинског простора*, поново примат има на „источном“ питању, базирано на „вековним“ немачким расељавањима у ове области и формирања „језичких острва“, као и на употреби „немачког језика као *lingua franca*“ у вршењу трговинских послова на овим подручјима. Панобласт, коју стога, са немачког геополитичког становишта, треба да „обезбеди“ Немачка је Европа и Африка. С обзиром да се у Африци, већ налазе велике европске силе, Француска а посебно Енглеска, ова опција је углавном „лимитирана“, с обзиром на уважавање „поморске моћи Британије“ као острвске, поморске силе. Излаз се види у „копненом“ делу панобласти, где је „ограничење“, да СССР и Индија, заједно не створе једну „велику копнену панобласт“ на простору највеће светске копнене масе. Једина алтернатива томе, је стога, са немачког, Хаусхоферовог геополитичког становишта, „разбијање“ ове могућности. Последице, једини начин за постизање овог циља је „прибегавање рату“. Међу алтернативама се као реална појављује опција „да Немачка постане господарем Русије, а Јапан Индијом“. Следећа геополитичка димензија је однос копнене снаге у односу на поморску. Немачки геополитичари неспорно придају велики значај „поморској моћи“, засновано на Механовој

поморској стратегији али и на теорији, Макиндровог, Великог светског острва. Приступ ка схватању поморског значаја иде у правцу „признавања“ Британске империје, као „велике препреке“ при оваквом приступу, с обзиром да Британија поседује велике колонијалне поседе и евентуално „грабљење“ неких мањих држава у „поморском или ванкопненом подручју“, било би равно нападу на „домовински териториј“ Британске империје или неке од колонијалних сила. Једина панобласт, која би се стога „могла одржати без поседовања „надмоћне поморске силе“ је панобласт, комбинација великог копненог подручја Русије и Индије. Немачка и према Макиндровој теорији дели „Срце континента“ са Русијом а „супротно“ Русији, има и квалитетнији приступ мору, те може постати јача поморска сила. Стога, надвладавање над Русијом, „обезбедило“ би Немачкој да контролише „Срце континента“, а потом по Макиндреру „унутрашњи, ивични лук“ (од Камчатке, Кореје, северне Кине, Индије, југозападне Азије, Блиског истока, Кавказа, централне Европе, и делова северозападне Русије, источно од Ст. Петербурга). Тиме би се обезбедила и надмоћ над Британском империјом и Јапаном по питању „поморске силе“. У коначном, обезбедила би се и супремација по Макиндровој класификацији над „спољним светским ивичним луком“ (у који спадају све друге географске светске области). Уз ове базне елементе, настале на Хаусхоферовим основама геополитике, налазе се и „помоћни планови“, вероватно засновани на компилацији више фактора, од светских односа, вештине дипломатије, економске, војне и идеолошке моћи, као и самих геополитичких и историјских услова. Хаусхофер је имао и своје непосредне контакте са Хитлером и директан утицај на његове ставове у Хитлеровом „Mein Kampf“-у, као и на његово целокупно политичко деловање. Посебно, Рудолф Хес је био под јаким утицајем Хаусхофера, као његов ађутант у току Хаусхоферове војне и ратничке каријере, а потом и као близак сарадник и пријатељ. Хаусхоферов утицај је сигурно био огroman у општем смислу по геополитику у научном смислу али и у „специфичном, историјско-инструменталном“ смислу, настака немачког нацистичког покрета.⁴⁵

„Ниједна одлука од оних које сам корао да донесем у току рата није била тежа него да нападнем Русију...Нисмо имали избора, морали смо по сваку цену да избацимо руски елемент са мапе европске равнотеже...Следећи разлог био је то што су сировине које су Руси задржавали биле за нас суштински важне...Рат са Русијом постао је неизбежан, шта

⁴⁵ Види: Ерл М. Е. ТВОРЦИ МОДЕРНЕ СТРАТЕГИЈЕ, Војна библиотека класици, Војно дело, Београд, 1952., стр. 424-436.

год да смо радили, и одложити га значило би само да касније морамо да се боримо под неповољнијим условима.“⁴⁶

Спајкмен је искористио Макиндрову теорију као основу за свој модификовани прилаз геополитичким питањима, првенствено САД у глобалним односима (види: Sprukman, 2008, Sprukman, 2009). Његова дела и критике настала су у предвечерје и у току II светског рата, те су дала озбиљне смернице америчкој спољној политици, како за време II светског рата, тако и за послератни период. Базна утемељеност Спајкменове геополитичке теорије јесте да географски основ има предност у дефинисању геополитичких теорија нација, односно да има примат над осталим карактеристикама државе и нације по питању своје позиције у међународним односима. Прихватио је Макиндрову теорију о „кључној, централној позицији Евроазије“, односно „средишњег дела континента, Срца континента“, по Спајкмену „Хартленда“, као „осовине“ копнене светске масе. Генерално, у свом приступу је употребио и значајни допринос Механове геополитичке „поморске стратегије“, којим се прави јасна диференцијација у геополитичком приступу према двома глобалним категоријама „Мора и Копна“. Базирано на овим компилацијама, Спајкмен је сачинио „релације“, прихватио Макиндрову студију и приступ Механа по „питањима поморске и копнене силе“, на глобалном нивоу. У свом приступу „унутрашњост или Срце континента“ је сматрао основом, главним потенцијалним местом за успостављање моћи „светске империје“, односно доминације. У складу са Макиндровом теоријом, обалска подручја Европе, Азије, Блиског и Далеког Истока, а које су се граничиле са „Срцем континента“, сматране су као „унутрашњи полумесец“ а остала копнена подручја, и удаљена приобална подручја, као Велика Британија, Јапан, Аустралија, Северна и Јужна Америка, сматрани су као „спољни полумесец“. Суштински, Спајкмен је прихватио Макиндров концепт „Срца континента“ али је у својој критици сматрао да је Макиндрер „преценио“ укупан „потенцијал моћи“ овог подручја. Према Спајкмену, кључни регион „светске геополитике“ није Макиндрерово „Срце континента“, већ више обалска подручја која се граниче са „Срцем континента“, која је Макиндрер називао „унутрашњим или ободним полумесецом“. У свом делу, „Географија мира“ (The Geography of Peace), он је ово подручје „преименовао“ у „Римленд“. Римленд је Евроазијска копнена маса, која може бити сматрана као подручјем које се налази „између Срца континента“ и ободних,

⁴⁶ Хитлер А.. ПОЛИТИЧКИ ТЕСТАМЕНТ, *ЗАБЕЛЕЖИО МАТИН БОРМАН*, Metaphysica, Београд, 2009., str. 61-63.

периферних мора. Улога овог подручја је да буде „велика тампон зона“, гранична зона између „поморских и копнених сила“. Сагледавајући обе димензије, ово подручје мора имати „капацитет“ да заштити себе и са копна и са мора. Подручје Римленда, према Спајкмену, укључује земље западне Европе, Блиског истока, југозападне Азије, Кине и Далеког Истока. Све набројане земље, заједно са приобалним земљама, као што су Велика Британија и Јапан, поседују огроман људски и индустријски потенцијал. Тај потенцијал је већи него потенцијал „Срца континента“, на коме је инсистирао Макиндер. Врло је значајно, да Спајкмен чињенично доказује, у историјском контексту, да су три последња „глобална“ сукоба покренута управо из Римленда, Наполеон, Цар Вилхелм у I светском рату и Хитлер у II светском рату. Све ове земље, из зоне Римленда, су имале аспирацију за доминацијом на глобалном нивоу и чињеница је да су исто тако „покушај“ те доминације настојале да постигну управо, према дефинисаној Макиндеровој теорији „доминацијом над Срцем континента“. Са друге стране, у свим случајевима ове снаге су поражене коалицијом снага из Хартленда, приобалских држава и у последња два случаја уз помоћ Северне Америке. Спајкменова и Макиндерова теорија имају своје подударности у основи, иако је доста теоретичара сматрало да је Спајкмен водећи критичар Макиндерове теорије. У овом контексту се мора истаћи и „повезаност“ и наслеђе Спајкменове теорије из чувеног Механовог приступа кроз „поморску стратегију“, којом се по први пут уобличавају геополитичка гледишта САД као поморске силе и даје се општа класификација, груба подела у геополитичком приступу појмовима „Мора и Копна“.⁴⁷

Спајкмен и Макиндер, потврђују гледишта САД и УК (као и Механ САД-а) са одређеним разликама. Разлике се односе више на „димензије различитости“ поседовања геополитичког потенцијала „моћи“ у одређеним светским геополитичким подручјима. Но, битно је да су обојица, геополитичка подручја, а која су могла да угрозе „безбедност САД и УК“ проналазили у евроазијском подручју, односно евроазијској копненој маси. Подударни су њихови ставови да би „дисбаланс“ у односу снага у овом подручју имао директне импликације по УК и САД. Према Спајкмену, велика опасност по САД би била „евентуална могућност“ да једна јака копнена сила доминира подручјем „римлендовог региона“, евроазијске копнене масе. Овом формулацијом, Спајкмен је модификовао

⁴⁷ Види: www.unc.edu/depts/diplomat/item/2006/0406/semp/sempa_spykman.html, American Diplomacy Foreign Service Despatches and Periodic Reports on U.S. Foreign Policy, Spykman's World, by Francis P. Sempa.

чувену Макиндерову кованицу о „контроли Срца континента“ у своје тумачење „да онај ко контролише Римленд контролише Евроазију, а онај ко контролише Евроазију контролише судбину целог света“. Подударност две теорије, Спајкмана и Макиндера видимо и у „предвиђањима“ нарастања СССР-а, као глобалне силе после II светског рата. Макиндер је са теоријом Хартленда врло прецизно одредио позицију СССР-а а са друге стране Спајкмен је „предвидео“ да ће „централни сукоб“ две суперсиле бити у подручју Римленда у западној Европи, Блиском и Далеком Истоку. САД су управо на оба ова концепта, базирале и своју хладноратовску политику и геополитичке односе после II светског рата. Прва улога ових теорија је била у „сузбијању и задржавању“ експанзије СССР-а из подручја Хартленда, те потом „потискивања“ што више ка центру Хартленда, унутар граница СССР-а, а што је у крајњем резултовало и распадом СССР-а. САД су у овом смислу окупиле широку коалицију снага, углавном из подручја Римленда, и то најјачих копнених снага као и приобалних сила УК и Јапана.

Пристуди Макиндера, Механа, Хаусхофера и Спајкмена, представљају саму есенцију геополитичке науке и праксе, која је своју инструментализацију непосредно исказала у I и II светском рату, а потом била и основа савремених антагонизама хладноратовског конфликта, као и укупних савремених глобалних геополитичких односа. Макиндерова формулација Светског острва, а у њему централне-осовинске зоне Хартленда, које је Срце континента, је према његовој првој мапи из 1904. године (слика 1., Прилог 1., стр. 409.) подразумевало централни простор Азије и границу са источном Европом и простором нешто изнад југоисточне Европе и мале Азије и Кавказа, који су у овом прегледу више везани за унутрашњи или рубни појас Хартленда. Истовремено, сам Макиндер је 1943. године (слика 2., Прилог 2., стр. 409.), проширио Хартленд непосредно на саме границе бивше Југославије, укључујући и земље централне Европе, границом између Немачке и Француске, те Шведску и Финску. Ово показује, да је Макиндер простор Европе, а тиме и југоисточне Европе, сматрао врло значајним подручјем, потенцијалног конфликта и простора од посебног геополитичког значаја, с обзиром да се у оба случаја, а други је еволуција његовог поимања геополитике, развијена од краја I светског рата, да је Европа и југоисточна Европа смештена у непосредни унутрашњи или рубни појас, или као подручје унутрашњег океана. То је у теоријском смислу значило да простор Европе и југоисточне Европе, представља суштински основ за геополитички конфликт и потврду опште геополитичке тезе Макиндера да: „Ко влада источном Европом, Влада Срцем

континента; Ко влада Срцем континента, влада Светским острвом; Ко влада Великим светским острвом, Влада целим светом“. Механ је, са другог аспекта суштинска подлога Макиндрове теорије, с обзиром на доктринарни приступ његове поморске стратегије, нужне за стварање националне моћи државе у државама које су острвског и полуострвског типа, на поморској моћи, стварању стратешких прекоморских база и контроле поморских комуникација, те по истом стварања поморске надмоћи као претпоставке геополитичке моћи. Механова геополитика подразумева и стварање колонијалних територија, поседа, којима ће се обезбеђивати неопходна сировинска и друга материјална добра, односно ресурси који су неопходни за снажење производње и развој, оваквог типа поморске, острвске земље, државе. Овакав приступ је заснован на геополитичком поимању будуће позиције САД у односу на државе, базичне просторе, територије копнене масе држава и нација које поседују супремацију у природним, демографским и укупним економским ресурсима. Сагледавајући Механову геополитичку филозофију, уочава се подударност са Макиндровом геополитиком и суштинско прихватање „атлантског, таласократског приступа, ка континенталном, телуристичком приступу“, или другим речима базичној подели потенцијала за геополитички конфликт, са становишта геополитике „Копна“ и геополитике „Мора“. Хаусхофер, је био апсолутни заговорник континенталног, телуристичког приступа, а у ужем смислу наследник Кјеленове, Рацелове и Нојманове геополитике. Врло добро је схватио атлантски, таласократски приступ, али и опасност са друге стране, постојања Срца континента, као и нужне везе Макиндрове тезе о односима са источном Европом, Срца континента и даље Светског острва и света, те је базично своју геополитику формулисао у смеру обликовања великих панобласти, велике копнене панобласти и то на простору Срца континента. На овај начин би Немачка обезбедила „*Lebensraum*“ - живорни простор, а на основама Кјеленове, Рацелове и Нојманове геополитике (види: Галогача, 2007), простор Велике централноевропске државе у којој би Немачка имала примарну позицију и у којој би изражавала јединство целе Европе. На овај начин би, превасходно, фокусом на „Исток и велику копнену панобласт“, Немачка обезбедила адекватну основу, геополитичку премоћ у односу на Француску, Енглеску и САД, као океанске, атлантске, таласократске државе и њихове геополитичке приступе. Хаусхоферова геополитика, али се може рећи, и свих раније споменутих геополитичара, била је основ за операционализацију и израду стратегија за геополитички наступ Немачке и инструментализацију тог наступа у пракси

II светског рата. Немачки војни аналитичари и стратеги су по основу сублимата, наведених, геополитичких приступа, а посебно исказаних у Хаусхоферовој и Нојмановој геополитици, сачинили базни основ за Хитлеров приступ Хартленду⁴⁸. У разради је било осам начелних праваца, опција војних продора на простор Хартленда (слика 3., Прилог 3., стр. 410.), од чега су се три непосредно односила на простор централне и југоисточне Европе, један на простор северне Европе, један на простор Блиског истока (Персијски залив), један на простор Централног Истока (Индијски континент), два на простор Далеког Истока (Кина, Јапан-Кореја), те један на простор крајњег севера, односно Арктика. Спајкменов геополитички приступ је у основи, подударан са Макиндеровим приступом, с тим да је Спајкмен поред уочавања „кључа светске политике“ у Великом острву и Срцу континента обрнуо референтне позиције геополитичког посматрања, те ободни појас, унутрашњи полумесец, унутрашњег рубног појаса, дефинисао као Римленд. У свом геополитичком приступу даље, тврди, корелационо са Макиндером, да онај ко контролише подручје Римленда, у крајњем остварује доминацију и над Великом светским острвом, а тиме и над целим светом (слика 4., Прилог 4., стр. 410.) . Такође, и Спајкмен се прикључује осталим геополитичарима у општој подели на геополитичаре, заговорнике геополитичких приступа „Мора и Копна, односно телуристичког и таласократског приступа“.

„Амерички географ Коен (Cohen S., 1991) ревидира теорију Хартленд-Римленд тако што силазно трансформише биполарни систем у регионалне геополитичке целине. Земље југоисточне Европе и централно-источне Европе, Коен издваја као „земље-врата“ између Хартленда и знатног дела „океанског“ полусвета, који треба да убрза везе и установи равнотежу у свету. Имајући све то у виду, јасан је „балкански комплекс“ великих сила. Услед геополитичких митова и предрасуда, српско питање се гледа као део глобалне стратегије према Русији. Потискивање Срба се сматра потискивањем „руског фактора“ у

⁴⁸ Хитлерове дилеме, по питању наставка рата са Британијом и рата на истоку са Русијом су биле дубоке. Било који од избора је био дискутабилан и опасан. Немачка не може бити поражена од Британије али може бити понижена са неуспелом инвазијом против ње, шта више, Хитлер је имао у виду свој сан, да радије придобије британску сарадњу него њено потчињавање. Са друге стране он је жарко желео потући и потчинити Русију, али је схватао опасности таквог настојања. Посебно, јачање Русије и њено ширење на плодне и продуктивне западне територије, које је поседовала Немачка у 1918. години, навеле су Хитлера да крене на пут ризика источне офанзиве. Види: Keegan J.. The second World War, Penguin Books Ltd, London, 2005., p.128.

Европи и на Медитерану. У геополитичким плановима градитеља новог светског поретка, Југославија губи „raison d'etre“ и задобија нову улогу велике границе-поново границе у пламену“.⁴⁹

Наравно, Спајкмен је био заговорник поморског, таласократског, приступа и у значајном смислу је детерминисао геополитичке приступе, посебно САД, по завршетку II светског рата. Спајкменов приступ, заснован на наведеним геополитичким основама, је и даље остао значајна основа западног геополитичког приступа пре свега САД, на глобалној међународној сцени.

2.2. ЕВРОПА И ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА У КОНТЕКСТУ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ДИМЕНЗИЈЕ

Југоисточна Европа, у овом геополитичком контексту има посебно значајну позицију, с обзиром да се у географском смислу налази на кључној геополитичкој раскрсници, размеђу, како Хертланда, тако и унутрашњег, рубног појаса, односно унутрашњег океана, али и поморске и копнене комуникације, ка Блиском, Средњем и Далеком истоку, као и уопште медитеранском подручју, стратешки значајном за поморску комуникациону везу, базе и упоришта, засновано на Механовој теорији поморског преимућства.

Шмитов геополитички приступ је заснован на конзервативном приступу, а са основним политичким идејама заснованим на Платоновом и Аристотеловом учењу, као и потом средњевековном Хобсовом филозофском поимању, у односу на која је поставио своје тумачење да је „ауторитарна држава мотивисана искључиво могућностима моралног мира, тј., добровољног консензуса међу супротним вредносним становиштима“. Своју теоријску заснованост базира на поимању и прихватању вредности старих средњевековних немачких и средњо-европских схватања појма „нације и националне државе“, те конфронтацију наведеног, конзервативног поимања, у односу на либералну концепцију засновану на људским правима и слободама (Гоф, 2010). Шмит је заступник становишта да „сваки народ има право на културну сувереност, очување свог духовног, историјског и политичког идентитета“, а исто тако повезује овакав политички однос и простор. По основу наведеног односа је извео концепцију „*номоса*“, што је у преводу са грчког језика,

⁴⁹ Грчић М.. Крајина као велика граница и етноконтактна зона, ГЛАСНИК СРПСКОГ ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА, Свеска LXXV-Број 1., Београд, 1995., стр. 41.

у смислу простора схватао као нешто организовано и у уобличеној форми простора. У овом смислу, овај специфични појам је сличан Рацеловом поимању појма *рељефа*, као и поимању *месторазвоја*, од стране Савицког. Шмит развија основе геополитичког приступа по основу кога конфронтира теоретске геополитичке концепције приступа цивилизација Копна и Мора, а истиче „неспојивост и непријатељство“ ове две цивилизације по основу анализе како се манифестују ова два конфронтирана система са правног и етичког аспекта. Развија и геополитичку теорију о великом простору (*Grossraum*), којом појашњава природну тежњу „развија држава“ ка што већим територијалним поседима, коју тумачи са аспекта „геополитичког закона“, који подразумева тренд индивидуалног, културног, техничког и економског, те друштвеног, државног, али и ширег континенталног кретања у овом инструменталном смеру развоја, а у крајњем у функцији општег кретања „људског духа ка универзализму“. Овакав обједињени и велики простор, према њему, прелази границе „обичних држава“ с обзиром да се на овакав начин испољава нужност будућих геополитичких трендова. У суштинском смислу, Шмит инструментализује и предвиђа конфронтацију на геополитичкој основи, два велика, кључна, геополитичка простора, англосаксонског и континентално-европског, евроазијског. Англосаксонски геополитички простор предводе Енглеска и САД, а континентални простор европске и азијске силе. У овом контексту, према њему, води се и биће вођена на таласократским и телеурократским становиштима „планетарна битка“, односно геополитички конфликт копнене силе-копна и поморске силе-мора, предвођен својим геополитичким носиоцима. Суштина сучељености копна, *Behomont*: телурократије или копненој сили и мора *Leviatan*: таласократије или поморској сили, се код Шмита заснива на закључцима који су изведени из његове књиге Планетарна напетост између Истока и Запада и сучељеност копна и мора, а која подразумева међусобну неспојивост и непријатељство ове две супротстављене цивилизације.⁵⁰

Геополитички приступ Дугина (Дугин Александар), има основ на дефинисању геополитике са просторног, непромењивог, постојаног прилаза и промењивог, динамичког дела, односно саме историје. У том контексту истиче значај израза „месторазвој“, који је дао руски географ Петар Савицки. Развојем социологије и политичке географије, Рацел, Кјелен и други, почели су са „посвећивањем“ пажње на простор на коме се дешавају

⁵⁰ Види: Галогача П. М.. Геополитика, Гало Газа д.о.о., Сремска Каменица, 2007., стр. 38-43.

одређени догађаји, док је до тог времена „предметом бављења“ западноевропске друштвене науке била „промењива димензија месторазвоја“, односно историја. Макиндрова теорија, издвајањем „Копна и Мора“ као примарних „облика простора“, постаје основ геополитичком приступу „простору“, уз додатне теорије „простора“ руских геополитичара формулисањем „концепције шуме и степе“. Димензијама, обрасцима „парадигмама“⁵¹ простора, тражени су и одговарајући „обрасци“ времена. Ови обрасци, у односу на друштвене системе, дефинисани су кроз три модела: традиционално-премодерно, преиндустријско-аграрно, потом модерно, индустријско друштвено уређење и постмодерно, постиндустријско, информационо друштвено уређење, друштво. Дугин је своју геополитику представио „Базном просторно-временском картом XXI века“, са две супростављене цивилизације, „цивилизација мора, атлантизам и цивилизација копна, евроазијство“ (шема 3., Прилог 5., стр. 411.) Цивилизацију мора, атлантизам представљају САД са својим државним, националним интересима, у димензији модерног, савременог друштва, индустријског економског уређења, које је владало на размеђу XX/XXI века. Атлантизам је заснован на традиционалним западним вредностима и протестантизму⁵² у оквиру, парадигме премодерног друштвеног, традиционалног, аграрног уређења и на пројекцији светске империје (види: Сенка Рима над Вашингтоном, 2002), доктрине глобализације (види: Поповић, 2003) једнополарног света и светске владе⁵³ у димензији, парадигми постмодерног, постиндустријског-информационог, постсавременог друштвеног

⁵¹ Парадигма (грч. *paradeigma*), пример за углед, узор, узорак; образац; грам. образац мењања; модел за ликовне уметнике. Види: Вујаклија М.. Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1980., стр. 669.

⁵² „Протестантско стављање тежишта на индивидуалну савест и дужност појединаца да уче боже истине из Библије произвело је опредељење Американаца за индивидуализам, једнакост, право на слободу религије и мишљења. Протестантизам је наглашавао радну етику и одговорност појединца за свој успех или неуспех у животу. У складу са конгрегационистичким обликом организације цркве, протестантизам је био опозиционо настројен према хијерархији и отворен за увођење сличних демократских облика у сферу власти. Он је такође промовисао моралистичке напоре да се реформише друштво и да се обезбеди мир и правда код куће и у свету“. Хантингтон С.. АМЕРИЧКИ ИДЕНТИТЕТ, ПРОБЛЕМ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ АМЕРИКЕ, ЦИД, Подгорица, 2008., стр. 78.

⁵³ „Присталице светске владе нуде различите разлоге зашто је она идеал политичке организације. Неки су негативно мотивисани и светску владу виде као оно дефинитивно решење за старе и нове људске проблеме као што су рат и развој оружја масовног уништења, глобално сиромаштво и неједнакости, и еколошка деградација. Нешто позитивнији подржавају светску владу као одговарајући одраз јединства космоса, вођену умом или Богом. Заступници ове идеје се такође и историјски разликују у својим мишљењима о томе какав облик треба да поприми ова светска влада. Док су се средњовековни мислиоци залагали за светску владу, под једним монархом или императором који би поседовао врховни ауторитет над свим осталим нижим владарима, модерни браниоци ове идеје, начелно, не предлажу темељно разарање система суверених држава, већ увођење додатне иновације у глобалној институционалној структури како би човечанство приближили светском федерализму или космополитској демократији.“ Бојанић П.. Бабић Ј.. СВЕТСКА ВЛАСТ, Службени гласник, Београд, 2009., стр. 81.

уређења. Цивилизација копна, евроазијство, предвођено Русијом, у димензији парадигми премодерне, заснива се на карактеристикама традиционалног друштва, аграрног друштвено економског уређења. Евроазијство има корене у традиционалним вероисповестима и народним обичајима и културама на просторима Евроазије. У димензији, парадигми постмодерне, евроазијство, (Русија-цивилизација Копна) геополитику заснива на постојању неколико светских империја, распоређених на великим просторима, у условима постојања вишеполарног света. У свакој димензији, постоји низ интеракција између ова два пола, међудимензионалних интеракција између одређених примарних специфичности или геополитичких активности, намера у сврху постизања „геополитичких циљева“ постмодерне. Интеракције су обостране или једностране. Интензитет је различит, а у тадашњим условима, према аутору, јачи интензитет у обостраним интеракцијама има атлантизам. Констатује се традиционалан сукоб, обострана интеракција у премодерном традиционалном друштву, аграрног уређења, између „традиционалних“ западних вредности и протестантизма и традиционалних вероисповести и народних вредности на простору евроазије. Државни, национални интереси САД, и из перспективе савременог друштва, индустријског уређења „парадигме модерне“ има непосредни и континуирани утицај на традиционалне народне вредности и вероисповести народа Евроазије. Исто тако, јак и снажан утицај у димензији постмодерне, постиндустријског-информационог друштва, атлантизам једносмерно врши са позиције доктрине глобализма на традиционалне вредности, традиционалних друштава и народа Евроазије. Наведени утицај се врши путем савремених, глобалних комуникационих умрежених система, како комуникације⁵⁴, тако и за инструментализацију западних вредности, културе, идеала. Суштина, сврха приступа је „атомизација друштва и народа“, као и непосредни утицај на појединца као крајњи досег доктрине глобализације. Државни, национални интереси са позиције модернизма, имају обострани интеракцијски однос ка постмодерном евроазијском виђењу глобалног света (неколико великих империја, на

⁵⁴ „У постиндустријском теоретском сегменту се, поред повећања значаја образовања, и експанзија масовних комуникација узима као један од основних параметара нове друштвене форме, при чему се ове појаве доводе у везу, односно, посматрају се у свом узајамном дејству...У информатичком друштву долази до стварања и масовне дистрибуције велике количине различитих информација, што је резултат наглог развоја свих области друштвеног живота...намеће се закључак, да се обиљем информација скреће пажња са фундаменталних чињеница на маргинале, односно са суштине на феномен. Такође, уочљиво је да се масовни медији све више специјализују за уско одређену област. Међутим такав приступ, с друге стране, може довести до губљења аутентичности и изворности информација и одвести их у саму своју супротност.“ Поповић Г. Т.. Информатичко доба и информациони рат, Бесједа, Бања Лука, 2005., стр. 43-44.

великим просторима, вишеполарног света), као и муђусобне интеракцијске односно у димензији постмодерне. Наиме, атлантизам (цивилизација Мора), са визијом светске империје, једнополарног света и светске владе, супростављен је постмодерној визији евроазијства (цивилизација Копна) са визијом неколико светских империја, на великим просторствима, вишеполарног света. Постоје различити механизми који су у функцији инструментализације атлантизма и цивилизације мора. То су пре свега глобалистички фондови (види: Соггега&Kumar, 2003), невладине организације, углавном за заштиту људских права, уз прећутну сагласност или чак и саму помоћ америчке државе, путем одређених неслужбених форми. Глобални напори атлантицизма иду у смеру крајње десуверенизације држава, установљавања једнополарног света на доктрини глобализације али са двоструким приступом. Један је приступ на основи „индивидуалних“ националних интереса САД, а други, путем „наднационаних“, ширих инструментарија, глобалних и регионалних конгломерата, корпоративног деловања, у разним областима, економској, безбедносној, генерално политичкој. Врло је изражена константа у приступу „цивилизације Мора“. То је заокруживање Евроазије, Срца континента (Ирак, Блиски исток, Кавказ, југоисточна Европа-посебно бивша Југославија, а потом Србија). Груба Дугинова подела парадигми премодерна-модерна-постмодерна даје преглед стања у коме се налазила западна Европа у последњих две хиљаде година, или културе које су са њоме „повезане“, настале колонизацијом у северној и јужној Америци, а у „мањој мери“ Африке и тихоокеанског простора. Иако је у овом процесу, било периода значајних одступања, „телос“⁵⁵ Запада је ишао овим смером. Модерна⁵⁶ је настала у западној Европи, свој смисао је добила настанком Новог доба, а што је представљало „смену“ традиционалног друштва. Био је то „алтернативни концепт“, који је развио систем критеријума, у коме су „наука, технички развој, рационализам, критицизам и индивидуализам“ заменили „теологију, колективност, веру, догматику, холизам,

⁵⁵ Телос (грч. *телос*, циљ) сврховитост. Види: Вујаклија М.. Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1980., стр. 876.

⁵⁶ „У историографском смислу који модерност третира као епоху, модерна се разуме као историјски континуитет који траје од краја тзв. средњовековља (XIV в.), преко ренесансе и реформације (XV-XVI в.), првих грађанских револуција у западној Европи (Низоземска XVI в., Енглеска XVII в.), даљих одлучујућих идеолошко-политичких преокрета у остатку Запада (Амерички рат за независност и Француска револуција-XVIII в.), индустријске револуције (XIX в.) и светских ратова (XX в.), све до савремених глобалистичких тенденција, које настоје да произведу приближно сличне економске, политичке и културне токове у свим деловима света. У техничком смислу, *модерно* првенствено обухвата време од XVII до XIX века, док се под *савременошћу* подразумева XX и почетак XIX века“. Цветковић Н. В.. Социологија, Факултет безбедности, Службени гласник, Београд, 2009., стр. 154.

интуицију и онтологију⁵⁷, премодерне. На овај начин, одбацивано је све оно што је више хиљада година било „непоречно асполутно“. Један од основних идентитета модерне, од самог њеног настајања је „либерализам“, којим се одбацује „онтологија премодерне“. Руше се и „сви темељи“ традиционалног друштва, и овај процес је на Западу завршен до краја XIX века. Феудални систем је нестао, поткопан и урушаван још од „буржоаске демократије“, и даљом победом над сталешким друштвима и монархијама. Поред либералне идеологије, постоје и друге „неолибералне“, као што је идеологија „конзервативне револуције“. Ова идеологија је кренула, у почетном периоду, са „неодбацивањем“ модерне. Прави представник овог правца у то време је Луј де Бондел, са тврдњом да се „морају афирмисати и божја права“ сада, када је француска револуција⁵⁸ у праксу и теорију увела појам „људских права“ (види: Пусић, 1991). Идеологија конзервативних револуционара је ипак своју инструментализацију постигла у неким европским државама око 1920/30-их година. Социјализам и комунизам су повремено схватани као „најнапреднији“ облик модерне, настали половином XIX века и засновани на револуционарној демократији и „још снажнијим“ обележјима нихилизма⁵⁹ него у либерализму. У једном историјском контексту, оба кључна „идеолошка“ смера у модерној, и либерализам и комунизам, били су у одређеном сагласју. Базни основ оваквог „јединства“ је била борба против традиционалног друштва премодерне. У одређеној мери, подршку су примао и од конзервативне револуционарне струје. Како је долазило до „успеха“ у рутирању и рушењу модерне, тако су се и њихови сукоби интензивирали. Модернизација друштва се крајем XIX и почетком XX века одвијала путем три паралелна смера, путем три идеологије, суштински утопијске. Идеологија националне модернизације (фашизам и одређене модификације), социјалистичка модернизација (марксизам) и

⁵⁷ Онтологија (грч. *онтос*, *логиа* наука), филозофски, наука о бићу, о ономе што постоји, основна наука, наука о општим својствима ствари. Онтолошки (грч. *он*, *онтос*, *логикос*, који се тиче мишљења), филозофски, који се тиче онтологије или се заснива на њој, онтолошки доказ о бићу или постојању Бога као бескрајног или савреног бића. Вујаклија М.. Лексикон страних речи и израза, Треће допуњено издање, Просвета, Београд, 1980., стр. 633.

⁵⁸ „Најзначајнија од свих буржоаских револуција, по свом историјском значењу, резултатима, границама и донетима, јесте француска револуција...Тражење друштвених решења путем револуције највише је било подстакнуто револуционарним искуством и идејама француске буржоаске револуције. Ова револуција је не само један од најважнијих догађаја новије светске историје, него и догађај према коме је створен и сам појам револуције“. Кајтез И.. Револуционарно насиље-химна слободи или анологија зла, Факултет безбедности, Службени гласник, 2009., стр. 115.

⁵⁹ Нихилизам (лат. *нихил*, ништа) 1. Филозофско учење које пориче могућност сигурне спознаје и постојање било какве вредности, 2. животни став који одбацује сва устаљена начела или веровања, 3. Историјски покрет за друштвене промене настао у Царској Русији крајем XIX века, близак анархизму и тероризму. Види: Клајн И., Шипка М.. Велики речник страних речи и израза, Прометеј, Нови Сад, 2008., стр. 835.

идеологија либералне модернизације (англосаксонски капитализам). Заједничко је за све идеологије, да су биле оријентисане на досезање „свог врховног стадијума“. Национална модернизација је инструментализацију постигла у формулисању „планетарног рајха“, непосредно у национал-социјализму, нацизму. Овдје је процес модернизације био „дијалектичко средство“ за идејну сврху „вечитог повратка“ империје, царства, у коме би расна и генетска предодређеност „германског елемента“ био „круна и субјект“ техничке револуције. Совјетски модел, идеологија социјалистичке модернизације, требала је да свој врхунац постигне у „комунизму“. Овај приступ није се директно везивао за појам империје, иако су тврдили да их обично „непријатељи“ критикују за успостављање „дрвене империје“. На геополитичкој сцени је остао трећи правац, либерално-демократска идеологија, као једини одрживи пројекат модернизације друштва. Овај правац је стигао до своје „врховне фазе“, поразивши конкуренте, и на овај начин прибавио себи „награду наслеђа модерне“. Значајно је истаћи да је после II светског рата, настао период „последње фазе“ разрешавања односа модерне и традиције, али и односа са елементима који су се „дубоко инфилтрирали у праву“ идеологију модерне. Суштина идеолошке борбе за време хладног рата је управо била у овом последњем. У пракси, био је то сукоб совјетског модерног социјалистичког друштва и капиталистичког модерног индустријског друштва. Резултат ове конфронтације је настанак „постиндустријског-информационог“ друштва, као логичне последице завршетка процеса „модернизације модерне“ и преласка модерне на њен наредни, виши „степен развоја“. Наведени процеси историјског процеса, премодерна-модерна-постмодерна, односно пут од традиционалног, ка савременом и постмодерном друштву, који је Запад прошао и пролази, сматра се „универзалним путем“ за све земље, нације и народе. Западноевропски „телос“ се намеће као „универзални телос“, у оквиру целог човечанства. Сада се целокупна историја човечанства посматра кроз призму процеса „модернизације и вестернизације“, иако то нису идентични процеси. Модернизација се фокусира на „универзалност“ историјског телоса, заснованог на европској историји. Но, очигледно је да се „историја“ већине традиционалних друштава на глобалном нивоу не „уклапа“ у контекст „европске историје“ и на тај начин нити у овакву „телеолошку“⁶⁰ парадигму“. Појам „вестернизације“ се може посматрати више у контексту

⁶⁰ Телеологија (грч. *телео*, водим к циљу), филозофско усавршавање, развијање у правцу једног савршенијег стања, органско усавршавање (Хекл). Види: Вујаклија М.. Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1980., стр. 875.

„односа“ запада ка „садржајној, историјској“ димензији остатка, већине човечанства. Значи, фокус се у „вестернизацији“ усмерава на „оне елементе модернизације“, фрагменте у цивилизацијама, у којима се назире „обележја“ европског телоса, засновано на западној телеологији.⁶¹

Према Примакову (Примаков Јевгениј), један од наших савременика, теоретичар геополитике Хантингтон, констатује следеће :„...историја се не завршава као код Фукујаме, већ се након завршетка хладног рата наставља сукобима између седам-осам цивилизација: кинеске, јапанске, индијске, исламске, православне, западне, латиноамеричке, и могуће је, афричке. Конкретизујући ту ситуацију, Хантингтон тврди да је основна светска тенденција постала подела на „Запад и све остале“, а у борби против Запада најагресивнија је постала исламска цивилизација.“⁶²

Хантингтон даје и осврт на Европу, у врло значајном контексту. Наиме у геополитичком смислу, сматра да се суштина геополитичких односа треба фокусирати на „односе између цивилизација“, и у том смислу даје аргументације, са историјског становишта али и геополитичких и међународних односа. Наиме, Хантингтон заговара интересантну тезу, да се свет, у новим, савременим геополитичким односима, савременог XXI века, налази у специфичним, по њему „први пут у историји“ условима мултиполарног и мултицивилизацијског односа. Компарацију прави кроз, историјске геополитичке пресеке. Наиме, почетак новог доба, који он смешта у средњи XVI век, око 1500. године, детерминишу два одређења. Долази до формирања мултиполарног међународног система, састављеног од националних држава, тадашњег Запада, односно, западне цивилизације. Носиоци ових међународних, геополитичких односа, са основом на националним државама, биле су развијене западне државе Европе, В. Британија, Шпанија, Француска, Прусија и Немачка, те САД, као нарастајућа земља Новог света. У овом историјском периоду постоји низ комплексних односа између ових држава унутар саме западне цивилизације и конфронтација заснованих на индивидуалним, геополитичким интересима, пре свега, по питању примата у колонијалном и империјалном смислу. Наведени однос се у глобалном смислу може сагледати на прегледан начин, на основу слике 5., Прилог 6., стр. 411., која представља однос Запада и остатка света у геополитичком смислу са

⁶¹ Види: Дугин А.. Геополитика постмодерне, Доба нових империја, Осврти на геополитику XXI века, Преводачка радионица Росић, Никола Пашић, Београд, 2009., стр. 11-31.

⁶² Види: Примаков Ј.. Свет без Русије?. Чему води политичка кратковидост, Факултет Безбедности-Универзитет у Београду, Службени гласник, Београд, 2010., стр. 58.

становишта цивилизацијског односа и укупне контроле одређених глобалних светских простора на завршетку I светског рата. Други, историјски геополитички пресек, по критеријуму односа цивилизација, Хантингтон прави у условима биполарног света, хладноратовског конфликта, а са пресеком у 1960-им годинама, приказано на слици 6., Прилогу 7., стр. 412.. Наведени период је специфичан по кључној геополитичкој детерминанти, конфликтом у геополитичкој равни између глобалних војно-политичких блокова, предвођених са САД и СССР. Но, ова је геополитичка димензија имала и снажне, субстанцијалне економске, идеолошке, политичке али и безбедносне мотиве. Рушењем биполарних међународних односа у 1990-им годинама, долази се до новог геополитичког односа, у коме нема примарне одреднице два глобална војно-политичка блока и блок несврстаних земаља. Долази се до новог фактичког стања, да у међународним геополитичким односима и даље, националне државе „остају главни“ чиниоци, и са чак, сличним интересима и тежњама. Пре свега, то се, и по Хантингтону, односи на тежњу за економском, политичком и безбедносном, односно, „укупној моћи и богатству“ али и аспирацијама ка културолошкој доминацији. Хантингтон налази да се кључно геополитичко груписање држава врши око „седам или осам светских цивилизација“. Неминовни тренд у развоју „незападних“ друштава је у сопственом развијању укупне моћи, пре свега, засноване на економској, као предуслову за безбедоносну, војну и политичку моћ. Међутим, без обзира да се сам потенцијал будућег геополитичког конфликта смешта у раван цивилизацијског конфликта, Хантингтон потврђује основни потенцијал државног интервенционизма у форми индивидуалног или групног обједињавања „групе држава“. Нови феномен, јавља се као последица распада сукобљених идеологија, а на ово „идеолошко“ доктринарно место, долази обједињавање заједничких култура, као што је то показао пример у Европи, уједињење две Немачке, као један културолошки идентитет, који је у претходном полувековном периоду био идеолошки подељен простор у географском, државном и идеолошком смислу.⁶³ Незападне цивилизације бележе своју експанзију у економском, демографском и културолошком, а тиме и у укупном геополитичком потенцијалу (што се може сагледати компаративним приказима у табелама 1. и 2., Прилогу 8., стр. 412-413.).

⁶³ Види: Хантингтон С.. Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, ЦИД Погорица, Романов, Бањалука, 2000., стр. 19-85.

Геополитичка позиција Европе а самим тим и југоисточне Европе у Хантингтоновом приступу, има врло значајну и константну димензију. Са културолошког и укупног цивилизацијског, као и историјског контекста, по више основа, Европа чини основ савремених геополитичких односа. То потврђује и сама Хантингтонова базна претпоставка да је држава, значи управо савремена држава и то западне цивилизације (од периода након 1500. године, значи XVI века), пре свега Европе, обликује међународне геополитичке односе. Но, Европа има и историјску и културну, геополитичку димензију незападног утицаја, односно директне конфронтације у вишедимензионалном геополитичком смислу. Прво, постојала је снажна средњовековна конфронтација у Европи и на периферним источним и југоисточним рубовима, потом, по питању сукоба цркве и државе, трансформације друштвено-економског система феудализма у капитализам и низ турбулентних периода у западној цивилизацији, значи, преваходно, на самом европском тлу а потом постепено и у Новом свету. Исто је производило и непосредну конфронтацију са Истоком, како Османском, тако и Руском империјом, као и бројним средњо, северно и источно-европским аутономним областима. Посебно, постојали су интензивни и континуирани империјалистички и колонијални интереси великих европских сила ка Блиском и Далеком Истоку али и афричком континенту. У савременим геополитичким условима XIX и XX века, постојала је јасна инструментализација геополитике, пре свега заснована на узроцима европске геополитичке димензије а потом глобалног геополитичког сукоба у савременом смислу, кроз непосредну инструментализацију геополитичког хладноратовског сукоба. Без обзира на све димензије, посебно се може истаћи и културолошко-цивилизацијска димензија Европе, а тиме и југоисточне Европе, која се налази на самом размеђу источне и западне цивилизације, те последицама које неминовно произилазе са наведеног аспекта. Наведена специфичност Европе, а посебно југоисточне Европе, може се сагледати на слици 7.

Дугин даје критику Хантингтонове торије о „сукобу цивилизација“ или песимистичким прогнозама по питању даљих развоја односа запада и осталих цивилизација (види: Дугин, 2009). Посебно се осврће и на Хантингтонове ставове у делу „Крај цивилизације или запад против остатка“. Наиме, према Дугину, Хантингтон се ставља у оквире „опште теорије атлантицизма“, с обзиром да целу поставку геополитике запада, доктрину глобализације, западног светског поретка усмерава на односе „ка свим осталим“ цивилизацијама.

Концентрација „свих осталих цивилизација“ је у „копној маси“, на „Светском острву“, односно највећим делом у „Срцу континента“, те се са овог аспекта, његов приступ може сматрати као секундаризација, потврда или разрада базног теоријског геополитичког односа „Копо-Море“.

Слика 7. ИСТОЧНА ГРАНИЦА ЗАПАДНЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Извор: Хантингтон С.. Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, Друго издање, ЦИД Погорица, Романов Бањалука, 2000., стр. 177.

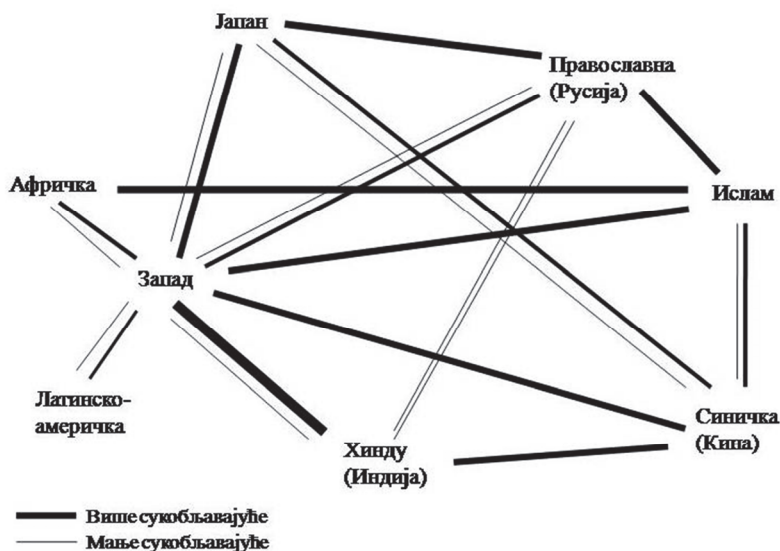
Врло је уочљиво да овакав „Запад“ – тиме и југоисточна Европа има специфичне и степеноване односе, са другим глобалним светским цивилизацијама које према

Хантингтоновој теорији представљају основ међународних односа. Запад има „више сукобљавајући однос са Исламом“ и Синичком цивилизацијом (Кина). Са Православном цивилизацијом (предвођеном Русијом) и Хинду цивилизацијом (предвођеном Индијом), као и Јапаном, има „нешто мање сукобљавајући однос“. Са Афричком и Латиноамеричком цивилизацијом има „мање сукобљавајуће“ односе. Имајући у виду, да југоисточна Европа има димензију и Православно-Хришћанске и Исламске цивилизације, занимљиво је, у односу на Хантингтонову поставку, анализирати и однос, југоисточне Европе ка другим цивилизацијама и са ових становишта. Ислам има више сукобљавајуће односе са Западнохришћанском цивилизацијом, Православном цивилизацијом, Афричком и Хинду цивилизацијом. Према Синичкој цивилизацији (Кина) има мање сукобљавајуће односе. Православна цивилизација (предвођена Русијом) има више сукобљавајуће односе са Исламом и Јапаном, „нешто мање сукобљавајуће“ са Западнохришћанском и Синичком цивилизацијом, те „мање сукобљавајуће“ односе са Хинду цивилизацијом. Наведени геополитички однос, са становишта односа цивилизација, може се сагледати на слици 8.

Узимајући у обзир и димензију Јудаизма, његовој комплексности у односима са Западом, Европом и Православним хришћанством, као и Исламом, те у конотацији односа и места југоисточне Европе у односу на те цивилизације, а засновано на „контроверзној“ Хантингтоновој теорији о сукобу цивилизација, може се извући снажнији закључак о комплексности позиционирања југоисточне Европе у контексту савремених геополитичких односа и теорија. Нагло урушавање Варшавског пакта крајем 1980-тих година, а потом и самодеструкција СССР-а је у потпуности „ојачала“ Хантингтонову тезу, о „повратку старим вредностима, као неминовном, историјском тренду“, којим се крећу све нације и државе настале у сличним, турбулентним, брзим и неочекиваним условима. У државама „без јасно“ дефинисаних националних и државних граница, просторима насталим на „остацама и вакууму“ великих империјалних и наднационалних конгломерата, који су низом година или вековима, остваривали контролу над овим просторима, долази до услова очекиване неизвесности, дезоријентације, хаоса, а посебно, спољног утицаја и нужног стања конфликта. Слични сценарији на просторима југоисточне Европе су се у скоријој историји, видели у атрофији и руинарању империјалних и наднационалних савеза, а најсвежији примери су руинарање и распад Аустроугарског и Османлијског царства, те сада и распад „система биполарног света држава“, као и распад и ништавност додатне димензије „неутралности и упитне амбивалентности“ Југославије,

као нуклеуса, у ширем геополитичком контексту „несврстаности“ у хладноратовским условима.

Слика 8. ГЕОПОЛИТИЧКИ ОДНОС ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Извор: Хантингтон С.. Сукоб цивилизација, Друго издање, ЦИД Подгорица, Романов Бања Лука, 2000., стр. 271.

Заједнички именитељ у мање-више свим наведеним теоретским приступима геополитици јесте бављење међународним односима, давање теоријског основа за тумачења нужности или неопходности одређених историјских догађања и конфликта, а посебно основа за потоњу или наредну будућу имплементацију или теоријски основ за усмеравање или правдање будућих потеза, углавном нације или државе којој су и сами припадали. Савременији геополитички концепти, у потпуности имају своју категоризацију по два пола, геополитичког приступа концепта „Копна“ и геополитичког приступа концепта „Мора“. Међутим, неспорно је да се у оба сагледавања, ма како се то конфронтира, како са позиције савремених теоретичара Копна, посебно руских и немачких, а савременим формулацијама „парадигми“ исказано преко геополитичког приступа Дугина и Исаева, и атлантистичког приступа, представљеног читавом лепезом савремених западних геополитичара укључујући и Кисинџера, Бжежинског и Хантингтона, у суштини се не

може пренебрегнути геополитички значај савремених држава. Неспорно је, да ће еволуција у државном обликовању, као и обликовању друштва уопште и даље бити константа и тренд, с обзиром на историјске примере и праксу.

Међутим, одређени облик државног обликовања друштва (види: Келзен 2010, Јовановић, 2011) у смислени и умни облик, вероватно оптимализован и усклађен са општим научним, технолошким, друштвеним и еволутивним развојем, али и можда аспектом непредвиђених природних или изазова савремених „постмодерних“ друштава, остаће и даље као основни носилац суверености управљања друштвима и тиме и друштвеним односима. Ово даје основ за позиционирање геополитике као науке и праксе у односу на државу и државни систем, као примарни инструментариј за креирање и инструментализацију геополитичких, савремених односа. Из наведених разматрања о односу геополитике као науке и праксе и југоисточне Европе, уочено је низ аспеката значаја југоисточне Европе, као битног чиниоца геополитичких односа. На овај начин, потврђује се и са овог становишта оправданост приступа специфичности геополитичке димензије југоисточне Европе.

3. БЕЗБЕДНОСТ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ КАО ЗНАЧАЈАН ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТ САВРЕМЕНИХ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

Европа, у суштинском смислу, почиње да се обликује са успоном грчке цивилизације, која дугорочно одређује облик државно-националног уређења овог природног али и историјског, геополитичког простора.

Империјални облици државног или националног уређења на простору Европе даље се конкретизују установљавањем Македонске државе, а посебно Римске Републике и Римског Царства.⁶⁴

Релативно ненасељени географски простор централне и јужне Европе се значајно насељава у периоду почетка првог миленијума, а значајнијем обликовању значајно помаже настанак хришћанства⁶⁵ (види: Гоф, 2010), његов утицај у Римском али и Византијском Царству (види: Бујуклић, 2010).

„Римљани су покорили Балкан у току III и II века пре нове ере. Најпре су овладали јадранском обалом, затим поразили македонске владаре и најзад уништили Ахајски савез грчких држава...Римљани су своју границу на Балкану повукли дуж Дунава, ако не рачунамо један краћи период када су проширили власт и преко реке на Дачко краљевство...Више од једног и по века, од 107. до 275. године, Дакија је била царска

⁶⁴ „Античка Македонија врхунац своје моћи достигла је под влашћу краља Филипа II (359-336) и његовог сина Александра III Македонског (336-323). Филип је био творац македонске државе и њене снажне, добро организоване, стајаће регуларне војске...До пунских ратова (246-146. г. пре н.е.) Рим је унутрашњом борбом плебејаца против патриција (племства) постао демократска Република, а вођењем многих ратова са суседним племенима постао је господар готово целог Апенинског полуострва. После победе над Ханибалом (202 г. пре н.е., па.а) Рим је у току освајачких ратова заузео велики део Европе, Африке и Азије...“ ВОЈНА ИСТОРИЈА.. Уџбеник за војне академије, Војноиздавачки завод, Београд, 1980., стр.10-12.

⁶⁵ У исто време када је на западу хришћанство постало државна религија *Imperium Romanum*, на истоку је будизам почео свој успон да би постао владајућа религија Кине. Обе религије су у свом ставу према породичним односима показале значајне паралеле. Обе су јако аскетски оријентисане. Позивају на напуштање породице...Будизам је тако у Кини морао да се супростави конфучијанизму...Затим је дошло до успона неоконфуцијанизма и до антибудистичке реакције... Тако су се два различита религиозно-историјска развоја позне антике и раног средњег века који су најпре текли паралелно на крајњем западу и на крајњем истоку на крају дијаметрално разишли...Он представља и кључ за разумевање различитог развоја културе и друштва. Види: Митерауер М.. Зашто Европа, Средњовековне основе за посебан пут, ЦИД, Подгорица, 2011., стр.101-102.

провинција и толико је романизована да се данас потомци римских колона и дачких домородаца називају Румунима и говоре романским језиком“.⁶⁶

Период Карла Великог представља директну везу са антиком и остацима Римског Царства а његовим проглашењем за Цара, долази и до специфичног покушаја рестаурације, обнављања империје заснованој на, поновној, ојачаној вези Цара и Цркве, који је уједно био и врховни заштитник али и врховни ауторитет Цркве⁶⁷. Међутим, друштвени⁶⁸ и историјски процеси су ишли у смеру, несумњивог раслојавања односа цркве и савременијих државних облика, који су, уз друге и комплексне утицаје истискивали, како империјални облик уређења друштва-државе, тако и саму позицију цркве у савременим државним пословима⁶⁹.

У односу на антички период, који је имао основу, углавном, на медитеранском а потом и атланском делу Европе, у овом периоду обликовање „европског простора“ се, уз ратне конфликте, походе али и ширење хришћанства примарно усмерава ка садашњим централним и северним деловима Европе.

Значајно је истаћи, да се хришћанство користи и као добар мотив и повод за политичко обликовање простора Европе а ратни походи, војна и економска снага као кључни инструментиј за освајање и стављање под контролу значајних територија и формирања сложеног средњовековног државног система. Ово је историјски период који је обележен трансформацијом феудализма, као друштвено-економског система у капитализам (види: Маршал, 1987, Фајол, 2006) и почетни период настајања савремене државе.

⁶⁶ Ставријанос Л.. БАЛКАН после 1453. године, EQUILIBRIUM, Београд, 2005., стр. 22-24.

⁶⁷ „Карло Велики је 800. године, био крунисан за цара „Светог римског цара немачке нације“. Овим чином, хегемонија до које долази зближавањем политичке мисије Ватикана и немачког империјализма нашла је свој израз у једном човеку и једној идеји“. Еткинсон Р.. НОВА ДИКТАТУРА ЕВРОПЕ, Угњетавање и васкрс демократских нација, Досије, Београд, 2005., стр. 81.

⁶⁸ Хришћанство је изразита религија заједнице. У оквиру заједнице спроводе се најважније култне радње, нарочито прослава еухаристије, али и најважнији прелазни ритуали попут крштења а касније и венчања и сахране-не у оквиру родбинске групе или у кућној заједници. У складу с тим, у хришћанству не постоји никакав сакрални значај породице и рођачких удружења...Хришћанство је религија мисије. Оно се обраћа свим људима без ограничавања у вези њиховог порекла...Зато би се могло рећи да хришћанске социјалне културе представљају претпоставку за настанак властелинског поретка у Франачком царству и да су утицали на породичне и на рођачке структуре. Види: Митерауер М.. Зашто Европа, Средњовековне основе за посебан пут, ЦИД, Подгорица, 2011., стр. 92-95

⁶⁹ Распадом Западног римског царства долази до комплексног односа, великог броја новонасталих држава и хришћанске цркве. Производ је латентни али и релативно дуг период дуализма, који је у коначном довео до супремације државе над црквом. Види: Ваис А., Кандић Љ.. ОПШТА ИСТОРИЈА ДРЖАВЕ И ПРАВА, ДВАНАЕСТО ИЗДАЊЕ, САВРЕМАНА АДМИНИСТРАЦИЈА, Београд, 1984., стр. 117-183.

„У позном феудализму, развојем новчане привреде и на њеној основи првобитне акумулације капитала, одиграле су се промене у социјалној структури, политичкој надградњи и војној организацији европских држава. Владари већине европских држава, ослоњени на ове нове друштвене слојеве, учинили су крај феудалној политичкој расцепканости и створили јединствене централизоване државе са јаком краљевском влашћу“.⁷⁰

Поред наведеног, утврђивање власти се, у овом „ренесансном“ периоду (види: Тејлор Ч., 2008, Тејлор Ч., 2011) оснажује описмењавањем и покрштавањем покорених народа а црква и манастири, као и свештена лица постају основни носиоци развоја писмености, уметности, заједничких вредности и уопште учености и културе на наведеним просторима. Паралелно, у овом периоду, политичко обликовање Европе одређују и сталне миграције и надирање разних народа са севера и централне Европе ка Медитерану али притиска арапских и персијских народа на југоисточне делове Византије а данас и Европе (види: Романо, 2008). Значи, једна од кључних одредница за прво савременије геополитичко обликовање Европе јесте настанак и ширење хришћанства и даље узроци у политичком, безбедносном и културном смислу, а посебно у економском, технолошком и општедруштвеном. Резултанта је настајање савременијих друштава, која су нужно еволуирала у више нивое организованости, савремене државе⁷¹, а уз небројене историјске турбуленције, у безбедносном, суштински интересном, политичком, односно геополитичком контексту. Комплексност ових односа непосредно има узрочно последичне везе и на саму геополитику, која своју базну утемељеност формира, у савременом смислу, на простору Европе, у условима друштвене и научне еволуције (а у одређеном степену и револуције), као производа низа кондензованих, еволуцијских аспеката, друштвеног, историјског, културолошког, безбедоносног, технолошког али и општег политичког, филозофског, сада се може рећи геополитичког приступа бављењу стратешким питањима у новим савременим условима (види: Винер, 1964, Марковић М., 1994, Дракер, 2005). Дефинитивни улазак, империјални продор Отоманског царства на

⁷⁰ Види: ВОЈНА ИСТОРИЈА.. Уџбеник за војне академије, Војноиздавачки завод, Београд, 1980., стр. 14.

⁷¹ „Апсолутистичка теорија споро се развијала током XVI века и постепено је допуњена теоријама о поседу, божанском праву и слично. Парадоксално, али је она на свом врхунцу већ била, теоријски и практично, у тешкоћама. Теоријски..., снажно фокусирање на личност монарха учинило га је апстрактним, безличним и помало невероватним. Стварни осећај државе, услед тога, почео је да се мења. Актуелни монарх постајао је све више фигура јер су већину службених послова обављала административна тела. Превладала је безличност државе“. Винсент Е.. ТЕОРИЈЕ ДРЖАВЕ, Службени гласник, Београд, 2009., стр. 95.

простор Европе, у даљем, значајно обликује овај простор са дугорочним последицама. Паралелни, конфликтни процеси и потреси унутар западне хришћанске цркве, подела и расколи, додатно дају на комплексности и геополитичком одређењу, како Европе тако и њеног југоисточног дела.⁷²

Велики сукоби су настали расколом у западној цркви 1517. године⁷³ и турбулентним политичким размирицама унутар самог Светог Римског Царства а што је даље водило великом тридесетогодишњем рату 1618-1648. године, те његовом распаду и настанком мањих држава (Швајцарске и Холандије и одвајање Португала од Шпаније), појавом скандинавских земаља као војних и политичких фактора у Европи али и значајним слабљењем Шпаније као велике силе на простору Европе. Атланске државе, Француска, Енглеска и Холандија заузимају примат у обликовању европске будућности и детерминисања европске позиције и последица у општем глобалном, светском, геополитичком контексту.

Управо је Велики тридесетогодишњи рат у XVII веку, са Вестфалским миром 1648. године (види: Kissinger, 1995), био прекретница ка дефинитивном примату савремених држава над Црквом, али и успостављање савремених геополитичких, међународних односа, сада између држава, као носилаца народног и националног суверенитета. На европском тлу се појављују нови политичко безбедносни фактори, националне државе Аустрија, Прусија, Русија и Велика Британија, као одговор на амбиције и турбуленције у Француској кроз форму Француске Револуције, али и нарастање и формирање моћне Османске империје на југоистоку Европе и ширим деловима Блиског и Централног Истока, као и северне Африке. Политичким и војним средствима, дакле, засновано на геополитици тог времена, утврђује се, даље, концепт националних држава али и удруживања у савремене системе колективног, међудржавног, интересног удруживања и релација. Суштински, основ оваквог удруживања је на геополитици, а непосредна манифестација је у пољу безбедности, непосредним турбуленцијама које су водиле у ратне сукобе, као коначно средство инструментализације ових „општих политичких“ одређења.

⁷² Види: Ставријанос Л.. БАЛКАН после 1453. године, EQUILIBRIUM, Београд, 2005., стр. 20-80.

⁷³ Реформација је првобитно настала као верски покрет, отпор католичанству и папству и отцепљењем од католичке и настанка протестантске цркве. Последице су настале у верској и световној области, првенствено раширено у Намачкој, Мартин Лутер, после и у Швајцарској, Холандији, Енглеској али и другим централно-европским земљама. Друштвени значај је еволутивни прелазак друштвено-економског система феудализма у капитализам, уз нужно настајање савремених, модерних држава. Види: ПРАВНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА.. САВРЕМЕНА АДМИНИСТРАЦИЈА, Београд, 1979., стр. 1202-1203.

Наредни историјски примери, манифестације, овог, новог наведеног комплекса околности су бројни и брутални војни сукоби, стварање војних савеза, удруживања а један такав савременији пример је рат и пораз Француске од Свете Алијансе⁷⁴. Исто тако, у овом периоду се консолидује и појављује нова сила на простору и са утицајем на Европу- Русија а значај геополитичког простора Европе се потврђује распадом Свете Алијансе и даљим крвавим сукобима у XIX веку. Коначна кулминација ових трендова и процеса, своју крајњу драматизацију добија I светским ратом, распадом великог Аустро-угарског и Отоманског царства (види: Gjurgjevic, 1910) али и појављивањем САД-а на светској геополитичкој сцени, међутим, истовремено и као непосредног геополитичког фактора на европском тлу. У релативно кратком периоду, од непуних, наредних, двадесет година, у касним 30-им годинама XX века, почињу и глобални геополитички догађаји, увод у нову историјску димензију, престанка светске доминације Старог Света, а Европа постаје, узрок и поприште наредног крвавог глобалног геополитичког сукоба- II светског рата⁷⁵. Наведеним сукобом, долази до дефинитивног потврђивања геополитике, као науке и праксе, и то дословно, са инструментализацијом у Европи и са последицама и новим димензијама, опет са врло значајне позиције, аспекта Европе али и југоисточне Европе.

3.1. БЕЗБЕДНОСТ И ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА

Безбедност има врло комплексну димензију и постоји комплекс различитих мишљења о не само појмовном одређењу него и о самој суштини, супстанци безбедности са научног и инструменталног аспекта, као и са аспеката форми у приступу безбедности са становишта

⁷⁴ „Било је одмах јасно да Енглеска нема никаквих интереса да буде увучена у ауторитарну и патерналистичку политику Свете Алијансе. Када је споразум који је желео Александар био понуђен осталим државама на потпис, Енглеска је (заједно са папом и турским султаном) одбила да га потпише. Истина потписала је „четворни споразум“ (који је касније проширен и на Француску) којим се земље победнице у ратовима против Наполеона обавезују да обезбеде трупе да би спречиле свако кршење споразума ...Али то је био политички споразум, лишен идеолошких и верских конотација, који је свака земља, по потреби, могла да тумачи како јој одговара. А Енглеска му је, у властитом интересу, дала либерално тумачење“. Романо С.. Европа: историја једне идеје: од царства до уније, Филип Вишњић, Службени гласник, Београд, 2008., стр. 82-83.

⁷⁵ „Британија и САД нису имале монопол на славу на крају рата: то су били Руси. Они су заиста уложили огроман војни напор и без њих рат би сигурно дуго трајао, а можда би се завршио у пат позицији. Све очи у Британији биле су упрте у СССР, а мало њих је размишљало о политичкој позадини. Руси су несумњиво морали имати осећај да увиде како је сад време за сарадњу са капиталистичким силама, да би се осигурали да више неће бити светских ратова. У очима мекане левивце и заиста великог дела јавности, Руси нису могли да погреше. Требало је да прође неколико година да овај прекрасни сан нестане.“ Колмен Ц.. САВЕСТ Европе, Вега Медиа, Нови Сад, 2003., стр. 53.

одређења места и улоге безбедности у општем научном смислу, али и у смислу одређивања места и улоге безбедности као организоване људске делатности и као система самог по себи.

Безбедност своју суштинску везу, како појмовну, тако функционалну и примењену има са појмом, предметом и суштином друштвених конфликта. Сами друштвени конфликти, према Милашиновићу (Милашиновић М. Радомир, Милашиновић М. Срђан, Путник Ненад), представљају „једну од основних друштвених појава“ и имају димензију „константе“ у установљавању и еволуцији друштвене заједнице. Друго, историјска димензија нужно доводи у везу овај феномен са пре свега, изворном, првом науком филозофијом, а потом и изведеним комплексом наука и научних дисциплина којима је предмет изучавање друштвених конфликта. Неспорно је да је човек, људска делатност и социјална димензија као и вишедимензионални историјски, економски, класни, национални и социјално-психолошки, културолошки и други утицаји, основ друштвених конфликта као појаве и једне „од основних друштвених појава“. Теорија друштвених конфликта се формирала као научна дисциплина у новијем времену, са реалном „научно-теоријском утемељеношћу“ у другој половини XX века али генезу има од писаних дела античког времена, потом средњовековног периода и у периоду савременијих облика друштвених уређења, модерних држава. У овом контексту се на научни начин повезује и модерно поимање теорије друштвених конфликта. Неспорну везу друштвени конфликти имају са геополитиком. Такође, исказаном еволуцијом у развоју друштва а тиме и укупног научног и технолошког прогреса развијени су и бројни аспекти приступа различитих наука, научних дисциплина и теорија овој „специфичној друштвеној појави“. Аутор нуди и класификацију узрока друштвених конфликта „примарно као непосредне и посредне“ узроке друштвених конфликта. У непосредне узроке друштвених конфликта, независно од историјског контекста, обједињује концентрацију комплекса индивидуалних, групних и друштвених чинилаца: богатство, власт и друштвени статус. Посредни облици друштвених конфликта, без обзира на начелно уврежена и чак етаблирана мишљења су, према аутору, ипак много комплекснији и међузависни, интеракцијски узроци: историјски, структурално-друштвени, политички, етнички, верски и идеолошки услови и фактори. Поред наведених класификација, уочено је да на саме унутрашње друштвене конфликте, на посредан или непосредан начин узрочно делују одређени спољни интереси

или „центри моћи (држава и савеза-војних, привредних, верских и других)“.⁷⁶ Аутор издваја посебна четири скупа фактора, који на посредан начин утичу на унутрашње друштвене конфликте.⁷⁷

Према Цветковићу (Цветковић Н. Владимир) безбедност има своју заснованост на научној мултидисциплинарној основи, политичкој филозофији, модерној филозофији политике, али и у димензији етике и у основним филозофским појмовима питања смисла и функционалности безбедности као појаве. Стога се безбедности као комплексном појму мора прилазити са наведеног мултидисциплинарног становишта, а сама безбедност по себи у свом субстанционалном смислу интегрише мултидисциплинарност. Неспорна је научна заснованост безбедности и димензија кондензованог сублимата „системског знања“, међутим, може се рећи и емпирије из више научних области и дисциплина: филозофије, права, социологије, психологије, политикологије али и екологије, менаџмента и изведених дисциплина и специјалности по основу ових наука и емпирије. Држава остаје базични основ инструментализације безбедности у савременом друштву, чак и у постмодернистичком добу (друштву) али поимање безбедности има континуитет и тренд у оваквом приступу још од античког периода. Наиме, већ у првим писаним филозофским документима, као што је Платоново поимање и „дефинисање монархије и демократије“, као „мајке“ два облика уређења као основа свих друштвених уређења, односно државних уређења. Друштвеном еволуцијом, тиме и еволуцијом државе у каснијем периоду и доласком у фазу доминације државе као примарног облика смисленог друштвеног организовања- државе по основу носиоца суверености, ствара се основ за обезбеђење и очување „природне потребе појединца да буде заштићен, безбедан“. Овакав филозофски приступ је исказивао Хобс, те је на овај начин спајао „старије“ филозофске идеје и нова научна размишљања о позиционирању државе као смисленог и умног облика организовања друштва. Према аутору, комплексност и континуитет људских егзистенцијалних и социјалних мотива, заједно са комплексом других утицаја у еволутивном смислу води еволуцији у организацији државе. Реални изазови егзистенције

⁷⁶ Види: Милашиновић М. Р., Милашиновић, М. С., Путник, Н.. Теорије конфликта, II измењено и допуњено издање, Универзитет у Београду-Факултет безбедности, Чигоја штампа, Београд, 2012., стр. 21-133.

⁷⁷ „У том смислу, осим опште поделе на унутрашње и спољашње узроке друштвених сукоба, хипотетички се могу издвојити четири скупа фактора који на посредан начин битно доприносе настанку унутар друштвених конфликта. То су у првом реду: структурни, политички, економско-социјални и културно перцептуални фактори.“ Ибид, стр. 133.

и функционисања овако обликованог друштва доводе до закључка да је безбедност „слојевит и разнолико структуриран феномен (стање заштићености)“, заснован на филозофском осмишљавању сврхе или смисла безбедности, етички утемељеног у смислу „тражења вредносних принципа и правила моралног деловања“. Управо се по основу наведених елемената комплексност и димензија вишедимензионалности и мултидисциплинарности у приступу феномену безбедности подразумева као нужност.⁷⁸

Према Симићу (Симић Р. Драган) безбедносни изазови и савремени услови лимитирају и отежавају одређивање самог „предмета истраживања“ безбедности као науке. У овом контексту, очигледна су многобројна поједностављења, по основу којих се губи суштина безбедности у појмовном смислу, било да се њено поимање претвори у прешироки научни приступ у областима друштвених наука или у другој крајности да се сведе на ужа научна поља или дисциплине, углавном, војне природе, па чак конкретно и на војну стратегију. Из наведених разлога а и ширих, комплекснијих научних приступа појму безбедности се мора прићи са мултидисциплинарног научног и методолошког становишта. Тако се, према аутору, безбедност може схватити као „повезујућа наука, која спаја унутрашњу и спољњу политику, затим рачуноводство и војну стратегију са политичком економијом, политичким студијама и нормативном друштвеном теоријом, филозофију са психологијом и антропологијом, ако томе додамо неопходна сазнања, на пример хемије и биологије, за науку о безбедности и није лако да постави јасне границе протезању властитог проширеног концепта, и да на тај начин „очува сазнајну непротивречност и аналитичку тачност“. Овакав комплексни приступ је нужан за поимање суштине безбедности као појаве и феномена, израженог у појмовном смислу. Наиме, и сам аутор на основу корелација и исказивања примећених дилема у односу на појам и одређење безбедности, научној заснованости и врсти приступа, констатује да се у приступу безбедности, без обзира на наведене елементе мора приступити са „великом дилемом“. То је општи однос ка безбедности, историјски заснован на традиционалном вишевековном приступу и однос овога поимања са савременим изазовима и захтевима, појединачне, националне, међународне и нарастајуће глобалне безбедности. Паралелно, постоји опасност да се на

⁷⁸ Види: Цветковић Н. В.. Ризик, моћ, заштита: Увођење у науку безбедности, Службени гласник и Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2010., стр. 705-724.

појам безбедности, по основу „недискриминативног ширења“ учини превише општим и нефункционалним за емпиријску а тиме и научну употребу.⁷⁹

Према истом аутору, значајно је уочити и дилему, да се у савременим условима безбедност углавном поима са становишта система и системског приступа⁸⁰ а не са функционалног или самог изворног становишта „природе безбедносне претње“. Управо се целокупни комплекс приступа безбедности може алгоритамски сагледати и тиме у потпуности методолошки уобличити у научном смислу, уколико се референтна тачка у приступу постави у „језгро проблема“. Другим речима, када се у приступу поимању суштине безбедности и њеног, не само одређења, већ и мултидимензионалних импликација крене са становишта извора безбедносних претњи и безбедносних изазова, који потом последично инструментализују потенцијални функционални облик, било одговора кроз конкретне реакције, активности или групу активности функционално и структурално уобличених у неки од система безбедности.⁸¹

Појам безбедности, према Стајићу (Стајић Љубомир) је у појмовном али и у суштинском смислу комплексан за одређење с обзиром да постоје мишљења да је безбедност настала „када и живи свет, односно човек“ и да је еволуција безбедности ишла у корелацији са егзистенцијалним мотивима човека, иако је према њему ово више аспект сигурности, који своје одређење усмерава на становиште појединачне сигурности, односно безбедности појединца. Међутим у друштвеном, односно државном контексту, појам безбедности добија своју комплексинију димензију⁸². Наведено се заснива на чињеници да безбедност има димензију друштвеног и државног, организацијског стања, функције, али и низа утицаја и интеракција на одређеном простору, специфичним условима и у одређеном временском периоду. Интеракција се остварује у спектру различитих носилаца, облика као

⁷⁹ Види: Симић Р. Д.. Наука о безбедности, Савремени приступи безбедности, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002., стр. 59- 64.

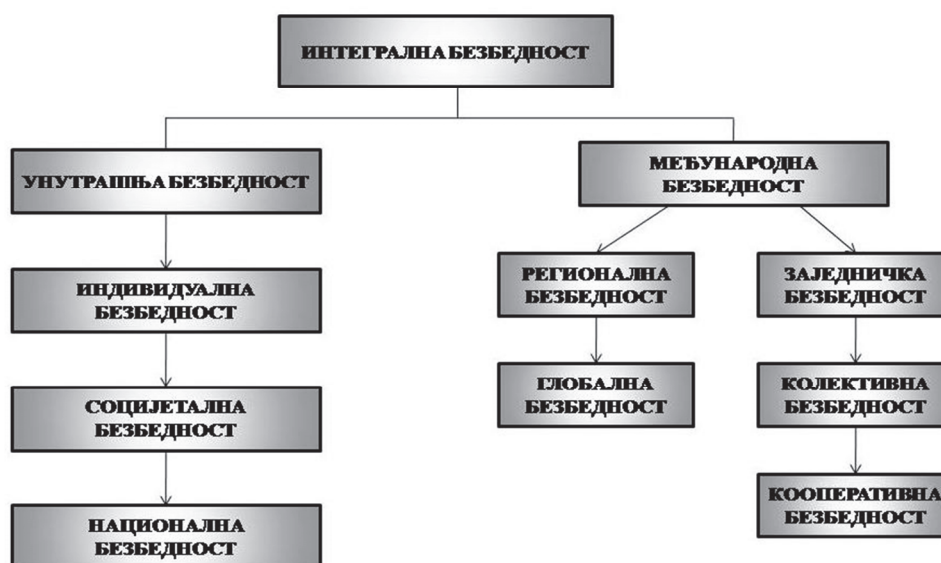
⁸⁰ Види: Кековић З.. СИСТЕМИ безбедности: хрестоматија, Факултет безбедности, Филип Вишњић, Београд, 2007., стр. 13-28.

⁸¹ Види: Симић Р. Д.. Интеграција западног Балкана у мрежу глобалне безбедности, Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд, 2011., стр. 31-33.

⁸² „Безбедносни менаџмент може се поделити на безбедносни менаџмент јавног сектора, у који спадају активности парламента, владе, шефова државе, судства, војске, полиције, обавештајно-безбедносних служби, локалне самоуправе и других државних органа на унапређењу безбедности заједнице и одговора на безбедносне ризике, изазове и претње кроз успостављање организације планирања, руковођења и контроле над пословима и организацијом чији је циљ пружање безбедности заједници, и безбедносни менаџмент приватног сектора који у првом реду обухвата менаџмент активности привредних и других предузећа на заштити властитог пословања и запослених.“ Драгишић З.. Безбедносни менаџмент, Службени гласник, факултет безбедности, Београд, 2007., стр. 22.

и по основу различитог степена интензитета. Поред бројних приступа појму безбедности које истиче аутор, атрибут државе истиче као посебно обележје по основу којег је безбедност у појмовном и функционалном смислу детерминисана. Безбедност представља један од базичних атрибута сваке државе и државне функције и може се класификовати као међународна, национална, војна, јавна, лична и друга. По основу наведених обележја, аутор дефинише безбедност као „својство неког реалног друштвеног, природног или техничког субјекта (бића, творевине или ствари) испољено као успостављено, одржано и унапређено стање и (или) вредност, а која се изражава кроз испуњеност минимума одређених (безбедносних стандарда) својствених том субјекту, а што му омогућава реалну основу за опстанак, рад, раст и развој, без обзира на носиоце, облике, време и место угрожавања“. Аутор даје и класификацију система безбедности приказану у шеми 4.

Шема 4. КЛАСИФИКАЦИЈА СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ

Извор: Стајић Љ.. Основи система безбедности са основама истраживања безбедносних појава, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Нови Сад, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2010., стр. 32.

Индивидуална безбедност је превасходно везана за појединца, социјетална за друштво, а национална представља комбиновани облик повезивања безбедности друштва и државе. Наведене класификације безбедности спадају у домен унутрашње безбедности.

Међународна безбедност представља димензију безбедности у међународним односима, са генезом још из дугог историјског периода и еволуције ове врсте безбедности ка безбедности у савременим условима, регионална безбедност је везана за одређена регионална подручја, колективна безбедност представља договорене облике удружене безбедности више држава. Заједничка безбедност представља специфичан облик безбедности савременог карактера, више „уникатног“ облика удруживања безбедности више држава, а који није у супротности ни са категоријом колективне ни кооперативне безбедности. Кооперативна безбедност подразумева ширу димензију безбедности, где се фаворизује политичка и невојна и превентивна методологија у решавању конфликта, као и улога недржавних елемената у функцији ширег мултилатералног дијалога. Глобална безбедност подразумева општи геополитички међународни ниво и у корелационом односу је са концептом глобализације. Безбедност сама по себи представља систем и у непосредној је вези са државом, као савременим носиоцем суверенитета, а према аутору међу шире елементе безбедности могу се сврстати специфичне активности, мере, послови, субјекти и снаге у функцији постизања безбедносних и ширих циљева.⁸³

Према Јовашевићу (Јовашевић Драган) појам безбедности нема јединствену дефиницију нити схватање. Према политичким теоријама постоји схватање спољњег и унутрашњег аспекта безбедности. Спољна безбедност подразумева мере и активности у функцији очувања, те заштите независности и интегритета земље. Унутрашња се односи на заштиту и очување уставног и правног поретка земље. У односу на објекат заштите разликује се државна, општа или јавна, те лична и имовинска безбедност. Такође, постоје дефиниције које појам безбедности одређују и као функцију и организацију или стање у друштву и држави. Према правним дефиницијама, безбедност се може схватити као стање у коме се могу наћи правни субјекти, односно стања, присуства, одсуства или угрожавања и повређивања заштићених друштвених вредности. У овом смислу безбедност се поима као „безбедност правних субјеката“. Исто тако, безбедност се може схватити и као успостављање и одржавање стања у друштвеним односима, који обезбеђују ефективну и ефикаснију заштићеност државе и њених грађана. Наведено има директне импликације на

⁸³ Види: Стајић Љ.. Основи система безбедности са основама истраживања безбедносних појава, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Нови Сад, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2010., стр. 21-40.

рад државних органа, привредних субјеката, друштвених делатности и остваривања права и слобода човека, грађана и њихових обавеза.⁸⁴

Безбедност има и одређене друге дефиниције. Тако се у војној терминологији безбедност дефинише као „стање у коме су лица, објекти или радње осигурани низом активних мера. Појам безбедности обухвата и организацију преко које се она постиже. Држава је објекат заштите државне безбедности, а грађани, њихова имовина и јавни ред су објекти јавне безбедности.“⁸⁵

У нашем, прво српско-хрватском, а потом и српском језику безбедност или безбједност је „стање оног који је безбедан, оно што је безбедно, сигурност“.⁸⁶

У српском језику у етимолошком смислу појам безбедност се изводи из речи безбедан (безб(ј)едан, дна, дно) што значи придев „који је сигуран од опасности, обезбеђен, безопасан“, безб(ј)едно, значи прилог „безопасно, безбрижно, мирно“, безб(ј)едник, именица мушког рода „онај који је безбедан, обезбеђен, безб(ј)едност/ безбедност/ безбиједност, именица женског рода, која значи „безопасност, сигурност, обезбеђеност“.⁸⁷

Очигледно је да је појмовно, суштинско и научно одређење безбедности врло комплексно у општем али и у функционалном смислу⁸⁸. Своју димензију и одређење има у етимолошкој основи а суштинску и инструменталну добија по основу посебног својства, да представља специфичан феномен, који је повезан са човековим базичним егзистенцијалним мотивима опстанка, одржања и развоја. Последично, нужно се повезује и са социолошким комплексом, нужном трансформацијом у праћењу базичног мотива, с обзиром на биолошку и социолошку димензију човека за удруживањем у групе а потом и еволутивног усложњавања врста и облика социолошких удруживања и интеракција.

⁸⁴ Види: Јовашевић Д.. Лексикон кривичног права, Треће измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2006., стр. 37-38.

⁸⁵ Види: Војна енциклопедија.. Издање редакције војне енциклопедије, Београд, 1958., стр. 642.

⁸⁶ Види: Речник српскохрватског књижевног језика.. Књига I., Матица српска, Матица хрватска, Нови Сад, Загреб, 1967., стр. 160; Речник српског језика.. Матица српска, Нови Сад, 2007., стр. 69.

⁸⁷ Види: Етимолошки речник српског језика.. Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2008., стр. 49.

⁸⁸ „Постоји мноштво фактора и чинилаца који опредељују систем безбедности: 1) концепцијско-доктринарна решења садржана у теоријској концепцији безбедности, као делу опште теорије безбедности; 2) политичка концепција безбедности; 3) уставноправна концепција безбедности; и 4) међународноправне основе система безбедности. Уводећи у научну апаратуру система безбедности термин „концепција“, опредељење је да се истакне да је безбедност отворен, динамичан систем у којем концепција изражава дуготрајан процес, жељено стање, са становишта потреба и вредности, или нешто што тек треба да буде“ Кековић З.. Системи безбедности, Факултет безбедности, Чигоја штампа, Београд, 2009., стр. 92.

Наведена еволуција се у крајњем манифестује и са димензијом поимања безбедности у контексту и у односу на државни облик обликовања друштва, као рационалног и смисленог продукта људског организовања. Сложеност појмовног и суштинског одређења безбедности може се уочити и у тражењу константе узрока или „језгра проблема“ који се са индивидуалног, елаборираног егзистенцијалног становишта мултиплицира на социјалне групе, друштво и шире облике формалног и неформалног удруживања а посебно смислене људске делатности. Но, феноменологија безбедности има и димензију нужне заснованости на логичном, базичном биолошком и субјективном, интуитивном али и свесном доживљају „стања заштићености“ и суштинској вези и заснованости на суштини друштвених конфликта. Друштвени конфликти, као елементи „основних друштвених појава“, као и индивидуе и друштва имају доказану историјску и еволуцијску константу. Стога се и безбедност у својој суштинској и научној димензији заснива како на примарној, изворној егзистенцијалној индивидуалној димензији, биолошки детерминисаној, тако и на еволутивно развијеном комплексу фактора и детерминанти еволутивног развоја друштва, друштвене заједнице, односа, стања, те конфликта као базичних друштвених појава. Несумњиво је да се, управо, кроз овакав основ даље нужно исказује мултидисциплинарност и комплексност поимања суштине безбедности као феномена у појмовном и функционалном смислу. Мултидисциплинарност је нужно повезана са „природом појаве“ и покушаја њеног тумачења, што последично води ка неопходности сагледавања и употребе спектра и комплекса наука и научних дисциплина, са исходиштем у „првој науци“ филозофији а потом и комплексу друштвених и техничких наука и научних дисциплина. Исто тако, повезујући суштину безбедности са друштвом, његовом еволуцијом, логично и нужно се повезује и ставља у однос са државом, као смисленим и умним, оптималним обликом организовања друштва од стране човека. У овој димензији се даље одређује и веже суштина безбедности за организацијски и системски приступ, степеновано како у организацијском, тако и у функционалном облику, у корелацији са државним апаратом, државом, њеном специфичном обележју и атрибуту суверености али и поседовању власти, моћи и средстава присиле.

С обзиром да је држава⁸⁹ у историјском контексту, почев од настајања раних облика, потом ка савременој држави али и постмодернистичком периоду и даље базни носилац суверености, безбедност остаје примарно везана за државни и национални контекст. Међутим, исто тако, са ширењем концепта глобализма и технолошким развојем, као и општедруштвеном еволуцијом, безбедност је детерминисана и ширим мултидисциплинарном, надржавном и наднационалном димензијом, заснованим на последицама нових безбедносних ризика и претњи као производима ових еволутивних друштвених и општих промена. Сублимирано исказујући, може се констатовати да је безбедност несумњиво феномен који се природно веже за базичну егзистенцију човека, има своју вишеслојност и вишедимензионалност, обележја науке и праксе а еволутивно нераскидиво везана за развој човека, друштва, различитих облика заједнице и организације друштва, у крајњем државе али и шире. Сама научна суштина феномена безбедности је детерминисана базичним биолошким егзистенцијалним узроком индивидуалног „угрожавања“ или „сигурности“ човека али и димензијом исто тако друштвене безбедности, засновано на друштвеним конфликтима али и комплексним савременим безбедносним ризицима и претњама као продукцима еволутивног и софистицираног друштвено-економског и технолошког развоја на глобалном нивоу.

Југоисточна Европа у савременом смислу има поистовећивање са простором Балкана, односно Балканског полуострва. Новија схватања вежу ова два појма само у једном делу, географском, док се у другом смислу појам југоисточне Европе више сматра у филозофско- политичком смислу.

Балканско полуострво се просторно одређује као: „Полуострво у југо-источном делу Европе, омеђено Јадранским, Јонским, Средоземним, Егејским, Мраморним и Црним морем. Копнену границу на северу чине токови Саве и Дунава. Назив је први употребио немачки географ, Аугуст Зеуне, 1808. године, као замену за дотадашње име Европска Турска. У геополитици назив Балканско полуострво и Балкан се изједначавају, а користи се и шири израз југоисточна Европа.“⁹⁰

⁸⁹ „Држава је прастара људска институција чији корени сежу уназад до првих пољопривредних друштава која су никла у Месопотамији пре десет хиљада година...У Европи, модерна држава, заснована на великим армијама, порезима и централним бирократијама које су у стању да одрже суверену власт на великој територији, скоријег је датума; Она се зачала пре 400-500 година, када је дошло до консолидације Француске, Шпанске и Шведске монархије.“ Фукујама Ф.. Грађење државе, Управљање и светски поредак у XXI веку, Филип Вишњић, Београд, 2007., стр. 11.

⁹⁰ Види: Српска породична енциклопедија. Књига 2., Народна књига, Политика НМ, Београд, 2006., стр. 172.

Према Ставријаносу (Stavrianos Lefter Stavros), Балканско полуострво, „Истурено према југу у источно Средоземље, оно чини саставни део Европе. Па ипак, оно се истовремено преко уског Егејског мора сучељава с Азијом, а његови јужни ртови се спуштају према обалама Африке. Тај положај полуострва на стецишту континента добија на значају због његове необичне приступачности. У том погледу оно се разликује од два сродна полуострва у Средоземљу. Пиринеји успешно одвајају Иберијско полуострво од остале Европе, а Алпи на сличан начин издвајају Апенинско полуострво. За разлику од тога, Дунав није препрека него спона између Балканског полуострва и средње Европе.“⁹¹

„Балканско полуострво, а у оквиру њега нарочито Србија, познат је географски простор у ком се укрштају значајне међународне комуникације које повезују западну и средњу Европу са југозападном Азијом и североисточном Африком, а када су у питању ваздушне линије и са удаљенијим деловима света.“⁹²

Према Грчићу (Грчић Мирко), Балканско полуострво се може посматрати више као „субконтинент“ Европе, него њено полуострво, с обзиром да слична аналогија између Европе и Азије не постоји, у односу на сличне параметре, тако да се целокупна Европа, у односу на Азију, не третира као полуострво Азије, већ се сматра посебним континентом. Наиме, континентална основица Балкана, између Трста и Одесе износи око 1.300 км, те је као таква ширира него основица Одеса- Каљинград, око 1.160 км. Балканско полуострво је окружено са шест мора и три реке, Дунав, Сава и Соча, а у географском смислу има површину око 505.578 км² и према попису из 1990. године на овом простору живи око 45 милиона становника. Балканско полуострво је Дунавом и Савом повезано са Средњом Европом и Европом, а преко Егејског мора, односно Босфора, широког око 660 м и Дарданела, око 1,3 км широког мореуза, повезано је са Азијом. Има географску основу на овој поморској комуникацији између Европе и Азије, која је мостом преко Босфора, из 1973. године, претворена и у континенталну везу. Такође, комуникационом повезаношћу, копненим коридорима, преко долина река у смеру север-југ, повезано је са грчким и малоазијским простором, те по овом основу и са географским простором северне Африке. Такође, на другој страни, поморским путем је преко Јадранског мора и уских Отранских врата, ширине око 57 км, непосредно повезано и са Апенинским полуострвом, а у

⁹¹ Види: Ставријанос Л.. Балкан после 1453., Еквилибријум, Београд, 2005., стр. 3.

⁹² Мишовић С., Ивковић, В.. Регионална географија, Треће прерађено издање, Факултет безбедности- Универзитет у Београду, Београд, 2009., стр. 31-32.

супротном смеру преко Влашке низије, са копненим делом централне Азије. Ова географска специфичност и „отвореност“ Балканског полуострва у свим смеровима, даје му специфични квалитет и географску, а тиме и низ других квалитета и предности над другим европским регионима, нпр., Апенинским и Иберијским полуострвом. Балканско полуострво има географску конвергенцију ка два значајна тачкама, а то је Београд, са својом централном позицијом у средњем Подунављу, који путем копнених и речних веза повезује Полуострво са Европом и црноморским базеном у поморском смислу, те са средњом Азијом, непосредном копненим везом, Влашком низијом. Друга конвергентна тачка Балкана јесте Истанбул, преко кога се у комуникационом смислу, простор Балканског полуострва, како копненим тако и поморском везом, веже за просторе Мале Азије, Блиског и Далеког Истока, те централне Азије, али и северне Африке и Африке у целини. Балканско острво је, у географском смислу, било појмовно одређено првобитним обележјима, као Византијско полуострво или Илирикум (Иугикум), потом као Грчко полуострво (Halbinsel Griechland), од стране Ритера (Carl Ritter) као простор који је омеђен Дунавом и Пелопонезом, а први назив Балканско полуострво дао је немачки географ Аугус Зеуне (Johan August Zeyne), 1808. године, сматрајући да је Стара планина центар полуострва, која је носила турско име Коца Балкан.⁹³

Балканско полуострво се са становишта географије као науке изражава и спознаје као неспорни географски ентитет са својим специфичним географским обележјима. Врло је значајна одредница поимања Балканског полуострва, као дела Европе али и са истовременом везом са Средоземним, Јадранским, Егејским, Јонским, Мраморним и Црним морем. На овај начин се исказује широка основа, уз континенталну везу са Азијом, преко Влашке низије за географску и општу комуникациону везу са азијским и афричким континентом. Специфични положај полуострва, даје му компаративне предности у вишезначном смислу, према Иберијском и Апенинском полуострву, као значајним европским просторима. Географски положај Балканског полуострва је условио и специфичне антропогеографске карактеристике простора и посебан етно-културолошки склоп уз, наравно, комбинацију са историјским контекстом, мешања, асимилације и утицаја различитих култура, народа, који су имали многобројне интеракције у дугом историјском раздобљу. Такође, наведени простор има и одређене специфичности у овом

⁹³ Види: Грчић М.. Географске карактеристике и геополитички проблеми Балканског полуострва, Географско друштво Републике Српске, Свеска 4, Бања Лука, 1999., стр. 13-18.

погледу, иако постоје и још ће вероватно постојати низ научних несугласица и размимоилажења о базичним питањима, специфичностима и идентитету Балканског полуострва, посебно са становишта етногенезе али и других особености. С обзиром на одређени, релативно високи степен посебности рељефа, Балканско полуострво и поред снажних етничких и демографских специфичности, наведених мешања и асимилације, условљених како географским, тако и историјским контекстом има још једно специфично обележје. Наиме, управо је рељеф, природна конфигурација територија, његова „расцепканост“ и одређена просторна диверсификација, створила основ за очување јаким етничких специфичности и укрупњавања популације у већи број народа и нација, као и одржавање тих етноса и нација, на релативно малом географском подручју, у различитим турбулентним и комплексним историјским условима те врсте. По основу развојних, савремених друштвених и историјских процеса, ове нације су израсле и обликовале већи број савремених држава. На овај начин, са географског становишта, као и ширег историјског и општедруштвеног, може се констатовати да простор Балканског полуострва, Балкан⁹⁴, има своју значајну и врло специфичну димензију по питању односа географског простора, територија и савремених државних облика. У условима постојања комплекса савремених држава на овом простору, насталих, примарно, у XX веку, простор Балкана и даље има специфичну димензију по основу односа савремених држава, друштава, нација, етноса али и ширих геополитичких аспеката на овом, неспорно геополитичком размеђу, посматрано и са становишта географског положаја и укупног потенцијала за геополитику по основу ове особености.

У даљем, акценат ће се више усмерити на појам југоисточне Европе, као појмовној категорији, која поред географског садржи и кључна динамичка својства филозофско-политичког приступа, који за основу има интеракцију у смислу увезивања и односа простора са субјектима геополитичке интеракције.

⁹⁴ „Балкан као културни регион, у којем се преплићу трагови европских и ваневропских утицаја, открива у суштини културу раскршћа, која је имала велики значај за балканске геополитичке хоризонте, за поглед на свет балканског човека, који је често био недовољно схваћен и погрешно интерпретиран од стране суседних народа и „великих“ сила (Грчић М., 2000-6). У очима Европљана овај регион је и данас периферни према западној култури. То значи да му се приписује „разређена“ мрежа европских и цивилизацијских вредности. Иако географски припада Европи, Балкан ни до данас није успео да савлада културну дистанцу и да се интегрише у европски прагматички (економски) и геополитички простор. Он није успео ни да се оформи као наднационални културни регион или да се конституише као геополитички монолит. Остао је конгломерат малих националних држава и етничких култура, који понекад личи на политички и културни хаос, изражен у фразеологизму „балканизација“.“ Грчић М.. Балкан као културни субконтинент Европе, ГЛАСНИК Српског географског друштва, Свеска LXXXV- Број 1., Београд, 2005., стр. 209.

Према Шолаји (Шолаја Милош): „Након нестанка блоковске поделе света, деведесетих година двадесетог века, регионализам као средство поново је искоришћен у циљу стварања економско-политичких и безбедносних интеграција чији су циљеви били брже друштвене промене, вођене од самих држава-учесница у том процесу, и улазак у заједницу западних вредности. Од тог времена уместо термина „Балкан“ све више се користи термин „Југоисток Европе“. Тиме се умањује негативно и пежоративно значење појмова „Балкан“ и „балканизација“ чије су најчешће конотације нејединство, сукобљавање, заосталост. „Југоисток Европе“, са друге стране, означава политички однос Запада у правцу политичких промена и изградње друштва по моделу западне демократије...“.⁹⁵

Грчић истиче да је географски Балкан у смислу „културног ареала“ нешто шири појам и повезује се са простором југоисточне Европе, пре свега засновано на историјско-филозофским, политичким, културолошким и етничким аспектима. Наиме, Балкан има посебно значајну, не само географску, него и геополитичку вредност, у историјском смислу, а са географског становишта Балкан јесте колевка „старе Европе“, Хеленске цивилизације, па потом и Византијског Царства, али и православне религије. На другој страни, имамо „нову Европу“, на основама историјске и културне баштине Римског царства и Католичке цркве. У историјској динамици на простору Балканског полуострва је поред прве цивилизације у Европи, античке Грчке, формирана и прва моћна⁹⁶ Македонска империја. Но, потом су се мењали историјски контексти настанка, развоја, али и падова великих европских империја, Византија, Турска и Хабзбуршка монархија. Истовремено, у геополитичком смислу, Балкан је био фокус сукоба интереса, односно саме сфере интереса, великих светских сила, почев од сукоба Истока и Запада, у вековном контексту, те потом, је реално „субјект“ производа вековних турбуленција између Европе, њених западних и централних делова, али и Оријента, почев од средњег века. Стога се овакав приступ интеракција у политичком, друштвеном, социолошком, а пре свега у политичко-филозофском смислу, са обликовањем у геополитичком контексту, може уопштено

⁹⁵ Види: Шолаја М.. Балкан у трансатлантској пукотини, ЦИР, Бања Лука, 2006., стр. 31.

⁹⁶ „Без Филипа II не би било Александра Великог... Ово гледиште посредно потврђује беседа коју је, наводно, по историчару Флавију Аријану (Flavius Arrianos), одржао Александар Велики у лето 324. године приликом побуне у Опиду (Opis) на реци Тигар (Tigris): Македонци, следеће ћу вам говорити не да спречим ваш одлазак у отаџбину, јер што се тиче мене можете ићи куда хоћете. Али желим да барем знате како се ви својим одласком показујете незахвалним према нама (Филипу и Александру), који смо толико заслужни за вас. Најпре ћу говорити, какав је ред, о Филипу, мом оцу.“ Јорговић И.. Стари Грци, Портрет једног народа, завод за уџбенике, Балканолошки институт САНУ, 2011., Београд, стр. 437.

уобличити у констатацију да се Балкан у овом контексту може посматрати у појмовном смислу, као простор југоисточне Европе. Овакав приступ, може се поткрепити чињеницом да се још из историјског византијског периода и конфронтације са римским државним и религиозним аспектом, простор Балкана доводио у специфичан политичко-филозофски контекст, који је премашивао његову пуку географску димензију, а посебно са утицајем Оријента, односно турске окупације и доминације на овим просторима. Тако се, синтеза ових утицаја, претвара у специфични приступ са политичког, филозофског, а суштински геополитичког интереса, да простор Балкана и израз „балканизација“ представљају метафоре „савременог“ приступа за геополитичке аспирације, стварање несигурног, територијално, економски, етнички, културолошки и политички подељеног, географског и овако класификованог, вишедимензионалног „простора“. У дугом историјском периоду географски Балкан је био део „велике границе“, европске цивилизације, односно граница између геополитичких односа Оријента, са турским и осталим исламским елементима и Запада почев од утицаја Рима, а потом примарно Немачке, Севера, пре свега словенског и руског утицаја, те Југа, ширег спектра утицаја медитеранске културе. У овако сложеној констатацији односа може се извести закључак о комплексности и синтези географског простора и положаја Балкана у политичко-филозофски појам, односно геополитичку димензију и особеност подударности са појмом југоисточне Европе.⁹⁷

У општем, историјском и геополитичком смислу може се констатовати да простор југоисточне Европе има значај од самог настајања и савременог тумачења Европе. Античко време и период грчке цивилизације, освајања и преузимање контроле над простором овог дела Европе од стране римске цивилизације неспорно потврђују аргумент за значај овог простора и његову „геополитичку античку“⁹⁸ димензију. Неспорно је да су тадашњи кључни мотиви, контрола територија, експлоатација богатава и ресурса

⁹⁷ Види: Грчић М.. Културни ареали европске цивилизације, Зборник радова, Свеска LIII, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2005., стр. 39-41.

⁹⁸ „Правнофилозофске и политичке теорије Грка извршиле су огроман утицај на развој европског правног и политичког мишљења и тако дубоко задрле у политички живот новије европске историје да нам је, може се рећи без икаквог претеривања-готово немогуће да га схватимо без њих... На подручју теорије о праву и држави сачуван је дуготрајан континуитет мишљења и нема, вероватно, ниједне области културне активности у којој би веза између Антике и Новог века била тако чврста и нераскинута. Чак ни сама Ренесанса, која по традиционалном схватању обележава радикалан прелом на свим линијама духовног живота, овде не значи ништа; јер средњовековни хришћански политички писци у ствари не представљају ништа друго до мост Антике и Новог века“. Ђурић М.. Из историје античке филозофије, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд, 2009., стр. 143-144.

неопходних за одржање тадашњих заједница били спроводиви кориштењем војне силе, сукобима и остваривањем безбедносне контроле у ширем смислу (види: Бекон, 2009).

Географска позиција југоисточне Европе је кључни предуслов за овако одређење и однос Старог света према њој. Римска Република и Римско Царство дају кључне печате формирању и значају простора југоисточне Европе у геополитичком смислу. Динамика контроле територија, упада варварских племена, те слабљење западног дела Римског Царства и пребацивање моћи ка источном делу и формирање другог Рима, Константинопоља потврђује овакав приступ. Даљи изузетно значајан аргумент јесте појава и настанак хришћанства и његов утицај на Царство а потом и на креирање савремене историје целокупног човечанства.

Велики црквени раскол убрзава динамику и значај политике и безбедности југоисточне Европе, сада у несумљивом геополитичком смислу. Сукоб Запад - Исток производи на основу, сада, врло јаког мотива, примата над хришћанством али и суштински над „универзалном“ државом, односно целим познатим Старим светом директне и значајне последице на овим просторима. Такође, религијски основ даје повод за даље и шире сукобе између хришћанства и нарастајуће снажне и конкурентске религије - ислама а крсташки ратови и наведене турбуленције неминовно имају свој одраз и на простору југоисточне Европе и потврђују значај и димензију односа ових простора и геополитике. Слабљење и нестанак Западног римског царства и настанак Франачке Републике, ширење и притисак на северне и централне суседне народе, као и притисак варварских племена на северне границе Франачког и Источног римског царства поново истичу значај југоистока Европе у политичком и безбедносном, односно геополитичком смислу, а трвења новопридошлих народа, миграције, савези, ратови додатно одређују комплексност наведеног простора. Југоисточна Европа се налази у самом центру ових геополитичких фактора и у центру подељеног хришћанства али и у „меком стомаку“ слабо брањених а врло изазовних подручја за варварска племена и друге народе у миграцијама са севера ка Медитерану.

Распад Византије даје нову димензију и интеракцију политике и безбедности југоисточне Европе као геополитичких фактора. Простор притиснут вишевековним трвењима

Османлијског царства⁹⁹ и других геополитичких субјеката на Европском простору има неспорну улогу и значај у креирању односа али и у обликовању овог „динамичог тампон простора“ између новог Истока и Запада.

Наравно, никако се не сме изгубити из вида и укључивање новоформиране Руске државе и њена интеракција са западним државама и посебан интерес на простору југоистока Европе и груписање и распади војних савеза од Концерта Сила и Свете Алијансе па до савеза који су били непосредно пре I светског рата. Турбуленције настале слабљењем Османлијског Царства и аспирацијама великих европских сила имају изражену везу и последице на простору југоисточне Европе у XVII, XVIII и XIX веку.

Први светски рат у значајном делу има директну везу са политичким и безбедносним, односно геополитичким простором југоисточне Европе а завршетком рата глобални интереси светских сила и даље остају присутни на овом простору. Други светски рат потврђује улогу југоистока Европе а постратна прекомпозиција Европе и нови геополитички односи потврђују значај безбедносног, политичког и, уопште, геополитичке димензије овог простора.

3.2. ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА И ГЕОПОЛИТИЧКА ДИМЕНЗИЈА ЕВРОАЗИЈЕ И БЛИСКОИСТОЧНОГ БЕЗБЕДНОСНОГ КРАКА

Југоисточна Европа се у географском а тиме и геополитичком смислу налази на размеђу три континента, Европе, Азије и Африке а ова повезаност је путем комплексних историјских догађаја или у специфичним контекстима потврђивала свој значај. Исто тако, југоисточна Европа налази се и између три геостратешка региона Европе, Блиског и Далеког истока, али и региона северне Африке, у широком геополитичком контексту.

„Наполеон је испитивао могућност пробијања канала кроз североисточни Египат, који би повезао Медитеран са Црвеним морем. Додатна снимања терена вршена су и касније, а

⁹⁹ „У настојању да објасни успон Османског царства Витек није сматрао релевантним етнички идентитет. Тражећи везивно ткиво које је дало снагу Османској држави да се преобрази у Царство дошао је до закључка да је исламска вера била једина традиција или прецизније речено идеологија на којој је Царство настало, изграђивано и на којој је трајало.“ Јаковљевић А.. Савремена историографија и тумачење настанка Османске државе, Књига LIII, Историјски часопис, Историјски институт, Београд, 2006., стр. 336.

1854. године отомански Вицекраљ, Саид Паша, дао је француском дипломати дозволу да истражи регион. Резултат је био изградња Суеског канала, који је отворен 1869. године, као заједничко власништво Француске и Османлија, међутим Британци су купили отомански удио 1875. године од Саидовог наследника, Исмаил Паше¹⁰⁰.

Евроазија, као географски али и геополитички и инструментални простор, геостратегије и непосредне имплементације доктринарних и концепцијских задатака геополитике, је била једна од константних историјских вредности. Наравно, неспоран потенцијал је исказан у савременим историјским околностима, а исти остаје и као непромењени потенцијал будућих геополитичких, општих глобаних односа.

„У области геополитике сукоб се углавном водио на ивици Евроазије. Северна Америка је успела да се утврди и на крајње западним и источним обалама великог евроазијског континента... Пример, блокада Берлина и порески рат... у последњој фази хладног рата појавио се трећи одбрамбени јужни „фронт“. Совјетска инвазија на Авганистан изазвала је двоструки амерички одговор: помоћ локалном отпору... и истовремено огромно америчко присуство у Персијском заливу...“¹⁰¹

У географском, геополитичком и енергетском смислу југоисточна Европа повезује Евроазијски континент, највећу светску копнену масу и, са стратешким енергентима, најбогатији простор на свету.

„Саобраћајни систем југоисточне Европе је веома важан за будућност, посебно за дугорочни план развоја трговине, као и за економску обнову региона. Саобраћајну инфраструктуру на Балкану треба разматрати као јединствен систем који повезује Европу са Азијом и Африком, а обнову регионалних и транспортних система као неопходност за будући развој Европе“.¹⁰²

Бројни историјски примери потврђују „одрживост“ тезе о значају југоисточне Европе по континуитет стратешких комуникационих веза, како у базном безбедносном смислу, тако и у логистичком, снабдевању са стратешким ресурсима. Последњи, глобални геополитички ратни сукоб, II светски рат је један од свежих потврда постављене тезе, као и регионални, савремени конфликти на Блиском истоку краја XX и почетка XXI века.

¹⁰⁰ Илустрована историја света.. Европски национализам и романтичарски покрет, Европа у XIX веку, Dailly Press д.о.о. Подгорица, 2008., стр. 26.

¹⁰¹ Бжежински З.. Велика шаховска табла, Друго издање, ЦИД Подгорица, Романов Бања Лука, 2001., стр.12.

¹⁰² Марковић П.. Југоисточна Европа 2000., Поглед из Србије, Стубови културе, Београд, 1999., стр. 145.

„Остварење пуне контроле подунавља и Балкана изискивало је остварење главних циљева на Истоку. Дунавом и Балканским простором воде путеви ка Истоку, Азији и северној Африци; Балкан и југоисточно подунавље имали су улогу и „бочне зашите позиција на Истоку“, али се уз ту стратешку функцију, на њега глатало као на..., подручје способно (за) развој, које ће у испоруци сировина које су од животне важности (храна, индустријско пиће, нафта, земни гас, боксит, бакар, олово, цинк, хром), а на којем ће бити изграђена највећа европска хидроцентрала (Ђердап), и које ће...само у оквиру немачко-европског привредног поретка моћи да добије одлучујући значај“.¹⁰³

Исто тако, геостратешки региони су са безбедносног аспекта били посебно третирани и у империјалним интересима, а простор југоисточне Европе има све карактеристике геостратешког региона. Ово је простор, специфична и једина копнена веза са три континента, подручје са неколико светских базичних поморских пловних путева, каналисаних стратешким мореузима и специфичношћу акваторија.

„И Империје су стваране путем пажљивог заузимања и брањења виталних географских тачака, као што су Гибралтар или Суески канал или Сингапур, које су служиле као чворишта у мрежи империјалне контроле“.¹⁰⁴

У безбедносном смислу, југоисточна Европа је на полазној тачки трансферзале од Европе ка „Глобалном Балкану“ турбулентног простора и на пресеку и утицају хришћанске, муслиманске, јеврејске и индо-кинеске културе.

„Хантингтон је у праву када тврди да ће културне разлике од сада па на даље бити од велике важности и да ће сва друштва морати да обраћају већу пажњу него до сада на културу, пошто се она не суочавају само са унутрашњим проблемима, већ и са спољашњим светом... Насупрот томе, ривалитет који настаје из интеракција различитих култура може водити и креативним променама, бројни су примери таквих културних стимулација“.¹⁰⁵

У регији и простору, који се према Бжежинском назива „Глобалним Балканом“, 2002. године се налазило 68% познатих светских резерви нафте и 41% светских резерви гаса. Наведена регија има удео око 32% у укупној светској производњи нафте и 15 % у

¹⁰³ Ристовић М.. Балкан у нацистичким пројектима „Нове Европе“ у Другом Светском рату, Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану, Историјски институт, САНУ, Зборник радова, Књига 16, Београд, 1998., стр. 483.

¹⁰⁴ Бжежински З.. Велика шаховска табла, друго издање, ЦИД Подгорица, Романов Бањалука, 2001., стр. 39.

¹⁰⁵ Фукујама Ф.. Судар култура, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997., стр. 15.

производњи природног гаса. У даљем, цени се да ће ово подручје, заједно са Русијом досећи 39% светске производње нафте, односно око 42 милиона барела дневно, од укупних 107,8 милиона барела дневно, кумулативно на светском нивоу. Сумирајући наведено, треба имати у виду и чињеницу да ће три велика или кључна „светска региона, Европа, САД и Далеки Исток користити око 60% светске нафте у наредне две деценије, и то према омеру Европа 16%, САД 25% и далеки Исток 29%. Обнова руског економског, безбедносног и политичког утицаја на простору „евроазијског Балкана“ је, стога, након распада СССР-а, представљала највећу геополитичку опасност по САД и Запад. На простору „евроазијског Балкана“ се историјски али и суштински, у смислу данашњице и будућности, сукобљавају и регионални интереси пре свега Русије, Турске, Ирана. У овом контексту, „поновно“ стављање Азербејџана (тима и дефинитивно највећег дела Каспијског базена) под контролу Русије би поспешило „даље“ одвајање региона и новонасталих држава централне Азије од САД и Запада. Исто тако, оснажио би се и утицај Русије даље ка Узбекистану и Таџикистану, те у перспективи, створио основ за „прављење договора“ са Ираном по питању уговорних концесија по питању експлоатације ресурса у и око региона Каспијског мора (језера). Уколико би се остварио овакав сценарио, први сегмент вероватног циља Русије, а по основу процене САД, било би „последично“ увлачење Киргистана и Таџикистана под руску сферу утицаја. Са друге стране, процене САД-а су се базирале и на потенцијалним ограничењима за овакав сценарио. Регион „евроазијског Балкана“ је по „узору“ на прави Балкан, оснажио свој идентитет, посебно „доминантни исламски идентитет“. Овакав тренд је у ово време исказан у већини држава региона, изузев Грузије и Јерменије. Целокупан простор „евроазијског Балкана“ је са становишта Русије од стратешког интереса али истовремено и од стратешког националног, геополитичког интереса САД. У плановима САД, примат имају планови за несметани приступ енергетским и минералним ресурсима Каспијског региона. У овом смислу сачињени су посебни планови и почела је операционализација изградње и експлоатације „каспијско-медитеранских“ нафтовода, као и кинеског и јужног Унокал нафтовода ка Арапском мору. Суштински, стратешки циљ САД је несметана експлоатација и трансфер нафте и гаса из овог региона, потпуно изван било какве могућности контроле или спречавања од стране Русије, односно у крајњој мери, уз договорну или лимитирану улогу Русије. Планирани нафтоводи, из нафтних поља Тенгизу у Казахстану, иду у три правца. Источни ка Кини, потом Турско-Ирански нафтовод, који

би ишао јужним делом Каспијског мора, Туркменистаном, Ираном у Турску и средоземље и Новорусијски нафтовод, који би ишао трасом ка Црном мору. Даље, на подручју Азербејџабна, околина Бакуа, планиран је Чеченски нафтовод, који би имао трасу Чеченијом ка Црном мору, те Азерски нафтовод¹⁰⁶, од Бакуа кроз Грузију у Азер на Црном мору. Из Узбекистана је, из околине Хардзауа, планиран нафтовод Унокал, трасом преко Туркменистана и Пакистана ка Арабијском мору.¹⁰⁷

Треба напоменути да се неколико држава у региону често спомињу као „потенцијални амерички“ савезници у преобликовању и оваквом америчком геополитичком приступу ка „Глобалном Балкану“ а то су Турска, Израел, Индија у ободним деловима, или са задршком чак и Русија. Значај Турске, се према Бжежинском, наглашава због блиских веза са САД и „америчког поверења“ које је Турска задобила, у последњем педесетогодишњем периоду као стабилни савезник на јужном крилу НАТО-а, привржени и кључни савезник у Корејском рату са политичког и безбедносног становишта. У идеолошком и геополитичком сукобу са СССР-ом, па и за време Кубанске кризе, Турска је била један од кључних савезника и „везивала“ значајне ресурсе СССР-а и Варшавског пакта, а значајно је допринела руинању и распаду СССР-а. После распада СССР-а, Турска је снажно подржала отцепљене, сепаратистичке југозападне бивше републике СССР-а, посебно Грузију, подржала и учврстила њихову независност и у генералном смислу „наметнула модел“ за друштвену трансформацију и политичког уређења нових или превођење традиционалних арапских и муслиманских друштава у секуларна, прозападна друштва. Посебно, овај утицај је исказивала и исказује у државама „средње Азије“ које потпадају под културолошку, етничку, језичку и традиционално укоренеу историјску традицију и утицај Турске. Међутим и Турска и Иран су значајни геополитички простори и упоришта. Турска стабилизује регион Црног мора, контролише приступ у њега из Медитерана, представља контратежу Русији на Кавказу, још увек је противтежа фундаментализму и јужни ослонац НАТО-а. Дестабилизација Турске би највероватније изазвала још више

¹⁰⁶ „Клинтон, међутим, заслужује уважавање због иницијативе која је накнадно постала препрека ускрснућу руског империјализма: реч је о нафтоводу Баку-Цезхан, који је спонзорисала Америка. Тај нафтовод је омогућио Западу непосредни приступ каспијској и централноазијској нафти... данас поменути нафтовод представља важан допринос европским (али и америчким) настојањима да диверсификују своје енергетске изворе“. Бжежински З.. Дуга шанса Америке, Три председника и криза америчке суперсиле, Службени гласник, Универзитет у Београду- Факултет Безбедности Београд, књига четири, Београд, 2009., стр. 71.

¹⁰⁷ Види: Бжежински З.. Амерички избор, Глобална доминација или глобално вођство, Политичка култура, наглядно-истраживачки завод, Загреб, ЦИД Подгрица, 2004., стр. 54-138.

насиља на Балкану и омогућила би поновно успостављање руске доминације над независним државама Кавказа. Генерално гледано, у послератовском периоду, Турска је у корелацији са САД одиграла „значајну стратешку улогу“ у складу са америчком геополитиком оснаживања независности и отклона новонасталих држава од утицаја Русије. У односима САД и Турске постављају се две кључне дилеме. Прва дилема се односи на капацитет Турске да „одржи“ и очува наслеђе Мустафе Кемала Ататурка, односно одржање секуларног друштва и државног уређења релативно базираног на прозападном, републиканском облику парламентарне демократије у условим доминантне муслиманске популације. У оваквом стању, као и периодичним и нестабилним политичким, социјалним и војним потресима од формирања „савремене“ Турске 1923. године, постојали су низ војних преврата 1960,1971,1980, као и софистицирани војни удар из 1997. године, путем кога је промењена исламистичка, конзервативна тадашња влада¹⁰⁸. Тако се и даље може држати отворена дилема о смеру у коме ће Турска имати своју еволуцију, имајући у виду и нову комплексност „специјалних односа“ са ЕУ, као и значаја у ширем регионалном контексту. Друго, значајно и комплексно питање за Турску је решавање питања са Курдима. Службени став Турске је да је курдска популација величине око 10 милиона, док са друге стране курдски званичници истичу да је број већи од 20 милиона. Тежња Курда је формирање независне државе Курдистан, која би обухватала подручја данашње Турске, Сирије, Ирака, Ирана, са популацијом од око 25-30 милиона становника. Израел је у блискоисточном геополитичком и безбедносном краку, главни регионални савезник САД. Израел од завршетка II светског рата бележи енормну финансијску подршку САД, више од 80 милијарди долара од 1974. године. Израел се у региону намеће као значајна, па и доминантна војна сила, имајући у виду „стратешко партнерство“ са САД, којим се обезбеђује позиционирање америчких снага у Израелу, широк спектар војне, обевештајне, економске и политичке сарадње. Исто тако, Израел има потенцијал да америчкој страни пружи допринос у вишезначном смислу у циљу и потреби америчког ангажовања или генералног присуства. Постоје елементи и тачке у којима је тешко постизање потпуног сагласја између две стране. САД су стратешки заинтересоване за обиље ресурсних, енергетских залиха региона, експлоатацију истих а у том циљу остварује и снажне везе са одређеним арапским државама, пре свега са

¹⁰⁸ Види: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html>.

Саудијском Арабијом и Уједињеним арапским емиратима. Геополитички, енергетски и ресурсни интереси су јасно стављени у функцију стратешке националне политике и националних интереса, односно геополитике САД, посебно у примату над контролом ових ресурса у односу на друге конкуренте, пре свега европске државе и државе Азије. Дакле базирано на економским потребама, коришћењем безбедносних механизма, САД остварују стратешку политику, усаглашено са геополитичким интересима и инструментализовано с основним смерницама националне политике и интереса САД. Израел се снажно противи оваквим везама и има интерес за слабљење ових веза, које ограничавају степен разумевања у односима, и америчку флексибилност за питања израелске националне безбедности, посебно по питању слабљења подршке САД у трајном конфликту са арапским нацијама, што и даље представља непремостив и непредвидив сценарио. Палестинско питање је најкомплексније израелско питање, као и питање, по којем постоји спор са Америком као стратешким савезником али и већином арапског света. Статус овог питања није решен од дана израелске окупације Газе и Западне обале 1967. године. Са друге стране, према становишту арапско- муслиманског становишта, Израел представља „страну, привремену и колонијално наметнуту творевину“, а САД као „спонзор“ израелског односа и репресије према Палестинцима. Овако комплексно стање, даје низ ограничења у приступу САД-а у региону, са циљем да у савезништву са Израелом покуша установити мултилатерални основ, политичке и привредне стабилности у региону, а у функцији раније изнесених геополитичких интереса.¹⁰⁹

Индија се у посебним релацијама са САД појављује посебно значајна од догађаја 11. септембра 2001. године. Са становишта САД, Индија има потенцијал као и Турска и Израел у подручју „Глобалног Балкана“, посебно у смислу подршке америчким напорима за контролу и сузбијање екстремистичких и терористичких активности, у контексту „америчког рата са тероризмом“ као и „специфичне улоге“ Пакистана у овом контексту. Индија је сусед и „стратешки конкурент“ Пакистану, доминантној муслиманској нацији, која је као држава давала значајну помоћ и има јак утицај на подручје Авганистана, као и регионални утицај на муслиманско становништво овог дела Азије. Наведени аспекти, њен геостратешки положај, потом и „природни ривалитет“ са Пакистаном, стављају Индију у димензију стратешког савезника САД у потискивању и смањивању потенцијала

¹⁰⁹ Види: Бжежински З.. Амерички избор, Глобална доминација или глобално вођство, Политичка култура, накладно-истраживачки завод, Загреб, ЦИД Подгрица, 2004., стр. 49-53.

муслиманског екстремизма, који је пре и након 11. септембра значајно угрозио геополитичке интересе САД у овом подручју. Индија, на другој страни има своје многобројне проблеме. Једни су унутрашње пророде. Наиме, земља која има популацију већу од милијарду становника, као секуларна држава, многоструко етнички хетерогена, са доминантном хинду културом, има значајну „муслиманску мањину“ од око 100 милиона муслимана. Постоји реална опасност унутрашњег ризика, да се „конфронтација са тероризмом“, на унутрашњем плану у Индији претвори у сукоб са исламом, односно са муслиманском популацијом. У прошлости је ова оштра конфронтација и довела до одвајања Пакистана, путем крвавог сукоба, као независне државе, те настављена отвореним територијалним и верским нетрпељивостима које су у континуитету. Пакистан, са становишта „потпуне повезаности нације и вере“, односно свог пакистанског идентитета са верским идентитетом, у потпуности негира постојање секуларне, мултиетничке Индије. Истовремено, јаке везе Пакистана и Кине из периода супарништва Кине и Индије по питању статешког примата у централној Азији, које је кулминирало и са тешким поразом Индије у рату са Кином 1962. године, доприноси комплексности стратешких и геополитичких односа, као и геополитичком приступу САД „Глобалном Балкану“. Из наведених разлога, САД имају реалан проблем, како по питању подршке и решавању релација са Кином, тако и са Индијом. У првој опцији, тешња сарадња би проузроковала концесије САД-а по питању своје укупне геополитичке позиције на Далеком Истоку, а у другом случају концесије би могле бити дате по питању односа и стања у Авганистану, односно нарушавању „тренутног баланса“ у политичким релацијама са Пакистаном.¹¹⁰

„Мало је вероватно да би Индија сама могла да постане глобални изазивач САД у овом веку. Али она има значајна средства која би могла допринети снази кинеско-руско-индијске коалиције. А опет, мала је вероватноћа да би таква коалиција могла постати озбиљна антиамеричка алијанса“.¹¹¹

Савремени односи САД и Русије по питању блискоисточног геополитичког крака и „Глобалног Балкана“ имају своје специфичности. Русија би са америчког становишта могла преузети функцију главног стратешког партнера САД по питању „евроазијских

¹¹⁰ Види: Copley R. G.. Defense&Foreign Affairs Handbook, 15th Edition, The International Strategic Studies Association, Alexandria, Virginia, USA, 2002., pp. 756-782.

¹¹¹ Нај С. Џ. Парадокс америчке моћи, Зашто једина светска суперсила не може сама, Библиотека Дипломатија, Београд, 2004., стр. 55.

питања“ (види: Бжежински, 2003). По тадашњем тумачењу, Русија нема више своју империјалну моћ у региону централне Азије, уз наглашавање чињенице да Русија има мањинску популацију од 15-20 милиона муслиманског становништва. Русија је окружена са суседима, који имају демографску експанзију, те оптерећење из историјских односа по основу интервенције у Авганистану 1980-их година. Са друге стране, Русија одржава снажне везе са Индијом и Ираном, а унапређује и своје односе са Кином. Из наведеног, може се закључити да би САД у догледној будућности по питању одређивања свог геополитичког односа и позиција у региону „Глобалног Балкана“ могла једино рачунати на Европу али уз одређену подршку источноазијских држава, пре свега Јапана а потом и Кине.

„Шта би се догодило када би Конгрес САД-а наредио тренутно повлачење америчке војне силе са три кључна прекоморска положаја- Европе, Далеког Истока и Перзијског залива? Свако тако америчко повлачење без сумње би поново одмах гурнуло свет у политички хаотичну кризу. У Европи би дошло до убрзаних напора неких држава да се поново наоружају, али и настојања да се осигурају посебни аранжмани са Русијом. На Далеком Истоку вероватно би избио ратни сукоб на Корејском полуострву, док би Јапан покренуо програм убрзаног наоружавања, вероватно и нуклеарног. Иран би доминирао Перзијским заливом, што би довело до несигурности у суседним арапским државама“.¹¹²

Сасвим је очигледно какав геополитички значај има блискоисточни, политички, безбедносни и економски крак на глобалном нивоу у савременим условима, што је изражено континуитетом доктринарних и концепцијских, проверених историјских приступа, као и трагичне историјске геополитичке праксе.

„Вилсон је признавао да суверене државе не могу бити укинуте, али би сила могла бити обуздана уз помоћ права и установа као што је то учињено на нивоу унутрашње политике. Либерално решење састојало се у развоју међународних институција које би биле аналогне унутрашњим законодавним и судским, како би демократске процедуре могле бити примењене на међународном нивоу“.¹¹³

Америчка спољна политика је у савременим условима, од настанка своје потпуне супремације на глобалном нивоу од завршетка II светског рата, имала и геополитичку

¹¹² Бжежински З. Амерички избор, Глобална доминација или глобално вођство, Политичка култура, накнадно-истраживачки завод, Загреб, ЦИД Подгрица, 2004., стр 23.

¹¹³ Нај С. Ц. Како разумевати међународне сукобе, Увод у теорију и историју, Библиотека Клепсидра, књига пета, Стубови културе, Београд, 2006., стр. 123.

еволуцију. Крајња последица, јесте и пројектовано рушење традиционалних империјалних савеза и геополитичких односа диктираних постојањем јаких наднационалних или мање националних империјалних савеза у нову доктрину „заштите и промовисања“ западних идеала и вредности. Ово је класични облик имплементације, инструменталитзације теоријских одредница геополитике атлантизма, теорије Мора.

„ЦИА је у септембру 1948. године упозорила да је највећа опасност САД-у тај јаз који стварају антиколонијализам и економски национализам и да такво стање може приближити тзв. колонијални блок у савез са СССР-ом. Национализам трећег света, као реални неимперијални проблеми, али засновани на управо империјалном наслеђу ових простора, јесте су базични узрок за овакав потенцијални сценарио“.¹¹⁴

Због наведених разлога, геополитички простор Евроазије, као и везаног дела, како у геополитичком, тако и у географском смислу са Африком, али уз специфичности културолошког комплекса, историјског наслеђа, стварају јак основ за нужну геополитичку, примарну фокусираност и осталих базичних чинилаца светске геополитике, савремених светских сила, у форми савремених држава. САД, као предводник атлантистичке али и доктринарне, културолошке специфичности, изражену путем концепта глобализације, има и додатну димензију наметања постмодернистичких вредности у већинском, територијалном и популацијском делу света. Посебан интерес и у овом пољу се прелама по геополитичком питању Великог светског острва, са посебним импликацијама на Евроазијски простор, простор Глобалног Балкана, са несумњивом и вишедимензионалном геополитичком везом са Европом.

„Политика САД, усмерена на апсолутни престиж и сузбијање главног ривала, добила је назив PAX AMERICANA, због концепције у уређењу светских односа на бази америчке превласти. Мешање САД у светске токове након другог светског рата постало је исто толико уобичајено, као што је био уобичајен и њен изолационизам у међуратном раздобљу, само овог пута у запањујућим размерама“.¹¹⁵

Занимљиве геополитичке опсервације по питању односа Америке и „света“, тиме и према питању „Глобалног Балкана“ или „евроазијског Балкана“, односно елаборираног блискоисточног безбедносног крака даје и Фаред Закарија (Fareed Zakaria), у времену у

¹¹⁴ Види: Чомски Н.. Од терора до агресије- Одломак из студије „Поново промишљајући Камелот“, Плима, Цетиње, 2004., стр. 5-6.

¹¹⁵ Лопулић Р.. Врући мир хладног рата, Побједа, друго издање, Подгорица 2007, стр. 18.

коме је Америка 2003. године била у стању, више унилатералне, војне операције против Ирака, под администрацијом Буша млађег. Истиче да САД са свега око 5% светског становништва остварује 43% од светске укупне производње, 40% у области високе технологије и 50% у домену истраживања, те да са становишта „будућег раста“ има много квалитетније параметре, у односу на друге конкуренте, где сагледава УК, Немачку и Јапан. Наведена процена се темељи на његовом схватању америчке „динамичније привреде, млађе демографске структуре и културне флексибилности“, него што поседује било који потенцијални конкурент у неком другом делу света. Овај однос и тренд, ће се према Закарији, повећати у наредне две деценије, посебно у односу на „старију и склеротичну“ Европу. Из елаборације и ширих коментара извучи занимљиву констатацију да „можда највише изненеђује“ чињеница, да се по историјској уходаној матрици, „свет већ до сада није удружио“ против САД. Наиме, према аутору, од XVI века, када се „формира државни систем“, међународне односе и међународну политику одређује „равнотежа, баланс снага“. Ова равнотежа се у правилу установљава и одржава преваходно у односу на најјаче државе или државу. У овом смислу се илуструју примери Хабсбуршке монархије XVII века, Француске крајем XVIII и почетком XIX века, Немачка у две ситуације у XX веку, као и СССР у другој половини XX века. Посебно се истиче стање после завршетка II светског рата. Свет се у овом периоду није удружио против најјаче силе тога времена, са око 50% БДП на светском нивоу и јаким трендом раста индустријске производње, као и у супремацији у технолошком смислу. Насупрот томе, према аутору „свет се удружио“ против СССР-а, који је у то време „знатно сиромашнији“ са свега 12% БДП на светском нивоу. Даје и суштинско тумачење „наведеног феномена“ или изузетка. Према њему, у тренуцима када је Америка „имала свет под ногама“ њени лидери Рузвелт и Труман су „одлучили да не стварају америчку империју“ већ да на глобалном нивоу „изграде свет“ савеза уз истовремено стварање и јачање бројних међународних институција¹¹⁶. САД су формирале „УН, систем економске сарадње из

¹¹⁶ У односу на разне савремене теорије, међународне организације и институције је комплексно дефинисати. Сублимирајући неке од значајнијих теорија Рачић и Димитријевић су дефинисали појам међународних организација (институција) у следећем контексту: „Међународне организације су вишестраним уговорима основани трајни облици институционализованог општења три или више држава, с посебним статусом и сталним органима, у оквиру којих се, на начин предвиђен статутима и другим основним документима организација, одвијају процеси мултилатералног преговарања и заједничког одлучивања држава-чланица у одговарајућим областима међународне сарадње“. Види: Рачић О., Димитријевић В. МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ, Треће издање, Савремена администрација, Београд, 1980., стр. 17.

Бретон Вудса¹¹⁷ и низ других организација. Јаку, обилату економску помоћ, путем Маршаловог плана „која је била вредна данашњих 120 милијарди долара“ била је „дата на располагање земљама примаоцима“, а не да је искључиво Америка одређивала начин употребе средстава. Ови бројни уступци, су наравно, како и сам аутор истиче, служили интересима САД¹¹⁸. Пре свега, исто је „речју и делом, формом и суштином“ умиривало и стварало утисак код других земаља „да се мамутске моћи Америке не треба плашити“. Исто тако, даје се и занимљива теза да у дипломатији „стил често представља суштину“. У овом смислу се наводе три униларералне акције САД-а у БиХ, Хаитију и на Косову „без изношења“ намера за операције пред СБ УН-а. Мада се ове акције и понашање, од неких критичара тумаче као „агресивна политика“ администрације Клинтона и Буша старијег, у овом периоду „људи нису тражили гаранције у погледу својих намера“. У новим условима, након 11. септембра администрација Буша млађег је „морала енергично“ да делује на глобалном нивоу и „да покаже америчку моћ“. Пол Волфовиц је, као високи функционер Клинтонове администрације 1992. године „дао ауторизацију“ за значајни документ Пентагона. Наведеним документом се дефинише стратегија спољне политике САД, према којој спољна политика САД треба „да иде у правцу очувања наше предности и обесхрабривања успона других великих сила“. Даље, аутор тврди „да у принципу“ америчка моћ и снага има двојаки карактер јер је не само добра за Америку „већ и за свет“ алудирајући на тероризам, сиду, ширење нуклеарног наоружања, као и „поуке 1990-их“ из Босне, Косова, Источног Тимора, Рауанде, уз закључак да је америчка акција „уз све недостатке, боља од пасивности“. Међутим, скорашњи став „узимања савезника“, по потреби, у унилатералним акцијама „не представља одрживу дугорочну стратегију“, јер у многим случајевима Американци не могу да иду сами у такве акције. У овом контексту се истиче пример тренутног стања са Северном Корејом, нуклеарни програм Ирана или

¹¹⁷ „Лондон је 1945. године дуговао Вашингтону 31,5 милијарди америчких долара...Енглеска протекционистичка политика са легендарним царинским преференцијалним системом у Комонвелту била је на тај начин пробијена. Међутим, цивилни наставак нашао се... у Бретон Вудсу. У овом месту, на источној обали САД, почела је јула 1944. Монетарна и финансијска конференција УН на којој су основани ММФ и Светска банка као два инструмента преко којих су САД спроводиле своју доминацију, пре свега преко свог права вучења које им је додељено- сасвим друкчије политичким организацијама ОУН овде је важила, и важи, капитал-„демократија“. Успостављен је систем кредитирања преко кога се цео свет држи у напетости. Неколико деценија касније у случају да нису више биле у стању да отплаћују дугове ММФ и Светској банци у овај систем су уpletене не само земље југа већ и источноевропске земље са планском привредом“. Хофбауер Х. Проширење ЕУ на Исток: од Drang nach Osten до интеграције периферије у ЕУ, Филип Вишњић, Београд, 2004., стр. 39.

¹¹⁸ Види: Алберт М. Капитализам против капитализма, Школска књига, Загреб, 1995., стр. 37-59.

„нестанка физионог материјала из Русије“, рат против тероризма и др., УН, ЕУ, су укључене у скорашње унилатералне акције али више у функцији постконфликтног санирања стања, као што је пример Авганистана, Косова, Камбоџе, Мозамбика и „углавном у томе успевају“, али и ЕУ и Јапан „плаћају највећи део рачуна“ који за то пристижу. Ако би САД наставиле и у будућности са оваквим приступом, поставља се питање генералне одрживости, односно „због чега би остатак света пристајао да поспрема наред које САД оставља иза себе“. Један од начина, према наведеном аутору, по питању „поправљања односа“ је да САД своје „војно јачање“ поправе са дипломатским напорима по моделу да, специфична улога Америке у свету- „њена могућност да покреће историју- није заснована заправо на њеној великој снази, већ на глобалној вери да је та снага легитимна“.¹¹⁹ Наведене геополитичке дилеме тумаче се и са становишта трансформације америчког изолационизма из XIX века, и успостављања стратешког савезништва са глобалним империјалним силама почетком XX века, са кулминацијом у I а потом и II светском рату. Настајањем „глобалног“ света, долази и до појаве схватања нових димензија, посебно јасних након распада Варшавског пакта и услова униполарне доминације САД¹²⁰, која се претвара у предвидиву рањивост и у крајњем колапс, с обзиром на неодрживи притисак вишедимензионалне оптерећености и немогућности дуготрајног, империјалног владања светом, сада базирано на геополитичкој теорији атлантизма, инструментализованом са доктрином глобализма. Глобализам је тако произвео и глобалистичке изазове, глобалистичку опасност, на коју се тражи адекватан еволуирајући одговор, који путем процеса мора бити контролисан¹²¹. По питању

¹¹⁹ Види: Кисинџер Х., Бжежински З., Фаред, З. и др.. Ка царству добра или апокалипси, ПРО ЕТ КОНТРА, Филип Вишњић, Београд, 2003., стр. 283-292.

¹²⁰ „Ера након хладног рата започета је под интелектуалном доминацијом економиста, који су се снажно залагали за либерализацију и минималнију државу. Десет година касније, многи економисти су закључили да неке од најважнијих варијабли које утичу нису економског карактера већ се тичу институција и политике.“ Фукујама Ф.. Грађење државе, Управљање и светски поредак у XXI веку, Филип Вишњић, Београд, 2007., стр. 33.

¹²¹ „Глобалне промене мењају из основа цивилизацијске постулате и не могу да се објашњавају традиционалним економским и друштвеним теоријама. Не ради се само о смени друштвених формација, већ и о фундаменталном заокрету у развоју човечанства. Потребна за новом парадигмом у друштвеној теорији проистиче из нове глобалне праксе, што је повезано са започетим променама образаца живљења највећим у историји развоја човечанства. Отуда следи да стварање нове парадигме друштвених наука зависи од антиципације савремене глобалне реалности. Овај процес је почео пре неколико деценија кроз критичку анализу друштвених тразвоја, а везан је за изучавање савремене научнотехнолошке револуције и њених социјалних последица. Појава теорија постиндустријског, технотронског или информационог друштва одражава теоријско трагање за новом парадигмом“. Ђорђевић И.. Безбедносна архитектура у условима глобализације, Факултет безбедности, Службени гласник, Београд, 2007., стр. 37.

стратешког партнерства у евроазијском региону, региону „евроазијског Балкана или Глобалног Балкана“, најизвеснији сценарио би ишао у правцу наставка институционалне сарадње САД и Европе, јачање политичких, одбрамбених и економских капацитета ЕУ. На основу оваквог стратешког партнерства, уз процес моделирања односа у региону, са састановишта широког и флексибилног мултилатералног приступа, сценарио би био фокусиран на обезбеђење нужне присутности и услова за приступ и контролу, те експлоатацију стратешких ресурса „на простору“ евроазијског и блискоисточног безбедносног и геополитичког крака. Европа има компаративне предности, као наднационални савез држава¹²², те се путем „меке дипломатије“ може представљати као један интегративни, више економски, бенигнији ентитет, неко као потенцијални колонијални конгломерат, што последично води ка негативној реакцији у региону, врло осетљивом и отпорном на хегемонистичке, а посебно на претензије империјалног карактера. Истовремено и Европа се суочава са озбиљним ресурсним проблемима али и унутрашњим и спољним демографским пристисцима, а што историјски представља један од основних елемената за предуслове слабљења, руинарања и пропадања било ког како империјалног, тако и наднационалног савеза држава.

„Нико не може да буде сигуран какве ће бити последице по Европу када се до 2024. године удвостручи популација земаља Средоземља изван ЕУ чиме ће постати још израженији диспаритети по глави становника чија је сразмера већ сада 10:1 између северних и јужних обала“.¹²³

Суштинску основу за општи геополитички теоријски однос, те изведени доктринарни приступ у правцу јачања стратешког америчко-европског увезивања у наступу ка Евроазији јесте и „позитивно“ искуство четрдесетогодишњег стратешког партнерства које је допринело урушавању Варшавског пакта и елиминацији идеолошког доктринарног концепта комунизма из XX века. Међутим, поставља се питање „идентичности“ услова, мотивације, те реалних интереса и кохезије Европе у односу на геополитичке аспирације САД у широком евроазијском и блискоистичном безбедносном и геополитичком краку. Ово се може посматрати најмање из два угла. Као прво, САД имају велики интерес за „експлоатацију“ Европе у својој даљој инструментализацији глобалне евроазијске

¹²² Види: Booker C., North R.. The Great Deception, A SECRET HISTORY OF THE EUROPEAN UNION, Continuum, London, New York, 2003., pp. 18-31.

¹²³ Кокер К.. Сумрак запада, Досије, Београд, 2006., стр. 140.

геополитике у вишедимензионалном смислу.

„Европа такође представља одскачну даску за прогресивно ширење доктринарних одредница „западних вредности и идеала“ дубље у Евроазију. Европска експанзија на исток би консолидовала победу демократије из 1990-их. Она би одсликавала на политичком и економском плану суштински цивилизацијски домет Европе- оно што се називало Петровском Европом-онако како је одређује античко и заједничко религијско наслеђе, изведено из западног хришћанства“.¹²⁴

Исто тако, Европа се налази на ободу и у непосредном додиру и интеракцији са муслиманском културом, која даје отпор новом хегемонистичком приступу САД, те савезништво има последице по потенцијалну безбедност, директну безбедност Европе али и ризик од редуковања приступа исто тако кључним ресурсима енергената за своје потребе, које примарно обезбеђује са овог подручја.

„Пре двадесетпет година Кисинџер није имао илузија да ће европљани, једном када се ослободе страха од СССР, такође бити неспремни да се подреде САД. Чак и да се крај хладног рата узме као оно што је слабости савеза приказало у најгрубљој форми, оне се кроз савез очигледно провлаче годинама“.¹²⁵

Европа и Америка имају значајне разлике по питању приступа Блиском истоку од периода Суеске кризе 1956. године. Тадашњи неуспели британско-француски покушај стављања Суеског канала под контролу ове две европске силе, те резервисаност САД, а тиме и кључни разлог њиховог дебакла у овој кризи, оставио је дубоке трагове и дугорочне последице. Ово је у крајњем био један од кључних елемената, који је проузроковао даље, значајно, концептуално размимоилажење Француске и САД, али и у генералном смислу обе бивше империјалистичке силе са САД. Наведено је, у суштини, имало корене у доктринарном приступу председника Рузвелта током II светског рата, о постепеном, постратном елиминисању старог, превазиђеног класичног империјалног светског поретка. Поредак је у суштинском смислу и доживео распад са завршетком II светског рата.

Овај геополитички догађај, значајно је допринео и имао последицу у настанку великог броја независних нових држава, које су потом, имале комплексан развојни пут, у сложеним биполарним условима али и условима нестанка „традиционалног“ империјалног односа

¹²⁴ Види: Бжежински З.. Велика шаховска табла, друго издање, ЦИД Подгорица, Романов Бањалука, 2001., стр. 57.

¹²⁵ Кокер К.. Сумрак запада, Досије, Београд, 2006., стр. 21.

великих европских империја према овим, етносима и нацијама, или „старим“ државама које су изгубиле своју независност по основу империјалне експанзије, почев од средњег века, па до половине XX века.

„У фази тих промена, а као резултат активне борбе и слабљења колонизатора, независност су добили 1943-1956: Египат, Филипини, Индија, Индонезија, Јордан, Камбоџа, Кореја, Либан, Либија, Мароко, Пакистан, Судан, Сирија, Тунис, и Вијетнам, 1957-58: Гана, Гвинеја и Малаја, 1960: 11 чланица Француске заједнице и Федерације Нигерије, француски Камерун, белгијски Конго, Сомалија и Того, 1961: Кувајт, Сиера Леоне и Танзанија, 1962: Алжир, Бурунди, Јамајка, Руанда, и Западна Самоа, Северни Борнео, Кенија, Сингапур, Занзибар, 1964: Малави, Малта и Замбија“.¹²⁶

Покушај приближавања Француске и УК у, једном овако, „заједничком империјалном интересу“ није наишао на подршку САД и последице су се конкретизовале кроз билатералне штете у односима Француске и САД по ширим интернационалним питањима, питањима односа ка СССР-у, односима у Европи, односима ка Немачкој, односима према функцији НАТО савеза. Исто је у крајњем довело и до дистанцирања Француске из „заједничких, интегрисаних“ војних структура НАТО-а и озбиљно потресао и угрозио и саму опстојност НАТО пакта. Паралелно, САД су по завршетку II светског рата, покушале са имплементацијом своје доктрине „наметања“ нове алтернативе за овај регион, „одстрањивањем“ ретроградног империјалистичког и колонијалног управљања, базирано на јасној подели колонијалних поседа, интересних сфера и концепту „баланса снага“. У дословном смислу, САД су у наведеном периоду у потпуности минимизирале и истиснуле утицаје бивших колонијалних сила запада са овог глобално значајног, евроазијског и блискоисточног безбедносног и геополитичког крака. По основу повода „идеолошке борбе“, САД су наставиле са глобалним геополитичким сукобом са СССР-ом на подручју, сада великог броја самосталних држава „земаља у развоју“, односно Трећег света, неопредељених и несврстаних земаља. Наведене земље, су примарно биле, прво некадашњи делови бивших колонијалних империја, а што је посебно значајно, и примарно на географском и геополитичком простору „Великог светског острва“. Сукоб се одвијао у форми геополитичког примата између сада две светске суперсиле, а дефинитивну

¹²⁶ Биланцић Д., Вукадиновић П.. Основне друштвене промене у Југославији и свету, 1945-1973, Школска књига Загреб, 1973., стр. 229.

супремацију над овим простором САД преузимају распадом СССР-а. Супремација се даље утврђује и у односу на „развијани, еволутивни механизам“ колективне безбедности и новог светског поретка, конципиран, спонзорисан и инструментализован примарно од САД. Углавном унилатералним акцијама 1991. и 2003. године у Ираку, САД су наметнуле „јасан унилатерални“ приступ, базиран на концепту старих доктрина заштите националних интереса, на чувеној западној доктрини „заштите“ идеала а не територија.

Сасвим је могућа опција да Америка у дугорочном смислу неће моћи одржати континуитет супремације наведеним простором, и нужна су, у тој функцији, два кључна стратешка партнера ЕУ и НАТО, са значајном функцијом ЕУ у ширим оквирима НАТО. ЕУ (види: Поповић, 2004, 2005) има димензију у смислу снажнијег геополитичког ентитета, удружених држава, као примарни стратешки партнер. То има значајну улогу, према Кјеленовој, Рацеловој али и Нојмановој и Хаусхоферовој континенталној, али „примењеној савременим условима“ геополитичкој доктрини, у циљу формирања „обједињеног простора“, пре свега, у функцији тампон зоне ка Евроазији- Русији, али и стратешког ослонаца и савезника у општем геополитичком приступу атлантизма. По овом основу, одржали би се услови супремације „Запада“ над геополитичким простором Евроазије и Блиског истока, есенцијалног за три најразвијенија и најјача економска, политичка и безбедносна региона у свету, Северне Америке, Европе и далеке источне Азије. Посебно, ово савезништво има суштински значај по питању будућих односа са Ираном, другим великим регионалним извозником нафте и подручјем од стратешког значаја у средњој Азији, како у ресурсном, комуникационом, популационом, развојном, тако и по питању утицаја на друге државе јужног Кавказа и средње Азије, али и потенцијала за стварање окоснице за разбијање „монолитног, униларералног“, западног доктринарног приступа у контролисању подручја „евроазијског или Глобалног Балкана“. Због тога се може констатовати посебан значај Европе и југоисточне Европе у општој глобалној димензији и са аспекта значаја по општем геополитичком односу према евроазијском и блискоисточном безбедносном и геополитичком краку. Одређење Европе и југоисточне Европе је врло значајно у овом смислу и детерминише и целокупну геополитичку, општу позицију САД и општу геополитичку теорију атлантизма, теорију Мора. Неуспех и „геополитичко истискивање“ САД и Запада са простора Евроазије, Блиског истока и Глобалног Балкана, би у релативно кратком року, последично, довело Северну Америку, односно САД у потпуну геостратешку изолираност и свођење на

другоразредни геополитички, секундарни фактор у међународним односима.

3.3. ДЕТЕРМИНАНТЕ РАСПАДА СССР-А И ИМПЛИКАЦИЈЕ НА ЈУГОИСТОЧНУ ЕВРОПУ

Као што је већ у начелним размишљањима по питању геополитичког, „тектонског“ глобалног поремаћаја истакнуто, импликације су комплексне, вишеслојне и вишедимензионалне. Обухваћене су, суштински све сфере савременог људског бивствовања. Но, овакав епилог, иако изненадан, и вероватно мало очекиван и за саме „непосредне“ глобалне, институционалне и персоналне судионике, има своју дужу и комплекснију генезу.

У једном ширем поимању, распад СССР-а¹²⁷ представља кумулирану концентрацију унутрашњо-политичких и економских, као и глобалних, геополитичких услова 80-тих година XX века. На унутрашњо-економском и политичком пољу СССР и земље источног блока, сусреле су се са неуспехом реформи, исцрпљеног и превазиђеног економског система, рунираног, између осталог и „високом ценом“ наметнуте трке у наоружању, убрзане од стране САД у последњих двадесетак година хладног рата, те посебном новом Регановом доктрином почетком 1980-их година. Као и САД и СССР је, али са драматично слабијим економским потенцијалом, имао знатне издатке за своје „прикривене акције“¹²⁸ широм света, посебно за непосредне војне ангажмане, мањег интензитета у Анголи 1976. године, а потом значајне војне акције у Авганистану 1979. године. Унутар совјетског друштва је дошло до умножавања и раслојавања интересних група у оквиру сложеног и

¹²⁷ „Када говоримо о совјетском бродолому, упутно је погледати кратко историјски пут који је прошао марксистички експеримент у Русији. Био је то необичан развој, тај пренос једног у суштини, западноевропског учења, смишљеног у јавној читаоници британског музеја од стране једног емигранта-немачко-јеврејског интелектуалца, у квази -оријенталну деспотску традицију прилично удаљеног евроазијског царства, са руским револуционарним панфлетистом као хирургом историје.“ Бжежински З. Рађање и крај комунизма у 20. веку, Визард, Подгорица, 2001., стр. 23.

¹²⁸ Прикривене акције САД у Латинској Америци посредством ЦИА, биле су бројне и очигледне. Убиство Че Геваре у Боливији 1967. године, као и војни пуч и убиство председника Чилеа Салвадора Аљендеа 1973. године и довођење на власт проамеричких политичких снага. Сигурно је да су једни од узрока ових активности били неуспеле операције у Заливу свиња (1961. године, па.а.) и ојачане позиције СССР-а у Латинској Америци а комплекс акција се спроводио од почетка 50-их година XX века када се ЦИА активно укључила у прикривене акције и обрачуне са комунистичким снагама на Филипинима, довођењем на власт Рамона Негсејсеја 1953. године, потом акција у „Јужном Вијетнаму, Гватемали, Ирану, Конгу, Куби и Лаосу“ и низу других земаља у овом временском периоду. Види: Милашиновић М. Р., ЦИА, Моћ и политика, II допуњено издање, БИРОТЕХНИКА, Загреб, РО „А. Г. Матош“ Самобор, 1984., стр. 59 -61.

скупог бирократског апарата. Механизми прогресивног слабљења репресивних мера, од времена Стаљина, те потом Хрушчова, као и вероватна комбинација „прикривених акција“ САД и Запада, створили су комплексне унутрашњо-политичке, економске и безбедносне услове. Проблематика трећег света, земаља у развоју није могла бити „значајно третирана“, углавном из разлога ових, наведених општих оцена. Општа ситуација је, вероватно, навела највише вођство СССР-а, за „мекши приступ“ ка „једној димензији“ Реганове доктрине, односно према преговорима у разоружању. Путем ових преговора, прихваћена је „формула коегзистенције“, на модификованој тези новог светског поретка заснованог на „недељивој безбедности“ и тези да „нуклеарни рат“ не може бити средство за постизање било којих безбедносних, економских, односно у крајњем, политичких циљева. Наравно, није на адекватан начин сагледавана „друга димензија“ Реганове доктрине, која је представљала модификацију америчких доктрина „сузбијања“, паралелно или засновано на одржавању и јачању војних капацитета и стварању услова, у складу са Трумановом доктрином, за „потпуно уништење“ или „одустајање“ СССР-а од идеологије комунизма и комунистичке експанзије. Приступ Горбачова није имао адекватну, повратну, реакцију САД, које су наставиле са интензитетом „прикривених операција“ у свету, а чак и отворених специјалних интервенција, у условима паралелног смањивања совјетских конвенционалних и нуклеарних ефектива у Европи. Суштина Горбачовљеве политике на унутрашњем плану је била у модификовању совјетске власти и веровао је да се „даљим усавршавањем и изградњом социјализма“ може одговорити на реалне, нове околности које намеће савремени свет. Сигурно је да су на његова општа одређења утицај имали како спољни, тако и унутрашњи проблеми, односно „вероватна комбинација“ обостраног и међузависног деловања ових проблема. Глобални карактер и кретања на међународном економском нивоу, захтевали су нови приступ а постојале су несумњиве унутрашње, економске потешкоће у СССР-у, економска стагнација, оформљен опозициони блок унутар самих партијских структура али и изван њих, као и деловање различитих интересних група унутар и изван бирократског апарата. Концептом перестројке, у општем смислу, дате су оквирне смернице за унутрашњу и спољну стратегију СССР-а. Наведени концепт је фазно и постепено разрађиван, а његове формалне поставке се могу видети у одлукама са саветовања ЦК КПСС-а из јуна 1985. године, потом у „концепту“ о „противречном али узајамно повезаном и међузависном свету“ са 28. Конгреса КПСС-а и оквиром „једног новог економског модела“ донесеног одлуком јунског пленума ЦК

КПСС-а из 1987. године. Став Горбачова по питању глобалних геополитичких односа је био померање фокуса „биполарности“ на „мултиполарност“, у чему би две суперсиле имале „посебне улоге и значај“ али је потребно и „уважавање“ интереса и ставова осталих земаља. По питању идеолошког сукоба, давао је примат „општечовечанским“ интересима. То, према њему није значило пораз „идеологије социјализма“, већ један рационални приступ у тој „посебној етапи“ развоја човечанства. Другим речима, у идеолошкој сфери, Горбачов је извршио „фузију“ идеолошких и општечовечанских интереса а што је већ било дискутовано и вероватно усаглашено на априлском пленуму ЦК КПСС-а 1985. године. Политика Горбачова је у овом периоду имала израженију „теоријску страну“, него њену практичну инструментализацију, посебно на унутрашњем политичком али и економском плану. Посебно, на унутрашњем плану није постојало брзих одлука и акција, огромни ресурси су издвајани за „одржавање трке“ у наоружавању“ (15-17% бруто националног дохотка, три пута више него у САД), на уштрб улагања у реални привредни развој, пре свега стабилност привреде. Бављење стратешким, политичким и геополитичким питањима, уз наведену инерцију, остављали су огроман простор и за оправдане облике незадовољства у земљи (уз константу спољњег инжењеринга). Манифестација је била у тренду постепеног „губљења контроле“ над „нижим нивоима“ администрације, формално конфронтирано, у овој фази, по питању „брзине и темпа“ перестројке.¹²⁹

Као што је и у досадашњим приступима разматрано, постоји очигледно чињенично стање, да је распад Варшавског уговора и самог СССР-а, представљао крајњи резултат низа кумулираних и пројектованих фактора, чиниоца и стања у дугом временском периоду, почев од самог настанка геополитичке конфронтације на основу биполарне поделе света, непосредно по завршетку II светског рата. Међутим, остаје сигурно, као значајна дилема, да ли је овакав сценарио био пројектован, предвиђен пре, у самом току, или непосредно после II светског рата. Ово је посебно значајно имати у виду, с обзиром на постојање, у то време значајних геополитичких теорија САД, изнесених од стране Механа, те у самом ратном периоду (II светски рат, али и пре) и од Спајкмена, као и низа институционалних и званичних процена. У овим геополитичким теоријама постављене су не само поставке, општег геополитичког правца, теорије Мора, атлантизма, већ се афирмисала и

¹²⁹ Види: Аврамов С.. Постхеројски рат Запада против Југославије, Академија за дипломатију и безбедност, ИГАМ, Београд, 2008., стр. 13-20.

пројектовала нова геополитичка и међународна позиција САД у XX веку и даље. Сигурно је да је сама Труманова доктрина, као и модификоване доктрине и концепти САД, током II светског рата, те даља инструментализација путем бројних наднационалних савеза, пре свега војно-политичког, НАТО пакта, као обједињени контекст био производ опште геополитичке оријентације САД у постратном периоду. Несумњивио је даље, да су сами односи, еволуција у односима са СССР-ом, односно Варшавским пактом, и према општим геополитичким питањима, добијали на својим специфичностима, имали варијације и модификације, али у оквирима базног наведеног, општег геополитичког приступа САД. Тако да се стање, односи и постепено рунирање и у крајњем распад Варшавског пакта и СССР-а, може посматрати у овом контексту, односно у генералној димензији глобалног геополитичког сукоба, не идеологија или друштвено-економских система, него примарно два општа супростављена савремена геополитичка концепта, теорије Мора и теорије Копна. Целокупна хладноратовска фаза у односима ових примарних геополитичких глобалних фактора се може посматрати са овог становишта.

Последње године СССР-а 1985-1991. године, биле су обележене и једном посебном димензијом вођстава и интерперсоналном димензијом у односима најзначајнијих политичких фигура на стратешком, савезном нивоу СССР-а. Брз успон Бориса Јељцина је почео његовим доласком у Москву, са позиције ЦК КПСС за питања грађевинарства. Постављен је 22.децембра 1985. године, за Првог секретара московског Градског комитета КПСС (МГК), на предлог Михаила Горбачова, сменивши Виктора Гришина, који је на тој функцији био од 1967. године. Његова личност је у одређеном смислу изразито контроверзна, и сам је признавао да је био провинцијалац, да он, као инжењер грађевинске струке, није подесна личност и капацитет за Секретара МКГ, а у неким својим изјавама, своје постављење је тумачио као пројекат рушења претходне бирократске гарнитуре, окупљене око Виктора Гришина. Тадашње економско стање у СССР-у и у Москви је било урушено корупцијом, илегалном трговином и шверцом, владала је пошаст алкохолизма и свеукупног криминала. Јељцин је имао капацитет енергичног и врло специфичног човека а у свој тим је и довео и способног, Јурија Михајловича Лушкина, но како и у целом СССР-у тако и у Москви, економска и укупна политичка ситуација су ишле трендом непоправљивог погоршања. Превирања у партијским и олигархијским структурама СССР довела су и до првог сукоба Јељцина са руководством ЦК КПСС по питању перестројке,

њене спорости, неуспеха и сл.. Из наведених разлога, крајем 1987. године, смењен је са позиције Секретара МГК, и постављен за заменика министра грађевинарства СССР-а, почетком 1988. године. Цени се да је, наведена одлука да Јељцин, ипак, остане у администрацији и на релативно високом положају, била калкулација Горбачова, који је имао у виду, евентуални, политички сукоб са Јегором Лигачовим, потенцијалним конкурентом у Политбироу ЦК. У контексту овог сукоба, вероватно је рачунао и на политичку снагу и енергију Бориса Јељцина. Међутим, Јељцинов повратак на „озбиљну политичку сцену“ СССР-а, дешава се већ половином 1988. године, када се путем „опозиционог блока“ унутар КП СССР супротставља Горбачову, поново по истим питањима неуспеха, тромости и дугог периода трајања перестројке, снажних критика владајуће комформистичке олигархије, а за шта је постојала и одређена подршка у народу. Ово сукобљавање је довело до раслојавања у политичкој сфери СССР-а, учвршћивања позиције Горбачова у савезним структурама партије и савезним државним структурама. Истовремено, Горбачов је губио ауторитет у народу, засновано и на тешкој економској кризи која је потресала СССР 1988. године, а народ је живео много лошије него, уназад пет или шест година.¹³⁰

Опште стање у СССР-у у његовим последњим годинама постојања, као и постојања самог Варшавског пакта, прате класична обележја свих историјских сличних примера, руинарања великих држава, односно пре тога друштвених облика, империја, царстава и разних облика контроле једног простора од стране неког етноса, нације, друштва или друштвеног уређења. То су општи чиниоци, последице већ нагриженог како институционалног, државног, административног апарата, тако и урушеност базичне социјалне сигурности и односа, етичких и културолошких вредности, као и турбуленције у друштву и држави, конфликти у широком спектру општих односа у друштву и држави. Конфликти имају узроке, како у реалним условима, створеним по наведеном обрасцу у датој држави, друштву у одређеним историјским околностима. Такође, изгледне и вероватне, доказане опције и методе дају основ да се на одређен начин „политичким“ и другим средствима, суштински, базирано на геополитичким интересима, наведено стање и циљни епилог пројектовао, подстрекавао, подржавао, па и водио извана. У савременим условима, већ је уочено да се овакав вид деловања назива и „прикривене акције“. Посебна

¹³⁰ Види: Медведев Р.. Борис Јељцин, Русија на крају XX века, Службени гласник, Београд, 2009., стр. 11-38.

манифестација јесте, подршка одређеног, по критерију „базичног основа и потенцијала“ за наведени крајњи или деломични циљ, круга утицајних вођа, лидера у овој функцији, изазивања турбуленција и стања конфликта, чиме се у општем смислу, разара, слаби инфраструктура државних, институција и ствара комплексност сложених унутрашњих друштвених, социјалних, економских и безбедносних прилика. Такав је случај и са СССР-ом, где је, посебно, уз примену овакве методологије, дошло до појаве, те подршке персоналитету Бориса Јељцина, пре свега у конфликту и унутрашњој борби у СССР-у, која је, пре свега, манифестована на суштинској конфронтацији са вођством СССР-а, њиховим актуелним политичким и геополитичким опредељењима, а предвођено Михаилом Горбачовим.

Горбачов је перестројку суштински називао „револуцијом“. Своју тврдњу је базирао на потреби „одлучног“ убрзања „економског и духовног“ развоја совјетског друштва, што је револуционарни задатак, а с обзиром на своју „револуционарност“ захтева и „радикалне промене“. Тежња ових промена је „продубљивање“ главних идеја револуције из 1917. године, и перестројка треба да представља „скок“ у развоју социјализма, с обзиром на констатовани застој и нагомилавање ових тенденција. Проблеми могу бити манифестовани у потенцијалним социјално-политичким кризама. Реакције на сваки облик „кризних или предкризних ситуација“, подразумевају, према Горбачову, мере револуционарног карактера. Перестројка је „револуција одозго“, започета од КП СС-а и под њеним руководством. Њен карактер и суштина мора да се одвија „на свим местима наниже“, укључујући Политбиро и Владу, па до сваког радног места, односно до појединца. Намера је да буде „особена“ као истовремена „револуција одозго и одоздо“. Наравно, перестројка је изазивала и многе полемике, како на унутрашњем, тако и на вањском пољу. Горбачов је био свестан пропасти детанта из 1970-тих година, за исто окривљујући западне владајуће кругове, јер, како истиче, „наши позиви за мир“ нису наилазили на одзив, уз истовремено настављање трке у наоружању. Наставак „богаћења богатих и сиромаштва сиромашних“, а у трећем свету се управо одвијају ти процеси, су „опасни“ по цео међународни систем. Глобални проблеми, значајни за цивилизацију, екологија и природна средина, глад и сиромаштво су проблеми на које исто треба одговорити. Реалност света је „судбинска“ повезаност на глобалном нивоу и „човечанство“ мора дати одговор на ове проблеме. Наглашава принцип да „и СССР и САД“ треба да престану са приступом политици са „империјалистичког стајалишта“ и

кренути путем нормализације међусобних односа на основу широке „интернационализације“, а не уског круга земаља као што то „запад намерава“. СССР препознаје „симптоме новог“ мишљења у многим земљама и друштвима, те је избегавање „нуклеарне катастрофе и разоружавање“ на глобалном нивоу стратешки циљ СССР-а. Истовремено, заговара се принципијелно становиште СССР-а за „признавање права“ сваком народу на избору „сопственог пута социјалистичког развоја“ и одрицања од мешања у унутрашње послове у другим државама. Међутим, исто тако, наведено подразумева „омогућавање суверености“ другим народима и од стране САД-а. Перестројком се покушава повезати „смањивање јаза“ између идеолошке нетрпељивости (јер народ може изабрати и капитализам и социјализам) са истовременом интернационализацијом напора за разоружање које би било у функцији развоја. Овакви покушаји су већ покренути у оквиру Савета за узајамну економску помоћ (СЕВ), на начин, да развој сваке земље има своју особеност, темпо и методологију, и да је истовремено то индивидуално право сваке земље. Земље трећег света, проблеми, сиромаштво и конфликти су актуелна питања. Ово је „погодан терен за међународни тероризам“. Подручја Азије, Африке, Блиског истока, Латинске Америке, би требале бити теме под окриљем УН-а. По питању конфликта у Авганистану Горбачов је имао став „да се оружане снаге СССР-а што пре врате“ у отаџбину. Сматра да је „то питање решено“, али је повезано са политичким проблемима у самом Авганистану. Основна идеја је да се „установи унутрашње авганистанско поверење“ и да Авганистан буде суверена земља о чијој судбини ће одлучивати авганистански народ. Критикује америчко мешање које „кочи одлазак“ трупа, као и реализацију „политике националног поверења“ уз посебно наглашавање отворене америчке помоћи авганистанским побуњеницима по питању њиховог наоружавања и обуке. У односу на геополитичка питања, сви народи требају имати право на избор сопственог пута развоја, одлучивања о својој судбини, територији, људским и природним ресурсима. Међународни односи се не могу одвијати у нормалном правцу, уколико приступ од стране свих политичара и држава не буде сличан или идентичан, по наведеним глобалним питањима.¹³¹

¹³¹ Види: Горбачов М.. Перестројка и ново мишљење за СССР и остали свет, Култура, Београд, 1988., стр. 30-159.

Горбачов је очигледно био заговорник „реалне трансформације“ совјетског друштва и државе, те уопште трансформације у глобалним геополитичким односима. Свестан, обе димензије, на унутрашњем и спољњем плану, очигледно је да је био спреман за давање одређених концесија али које би у суштинском смислу, одржале СССР, као геополитички фактор на општој међународној сцени, а на унутрашњем плану би путем реформи, покушао успоставити економску и социјалну стабилност. Наравно, концепт је био споран, у општем смислу, по геополитичке интересе САД, у смислу крајњег циља, промене идеологије или распада СССР-а. Но, очигледно је да су концесије које је СССР давао на глобалном плану, исто тако, већ значиле и имале вредност значајних достигнућа, те по њима и геополитичкој превласти САД. Реганова доктрина, која је на ригидни начин срушила концепт детанта у хладном рату, на другој страни, кроз даљу модификацију Буша I, ишла је са приступом на два колосека. Прво, постојала је стална тежња за изнуђивање максималних концесија СССР-а на глобалном геополитичком плану, а на другој страни и наставак подршке општој методологији снагама и ресурсима руинарања СССР-а, по већ елаборираном сценарију. Очигледно је да је суштинско размимоилажење и конфликт интереса, управо, у општем геополитичком теоријском односу, а то је да СССР, у крајњем мора бити поражена страна, не само идеолошки, него да се минимизира или у потпуности нестане његов геополитички утицај, односно у крајњем да буде разбијен, као држава и геополитички фактор на глобалном али и на стратешком, геополитичком простору Евроазије. Стога се може констатовати, да ма како су, у геополитичком и на унутрашњем плану, перестројка и политички, геополитички приступи Горбачова имали одређене елементе прихватљиве за Запад, односно САД, кључни геополитички основ, опстанак СССР-а као геополитичког глобалног фактора је био у потпуности споран. На овај начин, перестројка и општи приступ Горбачова, те СССР-а у овом контексту није имао не само суштинску и реалну подршку, него је био основ за даље урушавање и фазну деструкцију Варшавског пакта и СССР-а.

Снажне унутрашњополитичке тензије у СССР-у, имају своје драматичне расплете у оквиру „генералног“ концепта перестројке, првенствено у источној Европи. Процеси дезинтеграције источног блока у источној Европи десили су се у екстремно кратком року, у само шест месеци друге половине 1989. године. У овом временском периоду промењени су социјалистички системи у Пољској, Мађарској, Источној Немачкој, Чехословачкој и Бугарској. Америчка администрација је снажно подржавала ове процесе, врло јасно дајући

до знања СССР-у да би било какво мешање у процес „мирних промена“ у источној Европи, озбиљно нарушило америчко-совјетске односе. Горбачов се у потпуности придржавао својих доктринарних начела, као и принципа изнешених у основама перестројке. „Плишана револуција“ је спроведена у пет од шест чланица Варшавског пакта у источној Европи. Једино у Румунији у овом периоду нису спроведене промене. Наступ САД-а у односу на „глобални пројекат“ промена и перестројке је имао јасан алгоритам. Прво, подршка опозиционим, прозападним снагама и источноевропским земљама и „потискивање“ реформских социјалистичких снага „заснованих на перестројци“ са власти у овим државама. Потом „компромитација“ целокупног пројекта перестројке, првенствено јаким глобалном медијском кампањом, прво на европском а потом и светском нивоу, као нефункционалне и несврхисходне опције. Паралелно, спровођене су активности „учвршћивања“ на власти нових прозападно оријентисаних „демократских снага“ у источноевропским државама. Посебно, у СССР-у је настављено са појачаним давањем подршке опозиционом блоку унутар саме КП СС-а и одређених административних савезних али и републичких структура, који су сада не само поборници против перестројке (чак и у смислу њеног унапређења) него прозападно оријентисане снаге, са јасним циљем мењања и рушења социјалистичког уређења. Борис Јељцин је био главни, формални, фаворит у овом приступу. Горбачов је и на унутрашњем плану губио иницијативу, притиснут реалним економским потешкоћама али и тешким политичким сукобима, превасходно са Јељцином. Немачка је у јуну 1990. године одобрила „невезани“ кредит СССР-у у висини од 5 милијарди долара, у функцији „подршке совјетској политици и реформама“. САД и УК су били резервисани према финансијским подршкама. Свој највећи спољнополитички, геополитички пораз Горбачов је доживео по питању Немачке¹³². На састанку са председником САД Бушом старијим, 02-03. децембра 1989. године на Малти, разговарали су о даљој судбини Варшавског пакта, односа два пакта и судбини Немачке. Буш га је већ тада обавестио о плановима за улазак уједињене Немачке у НАТО савез. Били су то зачеци тешких дипломатских преговора. На почетку је Горбачов имао позицију да Источна Немачка не уђе у НАТО, потом да Немачка истовремено буде

¹³² Милорад Вучелић даје свој осврт на овај историјски период. „Теоретичари, историчари и писци (попут Урлиха Бека или Гинтера Граса, на пример) закључили су, сасвим с правом, да се смисао рушења Берлинског зида могао најбоље препознати у покличу уз који је он рушен: „Ми смо народ“, „Ми смо један народ“. Уједињење немачког народа, уједињење Источне и Западне Немачке, европско државно прекомпоновање и нарушавање светске геополитичке ситуације-основни је смисао овог догађаја“. Види: Радевић Д. ТАКВОГ га знам, Удружење грађана „Слобода“, Спринт Земун, Београд, 2011., стр. 107.

чланица оба савеза, облик посебне везе, али епилог је познат већ за годину дана касније. После састанка на Малти, Буш је отпутовао у Брисел на самит шефова држава и влада НАТО-а, а Горбачов је већ 04. децембра окупио лидере чланица Варшавског пакта у Москви. Изузев Николаја Чаушеског, председника Румуније, остале чланице Пакта представљали су нови лидери. Горбачов је имао позиције очувања Варшавског и НАТО пакта као „прелазних елемената“ безбедности у Европи. Став СССР-а је био да у перспективи оба Пакта треба да буду распуштена, с обзиром да су „последница“ хладног рата. Предлаган је систем колективне безбедности у Европи, на основу Хелсиншког финалног акта из 1975. године. Варшавски пакт је у међувремену требао „бити трансформисан“ у одређени облик „координације“ војнополитичких структура њених чланица, заснован на принципу равноправности. Но, ситуација се и даље компликовала. Неколико седмица по повратку са састанка у Москви, лидер Румуније Николај Чаушеску је војним пучем свргнут са власти и убрзо погубљен, а власт је заузела „прозападни демократски“ курс. НАТО је на самиту од 06. јула 1990. године у Лондону, понудио чланицама Варшавског пакта „да донесу заједничку декларацију“ да „нису више противници“ Запада и да „индивидуално дођу у Брисел“, те да са НАТО пактом успоставе непосредне билатералне уговоре. Ово је у суштини значило, да НАТО савез сматра Варшавски пакт ирелевантним за преговоре и у пракси су потврдили „инфериорност и хаотично стање“ Варшавског пакта. Преломна тачка је била Источна Немачка¹³³. Након дуготрајних преговора четири силе, САД, УК, Француске и СССР-а, 12. септембра 1990. године у Москви је потписан Уговор о решавању Немачког питања. Немачкој је признат пун суверенитет у „унутрашњим и спољним пословима“, четири силе су „окончале своја права и обавезе“ као бивше окупационе силе. Немачка се „одрекла“ производње, поседовања, нуклеарног, хемијског и биолошког оружја и обавезала се на пружање финансијске помоћи СССР-у по питању економских реформи. НАТО се на овај начин проширио на целу територију Немачке. Остале чланице Варшавског пакта су вршиле

¹³³ „Нисам знао да је Кисинџер радио у обавештајној служби. А оно што је рекао касније, било је за мене неочекивано и врло интересно. Рекао је: „Знате, мене сада многи критикују због моје тадашње позиције у односу на СССР. Сматрао сам да СССР не треба мирно да оде из Источне Европе...“ И мени то сада приписују као кривицу... „А ја сам сматрао да је то немогуће“. Онда је размислио и додао: „Поштено да кажем, ја до данас не схватам зашто је Горбачов то урадио“. Ја апсолутно нисам очекивао да чујем од њега тако нешто. Рекао сам њему тада и кажем сада: Кисинџер је био у праву. Избегли бисмо јако много проблема да нисмо тако непромишљено побегли. (разговор Владимира Путина и Хенрија Кисинџера, па.а.)“ Медведев Р.. Владимир Путин, повратак Русије, Новости, Београд, 2007., стр. 343.

притисак за распуштање Пакта, као и консултације са НАТО-ом о облицима сарадње. После низа околности и унутрашњих притисака земаља чланица Варшавског пакта, а посебно у условима „прикључења“ Источне Немачке НАТО-у било је јасно да Варшавски пакт нема перспективу. Војна структура Варшавског пакта је распуштена 01. априла 1991. године, а 01. јула 1991. године је и комплетна војно-политичка организација престала да постоји. Горбачов је и на унутрашњем плану губио моћ управљања процесима, посебно у условима у којима је совјетска економија доживела колапс. Таласи протеста су се ширили земљом, уз јаке сепаратистичке проблеме и покрете. СССР-у је била нужна снажна инострана помоћ. На састанку лидера економски најразвијенијих земаља света, одржаног 16. јула 1991. године у Лондону, Горбачов је захтевао јаку економску помоћ од Запада у циљу реконструкције совјетске економије. Представио је свеобухватан план за прелазак на тржишну економију. Међутим, западни лидери су остали врло хладни и уздржани по овом захтеву. Инсистирали су на даљим политичким реформама у самом СССР-у, које су у континуитету вођене и усмераване и са Запада. На заседању Конгреса народних депутата, још 15. марта 1990. године у СССР-у су направљене измене и допуне савезног Устава, путем чега се увео вишепартијски систем, избачене су одредбе о „ексклузивитету комунистичке партије“ као авангарде. Исто тако, у даљем процесу и у самом Статуту КП СС-а у јулу 1990. године, на Конгресу КП СС-а, донесене су измене којима се „изричито забрањивало“ мешање партијских и државних функција. Но, било је сасвим јасно, да се са становишта САД-а цени да би „успех перестојке“ представљао, у суштини, „успех социјализма“. То би са становишта идеологије, могло постати поновна „привлачна снага“ на глобалном геополитичком нивоу. Политика и приступ САД се у овој фази распада СССР-а углавном заснивала на саветима Бжежинског и ужег тима око председника Буша, да је „потребно“ одржавати званичне односе са СССР-ом, а истовремено давати помоћ и подршку свим Републикама које теже независности и „одбацују“ комунистичку идеологију. Са становишта НАТО-а, нестабилност у СССР-у је оцењена као „последича тврдоглавости“ Горбачова да „реформише комунизам“ а не да га се „отараси“. Истовремено, на унутрашњем плану Горбачов је био оптуживан за „цену реформи“ и препуштање власти и државе „туђинцима“, што је између осталог и био могући разлог за

покушај војног пуча. Сам Горбачов је очигледно био свестан свестан тога и „захтевао“ је наставак радикализације у правцу успеха перестројке.¹³⁴

Методологија распада, деструкције СССР-а као крајњег циља, био је пројектовани алгоритам, са искуственом потврдом у сличним историјским контекстима великих светских империја. Руинирање и урушавање „суштине“ а потом и „форме“ државног уређења крећу са његових периферних простора или простора савезничких држава или друштава. Тако се у случају СССР-а, наведени алгоритам фазно или убрзано развијао у земљама источне Европе, савезницима СССР-а и чланицама Варшавског уговора. У врло кратком временском периоду, долази до „експресне“ промене власти у већини источноевропских земаља (укључујући и југоисточноевропску Бугарску) и окретање ових држава у геополитичком смислу ка Западу. Но, овај успех је исто продукт дуготрајних, пројектованих и временски утврђених сценарија. Истовремено, даље комбиноване методе, по устаљеном алгоритму, коришћене су у развоју експанзионистичког приступа ка СССР-у у циљу „ разбијања његове суштине и форме“, СССР-а као државе. Горбачов је на глобалном, геополитичком плану, покушавао да са нуђењем новог глобалног безбедносног концепта, као компромисног решења за дате концесије по питању геополитичке и безбедносне контроле над источном Европом, одржи геополитички „баланс“ и сачува биполарност, пре свега засновану на инструментима НАТО и Варшавског уговора, односно, предлагањем опције „усаглашеног“, обједињеног концепта глобалне безбедности, са поновним нуклеусом у Европи. Наведеним приступом је имао за, вероватни, крајњи циљ, очување геополитичког баланса моћи или барем, одређеног геополитичког присуства СССР-а у Европи, примарно у источној и југоисточној. Нови предложени, глобални безбедносни аранжман у Европи је био заснован на основама Хелсиншке повеље. Међутим, недвосмислено је одбачен од стране Запада. Истовремено, интензитет западног притиска ка СССР-у се и даље константно одржава, како на међународном, тако и на унутрашњем пољу, где је био фокусиран на дефинитивно коришћење оптималне историјске шансе за елиминацију совјетског глобалног геополитичког утицаја али и за дезинтеграцију СССР-а, односно у најблажем облику фазног слабљења СССР-а. Уједињење Западне и Источне Немачке је била круна и даљи основ за геополитичку доминацију САД у овом геополитичком односу, а што је пар

¹³⁴ Види: Аврамов С.. Постхеројски рат Западна против Југославије, Академија за дипломатију и безбедност, ИГАМ, Београд, 2008., стр. 20-29.

месеци касније манифестовано распуштањем, односно нестанком Варшавског пакта, као снажног геополитичког, безбедносно-војног савеза. Наставак руинирања СССР-а, било је сада једино и примарно питање геополитичког приступа САД, те се у том смислу и реализују фазе унапред утврђеног алгоритма. Приступ се формира на начин усмеравања фокуса деловања на давање подршке унутрашњим снагама у СССР-у, предвођених Јељцином, које су одбацивши концепт перестројке, као облик модернизације социјалистичког друштвеног уређења, постале основ за инструментализацију базичног геополитичког приступа Запада, рушење социјалистичког друштвеног уређења, идеологије комунизма али и девастирање СССР-а у институционалном смислу као државе и државног уређења.

Суштински, однос политичких снага у СССР је радикално промењен. Горбачов је био номинални, формални шеф целог СССР-а, није био изабран директном вољом народа, већ посредством депутата СССР а тај избор није био једногласан. Јељцин је био директно изабрани председник Руске Федерације (РФ), на директним председничким легалним, уставним изборима. РФ је уједно и највећа република СССР-а и „основа“ СССР-а. Војни пуч, преврат који се десио у СССР-у у периоду од 18-21. августа 1991. године, формирање Државног комитета за ванредно стање, дало је ново убрзање и димензију у распаду СССР-а. Јељцин и највиши органи РФ су снажно и храбро реаговали, и у условима изолације сачинили јавно обраћање нацији, дали подршку Горбачову, захтев за његово враћање на власт и сазивање Ванредног конгреса народних депутата СССР-а. Уз благонаклоност команданта ваздухопловно десантних снага Павела Грачова и његовог заменика Александра Лебеда, и енергичност и храброст Јељцина, нити савезни органи КГБ али и унутрашњих послова или војске нису имали храбрости за радикалане мере ка Јељцину, па чак и његову елиминацију, уз наравно, јаку спољњу, политичку али и широку, унутрашњу, подршку народа. Један од разлога можда лежи и у „неодлучности“ пучиста, Јазова, Павлова, Кирјучкова и Јанајева око крајњег циља, с обзиром да је према неким тумачењима „њихов циљ“ био склапање некаквог „компромисног договора“ Јељцина и Горбачова о даљој будућности земље. Горбачов је након неуспелог пуча, најпре из своје викендице, и „омугућавања“ слободне комуникације, прво назвао Јељцина, потом Буша, те остале председнике Република и сараднике. Међутим војни пуч је имао далекосежне последице. Власт је само формално била у рукама Горбачова, СССР је кренуо у агонију која је трајала још неколико месеци. Хапшења пучиста у СССР-у, дезорганизованост

савезних органа у условима нестабилности и кадровских „чистки“ додатно су слабили савезну моћ државе и партије, те усложнили свеукупну ситуацију. Својим држањем и одбраном „поретка“ и Горбачова, Јелцињ је додатно добио снагу, како у популарности, тако и унутар самих структура, партијских и државних на нивоу РФ и СССР-а. Суштински Јелцињ је одбранио Горбачова и створио услове за слом пуча. Инертне савезне структуре тешко су се консолидовале, а услови немира и демонстрација одржавани су на константном нивоу, а посебно у функцији подршке Борису Јелцину у Москви. У свеукупним околностима Горбачов је и даље био присиљен на уступке, те је по кључним кадровским решењима морао добијати сагласност Јелцина, чак и да прихватати његове услове и предлоге за одређене стратешке позиције у савезним органима управе. Настављен је и паралелни сукоб двојице лидера по питању примата и надлежности савезног и републичког законодавства у РФ а што „кулмира“ привременим иступањем Руске КП из даљег рада КП СС-а, уз блокаде, демонстрације испред главних институција КП СС-а, ненасилним заузимањем централне зграде ЦК КПСС-а 22-23. августа 1991. године. Наведено је довело и до званичног писаног оглашавања Горбачова 24. августа 1991. године, путем кога он саопштава „да у новонасталим околностима, ЦК КПСС треба да донесе одлуку о самораспуштању“. Суштински, овим „самораспуштањем ЦК КПСС-а“, урушавањем савезних партијских институција, немогућношћу поновног успостављања савезних органа након масовних промена и нестабилности као последице пуча, долази, прво до преласка стварне власти у руке председника РФ и његове администрације, а друго, последице су ишле ка даљем урушавању формалних институција Врховног совјета и Конгреса народних депутата. Паралелно, даље су ојачаване структуре власти у РФ. Јелцињ је, заједно са владом, одбијао било какве одлуке Привремених савезних органа, створених у септембру 1991. године. Дуализам у односима је постојао али у капацитету непостојања стварних савезних структура, уз константно „преузимање“ савезних надлежности од стране РФ, које је у крајњем ауторизовао Јелцињ. У оружаним снагама је, такође, владао поприличан хаос и распад. Половином септембра 1991. године Јелцињ је донео указ о „престанку“ финансирања савезних министарстава, из разлога „немогућности финансирања“. Референдум о независности одржан је у Украјини 01. децембра 1991. године и Украјина се за независност одлучила, са одлуком од 92,3% гласова својих гласача. РФ је већ 05. децембра признала Украјину, уз јавно саопштавање Јелцина, да „без Русије и Украјине“ Савезни споразум о постојању СССР-а губи сваки смисао. Даље,

истакао је, да о будућности Савеза, требају да преговарају изабрани представници Русије, Украјине и Белорусије, а што се и одиграло 07-08. децембра 1991. године у резиденцијалном комплексу у Беловешкој шуми у Белорусији. На наведеном састанку постигнут је Споразум о престанку постојања СССР-а, потписан од званичних представника три стране, на челу са председницима Јељцином, Кравчуком и Шушкевичем. Потписници Уговора су о наведеном договору прво јавили председнику САД-а Џорџу Бушу старијем, а потом Михаилу Горбачову. Крах СССР-а се и формално догодио. Ратификација Споразума спроведена је убрзо 10. и 12. децембра у парламентима Белорусије, Украјине и Русије. Горбачов је, већ тада, кључним светским лидерима наговестио своју одлуку о давању оставке. Заједници независних држава-ЗНД су исказале намеру за прикључење и Јерменија и Молдавија, а 21. децембра 1991. године у Алма Ати потписана је Декларација о стварању ЗНД од стране 11 чланица, бивших република СССР-а и о престанку постојања СССР-а на њиховим територијама. Декларацију су потписали Азербејџан, Казахстан, Узбекистан, Јерменија, Таџикистан, Киргистан, Молдавија и Туркменистан, уз већ постојеће три потписнице, Русију, Украјину и Белорусију. Горбачов је, након претходно обављеног 10-часовног разговора „у четири ока“ са Јељцином, где су поред општих питања, решена и питања финансирања и издржавања бившег председника, као и његовог помоћног апарата, вероватно и политичког и безбедносног имунитета, 25. децембра потписао Указ о разрешењу (саморазрешењу) са позиције главнокомандујућег оружаних снага. Овим чином, СССР је и формално престао да постоји.¹³⁵

У самом закључку о имплозији СССР-а, могу се класификовати неколико категорија. Прва, спољна категорија. Експанзионизам трке у наоружању и константни доктринарни приступ САД, уз модификације, који је стварао услове нестанка, самораспада или одустајања СССР-а од сопствене идеологије комунизма, створио је или значајно допринео економском исцрпљивању СССР-а, али и руинарању идеолошког и државног апарата, те „простор“ различитим врстама притисака и „прикривених акција“. Друго, унутрашњи сегмент, унутрашња категорија. Слабљење комунистичке идеологије и урушавање централизованог административног апарата, економски и финансијски колапс,

¹³⁵ Види: Медведев Р.. Борис Јелцин, Русија на крају XX века, Службени гласник, Београд, 2009., стр. 69-119.

проузроковани су од стране више чинилаца, спољних и унутрашњих. Унутрашња питања, раст национализма, првенствено формулисан на „корекцији перестројке“, па чак и „радикализацији перестројке“, убрзо су створили социјални проблем, сукоб класно раздвојеног комформистичког елитизма, бирократизованог чиновничког слоја, и слоја транзиционо и социјално угрожених група, и фокусирали су, „уз спољни и унутрашњи“ инжењеринг, снагу и смер отпора ка руинарању савезних партијских структура, пре свега стварању „идеолошке“ поделе и сламања партије, као најјачег инфраструктурног средства социјалистичке творевине. Потом, руинарање административног апарата је ишло као логична последица губитка, снажне идеолошке, доктринарне, теоријске и инструменталне основе. Подесна популистичка питања социјалног али и националног карактера, посебно руског су избила као врло подесни инструменти операционализације дезинтеграције Савеза. Треће, персонални капацитети, и интерперсонални односи два кључна лидера на совјетској политичкој сцени половине и краја 80-их година XX века. Односи Михаила Горбачова и Бориса Јељцина.

Дугогодишњи геополитички оквир у којима су концептуално одређивани односи супериорности друштава био је у историјском контексту, образац, парадигма традиционалног друштва. Конкурентност и свеобухватни односи између друштава у историјском контексту, посматрана су од стране геополитичара у оквиру „поимања димензије модернизације“. Ова димензија, њене карактеристике, обележја, способности за постизање циља „ефикаснијег, модернијег и развијенијег“ друштва, са становишта савременог геополитичког гледања, давали су тим друштвима преимућство над другим „традиционалним друштвима“. И сам израз „модернизација“ у себи подразумева ту „кључну предност“, победу и супремацију у крајњем. Кроз историјски контекст а базирано на „обрасцу модернизације“, сматрало се да ће супериорнијим друштвима постајати она друштва која се пре преведу са аграрног, на индустријско, те са индустријског на постиндустријски ниво развијености или стања. На примеру распада, имплозије СССР-а види се ова димензија. СССР је у дугом низу година, чак од самог почетка хладноратовког сукобљавања, на основу своје друштвене неразвијености, покушавао да сустигне индустријски развијеније САД, по геополитичком обрасцу „успешности модернизације“. Не сагледавајући шири, свеобухватнији геополитички концепт Запада, базиран пре свега на Макиндровој и Механовој теорији, совјетски теоретичари и практичари, као и „извршиоци у политичком смислу“, Горбачов и Јељцин,

су се кретали у оквирима и на претпоставкама „обрасца модернизације“ и „идеолошког обрасца“ у некој врсти форме подршке модернизацији. Наравно, у потпуности је „занемарен дуализам“ западне геополитике. Према сублимираном, „базном обрасцу“, западне геополитике, „идеологија“ је тек латентно средство које се „остварује у одређеним геополитичким условима“ а који „суштински предодређују идеолошке процесе“. Значи, совјетско руководство је, по „обрасцу модернизације“, путем перестројке и вођства Горбачова 80-их година XX века, покушало да „одржи“ било какав баланс и геополитички однос са супериорнијим западним друштвом али путем наивног концентрисања на само једну димензију геополитике, покушају одржавања матрице модернизације, као адекватног и базичног одговора. На другој страни, либерални реформатори окупљени око Јељцина, иако од почетка „радикалније“ фокусирани на овај приступ, а потом и на ширење спектра на више популистичко унутрашње политичко поље у конфронтацији са перестројком, имали су потом фокус на „једноставно уклањање идеологије“ као основне „препреке модернизацији“. Значи и ова групација је у геополитичком теоријском смислу занемарила дуализам западне геополитике, јасно дефинисана Макиндреровом теоријом исказаном у књизи „Демократски идеали и стварност“. Но, епилог је познат. СССР је 1980-их година правиво компромисе, нудио низ компензација и „кренуо у сусрет“ САД са циљем добијања концесија, помоћи за „модернизацију сопствене земље“. Наравно, САД нису „журиле“ са модернизацијом из разлога већ елаборираних чињеница. Модернизација је била „сегмент“ баланса снага, а имплозија социјалистичке, комунистичке инфраструктуре државе СССР, прво у „идеолошкој сфери“, самоуништењем идеологије комунизма, није наишло на бурну еуфорију у САД и Западу, који се очекивао од СССР-а, као логичну за ову концесију и као повод за даљу помоћ у „модернизацији“ државе на новом либералном капиталистичком, друштвено-економском али и идеолошком одређењу. Насупрот томе, дошло је до континуираног наставка у темпу јачања геополитичке офанзиве САД-а, на тренду изворно базирани доминантне западне школе геополитике Макиндера, Механа и Спајкмена, минорно модификовано низом доктрина. Суштина геополитичког сукоба је и даље била на релацији Светског острва-копнене масе, где је примарни положај и централну улогу имао СССР (сада Русија и остале бивше Републике) и цивилизацијом Мора (примарно САД, а деломично базирано и на Механовој теорији). Посебно је питање шта се десило са еволуцијом индустријског друштва у постиндустријско. Дошло је до преласка „друштва модерне“ у „друштво постмодерне“, са

потпуно новим атрибутима. Друштво постмодерне, представља у потпуности инструментализацију доктрине глобализације, која је са мање више осцилирајућим модификацијама, константа геополитике САД од почетка XX века.¹³⁶

Да је сама „идеологија“ другоразредна категорија у односу на геополитику, дефинитивно се показало распадом СССР-а. Прво, покушај модификовања идеологије комунизма у неки „блажи облик“ социјализма, социјалдемократије, односно тежња „реформатора“, Горбачова за „заједничком изградњом“ европског друштва као „јединственог дома“ или у крајњем, приступом ка „самоуништењу“ идеологије комунизма и прелазак у „капиталистичку демократију“, није довело до разрешавања и нестанка „даљег геополитичког сукоба“ Исток – Запад, сада без „легитимности“ идеолошке одбране или сукоба. Запад, односно САД су наставиле са традиционалном праксом западне геополитике, испољаваном у протеклих пола века а „легендираном страхом од експанзије комунистичке идеологије“. Сада, када је ова „бојазан“ нестала, геополитички приступ САД према Истоку, посебно према Русији се не мења. Напротив. Атлански савез, НАТО је наставио са ширењем на Исток „тек онако“, без објашњења, односно са „новим теоријским објашњењем и основом“, страхом од нестабилности, нових изазова, новог безбедносног окружења, са тиме и ризицима, пролиферација, етнички конфликти и тензије које могу угрозити и саме чланице НАТО, тероризам и сл.. Но, геополитичка методологија је била неумитна. Однос геополитичког схватања „Копна и Мора“ има дубоки смисао за елаборацију, као потенцијални теоријски и емпиријски модел који се кандидује у овом контексту. Сукоби Атине и Спарте, Рима и Картагине, могу се посматрати у историјском-геополитичком контексту „дуализма“ теорије Копна и Мора. Исти смисао имају и средњовековни поморски подухвати за „опасавање, и освајање копнене масе Азије (Индија, јужна Азија, Кина), уз истовремено „заокруживање“ ових, копнених простора контролом приобалних, разуђених острвских простора индонежанског и филипинског архипелага.

Један од сегмената у подршци наведеној аргументацији може бити и геополитички сукоб две империје у XIX веку, УК и Русије, посебно око црноморског и каспијског базена, Блиског истока, средњег али и далеког истока Азије. Јасно је да у то време, ове две империје нису имале „идеолошки“ сукоб. Основ сукоба је био у традиционалном, тада и

¹³⁶ Види: Дугин А.. Геополитика постмодерне, Доба нових империја, осврти на геополитику XXI века, Преводилачка радионица Росић, Никола Пашић, Београд, 2009., стр. 16-17.

реалном приступу, инструментализације геополитичких циљева, контроле територија и сфере утицаја. Значи, идеологија уопште није имала значај за сукоб УК и Русије око превласти у црноморском базену, нпр. Кримски рат, већ је кључни аспект био у „надметању“ по питању супериорности у овом базену, конкретно по питању руског територијалног и суштинског приступа средоземљу и топлим морима, просторима, врло битним у „заокруживању и контролисању Срца континента“. Постоји и низ других примера. Десила се и потврда „визионарске“ Механове процене. САД су преузеле „империјалну“ улогу УК после II светског рата, уз димензију и легенду „идеолошког сукоба“. Но, методологија остаје и даље на основу геополитичких теорија „Мора и Копна“. Атланска цивилизација мора наставити са настојањем за „окруживањем“ простора Евроазије, Срца континента и спречавање да исто под контролом има и „Велико светско острво“. Управо, наставља се са приступом ка „спречавању“ СССР-а (Русије) за приступ топлим морима и средоземљу, њено потискивање ка „центру“ Евроазијског континента, Срца континента, даља изолација и стагнација.¹³⁷

Хладни рат је можда идеалан пример сукоба или потврда геополитичких теорија Копна и Мора предвођена САД, која је ово вођство „преотела УК“, у пракси крајем II светског рата. Мора се, као важно истаћи, да је овакав сценарио био предвиђен у теоријским поставкама Механа, још из XIX века, базирањем снага и премоћи нације на поморској сили и „морској стратегији“. Евроазија, Бжежинског, у политичком смислу или смислу политичке географије, је копнена маса, којом у време хладног рата доминира СССР (и земље источног блока) а у нешто мањем квантитативном смислу Русија, након распада СССР-а. СССР, а сада Русија, контролише, Срце континента по Макинтеру, Великог острва (Европа, Азија и Африка). Константан геополитички сукоб који траје вековима, видљиво, начелним сагледавањем наведених теорија и праксе, има за циљ „окруживање, спутавање Срца континента“. Примери су многобројни, као што је ситуација после II светског рата, интервенционизам и интерес за револуцију и стање у Кини, Корејски рат, Вијетнам, конфликти у Индији, конфликти Индија- Пакистан, конфликти Индија-Кина, конфликти на Блиском истоку и други примери. Са друге стране, јасан је и одговор супроте источне стране, СССР-а, пре свега и у наведеним областима али и „преношење тежишта“ прикривених акција али и отвореног ангажовања у Латинској Америци и

¹³⁷ Види: Дугин А.. Геополитика постмодерне, Доба нових империја, осврти на геополитику XXI века, Преводилачка радионица Росић, Никола Пашић, Београд, 2009., стр. 12-16.

Блиском истоку, односно, одговор СССР-а „изван простора Великог острва, посебно Срца континента“, конфликти у Латинској Америци, Куба, Африка. На основу развоја догађаја у источној, југоисточној Европи, као и на просторима бившег СССР-а у периоду 1990-их година види се проширење супремације САД и Запада за неколико стотина или више од хиљаду километара „источније“, гледано из „централне, средишње“ тачке сукоба Немачке (симболично Берлин), односно целом линијом раздвајања два блока у Европи. Бивша СФРЈ и југоисточна Европа, налазе се под безбедносном и економском контролом Запада, као и западне обале Црног мора. На ободима Руске Федерације постоји низ активности, од локалних и регионалних конфликта, размештања НАТО инсталација, снага или војних интервенција у Ираку¹³⁸ и Авганистану, као и интерних конфликта између нових држава на кавкаском подручју и унутрашњих конфликта у кавкаском подручју Руске Федерације. Као закључак се намеће, да се и у овим конфликтима не може говорити о било каквом идеолошком сукобу. Намеће се размишљање да се може говорити о даљој инструментализацији доктрине глобализације, базирано на „заштити принципа, а не територија“, односно принципа „западних вредности“. Кроз овако кратку, кондензовану кандидатуру праксе „теоријског“ сучељавања геополитичких теорија „Копна и Мора“ наглашава се значај димензије геополитичког поимања „постмодерне“ у условима највећег геополитичког потреса, прекомпозиције светског поретка на прелазу XX у XXI век.

Неодлучност, инертност у прилагођавању, као и стари шематски основ у доктринарном и персоналном приступу Горачова геополитичким и идеолошким питањима, трасиран старим матрицама „снажног и империјалног“ надахнућа совјетског идеолошког и моћног државног апарата, створили су концептуални теоријски приступ „мењању ствари“ одозго на доле. Исто тако, јак ослонац на карту, глобалног геополитичког фактора, те покушај модификовања и стварања услова „пацифизма“ и геополитичке, више мултилатералне равнотеже, уз чак, фаворизовање приближавања совјетске и европске димензије, нису били у складу са крајњим геополитичким циљевима САД, уништењем или одустајањем СССР-а од сопствене идеологије комунизма. Суштински, пројекција је фазног карактера,

¹³⁸ „Током 1993. године на конференцији Америчке академије о настајућим нормама, један од најистакнутијих личности у академској дисциплини о међународним односима, Ернест Хаас, поставио је једноставно и уверљиво питање које је од тада добило јасан и поучан одговор. Приметио је да је НАТО тада интервенисао у Ираку и Босни ради заштите Курда и Муслимана, па се запитао: „Хоће ли НАТО заузети исто интервенистичко стајалиште ако и када Турска почне вршити јачи притисак на своје курдске побуњенике?“. Чомски Н. Нови милитарстички хуманизам, Поуке Косова, Адамић, Ријека, 2003., стр. 48.

потискивање СССР-а, прво, „што источније“. Простор „што источније“ подразумева територију изван стратешког западног геополитичког интереса у Европи, Евроазијски простор, у коме тек треба да се одвије геополитички сукоб, те установљавање супремације САД, прво у Европи, на основу доктрине глобализације. Посебно је значајно, да је простор „Евроазије“ у овом случају једини простор у коме „доктрина глобализације“, као глобална доктрина, није примарна, доминантна, као у осталим деловима света тог времена. Специфичну димензију и тежину има појављивање Бориса Јељцина на политичкој сцени СССР-а, што се може сагледати у ширем контексту спољњег утицаја, подесне опције за САД али и низа околности о којима је и у овом раду било доста елаборације. Засигурно, постоји низ компетентних процена и анализа издвајања Јељцина у „народног лидера“, а вероватне аргументације ће и у дугом, будућем времену бити предметом широких и врло стручних анализа и елаборација. Непрестани, континуирани сукоб на унутрашњем плану између Јељцина и Горбачова од 1986. године па до распада СССР-а 1991. године, те „врло специфична“ улога САД и Запада у истоме, као и општа тежња САД за што ефикаснијим руинарањем СССР-а, били су пројектована геополитичка доктрина, комбинација спољнополитичких и унутрашњополитичких међузависних чинилаца. Но, чињеница је да је Јељцин, у почетку свог „политичког отпора“ према СССР-у имао подршку, како Запада, тако и на унутрашњем плану (чак и из објективних потреба, тешког времена стања у СССР-у и Источном блоку). Његова харизма је била извесна, али и стихијност и контроверзност, како његове личности, тако и укупних односа у друштву и елитистичким совјетским круговима.

Јевгениј Примаков, је мемоарски, концизно, можда и „хируршки“ у својој књизи „Свет без Русије“, описао апсурдне, „гротескне“ услове коначног чина имплозије СССР-а.¹³⁹

¹³⁹ „Чини ми се да се Горбачов надао да ће помоћу новог политичког договора, који укључује особености перестројке, успети да сачува СССР. Међутим, Јељцин, Кравчук и Шушкевич, с невероватном лакоћом, а како се касније испоставило, храбрени неизмерном количином алкохола, у Беловешкој шуми су потписали документ о ликвидацији Совјетског Савеза. То је било неочекивано за целу земљу, чак и за руководиоце осталих совјетских република. Нурсултан Абишевич Назарбајев ми је рекао, да му је Јељцин пред полазак у Белорусију циљ своје мисије овако описао: довести у Москву Кравчука и Шушкевича, ради „потписивања споразума о очувању заједничке државе“. Веома важну улогу имала је и неодлучност Горбачова. Верујем да би команда издата Белоруском војном округу да окружи Беловешку шуму била извршена. Људе који су извршили државни преврат чак није требало ни хапсити, већ само принудити да се одрекну тог, на брзину, састављеног документа. Из сећања оних који су били присутни у Беловешкој шуми произилази, да су се заговорници управо плашили таквог развоја догађаја“. Види: Примаков Ј.. Свет без Русије?, Чему води политичка кратковидост?, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, 2010., стр. 12-13.

Но, без обзира на имплозију СССР-а, САД се нашао у комплексној позицији формалног „владара“ условно униполарног света. Комплексност у брзој апсорпцији и асимилацији, нових држава и народа источне и југоисточне Европе у „Запад“, долази убрзо у искушење, вероватно проузроковано низом околности. Једна од њих је засигурно, изненадни и брз колапс доктрине конфронтације на „идеолошкој основи“, што је показивало се, у својој суштини била „легенда, покриће“ за прикривену експанзионистичку доктрину инструментализације новог светског поретка, засновано на глобализму и супремацији „западних вредности и идеала“, односно на општој геополитичкој теорији Мора-атлантизма. Неспремност на овакве брзе промене, нагли заокрет ка „неоконзервативној“ политици Буша старијег, унилатералним војним интервенцијама, првенствено у Ираку, комплексном проблему „опстојности“ НАТО-а у новонасталим условима, и различитостима у капацитету, развијености и спремности нових земаља за апсорпцију, били су део комплексног мозаика „геополитичког прегруписавања“ крајем 1980-тих и почетком 1990-тих година. Криза у Југославији, значајно помаже трасирању и консолидацији глобалних геополитичких односа из „самог центра југоисточне Европе“ ка геополитичким центрима Запада (САД, Канада, Аустралија, Јапан и подцентру, Латинској Америци), ка Евразији, исламу, централно- евроазијском региону (Русији, укључујући Кину), али и за „европски нови идентитет“ у његовом даљем, геополитичком обликовању. Русија има исто тако, значајну улогу и комплексност у и од овог сценарија, пре свега, у односу на своју унутрашњу комплексну консолидацију, те и у оквиру ширег контекста геополитичких односа на светском нивоу у новонасталим условима, силе „секундарног ранга“ али ипак, значајног геополитичког потенцијала, а посебно у односу ка утврђивању нове спољне политике, новог доктринарног приступа према осталим геополитичким актерима, а пре свега према, формалном „униполарном светском владару“ - Сједињеним Америчким Државама. Падом комунизма, уједно и илузије повезане са „идеологијом идеолошког конфликта“, глобализација¹⁴⁰ је за САД постала новим подстреком у још једној димензији. Прва, која је егзистирала, а и наставља се, јесте инструментализација јаке међузависности нових технологија, умрежавања „глобалног села“ у економском и технолошком, комуникационом смислу у функцији основних циљева доктрине глобализације, потискивања осталих и наметања принципа глобалног светског поретка,

¹⁴⁰ Види: Clark L. G., Feldman P. M., Gertler S. M.. The Oxford Handbook of ECONOMIC GEOGRAPHY, Oxford University Press, Oxford, 2000., стр. 69-76.

путем економских, корпорацијских и финансијских међународних институција и мултинационалне димензије истих (види: Алберт, 1995). Сада, распадом „идеолошке димензије“ супарника, у коначном, добија се и последњи сегмент комплексног мозаика „доктрине глобализације“. Добија се поред наведене економске и „политичка димензија“, сада заснована и на доминантној компоненти безбедносне супремације. На овај начин, глобализација се претвара у „помоћну идеологију постидеолошког доба“ и суштински се попуњава „једина празнина“ у америчкој доктрини светске, једине и уникатне суперсиле. Међународна сила, са својим димензијама у економском, безбедносном и, генералном, геополитичком димензијом, као и свака унутрашња сила, мора да обезбеди и да има, како формални, тако и суштински легитимитет. Нова, компетирана „доктринарна димензија“ створена распадом Варшавског пакта и СССР-а, даје „доктринарни легитимитет“ за придобијање друштвеног легитимитета, како на унутрашњем плану, тако, посебно и на спољњем међународном плану. Нова доктрина, постаје подесан инструментариј за претварње „доктрине глобализације“ у идеалну „природну“ доктрину, прихватљиву у најширем друштвеном контексту, на глобалном нивоу. У суштини, ово је била идеална филозофско, политичко-теоријска подлога за глобалну америчку доминацију у новонасталим геополитичким односима, насталих као последица распада Варшавског уговора и деструкције/самодеструкције, имплозије СССР-а 90-их година XX века. Очигледна је и неспорна димензија геополитичког простора југоисточне Европе, у овом историјском периоду, у односу ка специфичним детерминантама распада СССР-а. Простор исказује константу у свом геополитичком значају, и у овом новом историјском контексту, у смислу свог корелационог историјског континуитета. Новонастала ситуација, доводи и до трансформације простора југоисточне Европе, настајања, поново, нових држава, пре свега распадом бивше Југославије, али и стварања специфичног односа, према новој констелацији геополитичких односа, сада доминантне супремације геополитике атлантизма, али и у условима антагонизама и изазова, новог постмодернистичког доба, са комплексним импликацијама на општем глобалном нивоу.

4. СТРАТЕШКИ КОНЦЕПТИ НАТО-а И ЕВОЛУЦИЈА НАТО-а У ОДНОСУ НА НОВЕ БЕЗБЕДНОСНЕ ИЗАЗОВЕ

Глобални догађаји који су се дешавали у предвечерје II светског рата или боље речено у међуратном периоду између два светска рата стварали су, а посебно сам II светски рат¹⁴¹ (што је историјским чињеницама непобитно потврђено) предуслове геополитичког позиционирања и за стварање два глобална, до тада у историји невиђена, недогођена стратешки супротстављена блока на светском нивоу, у вишезначном смислу и са дугорочним, за сада још немерљивим последицама.

Простор Европе и југоисточне Европе се показао врло значајним и у самом позиционирању великих сила непосредно пред II светски рат. Покушаји Мале Антанте као и Балканског савеза нису имали свог успеха, превасходно имајући у виду подељене и снажне интересе Немачке и Италије са једне стране, а са друге стране Француске, Велике Британије и СССР-а на простору југоисточне Европе. Ревизионистичке снаге у Бугарској су имале након I светског рата довољно разлога за незадовољство, а такође Италија која је изашла из I светског рата на страни сила победница имала је непосредне, јасне аспирације на простору југоисточне Европе. Слаб међународни механизам колективне безбедности Лиге народа се показао врло неефикасним за време италијанске инвазије и интервенције у Етиопији 1935. године и овај покушај глобалног наднационалног савеза се показао доста неуспешан.¹⁴²

„Последњи велики тест за систем колективне безбедности Лиге народа десио се у Етиопији 1935. године... Италија је дуго ковала планове да анектира Етиопију, не само да је она била близу италијанских колонија у Еритреји на Црвеном мору, него су се фашисти

¹⁴¹ Међутим, веза између II светског рата првим није, ако се бивши сматра узроком каснијег довољна за појашњење било кога од њих. Њихови заједничка база се мора тражити у годинама које су претходиле 1914. године и такво истраживање је утрошило енергије истраживача у великом делу овога века. Да ли су они тражили узроке у непосредном или мање непосредним догађајима, њихови закључци су имало мало тога заједничког. Историчари са победничке стране су у целости изабрали да окриве Немачку, посебно Немачку амбицију да буде светска сила за настанак 1914. и на основу тога да окриве Немачку поново...за 1939. годину. До појаве Фриц Фишеров (Fritz Fisher's) јеретичке ревизије националне верзије 1967. године, немачки историчари су генерално тражили да побију подметање за „кривицу рата“ расподелом ње на све стране. Види: Keegan J.. The second World War, Penguin Books Ltd, London, 2005., p.10.

¹⁴² Види: Ставријанос Л.. БАЛКАН после 1453. године, EQUILIBRIUM, Београд, 2005., стр. 699-726.

осећали увређеним због тога што су Етиопљани осујетили италијански напор да их колонизују током империјалистичке ере у XIX веку.¹⁴³

Значајно је рећи да је нарастање немачке снаге условило и даље одређивање и балканских држава, а позиција Велике Британије и Француске је остала са значајном концентрацијом на простору југоисточне Европе превасходно по питању комуникација према Блиском истоку и односа који би обезбеђивали стабилност пловидбе Средоземљем, Суеским каналом, али и контролом источног Средоземља и мореуза Босфора и Дарданела.

„Мореуз Босфор и Дарданели (антички Bosphorus и Helespont) представља природну везу између Црног и Егејског мора. Изузетно значење Босфора и Дарданела произлази из сплета геостратешких момената, а историјски гледано бива конституисано изласком Русије на обале Црног мора после Кучук Кајнарџијског мира 1764. године и њеном политиком изласка на топла мора. Та готово природна тежња Русије (црноморске луке су једине руске луке које се не леде у току године) да задобије контролу... над црноморским мореузима је изазивала отпор осталих европских сила које су се, било појединачно, било кроз неке од бројнијих ад хок савеза супротстављале таквој тежњи.“¹⁴⁴

Обнављање разговора, наставка Лозанске конференције су разговори у Монтреју¹⁴⁵ 1936. године, покушај је међународног одговора на напредовање Хитлера, односно окупације Рајнске области која се десила паралелно када и италијанска инвазија на Етиопију, којом је Хитлер обезбедио своја утврђења према Француској, изградњом Зигфридове линије, одсекао француски утицај према Чехословачкој и обезбедио свој западни бок у односу на, евентуално, даље продирање на исток и југоисток Европе. Кроз конференцију у Монтреју, Енглеска је била делимично потиснута, из разлога што је сада, модификовани документ обезбеђивао и јаче позиционирање СССР-а и Турске на простору Црног мора, с обзиром на то да је и СССР-у дозвољено да може да улази у Средоземље без ограничења, а укида се међународна комисија за контролу мореуза, даје се надлежност за контролу Турској а такође Турској се дозвољава војничко инфраструктурно утврђивање самих мореуза у

¹⁴³ Нај С. Ц. Како разумевати међународне сукобе, Увод у теорију и историју, Библиотека Клепсида, Књига пета, Стубови културе, Београд, 2006., стр. 131.

¹⁴⁴ Аврамов С., Крећа М. Међународно јавно право, допуњено издање, Научна књига, Београд, 1989., стр. 336.

¹⁴⁵ „20.07.1936. године донета је Конвенција о режиму мореуза у Монтреу који је на снази и данас. Овом Конвенцијом Турска је добила знатно већа права. У односу на трговачке бродове задржано је правило „о потпуној слободи пролаза и пловидбе“ бродова свих застава без икаквих формалности ...пролазак и пловидба страних ратних бродова подвргнути су значајним ограничењима“. Ибид, стр. 337.

односу на евентуалне, будуће ризике од сукоба. Будући, непосредни историјски догађаји доказали су неуспешност недовољно развијеног система међународне колективне безбедности, представљеној кроз Лигу народа али и инструментализацију савремених општих геополитичких теорија у долазећем глобалном ратном сукобу.

4.1. ГЕОПОЛИТИЧКЕ ОДРЕДНИЦЕ ФОРМИРАЊА НАТО ПАКТА

Пред сам завршетак II светског рата непосредни дипломатски преговори великих сила, који су се одвијали паралелно у току самог рата и који су одређивали његов исход¹⁴⁶, као и постратовски период, били су у завршним фазама базирани на договору великих сила са Јалте¹⁴⁷, који имају своје контроверзе¹⁴⁸, а потом билатералним разговорима лидера, те завршним преговорима који су се одвијали на крају самог рата на Потсдамској конференцији између 17. јула и 2. августа 1945. године. Оно што је сигурно значајно утицало на само дефинисање ових или резултате ових не само конференција, него и целокупног тока постратног конфликта, а пре тога и завршетка II светског рата су и личности, које су на стратешком нивоу учествовале у креирању ових сценарија и целокупног историјског контекста. Председник САД Френклин Рузвелт је преминуо 12. априла 1945. године и јасно је да је његова смрт значајно детерминисала финални део рата, а посебно питање преговора и учинака у дефинисању постратовских геополитичких односа. Наиме, његови изграђени односи са другим великим лидерима као база за даљу

¹⁴⁶ На другој страни Велика Британија је, такође, кроз директне разговоре са СССР-ом имала намеру о подели сфере утицаја у Европи и југоисточној Европи после другог светског рата, а што је и била тема у октобру 1944. године за време Черчилове посете Москви ... За време посете Москви која је трајала осам дана Черчил је предочио и предао Стаљину споразум о подели сфера утицаја. Предвиђено је разграничење сфера у поцентуалном износу тако да Велика Британија добија 90% Грчке, СССР 90% у Румунији и 75% у Бугарској, Мађарска и Југославија су подељене у односу 50% према 50%. Види: Kissinger Н.. Diplomacy, A Touchstone Book, New York, 1994., p. 413.

¹⁴⁷ „Стога, оснивање УН-а у априлу 1945. године није било пресудно за утврђивање геополитичких ограничења у другој половини XX века, већ је то пре био састанак на Јалти који су два месеца пре тога одржали Рузвелт, Черчили Стаљин... Када се погледа уназад, Јалта је значила сагласност да обе стране могу тамо да остану (мисли су у подељеној Европи, па.а.) и да ниједна страна неће применити силу да би отерала другу. Тај прећутни споразум је важио за Азију што јасно показује америчка окупација Јапана и подела Кореје... Међутим, у политичком смислу, Јалта је представљала споразум о statusu quo, на основу којег СССР контролише једну трећину света, а САД остатак“. Кисинџер Х., Бжежински З., Фаред З., и др.. Ка царству добра или апокалипси, ПРО ЕТ ЦОНТРА, Филип Вишњић, Београд, 2003., стр 69-70.

¹⁴⁸ „Међу историчарима запада (Честер Вилмат и др.) сматрало се да је, управо на Криму, у Јалти, 1945. године западни свет претрпео највећи дипломатски пораз икада доживљен у својој модерној историји... Западне савезнике Стаљин је тада довео пред свршен чин. Одлагао је сусрет на Јалти све док трупе црвене армије нису биле у офанзиви на свим фронтovima и налазиле се у или на прагу, седам европских престоница“. Лопулић Р.. Врући мир хладног рата, Побједа, друго издање, Подгорица 2007., стр. 11-12.

надоградњу односа и преговора у континуитету, а које су имали у Техерану¹⁴⁹, Јалти као и непосредни персонални односи са великим лидерима, пре свега Черчилом и Стаљином, као и односи које је изградио на унутрашњем плану, неспорно су били значајни и за овај период, врло сложен и комплексан, а његов наследник се нашао у специфичној позицији. Нови председник САД је у том периоду актуелни потпредседник САД Хари Труман, који преузима улогу у завршној фази рата на територији Европе, као и врло специфичну улогу по питању завршетка рата између САД и Јапана. У овом периоду се мора истаћи и да су САД развиле нову технологију разорног оружја, атомске бомбе, која ће бити примењена у завршним операцијама завршетка рата између САД и Јапана. Употреба атомског оружја има и значај према будућности геополитичких односа и односа између великих сила у наредном вишедеценијском периоду, као и на турбуленције по питању развоја нових технологија и нових стратешких концепата безбедности у најмоћнијим државама и војним савезима који ће уследити.¹⁵⁰ Такође, у току саме Потсдамске конференције 1945. године (види: Kissinger, 1995) Велика Британија је била у стању парламентарних избора, те је у току конференције у Потсдаму делегација предвођена Винстоном Черчилом напустила конференцију ради самих резултата избора у Великој Британији, а резултати су били неповољни по Винстона Черчила.¹⁵¹ Нови премијер Велике Британије Климент Атле (Clement Attlee) је наставио даље преговоре са Труманом и Стаљином и великим силама, и дефинисао будућу спољну политику Велике Британије у постратном периоду и периоду

¹⁴⁹ Модел новог светског постратовског концепта је представљен на састанку савезника (САД, СССР-а и В. Британије), на Конференцији у Техерану 1943. године. По питању југоисточне и источне Европе примарну иницијативу и интересе имали су Велика Британија и СССР. Принципи САД су били да Велика Британија има примарне интересе у централној, источној и југоисточној Европи те да у послератном периоду треба да настави са обновом и контролом целе Европе као велика сила. Велика Британија је ценећи сопствену ратну и постратну моћ, проценила да није у могућности да сама има улогу велике силе у Европи, те да би са нестајањем Немачке, односно њеним политичким и војним поразом, СССР била кључна велика сила у целокупној Европи. Такође, анимозитет који је САД изражавала према послератној улози Француске и уопштено према колонијалним и империјалним државама после другог светског рата нагнале су Велику Британију ка чврстој трансатлантској вези која ће бити и основа новог послератног, светског поретка.

¹⁵⁰ „Већина историчара се сада слажу, да је Труман бацио бомбу на Хирошиму и Нагасаки, пре свега како би убрзао крај рата са Јапаном, а не да би заплашио СССР, како су тврдили неки ревизионисти. Али он јесте очекивао да ће бомба имати одређене политичке последице...” Нај С. Џ.. Како разумевати међународне сукобе, Увод у теорију и историју, Библиотека Клепсидра, Књига пета, Стубови културе, Београд, 2006., стр. 162.

¹⁵¹ На самој Потсдамској конференцији великих сила која се одржавала у јулу и августу 1945., установљаване су и даље позиције и односи између великих сила по питању постратног завршетка и распореда моћи и уређења света на глобалном али и на стратешки битном европском нивоу. Мора се имати у виду да су концесије рађене с обзиром на завршну фазу сукоба на Далеком Истоку и капиталацију Јапана, те су концесије и на европском делу по питању одређивања интереса као и распореда геополитичке моћи биле базиране и на овој чињеници, превасходно од стране СССР.

консолидације на крају II светског рата¹⁵². Може се констатовати да су нове личности са стране западних савезника имале и нову специфичну дипломатску позицију да у релативно кратком периоду наставе са комплексним разговорима и одређивањем геополитичких односа на глобалном нивоу између великих сила у врло сложеним условима завршетка II светског рата. Сама Конференција у Потсдаму у Немачкој је имала релативно мало успеха. Отворена су питања континуитета договора са Јалте, прихватања Повеље о демократској Европи од стране СССР-а, односно њеној имплементацији, која је у својим кључним одредбама имала чланове којима се дефинишу будући избори у државама централне, источне и југоисточне Европе, а које су под доминацијом СССР-а и под војном контролом, о праву на плебисцит и самоопредељење тих држава и народа и демократске изборе на којима ће се бирати демократски изабрана власт. Питања репарације Немачке према великим силама на страни савезника, потом и питања сателитских држава Немачке и савезника сила Осовине и однос према њима су, такође, била на дневном реду а посебно је СССР захтевао обнављање разговора који су и четрдесетих година XX века били покренути и са Немачком о том питању, о контроли стратешких мореуза: Дарданела и Босфора¹⁵³, установљавање совјетских база на Босфору и контролу овог подручја, као и добијање дозволе за несметан пролаз ратних бродова кроз територију мореуза ка Средоземљу, право на контролу подручја и доминацију СССР-а на територији Црног мора, као и питања контроле над подручјима и подређеним колонијама које је Италија имала у току II светског рата. Са друге стране постојало је велико интересовање савезника за решавање питања владе у Пољској, а у њој је био укључен и интерес САД¹⁵⁴, као и питања подунавских земаља и Југославије. Може се рећи да је већина ових питања уз питање окупационих интересних зона и поделе Немачке на четири окупационе зоне било начелно решено, уз давање инструкција и стварање инструмената и механизма кроз нивое и радне састанке министара ино-послова и других мешовитих, експертских тимова за рад о питањима која нису решена или која су у начелу била решена, а најбитније питање је да је на овај начин кроз мировну конференцију почео процес дефинитивног склапања мира и завршетка рата у Европи, као и уређења односа у

¹⁵² Види: www.historylearningsite.co.uk/potsdam_conference.htm.

¹⁵³ „У току другог светског рата Турска је дозволила пролаз кроз мореуз немачким и италијанским ратним бродовима, да би половином 1944. године, након енергичних протеста савезника пролаз ограничили на трговачке бродове“. Аврамов С., Крећа М.. Међународно јавно право, допуњено издање, Научна књига, Београд, 1989., стр. 338.

¹⁵⁴ Види: www.history.state.gov/milestones/1937-1945/PotsdamConf.

постратној Европи. Може се рећи да је ово период у коме долази и до базних елемената за стварање нових геополитичких односа у Европи и у свету¹⁵⁵. Велика Британија се показује исцрпљеном и са својим унутрашњим проблемима с обзиром на промену власти, има потребу економске и политичке консолидације и по питању бројних потреса у својим колонијама, имајући у виду да концепт глобалне светске политике која је била дефинисана и вођена Рузвелтом, а базирана на Вилсоновим идеалима глобализације, није подразумевао опстанак великих империја, укључујући и саму Велику Британију. Позиција САД се битно модификује и нови глобални односи са СССР-у, сада према Великој Британији и Велике Британије према оба стратешка партнера, резултују са одступањем од декларисаног концепта „четири полицајца“¹⁵⁶ који би у глобалним размерама одлучивали и креирали будуће светске односе. Велика Британија суочена са проблемима који су наведени окреће се и сопственој стабилизацији превасходно тражећи ресурсе и механизме за сопствено јачање и јачање армије и обнављање империјалне моћи, али је то било врло тешко изводљиво у условима подељене Европе, и уловима доминације СССР-а у централној и источној Европи. Из наведених разлога тражила се што јача трансатлантска веза и помоћ САД по питању финансија, економије, а такође, и политичког контекста. Разговори на нижим нивоима између експертских комисија били су мање-више на нивоу начела и нису могли ништа посебно донети на питању прокламованих циљева западних сила. Може се рећи да су односи у овом постратном периоду били исти онакви какви су били и на самом завршетку II светског рата; да је контролу над централним и источним делом Европе држао СССР, да су западне силе рехабилитовале Француску и њену позицију те почеле са помоћи Италији и Немачкој¹⁵⁷ посебно у деловима који су били под контролом Француза, Британаца и нарочито Американаца. На овај начин су се почели

¹⁵⁵ „Значај Гетеове визије је био у томе што је он препознао, више интуитивно, него на основу одрживе анализе, да ће Американци бити главни градитељи западног света. Мора се додати да Хегел није потпуно игнорисао нови свет... Америка је, запазио је он, земља у којој ће се коначно открити бреме светске историје“. Кокер К.. Сумрак запада, Досије, Београд, 2006., стр. 27.

¹⁵⁶ Види: Kissinger H.. Diplomacy, A TOUCHSTONE BOOK, New York, 1995., p. 395.

¹⁵⁷ „У послератној пракси сусрећемо један специфичан начин окончања ратног стања једностраном изјавом победничке стране, што је примењено у односу на Немачку и Аустрију. На основу Берлинске декларације од 05.07.1945. године и Потсдамских одлука УК, САД и СССР преузеле су окупацију Немачке и сагласиле се о политичким и привредним начелима једне усклађене савезничке политике, према пораженој Немачкој за време савезничке контроле. Споразум је предвиђао потпуно разоружање и демилитаризацију Немачке. Међутим, велике силе убрзо су пришле потпуно одвојеним политикама на својим окупационим подручјима“. Аврамов С., Крећа М.. Међународно јавно право, допуњено издање, Научна књига, Београд, 1989., стр. 585.

стварати услови за обједињавање западног капиталистичког блока¹⁵⁸ и савезничког блока према новом источном, комунистичком блоку под контролом СССР-а. Врло је значајно истаћи да је управо овај однос слабе Велике Британије, јаке позиције СССР-а, те сукоб интереса по питању стратешког интереса Британије и СССР-а у односу на контролу и доминацију у европском југоисточном делу, односно Европе, Медитерана и Црног мора били кључни разлози за тражење трансатлантске везе између британске империје у делимично рунираном стању и САД, а на начин да се тражи обједињавање европског идентитета и континента као противтеже и снаге сада већ нараслом и стратешком конкуренту, супарнику у облику СССР-а. Значи, не по питању Немачке која је нестала као геополитички фактор и која ће сада кроз овај концепт заједно са Италијом бити рехабилитована и преко које ће се покушати стварати нови однос снага. У југоисточној Европи Албанија¹⁵⁹ и Југославија су установиле своје комунистичке власти, а на начин неприхватања претходних конзервативних власти и монархија да се врате у земљу. У осталим земљама југоисточне Европе постојале су мешовите владе изабране на изборима, базираним на Повељи о демократској Европи са Јалте, те је постојао примарни интерес СССР-а да се у тим државама успостави потпуна контрола комунистичког система, а са друге стране јасна је била намера, сада већ конфронтационог Запада, да се по питању идеологије покушају те земље, на одређен начин, ставити под доминацију сила западног блока. Сви ови дипломатски преговори, односи нових држава са западним и источним савезницима су водили томе да се фактички групишу снаге базирани на идеолошком концепту, приступу будућем уређењу света и тако су се почели стапати идеолошки концепти Велике Британије и САД у један концепт под доминацијом САД

¹⁵⁸ „Међутим у оквирима америчке глобалне стратегије, НАТО, односно западна Европа, беше само један од пунктова... Још 1947. године основан је тзв. Рио пакт... који је САД омогућио да политички контролишу веома важно подручје латинске Америке и да у случају када то буде потребно интервенишу својим војним снагама. Истодобно су САД и путем организације америчких држава (ОАС), која није примила војно-политичке значајке, имале могућност да појачано делују у том делу света, посебно у фазама развоја интер-америчких веза“. Вукадиновић Р., Хладни рат и Европа, Хладни рат као модел међународних односа, Војне стратегије суперсила, Август Цесарец, Загреб, 1983., стр. 57.

¹⁵⁹ „Народноослободилачка борба у Албанији почела је онога часа кад су земљу окупирали талијански фашисти. Али та је борба била поприлично неорганизован и спорадична активност оружаних група које су тек 1942. године почеле интензивније деловати... У децембру 1942. године изабран је Привремени централни комитет народноослободилачке борбе који је убрзо успоставио чврсте везе са КП Југославије. Од тог тренутка па све до завршетка рата КП Југославије је била снажан морални, материјални, што је посебно важно, идејни помагач Албаније“. Биланцић Д., Вукадиновић, Р., Основне друштвене промене у Југославији и свету, 1945-1973, Школска књига Загреб, 1973., стр. 205.

кроз трансатлантску везу¹⁶⁰, а са друге стране груписан је други геополитички концепт под доминацијом СССР-а и државе под доминацијом СССР-а. Први механизам трансатлантске везе је Маршалов план који је установљен из разлога економске доминације и помоћи САД кључним земљама Европе, па и југоисточне Европе, укључујући посебно Турску и Грчку и на основу тога грађења даљих политичких и војних веза са Западом, које су након тога биле формализоване установљавањем НАТО-а у функцији тражења што уједињеније Европе и европског идентитета, као и рехабилитација Италије, те интеграција окупационих зона САД, Велике Британије и Француске, и конституисање од тих територија Савезне Републике Немачке, те посебне зоне унутар Берлина.

Крај рата, као и низ дипломатских преговора између великих сила, савезника против нацистичке коалиције, непосредно пред сам крај рата, донели су и новине у теоријским и филозофско-политичким одређењима по питању будућег геополитичког уређења света.

На успостављање СССР-а као значајног међународног субјекта, према Милашиновићу (Милашиновић М. Радомир) непосредно је утицао II светски рат. На овај начин се до тада „непозната државна социјалистичка творевина“ појављује као значајни субјект у међународним, односно геополитичким односима. Колективни системи безбедности су у предвечерје овог рата успели да спрече немачку експанзију и њену инструментализацију ратом, док се на другој страни дешава промена спољнополитичке доктрине САД, односно напуштање политике изолационизма након I светског рата. Уласком у овај глобални рат, примарно ван западне хемисфере, САД и после рата настављају са геополитичким сукобом, коришћењем доктрине империјализма. На овај начин САД преузимају примат и контролу над дотадашњим колонијалним и империјалним позицијама европских држава, пре свега Велике Британије и Француске. Базирано на овим новим геополитичким захтевима, формирају и своју хладноратовску доктрину. Доктрина је заснована на кованици Џорџа Кенона „америчког дипломате на служби у СССР-у“, по основу „меморандума о тежњи СССР да уништи САД“. На овај начин је створена геополитичка

¹⁶⁰ „Према Ничеу: „Судбина Енглеске би била другачија.“ Она би била присиљена да се придружи англоамеричком свету и тако постане члан већег америчког Комонвелта изгубивши много у том процесу за придруживање америчком колосу, она би платила високу цену, јер би престала да буде део европског система држава, она би чак морала да се одрекне свега што је чини „европском““. Кокер К.. Сумрак запада, Досије, Београд, 2006., стр. 31.

основа за стратегију „задржавања комунизма“, уз јаку пропагандну активност о „опасности од комунизма и бојазни за слободни свет“. Наведено је у суштини било део сценарија, који је имао дугорочни циљ, уништење СССР као политичке творевине, посебно обликовано у познатој Трумановој доктрини.¹⁶¹

Конфликт у који су САД сада улазиле, био је простор под совјетском доминацијом у војно-политичком смислу, источна, централна и југоисточна Европа¹⁶², подручја према којима постоје јасне и суштинске геополитичке аспирације СССР-а или је непосредно у зони утицаја, Блиски исток, централни делови Азије и Далеки исток. Кроз дипломатске, билатералне разговоре великих сила током рата, кроз низ конференција, посебно у Техерану, Јалти, Потсдаму, као и путем низа преговора на нижем нивоу, вођени су преговори о питањима области на Далеком истоку, Манџурије и Синкјанга у Кини, Авганистана, Ирана, Ирака, али и Турске, југоисточне, источне и централне Европе, те Финске и скандинавских земаља.

Укупни геополитички односи, након II светског рата, а базирани на реалним супротностима, идеолошко-геополитичким, економско-безбедносним разлозима, водили су у период конфронтације познат као хладни рат.¹⁶³ Тако се у периоду од 1945- 1989. године, улази у овај специфични геополитички, до тада уникати однос двеју суперсила на глобалном светском нивоу. Наведени „хладни рат“, представљао је у суштини комплекс безбедносног конфликта, са читавим спектром манифестација. Конфликти се могу сагледати и путем слике 9., Прилог 9., стр. 413..

Овакав приступ САД је у ствари потврда напуштања претходног дугогодишњег „принципа заштите сфере утицаја” и окретање ка инструментима „заштите западних принципа” на било којем подручју света, независно од суштинске или формалне контроле или поделе у сфери утицаја и интереса. Тако је крај II светског рата изнедрио нову Труманову доктрину, која је у суштинском смислу комбинација Вилсонове, Рузвелтове

¹⁶¹ Види: Милашиновић М. Р.. ЦИА, Моћ и политика, II допуњено издање, БИРОТЕХНИКА, Загреб, РО „А. Г. Матош“ Самобор, 1984., стр. 48-51.

¹⁶² Види: Труд А.. Геополитика Србије, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, 2007., стр. 127-165.

¹⁶³ „Кључни догађаји који су иницирали хладни рат јесу: 1. нуклеарна претња, расподела помоћи из Маршаловог плана, 3. потреба америчке и совјетске елите да лакше контролишу унутрашње прилике у својим земљама...Атомски монопол представљао је америчко средство за одвраћање Совјета, па је после атомског напада на Хирошиму, Стаљин изјавио да је равнотежа нарушена и својим физичарима дао задатак да направе атомску бомбу“. Симић Ј.. У потрази за новом мисијом: НАТО и југословенска криза 1990-2001., Службени гласник, Београд, 2010., стр. 19.

али и у делу Черчилове доктрине, заштите принципа и интереса, али не у класичном империјалном, већ сада на глобалном, светском нивоу, а базирано на америчким принципима демократије, индивидуалних слобода и права појединаца, прихватања и наметања западних идеала, тржишне и либералне економије и пословања. Пројектовани глобални систем „четири полицајца” развијан током рата и посебно заговаран од Рузвелта на преговорима са Стаљином и Черчилом у Техерану и на Јалти је почетно узет у обзир, на основу овог концепта су и формиране Уједињене нације¹⁶⁴, Савет безбедности, али са саставом од признатих великих сила и „спорним” правом вета. Овакав систем би опет, као и претходна Лига народа, био лимитирајући, посебно у условима и случајевима конфликта у које би биле укључене велике силе, посебно СССР, те је на овом основу тражен модел контроле и превенције утицаја СССР-а.

После промена на челу британске владе, појаве и развоја револуционарних догађаја, конфликта конзервативних западних и комунистичких покрета и снага, пре свега у Грчкој, нових односа и немогућност доминације и контролисање процеса не само на европском континенту, Велика Британија помоћ и ослонац тражи у јачању англоамеричке и трансатлантске везе. У овом периоду се разрађују принципи, а потом и механизми помоћи САД, пре свега, кроз оквир Уједињених нација, а ради заштите интереса Велике Британије у односу, пре свега, према СССР-у, те је на овај начин напуштен евентуални повратак САД на поновни изолационистички курс спољне политике, а такав геополитички сценарио би за последицу имао и повлачење америчких трупа и ефектива са подручја Европе, што је на одређен начин и сугерисано путем низа наступа америчке администрације, али и самог председника Рузвелта током рата. Базни сценарио ових наступа је био да ће војска САД у што краћем постратном периоду, а на крају рата се говорило о двогодишњем периоду, бити повучена из Европе. Сличан сценарио је био у

¹⁶⁴ „Смрт председника Рузвелта није спречила спровођење у живот одлуке донесене на Јалти. Конференција је отпочела 25.04. у Сан Франциску и трајала је до 26.06.1945. године, када је педесет држава учесница конференције потписало Повељу Уједињених нација, која је ступила на снагу 24.10. исте године...Ратни савез УН претворен је у истоимену мировну организацију...УН замишљене су као свеопшта-универзална организација која треба да повеже све саставне делове међународне заједнице у једну целину, како би се са успехом могли решавати текући светски проблеми. Од те основне идеје пошло се и приликом утврђивања организационе структуре УН...Један од најсложенијих организационих проблема, са којима су се суочиле УН, био је проблем састава органа у којима нису биле заступљене све државе чланице. Да би се обезбедила што већа ефикасност у раду Организације, оснивачи УН ограничили су број чланова Савета безбедности и Економско-социјалног савета. Међутим, идеју ефикасности требало је помирити са идејом да ови органи морају бити истинска међународна тела, а не међудржавна“. Аврамов С., Крећа М.. Међународно јавно право, допуњено издање, Научна књига, Београд, 1989., стр. 143-152.

односу на трупе на Далеком истоку, али остаје простор за условно прихватање оваквих сценарија, с обзиром на условљеност сваког сценарија са промењивим ратним, али и поратним геополитичким условима.

Нова, Труманова доктрина има комплекснији сегмент по питању односа са Великом Британијом и представља и одређен континуитет у претходним односима са САД, посебно о питању постојаности британске империје. Наиме, формално је од стране САД давана подршка опстанку британске империје, али скривеном политиком се суштински стварао основ за урушавање овог механизма и установљавање новог глобалног светског поретка, базираног на америчким вредностима. Поред америчких вредности и идеала демократије, равноправности, људских права установљавају се и глобални инструменти, првенствено УН, Савет безбедности и низ финансијских, економских, али и правних инструмената на глобалном светском нивоу. Ново фактичко стање на крају II светског рата је створило незапамћену савремену геополитичку ситуацију и постојање само две глобалне суперсиле, које заједно са својим савезницима нису биле у стању да у релативно кратком року или са предвидивим последицама елиминишу супротстављену страну. Свака од суперсила је поседовала предности и недостатке као што је поседовање нове технологије атомске бомбе на страни САД те преимућство у поморским и ваздушним снагама. На другој страни СССР има предност у огромној копненој снази и доминантној позицији и контроли највећег дела Европе и Азије. Суштински у реалности имамо две јаке, подељене и супротстављене сфере утицаја и без обзира на отпор САД да прихвате принцип конфронтације по овом основу у теоријском смислу, фактичко стање на глобалном, али посебно на европском нивоу, одређује и моделира приступ САД и западних савезника, а тако и СССР-а. Проблем снаге и утицаја Велике Британије ¹⁶⁵, не само на европском континенту, него и у оквиру своје империје и зоне утицаја, уз пређашње наведене аргументе по питању различитог филозофског и теоријског приступа у односу на САД, такође, утиче на специфичност новог приступа САД и формулисања њихових, глобалних

¹⁶⁵ „После рата десило се неколико ствари. Прво, Совјети су одбили да повуку трупе из северног Ирака. У марту 1946. године САД су подржале Иран у расправи у УН. Совјети су се на крају повукли али је тај догађај изазвао прилично горчине. Потом је СССР почео да врши притисак на Турску, свог суседа на југу, а изгледало је да грчки комунисти добијају грађански рат у Грчкој. Запад је веровао да су Совјети у експанзији...Велика Британија, озбиљно ослабљена другим светским ратом осећала је да више не може да осигура безбедност у источном Медитерану. УН су морале да одлуче да ли да дозволе да дође до вакуума или да замене британске снаге обезбеђујући помоћ Грчкој и Турској. То је подразумевало значајан преокрет у односу на традиционалну америчку спољну политику...“ Нај С. Џ.. Како разумевати међународне сукобе, Увод у теорију и историју, Библиотека Клепсида, Књига пета, Стубови културе, Београд, 2006., стр. 163.

стратегија. По основу историјског искуства, може се наглашавати и приступ заснован на бојазни од нагле ерозије империје, што би за последицу имало настајање политичког и безбедносног вакуума, али на другој страни концентрације моћи супарника на тим просторима, а у овим новим околностима то је био СССР. Наведено је довело и до релативно брзог одговора САД кроз нову Труманову доктрину и инструменте као што је Маршалов план, а потом и путем НАТО-а као војно-политичког савеза.

Једна од кључних стратешких, теоријских одредница новог приступа САД овог периода јесте да се мора створити јак безбедносни, политички и економски одговор, кроз груписање у војно-политички савез, те путем њега и кроз њега јачање савезничких политичких и економских веза. Оваква противтежа СССР-у и његовим савезницима треба да се одржи све до нестанка опасности од супротстављеног блока, промене у његовој идеологији или у распаду његове војне, економске и политичке моћи. Идеологија, модел владања и управљања, као и политичко уређење је формално инкорпорирано у примарни фокус нове геополитичке стратегије САД. Са друге стране, у други план се барем формално потискује геополитичка и супарничка снага СССР-а, као и његове аспирације у војном, економском и политичком смислу, а које су упоређиване са претходним царским стратегијама, преваходно базираним на сферама утицаја. Координација у приступу западних савезника по питању односа у Европи и генерално геополитичког односа према СССР-у је врло очигледна, већ у непосредном постратном периоду II светског рата.

Сложеност целокупних односа је водила отвореној конфронтацији између суперсила на глобалном нивоу, САД уз западне савезнике формирају НАТО у Вашингтону 04. априла 1949. године. Такође, мора се истаћи да су САД са земљама западне хемисфере још 1947. потписале Међуамерички споразум о реципрочној помоћи или тзв. Рио пакт¹⁶⁶. Кроз овај споразум САД су са земљама Северне и Јужне Америке потписале одбрамбене уговоре у сврху сузбијања комунистичког ширења у области западне хемисфере. Кроз уговор се, између осталог, дефинише колективна одбрамбена политика свих америчких држава у случају напада на неку од њих, али је суштински мотив, а што је представљало велику препреку у његовој афирмацији и имплементацији, настојање САД да путем овог уговора инструментализују америчке државе у сузбијању револуционарних и комунистичких

¹⁶⁶ Уговор је потписан 02. септембра 1947. године а потписнице су све америчке земље, Северне и Латинске Америке. Има радни наслов Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance (Rio-Treaty). Види: www.state.gov/p/wha/rls/70681.htm.

покрета у Јужној и Централној Америци. Поред наведеног САД су у овом већ почетном периоду хладног рата, а после и спроводиле специфичну доктрину, тзв. политику „одвраћања”, чија је суштина подршка и формирање аутократских и диктаторских режима у многим државама Централне и Јужне Америке, као одговор на јачање комунистичких покрета и утицаја СССР-а путем комунистичке идеологије, али и непосредног политичког, економског и војног утицаја и присуства. Овакав приступ у Јужној и Централној Америци је базиран на чувеној Монроовој доктрини из 1823. године¹⁶⁷, са крилатицом: „Америка Американцима.”, што је суштински подразумевало стратешки утицај и геополитичку сферу интереса и доминације САД у западној хемисфери¹⁶⁸. У Европи, паралелно, одвијају се идентични процеси, учвршћивања западног савезништва. Тако је уз вероватну координацију са САД, 17. марта 1948. године формиран тзв. Бриселски пакт између велике Британије, Француске, Холандије, Белгије и Луксембурга. Формални циљ формирања пакта је јачање колективне одбране држава чланица и унапређивање њихове шире сарадње, а пре свега економске и политичке. Наравно, очигледно је да је у тадашњој констелацији односа у Европи, а и у ширем контексту, удруживање ових држава у војно-безбедносни блок био снажан нуклеус и повод за касније укључивање и САД, управо из разлога оснаживања и обезбеђења супериорности своје трансатлантске позиције у Европи, а што је даље водило формализовању стварања НАТО пакта, годину дана касније.¹⁶⁹

Управо ценећи најбоље „вредности” Вилсонове¹⁷⁰ и Рузвелтове доктрине светске владе и глобалних инструмената глобалне безбедности и мира по интерес САД у новонасталим условима, Труманова доктрина суштински представља компилацију ових доктрина, али на начин стварања јаког англоамеричког, али и америчко-америчког војно- безбедносног и политичко-економског блока уз нужне пратеће инструменте, Маршалов план, низ инструмената на нивоу глобалне светске владе (УН, Савет безбедности, ММФ, Светска

¹⁶⁷ Види: Kissinger H.. *Diplomacy, A TOUCHSTONE BOOK*, New York, 1995., pp. 34-43.

¹⁶⁸ Види: Kissinger H.. *DOES AMERICA NEED A FOREIGN POLICY?, TOWARD A DIPLOMACY FOR THE TWENTY-FIRST CENTURY*, Simon & Schuster UK Ltd, London, 2002., pp. 241.

¹⁶⁹ Види: www.coldworldhistoryproject.weebly.com/brussels_pact.html.

¹⁷⁰ „Вилсон је признавао да суверене државе не могу бити укинуте, али би сила могла бити обуздана уз помоћ права и установа као што је то учињено на нивоу унутрашње политике. Либерално решење састојало се у развоју међународних институција које би биле аналогне унутрашњим законодавним и судским, како би демократске процедуре могле бити примењене на међународном нивоу“. Нај С. Џ.. *Како разумевати међународне сукобе*, Увод у теорију и историју, Библиотека Клепсида, књига пета, Стубови културе, Београд, 2006., стр. 123.

банка, међународне асоцијације и судови), а посебно у виду уговора из Рија и стварања Атлантског савеза¹⁷¹ путем Атлантске повеље.¹⁷² Политички аналитичари, дипломате и теоретичари унутар политичких, управљачких, али и лобистичких група покушавали су направити разлику између нове доктрине у односу на раније и формализовати је као општеприхватљиву на глобалном нивоу¹⁷³. Покушаји су такође, ишли и у правцу теоријског прављења „посебности”, а базирани на заштити „принципа западних вредности” наспрам „једне погубне идеологије зла”, комунистичког система вредности и система владавине унутар самих комунистичких држава. Наравно, постојало је много полемика, али и покушаја избегавања дефиниција војно-политичких савеза, као и постојећих, новопотписаних уговора, (уговор из Рија), с обзиром на настојање прављења разлика или довођење у везу ових инструментарија, са рестаурацијом европских „декадентних” принципа и доктрина „равнотеже снага” и „подела интересних сфера”.

Тако се, у формалном смислу, покушавају давати дефиниције о формирању „савезништава против рата”, установљавање „баланса принципа” уместо: „баланса равнотеже снага” или да је НАТО: „Једноставно усмерен против агресије”, а не против неког специфичног противника, нације, државе или покрета. Наравно, треба имати у виду постојање СССР-а и његову глобалну геополитичку конфронтацију са овим доктринама, те је сувишно узимати наведене тезе и теоријске дефиниције као суштински искрене, већ више као „теоријску подлогу” за увођење у праксу новог концепта глобалне хегемоније на принципима Труманове доктрине.

¹⁷¹ „У августу 1941. године британски ратни брод Принц од Велса праћен са неколико разарача, носио је преко Атлантика Винстона Черчила на састанак у заливу Пласента, у Њуфаунленду... У току њиховог састанка прилично површан однос две водеће западне силе искован је у нешто сасвим различито, у блискији, амбициознији политички савез који ће у предстојећем времену бити познат као Западни савез“. Кокер К. Сумрак запада, Досије, Београд, 2006., стр. 53.

¹⁷² „Атлантска повеља (између Рузвелта и Черчила, 14. августа 1944. године, па.а), не представља правну обавезу, па ни формални акт, јер није потписана од стране поменутих државника, атлантска повеља представља једну констатацију о циљевима и смислу борбе против нацизма...Након ступања у рат САД, Атлантска повеља укључена је у Декларацију Уједињених нација, који представља формално-правни акт свечано усвојен и потписан у Вашингтону 14. фебруара 1942. године...“ Аврамов С., Крећа, М. Међународно јавно право, допуњено издање, Научна књига, Београд, 1989., стр. 141.

¹⁷³ „Антикомунистички интонирана Труманова доктрина из 1947. године, којом су САД пружеле обавезу да бране интегритет Грчке и Турске од спољне агресије и унутрашњег преврата, уз истоверемено прихватање Маршаловог плана..., којим су западноевропске земље и Турска по основу помоћи добиле у периоду 1947-1952. године, око 17 милијарди долара, представљали су окосницу нове америчке спољнополитичке стратегије, тзв. CONTAINMENT, тј. запречавање СССР-а“. Лопулић Р. Врући мир хладног рата, Побједа, друго издање, Подгорица, 2007., стр. 14-15.

Оваква нова, врло офанзивна доктрина САД¹⁷⁴ је посебно обрадовала, али чак и изненадила и снажне заговорнике посебних и јаких англоамеричких, трансатлантских веза, а пре свега Велике Британије у том специфичном историјском тренутку.

4.2. НАСТАНАК НАТО ПАКТА И ЕВОЛУЦИЈА ПУТЕМ СТРАТЕШКИХ КОНЦЕПАТА

У периоду хладног рата турбуленције које су постојале на геополитичком, геостратешком пољу између глобалних, сукобљених страна имале су директне импликације и на инструментарије страна у конфликту. НАТО се, поједностављено, не може узети, као примарно регионално војно-политички (или политичко-војни) савез, ценећи управо неке специфичност, чији су делови истакнути и у досадашњој елаборацији.

„Северноатлантски пакт или како се скраћено назива НАТО... улази у категорију војно-политичких организација. Закључен је на иницијативу САД и дефинисан је у фази свог настанка као одбрамбени регионални савез... Међутим, НАТО има својих особености у односу на раније војне савезе. Док су ранији савези ступали у дејство само у доба рата или ванредног стања, НАТО представља вишу форму организације, кроз чврсто постављене институционалне оквире, сталан војно-административни апарат и сопствени буџет“¹⁷⁵.

Глобалном прерасподелом моћи која је на крају II светског рата довела до концентрације супротности у, генерално гледано, северној земљиној хемисфери, узимајући и чињеницу да се и II светски рат примарно одвијао на овом делу земљине полукугле, НАТО је и суштински у примарном центру глобалне конфронтације. Други делови „Новог света” су на крају II светског рата под доминацијом САД, уз опадајућу моћ других великих сила,

¹⁷⁴ Миле критику масовног друштва и САД тумачи са становишта нове феноменологије. „До стварања масовног друштва долази услед промена у класној структури изазваних претварањем старе независне средње класе у нову зависну класу најамних службеника, концентрацијом малих распршених моћи у велике моћи и настојањем великих центара моћи да успоставе монополску контролу над човеком, затим дејством тржишног апарата који људска бића претвара у крајње засићеног човека-ведро расположеног робота и доводи до тога да америчким начином живота доминира „страх од застаревања“, те, напokon, утицајем средстава масовног комуницирања које се комерцијализују у тој мери да је –масовна култура САД постала комерцијална култура са дубљим и често скривеним практично-политичким и манипулативно-идеолошким функцијама“. Види: Јакшић Б., Милсова критика друштва организоване неодговорности, Службени гласник, Београд 2007., стр. 121-122.

¹⁷⁵ Аврамов С., Крећа, М., Међународно јавно право, допуњено издање, Научна књига, Београд, 1989., стр. 215.

пре свега колонијалних, Француске и посебно, Велике Британије. Окупацијом и протекторатом над Јапаном, билатералним уговорима, те уговором из Рија и доминацијом у западној хемисфери, али и деловима Индонезије, Филипина, обала Југоисточне Азије, САД су крајем рата суштински контролисале 2/3 површине земаљске кугле. Стога, НАТО, а имајући и у виду позицију СССР-а као реалне и једине друге суперсиле у азијском, али и посебно у европском делу, геополитички гледано „евроазијског” глобалног, најкомплекснијег евроазијског континента, у суштинском смислу не може имати карактеристике „регионалног” већ „глобалног” наднационалног војно-политичког (или политичко-војног) интегрисања или инструментарија за спровођење основне, глобалне западне (САД) политике у праксу. Такође, на еволуцију НАТО-а утицај имају и одређени догађаји и конфликтне ситуације које су се у периоду хладног рата дешавале, а што је такође истицано у претходним сагледавањима хладног рата, не само са конфронтирајућом страном, према СССР-у и Варшавском пакту, него и према самој идеологији комунизма и из ње проистеклих доктринарних опасности по „западне идеале” и у другим деловима света. Исто тако, на еволуцију НАТО-а у хладноратовском периоду директно су утицали билатерални политички аранжмани или унилатерализам по питању политичких или оружаних, војних акција, као што је Берлинска криза, Корејски сукоб, Суеска криза, Кубанска криза¹⁷⁶, као и унутрашња трвења, неспоразуми и унутар саме Алијансе (француско дистанцирање и захлађивање односа, јачање европског идентитета и сл.).

Основна карактеристика која обележава формирање НАТО-а је да је то учињено и са геополитичком нужности, од стране САД, да се учврсти војно-безбедносни и политички утицај у Европи, непосредно након II светског рата (наравно укључујући и интересе западних савезника, посебно Велике Британије). Примарно, базирана је на страху од даље експанзије и утврђивања положаја СССР-а у Европи, али и рестаурацији поновно неке велике западне силе, која би сама или удружена са коалицијом европских држава (или са СССР-ом) потиснула у геополитичком смислу САД из Европе. Овакав сценарио би имао погубне последице за нову доктрину САД, с обзиром на геостратешку позицију Европе у

¹⁷⁶ „Ширење револуције у централној Америци би обезбедило оправдање за Кастров осећај да испуњава историјски задатак. Са московске тачке гледишта, то би послужило за важно геополитичко узнемиравање њеног главног супарника САД, док би истовремено поново пробудило прилично ослабљени доктринарни оптимизам саме Москве“. Бжежински З.. Рађање и крај комунизма у XX веку, Визард, Подгорица, 2001., стр. 233.

односу на суштинска геополитичка подручја од националног интереса за САД, Блиски и Далеког исток, Медитеран, Перзијски залив, гранична подручја Русије, Кине и Индије.

„Атлантски савез... повезује најпродуктивније и најутицајније земље Европе и Америке, стварајући од Америке кључног учесника чак и унутар европских послова. Билатералне економске и политичке везе са Јапаном повезују најмоћнију азијску привреду са САД, с тим што Јапан (бар за сада) остаје амерички протекторат. Америка учествује уједно у тако склопљеној транспацифичкој мултилатералној организацији као што је Азијско-пацифичко-економско-кооперациони форум (АПЕК) стварајући од Америке и ту кључног учесника у регионалним пословима. Западна хемисфера је углавном заштићена од спољних утицаја, што омогућава САД да играју кључну улогу у постојећим мултилатералним организацијама у овој хемисфери“.¹⁷⁷

У досадашњем периоду, од настанка НАТО-а настало је седам стратешких концепата, који у политичко-војном смислу дају основу егзистирања и прате модификације геополитичких односа на глобалном нивоу и паралелно модификују на еволутиван начин и саму мисију и циљеве ове, и по овом критеријуму „глобалне“ наднационалне организације.

„Стратешки концепт је званичан документ који презентује трајну мисију НАТО-а, природу и основне безбедносне задатке. Он такође идентификује кључне карактеристике новог безбедносног окружења, наглашава елементе приступа безбедности од стране Алијансе и одређује смернице за прилагођавање снага истима“.¹⁷⁸

Део докумената је јаван, посебно стратешки концепти, али и данас постоје документи, пратећи анекси, који се односе на војне, обавештајне, и друге мере и инструментализацију мера у пракси, који су класификовани као тајни документи. Вероватно ће у будућем историјском контексту бити могуће имати увид и у те документе, ради још конкретнијег, свеобухватнијег и квалитетнијег научног истраживања и сагледавања савремених геополитичких односа и НАТО-а у њиховом контексту.

Потписивање Северноатлантског пакта у Вашингтону 04. априла 1949. године био је први корак у развоју свеобухватне стратегије нове Алијансе. Када је процес ратификовања акта

¹⁷⁷ Бжежински З.. Велика шаховска табла, Друго издање, ЦИД Подгорица, Романов Бања Лука, 2001., стр. 26.

¹⁷⁸ www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm, Strategic Concept.

завршен у августу 1949. године, Северноатлантски савет (у то време састављен једино од министара иностраних послова чланица) се састао по питању формирања структура које су неопходне за процес планирања колективне самоодбране, кључног аспекта на коме ће бити развијен целокупни стратешки концепт Алијансе.¹⁷⁹

У преамбули Оснивачког акта „стране потписнице Пакта потврђују своју веру у сврху и принципе Повеље УН¹⁸⁰ и жељу да живе у миру са свим народима и свим владама”. Оне су посвећене „да штите слободу, заједничко наслеђе” и „цивилизацијска достигнућа” својих народа, а базирано на принципима демократије, индивидуалних слобода и владавине права. Циљеви Алијансе и страна потписница су „промовисање стабилности и благостања северноатлантском подручју”. Даље, истиче се, „стране су решене да уједине њихове напоре за колективну одбрану и заштиту мира и безбедности”.¹⁸¹

Већ у самој Преамбули Оснивачког акта видљива је намера оснивача да се дефинишу, формализују вредности које заступају чланице и на којима се сам Пакт заснива, а то су управо „западне вредности”, декларисане и у савременим теоријским и доктринарним геополитичким теоријским, али и практичним поставкама тог периода. Ови делови се даље разрађују у члану 1. Оснивачког акта НАТО-а, где стране наглашавају да ће се било који међународни спор разрешавати на принципима „Повеље УН” и то на „мирољубив начин”, наглашавајући да „кориштење силе” није у складу са принципима и сврхом постојања УН¹⁸². Тако се дефинише и оквир и легалност функционисања Пакта, управо на принципима и вредностима глобалног међународног мира и безбедности, уобличеног у форми новоустановљених Уједињених нација.

„Колективна безбедност је један од инструмената политике УН. Сам назив „колективна безбедност” указује на основне елементе овог феномена, безбедност како то констатује члан 1. Повеље представља циљ целокупног система УН, а тај циљ се остварује колективним напорима и акцијама држава чланица, унутар институционализованог механизма ове организације“.¹⁸³

¹⁷⁹ Види: www.nato.int/docu/stradoc/eng/intro.pdf, p.11.

¹⁸⁰ Види: Вешовић М.. Збирка докумената о људским правима и слободама, Службени лист СРЈ, Београд, 1998., стр. 34-60.

¹⁸¹ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17120.htm, The North Atlantic Treaty, Washington D.C.-4. April 1949.

¹⁸² Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17120.htm, The North Atlantic Treaty, Washington D.C.-4. April 1949., Article 1.

¹⁸³ Аврамов С., Крећа, М.. Међународно јавно право, допуњено издање, Научна књига, Београд, 1989., стр. 166-167.

Засигурно се на овај начин амортизује било какав провокативан или одбијајући став, пре свега у ширем међународном контексту, али и у јавном мњењу, како за унутрашње, тако и за спољнополитичке потребе. Не треба посебно наглашавати, који контекст има према СССР-у или државама које су под доминацијом или под утицајем СССР-а у то време, а то ће се и посебно нагласити у наредним члановима Оснивачког акта. Кроз члан 3. Оснивачког акта, чланице се обавезују да ће у функцији „што ефикаснијег постизања циљева Алијансе”, наставити да сарађују, појединачно или колективно а на начин да „ће одржавати и развијати” капацитете, како појединачне, тако и колективне са задатком „одолевања оружаном нападу”¹⁸⁴. Овај члан, као и неки други специфични чланови повезују појединачне, индивидуалне капацитете и сувереност, са колективитетом, односно наднационалним капацитетом и у будућем елаборирању ће се видети на које се то последице и који основ, у оперативном, инструменталном смислу имају ове одредбе. Посебно, у члану 5. Оснивачког акта „стране се слажу да оружани напад на једну или више чланица”, а посебно апострофирајући у Европи или Северној Америци, „ће бити сматран као напад на све чланице”, и поново да ће свака појединачно или заједно, у складу са могућностима и базирано на „члану 51. Повеље УН”, предузети „такву акцију” која се сматра као потребна „укључујући и коришћење војних снага”, са циљем да се поново поврати и одржи међународни мир и безбедност.¹⁸⁵ Овај посебни и специфични члан ће уз члан 3., бити основ за креирање укупне филозофије НАТО-а, као војно-политичког савеза и као средство одвраћања и основ за разраду мера и капацитета (и нуклеарних) али и као примамљив инструмент за све државе које се осећају у безбедносном смислу угрожене. У овом периоду то се превасходно односило на СССР, потом Варшавски пакт, а после распада биполарног света, показаће се и као јак аргумент за нове западне доктрине, али и саму еволуцију и експанзију НАТО-а.

У оснивачком акту НАТО-а је дефинисано и северноатлантско подручје и подручје примене члана 5., а односи се на територије било које чланице у Европи, Северној Америци, француским поседима у Алжиру, као и на средства, пловила, базе и трупе које се тренутно налазе на територијама савезничких окупационих територија, те на

¹⁸⁴ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17120.htm, The North Atlantic Treaty, Washington D.C.-4. April 1949., Article 3.

¹⁸⁵ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17120.htm, The North Atlantic Treaty, Washington D.C.-4. April 1949., Article 5.

Медитеран и северноатлантско подручје северно од тропског центра. Акт у свом члану 7. наглашава да Пакт у целини или било која чланица дају право и првенствену одговорност УН и Савета безбедности, а о питању примарне одговорности за „одржавање и очување међународног мира и безбедности”, а што има сличне импликације по питању давања легитимности међународним институцијама и избегавања конотација у непризнавању или подривању новог међународног поретка и институција. У претходним елаборацијама дотакнуто је ово питање. Наиме, управо су САД, посебно са становишта апстиненције у Лиги народа, али јачајући међународне институције и организације у међуратном периоду, посебно у току II светског рата и завршетком, биле посебно заинтересоване за одређени склад о функционалност ових глобалних мултилатералних институција. Управо су оне биле компатибилни инструментариј за нови геополитички, глобалистички приступ и доктрину САД после II светског рата. У члану 9. Оснивачког акта НАТО-а, предвиђа се оснивање Северноатлантског савета. У Савету ће свака од земаља чланица бити представљена са циљем „разматрања питања која се односе на имплементацију Пакта”. Такође, предвиђа се и формирање нижих тела, подређених Савету и подршци рада Савета, посебно Одбрамбеног комитета. Даље, у овом члану даје се могућност чланицама Пакта да позову и остале европске државе да „базирано на принципима Пакта” приступе НАТО-у.¹⁸⁶ Поред одредаба о операционализацији и установљавању инструмената, тела од стратешког значаја за функционисање Пакта, врло је значајно констатовати и чињеницу да се даје широк простор за позивање и других, превасходно европских држава за чланство у НАТО-у, а на принципима изложеним у Оснивачком акту, који опет реafirмише Повељу УН, али и са друге стране, гарантује колективну безбедност али и демократске „западне принципе”. Ово је потребно посебно апострофирати, имајући у виду целокупан европски контекст и турбуленције у односима са СССР-ом, видљиву поделу Европе, етаблирање интересних сфера, као и Маршалов план који је имао своју широку имплементацију у Европи, а посебно у Грчкој и Турској. Инструменти ратификације Оснивачког акта су похрањени у Влади САД, а након ратификације кроз уставне и законодавне механизме земаља потписница.

¹⁸⁶ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17120.htm, The North Atlantic Treaty, Washington D.C.-4. April 1949., Article 9.

4.2.1. Први стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција

Прва седница Северноатлантског савета, установљеног чланом 9. Оснивачког акта НАТО-а, одржана је 17. септембра 1949. године у Вашингтону.¹⁸⁷ У свом Финалном коминикеу дванаест представника држава, углавном министара иностраних послова, су утврдили базну организациону структуру и дефинисали елементе функционисања и организацију рада Савета. На овој првој седници били су присутни представници: САД, УК, Португала, Норвешке, Холандије, Луксембурга, Италије, Исланда, Француске, Данске, Канаде и Белгије. Базирано на већ поменутом члану 9. Оснивачког акта, Савет је као примаран задатак имао установљавање Одбрамбеног комитета и других тела која су неопходна за функционисање Савета. Северноатлантски савет је највиши орган Алијансе, са одговорношћу, а базирано на Оснивачком акту да разматра сва питања која се односе на имплементацију одредаба Оснивачког акта НАТО-а. Сва тела, установљена у складу са чланом 9. подређена су овом највишем телу НАТО-а. Чланови Савета су примарно, министри иностраних послова. Установљен је Одбрамбени комитет, са задатком да предузима све тренутне и неопходне кораке о питању израде, односно установљавања одбрамбених и војних планова за целокупне потребе НАТО-а. Овај Одбрамбени комитет се састоји, како је утврђено Финалним коминикеом, од представника сваке чланице, а примарно представљених министрима одбрана. Даље, Одбрамбени комитет је формирао Војни комитет, чији ће чланови бити начелници генералштабова земаља чланица (осим Исланда, који нема војну структуру).¹⁸⁸ Улога Војног комитета НАТО-а је да обезбеди елементе „глобалних смерница из војних питања” својој Сталној групи, да „даје савете Одбрамбеном комитету”, као и другим агенцијама из домена војних питања и предлаже потребне мере о њиховом питању.¹⁸⁹ Такође, дефинисано је и да ће Војни комитет установити поткомитет, „Сталну групу”, која ће бити састављена од представника Француске, УК и САД и која ће давати предлоге и специфичне елементе „војне природе Регионалним групама за планирање” и другим телима организације и „координираће” и „интегрисати” одбрамбене планове регионалних група за планирање. Даље, даје предлоге

¹⁸⁷ Види: www.int/cps/en/natolive/official_texts_17114, Final Communique.

¹⁸⁸ Види: www.int/cps/en/natolive/official_texts_17114, Final Communique, Defence Committee.

¹⁸⁹ Види: www.int/cps/en/natolive/official_texts_17114, Final Communique, Terms of Reference.

Војном комитету за она питања у којима је Стална група задужена да предузме акцију у име Војног комитета, а у оквиру одбрамбене политике.¹⁹⁰

У овом финалном коминикеу изражена је потреба за формирање регионалних група за планирање, које су одређене по географском принципу и у функцији „брзог и ефикасног планирања”. Предложено је формирање пет регионалних сталних група за планирање, које укључују, по споменутом регионалном принципу, по неколико регионалних земаља али не искључујући и друге заинтересоване земље (у већини случајева САД) да „учествују у активностима” тих регионалних групација држава. Тако су предложене Северноевропска регионална група, Западноевропска регионална група, Јужноевропска-западномедитеранска регионална група, канадско-америчка и Северноатлантска океанска регионална група.¹⁹¹

На другој седници Северноатлантског савета НАТО-а, 18. новембра 1949. године у Вашингтону, Савет је формирао Одбрамбени финансијски и економски комитет. Одбрамбени финансијски и економски комитет ће имати одговорност за „саветовање Савета НАТО-а по финансијским и економским питањима и мерама за одбрану Северноатлантског подручја”.¹⁹²

Поред наведеног, а на основу директиве Одбрамбеног комитета, Северноатлантски савет је установио Одбор за војну производњу и снабдевање.¹⁹³ Задаци одбора су да уз сарадњу са одговарајућим телима установљених од Одбрамбеног комитета, врши координацију и подршку о питању војне производње и програма снабдевања, а у „складу са одбрамбеним плановима” и „обезбеђењу техничких савета” о питању производње, развоја новог или, генерално усавршавања наоружања. Такође, ово тело има и низ задатака по питању координације и савета за снабдевање опремом, средствима, као и пружања логистичке и стручне помоћи појединачним земљама чланицама НАТО-а.

Видљиво је да је у самом почетном периоду установљавања НАТО имао политичку и војну димензију, као и интензивну динамику у доношењу одлука и организацији у врло кратком периоду од ратификације у августу 1949. године. Одржане су, већ, у новембру две посебне седнице Северноатлантског савета, а на којима су формиране и кључне структуре

¹⁹⁰ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17114, Final Communique, Standing Group, Terms of References.

¹⁹¹ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17114, Final Communique, Regional Planning Groups.

¹⁹² Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17114, Final Communique, Defence Financial and Economic Committee.

¹⁹³ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17114, Final Communique, North Atlantic Defence Committee, Directive to the Military Production and Supply Board.

НАТО-а, неопходне за његово функционисање. Паралелне активности су водиле и ка дефинисању и усвајању Стратешког концепта НАТО-а, првог у његовој историји. До самог усвајања концепта постојале су интензивне консултације новоформираних тела НАТО-а, као и билатералне консултације земаља чланица. Након иницијалних консултација на ову тему, Стална група је у документу М.Ц. 3 од 19. октобра 1949. године путем меморандума Војном комитету НАТО-а поднела Стратешки концепт за одбрану северноатлантског подручја.¹⁹⁴ Концепт Сталне групе је био израђен и ревидиран од стране радне групе (Француске, УК и САД) с обзиром на то да се у почетном периоду формирања НАТО-а, Војни комитет није састајао на редовним седницама, па је Стална група била кључни носилац активности планирања и координације, како према Војном и Одбрамбеном комитету НАТО-а (тима последично и Северноатлантском савету), тако и према регионалним сталним групама за планирање. Документ је био поверљиве природе и био је написан у широком контексту, како је дефинисано у члану 2. Меморандума, који „обухвата обострано политичка и стратешка разматрања”. Такође, Меморандумом се дефинише да ће детаљне смернице по чисто војним питањима бити израђене од стране Сталне групе за потребе регионалних група за планирање. *Кроз овакве одреднице може се констатовати да је и у својим иницијалним документима НАТО исказивао своју политичку и војну димензију у стратешком смислу.* У Меморандуму се даље истиче да се овај свеобухватан „дефанзивни” концепт доставља Војном комитету с циљем прихватања и усвајања, а на основу чега би регионални (војни) планови имали смернице на основу овог базног документа. Стратешким концептом за одбрану северноатлантског подручја у приложеном нацрту Стратешког концепта, Стална група потврђује генералне одреднице Оснивачког акта Северноатлантског пакта и у својој преамбули дефинише да чланице Пакта у постизању циљева *Алијансе треба да користе политичка, економска, психолошка, као и чисто војна средства* „која су есенцијална за одбрану северноатлантског подручја”. У члану 2. предлога Стратешког концепта истиче се намера, првенствено превенције рата, а потом обезбеђења да у случају рата примене војне и индустријске снаге у функцији заједничке одбране, те да у том смислу војна средства и капацитети земаља чланица морају бити ефикасно координисани. Због тога се, управо, *и предлаже Стратешки концепт који би служио као основ за планове Војног комитета и*

¹⁹⁴ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491019a.pdf.

регионалних група за планирање. У принципима за одбрану Северноатлантског савеза се констатују кључни принципи из Оснивачког акта Алијансе, као: заједничка акција у односу на оружани напад, кроз самосталну и заједничку активност и помоћ, а са тренутним циљевима колективне самоодбране, између земаља чланица Савеза, заједничка подршка и координација мора бити на бази најекономичнијег и најефикаснијег начина базирана на стратешком плану, војна снага и развој истих од стране земаља чланица не сме да угрози економски поредак и подрије економску стабилност сваке појединачне земље, а успешна одбрана чланица Северноатлантског савеза се мора чинити са минимумом утрошка новчаних средстава, материјала, или оружане силе, а што је у суштини, и циљ одбрамбеног планирања. На овај начин се већ у првој верзији стратешког планирања спајају компоненте - политичке, економске, војне, колективна безбедност, економичност у коришћењу оружане силе и других ресурса. Координација и развој одбрамбених планова се ради са генералним циљевима да се одбрана припрема у време мира, кроз војно и економско јачање „стварањем снажног одвраћања”, а у току рата, употребом војних снага, које ће одбранити и сачувати нације и територије, као и безбедност северноатлантског подручја, а на начин супротстављања непријатељској опасности. У овом иницијалном документу се предлажу и основне војне мере за имплементацију одбрамбеног концепта, а у чему је битно да се посебно истиче заједнички циљ, да се „обезбеди могућност брзе употребе атомске бомбе”, што је примарна одговорност САД, уз подршку других нација у мери колико је то изводљиво. Поред тога, као базна војна мера предлаже се спречавање и супротстављање непријатељском нападу против чланица Северноатлантског савеза, коришћењем „свих расположивих средстава, укључујући ваздушне, поморске, копнене и психолошке операције”, док се кључним копненим снагама сматрају европске снаге потпомогнуте осталим нацијама у мери могућности њихове мобилизације. У смислу ваздушних операција против НАТО чланица, европске државе су у обавези пружања највеће тактичке, ваздушне подршке и одбране, док се, такође, помоћ од осталих држава укључује у мери њихове мобилизације. Такође, у нацрту овог Стратешког концепта једна од кључних мера за имплементацију заједничких одбрамбених планова јесте обезбеђење и контрола „поморских и ваздушних линија комуникације” лука и поморских база, а што је, примарно одговорност САД и УК, док ће друге чланице асистирати у одржавању осталих линија комуникације, у мери својих могућности, али ће обезбеђивати и одржавати одбрану, сопствених војних база и

приобалних, морских комуникација. Стратешки концепт се заснива и на мерама које су предуслови за успешну имплементацију заједничких планова, а првенствено у смислу стандардизације војних доктрина и процедура, војних, комбинованих вежби, размени обавештајних информација и података, сарадње у изградњи и одржавању војних инсталација од заједничког интереса, постројења, војне опреме и материјала, као и сарадњи у истраживању и развоју новог оружја и нових метода и доктрина ратовања. Кључно је истаћи да се у овом иницијалном, базном стратешком документу Сталне групе М.Ц. 3 даје и специфична одредница о употреби нуклеарног оружја у офанзивне сврхе. Управо је ова одредница водила до даљих дискусија и консултација и Војни комитет је путем документа М.Ц. 3/1 од 19. новембра 1949. године¹⁹⁵ расправљао по примедбама датим на документ М.Ц. 3 од стране чланица: Белгије, Канаде, Данске, Француске, Холандије, Норвешке, Италије. На основу примедбе Данске о питању формулације „*обезбеђивање могућности брзе употребе атомске бомбе*” у овом документу се постиже консензус да се ова формулација мења у смислу да „успешно извршење” заједничког циља одбране северноатлантског подручја треба да буде обезбеђено блиском координацијом војне акције, као што је то дефинисано у свеобухватним плановима, и то тако што ће се „*обезбедити могућност извођења стратешког бомбардовања, укључујући брзу употребу атомске бомбе.*” У наставку ове измене остаје и даље одредница да је ово примарни задатак САД потпомогнут у мери у којој је то могуће од стране осталих земаља чланица. Остале примедбе у овој ревидираној М.Ц. 3/1 верзији су биле више техничке природе и оне нису мењале саму суштину овог документа. Интензивна расправа о овом Стратешком концепту је, а по основу наведених корекција и прилога и анекса примедби, даље дата и прослеђена земљама чланицама ради додатних консултација о њима. Измене и допуне наведеног акта дате су у документу М.Ц. 3/2 од 28. новембра 1949. године¹⁹⁶. Овим документом су, такође, извршене мање техничке корекције у самом тексту, *о питању употребе атомске бомбе није дошло до промене одредбе: „...Обезбедити могућност извођења стратешког бомбардовања, укључујући и брзу употребу атомске бомбе.*”. Међутим, овај документ није био усвојен као НАТО стратешки документ услед изостанка одобрења на нивоу министара. Консултације су настављене до марта 1950. године, када је

¹⁹⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491119a.pdf.

¹⁹⁶ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a49128a.pdf.

представљен документ М.Ц. 3/3¹⁹⁷ од 28. марта 1950. године, у коме је Војни комитет донео одлуку по којој се прихватају амандмани и препоруке португалске делегације од 20. марта 1950. године и које су директно прослеђене северноатлантском Одбрамбеном комитету који их је прихватио.

Такође, Војни комитет је усвојио документ М.Ц. 3/4 од 28. марта 1950. године,¹⁹⁸ а који се односи на француске предлоге у односу на одређене линије комуникација, којима је сугерисано да су линије комуникација између „Француске и северне Африке у склопу националне одговорности Француске”, те је кроз овај документ предложено да се исте сугестије укључе у део средњорочног плана који ће накнадно разрађивати одбрамбене и војне планове и бити пратећи документ стратешког концепта, а исте су прослеђене Одбрамбеном комитету на даље разматрање. Обједињени документ сада под радним називом Д.Ц. 6 од 29. новембра 1949. године, Стратешки концепт за одбрану северноатлантског подручја¹⁹⁹ усвојио је Војни комитет и прослеђен је Одбрамбеном комитету НАТО-а на разматрање. Овај документ је послужио као основни документ, стратешки концепт НАТО-а под наведеним називом. У односу на базне документе М.Ц. 3 и посебно М.Ц. 3/2 у коме су биле одреднице о употреби атомске бомбе и модификација одреднице о употреби која ће „обезбедити могућност извршења стратешког бомбардовања укључујући и брзу употребу атомске бомбе” је и даље остала непромењена и у овом базном документу Д.Ц. 6.

Одбрамбени комитет је на седници одржаној 01. децембра 1949. године усвојио измене документа Д.Ц. 6, кроз усвојени документ **Д.Ц. 6/1 под називом: Стратешки концепт за одбрану северноатлантског подручја**²⁰⁰. Измене су се, углавном, односиле на одредницу о употреби атомске бомбе, а како је то било дефинисано у предлозима кроз документе М.Ц. 3/2 и Д.Ц. 6. У делу IV наведеног документа Војне мере за имплементацију одбрамбеног концепта, сада се утврђује формулација, у тачки 7. став а, ***„обезбеђење могућности извршења брзог стратешког бомбардовања, свим расположивим средствима, свим врстама наоружања, без изузетка”***. Ово и даље остаје кључна одговорност САД потпомогнута, у могућој мери, од осталих држава чланица. **Ово је и био први документ који се може назвати Стратешким концептом НАТО-а, с обзиром на**

¹⁹⁷ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328a.pdf.

¹⁹⁸ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500238b.pdf.

¹⁹⁹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491129a.pdf.

²⁰⁰ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf.

то да је усвојен на нивоу министара одбрана. Кључне одреднице су остале непромењене осим модификације око употребе атомске бомбе, остале су идентичне или са техничким модификацијама у односу на базне документе из номенклатуре М.Ц. 3, посебно М.Ц. 3/2 и Д.Ц. 6. Ове одреднице су већ детаљније елабориране у претходном делу. Први стратешки концепт НАТО-а је формално усвојен на Трећој седници Северноатлантског савета, одржаној 06. јануара 1950. године. У Финалном коминикеу²⁰¹ са ове седнице се, поред осталог, истиче да је Савет „разматрао и одобрио” препоруке усвојене од стране Одбрамбеног комитета НАТО-а, на седници 01. децембра 1949. године за „интегрисану одбрану” у северноатлантском подручју. Такође, истиче се да те препоруке „отеловљују принципе индивидуалне и заједничке помоћи” и обезбедиће основу за колективну одбрану земаља чланица НАТО-а.

На овај начин НАТО је усвојио свеобухватан први стратешки војно-политички или политичко-војни документ. *Може се рећи да је можда чак више прикладнија формулација политичко-војни документ, а из више разлога.* Прво, иницијатива за конституисање НАТО-а датира још из 1941. године, и неформалном али суштинском Атлантском повељом, између Черчила и Стаљина, значи, *корени иницијативе су политичке природе,* а настали у жељу распламсавања глобалног сукоба, II светског рата, првенствено на копненом делу Европе и Атлантском океану. Друго, Оснивачки акт НАТО-а је *донесен од стране министара иностраних послова, а ратификован од стране уставних и законских тела и органа земаља чланица, значи кроз политичке инструментарије и базирано, првенствено, на политичким одлукама.* Наравно, политичке одлуке су, такође, биле базиране на ширим индивидуалним, али и заједнички интересима овог комплексног историјског времена у вишезначном и вишедимензионалном смислу. Даље, у организационом смислу, *врховно тело НАТО-а је Северноатлантски савет, који је у принципу састављен од политичких представника влада чланица, примарно, у овој првој раној фази, министара иностраних послова.* Такође, тела која су хијерархијски непосредно подређена (потчињена) Савету *имају такође примарну, политичку димензију.* Наиме, то су Одбрамбени комитет, Финансијски и економски одбрамбени комитет, који су састављени од стране, такође, представника влада, превасходно

²⁰¹ Види: www.int/cps/en/natolive/official_texts_17211.htm, The Defence Committee's recommendations regarding the strategic concept approved.

министара одбрана и министара финансија, а док су друга тела, у којима доминантнију улогу имају представници из војних структура, пре свега Војни комитет, Одбор за производњу и снабдевање, Стална група (представници САД; УК; Француска) и регионалне групе за планирање, подређена наведеним телима са примарном политичком конотацијом и контролом. ***Коначно, сва координација и припрема кључних одлука иде у сарадњи и уз одобрење влада земаља чланица, које путем својих представника преносе ставове и уз крајњу сагласност својих влада (или врховних команданата), значи политичких тела, прихватају и дају свој глас у појединим телима, а посебно у Савету, као највишем организационом телу и извршном органу НАТО-а.***

С обзиром на то да је усвојени Први стратешки концепт представљао овако свеобухватан, комплексни документ са основном сврхом, мисијом, циљевима, принципима, начелима, инструментаријима и смерницама, базним и заједничким мерама у оквиру војних мера за имплементацију одбрамбеног концепта, убрзано се, путем уређених структура НАТО-а радило на разради овог базног документа.

Сублимација рада је претворена путем радних докумената у документ М.Ц. 14., који је Војни комитет НАТО-а усвојио 28. марта 1950. године, под називом Стратешке смернице за Северноатлантско регионално планирање, на Трећем заседању Војног комитета.²⁰² У прилогу документа М.Ц. 14 налазила се и Директива регионалним групама за планирање у вези са „Стратешким смерницама за северноатлантско регионално планирање”. Такође, у наведеном прилогу, као допуна, налазила се и веома широка процена непријатељских способности, а исто је припремљено као „основа за иницирање и координацију развоја детаљних обавештајних информација” од стране регионалних група за планирање.

У делу процена дају се шире претпоставке: да ће СССР „настојати поразити снаге НАТО-а” и избити на обале Атлантика, Медитерана и Блиског истока, да ће иницирати „ваздушне нападе на чланице НАТО-а у Европи и западној хемисфери”, вршити поморске и ваздушне нападе „на линије савезничких морских комуникација”, поморску, „подморничку и минску” блокаду важних савезничких лука и контролу обалног подручја, „субверзивне активности” против савезничких интереса у свим деловима света и да „све врсте оружја, без изузетка, могу бити кориштене са те стране”. **Дају се и процене да би СССР био праћен** Пољском, Источном Немачком, Чехословачком, Мађарском,

²⁰² Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328c.pdf.

Румунијом, Бугарском, Северном Корејом и у крајњем Монголијом. **За Кину се процењује** да неће дати на располагање ресурсе и капацитете, али ће за сопствене потребе користити тренутну ситуацију за „опортунистичку политику” с циљем даље експанзије. **За Југославију се у овој процени „тренутно није могла дати прогноза сврставања у случају рата”.** У случају да тадашњи владајући режим у Југославији не би био свргнут, процена је била да би СССР „вероватно морао употребити снаге у сврху коришћења југословенске територије”. Такође, дају се процене о понашању Индије и Пакистана, које ће у случају рата вероватно заузети „неутрално”, мирољубиво држање. **Државе као Грчка, Турска, Иран, Јапан, и друге америчке републике, посебно оне „које су ратификовале Интерамерички пакт о узајамној помоћи”, би по процени биле на страни НАТО-а.** У документу се дају и даље опште процене о појединим државама, као и регионима и њиховом понашању у случају рата. Као кључна одредница одбрамбене политике истиче се „мирнодопски циљ НАТО-а”, а то је: „Убеђивање СССР-а” да се: „**Рат не исплати**”, или у: „**Случају да се рат догоди, обезбеди успешну одбрану северноатлантског подручја**”. У овом смислу се и целокупна „политика” Алијансе заснива на адекватној „војној снази” и „блиској координацији у политичким, економским и психолошким напорима земаља чланица”. Даље, у наведеном документу се дефинишу и кључни принципи за одбрамбено-регионално планирање, у које спадају: коришћење „процењених слабости СССР-а”, развој „балансираних војних снага и капацитета”, али који неће угрозити економску одрживост и развој земаља чланица, модернизацију, координацију и „постизање максимума ефикасности” кроз заједничке маневре и обуку, јачање „техничке супериорности”, развијање „савремених борбених метода” у функцији компензације бројчане надмоћи непријатеља, стандардизација опреме, координација у производњи и коришћењу индустријских капацитета и међусобна размена о питању „планирања”, обавештајних и техничких информација. **Као кључно подручје сукоба са СССР-ом и његовим савезницима процењена је Европа. „Посебна пажња мора бити усмерена на одбрану Европе, из разлога што би њен губитак могао бити увелико фаталан за одбрану целокупне северноатлантске територије. У овом смислу су се дале и посебне смернице трима регионалним, европским групама, у смислу њиховог „географског положаја” да концентришу снаге и ресурсе ка „Истоку” северноатлантског подручја.**

НАТО је 01. априла 1950. на седници Одбрамбеног комитета донео одлуку Д.Ц. 13, која представља најкомплекснији и најдетаљнији документ, који је у дотадашњем периоду израђен од стране НАТО-а.²⁰³ Наведени документ Д.Ц. 13 представља компилацију Стратешког концепта 6/1 који је у овом документу инкорпориран у сегменту одбрамбене политике, а процене непријатељских капацитета и раније припремљених одбрамбених планова регионалних група за планирање (а одобрене од Војног комитета НАТО-а) су инкорпориране у врло детаљан НАТО средњорочни одбрамбени план - 01. јул 1954. године. *Овај сложени документ је у суштини најдетаљнија разрада Стратешког концепта НАТО-а 6/1 и он у суштинском и формалном смислу представља „стратешку разраду свих кључних сегмената Првог стратешког концепта”.*

У делу одбрамбене политике поред наведених елемената у документу 14/1 значајно је да се, у делу IV стратешког концепта наглашава „свеобухватни стратешки циљ” НАТО-а да у случају рата у сарадњи са својим савезницима „униште стратешку офанзиву у западној Еврозији, вољу и могућности СССР-а и његових сателита, у исплативост рата”. Такође, дефинише се да је стратешка дефанзивна политика на Далеком истоку²⁰⁴. Разрађује се и **фазни концепт операција** који предвиђа унификацију операција у случају покретања или избијања непријатељства у **следеће четири фазе**: дан Д, стабилизација почетне совјетске офанзиве која укључује покретање савезничке, ваздушне офанзиве, стабилизација почетне совјетске офанзиве савезничким покретањем ширих офанзивних операција, савезничко покретање ширих офанзивних операција до совјетске капитулације, и на крају, постизање крајњих циљева савезника (НАТО-а). У овом документу концепт операција се односи само на прву фазу операција, а накнадни детаљни планови се могу развити у неопходне операције дефинисане у наредним фазама.²⁰⁵ Основно деловање НАТО-а је базирано на свеобухватном Првом стратешком концепту Д.Ц. 6/1 и у документу се уграђује и кључна мера, поред осталих, „обезбеђење могућности извршења брзог стратешког бомбардовања свим могућим средствима и са свим типовима наоружања, без изузетка.” У задацима за извршење се понављају одредбе из документа 14/1, а једна од њих је одбрана територија регионалних група, *„са специјалним нагласком који је дат одбрани континенталне Европе у првој фази”.* У даљој разради дају се и

²⁰³ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf.

²⁰⁴ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, стр. 10.

²⁰⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, стр. 11.

специфични задаци за посебне регионе и према њима се западноевропском региону даје задатак: „задржавање непријатеља”, што је могуће даље на истоку Немачке, сарадња са југоисточно-западномедитеранском регионалном групом за планирање, у организацији „западномедитеранских линија комуникација између Континента (Европе) и северне Африке, као подршка копненим операцијама планираних од регионалне групе. Југоисточно-западномедитеранском региону се дају следећи задаци: задржати непријатеља што је могуће даље према истоку или према северу, организација медитеранских линија комуникација између северне Африке и Француске и подршка операцијама у Италији. Северноевропском региону дају се задаци да задржи непријатеља ван одбрамбене зоне одговорности и израда плана операција на Балтику. Канадско-САД региону се дају задаци: израда планова за слање појачања у регионе који могу бити нападнути, подршка и припрема, у случају потребе, за вршење стратешких ваздушних операција, уз подршку осталих земаља чланица, у мери њихових практичних могућности. Северноатлантској-океанској групи се дају следећи задаци: контрола трансатлантских линија комуникације, са неопходном употребом контраофанзивних и офанзивних мера, припрема планова за одбрану континенталног дела Португала и архипелага у близини Иберијског полуострва, одбрана Гренланда, Исланда и других територија у зависности од одлуке Северноатлантско-океанске групе.²⁰⁶ Врло јасно се дају и процене непријатељских могућности, које су идентичне основним проценама у документу 14/1 у вези са понашањем појединих држава и њиховог држања, сврставања или статуса неутралности. Врло јасно је дефинисана процена политичких циљева **Совјетског Савеза** и где се *дефинише крајњи циљ власти СССР-а: стварање „комунистичког светског поретка под њиховом доминацијом”, такође, улога СССР-а у постизању ових циљева је да обезбеди „сигурну основу и снажну подршку” комунистичком, међународном покрету.* Даје се и процена да све до тренутка, док совјетски режим сматра да не поседује адекватне војне капацитете, атомске и конвенционалне у поређењу са НАТО-ом, да је мало вероватно да би СССР могао предузети било какву акцију која би водила у „отворени рат”. Међутим, исто тако, даје се и процена да совјетски лидери могу донети одлуку да прибегну рату, у случају да њихове процене, да би то „била њихова предност”, ако они „иницирају војну акцију против

²⁰⁶ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, стр. 12-14.

савезника”. Даље, у процени политичких циљева се даје процена да су „тренутни” совјетски политички циљеви у покретању рата, уништавању „савезника на Западу”, и стављање Европе, Блиског и Средњег истока под доминацију СССР-а. Последица овог циља могла би бити запоседање подручја и преузимање ресурса за потребе СССР-а, а што би „увелико ојачало потенцијалну снагу” СССР-а у односу на преостале „некомунистичке” државе, а са последицама да би „ратни напори и шок пораза” могао убрзати очекивани „колапс антикомунизма” у целом свету.

У делу стратешких намера СССР-а дају се конкретније процене политичких и војних намера, као стратешких циљева, и процене о кључним факторима који могу одређивати ове намере, као и самим акцијама и војним мерама које су неопходне за реализацију. И даље се као кључна поставка дефинише стратешка политичка намера СССР-а, „успостављање комунизма” у целом свету, „управљаним из Москве”, те да се у смислу СССР-а цени да је постизање овог циља једино могуће постићи „кроз распад главних бастиона демократских сила”. У овом смислу даље се цени да се СССР „неће суздржавати за напад на НАТО чланице у времену у којем ће бити изгледно постизање „позитивног, повољног исхода оваквог сценарија за њих“. Уз наведено процењује се *да ће СССР, уз значајно „унапређење војних могућности” до 1954. године, морати узети у обзир и одређену процену ризика за такав подухват, а постизање њиховог циља ће бити базирано на „војној акцији” и настојања за „укупном, комплетном доминацијом у Европи и Азији и пораз УК”,* као и „широки спектар ваздушних напада” на Северну Америку. Све ове војне активности биле би праћене са „интегрисањем економских и индустријских капацитета у евроазијској копненој маси”, као и позиционирањем СССР-а према Северној Америци које могу бити ослабљене „комунистичком инфилтрацијом и економским исцрпљивањем“. У разради мера и даљих процена снаге и слабости даје се процена да је „*највећа стратешка предност СССР-а*” у овом тренутку у „*поседовању атомске бомбе*”, а као мера „одмазде против савезничког вођења рата употребом атомског наоружања, те да ће СССР, у тренутку када по његовом схватању, буду акумулирале „довољне залихе” атомског оружја довести себе у позицију да разматрају „директни напад” на САД, а између осталог и под утицајем процене да би реализација таквог напада „могла пореметити” ток есенцијалне војне помоћи Европи и имати за последицу ограничену употребу америчких снага. У односу на војне операције у Европи, процене се базирају на намери и жељи „совјетских лидера” да заврше акције у

западној Европи у „што краћем периоду”, али могућа је и прво и „психолошка неутрализација западне Европе” са претећом опасношћу са атомском бомбом. Процењује се, даље, да ће СССР „комбиновати масивна ваздушна бомбардовања, укључујући и атомски напад”, и друга средства, полагање мина и подморничке операције, првенствено ка Британским острвима. *Простор Блиског и Далеког истока ће од стране Совјета бити цењен са становишта „нафтних ресурса као значајног дела савезничког ратног потенцијала”, а итавише, „нафтна подручја” Кавказа и Румуније, као и велики делови њихових индустријских капацитета биће „осетљиви на нападе из ваздухопловних база” савезника на Блиском и Средњем истоку.* Даље, СССР ће имати у виду да ће „вероватно одсуство ефикасног супротстављања” од стране арапских земаља, те и „адекватних” савезничких снага на овом простору у случају успеха њима дати велики „стратешки добитак” у поређењу са утрошеним напорима. У овом делу се цени да ће офанзива против „Грчке и Турске чинити део операција на Блиском и Далеком истоку”. У сличном смислу, процењује се да би „операције у Италији, Сицилији и Југославији” заштитиле „бокове снага у западној Европи и Балкану” и обезбедиле „значајне поморске и ваздухопловне базе” за нападе на савезничке линије снабдевања и комуникације у Медитерану.²⁰⁷

У овом делу се на доста детаљан начин може уочити значај југоисточне Европе, Балкана по неколико аспеката. Прво, у овом делу јесу директно супротстављени интереси и намере по питању контроле територија, у комуникационом смислу, контроли комуникација у Медитерану, приступу нафтним ресурсима на Кавказу, Румунији, Блиском и Далеком истоку. Такође, контрола територија је битна и са становишта установљавања војних поморских и ваздухопловних снага, а као и ослонац за наставак успешних операција обеју страна ка Блиском и Далеком истоку, али и комплетном медитеранском делу, који укључује и Сицилију и Северну Африку, као и Суески канал и Арабијско полуострво. Примарно, са становишта НАТО-а је битно и да јужноевропско-западномедитеранска регионална НАТО групација задржи што је могуће источније и северније снаге СССР-а и његових савезника, а западноевропска група НАТО-а исто задржи наступање СССР-а, што источније од Немачке. Тако се недвосмислено кроз овако

²⁰⁷ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Strategic Intentions of the Soviet Union, pp. 30-36.

разрађен и детаљан Први стратешки концепт НАТО-а види и специфичност и вишедимензионални значај безбедности простора југоисточне Европе.

Документ Д.Ц. 13 *разрађује и регионалне процене* за одбрамбене активности сваке НАТО регионалне групе за планирање и кроз овај сегмент се дају прецизније смернице и процене за сваки регион посебно, укључујући његове специфичности, а на чему је неопходно базирати одбрамбене концепте и циљеве посебно, зависно од њих. Западноевропски регион се у овој процени цени као регион са „стратешком вредношћу”, базирано на његовим материјалним ресурсима и централном географском позицијом, а његова окупација или заузимање од стране непријатеља би водило „великој али можда и одлучујућој победи” непријатеља. Из тог разлога се посебно наглашава значај стратешке предности, чијим заузимањем би непријатељ концентрисао „голему” стратешку надмоћ. Супротно томе, даје се *исто процена да би „задржавање” овог простора под контролом НАТО-а обезбедило најбоље капацитете, постројења, у смислу „лука, комуникација, аеродрома, обученог људства” и другог а за „офанзивне операције” против непријатеља, у чему се не сме изгубити из вида да су последице или „цена одбране” овог простора, много мање, него његов губитак, на начин окупације или заузимања од стране непријатеља.*²⁰⁸ Даје се и нагласак на саме факторе који могу имати значајан утицај на овако процењени значај и последице ратних исхода у подручју западноевропског региона, уз константно наглашавање да је заузимање овог простора „примарни”, базни циљ непријатеља. На одбрану подручја утиче и „успешна одбрана“ Норвешке и Данске, *а посебно Италије, а у случају њиховог пораза, последица би била таква да „одбрана западне Европе не би била могућа”*, а са сасвим другим, позитивним ефектима по НАТО у супротном случају, те у том контексту на основу успешне одбране, постати фактор „који ће обезбедити” услове за „контраофанзивне” операције, односно њихову употребу, како је предвиђено у Првом стратешком концепту. Суштина Првог стратешког концепта за овај регион и његов кључни циљ јесте да се „непријатељ задржи што је могуће даље источно у Немачкој”, ограничити му, односно таквим активностима везати снаге и „оне могућности га у слободи акција”, обезбедити мобилизацију и концентрацију савезничких снага као „потенцијалног појачања одбрамбених снага”, које су већ у дејству и „предузимања” или покретања офанзивних акција. Јужноевропски-западномедитерански регион се у процени

²⁰⁸ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Regional estimates of situation, p. 42.

дефинише као регионално подручје које је одређено, са изузетком алпског појаса, „заједничким географски карактеристикама”, и састављено од већег броја држава, мора и острва, „чврсто повезаног” са западним Медитераном.²⁰⁹ Ове карактеристике дају и значај целокупном региону у смислу да је „алпски бедем” део јужног одбрамбеног положаја Европе као целине, да је северна Африка кључна „логистичка база”, да је западномедитеранско подручје кључно и увезано у одбрамбеним операцијама целокупног регионалног подручја, тако и западне Европе, да је Гибралтар значајан и у смислу повезивања и комуникације са Блиским истоком, да ће италијанско полуострво и острва, у случају окупације и заузимања од стране непријатеља, угрозити „десно крило” одбране западне Европе, као и целокупне операције у овом подручју и подручје у целини. У проценама фактора за ово подручје који могу имати утицај на разматрање регионалне стратегије, стиче се процена да ће неутрална Швајцарска у ситуацији напада на њу, пружити отпор, те и да се њена територија треба узети у обзир као заједничка зона одбране. Ситуација у Аустрији не може бити предвидљива, али се пени да су њени „одбрамбени капацитети у случају сопствене одбране у сваком случају врло мали”. ***Што се тиче Југославије²¹⁰, даје се карактеристика да у случају да „садашњи режим“ настави да буде на власти, да ће у том случају Југославија „пружити отпор”, али да није изгледно да ће он имати снагу, капацитет и бити ефикасан насупрот „снажној совјетској офанзиви у правцу Италије” преко Венецијанског коридора (на енглеском, via the Jave- Venezia Julia corridor, na.a).*** Тршћанска територија, њена позиција на североисточној граници региона, се такође истиче као фактор „који се мора узети у разматрање” о питању њеног утицаја на савезничку стратегију за одбрану овог подручја. ***По процени, даље се истиче да ће Совјети настојати да стекну „приступ Албанији, кроз Југославију и Грчку” а са задатком за „кориштење” база у Албанији које су на обали Јадранском мора (тима и Средоземног). Такође, тренутни режим у Грчкој, који није наклоњен СССР-у, ће „извесно бити нападнут од СССР-а” чији циљ ће бити да заузме и користи њене поморске и ваздухопловне базе, као и обалу Јадранског и Јонског мора.*** Из наведене процене, као и одређивања фактора који могу имати утицај на дефинисање елемената регионалног одбрамбеног концепта, дају се и елементи и циљеви

²⁰⁹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Southern European-Western Mediterranean Region, p. 45.

²¹⁰ Види: Павловић М.. ДОКУМЕНТА ЦИА о Југославији: 1948-1983, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, 2009., стр. 38-63.

стратешког концепта за регион.²¹¹ Ови циљеви су базирани на задацима у вези са координацијом и увезаности операција са Регионалном западноевропском групом, подршци Швајцарској у функцији целокупне заштите интегритета региона, задржавање непријатеља, у крајњем, у подручју италијанско-аустријских Алпа, те уз сарадњу са снагама западне Европе у ширем региону, да се „обезбеди могућност” будућих офанзивних операција против „левог крила совјетских снага”, ангажованих у централној Европи. Такође, као циљ се предвиђа и „подршка могућем отпору” Југославије, а у функцији задржавања совјетских снага „источно”, а што је могуће даље. Потребна је употреба резервних снага у подршци главних снага у подручју региона Алпа, ангажовање сопствених ваздушних снага по потреби и „масивни ваздушни контраудари” у функцији заустављања почетног напредовања снага СССР-а, као и у подршци операција копнених снага, укључујући ту и подршку од стране поморских снага. Посебно се наглашава да се целокупној групи мора дати подршка по питању спречавања „ваздушног и поморског десанта” на Јадранску обалу, као и адекватна ваздухопловна подршка „кључним поморским лукама и ваздухопловним базама” у северној Француској, Италији и северној Африци, као и заштита поморских линија у Медитерану, посебно на „релацији Исток-Запад”. У постизању ових циљева, регионалној групи се скреће пажња да се искористе сва „ограничења”, у било ком смислу, политичком, психолошком или економском СССР-а и његових савезника.²¹²

Разрађује се идентична структура елемената одбране, процене значаја региона, потом фактори који утичу на стратегију планирања одбрамбених припрема, стратешки концепт, елементи и циљеви одбране, и за остале регионалне центре (подручја) одбрамбеног планирања НАТО-а, односно и за Северноевропски регион, Северноатлантски океански регион и Канадско-САД регион.²¹³

У самим закључцима овако разрађених елемената одбрамбеног планирања на регионалном нивоу **дају су глобалне оцене да се три „европска региона морају сматрати” као један ентитет у смислу географског положаја и тампон зона, која је директно изложена „истоку” НАТО подручја**, те последично, да се „посебан значај” мора дати „правовременом ојачању” тих региона, да Канадско-САД група има базни

²¹¹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Strategic Concept and Objectives of the Region, p. 46.

²¹² Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Strategic Concept and Objectives of the Region, p. 47.

²¹³ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Northern European region, North Atlantic Ocean region Canada-U.S Region, pp. 48-54.

капацитет за офанзивна дејства, појачања и подршку, као и логистички потенцијал, а северноатлантска група, базна средства за „контролу и обезбеђење” океанских линија комуникације.

У овом документу, Д.Ц.13, детаљној разради Првог стратешког концепта НАТО-а, дат је и Нацрт плана за одбрану северноатлантског подручја, који се односи само на прву фазу операција, дефинисаних у пређашњем делу 5. Одбрамбене политике и концепта операција, односно, односи се само на „дан Д”, стабилизацију почетне совјетске офанзиве која укључује и иницирање савезничке ваздушне офанзиве, а како је и тада дефинисано, наредни, пратећи планови за остале фазе, 2, 3 и 4 се могу у потреби и постепено развијати, вероватно имајући у виду развој ситуације на војиштима. Планирање за ову прву фазу операција је кроз Нацрт подељено у три шире категорије, одбрана подручја Атлантског пакта (примарно одбрана Европе и северне Африке), одбрана северноамеричког подручја (примарно одбрана кључних поморских и ваздушних линија комуникације, као и одбрана територија), те кроз захтеве који су потребни да буду испуњени до 1954. године (првенствено о питању снага, опреме и средстава) који су дати у прилогу. Одбрана Европе се и у овом Нацрту сагледава колективно и подразумева да сва три регионална подручја Европе директно „додирјују, сусрећу исток” од северноатлантског одбрамбеног подручја. *Првенствени циљ европских региона или одбране Европе у целини, а у овој првој фази, јесте да „у складу са елементима установљеним у сопственим детаљним плановима” задржавају непријатеља, успоравају напредовање и обуставе његово напредовање.* Савезничке операције с тим циљем „ће бити условљене са тренутном ситуацијом на самом почетку рата”, а совјетски капацитети, могућности ће у почетку довести у генералном смислу „европске регионе у дефанзивну ситуацију”, с циљем одбране територија, капацитета за ратну производњу и за мобилизацију потребних снага у функцији стабилизације стања насталог совјетском офанзивом. Потврђује се, као кључни задатак и циљ, да европске снаге, региони, морају да „зауставе непријатељско напредовање, што је могуће даље на истоку”, коришћењем пуних маневарских, мобилних и офанзивних операција и акција „када год то услови дозвољавају”. *С обзиром на то да одбрана северне и јужне Европе лежи на „морским крилима одбране”, исто захтева заштиту ових крила, обезбеђење од одговарајућих поморских снага.*²¹⁴ Задатак успешности

²¹⁴ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, The Defence of Europe, p. 56.

одбрамбених копнених операција на „источном фронту” мора бити постигнут довођењем непријатеља у „офанзивно-дефанзивну позицију коју ће апсорбовати, а што ће утрошити максималне непријатељске капацитете и отупити његову почетну иницијативу”, а такав приступ ће захтевати нужност кориштења читавог низа фортификацијских препрека, користећи „сваку постојећу утврђену одбрамбену позицију”, као и развој „модерних противтенковских средстава” и опреме приоритетно, а све у функцији помоћи савезницима у „ублажавању бројчане надмоћи Совјета”. Генерални план о питању ваздушних операција и циљева у европском региону је „постизање ваздушне надмоћи, а на начин да се првенствено, путем примарног задатка да се „постигне ваздушна надмоћ изнад регионалних подручја са задатком да се обезбеди одбрана снага, кључних центара и линија комуникације”. Испуњењем овог задатка обезбедили би се услови савезничким снагама, флоти, индустрији и цивилној популацији за „вршење њихових задатака” без „непотребног ометања” са непријатељским ваздушним нападима. Ове операције ће неизбежно „бити дуготрајне и континуиране”, и кључно је да савезничке операције буду офанзивне од самог почетка, и морају „бити извршене и на непријатељској територији”, нападајући непријатељске „аеродроме и авионе на земљи”, инсталације за снабдевање, складишта, и циљеве унутар могућег радијуса, а што ће допринети „умањењу непријатељске ваздухопловне снаге”, као и операцијама узнемиравања, значи више психолошке природе. Ове активности морају бити увезане са копненим снагама, и подржане са „дневно-ноћним ловцима пресретачима”, блиско увезане са тактичким ваздухопловним снагама, подржане противваздушном одбраном, радарским системима и системима за узбуђивање, како би се „максимална ефикасност постигла са минималним ангажовањем снага”, а такође се мора посветити пажња у пружању ваздушне подршке и помоћи копненим снагама.²¹⁵ У делу у којем се дефинишу елементи одбране на мору констатује се да одбрамбена крила европских региона „леже на океанским подручјима”, те да је потребно обезбедити њихову безбедност и одбрану. Одбрана ће се вршити на начин „заштите пловидбе” дуж линија комуникације, укључујући „кључне луке и базе”, те стога везе између матичног дела Француске и његових северноафричких територија „потпадају под примарну одговорност Француске”, а што је кључно за извођење операција у западноевропском и јужноевропском региону. Такође, задатак поморских снага у

²¹⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Operations in the air, pp. 58-59.

европској одбрани је и „одбрана приобалног појаса, мореуза и ваздушно-поморских прилаза” дуж океанске линије Европе, од Скандинавије до Сицилије, те дефанзивне операције против „поморског десанта”, као и операције које ће ставити под контролу подручја на којем непријатељска флота или подморнице могу на неки начин да изводе активности. Такође, предвиђени су и офанзивни задаци, као што је уништавање непријатељских бродова и поморског транспорта, борбених поморских снага, утврђења, линија комуникације, подршка копненим снагама на источном фронту у „зони обалног подручја са поморским, ваздухопловним снагама, као и вршење одговарајућих „лимитираних операција командоса” против непријатељских подморничких база и осталих инсталација, утврђења и опреме, која су претња НАТО подручју. Даље, планови дају задатке у планирању система праћења конвоја, са „посебним нагласком на западномедитеранске линије комуникације”, те обезбеђења „непосредног праћења конвоја”, првенствено у сврху заштите од подморничког дејства непријатеља, а у том циљу је потребно и обезбедити одговарајуће противподморничке снаге, као и „свеукупну противподморничку координацију између европских региона”, која ће заједно са омерима планираним од стране Северноатлантског океанског региона бити у функцији отклањања „свеобухватне опасности” од совјетских подморничких дејстава.²¹⁶ Операције у северној Африци, заштита овог подручја, луке у јужној Француској и на Корзици су укључене „у свеобухватне одбрамбене планове Француске”.²¹⁷

По идентичној методологији, нацрт плана за одбрану северноатлантског подручја је сачињен и за северноамеричко подручје, са тежиштем на задатке одбране у кључним морима, заштите океанских линија комуникације, одбрана ресурса, офанзивној и дефанзивној контроли, одбрани територија, као и захтевима за потребним снагама за извршење наведених задатака.²¹⁸

Може се видети, кроз овако дефинисане задатке у Нацрту плана одбране за подручје Северноатлантског пакта, да се детаљније разрађују елементи Првог стратешког концепта, путем установљених органа НАТО-а, Одбрамбеног комитета, Војног комитета, Сталне групе и Регионалних центара за планирање, те да су у врло кратком року припремљени квалитетни елементи одбрамбене политике, процена мера задатака и захтева за успешно

²¹⁶ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Operations at Sea, Convoys, pp. 59-60.

²¹⁷ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Operations in North Africa, p. 61.

²¹⁸ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, North American Area, pp. 62-65.

вршење мисије НАТО-а. *Од оснивачког акта, који је потписан 04. априла 1949. године, на путем иницијалних докумената и паралелног уређења организационе структуре, те усвајањем Првог стратешког концепта НАТО-а Д.Ц. 6/1, паралелним радом на изради стратешких смерница, дошло се већ 01. априла 1950. године до овог документа Д.Ц.13, који је имао врло комплексан, интегрисан, детаљан, разрађен и поверљив карактер, као реална и практична основа одбрамбене политике НАТО-а. Значи, у непуних годину дана дошло је до суштинске и организационе инструментализације НАТО-а у пракси, а базирано на Првом стратешком документу и актима произишлим из њега, те плановима и проценама за средњорочни период до 1954. године, када планови, снаге и неопходне потребе у организационом, материјалном и логистичком смислу, генерално, треба да буду комплетирани и доведене на пројектовани ниво. У том смислу се и у документу Д.Ц.13, у последњем делу Нацрта плана одбране, дају и пројектоване потребе, захтеви у смислу, снага, средстава која су потребна као подршка одбрамбеним плановима са роком до 1954. године.²¹⁹ *Из разлога тајности и поверљивости ових података, доступни документ има ограничења и даје само општу слику, уз нумеричко одређивање потребних квантитативних показатеља, за базне групе, поморске, копнене и ваздушне снаге.**

Избијање рата на Корејском полуострву у јуну 1950. године доводи до повећања тензија у укупним хладноратовским односима, и овај догађај је, након совјетске блокаде западног Берлина из 1948. године, имао значајне импликације и на саму еволуцију и односе НАТО-а према новонасталој ситуацији и условима.

4.2.2. Други стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција

Тако је опасност од евентуалног преношења сукоба на идеолошкој основи или уопштено сличан сценарио у Европи убрзао активности унутар самог НАТО-а по питању организационих и других мера, у функцији јачања сопственог капацитета. Тиме се вршила његова адаптација, која је у формалном смислу ишла и ка стварању новог стратешког концепта, другог по реду, као нужној последици еволуције НАТО-а. Такође, у ранијим

²¹⁹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Requirements to meet 1954 Defence Plan, p. 66.

елаборацијама је споменута непосредна веза између глобалних геополитичких односа, доктрина и концепата, који су били са једне стране, теоријска основа тих односа, а на другој и нужна еволуција базирана на брзим и непредвидивим променама, у врло кратком периоду. Централна улога Западне и Источне Немачке је била у самом геополитичком фокусу хладног рата, у његовој почетној фази, али и у целокупном периоду трајања хладног рата. Наравно, не сме се изгубити из вида улога и позиција Немачке у историјском контексту, а у раду је било елаборација и на ову тему, као и њена улога у стварању идентитета, и уопште интегрисања Европе током савремених, послератних односа, насталих после II светског рата. Доктрина САД и западних савезника, пре свега Британије и Француске, је стога била идентична, иако различита по питању узрока у приступу, као и потреби за наступом у правцу прво, укрупњавања окупационих зона, а потом формалног установљавања Западне Немачке²²⁰, односно Савезне Републике Немачке (СР Немачка) 23. маја 1949. године. Западна или СР Немачка је на овај начин постала и „суштинска отпорна тачка” западних доктрина, а потом је настанком НАТО-а стављена у фокус, како кроз Стратешки концепт, тако и кроз пратећа документа, у којима се одбрана Европе управо базирала на одбрани њеног централног дела. У тим одбрамбеним проценама и плановима СР Немачка је имала централно место, а такође, и место „доказивања идеолошке супремације Запада”, над конкурентском идеологијом комунизмом, посебно од када је комунизам, након грађанског рата у Кини постао доминантан и у највећем делу Азије, али са психолошким и практичним импликацијама на глобалном нивоу. Нова опасност, стратешки конфликт, иако је он представљен као регионални-корејски сукоб, је имао директне импликације у глобалним односима и последично на геополитичке инструментарије, тиме и пре свега, НАТО. Процене у смислу да би ширење или успех интервенције Северне Кореје дали повод или на другој страни били „повољан тренутак” за сличну акцију СССР-а у Европи примарно су утицале на планере, као и на стратешке потезе и одговоре западних сила. У пракси су импликације биле конкретизоване кроз рад на модификацији организационе структуре НАТО-а, планова и интегрисању Савезне Републике Немачке у формални однос са НАТО-ом, у функцији заједничке одбране као и непосредни кораци који су водили оснажењу НАТО-а у стратешком смислу, путем формалног пријема Грчке и Турске у НАТО. Овај корак се

²²⁰ Види: www.nationsonline.org/oneworld/History/Federal-Republic-Germany-history.htm.

може посматрати као важан у даљем дефинисању геополитичке и геостратешке важности југоисточне Европе у безбедносном смислу и као потврда повезаности доктринарних приступа Запада (пре свега САД) комбинацијом економских - Маршаловог плана, политичких и безбедносних мера за инструментализацију геостратешког позиционирања, пре свега уз помоћ НАТО-а, у Европи, као централној зони интереса, латентног али и реалног глобалног сукоба. Ова процењена, у хладноратовском периоду европска или евроазијска зона, у којој југоисточна Европа има значајно место је била „константан фокус” и путем еволуције НАТО-а, а првенствено на начин прилагођавања и измена кроз његове стратешке концепте. У овом смислу су предузети и кораци у самој пракси НАТО-а. На својој четвртој седници Северноатлантског савета, која је одржана између 15. и 18. маја 1950. у Лондону, донесен је Финални коминике, који је имао неколико битних одлука и смерница за даље обликовање и функционисање НАТО-а, базирано на већ споменути новим околностима.²²¹ У Коминикеу се, од стране министара дванаест чланица НАТО-а потврђује да „само слободна друштва могу појединцима гарантовати економско-социјални бољитак”, и да министри остају „спремни да прихвате сваку могућност” за истинско и дугорочно разрешавање међународних конфликта „али како до сада неке државе нису спремне да сарађују на бази једнакости и заједничког уважавања”, Северноатлантски савет верује да „одржавање мира и одбрана слободе захтевају организацију адекватне војне одбране”, те су државе чланице НАТО-а, у складу са тим решене да „изграђују систем одбране, опремљен модерним наоружањем и капацитетима”, а који може да отклони било какву унутрашњу или спољну опасност усмерену против њих. У смислу адекватног организационог унапређења НАТО-а, Савет је дао одређене стратешке смернице које треба реализовати.

Колективна одбрана и њено јачање је, као што је и видљиво кроз смернице и одлуке Савета НАТО-а, био примарни циљ еволуције и мера које су је пратиле, у овом врло интензивном и комплексном периоду геополитичке конфронтације. Ново заседање Северноатлантског савета одржано је већ од 16. до 18. септембра 1950. Године. У Финалном коминикеу²²² издатом од стране председавајућег, истиче се да је Савет одржао тродневни састанак „посвећен” дискусијама „о најзначајнијим питањима представљеним са хитном потребом за јачањем колективне одбране”, те да су дискусије биле базиране на

²²¹ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17207.htm.

²²² Види: www.natoint/cps/en/SID-D_57A25A9-B3E781FO/natolive/offical/_texts_17159.htm.

„питањима од далекосежног значаја”, а што захтева примарно оснивање, у што краћем року „интегрисаних војних снага за одбрану слободе у Европи”. Такође, расправа је посвећена и питањима која се односе на „карактер снага и њиховог учешћа”, као и структуру снага и њихову „војну организацију”, питањима снабдевања неопходним ресурсима и сировинама као и питањима финансија. С обзиром на комплексност ових питања, министри су закључили „да ће се хитно консултовати са њиховим владама” с циљем што бржег доношења одлука о њима. Исто тако, разматрано је и питање „учешћа СР Немачке у одбрани западне Европе”, а председавајући је задужен да, већ у року од две недеље, по завршетку ових консултација, закаже нови састанак Савета.

У складу са наведеним, нова седница Северноатлантског савета одржана је 26. септембра 1950. године. Са ове седнице издат је и Финални коминике.²²³ У Коминикеу се истиче да су након консултација, са својим владама, министри путем Савета „усагласили установљивање интегрисаних снага под централизованом командом” у што скоријем времену, а на следећим принципима: „снаге ће бити организоване под окриљем НАТО-а” и биће субјект „политичког и стратешког усмеравања” од стране одговарајућих агенција НАТО-а, снаге ће бити „подређене врховном команданту”, коме ће бити додељено довољно овлашћења и „ауторитет” с циљем да обезбеди „да националне снаге претпочињене под његову команду” буду организоване и увежбане као „интегрисане снаге” у време мира, као и у случају рата. Даље, дефинише се да ће „Врховни командант бити подржан Међународним штабом” који ће бити састављен од свих представника земаља, чије ће снаге бити додељене овим „интегрисаним снагама”, те да ће, до постављења Врховног команданта бити постављен „Начелник штаба који ће имати одговорност за обуку и организацију” снага. У документу се дефинише и да ће „одговорност за стратешко управљање” интегрисаним снагама имати Стална група Војног комитета НАТО-а. На крају, закључено је да коначна одлука о „формирању интегрисаних снага” мора сачекати препоруке Одбрамбеног комитета, првенствено о питању организације снага, те о питању промена и поједностављења у војној структури НАТО-а. Савет је дискутовао о „коришћењу немачког” војног потенцијала и ресурса, у смислу „скоро изражених ставова демократског вођства Немачке”, и постигао договор да „Немачкој треба да буде омогућено да пружи своје учешће у грађењу одбране западне

²²³ Види: www.natoint/cps/en/SID-D-57A25A9-B3E781FO/natolive/offical/_texts_17158.htm.

Европе". Окупационе силе, које су изучавале ово питање, „замолиле су Одбрамбени комитет” да у што скоријем времену предложи методе којима би „Немачка могла на користан начин дати свој допринос”.

Базирано на закључцима Финалног коминикеа, са ове седнице, 18. и 19. децембра 1950. године, одржана је наредна седница Северноатлантског савета. У Финалном коминикеу²²⁴ са овог заседања истиче се да је Савет, у складу са препорукама Одбрамбеног комитета „комплетирао договор инициран у септембру” за „**успостављање интегрисаних снага у Европи**”, под „**централизованом командом**”, као и да ће све снаге бити састављене од „континентна влада земаља чланица”. Такође, Савет је „јуче једногласно одлучио” да пита председника САД да на располагање да *генерала Двајта Ајзенхауера* (Dwight D. Eisenhower), како би преузео функцију Врховног команданта у Европи. У складу са „одговором председника САД”, који је генерала дао на располагање, „**Савет је поставио генерала Ајзенхауера као Врховног команданта**“. Он ће, у складу са одлуком, „преузети команду и успоставити штаб у Европи” почетком наредне године. Имаће „надлежност за обуку националних јединица придодатих његовој команди” и да „организује њих у ефикасне, интегрисане одбрамбене снаге”, а биће подржан са „Међународним штабом”, састављеним од представника земаља које су „претпочиниле” своје јединице интегрисаној команди. Даље, базирано на намери да се „поједностави структура” НАТО-а у смислу ефикасности, те уз сарадњу Савета заменика и Одбрамбеног комитета, 18. децембра су предузете мере „за успостављање Одбрамбеног одбора за производњу” са већом снагом него Одбор за војну производњу и снабдевање, који престаје да ради, те је нови одбор „у обавези да прошири и убрза производњу” унапређујући заједничко коришћење индустријских капацитета земаља чланица НАТО-а. На овој седници је разрађена и опција укључивања СР Немачке у одбрану западне Европе. Савет је „једногласно постигао договор” о питању учешћа које Немачка „може преузети” у колективној одбрани, а учешће Немачке ће „ојачати одбрану Европе” без мењања, у било ком смислу, „чисто дефанзивног карактера” НАТО-а, те је Савет позвао Француску, САД и УК да у даљем непосредном контакту сагледају ово питање са владом СР Немачке. Установљавање интегрисане команде и Главног штаба савезника у Европи било је завршено 02. априла 1951. године, **установљавањем Савезничке команде у Европи (АСЕ), са генералом**

²²⁴ Види: www.natoint/cps/en/SID-D-57A25A9-B3E781FO/natolive/offical/_texts_17185.htm.

Ајзенхауером на челу и активирањем „новог штаба”, Врховног штаба савезничких снага у Европи (СХАПЕ), и ови „нови штабови” су преузели активности и одговорности три регионалне европске групе за планирање, које су истовремено и распуштене.²²⁵

Уз наведене активности, које су се одвијале о питању политичко-организационих мера унутар НАТО-а, текле су и континуиране активности о питању модификација и адаптације самог Стратешког документа, односно изради „пратећих и докумената и планова подршке”, односно документа Д.Ц. 6/1 од 01. децембра 1949. године.

Из наведеног се може видети интензивна активност НАТО-а, активирање његових организационих делова, Сталне групе, Војног и Одбрамбеног комитета, као есенцијалне подршке раду Савета, али и модификације Првог стратешког документа и еволуција НАТО-а у целини а базирано, преваходно, на доктринарним и геополитичким ставовима кључних земаља и сила, чланица НАТО-а. Вероватно је овај интензитет и комплетан приступ био главни чинилац да је кључни, пратећи документ Д.Ц.13, који детаљно разрађује Први стратешки концепт, био већ 01. априла 1950. године усвојен, значи непуну годину након формирања НАТО-а. Тако се за једну годину постојања НАТО-а постигао висок организациони, али и суштински ниво и капацитет, а нови услови су даље наметали и условљавали наредне нужне кораке у еволуцији и константном прилагођавању геополитичким процесима, догађајима, али очигледно, и дуготрајној конфронтацији са СССР-ом у идеолошком, доктринарном, односно геополитичком и безбедносном смислу.

О питању даље адаптације и оптимализације у односима, чланице НАТО-а су 19. јуна 1951. године у Лондону потписале Споразум страна, чланица НАТО-а о питању статуса снага.²²⁶ Споразум је оквирно дефинисао „услове” под којима снаге „одређене чланице” могу бити послане „у складу са споразумом” да „врше службу на територији” друге државе чланице НАТО-а. Имајући управо у виду да до тадашњег периода „услови” под којима се упућују снаге и „статус снага” није био дефинисан међусобним споразумом, а степен потребе и еволуција НАТО-а, у смислу стварања „интегрисаних одбрамбених снага”, су били у замаху, било је суштинске основе за овакав формално-правни аспект уређења односа али и учвршћивања веза и субординације унутар самог НАТО-а.

²²⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf, p.15.

²²⁶ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17265.htm.

НАТО је настављао са даљим политичким консултацијама и јачању политичких и стратешких односа у широком спектру. *Може се рећи, у правом смислу, да је ово била стратешка геополитичка инструментализација НАТО-а, као кључног западног инструментарија у сукобу са СССР-ом, као значајног средства новог геополитичког, глобалистичког концепта САД, дефинисаног кроз Труманову политику.*

Северноатлантски савет је одржао своју следећу седницу између 15. и 20. септембра 1951. године. На наведеној седници **су први пут заједнички присуствовали министри спољних послова, одбрана и финансија (економије).** У Финалном коминикеу²²⁷ са ове седнице се истиче да су размењени ставови о питању глобалне „светске ситуације” и да се констатовало „растуће поверење и снага атлантске заједнице у свету са континуираним тензијама”. Савет је на овој седници био информисан од стране окупационих сила о „прогресу у разговорима” усмерених у правцу „установљавања нових односа” са СР Немачком, као и о изјави три министра иностраних послова после њиховог састанка у Вашингтону (мисли се на министра иностраних послова САД, УК и Француске, па.а.) у којој **„они поздрављају план за Европску одбрамбену заједницу у коме би Немачка имала свој удео”, те да Савет, у смислу разматрања „безбедности” НАТО подручја, сматра да би се он „оснажио” приступањем Грчке и Турске НАТО-у.** У овом смислу, Савет се усагласио да „у правну процедуру одобравања”, ставе приступ Грчке и Турске НАТО-у, упуте на „одобравање својим националним парламентима”, те на крају, да питање приступања НАТО-у „Краљевине Грчке и Републике Турске” треба да „буде на дневном реду у што скоријем времену”. Савет је разматрао и „извештаје војних и цивилних структура” НАТО-а: извештај Сталне групе о „установљавању и развоју интегрисаних снага”, под командом генерала Ајзенхауера, Одбора за производњу о питању „проблема у даљем развоју производње” и мерама за „решавање тих проблема”, Одбора за финансије и економију, који је презентовао извештај, анализу економских и финансијских утицаја на одбрану НАТО-а са „посебним нагласком на праведну расподелу учешћа о питању насталих потешкоћа”.

С циљем даљег организационог и практичног јачања, те поједностављења у функционисању, чланице НАТО-а су 21. септембра 1951. године у Отави потписале

²²⁷ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts/17249.htm.

посебан *Протокол о статусу НАТО националних представника и међународног штаба*.²²⁸

Протоколом се дефинише статус Међународног штаба и представника земаља чланица у вршењу њихових функција и испуњавању задатака, а о питању административних и правних механизма заштите, као и „имунитета и привилегија” за припаднике штабова и представнике земаља, као и „правни статус” који ће им омогућити „капацитет закључивања уговора”, те управљања и располагања „покретном и непокретном имовином” и њен имунитет. *Еволуција НАТО-а је ишла даље, тако да је 22. октобра 1951. године усвојен Протокол Северноатлантског савеза о приступању Грчке и Турске*²²⁹. У складу са овим протоколом, „влада САД” ће у име НАТО-а, комуницирати са „владама Краљевине Грчке и Републике Турске” и позвати их да приступе НАТО-у, уз представљене модификације које треба да се учине у члану 5. Оснивачког акта, у делу „колективне одбране”, где се „подручје одбране” НАТО-а шири и на територије, копнене и поморске, првенствено Турске, с обзиром на то да Грчка по „географском положају” чини саставни део европског континента, који је „већ инкорпориран” у Северноатлантско одбрамбено подручје. Након ових измена, „Краљевина Грчка и Република Турска” ће свака постати чланом НАТО-а када „депонује приступне инструменте” у влади САД, а у складу са чланом 10. Оснивачког акта НАТО-а.

Интензивне политичке консултације по овом, као и по ширем контексту настављене су на следећој редовној седници Северноатлантског савета, на осмој седници, одржаној између 22. и 28. новембра 1951. године у Риму. У Финалном коминикеу²³⁰, након завршеног заседања, истиче се да је ово „редовни састанак Савета”, базиран на „политици одржавања редовних седница”, објављеног и усвојеног на последњој седници Савета у Отави, а у функцији „размене ставова” и у „развоју што ефикаснијег јединства акција”, на консултативној основи, *те се до парламентарног одобрења у њиховим земљама, позивају представници Грчке и Турске да у својству посматрача присуствују седницама.* Поред примања извештаја „цивилних и војних” агенција и давања „препорука истима”, Савет је од председавајућег и потпредседавајућег Привременог комитета НАТО-а примио информацију о раду Комитета о „питању усаглашавања војних захтева са политичко-економским условима” у европским земљама чланицама НАТО-а. Такође, разматран је и

²²⁸ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17248.htm.

²²⁹ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17245.htm.

²³⁰ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17242.htm.

извештај Војног комитета НАТО-а, који се пре тога „састао у Риму” а о „питањима готовости и ефективности” НАТО снага, по чему је Врховни командант савезничких снага у Европи и његов Начелник штаба дао „усмену информацију”. У складу са овим извештајима, Савет је „донео одлуке” о битним војним питањима. Даље, Савет је примио изјаву „о питању установљене европске одбрамбене заједнице”, и „статуса преговора са СР Немачком”, о питању „уговорног односа који би „заменио стање окупације”. Донесена је Резолуција, у којој се „изражава нада” да ће се на Париској конференцији „завршити ове активности и да ће коначни извештај” о њима бити „припремљен за разматрање на наредној седници Савета”. У Резолуцији се, поред тога, „захтева од надлежних агенција”, да обрате пажњу „на проблеме о питању обавеза и односа Европске одбрамбене заједнице” и НАТО-а, тако да се „дискусија о овом питању мора одржати и окончати” на Париској конференцији. Значајна еволуција НАТО-а је постигнута у наредном, врло кратком временском интервалу и верификована на седници Северноатлантског савета, одржаној од 20. до 25. фебруара 1952. године, а која је одржана у Лисабону. У Финалном Коминикеу²³¹, *издатом по завршетку заседања, констатује се да су „18. фебруара 1952. године Краљевина Грчка и Турска приступиле НАТО-у” и да представници њихових влада пуноправно „присуствују седници”*. Савет је констатовао да је „учињен даљи прогрес по питању краткорочних и дугорочних проблема” са којима се сусреће НАТО и да су „постигнути договори и одлуке” дали резултате у пракси. Савет је примио на знање извештај са Париске конференције о „Европској одбрамбеној заједници” и извештај „окупационих сила” о питању предложених „уговорних односа” са СР Немачком. *У том смислу Савет је „нагласио” да установљавање Европске одбрамбене заједнице потврђује интересе НАТО-а и „усагласио принципе” који треба да усмеравају и одређују односе између предложене Европске одбрамбене заједнице и НАТО-а. Савет је, такође, усагласио да „предложи својим чланицама” и Европској одбрамбеној заједници реципрочне обавезе између чланица те две организације, а што ће подразумевати „ратификацију” од мериторних институција сваке земље, а све ове мере и одлуке су „базиране на уверењу” да НАТО и Европска безбедносна заједница имају „заједничке циљеве” јачања одбране, и да обавезе и релације између ове две организације треба да буду „на концепту две блиско повезане организације”, односно, на истом задатку, унутар*

²³¹ Види: www.int/cps/en/natolive/offical_texts/17303.htm.

оквира у којима „оснажују једна другу”. Савет је предузео „деталну и свеобухватну” акцију, базирану на препорукама Привременог комитета савета, а који се односи на европску одбрану. Одлуке Савета обезбеђују „што скорије грађење балансираних снага”, које треба да „задовоље” потребе „спољње безбедности”, у оквирима сопствених могућности сваке земље чланице НАТО-а. Овакав договор је постигнут на бази да „специфична одбрамбена снага” мора бити обезбеђена током текуће године, а „коначни програми мера” ће бити предузети такође током године са циљем „повећања дефанзивне снаге у наредним годинама”.

Савет је постигао договор „да се копнене и ваздухопловне снаге „Грчке и Турске, претпочињавају НАТО-у и да ће бити под командом Врховног команданта савезничких снага у Европи, САЦЕУР (SACEUR), а непосредно, под командом команданта за јужну Европу. Поморске снаге Грчке и Турске ће на основу ове одлуке остати под командом националних генералштабова „вршећи операције и у блиској координацији” са осталим поморским снагама у Медитерану. Стална група је добила задатак да настави са изработом студије о питању оптималне команде над поморским снагама у Медитерану. С циљем прилагођавања НАТО-а „новим потребама”, нараслих из „развоја својих активности”, Савет је оснажио одлуку о одржавању редовних седница, а на начин номиновања сталних представника и одлучио да установи функцију „**Генералног секретара НАТО-а**”, који ће бити претпостављени „обједињеном Међународном секретаријату”, намењеном да „помаже Савету у испуњавању увећаних обавеза и одговорности”. Такође, Савет је усвојио извештај Комитета атлантске заједнице, који је „установљен на састанку у Отави”, са посебним нагласком о питању „*значаја економске сарадње*”, те „*ширења и либерализације тржишта*”, као и *могућностима за јачу сарадњу са осталим организацијама.*

Организационо и инфраструктурно јачање НАТО-а је настављено интензивном динамиком и даље, *Протоколом о статусу међународних војних штабова* успостављених у складу са одредбама Северноатлантског савеза. Протокол је потписан 28. августа 1952. године у Паризу.²³² На другој страни одвијала се и даља инструментализација еволуције НАТО-а у пракси. У току 1952. године установљена је **Савезничка команда за Атлант и позиција Врховног савезничког команданта за Атлант, САЦЛАНТ (SACLANT)**, те

²³² Види: www.int/cps/en/natolive/official_texts/17300.htm.

је истовремено распуштена Регионална северноатлантска океанска група. На овај начин је постигнута стратешка и суштинска рационализација по броју команди НАТО-а. У односу на ранији период, од постојећих пет Регионалних група за планирање НАТО-а, остала је само једна регионална група и то Регионална група за планирање Канада-САД. Функцију осталих четири, три у Европи преузела је Савезничка команда за Европу, а функцију Регионалне северноатлантске групе за Атлантук преузела је Савезничка команда за Атлантук. У смислу коначне организације и укрупњавања команди НАТО-а, прилагођавања и поједностављења „командног ланца” оперативним структурама, њеним реалностима у односу на постојеће потребе и процене у том периоду, у току 1952. године је формиран Комитет за надгледање поморских и ваздухопловних снага у Каналу (британском, па.а.), који је установљен управо по питању бављења безбедносном проблематиком Енглеског канала и припадајућим обалним водама²³³. На другој страни, пријем Грчке и Турске је захтевао и предузимање мера о питању сагледавања и прављења одређених измена у Првом стратешком концепту НАТО-а. У самом почетку није дошло до битнијих промена у Првом стратешком концепту НАТО-а, Д.Ц. 6/1, али се кроз консултације и дијалог дошло до израде документа завршног документа *Д.Ц. 3/5(Финал)*²³⁴, донесеног 02. децембра 1952. године, од стране Војног комитета НАТО-а. **Документ Д.Ц. 3/5 је постао Други стратешки концепт НАТО-а**, настао на бази протекле еволуције НАТО-а, првенствено одређене геополитичким односима и, понајвише, у том смислу, доктринарним одређењима великих западних сила. На овај начин, нови Стратешки концепт НАТО-а, други по реду од његовог оснивања, је заменио Први стратешки концепт НАТО-а 6/1, донесен 06. јануара 1950. године. Други стратешки концепт НАТО-а, такође, „базни стратешко-политички документ”, даје кључне смернице за даљу разраду „пратећих докумената” и њихову инструментализацију у пракси, на начин разрађивања ових стратешко-политичких аспеката и смерница путем непосредних мера и активности НАТО-а, базирано на процењеним новонасталим, политичко-економским, безбедносним околностима или трендовима. *У Други стратешки концепт НАТО-а се укључују „новоустановљене војне команде”, у одредбама које се односе на надлежности у планирању и извршењу таквих обавеза.* Тако се у члану 2. Стратешког концепта, ревидира део који се односи на „мисију НАТО-а”, као прво у „превенцији рата”,

²³³ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf, p.15.

²³⁴ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521203a.pdf, p.1.

а друго, „у случају рата” да обезбеди „ефикасну употребу војних снага и индустријских капацитета” у заједничкој одбрани, а да „коришћење војних средстава” земаља чланица мора бити ефикасно координисано. Даље, на бази такве координације, заједнички стратешки концепт одбране НАТО-а мора бити „главно начело” за планове Војног комитета и „виших војних команди” и „Регионалне групе за планирање Канада-САД”. Суштински и формално, у тексту овог новог документа се укључује формулација „виших војних команди”, које су у међувремену установљене, као и њихова улога у функцији планирања. Такође, уместо, како је то дефинисано у Првом стратешком концепту, улоге „регионалних група за планирање”, сада се даје улога „Регионалној групи за планирање Канада-САД”, која је једина преостала „Регионална група за планирање”, од претходних пет, као последица, организационих и еволутивних промена у самој НАТО структури али и његовој суштини, од 1949. до 1952. године. По истој методологији, измене су учињене о питању укључивања „виших војних команди и Регионалне групе за планирање Канада-САД” у члану 5. Стратешког концепта, у коме се разрађују одбрамбени принципи НАТО-а. У члану 8. новог Стратешког концепта, који се односи на „мере сарадње”, измена, у односу на Први стратешки концепт, односи се на раније инкорпорирание португалске примедбе из 1950. године, које су путем модификација кроз раније споменуте документе М.Ц. 3/3, те Д.Ц. 6/3, коначно прихваћене као амандмани, те сада уграђене у члан 8., став г., и односи се на „техничке” прецизније одредбе „колективне сарадње” о питању „мера за војне припреме” и „неопходних међусобних уговора” којима ће се ове активности регулисати у колективном смислу. *Врло значајно је истаћи да у овом Другом стратешком документу не долази до промена о питању кључних одредаба војних мера за имплементацију одбрамбеног концепта.* Тако се о питању „базних мера за предузимање” не мењају одредбе, које се односе на употребу атомске бомбе и став а., члана 7., *остаје непромењен у смислу „обезбеђења могућности извршења брзог стратешког бомбардовања, свим могућим средствима и свим врстама наоружања, без изузетка“.* Ово је примарна одговорност САД, уз сарадњу са другим земљама чланицама, „у мери у којој је то могуће”. У делу „заустављања и противудара” у што краћем реалном времену против непријатељске офанзиве на НАТО, почетно „примарно језгро” копнених снага биће састављено од чланица европских држава НАТО-а, док ће остале државе пружити помоћ, са „минималном задршком”, у складу са „свеобухватним плановима”. Исто тако, у ставу ц., члана 7., нема промена у делу о питањима „базних мера”, где се

поново дефинише „што бржа практична неутрализација” непријатељских ваздухопловних операција, те да у том смислу „европске државе” у почетном периоду рата треба да „обезбеде масовну тактичку ваздухопловну подршку и противваздушну одбрану”, помажући другим нацијама, са минималном задршком, у складу са свеобухватним плановима.

Као и у току израде Првог стратешког концепта НАТО-а, стратешки „политички документ” пратиле су активности на „деталној разради” Другог стратешког концепта НАТО-а. Војни комитет НАТО-а је, на својој седмој седници, одржаној 09. децембра 1952. године, донео Одлуку о усвајању амандмана по извештају Сталне групе о стратешким смерницама.²³⁵

На овај начин је делимично измењен припремљени предлог Сталне групе о Стратешким смерницама М.Ц.14/1, *те је усвојен нови документ Стратешке смернице М.Ц. 14/1 (Финални)*. Нови документ је заменио документе 14/1 Стратешке смернице НАТО-а за регионално планирање од 28. марта 1950. године и Средњорочни план НАТО-а за регионално планирање Д.Ц.13 од 01. априла 1950. године, који је био „пратећи документ” Првог стратешког концепта НАТО-а Д.Ц. 6/1. Нови документ 14/1 је био далеко детаљнији него документ М.Ц.14, из разлога што је нови документ укључио доста елемената претходно уврштених у документу Д.Ц.13, укључујући претпоставке, процене непријатељских капацитета и праваца акције.²³⁶ Овако усвојени документ М.Ц.14/1 (Финални) од 09. децембра 1952. године је постао „пратећи документ” Другог стратешког концепта НАТО-а М.Ц.3/5 (Финални) усвојеног 03. децембра 1952. године. У извештају Сталне групе, датог у Прилогу „А” М.Ц 14/1 (Финални), истиче се да је, од своје израде, претходни документ Д.Ц.13 „обезбеђивао основу” за целокупно стратешко планирање НАТО-а, али „протоком времена”, и „развојем догађаја” постало је очигледно, да стратешки планови НАТО-а „морају бити ревидирани”.²³⁷ Такође, истиче се да се у ревидираном документу морају обезбедити „стратешке смернице” за „више команде НАТО-а”, за наредни плански период до 1956. године. Оваква намера је била потребна и настала је као последица промена у командној структури НАТО-а, настанком две нове високе команде, Врховне савезничке команде за Европу и за Атлантук у току 1951. и 1952.

²³⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, p.1.

²³⁶ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf, p.16.

²³⁷ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, p. 2.

године. Имајући у виду промене у „обавештајним проценама”, које су писане пре две године, стратешке смернице захтевају измене, али исто тако се не искључује могућност да поновно буду „ревидиране и пре 1956. године”, ако дође до „значајних новонасталих околности”. *Даље, истиче се да су промене настале „проширењем десног крила Врховног савезничког команданта за Европу”, као последице пријема Грчке и Турске у НАТО и обавезе „одбране немачке територије”, такође битни фактори који су одредили нужност ревидирања стратешких смерница, претходно разрађених у документима Д.Ц.13 и Д.Ц.14.²³⁸ Стратешке смернице у овом новом документу М.Ц.14/1 (Финални) су разрађене кроз два основна дела, Одбрамбена политика и генерални концепт развоја и кроз Стратешке аспекте северноатлантског подручја. Измене које су учињене, у односу на претходни документ Д.Ц.13, се базирају на новим обавештајним проценама „о потенцијалном непријатељу и неутралним силама”, са базном претпоставком „да рат са СССР-ом треба да се деси сваког тренутка, па до краја 1956. године”. У делу „одбрамбене политике” не долази до промена у односу на претходне смернице из Д.Ц.13, у смислу да је у мирнодопско време, одбрамбена политика НАТО-а базирана на „убеђивању СССР-а” да се „рат не исплати” и у случају да се деси „да обезбеди успешну одбрану” северноатлантског подручја. Одређене промене се исказују кроз, више техничке измене става б., члана 2, у коме се говори о потреби „развоја потребних војних снага”, уместо претходно дефинисаних „балансираних војних снага”, али и избацивањем претходне формулације „да се бројчана инфериорност НАТО-а” треба постићи „успостављањем и развојем техничке супериорности”. Новом формулацијом се поједностављује захтев за потребом адекватних снага путем одредбе „постизање и одржавање техничке супериорности свог наоружања”.²³⁹ Оваква измена, не само да има нагласак на „техничку супериорност наоружања”, као адекватног одговора, већ има и везу са претходним дефинисањем захтева за „потребним, захтеваним снагама”. Ово се са једне стране, може тумачити као „широка основа” за усаглашавање планских приступа по „бројности адекватних копнених снага НАТО-а” и дилемама по том основу, а са друге стране, путем „психолошког аспекта”, минимизирања „бројчане инфериорности у људству НАТО-а”, ***наравно пре свега у Европи, али и јачање „људског капацитета” уласком Грчке, а посебно Турске у НАТО,*** као и у крајњем, наглашавања „отклона ка новим, будућим*

²³⁸ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, Report by Standing Group on Strategic Guidance, p. 3.

²³⁹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, Defence policy, pp. 6-7.

доктринама”, базираним на тежњи за употребом стратешког, супериорног наоружања, посебно нуклеарног, на начин његове масовне употребе. У делу процена о „политичком сврставању” појединих земаља, долази до промена у односу на претходне процене из документа Д.Ц.13.²⁴⁰ Према новим проценама, Совјетски блок ће бити формиран од стране СССР-а, Комунистичке Кине, Мађарске, Пољске, Албаније, Чехословачке, Северне Кореје, Румуније, Бугарске, Источне Немачке, Монголије (спољних делова), вијетнамских Минг снага (Viet Minh, енг., па.а). У овом делу, највећа измена, разлика у односу на претходну процену политичког, односно војног сврставања у Совјетском блоку је **„политичко и војно сврставање” Кине у Совјетски блок**. Ово је врло битна измена, првенствено базирана на избијању Корејског рата, 25. јуна 1950. године и улоге Кине у почетној фази рата, али и фазама које су претходиле конфликту и укупним односима од настанка НР Кине и САД. Такође, у **сличном контексту је посматран и вијетнамски Минг покрет (Лига за независност Вијетнама, па.а)**, која је након II светског рата, односно већ 1945. године, успостављањем Демократске Републике Вијетнам, уз подршку Кине, у овом настојању дошао у сукоб и оружани конфликт са Француском и Великом Британијом, по питању статуса Вијетнама као француске колоније. Ценећи ове нове околности и вијетнамски Минг покрет је сврстан у категорију совјетских савезника или како се званично формулише „сателита”. У претходним стратешким смерницама у документу Д.Ц.13, процене су за Кину биле у смислу да ће, у случају рата, „одбити СССР-у обоје, постројења и ресурсе” и за „сопствене потребе”, наставити са „опортунистичком политиком” у функцији своје даље експанзије. Кинески грађански рат и победа револуционарних, комунистичких снага у току 1949. године су свакако били основа за овакву првобитну процену, а новонастали услови и конфронтација у Вијетнаму, континуирано од 1946. године, те посебно Корејски рат из 1950. године су ову „новонасталу реалност” ставили у „политички контекст” јасног сврставања Комунистичке Кине (без Тајвана) и ДР Вијетнама (као вијетнамских Минг снага) на страну, конфронтирајућег, Совјетског блока. Такође, у односу на први документ процена, у новим се цени да ће СССР окупирати или имати право на коришћење база у источној Аустрији, лука Кала (Port Kala, енг., па.а.) у Финској и лука Артур (Port Arthur, енг., па.а.) у Кини. На другој страни, нова процена је да ће **„следеће земље” и њихове „зависне територије”**

²⁴⁰ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, Assumptions, pp. 7-8.

формирати западне силе у рату, НАТО би био проширен са сврставањем Грчке и Турске, али и „другим” земљама, Аустралијом, Латинском Америком, Националном Кином (Тајван), Цејлоном, Новим Зеландом, Западном Немачком, Јапаном и Јужном Африком. У овом делу се јасно и недвосмислено, Западна Немачка сврстава на страну НАТО-а, за разлику од претходних стратешких смерница-претпоставки из Д.Ц.13, где Западна Немачка спада међу земље са „варирајућим степеном” повезаности или са симпатијама према западним савезницима. СР Немачка је постала фокус, или делом централног фокуса у европским димензијама, те је њеним формирањем од стране окупационих зона УК, САД и Француске у мају 1949. године настала нова реалност. СР Немачка се постепено интегрише у НАТО планове и структуре, првенствено путем „политичких одлука” израженим у формалном смислу кроз низ коминикеа НАТО-а у овом периоду, али и кроз конкретне мере у пракси. На овај начин, ово је значајна „практична последица” еволуције НАТО-а у пракси, у периоду између 1949. и 1952. године. Другим речима, путем Првог и Другог стратешког документа НАТО-а, уз пратеће документе и планове, одлуке и примену истих види се јасна инструментализација и еволуција самог НАТО-а, а посебно је то базирано на његовим стратешким концептима. Поред овога, јасно и директно се земље Латинске Америке, Јапан али и Тајван - први пут, Цејлон, Нови Зеланд и Јужна Африка, стављају као савезници у потенцијалној конфронтацији. Из овако јасног дефинисања савезника „који нису чланице НАТО-а“, могу се извући одређени закључци. **Прво**, нови услови одређују и показивање адекватног, најјачег и недвосмисленог одговора, како за спољне, тако и за унутрашње потребе НАТО-а. **Друго**, конфронтација у Кореји и индокинеском подручју, Вијетнаму и кинеска комунистичка револуција, су између осталог, узроци и непосредан повод за прецизно сврставање Комунистичке Кине у „ратни табор” СССР-а али и Тајвана, „признате Националне Кине” на страну НАТО-а.

Поред тога, много јасније, сада готово експлицитно, укључивањем Латинске Америке и осталог новог света (Аустралије, Новог Зеланда), Јапана и Јужне Африке, се исказује „димензија потенцијалног сукоба”, а то је глобални светски рат. Наравно, у томе се види НАТО као кључни инструментариј, а простор Европе као примарна зона сукобљених интереса, конфликта и непосредног рата. Наравно, уласком Грчке и Турске у НАТО на страни савезника додаје се и формални значај простору југоисточне Европе, иначе, већ суштински битном подручју, гледано генерално у оквирима глобалног сукоба, али сада и у

димензији НАТО-а. Овај значај безбедности југоисточне Европе, суштински и формално, се исказује у форми стратешких концепата НАТО-а, те се и види еволуција суштине и форме у трансформацији НАТО-а, базираној на месту и улози југоисточне Европе, у периоду 1949-1952. године. Новим стратешким смерницама се у истом контексту дефинише и да ће „западне силе” имати приступ, барем у почетном периоду, „територијама и ресурсима”, које су под савезничком окупацијом и одређеним „базама и ресурсима у другим земљама”, Трст и западна Аустрија (као окупационе зоне) и коришћење база у Египту, Јордану, Либији, Саудијској Арабији, Ираку, Либерiji, Филипинима.²⁴¹ *Долази и до значајне промене о питању процене понашања, односно сврставања Југославије у случају рата. У првом документу Д.Ц. 13 „није било могуће предвидети сврставање Југославије у случају агресије”, а у новој имамо промену у форми да ће „Југославија, чак и у случају да сама не буде прва нападнута, вероватно, учествовати у акцијама против Совјетског блока, у случају совјетско-сателитске агресије у Европи. Ако буде нападнута она (Југославија, па.а), ће енергично узвратити свим расположивим снагама.*²⁴² СССР и његови савезници се, у делу процене непријатељске опасности, дефинишу као „снажни комплекс” који покрива „огромну копнену масу”, која није „значајно зависна” од поморске комуникације, те да „њихова војна снага” може бити разуђена на околна подручја и „подржана унутрашњим линијама комуникације”. Оваква процена је слична претходној, као и у даљим деловима, где се цени да је предност СССР-а управо у „могућности мобилизације вишебројне војно способне популације”, те да СССР није подложен и посебно угрожен „дејством поморских снага”, поморским операцијама и да имају „надмоћну предност” у копненом вођењу рата. Из тога, *такође, следи слична процена као и у првим Стратешким смерницама Д.Ц. 13, по питању стратегије, првенствено према Европи, Блиском и Средњем истоку.* Према новој процени, ценећи да ће све чланице НАТО-а „бити усмерене” према СССР-у у иницијалној фази рата „дану Д” и да ће употребити „стратешке ваздушне нападе са коришћењем оружја за масовно уништавање”, СССР ће вероватно напасти „само када буде уверен” да има „обострани капацитет”, да „прегази западну Европу, у великој мери умањи ударну атомску снагу и потенцијал мобилизације” савезника, на свим местима. У случају оваквог успеха, СССР би онда био „практично неугрожен” од стране копнених

²⁴¹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, p. 8.

²⁴² Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, Chapter III, Political alignments, 8. g., p. 8.

напада Алијансе и „мање угрожен” на ваздушне нападе Алијансе. *У наставку процене мера, односно операција за постизање ратних циљева СССР-а, долази до неколико корекција у односу на ранију процену.* Наиме, формулација „операција или кампања против западне Европе”, остаје СССР-ов „примарни циљ”, сада се мења *и даје једноставна процена да је „примарни циљ СССР-а заузимање западне Европе”, али и „заузимање јужне Европе” и појединих подручја Блиског истока.* Такође, у новој процени се дефинише и намера „неутрализације и заузимања УК”, док се у претходној процени процењују само „ваздушне операције бомбардовања британских острва”. Даље, још специфичније се конкретизује нова процена у смислу да је циљ СССР-а „разарање војног потенцијала Северне Америке”, *што је радикална измена, док се у претходним Стратешким смерницама из Д.Ц. 13, процењују „напади на кључне циљеве у Канади, Аљасци и САД”.* У новој процени се истиче „неутрализација стратешких ваздушних база посвуда” од стране СССР-а, а што је разлика у односу на стару процену, у којој се цени да ће СССР вршити „ваздушне нападе против савезничких база” не специфицирајући и дајући овако широк и суштински различиту процену неутрализације ваздушних база посвуда.²⁴³ У новој процени је евидентно да се експлицитније и у радикалнијем смислу цене операције и намере СССР-а. Кроз давање нове процене „заузимања” или „гажења” - у војном смислу, заснивају се и мотиви условљени новонасталом ситуацијом у Европи, односно са формалним приступањем Грчке и Турске НАТО-у, формирање СР Немачке и њена „центрифугална функција” у креирању „Европских одбрамбених снага и капацитета”, конфликт на релацији Југославија - СССР, и „приклањање Југославије западном блоку”. Ове процене, које су попратиле еволуцију у геополитичком смислу су базиране и на ширењу, експанзији комунизма, учвршћивању комунистичке власти у Кини и ширењу утицаја НР Кине, у индокинеском подручју, и посебно на самом Корејском рату. *Посебно, целокупно „убрзање” европске димензије одбране и „интеграционих процеса” у безбедносном смислу су очигледно имали вишедимензионалне узроке, али се засигурно може истаћи, примарни фокус западних сила, пре свега Европе, и НАТО-а у целини, на европском, али и евроазијском континенту. Улога југоисточне Европе, њена геополитичка димензија се и у овом сегменту јасно профилише.* Наравно, никако не треба изгубити из вида јачање СССР-а у технолошком и генерално у погледу развоја

²⁴³ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a_521209a.pdf, Estimated Enemy Threat, pp. 8-9.

софистицираног, нуклеарног, као и стратешког ракетног потенцијала, у периоду 1949-1952. године, а са тенденцијом даљег јачања и модернизације. У овом смислу се у новој процени, по питању употребе наоружања, истиче „да сви типови оружја, без изузетка”, могу бити коришћени „са обе стране” и да ће већа могућност „коришћења оружја за масовно уништење” и „унапређење средстава за његову употребу” од стране СССР-а, у периоду 1954-1956. године „нужно захтевати” поновну процену захтева за „успешну одбрану НАТО подручја”. Исто тако, цени се да су копнене снаге НАТО-а у „данашњем тренутку далеко од неопходних”, те да не сме бити одступања од „њиховог планираног јачања”. Ово се мора посебно односити на питање „резервних снага” и јачања њихових капацитета. *У овим другим Стратешким смерницама, свеобухватни стратешки циљ у рату од стране НАТО-, остаје, углавном, исти, као и у првом „свеобухватном Стратешком концепту”.* Циљ рата је у новом документу, са минималним додатком да поред „обезбеђења одбране НАТО подручја”, успоставља се и „*сарадња са средњоисточним одбрамбеним организацијама*”. Циљ је да се „у почетним офанзивним дејствима, првенствено ваздушним” али и „истовременим извођењем ваздушних, копнених и поморских операција” с циљем заштите северноатлантског подручја и „осталих кључних подручја” обезбеде услови за настављање рата. Генерално и у овом новом документу **остаје исти стратешки циљ**, а то је да се „уништи воља и капацитет СССР-а и његових сателита у исплативост вођења рата”.²⁴⁴

У новом документу је дошло до промена у делу, који се односи на „фазе операција”. Наиме, и даље остају „четири основне“ фазе операција НАТО-а, као и у првим Стратешким смерницама, из документа Д.Ц. 13. Смернице и мере за предузимање акција у Фази 1, у новом документу, „Дан-Д”, остају исте, а односе се на „почетну совјетску офанзиву”, а фаза подразумева и „непосредни почетак савезничких ваздушних напада”. Такође, нема промена у односу на Фазу 2 и Фазу 4. До промене је дошло у дефинисању Фазе 3, која је у првобитним Стратешким смерницама подразумевала „савезничко почетно предузимање” већих борбених „офанзивних операција”, до „постизања совјетске капитулације”. У новој процени, путем нових Стратешких смерница, *трећа фаза подразумева „веће војне операције од стране савезника”, али без дела у коме се истиче крајњи циљ „совјетска капитулација”*. Ова измена се може тумачити на начин

²⁴⁴ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, Overall Strategic Aim, p.10.

поједностављења дефиниција, с обзиром на то да у четвртој фази, путем непромењених одредаба, остаје на снази дефинисање „наставка савезничких операција с циљем постизања коначног циља”, *тако да настала промена може бити обухваћена овако широко дефиницијом*. Такође, нови документ потврђује претходно дефинисан генерални приступ, уз одређену модификацију. У новом Другом стратешком документу остаје одређење „обезбеђење савезничких способности извршења брзог стратешког ваздушног напада, *свим расположивим средствима и свим типовима наоружања*”, али *без додатка, а како је то стајало пре, „без изузетка”*. Ово је значајно за уочити, посебно, ако се има у виду да је претходна, шира формулација, са додатком „без изузетка”, била компромисно решење након низа консултација али и настала као концесија²⁴⁵ на састанку министара одбрана приликом усаглашавања Првог стратешког документа Д.Ц. 6/1, 01. децембра 1949. године. На овом састанку дошло је до припреме радног текста Д.Ц.6, који је донео Војни комитет НАТО-а на седници 29. новембра, у коме се као једна од базних војних мера за „имплементацију одбрамбеног концепта”, подразумева „употреба атомске бомбе”. Садашњом, новом рестрикцијом формулације, а која је била базирана и на делу „без изузетка”, *можемо доћи до закључка да се овај сегмент посматра у контексту „његовог подразумевања”, да је мера „употреба атомског оружја”, инкорпорирана у широку, скраћену, формулацију „коришћењем свих могућих средстава и свих типова наоружања*”. Ово је логична претпоставка, с обзиром на то да, првенствено, САД никада нису наговестиле могућност одустајања од употребе атомског наоружања. Управо на „потенцијалу атомског наоружања” је био је био базиран снажни фактор америчке супремације на крају рата, али у у првој фази хладноратовске конфронтације до 1949. године, када је и СССР освојио технологију израде и стекао одређени нуклеарни капацитет, али ова заснованост на потенцијалу атомског оружја је била слична или истоветна и у каснијим фазама конфронтације.²⁴⁶

У другим Стратешким смерницама, документу М.Ц.14/1 (Финални) *поједностављују се и обједињују делови који се односе на „стратешке аспекте”* одбране северноатлантског подручја, и у „проценама ситуације”, у односу на претходне прве Стратешке смернице НАТО-а Д.Ц. 13. Такође, с обзиром на дотадашњу промену у организационој структури НАТО-а, посебне и детаљне промене у овом документу се односе и *дају за „географске*

²⁴⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf, p. 13.

²⁴⁶ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, Basic undertakings in the first phase, p. 11.

регионе”, а не за сваку регионалну групу за планирање, с обзиром на то да су оне у међувремену, распуштене. Тако се дају посебне процене, али и циљеви и задаци савезничких операција, за западну Европу, Скандинавију, јужну Европу, Британска острва, северноатлантски океан, Медитеранско море, Португал и Алжир.²⁴⁷ *Генерални концепт у другим Стратешким смерницама остаје у суштинском смислу, непромењен* и има само нешто ширу разраду у делу „извођења одбране”, у односу на обраду ове материје у претходним првим Стратешким смерницама, које су биле смештене у сепарату „задатака” у делу „одбрамбене политике и концепта операција”.²⁴⁸ *Западна Европа је и у овим другим Стратешким смерницама процењена као „централна и кључна” тачка сукоба.* Са једне стране, непријатељско „заузимање” западне Европе би представљало његову велику победу. Са друге стране, „задржавање” западне Европе у поседу савезничких, западних снага би обезбедило „непроцењиве капацитете” и средства у смислу „обученог људства, лука, комуникација и аеродрома”, као кључне предуслове за офанзивне операције против непријатеља. Из наведеног, *процењује се, да ће значај западне Европе, у случају сукоба, бити „основни непријатељски циљ у рату”, те да западна Европа „мора бити задржана, што је више могуће*”. Све наведено, поново, потврђује и генералне циљеве из Првог стратешког концепта НАТО-а, да је „концепт за одбрану западне Европе”, задржати непријатеља, колико је то могуће, што даље на „истоку Немачке”.²⁴⁹ Сличне процене, и по истој краћој и кондензованој методологији, су израђене и за остале географске регионе, у овим другим Стратешким смерницама, узимајући у обзир да су наведене процене за ове „географске регионе” првим Стратешким смерницама инкорпориране у делу који се односи на претходне регионалне групе за планирање. Управо, из разлога промена у организационој структури и ланцу командовања у НАТО-у, у периоду 1950-1952. године, *модификације су се односиле на „више техничку адаптацију процена”*, фактора који утичу на Стратешки концепт, те саме војне и друге мере и активности, у сврху испуњавања циљева Стратешког концепта НАТО-а. *Нова реалност, улазак Грчке и Турске у НАТО, је значајно, у формалном, али и суштинском смислу, допринело еволуцији у Другом стратешком концепту НАТО-а и*

²⁴⁷ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, The general Concept for the Defence of The North Atlantic Treaty area, pp. 12-32.

²⁴⁸ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Defence policy and Concept of operations, pp.7-12.

²⁴⁹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, Western Europe, Strategic Importance of Western Europe Strategic Factors, Strategic Concept and Objectives, pp. 15-18.

новим другим Стратешким смерницама НАТО-а, документу Д.Ц. 14/1 (Финални). **Јужна Европа је посебно апострофирана кроз следећа разматрања у новом документу. Прво, јужна Европа, сада као посебни „безбедносни ентитет” је, у складу са проценама, подељена на три „велика копнена сектора”, италијанско полуострво, Балкан и Турска. Алпско „крило” покрива крајње тачке одбране „јужне и западне” Европе, а јужна Европа формира природну баријеру између „руских снага и Медитерана”. Посебно, ова „баријера” доминира на „излазима из Црног мора”, „сабира” и са бока утиче на било који правац „совјетског напредовања ка Блиском истоку”. Ово, кроз даљу оцену, обезбеђује значајно „позиционирање” *Турске и других „капацитета” у функцији „стратешких ваздушних операција” против Русије.* Јужна Европа, према новој процени, *укључује и јединог „пропалог сателита” Југославију, која, иако није члан НАТО-а, ће се вероватно, „прикључити у одбрамбеном рату против Совјетског блока и на тај начин савезницима обезбедити „одређену психолошку предност” и исто тако „војну помоћ”.* Албанија, као део јужне Европе, је изолована и „релативно слаб” члан Совјетског блока. *Италија, у складу са проценама, с обзиром на то да нема копнену границу са непријатељем, била би вероватно, нападнута преко Аустрије и Југославије, на свом северном, низијском делу, те би у том смислу „догађаји у северној Југославији, имали у значајној мери последице” за одбрану северне Италије. Кључне непријатељске операције у јужној Европи су везане и за Балкан, где је извесно да ће бити „усмерене на долину Дунава” у Југославији. Процена, према овим другим Стратешким смерницама, је да ће „совјетске и сателитске снаге” након овог корака бити усмерене „кроз северозападну Југославију” ка Италији и „кроз јужну Југославију” ка Грчкој, са настојањем „обезбеђења база и обала” Медитерана, које могу бити угрожене од стране савезника.*²⁵⁰ Кључно је *уочити неколико битних чињеница и промена, у односу на југоисточну Европу, односно еволуцију* путем других Стратешких смерница НАТО-а, кроз документ Д.Ц. 14/1 (Финални), у односу на претходне прве Стратешке смернице Д.Ц.13. Наравно, *оба документа су последично повезани са еволуцијом НАТО-а* кроз Други стратешки документ М.Ц. 3/5 (Финални), у односу на Први стратешки документ НАТО-а Д.Ц. 6/1. *Југоисточна Европа се, у широј „географској” али и „безбедносној форми”, официјелно и суштински појављује као безбедносни ентитет, и тиме, као значајни фактор у***

²⁵⁰ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, Southern europe Strategic Impotance of Southern Europe Strategic Factors, pp. 22-23.

НАТО плановима, и НАТО пракси. Југоисточна Европа, у „безбедносном смислу”, путем НАТО процена, повезује „географски Балкан”, Грчку и Турску. У „географском Балкану” Југославија има кључно место у безбедносном смислу, с обзиром на географску везу ка Италији, Аустрији, Албанији, Грчкој, те Медитерану, односно Јадрану и ширем обалном подручју. Југоисточна Европа има непосредну интеракцију са „руским фактором”, у смислу њеног географског излаза на Црно море, потенцијала за спречавање руске доминације на овом подручју и самог руског излаза на Медитеран, у безбедносном смислу. Даље, југоисточна Европа има и „безбедносну везу” са блискоисточним безбедносним краком, односно, везу са Турском, кавкаским подручјем и целокупним контексту тог подручја, у потенцијалном сукобу. Овакве процене, у стратешким документима НАТО-а, и чињенице које се у њима налазе, *„имају подлогу” и у старим концептима и доктринама, те представљају константу у дугом, историјском геополитичком и безбедносном, као и практичном значају, превасходно у „географском и комуникационом смислу”, као простор који има посебан значај на размеђу три континента и простор који је и по том основу и у константном геополитичком фокусу великих сила.* Грчка, и посебно, Турска, имају, у складу са новим Стратешким смерницама, значајну улогу по питању стратешких планова НАТО-а. Грчка своју улогу има, превасходно, по питању значаја „обалног подручја”, њеног приступа Медитеранском мору, линијама комуникација, те поседовању снажних ресурса у смислу капацитета за поморске и ваздушне базе, те могућности потенцијалних операција са тим капацитетима ка источном и јужном Медитерану. Турска има врло значајну, путем новог документа, Стратешких смерница, и вишедимензионалну улогу у Другом стратешком концепту НАТО-а²⁵¹. *Прво, стратешким положајем обезбеђује двојаку функцију, пружа снажну логистичку основу за „ваздушне базе и друге капацитете”, потом, спречава доминацију Русије на подручју Црног мора, излазима из Црног мора, и тиме, излазак и доминацију Русије, у овом делу Медитерана. Истовремено, Турска, на овај начин, врши блокаду „руске црноморске флоте” у „затвореном Црном мору”, те на тај начин ограничава, у значајној мери, потенцијале целокупне црноморске флоте. Даље, Турска спречава руски продор и приступ комуникационим и логистичким ресурсима Блиског истока, али истовремено на другој страни „омогућава доминантну позицију”*

²⁵¹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf, Strategic Factors Strategic Concept and Objectives, pp. 23-26.

западних савезника у Црном мору и њихов „директан приступ Блиском истоку”. Такође, **потенцијал Турске** у „одбрани обалног турског подручја”, посебно са поморским и подморничким снагама може значајно допринети „савезничкој офанзиви” у операцијама на Црном мору, као и ширим операцијама на подручју Закавказја и заграничних јужних и југоисточних простора Русије, тадашњег СССР-а. Ово су, у одређеном смислу, **чињенице** које, *путем формалних стратешких докумената НАТО-а, потврђују значај простора југоисточне Европе, њену вишедимензионалност у геополитичком, како географском, комуникационом, ресурсном смислу, али и у ширем, доктринарном и концептуалном, а у пракси потврђеном, историјском контексту, посебно, по суштинском питању супремације у стратешком позиционирању и контроли овог простора од стране великих сила.* Кључно је *уочити и одређени континуитет, може се рећи и константу у тим односима, односно константа и значај простора југоисточне Европе, посматрајући и узимајући југоисточну Европу, управо, у овом кључном „динамичко-филозофском приступу”, питању значаја и интеракције у вишедимензионалном смислу, геополитичких односа а посебно безбедносних односа, како кроз историјски контекст, тако и кроз савремени контекст међународних односа, а са последицама и својом константом, у односу и на савремене и будуће токове, регионалних, али и глобалних геополитичких односа.* Посебно је битно уочити безбедносни аспект југоисточне Европе, у овом првом, постратном периоду, или првим хладноратовским фазама, те позиционирање југоисточне Европе унутар једног од кључних безбедносних инструментарија у геополитичким, глобалним односима насталим после II светског рата па до данас, у оквирима и кроз призму и перцепцију НАТО пакта. *Другим речима анализом и истраживањем кључних догађаја и чињеница овог периода и контекста може се посматрати базична инструментализација праксе НАТО-а, путем његових стратешких концепата и пратећих, разрађујућих докумената, стратешких смерница и других планова, а који су до овог тренутка доступни за јавно коришћење.*

4.2.3. Трећи стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција

Еволуција НАТО-а је и даље ишла по динамици и интензитету проузрокованим тренутним стањем и потребама прилагођавања проценама о будућим активностима „непријатељске стране”, унутрашњим НАТО недостацима и покушајима са минимизирањем тих

недостатака, у организационом, материјалном и генерално, по питању укупног капацитета и потенцијала НАТО-а. Успостављене нове структуре су захтевале даљу, јачу координацију, а комплексност и потреба за одржавањем високог нивоа „потребних снага”, као и нужност технолошког усавршавања и модернизације средстава, те осталих врло амбициозних захтева у претходним стратешким концептима и пратећим документима, изискивали су, последично, веће издатке и *нужност генералне „оптимизације”* у целокупном приступу овим комплексним, доктринарним али и практичним питањима. На политичкој равни долази до низа дебата, сукобљавања ставова и мишљења, али и до комплекса активности у правцу даљег „кохезионог јединства” и конкретних, практичних потеза. Северноатлантски савет наставља свој рад у континуитету, одржавањем редовних седница, првенствено на нивоу сталних представника, како би се реализовали врло обимни циљеви установљени кроз Други Стратешки концепт, али и друге Стратешке смернице. Савет је заседао у проширеном саставу на нивоу министара иностраних послова, одбрана и финансија у Паризу, између 15. и 18. децембра 1952. године. У свом Финалном коминикеу,²⁵² издатом након седнице, истиче се да је Савет „примио извештај” Генералног секретара НАТО-а у коме је „представљена структура” Међународног штаба, као и извештај о „прогресу” у раду Савета на бази „редовних седница” сталних представника, као и о „координацији” између цивилних и војних структура НАТО-а. Истовремено, дат је нагласак и на дискусијама о питању „цивилне одбране и извештаја Војног комитета НАТО-а”, о питању обуке и оспособљавања националних штабова и снага. Извештај су поднели Врховни савезнички команданти за Европу и Атлантук, а у функцији „стандардизације међународних процедура”, чиме би се подигао ниво ефикасности употребе снага под њиховом командом. *На овој седници је установљена и Савезничка команда за Медитеран, те је Савет одобрио и делове у Стратешким смерницама, „које су се односиле” на измене проистекле по основу „приступања Грчке и Турске НАТО-у”.* Смернице и циљеви установљени на Лисабонској седници у фебруару 1952. године су захтевали појачане напоре „у повећању снага”. Планирано је, с обзиром на констатацију да су „пројектовани циљеви испуњени”, да се даља „увећања снага” наставе у 1953. години, *а што за последицу има и повећање издатака, као и предуслов постојања одрживих „здравих економија”.* Из ових разлога, Савет је дао смернице да се будуће

²⁵² Види: www.nato.int/cps/en/SID-1922C932-9C6C2628/natolive/offical/_texts_17294.htm.

тежиште у стратешком планирању мора стављати на „ефикасност снага”, јединице за „подршку” тих снага, него на саму „бројност снага”. *Постигнут је договор о даљем финансирању „инфраструктурних” логистичких програма и о новим финансијским издацима за те потребе. Посебну пажњу Савет је посветио питањима политичких проблема, у подручју „Индокине”, ситуацији у „Источној Немачкој” и пакту Европске одбрамбене заједнице.* У функцији јачања имплементације члана 2. Оснивачког акта НАТО-а, који се односи на коришћење мера „економске сарадње”, са циљем изналажења решења о питању „конфликта у међународним економским политикама”, Савет је на овој седници донео и посебну резолуцију. У Резолуцији се констатују проблеми и истиче да је постигнут „споразум” о изналажењу колективних или индивидуалних мера земаља чланица са циљем јачања „капацитета у изналажењу” решења, као што су *равномерност у „финансијским издвајањима”, увећање прихода, интерне „финансијске стабилности и стабилности људског потенцијала”.* Даље, у наведеној Резолуцији констатује се да је примљена информација о „тренутном развоју” догађаја о питању политичке и војне ситуације у Индокини, те да операције које воде француске снаге у Индокини заслужују „континуирану подршку” од стране чланица НАТО-а. Такође, кроз Резолуцију, се поново подржавају мере и одлуке Савета, *донесене у претходном периоду, о питању учешћа СР Немачке у Европским одбрамбеним снагама, те се посебно наглашава „Резолуција од 25. маја 1952. године”, којом је констатовано „установљавање Европске одбрамбене заједнице”, у складу са одлукама донесеним на претходним седницама Савета у Лисабону и Бриселу. Истиче се и прогрес уочен у европским интеграцијама, посебно на „економском пољу” путем формирања „Европске заједнице за угаљ и челик”.* На крају, Резолуцијом се наглашава „изузетан значај” који атлантска заједница придодaje што скоријем ступању на снагу пакта којим се „установљава” Европска одбрамбена заједница, ратификацији овог пакта, као и ратификацији „додатног протокола” између НАТО-а, а о питању гаранција „датих чланицама” Европске одбрамбене заједнице, од појединих чланица НАТО-а. Евидентно је да се **кроз ову „политичку координацију”** на највишем политичком нивоу НАТО-а дају смернице у правцу санирања *стања у односу на увећане финансијске издатке али и „концептуалног” одређивања НАТО-а према новим приликама.* Наиме, у Резолуцији се о питању односа НАТО-а према конфликту Француске са револуционарним снагама у Индокини, конкретно Вијетнаму истиче „договор”, односно „споразум” о пружању

„континуиране подршке” од страна „влада чланица НАТО-а”. *Ово има дубоки или шири контекст, али је засигурно чињеница која прихвата концепт индивидуалних војних интервенција, појединих чланица НАТО-а, ван подручја НАТО-а, изван „филозофско-политичке мисије” НАТО-а која, и у формалном одређењу путем Оснивачком акта, има „одбрамбени, колективни и дефанзивни карактер” али у дефинисаном северноатлантском подручју, потом потврђено и у стратешким концептима.* Овдје се НАТО не укључује у смислу интегралног или формалног учешћа, као јединствен „војно-безбедносни и политички ентитет”, али се даје право и пуна подршка „појединим чланицама НАТО-а”, односно њиховим владама за слободу „континуиране подршке” у оваквим акцијама. *Такође, идеолошка, како је и у Резолуцији дефинисана „комунистичка агресија”, се поставља у корелацију са познатим савременим доктринама, посебно кроз Труманову доктрину, „защите принципа, а не територија”.* Следеће, видљив је и врло „наглашен” приступ у подршци даљег „европског интегрисања” у економском али и у безбедносном смислу, као и захтев у наглашавању „усаглашавања” посебног „додатног протокола” којим би се уредили односи појединих чланица НАТО-а али и самог НАТО-а и Европске одбрамбене заједнице. Евидентно је да су комплексни међународни односи, улога САД у ширем „геополитичком сукобу” и непосредно путем Корејског рата, дисперзије тежишта конфликта на глобалном, широком нивоу, њиховом корелацијом са фокусом хладноратовске конфронтације - Европом, довели и до несугласица, чак и политичког раздора између САД и кључних европских чланица НАТО-а. Исто се може уочити, сада већ, на барем неколико питања у пракси али и у теоријском, доктринарном смислу. **Прво, европски скептицизам, и подједнако ентузијазам,** је очигледан о питању учешћа европских НАТО чланица у више индивидуалним или унилатералним акцијама и операцијама ван Европе. **Друго, концептуалне разлике** су и по питању практичних проблема, питањима финансијских издатака који су одрживи у стању сложених услова економског опоравка и тражењу алтернативе у европском интегрисању, **и релаксацији односа и покушају сарадње на европском простору са земљама „савезницима непријатељске стране”, а посебно о питању амбициозних захтева из стратешких концепата НАТО-а у контексту „неопходних конвенционалних мирнодопских снага”, њиховог увећавања, посебно на европском „одбрамбеном подручју”.** Ови захтеви су разрађени путем врло детаљних, али и строго каналисаних и „координисаних” механизма новоустановљених тела НАТО-а,

политичког-највишег, Савета НАТО-а, путем низа политичких одлука о „питању оперативних снага” и целокупних војних и економских ефектива, те разраде ових питања путем стратешких концепата НАТО-а и пратећих докумената базираних на њима. Исто тако „европско интегрисање”, као и Европске одбрамбене снаге, постављају нове оквире и у нови контекст односа НАТО-а према новом институционалном облику, политичког и безбедносног институционализовања, али овај пут у примарној сфери свога интересовања и нужне супремације, на европском континенту. Већ се кроз „прве политичке” одлуке Савета **покушава минимизирати и каналисати потенцијални „дуализам” у односима НАТО-а и Европских одбрамбених снага, не само кроз практична питања, него и путем нових безбедносних и ширих доктринарних приступа и тражења оптималних инструментарија за њихово практично спровођење.**

Интензивне политичке расправе и усаглашавања о питањима установљавања краткорочних и дугорочних циљева НАТО-а, али и решавања нагомиланих проблема, по питању финансијских издатака, те о питању реалних проблема на геополитичком нивоу, настављена су и даље током 1953. године. Сублимат свих тих политичких консултација је представљен на новој седници Северноатлантског савета, који је одржао седницу у Паризу, између 23. и 25. априла 1953. године. Седница је била на министарском нивоу, са присуством министара иностраних послова, одбрана и финансија земаља чланица НАТО-а. У Финалном коминикеу издатом након седнице²⁵³, истиче се да се Савет „усагласио” о питањима краткорочних и дугорочних програма НАТО-а, те да је „установљен фиксни” војни програм за 1953. годину и „привремени” програм за 1954. годину, *а да ће се у даљем унапређивати питања „увећања и ефикасности” снага у којима учествују Грчка и Турска.* Исто тако, у Коминикеу се истиче да је „значајно увећан” ниво сарадње између националних снага, базирано на „широком спектру” војних маневара одржаних у претходном периоду, те да се развија „организација снага за подршку”, и да су јединице у генералном смислу, боље опремљене. *Постигнут је „договор” о заједничком финансирању дотадашњих планских пројеката, али и о питању дефинисања „формуле за расподелу” трошкова у наредном „трогодишњем периоду”, почев од 1954. године.* Ови програми су се углавном односили на „инфраструктурне пројекте” у широком спектру,

²⁵³ Види: www.int/cps/en/natolive/official_texts/17362.htm.

превасходно логистичком, чиме се обезбеђује војним структурама НАТО-а довољно „финансијских износа”, на основу чега могу базирати планове за сопствене трогодишње активности. Савет је, такође, констатовао и „озбиљне финансијске и економске” факторе, који утичу на „степен ширења” одбрамбених припрема. Даље, постигнут је договор да целокупан развој „националних економија и увећање” војних снага треба да буде „спроведен истовремено”, а у одређеним пољима и „установљавањем дугорочних заједничких” војних програма за производњу, што би за последицу имало смањење издатака и постизања најефикаснијих, логистичких решења. У овом циљу „чланови влада и међународног штаба” су развили методе за припрему „међузависних производних програма”, превасходно са тежиштем на европске капацитете, и начинима за њихову олакшању и ефикаснију „одбрамбену производњу”, а истовремено и на начине ефикасније логистичке подршке и могућности снабдевања из САД. Истиче се, да је „управо додатни производни програм за борбену авијацију”, који је нешто раније објављен, пример сврсисходности ових намера, као и да ће се „помоћи” у јачању и ширењу ваздухопловне индустрије у пет европских земаља, те генерално „ојачати ваздухопловни” одбрамбени капацитети Алијансе. У сагледавању „међународних односа” Савет се сложио да ће „било који корак или гест” у пракси, у смеру „умањења међународних тензија” бити позитивно третиран од „чланова влада” чланица НАТО-а, али наглашава да до „сада” није било никаквих суштинских промена о питању „безбедности слободних народа”. У овом контексту, посебно је апострофирана „континуирана опасност” и константно „јачање војних снага” оних нација чије политике „имају одговорност” за садашње тензије, те који и даље промовишу рат „у неколико делова” света. У овом контексту се указује на ширење, односно настављање „непријатељстава” у Лаосу. У складу са Коминикеом овакав сценарио је додатно оптеретио Француску у „борби против агресије” и повећао „дубоку забринутост” осталих чланова влада чланица Алијансе. **Овакав приступ је уобличен са захтевом Савета о нужности есенцијалног приступа развоју „северноатлантске заједнице”, која треба да укључи и „Европску одбрамбену заједницу” што пре установљену и чак „чвршће уједињену Европу”.**

Совјетска опасност и јачање капацитета и војне инфраструктуре СССР-а у источној Европи, даљи развој поморских снага, ваздухопловства и укупних капацитета, је изазивало константну пажњу и „забринутост” НАТО-а, а посебно планера, односно

целокупног политичког и војног вођства. Тако је у свом Годишњем извештају²⁵⁴ Сталној групи у мају 1953. године, тадашњи Врховни савезнички командант за Европу генерал Ридгвеј (ген. Ridgway) известио „да је уочио диспарат” између савезничких снага и снага СССР-а, а што би у ситуацији „пуног офанзивног” напада СССР-а у Европи у блиској будућности, „затекло” савезнике у стању „критичном за извршење дате мисије”. У овом извештају истиче не само пуку „бројчану надмоћ” СССР-а у људству, већ о питању целокупног војног потенцијала. *Овај аргумент се може посматрати у контексту показатеља „нужности” за адекватан доктринарни и концептуални одговор „западних савезника”, односно за даљу еволуцију и НАТО-а. У овом периоду су, у практичном, инструменталном смислу, обављени многобројни маневри, у северној Италији, потом Грчкој и Турској а после и Немачкој. Посебно треба уочити да је у септембру 1953. године одржан маневар „Монте Карло”, који је представљао „прву инстанцу” здруженог ваздушно-копног маневра, у коме је била симулирана „употреба атомског наоружања”. Маневар је извршен у Западној Немачкој, у области „средње Рајне, уз учешће снага САД, Белгије и Француске.*

Финансијски проблеми и „праћење” потребних захтева за „војне трошкове” постају неодрживи у „финансијском” али и у „политичком” смислу, првенствено за чланице НАТО-а али и за саме САД. *Тако су и САД, под вођством новог председника, Ајзенхауера, у врло кратком року, учиниле еволуцију и ново прилагођавање, процењеним околностима. Промена стратешке доктрине и геополитичких смерница САД у току 1953. године се односила на тражење „новог концепта” названим „Нови изглед” (New Look), а који је подразумевао стратешко „ослањање” на употребу нуклеарног оружја, као адекватног одговора на уочене и реалне недостатке и проблеме, како у смислу ефикасности и масовности „копнених снага”, осетљивости СССР-а на савезничку ваздухопловну и поморску премоћ, тако и на саме проблеме у финансијској одрживости и политичкој вољи унутар Алијансе у односу на трошкове. Исто тако, наведени нови приступ се може узети и за исто тако реални модификовани приступ САД, под вођством нове администрације на глобалном геополитичком нивоу.*²⁵⁵

²⁵⁴ Види: www.nato.int/archives/1st5years/chapters/9.htm, NATO, THE FIRST FIVE YEARS, by Lord Ismay, Part 3, Chapter 9, The Stages of the build up, International Exercises.

²⁵⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf, p.12.

Базни документ у коме су формално представљене нове процене и смернице, које ће детерминисати „западни приступ” и тиме приступ НАТО-а у доктринарном смислу, јесте *Извештај Савета за националну безбедност САД, НСЦ 162/2, од 30. октобра 1953. године.*²⁵⁶ У документу се дефинишу кључни проблеми националне безбедности САД, а примарно питање је „совјетска опасност” по безбедност САД и „избегавање озбиљног” слабљења економије САД или подривања институција, као последицом ове конфронтације и опасности. СССР се у овом документу оцењује као „базни непријатељ” за некомунистички свет, а пре свега САД, уз поседовање „велике војне моћи”. Процена је да снага и ауторитет „совјетског режима” нису „умањени”, од тренутка Стаљинове смрти, нити је „изгледно да ће се то десити” у наредних неколико година, те да уз неке могуће турбуленције, ипак „неће бити нарушена” базна, економска и војна снага Совјетског блока. Совјетска тактика се, према документу, у претходном периоду цени као „флексибилна”, те да ће вероватно то и остати. *Досадашњи, озбиљни „мировни гестови” СССР-а су биле мале концесије, а пројектоване за „поделу Запада”, путем буђења лажног, привидног стања у коме се „крутост” и непопустљивост у геополитичком смислу, приписује САД, и на тај начин се слаби „западна кохезија”.* Истовремено, *капацитет СССР-а за напад са атомским оружјем се „континуирано увећава”* и биће оснажен са „хидрогенским оружјем”, а *ојачани су* и ваздушни капацитети СССР-а са којима би могла бити учињена озбиљна штета САД, у условима изненадног напада. СССР *поседује, и наставиће да увећава јаке конвенционалне снаге, као и војне издатке,* а посебно тежиште у наредном периоду биће „унапређење у опремању и увећања залиха атомског оружја” и наставка оспособљавања својих снага. Такође, у складу са проценама, СССР је *унапредио* своје одбрамбене капацитете, посебно противваздушну одбрану. *Скорашња „побуна” у Источној Немачкој и другим „совјетским европским сателитима” су доказали совјетску „неспособност” да у „потпуности потчини” ове нације или да „сломи” њихову вољу за слободу али исто није умањило совјетску контролу или ограничило његове војне капацитете у овом подручју, нити је то извесно у скорашњем периоду, тако да је, у складу са проценама, „одвајање” било ког „совјетског сателита” могуће или совјетским одустајањем од контроле или путем рата.* У проценама се даље даје оцена да ће у будућем периоду, СССР и Кина наставити са „савезништвом”.

²⁵⁶ Види: www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf.

Кључно базирање процене је на „одвраћању” *СССР-а путем капацитета САД за „масовну одмазду”, преваходно нуклеарним оружјем*, с обзиром на то да и у случају, да ће обе стране имати „капацитет” да нанесу „критичну штету” другој страни, неће истовремено бити у стању да спрече „масовну атомску одмазду” противника. Овакво стање, као и процена других околности и слабости СССР-а, може произвести „спремност Совјета” за преговарање, та да приступ СССР-а може ићи у правцу „пожељног” или, чак ка „кључном” постизању „прихватљивих споразума” са САД, без нужног „одбацивања” свог „базног непријатељства” према остатку света изван његове доминације.²⁵⁷

Међутим, према документу, контрола „атомског оружја”, као и кључног, осталог, другог наоружања, може бити само у случају „чврстих гаранција”, које ће укључивати одређене форме „међународне инспекције и надгледања”, али базни приступ САД у овим „евентуалним аранжманима” контроле наоружања ће бити базиран на процени да ли ће исто у суштини „уклонити или умањити” совјетску атомску, или генерално војну способност. Процена *у односу према западној Европи* је да је „тренутна војна снага” савезника недовољна да би на ефикасан начин спречила „најезду” и тиме заузимање западне Европе од стране Совјета, у случају тоталног рата. Посебно се наглашава да, од тренутка када ће „војна помоћ” САД морати „пре или касније” бити умањена, *најефикаснији фактор одвраћања од „агресије на западну Европу”, мора бити одржан путем одлучности САД „за употребу својих атомских потенцијала и снага за масовну одмазду”*. Са друге стране, непосредно присуство „снага САД” у западној Европи даје и *„додатни допринос”, а не само чисто војни, у смислу увећања „снаге и кохезије”, како се истиче, „коалиције слободног света”*. Документ наглашава и *одређене тенденције које воде „слабљењу кохезије” западне алијансе и њене снаге*, као што су: *повезаност „економског и војног опоравка” НАТО савезника, од краја рата, и „оживљавање Немачке и Јапана”, које су, последично, довеле до „одређеног степена осећања независности”, а тиме и „отпор у односу на стратешко вођење и усмеравање од стране САД, као кључног и главног кохезионог фактора, у овако комплексној Алијанси*. Такође, специфичности, додатну тежину дају и *„трговински односи” појединих чланица са Совјетским блоком, те питања као што су „нивои одбрамбених припрема”, те „дисконтинуитет америчке економске помоћи”, а што није генерално у складу са америчком трговинском политиком.*

²⁵⁷ Види: www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2. The Soviet Threat to the United States, Defence Against the Soviet Threat, pdf, pp. 1-7.

Даље, питање *статуса колонијалних сила у Азији и Африци су такође дилеме и проблеми за „западну коалицију” у ширем смислу, потом нестабилност влада, превасходно „у Италији и Француској”, те стари проблеми о питању „разграничења” Француске и Немачке, као и Италије и Југославије, која су још додатна ограничења, за стварање јаке антисовјетске коалиције.* У ову категорију, спадају и процене одређених савезника у Европи, да америчка, превасходно „далекоисточна политика” или „изразито ригидни и непопустљив” амерички приступ ка СССР-у, *може увести Европу у тотални рат, на „неодређено време” продужити хладноратовску конфронтацију, базираној на „преокупацији антикомунизмом”, а све ово за последицу може имати „мању спремност” западних савезника и неодређених земаља за праћење америчке политике у општем смислу. Последично, **ови фактори дају додатну димензију, појаву „савезничког притиска на САД”, у смеру „веће наклоности” и пристанка на преговарање са СССР-ом, као јединој „нади за окончање” садашњих тензија, страхова и фрустрација, а што је постепено, скорашњим „мировним гестовима” новог совјетског руководства.** Исто тако, „многе нације ван Совјетског блока”, углавном, у неразвијеним деловима света су преокупирани *„осталим, унутрашњим” проблемима и нису спремне да се сврстају на страну „западне коалиције”, а њихово сврставање на „једну” од конфронтирајућих страна, може, као одлучујућа превага „променити светски баланс снага”*.²⁵⁸ Посебан, додатни или нови комплексни проблем у овом „базном документу” националне политике САД *се односи на питања „финансијских могућности” САД у смислу подношења неопходних, финансијских издатака за војне и безбедносне потребе.* Констатује се да прекомерни владини трошкови воде у „инфлацију” или „репресивно опорезивање”, или обоје, а са последицама за „дугорочни привредни раст”, поверење у стабилну валуту, штедњу, инвестиције, и др.. Сви наведени елементи су, у суштини, базни економски инструменти америчке економије, засноване на „приватном предузетништву”, одржавању високог животног стандарда, јаким владиним институција и администрације, високом нивоу наменске одбрамбене производње, и генерално, основа за дугорочну експанзију америчке економије, а исто је у непосредној корелацији са укупном војном и безбедносном моћи. *Значи, лимитирање у економском смислу, исто тако, има и директне последице по целокупну војну и безбедносну, као и целокупну геополитичку моћ САД. На**

²⁵⁸ Види: www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2. Present State of Coalition, The Uncommitted Areas of the World, pdf, pp. 10-13.

овај начин, нужно се, долази и до спознаје о потреби доктринарног и концептуалног прилагођавања стратешких елемената националне политике САД. Ово даље, за последицу има и прилагођавања и директан утицај на функционисање кључних међународних, мултилатералних тела, а потом, политичко-одбрамбених, мултилатералних савеза, првенствено НАТО-а, као и тела у којима су САД чланица, организација: ОАС, АНЗУС, као и на индивидуалне приступе, кроз билатералне споразуме са кључним државама, савезницама, „западне алијансе”. Истовремено, одређује се *и могућност новог геополитичког односа ка СССР-у,* управо, у делу „изналажења могућности за преговоре” о одређеном нивоу „контролисаног разоружања”, али превасходно, са позиција „слабљења снаге” СССР-а, или заузимање бољих, међународних позиција западне алијансе, а пре свега САД, у глобалним, међународним институцијама (УН) и у „неопредељеним земљама”, углавном, земљама тзв., Трећег света. У документу се истиче да упркос одржавању пореских стопа на „вршном нивоу” из периода II светског рата, да су државни расходи расли брже него порески приходи, а што је „у фискалној 1953. години резултовало дефицитом од 9,4 милијарде долара”, и без обзира на претпостављене боље или исте услове у „фискалној 1954. години”, процењује се даљи „буџетски дефицит од 3,8 милијарди долара”. Такође, у складу са, тренутним, важећим законом „додатно пореско умањење од пет милијарди долара”, ће наступити почетком „јануара 1954. године.”. Додатно увећање пореза, у смислу санирања наведеног дефицита, би истовремено захтевало и промену актуелних, економских политика. Даље, додатни „губитак” прихода од „три милијарде долара” се очекује „01. априла 1954. године”, с обзиром на то да Конгрес САД није прихватио „председникове препоруке” да буду „укинуте” ове рестрикције, те су процене да ће се „велики буџетски дефицити” десити у „фискалној 1955-1956. години”. *Ови проблеми, према документу, имају директне последице по националну безбедност САД и морају бити разматрани у „светлу опасности” по економски систем у целини, укључујући и „опасност по индустријску продуктивност” неопходну за подршку војних програма.* Из наведених разлога, потребне адаптације у доктринарном смислу морају ићи у правцу „промоције фискалних политика” за лимитиране периоде, планирање за краткорочне, цикличне периоде, или посебне проблеме, или на другој страни, постизањем „кључних националних циљева”, чиме би се

„оправдало” одступање од званичних фискалних политика.²⁵⁹ У делу политичких закључака по питању „базних проблема” за националну безбедност САД, цени се да СССР са „увећаним атомским капацитетима” може веома озбиљно или чак, у потпуности угрозити САД, те да ће и у наредном периоду одржати снажне конвенционалне снаге, способне за офанзивне, агресивне акције против „земаља слободног света”. *Кључна процена је да СССР неће „немерно” започети „тотални рат” у наредних неколико година, иако се то може десити као резултат „погрешних процена”.* У овом, наредном периоду „продугованих тензија”, може настати стање у коме свака страна увећава своје наоружање, стање поседовања „изобиља” атомског наоружања и континуираног позиционирања у функцији побољшања својих стратешких, војних и безбедносних капацитета. *У западној Европи, према документу, национална политика САД мора бити ослоњена на британску, француску и немачку „сарадњу” на континенту и на целокупном „јачању” Европе. У том циљу САД треба да подрже „изградњу” интегрисане европске заједнице, укључујући у њу „Западну Немачку и ако је могуће уједињену Немачку”, а целокупан ентитет би био „увезан” са САД путем широког, политичког и безбедносног оквира Северноатлантске алијансе. САД, посебно, треба да врше притисак у смеру формирања „јаче, уједињене и стабилне Немачке”, оријентисане ка „слободном свету” и војно способној да се одупре, како потенцијалном, унутрашњем преврату и немирима, али исто тако и преузимањем „великог удела” у отпору, односно, целокупној, колективној одбрани Западне алијансе. Исто тако, САД ће морати да наставе са помагањем у стварању и одржавању „заједничких европских снага”, али у мери и динамици „које дозвољавају амерички интереси”. **На Блиском истоку** „јаче регионално” груписање није изгледно, али је потребно да се током „мирнодопског периода” САД и савезницима обезбеди приступ ресурсима, „првенствено” нафтним дериватима и „стратешким позицијама” у подручјима значајним за „одвраћање” од утицаја Совјетског блока. Стога, САД морају „градити” позиције у **Турској, Пакистану и „ако је могуће” у Ирану.** Ове мере на Блиском истоку треба да буду постигнуте политичким активностима и „ограниченом војном, економском и техничком помоћи”, као и сличним мерама у другим земљама на подручју Блиског истока. На Далеком истоку САД морају „концентрисати*

²⁵⁹ Види: www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2. U.S. Ability to support Security Expenditures, pdf, pp. 14-16.

снагу” и позицију на постојећим „билатералним и мултилатералним” споразумима, те посебно, на „помоћи” Јапану, као „кључном” елементу америчке моћи на Далеком истоку, уз одржавање војног и безбедносног присуства на „удаљеним-ланчано повезаним острвским подручјима”, као и уз наставак подршке одбрамбеним капацитетима Кореје и југоисточне Азије. Значајно је истаћи и процену у овом делу документа, која се односи на квалификације о присуству и распореду конвенционалних снага САД, као и доктринарном одређењу САД о питању употребе атомског оружја. У складу са документом и „под тренутним условима” било које „веће повлачење” америчких снага из Европе или са Далеког истока, биће сматрано као „смањивање интереса” САД о питању одбране ових подручја, а што последично, може имати „озбиљне” негативне последице по „снагу и кохезију коалиције”. У специфичним ситуацијама САД „треба јасно да укажу СССР-у и Комунистичкој Кини, своју намеру да војно реагују”, у случају било које агресије „Совјетског блока”. Даље, у случају отвореног „непријатељства” САД ће сматрати да је „нуклеарно оружје на располагању за употребу, као и остало наоружање”, а са „савезницима ће уређивати односе око специфичних питања, такве употребе”.²⁶⁰

Политичке консултације, базиране, инициране овим документом, су имале директне импликације у НАТО пракси. Очигледно је да је Извештај Савета за националну безбедност, НСЦ 162/2, био основа „промене доктрине” САД, условљене геополитичким факторима, интерним односима, унутар НАТО-а, али и немогућношћу финансијске одрживости, неопходне за претпостављене и процењене снаге у тоталном рату са СССР-ом. Посебно су индикативни економски показатељи у 1953. години и процењени показатељи за 1954., 1955. и 1956. годину, који указују на велики буџетски дефицит, те његову последицу по одбрамбене припреме и укупне капацитете НАТО савеза са последицама на целокупну, базну, војно-безбедносну и политичку оријентацију САД. *Политичке консултације и паралелни рад на адаптацији и прилагођавању НАТО пакта је ишао паралелно и интензивно у овом периоду и на мултилатералном и на билатералном нивоу, као и путем рада организационих делова НАТО-а.*

Северноатлантски савет је одржао своју седницу у Паризу, на министарском нивоу, у периоду између 14. и 16. децембра 1953. године. У Финалном Коминикеу²⁶¹ издатом након

²⁶⁰ Види: [www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2. Policy Conclusions, Nature of the Soviet Threat, Defence Against Soviet Power and Action](http://www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.Policy%20Conclusions,%20Nature%20of%20the%20Soviet%20Threat,%20Defence%20Against%20Soviet%20Power%20and%20Action.pdf), pdf, pp.18-23.

²⁶¹ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17365.htm.

састанка, Савет се бавио питањима глобалне међународне ситуације, посебно „питањима” од заједничке важности, а то је пре свега овјетска политика. Закључено је да „до сада није било доказа” о било каквој промени у „крајњим циљевима” СССР-а, и да остаје на снази исти његов „базни циљ“, а то је да доведе до распада „Атлантске алијансе”, те док совјетска страна „треба да покаже да искрено” жели постизање споразума о било којем питању по коме долази до неслагања на светском нивоу, политика НАТО-а је „изналажење решења на мирољубив начин”. У том смислу се „поздрављају напори влада Француске, УК и САД, о питању намера за организацијом скорашњег састанка са совјетском страном, на нивоу министара иностраних послова у Берлину. Такође, у овом светлу, Савет је поздравио „иницијативу” предузету од председника САД, путем давања предлога УН за „развој и убрзавање” мирнодопске употребе атомске енергије и „окупљању” светских сила по базном основу „тражења решења” о питању атомског наоружања. Кроз Коминике се даље констатује да „увећање снаге и јединства” Алијансе и даље мора бити константно ојачавано, с обзиром на то да се исто „доказало”, као „одлучујући фактор” у одржавању мира и одвраћања од агресије. Даље, Савет наглашава да у наредном периоду фокус мора бити на „одржавању снага и наоружања”, као главних фактора у „одвраћању” од агресије али истовремено уз обезбеђење „економске и социјалне” стабилности земаља чланица НАТО-а. У том смислу констатује се да је и даље кључни циљ развој Европске одбрамбене заједнице, укључујући и Немачку, а све у оквирима шире „атлантске заједнице”. Направљена је анализа и процена Годишњег извештаја НАТО-а за 1953. годину, где је констатован одређени „прогрес”, те на бази препорука из Извештаја, Савет је усвојио циљеве за 1954. годину, привремене за 1955. годину и планиране за 1956. годину, а циљеви у 1954. години предвиђају „одређена увећања на бројчаној основи” постојећих НАТО снага, као и одређена унапређења по питању „квалитета и ефикасности” тих снага. Посебно, постигнут је и закључак „да посебна пажња” треба да буде дата континуираном набављању, односно обезбеђивању „најновијих типова наоружања” и Савет је „изразио посебно задовољство” у вези са намером председника САД, да затражи од Конгреса дозволу за „обезбеђење информација” о атомским потенцијалима НАТО командантима, у сврху кориштења тих информација за потребе војног стратешког планирања. Савет је у даљем, констатовао да „предвиђени дугорочни систем одбране”, у капацитету у коме је димензионисан, производи „војне и финансијске” проблеме. Управо ценећи ове проблеме, Савет је „позвао” Војни комитет

да настави са радом на „поновној процени најефикаснијег модела” војних снага, у дугорочном смислу, како активних, тако и резервних, посебно имајући у виду „ефекте употребе” најсавременијег наоружања. Такође, Савет ће, према Коминикеу, задржати фокус на „надгледању” и „адаптацији” финансијских издатака, који су још неопходни за одржавање и „доградњу садашњег” нивоа НАТО снага, а о питању „готовости” за употребу и на активностима замене застарелог наоружања. Потврђен је и прогрес у „координацији” у националним планирањима у односу на „питања поморског транспорта”, одржавања неопходног нивоа „мобилних копнених снага”, подршци производним програмима и посебно, изражено „задовољство” заједничким инфраструктурним програмима. Наиме, путем Извештаја генералног секретара НАТО-а, поред „великог броја тренутних пројеката”, у функцију НАТО-а је стављено око 120 аеродрома и комплекси „комуникационих мрежа”. На крају, констатовано је да је уведен нови облик форума за консултације и усаглашавање, неформалне седнице затвореног типа на нивоу министара, а које имају шири аспект и спектар „координације”, него базирање на превасходним војним питањима.

Доктринарна питања, узрокована вишедимензионалним проблемима, како међународним околностима, али и проблемима унутар Алијансе, посебно „финансијском одрживошћу” потребног нивоа „готовости и потенцијала” снага, подстакла је у пракси низ анализа, базираних на развоју и потенцијалној употреби најсавременијег наоружања. Питање употребе „савременог наоружања”, пре свега атомског, било је анализирано од стране савезничких врховних команданата и „разматрано” од стране Сталне групе и Војног комитета НАТО-а.²⁶² Тако је у јануару 1954. године, тадашњи Врховни савезнички командант за Европу генерал Гринтер (Gruenther), извршио процену „да савезници поседују”, иако не превише снажну, али ипак довољну ваздушно-копнену снагу, која ће присилити „непријатеља” на „претходну „концентрацију снага”, пре самог евентуалног напада. Истовремено, то ће створити услове за „његову екстремну осетљивост” у виду губитака по основу савезничких атомских удара, а до сада је „спектар употребе” атомског оружја проширен, не само путем „ваздухоплова широког борбеног радијуса”, него и са онима са краћим радијусом, али и „земаљском артиљеријом калибра 280 милиметара”. **Формално, овим формулацијама се суштински врши еволуција НАТО-а у**

²⁶² Види: www.nato.int/archives/1st5years/chapters/9.htm, NATO, THE FIRST FIVE YEARS, by Lord Ismay, Part 3, Chapter 9, The Future.

концептуалном смислу, афирмацијом и формализацијом употребе атомског наоружања, као примарног средства „одвраћања” или средства ратне супериорности. Тенденција у еволуцији НАТО концепта је *настављена* путем имплементације одлука Северноатлантског савеза, преко надлежних организационих тела НАТО-а. Тако је, у току 1954. године, након низа консултација, Војни комитет НАТО-а израдио нови документ М.Ц. 48, *Најефикаснији модел војних снага НАТО-а за неколико следећих година* (The most effective pattern of NATO military strenght for the next few years). Документ М.Ц. 48 је ревидиран, на седници Војног комитета НАТО-а 18. новембра 1954. године и прослеђен у финалној форму путем документа М.Ц. 48 (Финални) од 22. новембра 1954. године, Северноатлантском савету на усвајање.²⁶³ У документу се Војни комитет позива на закључке са седнице Северноатлантског савета од 14. до 16. децембра 1953. године и Финални коминике, у коме се „Војни комитет”, инструкира за „поновне процене најјефикаснијег модела војних снага”, и да су по истоме војни планери НАТО-а сачинили „низ анализа” на бази ових „поновних процена”, а за период од неколико следећих година. Привремено поремећен у јесен 1954. године слабошћу предложене Европске одбрамбене заједнице и следећи преговоре који су водили пријему СР Немачке у НАТО, Војни комитет је 22. новембра 1954. године усвојио документ М.Ц. 48- *Најефикаснији модел војне снаге НАТО-а за неколико наредних година*. Овај документ је много комплекснији, него што његов наслов наговештава, *и М.Ц. 48, у ствари, даје привремене стратешке смернице засноване на ревизији документа М.Ц. 14/1 и такође, садржи концепте и претпоставке које ће касније бити укључене у М.Ц. 14/2 (Нови, Трећи стратешки концепт НАТО-а, па.а.).*²⁶⁴ Нови документ М.Ц. 48 који је био „прелазни и привремени”, али у суштини, *нови Стратешки концепт НАТО-а*, уз накнадне модификације, имао је примарни фокус на „процењив број” атомског оружја, као и на „капацитете њихове употребе”, а који ће бити на располагању како НАТО-у, тако и СССР-у. Такође, документ се бави, *„деструктивном моћи” овог новог оружја и посебно, „термонуклеарног” у широком контексту, као потпуно нови проблем, не само војне, већ и политичке и економске димензије*. У документу је истакнут „проблем” ваздушне одбране Европе у случају напада и *констатује се да је „једини, тренутно могући начин заустављања” непријатеља од употребе атомског оружја против циљних мета у Европи „уништење*

²⁶³ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf.

²⁶⁴ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intr.pdf, p. 17.

средстава за његову употребу”, на самом „извору”. Ово, последично, *захтева „рани” атомски противудар* на непријатељска „средства за употребу” атомског наоружања. Овакав приступ је заснован на процени, да имајући у виду „НАТО капацитет” и растућу моћ атомског наоружања, СССР може једино „гајити наду” за ратну победу „на изненадном нападу и уништењу” НАТО капацитета, за „тренутну и одлучујућу” употребу атомског оружја.²⁶⁵ У даљем, дате су *процене потенцијалних намера СССР-а, које су „суштински” остале исте као и у претходним проценама.* Даје се тежиште на сценарио „изненадног атомског напада СССР-а”, као „највероватнијег сценарија”, а који би имао ефекте касније експлоатације, узимајући његову конвенционалну надмоћ, посебно на европском континенту. Из наведеног, *константан нагласак* у новом документу се даје на *адекватан одговор „путем супериорности” атомског наоружања НАТО-а.* Узимајући изнесено у обзир, имајући у виду да је и даљи фокус потенцијалног сукоба у Европи, дају се посебни задаци снагама у Европи. Поред планских, припремних фаза, снаге морају обезбедити „преживљавање” од изненадног напада СССР-а, дати активну подршку у ефикасној борби за „ваздушну супериорност НАТО-а”, и „превенцију од брзог освајања” Европе од стране СССР-а. У документу се посебно наглашава, да у вршењу ових задатака, није могућа „успешна одбрана” Европе, базирана на садашњим потенцијалима, а без „тренутне употребе” атомског наоружања. Посебно, наглашава се чак, да „било које кашњење”, по употреби атомског оружја, мерено чак „и у сатима”, може бити фатално за одбрану, и такође, да је од „есенцијалног” значаја са војног становишта, употреба „атомског оружја” од самог почетка избијања сукоба. Додатни, кључни аспект, поред овако јасне и „што раније” употребе најсавременијег наоружања, је *потпуно немачко укључивање у одбрану Европе, а што је од „виталног значаја” за целокупну, успешну одбрану централне и северне Европе и тиме базне НАТО стратегије.*²⁶⁶ Закључцима документа М.Ц. 48, Војни комитет НАТО-а констатује да ће „супериорност у атомском наоружању” НАТО-а, као и капацитет његове употребе бити „најважнији фактор” у случају тоталног рата у догледној будућности. *Фактор „изненађења” биће базни циљ непријатеља, а степен његове успешности ће у великој мери „утицати” на исход рата.* Управо из наведених разлога, „примарни циљ” НАТО-а

²⁶⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf, The most effective pattern of NATO military strength for the next few years, Probable nature and duration of future war involving NATO, pp. 1-3.

²⁶⁶ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf, The Task of NATO forces in Europe, pp. 10-13.

је „чак много више” него икада пре, превенција рата, а исто се може постићи „поседовањем” виталних елемената „за модерно ратовање”. На овај начин би непријатељ стекао правилну процену о минималним шансама за успех у рату против НАТО-а. У овом смислу, НАТО мора имати капацитет да „издржи” почетни совјетски напад и употреби „одлучујући атомски” противудар, спречавајући „брзо освајање” Европе од стране СССР-а. Из овога се види јасна еволуција по питању концепта НАТО-а у смислу употребе атомског оружја, где се у односу на претходне документе и стратешке концепте и смернице, јасно дефинише „масовна и одлучујућа” употреба атомског оружја, као најважнијег и одлучујућег фактора у сукобу са СССР-ом.²⁶⁷

Интензивна геополитичка активност НАТО-а и кључних чланица се одвијала и о питању формализовања приступа СР Немачке НАТО-у. *Протокол о приступању СР Немачке НАТО-у је сачињен 23. октобра 1954. године у Паризу.*²⁶⁸ У Протоколу се констатује Декларација СР Немачке од 03. октобра 1954. године, којом се прихватају обавезе у складу са чланом 2. Повеље УН и Декларацијом САД, УК и Француске, од истог дана, а која се односи на споменуту Декларацију СР Немачке, те се истиче да ће, на основу ове Декларације, влада САД у име страна, позвати СР Немачку у чланство НАТО-а. Исто ће постати формално, даном када ће СР Немачка депоновати „приступне инструменте” у влади САД, а у складу са чланом 10. Оснивачког акта НАТО-а. Протокол ће ступити на снагу када свака чланица НАТО-а ратификује своје прихватање приступа СР Немачке, када сви инструменти ратификације протокола који „модификују и комплетирају” Бриселски пакт, буду депоновани у влади Белгије и када сви инструменти ратификације или „одобрења” Конвенције о присутности страних снага у СР Немачкој буду депоновани у влади СР Немачке. Даље, НАТО је на политичком нивоу одржао седницу Северноатлантског савета 17. и 18. децембра 1954. године у Паризу, на нивоу министара спољних послова, одбрана и финансија. У Финалном коминикеу²⁶⁹, издатом после састанка, истиче се да је НАТО „разматрао” Извештај Војног комитета НАТО-а о „Најефикаснијем моделу војне одбрамбене снаге НАТО-а у наредних неколико година”, узимајући у обзир „развој модерног наоружања”. Извештај Војног комитета је усвојен као „основа за одбрамбено планирање и припреме”, констатујући да ово одобрење није

²⁶⁷ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf, Conclusions, pp.16-18.

²⁶⁸ Види: www.nato.int/cps/en/SID-EODF266B-277667B1/natolive/offical/_texts_17411.htm.

²⁶⁹ Види: www.nato.int/cps/en/SID-D2823AF1-167AA6/natolive/offical/_texts_17402.htm.

укључивало одговорност влада присутних делегација за „давање сагласности за акцију у случају непријатељства”. Савет се усагласио да совјетска политика „попраћена са увећаном војном моћи”, наставља, упркос „одређеним спољним” знаковима флексибилности да буде усмерена ка „слабљењу и подели” западних нација. Истовремено, поздрављају се и напори који су учињени под „покровитељством Уједињених нација”, у функцији постизања „свеобухватног споразума” о ограничењу и контроли наоружања. Такође Савет је разматрао Годишњи преглед за 1954. годину и на основу препорука из Прегледа, утврдио је прецизне циљеве за 1955, привремене за 1956. и планске за 1956. годину. Посебно, Савет је констатовао, да у складу са Париским уговором, немачко учешће у „одбрамбеном” капацитету представља „нужни” додатак западним одбрамбеним напорима.

Усвајањем документа М.Ц. 48 на седници 17. децембра 1954. године и путем резолуције о годишњем прегледу, Савет је даље дао инструкције Војном комитету, **да настави са разматрањем, у складу са „договореним стратешким” концептом**, развој „најефикаснијег модела за војне снаге” за период од наредних неколико година, са циљем „одвраћања од агресије”, те да се у што краћем року достави „извештај” са закључцима у односу на тренутну Студију о противваздушној одбрани. Посебно, у складу са достављањем даљих „смерница” базираних на Годишњем прегледу за 1955. годину, Војни комитет је дужан да чланицама влада НАТО-а представи „поновну процену” документа М.Ц. 48, односно како „модел војних снага” треба да има утицај на „националне” одбрамбене програме. *Војни комитет је 26. септембра 1955. године, сачинио нови документ М.Ц.48/1, Најефикаснији модел војне снага НАТО-а у следећих неколико година - Извештај бр. 2. Након усаглашавања на самој седници од 14. новембра а потом и 09. децембра 1955 године, документ је у форми М.Ц. 48/1 (Финални), достављен Северноатлантском савету.*²⁷⁰

Нови документ М.Ц. 48/1 (Финални) се базира на већ споменутој одлуци из Коминикеа Северноатлантског савета, од 17. децембра 1954. године, и у њему се констатује да је нови документ М.Ц. 48/1 (Финални) „заснован на истим” смерницама као и претходни документ М.Ц. 48. С обзиром на одлуку Северноатлантског савета о потреби „поновне процене” документа М.Ц. 48, Војни комитет је нагласио, **да је од његовог усвајања настао**

²⁷⁰ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a551209a.pdf.

„застој у имплементацији даље стратегије”, у периоду од, чак и „две године” после половине 1957. године. Ово се посебно односи на чињеницу да ефикасна имплементација НАТО „даље стратегије”, није могућа све док „немачко учешће” не постане реално у пракси, и док минимум мера представљених у прилогу документа М.Ц. 48 не буду реализовани. Ово се посебно односи на мере по питању атомског капацитета НАТО-а, система за узбуњивање, мера упозорења на напад, тренутних снага, као и мера које ће обезбедити НАТО снагама да „преживе” совјетски, атомски напад.²⁷¹ О питању атомског капацитета НАТО-а, у новом документу се истиче да су, у складу са „добijеним одобрењем” од стране Северноатлантског савета путем документа М.Ц. 48, Врховни команданти НАТО-а израдили „планове и припреме” базиране на претпоставкама да ће „атомско и термонуклеарно оружје” бити коришћено од „самог почетка” избијања рата. У току 1956. године команданти НАТО-а су у Одбрамбеним плановима за случај опасности, унапредили „концепт даље стратегије” одбране на копну, мору и „снага и ресурса” неопходних за постизање циљева оваквог концепта одбране. По питању мера „раног упозорења”, Војни комитет је унео додатне закључке, сматрајући да „први приоритет” мора бити испуњавање захтева, којима ће се обезбедити „људство и операције у сваком тренутку” путем НАТО радарског система за рано упозоравање и „камуфлажа радарског система НАТО-а мора бити, обавезно примењена”. У односу на мере из домена „система за узбуњивање”, у новом документу се констатује да су „само пет чланица” званично ратификовале документ Мере за узбуњивање, а још „мањи прогрес” је учињен по питању завршетка преговора „о усклађивању” ових мера са осталим командантима. Посебно је Врховни савезнички командант за Атлантук истакао проблем да се мере „раног узбуњивања” не односе на концентрацију поморских снага и дају се смернице владама чланицама НАТО-а за „усклађивање” ових мера са високим командама НАТО-а. Нагласак се у овом контексту посебно даје на „дан-Д” и „претпочињених”, пре свега, поморских снага, савезничким командама и командантима. У модификованој верзији документа М.Ц. 48/1 (Финални), у односу на документ М.Ц. 48, додаје се и посебна **мера „готовост” снага**. Ова мера је базирана на истим претпоставкама из претходног документа „о изненадном нападу” непријатеља, а што за одговор мора имати „висок степен готовости”, у свим видовима снага, копненим, поморским и ваздушним. Наведено, уз усклађеност са

²⁷¹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf, Enclosure, Minimum measures necessary to increase the deterrent and defensive value of NATO forces, pp. 19-20.

појединачним, националним, војним и свеобухватним капацитетима ће у степену „увећања готовости”, имати и исто тако, свеобухватни „увећани степен НАТО одвраћања” од непријатељског напада. У делу *мера о питању „постојећих снага”, модификована верзија документа М.Ц. 48/1 (Финални), додаје и посебни сегмент у односу на документ М.Ц. 48.* Наиме, према новој верзији, констатује се, да су Совјети објавили своју намеру за „одређено смањење” војних снага, али са напоменом да и у случају да се то деси, „од половине 1957. године”, па на даље, Совјети ће свеобухватно бити бројно супериорнији, уз додатно унапређивање „постојећих атомских” потенцијала. У том смислу се **даје констатација да НАТО снаге морају да наставе са даљим „развојем”,** те да је кључно да националне снаге претпочињене, или намењене за НАТО употребу, не смеју бити „умањене испод захтеваног реда величине”, а како је планирано у Годишњем прегледу за 1956. годину. Посебно, у модификованом документу се уочавају додатни проблеми проузроковани „кашњењем” немачког укључивања у систем одбране и у „најављеним намерама” одређених нација да „смање снаге” испод договореног циљног нивоа, а све ово, заједно са предвиђеним „привременим регруписавањем” снага на „дан-Д”, ствара „озбиљне недостатке”, који угрожавају имплементацију „даље стратегије” НАТО-а.²⁷² У закључцима новог документа М.Ц. 48/1 (Финални) констатује се да су „широки концепт” и закључци из претходног документа М.Ц. 48 још на снази, као и „минимум мера” садржаних у Прилогу документа М.Ц. 48, а са додатним елементима унесеним путем модификације у верзији документа М.Ц. 48/1 (Финална). Кључна додатна мера која је унесена **јесте нужност „унапређења”, по питању људства и операција,** НАТО система за рано упозорење, што представља „први обавезни” приоритет НАТО. Такође, што скорији споразум о „мерама за узбуњивање” између чланица Савеза и НАТО команданата на терену, је исто тако, примаран. Даље, закључује се да су кључне минималне „додатне мере”, у смислу унапређења поморских капацитета, успостављања ефикасног система противваздушне одбране, успостављања и што је пре могуће, ратног нивоа „резервних залиха. Посебно се наглашава да ће имплементација наведене „даље стратегије” НАТО-а бити продужена у односу на половину 1957. године, за око две године, те да ће у овом периоду, „одлагања”, СССР унапредити своје „постојеће капацитете” за атомски рат. Ово „одлагање”, и период од две године ће даље захтевати развој НАТО снага за постизање

²⁷² Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a551209a.pdf, pp. 1-13.

одбрамбених циљева у условима, са једне стране, „савезничке, атомске супериорности”, а са друге стране, оснаженог „атомског блока” СССР-а. У закључцима, се даље, засновано на оваквим оценама, наглашава да је *врло значајно да државе чланице НАТО-а одрже континуитет у „одбрамбеним напорима” и посебно да унапреде „стање готовости и ефикасности” сопствених снага*, које не смеју бити умањене испод нивоа снага установљених, у оквиру планираних циљева у 1956. години, кроз Годишњи преглед НАТО-а из 1953. године.²⁷³

Из наведене елаборације се види и да *су документи М.Ц. 48 и М.Ц. 48/1 (Финални), у суштини били одговор на већ постојећи доктринарни став, пре свега САД, у смеру отклона ка новијем, софистициранијем ослонцу, пре свега, на савремено наоружање*. Посебно, види се *јасна разлика и интерпретацији употребе атомског наоружања, у односу на прва два стратешка концепта НАТО-а*, у којима се, путем консензуса и комплексних преговора, формулисала, више дипломатска, политичка теза о „употреби свих врста наоружања, без изузетка”, док се сада јасно концептуално одређује „масовни и одлучујући атомски одговор” у случају непријатељства. *Тако је очигледно постојала потреба да се нови приступ*, изражен путем докумената М.Ц. 48 и М.Ц. 48/1 (Финални) даље усаглашавају са претходним другим Стратешким концептом НАТО-а М.Ц. 3/5 (Стратешки концепт за одбрану северноатлантског подручја), од 03. децембра 1952. године, и његовог „пратећег” документа М.Ц.14/1 (Стратешке смернице), од 09. децембра 1952. године. Наравно, и у самим документима М.Ц. 48 и документу М.Ц. 48/1 (Финални), који је у суштини само одређена модификација на истој основи документа М.Ц. 48, *је наглашена потреба „поновне процене” и потенцијалне еволуције у разради нових концепата и инструментализације истих, базирано на новим и претпостављеним условима*. Интензивне дискусије, и паралелан рад надлежних оперативних тела НАТО-а су биле изражене у наведеном периоду, *управо по питању „модификације“ стратешког документа НАТО-а, у овом комплексном периоду у којем је и сам НАТО* пролазио кроз дубоке политичке потресе, поред великих међународних тензија, посебно Суеске кризе 1956. године, и раскола између САД, са једне и Француске и Велике Британије са друге стране. Такође, већ споменуте промене у политици САД, које су, како условљене са економским тешкоћама, тако и новим доктринарним одређењем Ајзенхауерове

²⁷³ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a551209a.pdf, pp. 13-14.

*администрације, која је заступала ослонац на „супериорност” савременог наоружања, и јасних планова за његову употребу, као и вероватно огромно искуство, персоналитет, који је сам председник Ајзенхауер поседовао, како путем ратног искуства, тако и као Врховни командант савезничких снага за Европу, у многоме су детерминисале значајни заокрет и еволуцију у стратегији и пракси НАТО-а. Успореност и **инертност око формирања Европске одбрамбене заједнице**, иако декларативно и стално истицане и „оснаживане” путем формалних НАТО Коминикеа, тако и путем званичне политике САД, довели су до јасних показатеља о слабостима НАТО-а, о питању ефикасности снага, као и бројчаној инфериорности. Додатну компликацију **је довело и „кашњење” брзог интегрисања СР Немачке у укупан одбрамбени концепт Европе, али и даље јачање и хомогенизација СССР-а и његових савезника, што ће резултовати и стварањем Совјетског блока, али и интервенција СССР-а у Мађарској 1956. године, управо у јеку фокусирања западних савезника и њихових међусобних турбуленција у време Суеске кризе.** Ова геополитичка динамика, као и интерна, унутар НАТО-а, су у формалном смислу водили даљој адаптацији докумената М.Ц.48. и М.Ц.48/1 (Финални) путем израде нацрта докумената новог **Трећег стратешког концепта НАТО-а, М.Ц. 14/2 и његовог „пратећег документа М.Ц. 48/2,** од стране Сталне радне групе и Војног комитета НАТО-а.²⁷⁴ Конкретизација и даље фокусирање на изради ових нових докумената је формализована путем документа ЦМ(56)138 (Финална), **Директива Северноатлантског савета НАТО војним органима** (Directive to the NATO Military Authorities from the North Atlantic Council), од 13. децембра 1956. године.²⁷⁵*

Директивом се указује на јасну светску подељеност „између две идеологије” и истиче **константност снаге совјетске политике, као и крајњи циљ те политике - „уништавање капиталистичког” света, а што је „потврђено” скорошњим догађајима који су се десили на Блиском истоку и у Мађарској. Стање у СССР-у, као последица „дестаљинизације”,** те препознавања „другог типа социјализма”, направили су одређене поделе унутар самог социјалистичког блока и „није јасно” да ли ће садашње совјетско вођство спречити, базирано на **погрешним оценама о стању у источној Европи,** губљење ефективне контроле над Блоком, не само путем политичких и економских мера, него и путем „најбезобзирнијих” војних мера. Паралелно, **снажни раст економске моћи СССР-а,** те

²⁷⁴ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf, pp. 18-19.

²⁷⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a561213a.pdf.

његова *вешта политичка експанзија „као снага мира”*, ширењем утицаја на некомунистичка подручја, *оснажују геополитичку позицију СССР-а*, и дају аргументе вођству да за постизање крајњих циљева није нужно „прибегавање” рату у „догледној будућности”. СССР ће ову геополитичку ситуацију искористити за подизање нивоа свог економског раста и доделе економске помоћи на врло „селектираној основи”, као и на комплетирању и увећавању готовости сопствених конвенционалних снага и расположивих ратних резерви. Вештим економско-политичким мерама ће посебно, експлоатишући појаву национализма и „неопредељености” у широким светским размерама, а пре свега на постојећим проблемима на Блиском истоку, Азији и Африци, покушати да „надмудри” и потисне утицај и снагу западних сила на овим подручјима. Даље, у овим генералним политичким оценама се цени да је СССР и даље свестан консеквенци тоталног рата, и да се вероватно неће усудити да у њега уђе у периоду у коме је свестан да је Запад припремљен да „изврши одмазду” са атомским наоружањем, и то ефективима који могу да „разоре” СССР. Са друге стране, *не искључује се, у новим околностима, „оштрији” приступ СССР-а, путем претње „атомским ратом”, као средством уцене али и као последицом „лоше процене”, која може бити последица, са једне стране „потцењивања” западне реакције или „конструкцијом” о потенцијалном нападу западних савезника на СССР са атомским наоружањем. СССР би у даљем, могао, на бази процене да би било која врста и конвенционалног, лимитираног напада на чланице НАТО-а или у НАТО подручју, изазвало тренутни војни одговор НАТО-а, одговорити са отвореним нападима ван НАТО подручја, или подржати Комунистичку Кину или друге сателитске државе.*²⁷⁶ Ценећи наведене процене и анализе новонасталих околности, *Директивом се дају смернице НАТО чланицама за развој „најефикаснијег модела снага”,* које могу бити коришћене за колективну одбрану Алијансе. Са становишта НАТО-а, кључни инструмент од одвраћања СССР-а од агресије, *јесте одржавање и заштита „пуне ефикасности нуклеарних ефектива за масовну одмазду”,* подржану са свим „неопходним постројењима”, а у складу са оваквом „улогом нуклеарних снага за одмазду”, НАТО видови, копнене, поморске и ваздушне снаге морају да буду тако и конципиране. Посебно, наведене снаге би у смислу подршке примарних ефектива нуклеарне масовне одмазде морале да одрже „тајност војне ефикасности”, да дају учешће у „одвраћању од агресије” и пруже заштиту

²⁷⁶ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a561213a.pdf, Part 1., Analysis of Soviet intentions, pp. 3-6.

од спољашњег „заstraшивања”. Такође, снаге треба да спрече „упаде” или локалне акције совјетских снага или њихових савезника-„сателита”, њихову „инфилтрацију”, идентификују агресију, те да у случају војне агресије, у складу са „даљом стратегијом” и рачунајући на употребу „нуклеарног оружја од самог почетка”, одрже операције, без било које намере за „веће повлачење”, а све до тренутка када „стратешка контраофанзива” не постигне постављене циљеве. *У срху циљева ове директиве, даље се истиче, да „треба претпоставити” наставак стационирања америчких, канадских и британских савезничких снага у Европи.* Све наведене „заштитне снаге” морају имати капацитет да у захтеваној ситуацији „брзо узврате нуклеарним оружјем”, на било коју врсту агресије, те да такође имају капацитет постизања дефанзивних „одбрамбених циљева” и без поседовања сопственог нуклеарног потенцијала. У Директиви се истиче, да се „иако је НАТО планирање” лимитирано на географско подручје НАТО-а, а као одговор на „совјетски инспирисану комунистичку опасност” широм света, мора узети у обзир и потенцијална „потреба” одређених чланица да ангажују своје снаге широм света, те да у том случају, остале НАТО снаге морају одржати „одговарајући степен готовости” за одбрану северноатлантског подручја. Узимајући у обзир сценарио напада на НАТО без упозорења, преваходно, на снаге и постројења за „рано узбуњивање и снаге нуклеарне одмазде”, оне морају бити одржаване у сталном стању „готовости” за одбрану, а остале снаге морају задовољавати „захтевани стандард” НАТО-а за одбрану, у случају оваквог сценарија избијања непријатељства. Ценећи финансијски аспект „увећаних трошкова за најсавременије наоружање”, и одржавања економске стабилности чланица Алијансе, а у односу на свеобухватни однос ка СССР-у, свако „распоредивање ресурса” мора бити константно надгледано, ценећи да тренутно „само неколико” чланица могу обезбедити одређено увећање трошкова за одбрану, али генерално, стална потреба за целокупним одбрамбеним ресурсима и даље остаје на снази.²⁷⁷ *Кључно је уочити да се у овој политичкој директиви највишег политичког и извршног тела НАТО-а дају прецизне политичке смернице, али и јасни задаци стратешким компонентама НАТО-а, као и самим чланицама НАТО-а.* Врло јасно се имплементира у пракси снажан доктринарни заокрет, базирање на најсавременијем наоружању, његовој супериорности, а на начин „брзе употребе” као „средства масовне одмазде”. Уводи се *суштинска класификација*

²⁷⁷ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a561213a.pdf, Part 2. The Directive, pp. 6-7.

снага, примарне снаге „*нуклеарни ефективи за масовну одмазду*” и „*защитне снаге*”, свих видова конвенционалних снага, копнених, поморских и ваздушних, који имају улогу „подршке”, овако доктринарно и концептуално постављеним нуклеарним снагама и јасном намером њихове употребе, прво као кључног инструмента „одвраћања”, а у случају отвореног непријатељства као примарног „средства одмазде” са димензијом дефанзивног карактера. *Ове политичке смернице су суштински и формално убрзале даљи рад на адаптацији и еволуцији и самог стратешког концепта НАТО-а и његових пратећих докумената.* Северноатлантски савет је, након низа усаглашавања, на својој седници 23. маја 1957. године, донео коначну одлуку и усвојио документ М.Ц. 14/2 (Ревидирани, Финална верзија), који је представљао Трећи стратешки концепт НАТО-а, назван Целокупни стратешки концепт за одбрану НАТО подручја (Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area)²⁷⁸. Истовремено, по истој методологији, консултација и усаглашавања још од лета 1956. на седници истог дана, 23. маја 1957. године, Северноатлантски савет је усвојио и „*пратећи*”, придружени документ М.Ц. 48/2 (Финална одлука), *Мере за имплементацију стратешког концепта* (Measures to Implement the Strategic Concept)²⁷⁹. Израдом Трећег стратешког концепта НАТО-а М.Ц. ван снаге је стављен Други стратешки документ М.Ц. 3/5 (Финални) од 03. децембра 1952. године, а са придруженим „*пратећим*” документом М.Ц. 48/2 (Финална одлука), ван снаге су стављени претходни пратећи документ, Другог стратешког документа, М.Ц.14/1 (Финални), од 09. децембра 1952., те даље стратешке смернице настале као еволуција овог документа М.Ц. 48 (Финални), од 22. новембра 1954. године, и М.Ц. 48/1 (Финални) од 09. децембра 1955. године. У Трећем стратешком документу НАТО-а, М.Ц.14/2, се већ у самом уводу истиче да је намера стратешког документа „представљање нацрта” широког одбрамбеног стратешког концепта НАТО-а, заснованог на смерницама установљеним у Директиви Северноатлантског савета у документу ЦМ(56)138 (Финални), од 13. децембра 1956. године, чији су кључни елементи у претходним елаборацијама већ представљени, а за разлику од претходног Другог стратешког концепта, у новом документу се наглашава да је поред „*обезбеђења мира и стабилности*” у северноатлантском подручју такође кључно „*супротстављање*” непријатељском совјетском утицају у регионима „изван

²⁷⁸ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf, Final decision od MC 14/2 (Revised).

²⁷⁹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523b.pdf, Final decision on MC 48/2.

северноатлантског подручја". У делу НАТО „одбрамбених принципа” наглашава се разлика по претходним одредбама о „локацијама” снага, тако да се у новом документу специфично наглашава да је за претпоставити „да ће британске, канадске и америчке снаге остати” у саставу Савезничке команде у Европи, односно на европском континенту. Исто тако, у овом делу се додатно наглашава, да се морају обезбедити „правовремене, комплетне и прецизне” обавештајне информације, у контексту коришћења „фактора изненађења” од стране непријатеља, путем изненадног напада, и да је овај нови стратешки концепт у том смислу заснован на „развијеним мерама” из документа М.Ц.48. Даље, *нови, Трећи стратешки концепт НАТО-а, у делу процена о „вероватној природи” будућег тоталног рата, понавља оцене из претходних стратешких смерница М.Ц 48, М.Ц.48/1 (Финални) и Директиве Ц-М (56)138 (Финални), да совјетско вођство „разуме и има страховање” од консеквенци тоталног нуклеарног рата, и да се претпоставља да неће кренути у овакав вид сукоба, тако дуго док постоји „спознаја” да су западне силе припремљене за „масовну одмазду са нуклеарним оружјем”, а под којим се подразумева и термонуклеарно наоружање, те да оваква „одмазда” може имати потребни капацитет „за разарање” СССР-а. Исто тако, остале оцене су усклађене са већ елаборираним оценама у документима М.Ц.48 и М.Ц.48/1 (Финални), углавном имајући тежиште на оценама о „унапређеним нуклеарним потенцијалима СССР-а” и економској и политичкој експанзији. Узимајући у обзир ове претпоставке, Трећи стратешки документ, за разлику од прва два, даје другачију „фазну поделу” тоталног рата, у генералном смислу и то: прва фаза, период „силовитог, организованог у широком спектру”, а са „релативно” краткотрајним, не више од „тридесет дана” интензивном „разменом нуклеарних удара”, а посебно у првим данима, и друга фаза, дужи период „неизвесног трајања” реорганизације, попуње и постизања „неопходних циљева” у сврху завршетка рата. Као једини изузетак, од овако, „јасне поделе” фаза тоталног рата, могу бити поморске операције, посебно подморничке, са неизвесним роком трајања.²⁸⁰ Даље, поново се истиче опасност од софистицираног или отвореног совјетског ангажовања „изван орбите” НАТО подручја, а што захтева додатно ангажовање одређених чланица НАТО-а, са посебним утицајем на „лимитирање” у плановима НАТО-а за одбрану северноатлантског подручја. У делу у коме се описује сам генерални концепт НАТО-а*

²⁸⁰ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf, Final decision od MC 14/2 (Revised), Introduction, North Atlantic Treaty Defence Principles, The probable nature of a future general war involving NATO, pp. 3-10.

*истиче се да је кључни циљ „превенција рата” на начин стварања система „ефикасног одвраћања” од агресије, а што мора бити базирано на ефикасним војним и одбрамбеним мерама.*²⁸¹

У овом делу се јасно наглашава да су базни елементи војних и одбрамбених мера за одвраћање од агресије „одговарајући нуклеарни” и други потенцијали, *који исказују намеру „одмазде”, са свим расположивим оружјем у случају агресије, „укључујући нуклеарно оружје”, зависно од НАТО захтева за одбрану. Алијанса, према новом документу, мора обезбедити „извршење тренутне и разарајуће нуклеарне контраофанзиве” са свим расположивим средствима, као и „развој” сопствених могућности „да се апсорбује и преживи” непријатељски напад.* У складу са наведеним, даље се прецизира да се, управо са овим одбрамбеним мерама, морају „развијати капацитети употребе свих видова конвенционалних снага, а са циљем што је могуће „дугорочнијег” очувања интегритета НАТО подручја, „рачунајући на употребу нуклеарног оружја”, те да уз комбинацију ових могућности, нуклеарних и конвенционалних, посебно са „нуклеарном контраофанзивом”, уништити непријатељске капацитете за вођење тоталног рата. Овим мерама, које су примарне, додају се и даље мере у смислу „накнадне реорганизације и рехабилитације”, те концентрације „преосталих” ресурса, с циљем крајњег окончања непријатељства. Такође, *даје се нагласак и на „тренутну реакцију” са одговарајућим снагама, и на друге облике агресије на НАТО подручје, а који не морају нужно имати карактеристику „употребе атомског наоружања”, а то су углавном операције локалног значаја, одређени упади или инфилтрација непријатељских снага.* Исто тако, истиче се и да „НАТО треба имати флексибилност за ситуацију нижег нивоа конфронтације”, *ван НАТО подручја од стране појединих чланица НАТО-а, а што неће представљати тотални рат, а у смислу да се са овом „флексибилношћу” мора обезбедити „примарна” мисија НАТО-а, а то је одбрана северноатлантског подручја.*²⁸²

У новом Трећем *стратешком документу се види јасна модификација и еволуција у односу на претходни Други стратешки документ* М.Ц.3/5 (Финални), где се у базним

²⁸¹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf, Final decision od MC 14/2 (Revised), Alternative threats to NATO Security, pp. 11-12 .

²⁸² Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf, Final Decision on MC 14/2 (Revised), The Strategic Concept, pp. 13-14.

војним мерама подразумева „обезбеђење могућности извршења брзог стратешког бомбардовања”, са свим врстама наоружања, „без изузетка”, док се новим документом јасно дефинишу „мере масовне нуклеарне одмазде”. Такође, у Другом стратешком документу се мере односе на „задржавање и заустављање” непријатељске офанзиве и неутрализацију „ваздушних” операција непријатеља и стварања „масовне“ концентрације, пре свега европских снага у функцији контраофанзиве, док се у новом Трећем стратешком концепту јасно раздвајају снаге на примарне „нуклеарне снаге за масовну одмазду” и „снаге подршке”, конвенционалне снаге, које треба да имају лимитирану улогу, у смислу „одржања интегритета НАТО подручја” али, преваходно, подржати „нуклеарну контраофанзиву НАТО-а”, до постизања крајњег циља, уништавање непријатељских капацитета за рат, и дефинитиван завршетак рата и прекид непријатељства. У новом документу *се дају и „планске смернице” за поједина географска подручја, која су нешто модификованија и конкретнија* него у претходном стратешком документу и његовим пратећим, придруженим документима М.Ц 14/1 (Финални). У новом документу, географска подручја од стратешког интереса су сврставају у: *континенталну Европу, са „боковима” Скандинавијом и јужном Европом, Алжир, али само његов северни део, азијска Турска, Исланд, Британска острва и Северну Америку, мора и мореузе у северноатлантском подручју. Западна Европа је и даље у примарном фокусу НАТО-а и у новом стратешком концепту.* У новом концепту се западна Европа, представља „као прва линија фронта” за одбрану против „ширења комунизма”, и упозорава се на опасност „совјетских операција” у смислу субверзивних активности, инфилтрација, па чак и тоталном рату у сврху постизања „непромењеног крајњег циља”, уништења „капиталистичког света”. Као и у прошлим стратешким смерницама из документа М.Ц.14/1 (Финални) одбрана западне Европе се сматра „кључном” у случају тоталног рата. У новом документу се уочава еволуција, у делу у коме се говори о тоталном рату и стратешким факторима који на њега могу утицати. У складу са целокупним заокретом у одбрамбеној доктрини *истиче се да совјетске снаге морају бити задржане, све до тренутка док његов капацитет за вођење рата „не буде уништен”, са „нуклеарном контраофанзивом” у комбинацији са „операцијама на копну мору и у ваздуху”*. *Такође, новина у новом документу, се односи на статус Аустрије, и истиче се да је проглашена „неутралност Аустрије” а са последицама „повлачења совјетских снага” из Аустрије, даје предност НАТО-у у овом подручју, наглашавајући и даље НАТО*

одбрамбену инфериорност у подручју јужне Немачке и северне Италије. Концептуална разлика између Трећег и Другог стратешког концепта НАТО-а се види и у делу „стратешких циљева” у западној Европи. Док се, у Другом стратешком документу, као примарни циљ одбране западне Европе дефинише, „заустављање непријатеља што источније” од Немачке, новим концептом се предвиђа „извршење стратешке нуклеарне контраофанзиве и одржавање „територијалног интегритета” западне Европе, све до тренутка док „не буде уништен” непријатељски капацитет за вођење тоталног рата, уз наглашавање опасности од локалних операција, упада и инфилтрације непријатељских снага. Даље, новим документом, нова стратегија мора бити комплетирана са „пуном ефикасношћу нуклеарних потенцијала за масовну одмазду” подржаних осталим капацитетима конвенционалних снага и постројењима, те на такав начин створити „интегрисани нуклеарни потенцијал” и развој у пракси, најефикаснијег модела противваздушне одбране овог подручја. Такође, активности НАТО стратешке авијације и ракетних система морају бити у потпуности експлоатисане, а са преваходним циљем „уништења непријатељских нуклеарних капацитета”, снага, ресурса, постројења и комуникација. На другој страни, „защитне снаге”, које чине конвенционалне снаге свих НАТО видова, треба да обезбеде заштиту „нуклеарних НАТО капацитета за масовну одмазду” у Европи, одржање територијалног интегритета западне Европе, у мери у колико је то могуће индустријских постројења, база и комуникација, као и кључних морских пролаза балтичког и северног мора.²⁸³

По питању јужне Европе, у Трећем стратешком концепту, поред географских констатација, које су углавном исте, као и у другом и његовом придруженом документу, даје се и димензија да је јужна Европа „басион против ширења комунизма на Блиски исток и на северну Африку”, те да обезбеђује „драгоцена” подручја и капацитете за „контраофанзивне мере” против СССР-а, и додатно, Балкан и Турска „формирају одличну основу” са које се може угрозити „јужно крило” непријатеља. Процене о значају одбране северне Италије и њене „зависности” на одбрану Југославије, остају непромењене у односу на претходни Други стратешки концепт, односно његов

²⁸³ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf, Final Decision on MC 14/2 (Revised), Strategy and Objectives by Geographical Areas, Western Europe, pp. 15-18.

придружени, пратећи документ М.Ц.14/1 (Финални). Поред исто тако *поновљених процена о значају подручја за „блокирање изласка” совјетских снага на Медитеран*, и посебно у том смислу подручја мореуза Босфора и Дарданела, даје се и додатна димензија. Наиме, према новом документу, *обално подручје северног Јонског мора, обезбеђује и могућност „физичке увезаности” одбране Грчке, Југославије и Турске, уз могућност „њихове заједничке подршке”, а целокупно подручје са јаким одбрамбеним капацитетима и у географском смислу, даје јаку основу и за „контраофанзиву” против Совјета. Посебно, на начин „агресивне одбране” са истурених позиција северне Грчке, обезбеђује се савезничко везивање, односно, „одвлачење непријатеља од напада на мореузе, а „задржавањем“ Грчке под контролом западних савезника, НАТО-у се обезбеђује „кључна веза” са својим „постројењима за рано упозоравање”, као и укупној одбрани Босфора, Дарданела и западне Турске. Такође, развој „догађаја” у јужној Југославији ће имати посебне ефекте на одбрану Грчке, што у свеобухватном смислу по НАТО интересе има велики значај, имајући у виду да грчка острва леже „уз бок” потенцијалног непријатељског излаза поморским снагама из Црног мора у Медитеранско море. Даље, према новом документу, задржавање НАТО контроле над Турском, ће савезницима обезбедити „доминантну позицију” на Црном мору и побочно обезбедити „непосредан приступ” ка Блиском истоку. Исто тако, турска „војна постројења” и капацитети ће значајно помоћи у одбрани Грчке, али и подручја „нафтне производње”, као и спречавање излаза непријатеља на Медитеранско море кроз турске мореузе, али и да ситуација у „околним” средњоисточним земљама може имати утицај на одбрамбене капацитете Турске. У новом документу се, за разлику од претходног, у делу планирања за наведене операције, наглашавају битни фактори „који морају бити узети у разматрање”, а то су „нуклеарни и поморски ударни” потенцијалних снага у Медитеранском мору и у северној Африци, капацитети „интегрисаних копнених нуклеарних” снага за њихову употребу у јужној Европи, „позицију”, односно стајалиште Југославије, које може бити у случају тоталног рата, овисност СССР-а на „сателитске трупе” за операције у јужној Европи, те одређене „слабости” Албаније као совјетског савезника. У делу „стратешких циљева” одбране у јужној Европи, такође долази до промена у односу на претходни Стратешки концепт и његов придружени, у смислу, да ће одбрана пре свега укључивати ослонац „на нуклеарне потенцијале за одмазду”, као ефикасну меру*

заштите, одбране Грчке, што северније и источније, уз координацију са Турском и, ако је то могуће, координацијом са Југославијом. Остали циљеви и у новом стратешком концепту по питању јужне Европе, остају у суштинском смислу непромењени у односу на претходни стратешки концепт и смернице у придруженом документу.²⁸⁴

Нови Трећи стратешки концепт НАТО-а има *сличне концептуалне разлике, као и разлике у војним и одбрамбеним мерама за постизање циљева Стратешког концепта и у осталим „географским” подручјима НАТО-а,* управо у смислу наглашавања „јасне употребе нуклеарних ефектива” као средства одвраћања путем „нуклеарне одмазде”, а војне и одбрамбене операције су подељене у две главне фазе, „масовна нуклеарна одмазда”, са циљем „уништења” непријатељских војних капацитета, те комбинована „нуклеарна контраофанзива” заједно са конвенционалним снагама до постизања коначног циља, завршетка рата. У придруженом, пратећем документу **М.Ц. 48/2 (Финални)** представљене су *Мере за имплементацију Стратешког концепта* (Measures to Implement the Strategic Concept). Документ је урађен, *као придружени, пратећи документ* Трећем стратешком концепту НАТО-а, М.Ц.14/2 (Финални) са циљем „имплементације“ Стратешког концепта и развоја „разматраног документа” путем разрађених детаља у документ који ће НАТО командантима и земљама чланицама НАТО-а „омогућити израду” сопствених планова и развој „одбрамбених модела” у складу са стратешким смерницама. *Документ разрађује неопходне мере које морају бити предузете у новим условима,* уз процене из Трећег стратешког концепта, да СССР може предузети „свеобухватан нуклеарни напад” на Запад, уз истовремени конвенционални напад, предузети низ мера, упада, локалне агресије и инфилтрације без употребе атомског наоружања, сам или путем „својих сателита”, али и извршити напад или угрозити подручја „у близини” подручја Северноатлантског савеза. Због тога, *се путем ових мера, у складу са документом, мора узети у обзир „да поседовање иницијативе” у будућем рату са употребом нуклеарног оружја, и у условима „изненадног“ необјављеног напада,* је суштински много важнији елемент него што је то било у прошлости. Стога, управо, базна позиција за предузимање „потребних мера” у будућем сукобу, је управо, у складу са документом, заснована на процени Војног комитета

²⁸⁴ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf.Final Decision on MC 14/2 (Revised), Southern Europe, Strategic importance of Southern Europe, Strategic factors, Strategic Objectives, pp. 22-24.

да је „изненадни удар са нуклеарним наоружањем од стране непријатеља највећа досадашња претња“ са којом се Запад сусрео. Захтеване мере, су у складу са овом проценама из Стратешког документа, а које НАТО снаге морају предузети, **да „истовремено”** у периоду у коме морају **„да преживе изненадни почетни нуклеарни удар”** непријатеља, **„тренутно изврше одмазду нуклеарним оружјем”** од самог почетка настанка непријатељства, **и „задрже” непријатељско напредовање без било какве „намере” за већим повлачењем снага.** У сврху извршења овако постављених задатака, у складу са документом, потребно је обезбедити: мере „нуклеарне одмазде”, мере „заштитних снага”, безбедност „позадинских подручја, мере за обезбеђење поморских и ваздушних „линија комуникације”, мере за „наредне операције”, обавештајне, мере „раног упозорења”, готовости, узбуњивања, мере „организације команди”, мере за „преживљавање” и мере „флексибилности”. Све ове мере су засноване на базној процени „изненадног нуклеарног напада” непријатеља, као и широког спектра упада, отворених локалних агресија, инфилтрације или акција или подршке у акцијама „својих сателита” ван НАТО подручја. У односу на нови Стратешки концепт, кључне мере се односе на „нуклеарну одмазду” и „заштитне снаге”. По питању мера за нуклеарну одмазду, документ предвиђа *„луну борбену готовост нуклеарних снага за одмазду” и свих потребних постројења,* које морају бити способне да у „у било којим условима униште агресора”. Ове снаге и постројења морају константно бити одржаване на високом нивоу готовости, са јаким мерама заштите, и са ефикасним процедурама које ће обезбедити „употребу атомског наоружања” од самог почетка избијања непријатељства али и „саму одлучност” за њихову тренутну употребу на самом почетку тоталног рата. **Заштитне снаге,** према документу, су конвенционалне снаге, **и оне морају „од самог почетка обезбедити” северноатлантско подручје, и у највећој мери „очувати интегритет НАТО подручја”,** рачунајући на употребу „сопственог нуклеарног наоружања од самог почетка”. **Даље, комбинацијом конвенционалних и нуклеарних „контраофанзивних акција” наставити до потпуног „слома” капацитета и воље непријатеља за вођење тоталног рата.**²⁸⁵

Даље, документ М.Ц. 48/2, детаљније **разрађује и потребни „модел снага” НАТО-а,** у складу са Трећим стратешким концептом НАТО-а, **који мора да обезбеди стање „одвраћања” од тоталног рата.** Према, документу, Стратешки концепт захтева две

²⁸⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523b.pdf, Measures to Implement the Strategic Concept, Introduction, Measures Required, pp. 2-9.

категорије снага: „*снажне снаге за нуклеарну одмазду*” и „*заштитне снаге*”. *Снажне снаге за „нуклеарну одмазду”* ће бити првенствено „стратешке ударне ваздухопловне снаге широког радијуса”, углавном под националним командама а заштитне снаге биће конвенционалне, копнене, поморске и ваздухопловне снаге, са капацитетом да се „ефикасно одупру агресији” у било којој форми. Суштина, према којој се мора „одредити” модел снага, се заснива на проценама из Стратешког концепта о „изненадном“ и необјављеном потенцијалном нападу, што захтева ослонац и развој „постојећих снага”, односно снага у стању готовости и спремности за тренутну реакцију. Исто даље производи да, у складу са сагласношћу Савета НАТО-а, којом је „одобрена употреба атомског наоружања” од самог почетка (осим у посебним случајевима), да ове снаге „морају имати интегрисани” нуклеарни капацитет, првенствено у сврху „одвраћања” од агресије. Такође, *заштитне снаге* морају бити *ефикасно обучене и опремљене и за ситуације у којима неће доћи до тоталног рата и „употребе нуклеарног наоружања”, а то су случаји локалних ратова, агресије, упада, инфилтрације непријатеља и бити флексибилне за „компензацију” у случају употребе „одређених снага” чланица НАТО-а у војним и одбрамбеним операцијама ван „НАТО подручја”*.²⁸⁶

Интензитет и комплексност у геополитичким односима су битно детерминисали ову фазу еволуције НАТО-а, као и сами унутрашњи проблеми НАТО-а у овом периоду, изазвани концептуалним разликама између савезника, пре свега Француске са једне стране и САД са друге стране, али и Британије, која је губила статус велике силе и „утицаја” који је имала у вештим дипломатским напорима Черчила у II светском рату, великим ратним заслугама али и утицајним позицијама у савезничкој структури у току самог рата. *Пријем Западне Немачке у НАТО у октобру 1954. године, је недвосмислено „формално” променио тежиште америчке политике, „фокус и ослонац” у Европи са Француске на Немачку, дефинисао „модел” и инспирацију за чвршће интегрисање Европе, али и оснажио декларисану потребу присуства америчких снага у Европи. Овај концепт у потпуности одступа од прокламованих циљева Рузвелтове ратне политике, о убрзаном, послератном, повлачењу америчких снага из Европе. Са друге стране, приступање Западне Немачке НАТО алијанси утицало је и на турбулентност односа у Источној Немачкој, совјетски одговор, који је оснажио „своје позиције“ у својој*

²⁸⁶ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523b.pdf, Measures to Implement the Strategic Concept, The pattern of forces, pp. 9-12.

окупационој зони и „оформио регуларне војне снаге”, које су постале нуклеус будућих војних снага Источне Немачке. Даље, Варшавски пакт је формално установљен 14. маја 1955. године а два глобална геополитичка проблема су обиљежили и 1956. године. Прво, Суеска криза, и раскол у западној алијанси између САД и Француске и Британије су настали, након неуспелог покушаја Британије и Француске, да заједно са Израелом „преузму контролу” над Суеским каналом. Наведени покушај је пропао, пре свега из разлога „када су САД једнострано” подржале захтеве арапских држава и СССР-а, а што је изазвало јаке турбуленције унутар НАТО алијансе и у билатералним односима западних кључних савезника. Друго, СССР је војно интервенисао на „немире” у Мађарској, тако учврстивши своје политичке и војне позиције, истовремено у источној Европи, уз истовремено потискивање Француске, посебно Британије са Блиског истока и позиција у овом стратешком геополитичком подручју.²⁸⁷ Свеобухватна динамика је и даље била присутна унутар самих структура НАТО-а.

4.2.4. Четврти стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција

У наведеном периоду, када је НАТО „калио” и „очвршћивао” своју „стратешку позицију” путем стварања свог стратешког концепта М.Ц 14/2 (Финални), а који заговара „масовну нуклеарну одмазду”, као кључног „елемента” нове стратегије, дошло је и до потребе паралелног „политичког оснаживања” Алијансе. Суеска криза, када су „међусобне консултације” о питањима безбедности биле на врло ниском нивоу, „угрозиле” су кохезију Алијансе. Неколико месеци пре „усвајања” Трећег стратешког концепта НАТО-а 14/2, објављен је *Извештај три мудра човека* (The report of Three Wise Men). Био је ово први случај, од „оснивања НАТО-а”, да је „званично препозната” потреба за оснажењем политичке улоге НАТО-а и сам Извештај је дао „неколико препорука”, које су укључивале мирољубиво разрешавање „међусобних интерних спорова”, земаља чланица, те препорука о даљој економској, техничкој и осталим врстама сарадње.²⁸⁸

Совјетски нуклеарни капацитет и генерално развој софистицираног наоружања, посебно капацитет да се „нуклеарним” нападом директно угрози територија САД, довели су у

²⁸⁷ Види: books.google.rs, Peter Duignan, The origins of NATO, 1949-1960, pp. 3-10.

²⁸⁸ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm, Strategic Concept, From 1949 until the end of the Cold War, The Report of the Three Wise Men.

питање предност САД по основу „нуклеарних потенцијала” као главног фактора „одвраћања” СССР-а од агресије. Такође, базирано на овој чињеници, је доведена у питање и стратешка одредница, у Трећем стратешком концепту НАТО-а и његовом пратећем документу о питању „употребе нуклеарних ефектива за масовну одмазду”. У пракси је заживео нови термин, **Заједничко осигурано уништење, МАД** (Mutually Assured Destruction –MAD). Такође, поред глобалних геополитичких потреса, непосредно по усвајању Трећег стратешког концепта НАТО-а, *одређене европске владе су „изразиле сумњу” у концепт одбране Европе, који се базно заснива на „нуклеарном капацитету” САД у случају, исто тако „нуклеарног напада” СССР-а на Европу. У овом периоду постојале су јавне дилеме да ли би амерички председник „жртвовао” неки амерички град, уместо неког „европског” града.* Посебно, а како је то после Берлинска криза показала, европски западни савезници су пре свега, као и НАТО у целини, *увидели колико је комплексна војна реакција у случају „опасности или агресије” која је „испод нивоа” нуклеарног напада или услова тоталног рата.* Оваква питања су даље отворила и сумње за избијање глобалног ратног сукоба или узајамних „нуклеарних удара” базираних на инциденту или погрешној процени”.²⁸⁹

Северноатлантски савет је 13. децембра 1956. године, у документу ЦМ (56) 127 (Ревидирани) усвојило Извештај три мудра човека, Комитета установљеног 05. маја 1956. године, кога су чинила три министра иностраних послова, Лестер Пирсон (Lester Pearson) Канада, Гетано Мартино (Gaetano Martino) Италија и Харвар Ланге (Harvard Lange) Норвешка. Комитет је имао задатак да „саветује Савет о путевима и начинима унапређења и проширења НАТО сарадње, изван војног поља, и развије веће „јединство” унутар атлантске заједнице. У Извештају Комитета се констатује *базна улога НАТО-а у „одвраћању од агресије” а која мора бити базирана на снази НАТО-а, за шта је потребна „блиска” сарадња у политичком и економском смислу земаља чланица.* Подсећа се да је „базни основ” формирања НАТО-а у 1949. години био „колективна одбрана”, ценећи појединачна национална ограничења по питању безбедности, у условима потенцијалног „отпора агресији” СССР-а и његових савезника који су у односу на појединачне нације имали „надмоћну” војну снагу. **Управо су послератни догађаји, питање совјетских „претњи” Грчкој, „окупација Чехословачке”, блокада Берлина и притисак на**

²⁸⁹ Види: www.nato.int/lisbon2010/summit-guide-eng.pdf, From 1949 until the end of the Cold War, Massive retaliation put into question.

Југославију, показали сву агресивност совјетске политике и оправдали установљење „концепта колективне одбране” Западне алијансе. Комитет даље цени да је нова совјетска политика „после” Стаљинове смрти *делимично промењена и више окренута у смеру да се сфера утицаја и експанзија комунизма постиже „економским и политичким средствима”*, свесно, ценећи да би отворена агресија против западне Европе изазвала тотални рат са Западом, који би за последицу имао „разарајућу масовну одмазду” западних савезника. Управо са овако „повећаним” совјетским намерама за даљу експанзију путем, „невојних или паравојних” метода, ***потребно је „поновно процењивање”*** НАТО најефикаснијих метода и капацитета за сузбијање „овакве пенетрације”, а са нагласком на избегавање тоталног рата, односно извесне „катастрофе”, *уз истовремено постизање успеха на страни Запада, у складу са прокламованим западним вредностима и концептима НАТО-а.*²⁹⁰ Даље, поред јачања целокупног НАТО концепта и односа између земаља чланица, НАТО „не сме ослабити” везе са осталим пријатељским земљама и ***„другим међународним организацијама”***, посебно са УН, а ***сама еволуција НАТО-а не ограничава и успостављање чак чвршћих веза са својим чланицама, или са „групом европских држава”***. Политичке консултације између чланица НАТО-а, морају бити „ојачане”, посебно имајући у виду чињеницу да се „крајња одговорност” за одлуке и акције НАТО-а „још увек налази” у надлежностима националних влада. Са друге стране, могући су сценарији да у ситуацијама „крајње хитности”, одређена влада, чланица НАТО-а, може предузети одређену акцију, *без претходних консултација са НАТО телима и другим чланицама НАТО-а, а са последицама по читаву Алијансу*. Посебан проблем представљају међусобне консултације у односу на „посебна подручја или питања” од посебног, појединачног националног интереса појединих чланица НАТО-а. Ова питања, у складу са препорукама Комитета, захтевају од чланица НАТО-а да пре „предузимања мера” *имају у виду шири контекст и „захтеве” НАТО-а*, а што треба превазићи мерама „информисања Савета” о било којем значајнијем питању „које може” имати последице за Алијансу, потом, да било која чланица или генерални секретар НАТО-а „може покренути” дискусију на седници Савета о „било ком питању” од заједничког интереса. Такође, истиче се потреба, да се путем годишњих редовних извештаја направе „квалитетније анализе” кључних политичких проблема, „прегледи” о наставку консултација између

²⁹⁰ Види: www.nato.int/archives/committee_of_three/CT.pdf, Report of the Committee of three on non-military co-operation in NATO, Chapter 1, General introduction, pp. 5-10.

влада и њихове сарадње о овим питањима, те уоче проблеми и „могући сценарији”, који ће захтевати консултације у будућности.²⁹¹ Улога парламентарних организација и парламентарних конференција, има посебан значај у подршци за политичку сарадњу између земаља чланица НАТО-а, *као и ојачању у „представљању и афирмацији” НАТО политике и НАТО концепата у самим земљама чланицама.* Посебно, значај се види у „капацитету” парламентарних конференција, али и билатералних сусрета чланова парламената, *у функцији разрешавања и „релаксације”* у односима појединих чланица НАТО-а, насталих по основу политичких несугласица и конфликта. У Извештају се даље истиче, да у пољу *економске сарадње земаља чланица НАТО-а,* слично као и у делу о „политичкој сарадњи”, мора постојати „спремност” за консултације и заједнички рад, на бази препознавања „заједничких интереса”. Ово је посебно значајно, с обзиром на то да не постоји могућност „међусобне сагласности”, између са једне стране, услова „постојања економских конфликта”, и на другој страни, „склада у политичкој сарадњи”. У Извештају се даје низ препорука, како би се ојачала „кохезија” НАТО-а, не прејудуцирајући у било ком смислу, „да су блиски економски односи” са земљама, које нису чланице НАТО-а ограничења у том погледу, те да ти односи „су и морају” остати у ширем контексту, него сама економска сарадња између чланица НАТО-а, и у северноатлантском подручју. Посебно *се подржавају потенцијални аранжмани НАТО чланица за „блиске” економске односе и сарадњу са „групом европских држава”.* Овакав, *генерални став базиран је на „ширем спектру циљева” из члана 2. Оснивачког акта НАТО-а, што је основа за стабилност и благостање целог „некомунистичког света”, а не само НАТО подручја.* Због наведених разлога, се у даљем, подржава и економска сарадња НАТО чланица или самог НАТО-а са другим међународним телима, у којима су поједине чланице ангажоване, а што уз, интерну координацију и консултације унутар НАТО-а, могу поспешити „виталност” НАТО-а, посебно, када ова питања и сарадња захтевају потребу да се „обезбеди заједнички” приступ НАТО-а, у смислу консеквенци, односно импликација по његове политичке и економске интересе. Сам НАТО, као целина не треба да тежи успостављању „формалних релација” са наведеним организацијама, али нити да „блокира” чланице НАТО-а у овим активностима. НАТО има интерес да се „међусобни, економски

²⁹¹ Види: www.nato.int/archives/committee_of_three/CT.pdf, Report of the Committee of three on non-military co-operation in NATO, Chapter 2, Political Co-operation, pp. 11-15.

конфликти” земаља чланица, или „неслагања” о питањима економских политика, решавају кроз директне преговоре, или путем мултилатералних дискусија, унутар других организација. Остаје пожељно да се „модел” за решавање политичких несугласица, који је већ елабориран, примени и на аспект економских неслагања и конфликта између НАТО чланица. Посебни интерес НАТО има, у „научној и технолошкој области”, с обзиром на то да је сарадња у овој области у „последњој” декади, била кључна за „безбедност” нација и њиховог позиционирања у односу на глобална светска питања. У Извештају се даље даје нагласак на потребу унапређења у „прибављању и квалитету”, научника, инжењера и техничког особља, а ово питање има „више међународни” него национални карактер и значај. Даље, Извештај усмерава на сарадњу у „области културе и заједничког културног наслеђа”, те да НАТО не ограничава чланице о овом питању за „јачу међусобну сарадњу”, са циљем јачања „међусобне културне сарадње” у широком оквиру Северноатлантске заједнице. Сарадња на „пољу информисања” и информисање јавности мора бити „усмерена” првенствено према „јавном мњењу” у НАТО подручју али и са ширим утицајем и ван подручја НАТО-а, о питањима НАТО „намера али и достигнућа”, уз избегавање могућности да се ове информације, посебно, ван подручја НАТО-а „не злоупотребе”, у смислу погрешне интерпретације и „антипропаганде” против НАТО-а. У овом сегменту неопходне су консултације унутар НАТО-а, али примарна одговорност за „правилно” обавештавање и извештавање о НАТО активностима је на „информативним сервисима” чланица НАТО-а, али је значајно да НАТО „помаже” чланицама по питању координације активности у сегменту информисања. Ова координација у „информативном смислу” мора бити базирана на „наглашавању одбрамбеног карактера” Алијансе и важних „невојних аспеката” и такође, мора дати „правилне одговоре” на анализе и анти-НАТО „пропаганду комунистичких покрета”, који за последицу имају негативне импликације по сам НАТО.

У сврху целокупне елаборације, по свим сегментима, у Извештају се дају и додатне смернице за даље јачање у „организацији и функцијама” НАТО-а, посебно апострофирајући смернице за рад Северноатлантског савета, „јачање веза” између Савета

и влада чланица, унапређења у раду Генералног секретара НАТО-а и Међународног штаба.²⁹²

Совјетски Савез је, у врло кратком року, унапредио интерконтиненталне „балистичке ракетне системе”, а посебно *са развојем „космичког програма” и лансирањем првог „вештачког” земаљског сателита Спутњик дошло је до значајног „концептуалног угрожавања” САД, а тиме и НАТО-а.* Наиме, сада су створени услови, први пут од отворене конфронтације између САД и СССР-а, да је СССР у позицији да са далекометним ракетним системима, са могућношћу „ношења нуклеарних бојевих глава” директно изврши ударе, по највећем делу САД. Овome се треба придодати и *да је СССР, половином 1950-тих година развио и „стратешку, бомбардерску авијацију, широког радијуса”, која је такође, са капацитетом за употребу „нуклеарног наоружања” по циљевима дубоко у копненом делу Северне Америке.* У дотадашњим плановима и проценама САД, СССР је имао ограничено нуклеарно наоружање, преваходно са капацитетом за употребу на раздаљинама „средњег домета”, а што је укључивало европски континент и периферна подручја северног Атлантика.²⁹³

Политичке консултације и међународни односи су од самог почетка настанка, новог Трећег стратешког концепта НАТО-а и у фази његовог настајања били врло турбулентни. Поред низа геополитичких потреса, и интерни „конфликти” и несугласице унутар самог НАТО-а су, први пут од његовог оснивања, морали бити „формално” сагледани, те је и већ елаборирани Извештај Комитета три мудра човека, био покушај стратешког утицаја и изналажења решења у односу на створене, интерне услове који су водили слабљењу и урушавању НАТО-а. *Кључни геополитички оквир, око кога је у НАТО-у и даље постојао снажан консензус је био „проблем совјетске” претње.* Даља еволуција НАТО-а је била базирана управо на овој претпоставци, формално и суштински је била „константна основа” и полазиште за доктринарну и политичку еволуцију, тек усвојеног Трећег стратешког концепта НАТО-а. На седници Северноатлантског савета, одржаној између 16. и 19. децембра 1957. године, донесена је *посебна Декларација*, управо у овом контексту.²⁹⁴ Поред истицања „дефанзивне улоге” НАТО-а и

²⁹² Види: www.nato.int/archives/committee_of_three/CT.pdf, Report of the Committee of three on non-military co-operation in NATO, Chapter 3-7, Economic Co-operation, Cultural Co-operation in the Information Field, Organizations and functions, pp. 15-29.

²⁹³ Види: www.natoint/docu/stratdoc/eng/intro.pdf, NATO Strategy Documents 1949-1969, pp. 21.

²⁹⁴ Види: www.nato.int/cps/en/SID-97B64304-A8D057CF/natolive/official_texts_17551.htm, Declaration.

„оправданости” за формирање НАТО-а, базираној на чињеници, да је после II светског рата „Запад увелико демобилисао” своје војне снаге, насупрот СССР-у, који то није учинио. Истиче се да „слободни свет” сусреће „континуирани изазов” међународног комунизма, заснованог на совјетској снази и да је „само у току прошлог месеца”, комунистичка власт у Москви, поново изразила „јасно опредељење” за даљом доминацијом у сету. Насупрот томе, у Декларацији се истиче „да НАТО” наставља са јасним приступом ка „свеобухватном и контролисаном разоружању”, те да упркос „разочарењу” по питању прогреса и даље постоји спремност за наставак дискусије „о било ком прихватљивом” решењу о овом питању, а с циљем постизања основе за „дугорочни мир” у свету.

Ово је био први пут у историји НАТО-а, од самог његовог оснивања, да су се шефови држава и влада окупили на Самиту НАТО-а. Циљ оваквог окупљања, а који ће после постати пракса, је био да се у „критичном” тренутку који се осетио по само функционисање НАТО-а, на највишем нивоу разреше и „дају даље стратешке” смернице о питањима „елиминације конфликта” у међународним политикама између самих чланица НАТО-а и о питањима ојачања економске сарадње, базирано на већ елаборираном Извештају три мудра човека.²⁹⁵

У Финалном коминикеу²⁹⁶, издатом на истој седници, истиче се да ценећи, да је базни циљ Совјетског блока „слабљење и разарање слободног света” али и да су инструменти у широком географском, као и војном, економском и политичком смислу, „Алијанса” мора узети у обзир ову нову ситуацију и „организовати” ресурсе, где год је то потребно. У овом смислу, потребно је узети у обзир и „забринутост” за стање изван „НАТО подручја” и не усмерити своју пажњу искључиво на „мере војне одбране”, већ на комплексне политичке, економске и психолошке мере. Такође, истиче се да „совјетска унија” није дала допринос у „решавању великих” проблема који су изазвали велике међународне тензије. Посебно се **истиче проблем „уједињења” Немачке, констатујући наставак у „аномалији изолације” Берлина, као главног града Немачке.** У овом смислу, у Коминикеу се позива совјетска влада да „одржи гаранције” са Женевске конференције из 1955. године, када је прихватила опредељење „да је уједињење Немачке базирано на слободним изборима и да треба да буде извршено у складу са националним интересима

²⁹⁵ Види: www.nato.int/lisbon2010/summit-guide-eng.pdf, Previous summit meetings.

²⁹⁶ Види: www.nato.int/cps/en/SID-97B64304-A8D057CF/natolive/official_texts_17551.htm, Final Communiqué.

немачког народа и интересима за европску безбедност". Даље, разматрана су *питања на Блиском истоку, Африци и Индонезији*, те је са једне стране, изражена „забринутост” о питању догађаја у тим подручјима, а са друге стране је дата подршка за мировно разрешење тих проблема и у генералном смислу за очување мира. Такође, у Коминикеу *се даје пажња и по питању разговора о „разоружању”, који су били одржани од стране западних сила на разговорима у Лондону*, а мере предложене у том контексту су „одбачене од стране” СССР-а, иако су биле подржане од „56 чланица УН”. *У односу на одбрану НАТО подручја, у Коминикеу се констатује да СССР, док на једној страни „блокира преговоре о разоружању”, истовремено представља „најмодернија, разорна средства” укључујући и „балистичке пројектиле, свих типова”*. Наведено захтева и реакцију НАТО-а, те је на овој седници одлучено да се установи „арсенал нуклеарних, бојевих глава” које ће бити доступне у случају потребе, и посебно је донесена одлука да се на располагање и под команду Врховног савезничког команданта за Европу стављају „балистички пројектили средњег домета”. Истовремено, овај нови развој ситуације захтева даље организационе и друге мере с циљем „увећања ефикасности” снага, а базирано на Годишњем прегледу за 1957. годину. Истовремено, према Коминикеу, ове мере, *морају бити праћене константним унапређењима у „научном и технолошком смислу”*, те је на седници установљен Научни комитет, који ће Савету давати препоруке о научној и техничкој сарадњи, а за бољу координацију рада о овом питању, Генералном секретару НАТО-а биће додељен и посебни „научни саветник”, са неопходним, научним и стручним квалификацијама.

Нови међународни, геополитички сукоб врло брзо је, поред наведених комплексности, довео и до питања практичне ефикасности и делотворности новог, Трећег стратешког концепта НАТО-а, заснованог првенствено на „масовној нуклеарној одмазди” и формирању „заштитних снага”, више као секундарног, пратећег сегмента, него „стратешке снаге”, а како је то било предвиђено у прва два стратешка концепта НАТО-а и њиховим пратећим документима. У новембру 1958. године премијер СССР-а Хрушчов је јавно објавио захтев СССР-а за *повлачење западних „савезничких, окупационих снага”*, из западног Берлина у периоду од „*наредних*” шест месеци, а што је изазвало даље „замрзавање” односа између западних сила и СССР-а. Тензије су биле веће, него за време прве Берлинске кризе из 1948. године, када је физичко одвајање, западног Берлина од стране СССР-а, било „компензовано западним, ваздушним мостом”, са западним

Берлином. Овакав вид за снабдевање и „везу” западног Берлина са Западом, с обзиром на то да је Берлин у географском смислу, унутар територије Источне Немачке, је одржан све до поновног отварања комуникације од стране СССР-а. *Сада је ситуација била комплекснија с обзиром на намеру и „доктрину” САД, у којој је „уједињење Немачке”, био основни симбол али и суштина „успешне идеолошке” борбе и опстојности у њој, али и доктринарни, геополитички, стратешки ослонац за учвршћивање и ширење свог положаја у Европи.* Тадашњи председник САД Ајзенхауер је у тражењу решења успео, заједно са Хрушчовим, да уђе у „Женевске преговоре” у 1959. години, иако су позиције биле потпуно различите. Са једне стране, СССР је захтевао напуштање „војних снага” западних савезника из Берлина, као „предуслов” за „уједињење Немачке”, док су САД, са друге стране, захтевале останак трупа „као гаранцију” заштите западног Берлина.²⁹⁷

*Ово питање је било врло значајно са становишта еволуције у НАТО стратешком концепту, али и „потврда” већ дефинисане нове доктрине САД, базиране на тзв. Ајзенхауеровој доктрини из 1957. године. Наиме, још у периоду после неуспелог покушаја преузимања Суеског канала, од стране Француске, УК и Израела, у 1956. години, те геополитичким слабљењем њиховог утицаја, а истовремено снажења утицаја СССР-а на Блиском истоку, пре свега, базираног на утицају Египта и његовог лидера Насера (Gamal Abdel), САД су израдиле нову доктрину, а коју је презентовао председник Ајзенхауер. Суштина ове доктрине заснивала се на спремности САД за „употребу сопствених снага с циљем осигурања безбедности и територијалног интегритета, те политичке независности, оних нација, које захтевају такву помоћ, против отворене агресије од било које друге нације, контролисане од стране међународног комунизма”.*²⁹⁸ Примена нове Ајзенхауерове доктрине, „иако никада” формално признато, *било је 1958. године, када су САД на захтев вођства Либана, послале своје трупе у мисију „очувања реда”, против комунистичког покрета који је био подржан египатском и сиријском помоћи.* Сада, у време друге Берлинске кризе, долази и до питања ефикасности „усвојеног” новог, *Трећег стратешког концепта, и фактичког*

²⁹⁷ Види: www.history.state.gov/milestones/1953-1960/BerlinCrisies, U.S. Department of State, Office of Historian, Milestones 1953-1960, The Berlin Crisis, 1958-1961.

²⁹⁸ Види: www.history.state.gov/milestones/1953-1960/Eisenhower Doctrine, U.S. Department of State, Office of Historian, Milestones 1953-1960, The Eisenhower Doctrine, 1957.

„преиспитивања” могућности његове употребе. Наиме, лимитирајући предуслов, је да „није дошло” до стварања услова за тотални рат, а „придодати, нуклеарни ефективи, средњег домета” Врховном команданту савезничких снага за Европу, нису могли имати своју ефикасну употребу у условима подељеног Берлина и локалне, конвенционалне блокаде густо насељеног подручја, у срцу Немачке. *Једно од решења било је комбинација дипломатско-политичких и безбедносних активности, односно да се путем преговарачког процеса, уз добијање међународне подршке у међународним организацијама, а пре свега УН, изврши двоструки притисак на Совјетски блок.* Прво, за повлачење својих захтева, а друго, за приступање „процесу контролисаног” разоружања са крајњим циљем неутрализације, високог нивоа и брзог технолошког напретка СССР-а, у софистицираном наоружању. Путем безбедносних активности, одржавала се константа у мерама „стратешког одвраћања”, а базирана на Трећем стратешком концепту и његовом пратећем документу, односно на концепту „масовне, нуклеарне одмазде” и „заштитних, конвенционалних снага”. НАТО је био један од кључних инструментарија западне доктрине у овом смислу. Наиме, током 1958. године НАТО, уз већ споменуто Ајзенхауерову стратегију, примењује у пракси „комбиновану методологију мера” у односу на СССР. *Трећи стратешки концепт НАТО-а, управо дозвољава и у својим стратешким смерницама „захтева флексибилност” снага НАТО-а у условима „када поједине чланице НАТО-а” буду ангажовале снаге ван НАТО подручја, а у сврху „сузбијања” комунистичке доминације (САД, управо ангажују своје снаге у то време у Либану).* Даље, НАТО, путем својих формалних седница врши анализу и усаглашавање заједничких политичких и војних мера, превасходно у односу на стање у Европи, и целокупном северноатлантском подручју. Тако се на седници Северноатлантског савета, одржаној између 15. и 17. априла 1958. године „потврђује” дефанзивна стратегија НАТО-а, заснована на „јаком стратешком одвраћању”, а које је састављено од конвенционалног и нуклеарног „штита” и посебно, „нуклеарних снага за масовну одмазду”, као одговор на совјетско опремање јаким снага са „модерним наоружањем”²⁹⁹. Истовремено, поред ових процена, политичких и војних мера, *наглашавају се и политичке турбуленције у односу на уложени „совјетски вето”, у УН, о питањима „контроле наоружања” и „постављања неодрживих” захтева СССР-а о питању разоружања, али и „немачког проблема”, који је*

²⁹⁹ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17650.htm, NATO's defensive strategy.

био идентификован на састанку у Женеви, 1955. године. Истакнута су настојања НАТО-а за „наставком” преговора, без обзира на разочарења и сумње у „пораст совјетских захтева”, сматрајући да су међународне конференције и самити пожељни „ако могу” постићи решења о битним питањима и да због тога морају бити припремљени у „повољној атмосфери”. Са друге стране, истиче се „константна” опасност од „изненадног совјетског напада”, а један од аргумената за то је и скорошњи совјетски вето у УН, о питању предлога САД, за „смањење могућности” изненадног напада на САД „преко Арктика”³⁰⁰. Са друге стране, сам развој ситуације, по питању друге кризе у Берлину је изазвала и конкретну реакцију НАТО-а. На посебној седници Северноатлантског савета одржаној 16-18. децембра 1958. године, обављена је и шира расправа, те усвојена и посебна *Декларација о Берлину*³⁰¹. Поред наведене декларације, Савет је на истој седници расправљао о питањима унапређења политичких консултација, у оквиру НАТО-а, по економским питањима и питањима из домена дефанзивне, одбрамбене стратегије НАТО-а³⁰². По питању ситуације у Берлину, Савет је у Декларацији потврдио став „да нити једна земља” нема унилатерално право да се повуче из међународног ангажовања, имајући у виду „совјетски уговор о Берлину” и да совјетско повлачење из уговора „не може” оставити у било ком смислу, друге стране „без права” по овом споразуму или ослободити СССР од тих обавеза. Савет је „поновио” одговорност свих држава чланица „које су преузеле” одговорност за „безбедност и напредак” у Берлину, као и одговорност за „одржавање” војног присуства три западне силе у Берлину. Посебно, у Декларацији се истиче, да НАТО неће дозволити стање у Берлину, које ће „довести до угрожавања” права на њихово присуство да остану стационирани у граду, све док имају мандат и одговорност и док „не обезбеде” слободу комуникације између тог града и „слободног света”. У том смислу СССР ће преузети одговорност за „било коју акцију”, која ће „ометати” слободну комуникацију и „угрозити” слободу грађана. Интензивне консултације, те покушаји како билатералних преговора, САД и СССР-а, као и путем рада трипартитне групе (САД, УК, Француска), али и НАТО-а, на политичком и војном пољу су настављене и у 1959. години. На седници Северноатлантског савета одржаној између

³⁰⁰ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17638.htm, Alliance's activities in the context of the International Situation.

³⁰¹ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17646.htm, Declaration On Berlin.

³⁰² Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17647.htm, Final Communique, Political Consultation to be improved by Study of longterm political questions, Economic questions, Defensive Strategy reaffirmed.

02. и 04. априла 1959. године, на десетогодишњицу оснивања НАТО-а, било је дискусија о „предстојећим преговорима у Женеви” о питању Берлина и генерално, о питању Немачке у целини. Савет је заузео позицију, којом се изражава „приврженост” Декларацији о Берлину од 16. децембра 1958., уз изражавање истовремене жеље за обнављањем преговора, те за њихов успешан завршетак. Истовремено, *наглашена је даља потреба за консолидацијом Запада о питању „изазова”, са којима се сусреће и подржана је „неопходност” појачаних, заједничких активности НАТО-а по питању „колективне одбране у најширем спектру”, политичком, одбрамбеном, економском, научном, културолошком и информационом* (засновано на већ истакнутом Извештају Комитета три мудра човека). Овом *приликом је потврђена „оправданост постојања НАТО-а”,* у протеклих десет година, која је била заснована на стратешкој конфронтацији са СССР-ом³⁰³. *Константа у политичком дијалогу унутар оквира НАТО-а било је, паралелно ојачавање НАТО организационе и одбрамбене структуре, те осавремењавање борбених ефектива. Анализа совјетског, војног јачања и његова модернизација „софистицираним наоружањем”, је исто била константа НАТО политичког фокуса, у овом периоду.* У овом смислу, на седници Северноатлантског савета одржаној између 15. и 22. децембра 1959., констатује се, базирано на Годишњем прегледу, да су текући „одбрамбени планови” и даље остали на снази. Циљ НАТО-а *остаје „опште и контролисано” разоружање, али док овај циљ „не буде” постигнут НАТО „не сме” да превиди предузимање неопходних мера за своју безбедност.* Савет је такође, посебну пажњу посветио расправи о припремама за „предстојеће” преговоре између „Истока и Запада” и анализирао је „предложене аранжмане” СССР-а за отварање ових разговора 01. априла 1960. у Паризу. Наглашена је такође, неопходност „да се у ишчекивању” ових, нових преговора и аранжмана мора обезбедити адекватна „обазривост и снага” НАТО-а, заснована на Трећем стратешком концепту³⁰⁴.

Политичке консултације НАТО-а у односу на кризу у Немачкој и паралелно, о питању преговора о разоружању су настављене и на пролећном заседању Северноатлантског савета 02-04. маја 1960., у Истанбулу. Савет је поздравио „обећавајуће преговоре” са

³⁰³ Види: www.nato.int/cps/en/SID-70628D16/7A17EB54/natolive/official_texts_17724.htm., Final Communique, Tenth anniversary of the Treaty, Four Power-report on Germany Allied interdependence endorsed.

³⁰⁴ Види: www.nato.int/cps/en/SID-70628D16/7A17EB54/natolive/official_texts_17729.htm., Final Communique, Three day examination of the state of Alliance-General and controlled diarmament it's aim, Preparation of future Summit Conference.

СССР-ом, изражавајући наду да ће они водити даљем „унапређењу међународне сарадње”, те да чланице НАТО-а деле мишљење да питање „општег и потпуног” разоружања мора бити постигнуто „фазно”, и под „међународном контролом”. Савет истовремено жали што СССР „до сада нису показале спремност” да дискутују о питањима практичних мера за разоружање. Поред наведеног, *наглашено је да, поред жеље за истинским „међународним попуштањем тензија”, Савет не може бити задовољан са понуђеном формулацијом „мирољубиве коегзистенције”, под којом се истовремено „прикрива” наставак напада на поједине чланице Савеза.* Према Савету, формулација „попуштање тензија” је истог значења, као и формулација „мир”, а што је у оба случаја недељива категорија. Такође, настојања „совјетске пропаганде” да дискредитује СР Немачку и владе одређених земаља чланица НАТО-а, су у општем смислу „непријатељске” према Алијанси и „нису у складу”, са даљим унапређењима у међународним односима. На крају, Савет потврђује свој став, **„да поновно уједињење Немачке” може бити једино засновано на „бази самоопредељења”**, те се поново у том смислу, позива на донесену Декларацију о Берлину од 16. децембра 1958. године³⁰⁵.

Политичко приближавање о питањима разоружања и разрешавања Берлинске кризе је нагло „замрзнуто” шпијунском афером, када је 01. маја 1960. године, У-2, шпијунски авион САД срушен у мисији изнад територије СССР-а. Наиме, овај догађај је довео до „одгађања” планираног самита шефова држава и влада, у Паризу, на тему „односа Истока и Запада”, контроле наоружања и дискусије у односу на питања „тренутне ситуације” у Берлину и у општем смислу ситуације у Немачкој. Шпијунске операције овог карактера су текле још од 1955. године, од периода у коме је председник Ајзенхауер совјетској страни предложио модел „отвореног неба”, односно могућност заједничког, ваздушног надгледања одређених територија „друге стране”, и на тај начин „вршења заједничке инспекције” нуклеарних постројења и лансирних рампи и других постројења за лансирање балистичких пројектила. С обзиром на тадашње совјетско одбијање овог предлога, а уз извесност „развоја” бројног интерконтиненталног, ракетног арсенала СССР-а, САД су покренуле програм, предвођен ЦИА, у смислу покретања операција „верификације” совјетског нуклеарног програма. *Први лет „у организацији ЦИА” је био изнад Москве и*

³⁰⁵ Види: www.nato.int/cps/en/SID-70628D16/7A17EB54/natolive/official_texts_26516.htm., Final Communique, Continuation of preparations for the Summit Conference-Satisfaction with the system of continuous Allied consultation.

Санкт Петербурга током 1956. године. Постоје докази да је СССР, још 1959. године, срушио један шпијунски У-2, али није било „доказа о повезаности” срушене летилице са САД. Међутим, случај од 01. маја 1960. године је био више него очигледан, али и уверљив за светску јавност³⁰⁶. НАТО је, у наведеном периоду, одржавао константне, политичке консултације. Северноатлантски савет је одржао своју седницу, на министарском нивоу, у Паризу, између 16. и 18. децембра 1960. године. Савет је у свом Финалном коминикеу изразио „жаљење” због „недостатка прогреса” у прошлогодишњим преговорима о разоружању, које је резултовало „повлачењем комунистичких држава” са Конференције 10 сила, чак без „сагледавања” предлога западних сила. Савет је изразио „поновну подршку” изнесеним предлозима на Конференцији, као и наду за „брзо обнављање” преговора, који би водили „општем и укупном” разоружању, кроз одређене фазе, под међународном контролом. Такође, Савет је „изразио жаљење због недостатка прогреса” о питању поновног уједињења Немачке, на бази „самоопредељења”, поновно потврђујући своје ставове изнесене у Декларацији о Берлину од 16. децембра 1958. године, те још једном изражавајући своју „одлучност” за „заштиту слободе” западног Берлина у односу на скорашње догађаје и „узнемиравајућу” совјетску тактику и претњу. Даље, у Коминикеу се поздравља давање уверавања САД, да ће у НАТО подручју „одржати нуклеарно оружје”, које ће бити дато НАТО-у на располагање, и наглашава се „једнако важна” улога конвенционалних „заштитних снага”, како би се избегла ситуација „неразумевања или погрешне процене” да НАТО неће адекватно реаговати и одупрети се агресији, свим неопходним и одговарајућим средствима. У том смислу истиче се да су министри проучили планове за „дугорочно планирање”, посебно у вези са политичким консултацијама и економским проблемима. Поздрављено је формирање ОЕЦД³⁰⁷, са аспекта „балансираног економског раста” промоције и ширења светске трговине, чиме се постиге свеобухватна корист свих земаља света. Истовремено, министри су дали посебну Инструкцију Северноатлантском савету на нивоу „сталних представника” да „развије студије” које ће омогућити Алијанси да прати „комунистичку, економску офанзиву”

³⁰⁶ Види: www.history.state.gov/milestones/1953-1960/U2 -incident, U.S. Department of State, Office of Historian, Milestones 1953-1960, U-2 Overflights and the Capture of Francis Gary Powers, 1960.

³⁰⁷ Организација за европску економску сарадњу (ОЕЦД) је установљена 1947. године, као подршка у имплементацији Маршаловог плана. На основу „успеха” овог програма, САД и Канада су се прикључиле пројекту по основу Конвенције о Организацији за економску сарадњу и развој на глобалном, светском нивоу. Конвенција је званично ступила на снагу 30. септембра 1961. године. Види: www.oecd.org/about/history.

и предузме одговарајуће „дефанзивне мере”³⁰⁸. У међувремену, геополитички односи између западних савезника, предвођених САД били су одређени и одржавањем избора у САД и доласком на власт администрације Џона Кенедија (John F. Kennedy). Покушаји разрешавања комплексних питања биполарног света настављени су између нове администрације САД и СССР-а, кроз интензивне преговоре, половином 1961. године. У том периоду је дошло и до састанка између Кенедија и Хрушчова у Бечу, на коме су покушали да разреше питања: разоружања, стања у Берлину, али и супротстављених ставова о питању ситуације у Лаосу. Разговори нису довели до „релаксације” односа, посебно о питању Берлина. Штавише, дошло је до веће затегнутости, с обзиром на значајније намере „војног ангажовања САД”, а које су укључивале повећање издатака за војне трошкове и додатну мобилизацију „резервних, конвенционалних снага”, еквивалента од око 150.000 војника. Одговор СССР-а је био у „подизању Берлинског зида” од стране СССР-а у августу 1961. године, што је довело до „једног од најзатегнутијих” тренутака у односима између два блока, у току хладног рата, ризика „тоталног рата”, односно ескалације нуклеарног сукоба. Обострано ценећи ситуацију, стране су „дипломатским каналима” и на мирољубив начин избегле „врло извесну војну конфронтацију” са непредвидивим последицама, али је „замрзнути конфликт” у Берлину, као и Берлински зид остао до 1989. године³⁰⁹.

Паралелно, на другој страни су се одвијале и активности у самом НАТО-у, засноване на „општој” конфронтацији у Немачкој, даљим настојањима о питању разоружања, сагледавању свеукупних, међународних односа, те јачању општих, војних и економских потенцијала СССР-а, као и његове међународне позиције. На седници Северноатлантског савета одржаној на министарском нивоу, између 08-10. маја 1961. године у Ослу, Савет је констатовао постојање „интензивираних” активности комунистичког блока, о питању „изазивања и експлоатисања” конфликта широм света, у сврху увећања доминације као и неспремност комунистичког блока за мирољубиво разрешење „постојећих” конфликта. Посебно, констатован је „недостатак прогреса” у вези са поновним уједињењем Немачке, те жаљење због „негативних ставова” совјетске стране у односу на нацрт свеобухватног споразума „о питању разоружања и прекидања нуклеарних проба”, понуђеног од стране

³⁰⁸ Види: www.nato.int/cps/en/SID-70628D16/7A17EB54/natolive/official_texts_26513.htm, Final Communique, Lack of progress on disarmament deplored-1958 Berlin Declaration reaffirmed.

³⁰⁹ Види: www.history.state.gov/milestones/1953-1960/Berlin Crises, U.S. Department of State, Office of Historian, Milestones 1953-1960, The Berlin Crisis.

САД и УК. Ценећи свеобухватну ситуацију и потребу за јачањем „јединства и хармонизације” даљих активности чланица НАТО-а, министри су на основу анализе проблема у дугорочном планирању НАТО-а, донели и конкретне закључке. Наиме, министри НАТО-а су позвали Северноатлантски савет да на нивоу „сталних представника” и уз блиску сарадњу са војним стручњацима, *наставе са развојем „студије свих аспеката” војног статуса Алијансе, са циљем унапређења и јачања своје „одбрамбене снаге”, као и снаге „одвраћања” потенцијалног непријатељског ангажовања према Алијанси. Министри су дали „посебну пажњу” економских проблема у Грчкој и Турској, имајући у виду значајну улогу ове две земље у колективној одбрани НАТО-а. Стога су разматрани „начини и средства” с циљем унапређења „програма за развој ових земаља” и унапређења „укупног стандарда” њиховог становништва*³¹⁰. Очигледно је да је значај ове две земље био разматран у контексту непосредног развоја ситуације у Немачкој, односно Европи, али и у контексту широког геополитичког аспекта, „експанзије” геополитичког сукоба два блока, у светским размерама и у широком спектру, идеолошком, безбедносном, економском, информационом, пропагандном и др.. Подизање Берлинског зида је, у даљем, одредило и само политичко постављање НАТО-а. На седници Северноатлантског савета, одржаној на министарском нивоу између 13. и 15. децембра 1961. године, у Паризу, *разматрано је питање конфронтације Западног и Источног блока, посебно о питању Берлина.* Поред Берлина, као фокуса разматрања, разматрана су и друга питања, пре свега питања даљег разоружања и укидања нуклеарних проба. О питању разоружања и нуклеарних проба констатован је „досадашњи неуспех”, иако је само о питању преговора о суспензији нуклеарних проба „у протекле три године” одржано више од „три стотине састанака”, а апострофирана је, у врло озбиљном контексту, и „скорашња”, највећа до сада, „изведена нуклеарна проба” СССР-а. *Истакнуто је да СССР, комбинацијом, путем истовременог застрашивања на начин демонстрације „нуклеарне моћи”, те путем физичке поделе Берлина, стварањем услова пуне контроле, наметања „дискриминирајућег статуса Немачкој”, те поспешивањем „раздора” унутар ове подељене земље, у крајњем има за циљ „сламање” Атлантске алијансе.* Савет је „поновио” своје ставове о нужности поштовања „ранијих” договора о Берлину и размотрио Извештај три министра (САД, УК,

³¹⁰ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26549.htm., *Final* Communique, Position on Germany Confirmed, Disarmament, Means to help Greek and Turkish Development programs considered.

Француска), *о настојањима за „обнављањем дипломатских преговора” са СССР-ом, у вези са мирним разрешењем кризе у Берлину, уз нагласак да се мора одржати „јасни смер деловања” Алијансе, комбинацијом снаге и истовременог опредељења и спремности за „изналажење решења” на мирољубив начин.* Тако да, у складу са Саветом, на снази остаје даља концентрација на јачању колективне одбране НАТО-а, у условима „најјачег увећања војних капацитета” Совјетског блока и манифестације намера за проширење његовог утицаја. У том смислу „основни циљ” Алијансе и даље мора бити, „успешно” дефанзивно одвраћање од комунистичке агресије. Савет је разматрао и извештаје високих изасланика који су извршили процену ситуације у Грчкој и Турској, и дали „предлоге” о питању изналажења путева и начина за прижање помоћи у развојним програмима ових земаља, превасходно у економском пољу³¹¹.

Берлинска криза, питање разоружања уопште, геополитичких светских односа, као и односа унутар самог НАТО-а, били су и даље кључне теме на највишим политичким нивоима западних савезника, као и у раду Северноатлантског савета. На редовној министарској седници НАТО савета, одржаној између 04. и 06. маја 1962. године у Атини, Савет је констатовао своју „базну” приврженост за решавање кризе у Берлину, на основу Берлинске декларације, од 16. децембра 1958. године. Савет је примио на знање „извештај” о „најновијим испитивачким” преговорима, који су се одвијали са СССР-ом, о овим питањима. Наглашен је „прогрес” по унапређењу „ближе” сарадње између чланица НАТО-а, о питању развоја „одбрамбене политике” те је поздрављена и даља потврда САД о „давању на располагање” НАТО-у својих нуклеарних ефектива. Исто тако, Савет је нагласио потребу „континуираног изучавања” учешћа земаља чланица НАТО-а у „избалансираним снагама НАТО-а”, а што треба да буде изучено у „оквиру” текуће израде Трогодишњег прегледа. На седници је сагледано стање прогреса о питању преговора о разоружању са СССР-ом, базираног на Женевској конференцији и „потврђени” су ранији ставови о „потреби свеопштег и потпуног” разоружања, под ефикасном међународном контролом, и у том смислу су „подржане преговарачке позиције” западних сила о овим питањима на Конференцији. Министри су изразили „задовољство” Извештајем међународног штаба, *о питању економске помоћи „мање*

³¹¹ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26552.htm, Final Communique, German question, particularly Berlin following the erection of the wall-Soviet refusal to hold talks on disarmament regretted, NATO Threatens no one, Greek and Turkish development programs.

развијеним” земљама. У Извештају су представљени показатељи, који „јасно показују” да највећа пропорција помоћи мање развијеним земљама, долази из „најразвијенијих земаља слободног света”. На другој страни, економска помоћ комунистичког блока „не само да је суштински мања” у односу на помоћ „слободног света”, већ „блиско повезана” у сврхе политичког интереса, те је у том смислу изражено задовољство са „напорима слободног света” за наставком помоћи, уз „пуно поштовање” националне независности и слободе ових земаља. **Посебна пажња је посвећена „економским захтевима” Грчке и Турске. Наглашен је допринос „ових држава” за одбрану НАТО-а, те су министри „препознали потребу” за пружање међународне помоћи овим земљама, а превасходно у сврхе убрзања њиховог економског развоја и услова живота за њихове грађане. У том смислу, постигнут је договор „да се ургентно изуче” опције, од стране влада чланица, које су за то у могућности за установљавање „одговарајућег” форума или конзорцијума, који би „мобилисао ресурсе” за економску помоћ овим двома државама. У склопу ове расправе, министри су се сложили о „установљавању студијске групе”, која би даље „изучила специфичне” одбрамбене проблеме Грчке.**³¹²

На овој седници су представљене **Атинске смернице** (Athens Guidelines), засноване на „специјалном извештају” ЦМ (62)48, од 17. априла 1962. године, представљеног од Генералног секретара НАТО-а, генерала Дирка Стикера (Dirk Stikker). *Извештај је био фокусиран на питањима „политичке контроле” употребе нуклеарног наоружања, и био је први покушај НАТО-а „да омекша” доктрину „масовне одмазде” са формулацијама које би подразумевале „употребу” нуклеарног оружја у „критичним условима”, уз претходно вршење консултација на политичком нивоу. Углавном, све нације осим Француске, нису дозвољавале „већу флексибилност” од овако усаглашене формулације, иако је и она била врло нејасна за примену у пракси.*³¹³

Даљи рад о питању веће „политичке контроле” над употребом нуклеарног наоружања и ревизије Трећег стратешког концепта НАТО-а је био „замрзнут” избијањем Кубанске кризе, који је САД и СССР, као и цели свет, довео на саму „ивицу” тоталног, атомског сукоба. Администрација председника САД Кенедија је одобрила „инвазију Кубе”, земље, главног ослонаца „експанзије” СССР-а у Латинској Америци још

³¹² Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26582.htm_Final Communiqué, Disarmament, Berlin, Procedures to the role of nuclear weapons-, „Athens guidelines“.

³¹³ Види: www.nato.int/lisbon2010/summit-guide-eng.pdf, pdf, From 1949 until the end of the Cold War, The Athens Guidelines.

17. априла 1961. године. *Операција у Заливу свиња (Bay of Pigs) је пропала*, а исто је произвело интерне полемике у САД, али и подизање међународних тензија. У новембру 1961. године *Кенеди је одобрио „тајни план” Операција Монгоза (Operation Mongoose)*. Паралелно, СССР је инсталирао своје „нуклеарне ракете” средњег домета на Куби, који су откривени од стране САД у септембру 1962. године, а потом са „јасним доказима” од 14. октобра 1962. године, обезбеђеним путем шпијунског авиона У-2. ***Крива је довела свет на ивицу нуклеарног рата и опште катастрофе. САД су извршиле поморску блокаду Кубе и предложиле совјетској страни неколико опција за „мирно разрешење” кризе. Након неколико месеци затегнутости, те дипломатског-тајног преговарања, постигнут је компромис. Наиме, СССР је прихватио повлачење нуклеарних ефектива са Кубе, као и бомбардера средњег радијуса, уз истовремену, реципрочну меру САД, „сличног повлачења” својих ракетних система из Турске.***³¹⁴

По завршетку Кубанске кризе, поново су настављени политички преговори и консултације по Трећем стратешком концепту НАТО-а, флексибилности у функционисању, а посебно о питању „масовне употребе нуклеарног наоружања”. У овом смислу је од стране Војног комитета НАТО-а у септембру 1963. године, израђен документ МЦ-100/1(Нацрт), који је представио анализу „дугорочних опасности” о питању НАТО-а. У документу се даје предлог да „стратегија НАТО-а” мора бити заснована и на претпоставкама да НАТО „конвенционалне снаге” могу бити подигнуте на одговарајући одбрамбени ниво, који би обезбедио успешну одбрану од совјетског конвенционалног напада. Другим речима, ово је био предлог да се, **поред постојећег „тврдог” става и подела, како снага на снаге „масовне нуклеарне одмазде” и „защитних снага”, тако и глобалних фаза рата, где би у две фазе „тренутном нуклеарном одмаздом” и комбинованом „нуклеарном и контраофанзивом защитних” конвенционалних снага, био окончан рат, уведе и могућност „фазног” и постепенијег стратешког концепта.** То би, у пракси значило, да би се у случају локалног или конвенционалног напада Совјетског блока, у првој фази „одговорило” адекватним конвенционалним снагама, а онда уз примену „политичких консултација” и путем политичке контроле, евентуално

³¹⁴ Види: www.history.state.gov/milestones/1953-1960/Cuban Missile, U.S. Department of State, Office of Historian, Milestones 1961-1968, Entangling Alliances, The Bay of Pigs and the Cuban Missile Crisis, 1961-1962.

ступило у наредну фазу, тоталног или нуклеарног рата.³¹⁵

Америчко-совјетски односи представљали су основ око кога је била концентрисана светска геополитика, са реперкусијама у свим сегментима, а пре свега одбрамбеним и економским. Покушаји и преговори о разоружању су били значајан сегмент „тактике” и једне и друге стране, пре свега о питању лимитирања или стварања услова сопствене доминације или барем увида у тренутно стање и нивоа софистицираног наоружања друге стране. *После интензивних, али и неуспешних преговора о „општем” и међународном контролисаном разоружању, САД, УК и СССР су 1963. године потписали Пакт о лимитираној забрани проба (Limited Test Ban Treaty).* Пакт, у пракси није имао ефекте о питању „развоја и пролиферације” али је имао значајан утицај на „даље” кораке о питању контроле наоружања. С обзиром на то да су после били потписани и споразуми, *Пакт о забрани пролиферације (Non/ Proliferation Treaty) у 1968. години и Споразум САЛТИ (SALT1)³¹⁶, у току 1972. године. Пакт о лимитираној забрани проба је био продукт „нараслог нивоа” потребе за оваквим уговором, имајући у виду „врло озбиљну” Кубанску нуклеарну кризу у 1962. години, али и изведеној „првој” нуклеарној проби од стране Француске и на информацијама о „завршној” фази израде прве атомске бомбе у НР Кини. Пактом се забрањују сви нуклеарни тестови у атмосфери, свемиру или испод воде и сматран је успешним у вишезначном смислу.³¹⁷*

По питању даљег рада на трансформацији и еволуцији НАТО-а, како је то било засновано на „прогресу” и планираним активностима у документу МЦ 100/1(Нацрт), *активности су „замрзнуте” после убиства председника САД Кенедија у новембру 1963. године, те доласком администрације председника Линдона Џонсона (Lundon Johanson).* Наиме, *нова светска криза, дугогодишњи рат у Вијетнаму, почев од 1964. године, одгодила је даљу еволуцију НАТО-а, с обзиром на овај нови геополитички сукоб. Подељени Вијетнам, на северни, под комунистичком контролом, и јужни, који је „опстао” након „првог индокинеског рата” и победе комунистичких снага Вијетнама, био је поново у „жижи” геополитичког интереса САД.* Наиме, било је изгледно, да би „планирани” слободни избори у „целом Вијетнаму”, у складу са Мировним споразумом са Женевске конференције, *обезбедили победу „комунистичких снага”. САД су, на основу своје*

³¹⁵ Види: www.history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d397, Foreign Relations of the United States, Volume 16., Eastern Europe, Cyprus, Greece, Turkey, Document 397.

³¹⁶ Види: www.armscontrol.org/document/salt.

³¹⁷ Види: www.state.gov/milestones/1961-1968/LimitedBan, Milestones: 1961-1968, The Limited Test Ban Treaty.

*доктрине „спречавања ширења” комунистичких режима и позивајући се на уговор о Организацији југоисточно-азијског пакта (Southeast Asia Treaty Organization)³¹⁸, подржале режим Јужног Вијетнама, који је „одбио” одржавање избора и након формалног одобрења Конгреса, председник САД је **07. августа 1964. године добио дозволу за улазак у рат у Вијетнаму**. Сам повод за војну акцију су били „два напада” северновијетнамских снага на војне патролне бродове САД од 02. и 04. августа 1961. године. **Операција Котрљајућа грмљавина (Rolling Thunder)** је званично почела 13. фебруара 1965. године, а потом настављена и под вођством новог председника САД Ричарда Никсона (Richard Nixon).³¹⁹*

Суштинске организационе промене, а које су имале за директну последицу „убрзање” у еволуцији НАТО-а о питању Трећег стратешког концепта, дошле су након француског повлачења из војних структура НАТО-а. Француска је постала најоштрији критичар о питању америчке војне интервенције у Вијетнаму, која је праћена и са одређеном групом земаља савезника САД, Јужном Корејом, Новим Зеландом, Филипинима и Аустралијом. УК је у дипломатском смислу подржало САД, али нису биле упућене војне снаге као савезничка подршка. Француски председник Де Гол је „направио дистанцу” од САД и заузео „неутралну позицију” у хладноратовском сукобу. Истовремено, установио је и редовне контакте са владама СССР-а и одређених земаља комунистичког блока, у првој фази, пре свега с циљем „добивања подршке” о питању заједничког приступа вијетнамском сукобу, а ради изналагања решења за што скорији прекид војне интервенције. Кулминација у овом отвореном дипломатском сукобу Француске и САД је настала када је француски председник Де Гол, објавио повлачење Француске из рада у „свим војним аспектима НАТО-а”, захтевајући истовремено и да се све „војне базе” НАТО-а изместе са француске територије, а исто је формализовано 01. октобра 1966. године..³²⁰

Последице француског повлачења из војних структура НАТО-а су биле да Француска није учествовала у раду Одбрамбеног комитета за планирање НАТО-а (Defence Planning Committee-DPC), који је био установљен још 1953. године, тако да је Одбрамбени комитет, у новонасталим условима, француског повлачења, суштински „вршио функцију”

³¹⁸ Види: www.oxforddictionaries.com/definition/english/South+East+Asia+Treaty+Organization.

³¹⁹ Види: [www.history.state.gov/milestones/1961-1968/Gulf of Tonkin](http://www.history.state.gov/milestones/1961-1968/Gulf%20of%20Tonkin), Milestones:1961-1968, U.S. Involment in the Vietnam War: the Gulf of Tonkin and Escalation, 1964.

³²⁰ Види: [www.upi.com/Audio/Year in Review](http://www.upi.com/Audio/Year%20in%20Review), NATO.

Северноатлантског савета. *Убрзање и конкретизација активности о питању рада и усаглашавања у односу на нову стратегију НАТО-а је сада било олакшано, с обзиром на то да Француска, као „кључни опонент” о питањима укупне стратегије НАТО-а није имала учешће у раду, овог сада, највишег одбрамбеног тела НАТО-а.* Са друге стране, формалним изласком Француске из одбрамбених структура НАТО-а, чињеницом да територија, ваздушни простор и акваторијум Француске, више није „на располагању” у одбрамбене и војне сврхе НАТО-а, *те базирано на захтеву Француске за измештање НАТО база и средстава са француске територије, дошло је и до нужне потребе хитне адаптације НАТО-а овим новим условима.* На неформалној седници Војног комитета НАТО-а одржаној 07. октобра 1966. године, *донесен је закључак о потреби „поновне процене” савезничких циљева по сваком појединачном региону.* Наставак дискусије о овом питању био је на заједничкој седници Војног комитета НАТО-а и начелника генералштабова земаља чланица НАТО-а, *одржаног 12. и 13. децембра 1966. године, на којој је донесен закључак о „припремама за израду” новог Стратешког концепта НАТО-а, који би требало да замени постојећи Трећи стратешки концепт НАТО-а.*³²¹

Први корак о питању измене постојећег Трећег стратешког концепта НАТО-а и израде новог, био је конкретизован путем Одлуке Одбрамбеног комитета НАТО-а, са седнице одржане на министарском нивоу 09. маја 1967. године. На наведеној седници усвојен је документ ДПЦ/Д (67)23, са својим кључним анексом *Смерницама за војне власти НАТО-а* (Guidance to the NATO Military Authorities). *Кључне процене о питању совјетских намера су остале непромењене, иако је совјетска страна уназад неколико година у Европи „исказала опрезнији” став.* У смерницама се истиче да „базне промене”, које су настале у односима између „Истока и Запада”, још нису разрешене. *Стратегија НАТО снага се, о овим новим смерницама, дефинише кроз три фазе. Прво, стратешке снаге Алијансе, које морају имати капацитет за „наношење” катастрофалне штете по совјетско друштво, чак и у случају „после” изненадног совјетског нуклеарног напада, те оне истовремено, морају бити „основа” укупних војних капацитета НАТО-а. Изражава се процена да, иако неће бити начина за „превенцију сличне штете” по Запад од стране „свеобухватног нуклеарног напада”, ризик је последица политике засноване на доктрини „одвраћања”. Друго, тактичке нуклеарне снаге се „дају на располагање” високим НАТО*

³²¹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf, NATO Strategy documents 1949-1969, Rapid Progress on a New Strategy, 1966-1967, pp. 44.

командантима, и на овај начин се формира „есенцијална компонента” доктрине одвраћања. Значај и намена ових снага је да „додатно” оснаже одвраћање непријатеља од конвенционалног напада, и његово „заустављање” овим средствима у случају таквог напада, или настављање сукоба са непријатељем „наглашавајући могућност” постепеног проширења сукоба. Потом, само одвраћање или ако је неопходно и до тога дође „употребе” тактичког нуклеарног оружја стварајући услове „за претњу” са избијањем „тоталног нуклеарног сукоба”. ***Треће, као даља „есенцијална компонента” одвраћања су конвенционалне снаге Алијансе,*** копнене, поморске и ваздушне, организационо „подржане” тактичким нуклеарним наоружањем. Ове снаге треба да буду оспособљене да „одврате” или да „успешно одговоре”, у највећој могућој мери, на „ограничени” конвенционални напад, и да „одврате” било који даљи конвенционални напад, супротстављајући се агресору, имајући у виду и опцију непријатељства у „размерама” које могу укључити и „озбиљни ризик” ескалације сукоба у нуклеарни рат. ***Стање НАТО конвенционалних снага у „централном региону”, у контексту овако формулисаних смерница би „биле адекватне”, након оваквих унапређења у капацитетима, али би снаге на НАТО „крилним” позицијама и на Атлантику и подручју Енглеског канала биле инфериорније, тако да би се ови недостаци, у што скоријем времену требали кориговати. У овим смерницама су у обзир узете „чињенице” да нити француске снаге, нити француска територија, ваздушни простор као и одбрамбена постројења неће бити „на располагању” у случају кризе или рата. Посебно, даје се смерница да НАТО треба „дозволити поновну ревизију” веће флексибилности и обезбедити тиме већу флексибилност и могућност употребе снага у различитим условима. Ти услови могу бити у „широкој скали” употребе у случају одбране од једног или више директних напада, у условима „постепене ескалације” сукоба и општег „нуклеарног” одговора. На овај начин би се непријатељ суочио са „одговарајућом опасношћу” за ескалацијом о питању одговора „на било који” облик агресије испод нивоа нуклеарног напада и рата.³²²***

Четврти стратешки концепт НАТО-а МЦ 14/3 (Финални) је настао усвајањем на седници Одбрамбеног комитета НАТО-а одржаног 16. јануара 1968. године, као Свеобухватни стратешки концепт за одбрану северноатлантског подручја (Overall

³²² Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a670511a.pdf, Nato Strategy documents, Decisions taken at the meeting of the Defence Planning Committee in Ministerial Session, Held on 9th May, 1967, pp. 2-10.

Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area).³²³ У самој Финалној одлуци о усвајању овог новог *Четвртог стратешког документа НАТО-а истиче се да је „намера” била да Концепт „рефлектује” суштину и намеру Стратешких смерница изнесених у претходном документу ДПЦ/Д (67)23, Смернице војним властима, које је Одбрамбени комитет НАТО-а за планирање усвојио на седници од 11. маја 1967. године. У пратећем извештају о питању основа за израду новог Стратешког концепта НАТО-а, Војни комитет се позвао на одлуку Одбрамбеног комитета НАТО-а за планирање, од 09. маја 1967. године у којој је Војни комитет „позван” да настави са радом на „могућој ревизији” свеобухватног стратешког концепта НАТО-а, те да представљени нови, Четврти стратешки концепт НАТО-а представља прву фазу „ревизије”, док другу сачињава рад на пратећем, придруженом документу новог Стратешког концепта, Мерама за имплементацију стратешког концепта МЦ 48/3 (Measures to implement the Strategic Concept). Намера је да ова два документа замене постојеће „стратешке смернице” НАТО-а које су на снази у документима МЦ 14/2 (Ревидирани) и МЦ 48/2 (Финални).*

У Четвртог стратешког концепту НАТО-а, документу МЦ 14/3 (Финални) се у делу „циљеви” Свеобухватног стратешког концепта НАТО-а истиче заштита мира и обезбеђење безбедности у НАТО подручју, и даље мерама „поузданог одвраћања” од агресије и суочавајући се са опасностима или агресијом, у широком спектру, од „прикривених операција”, па до отвореног нуклеарног сукоба, те да је војни циљ у случају агресије заштита и успостављање поновног интегритета и безбедности НАТО подручја, ангажовањем неопходних војних снага у оквиру концепта „унапређења одбране”.³²⁴ У односу на претходни Трећи стратешки концепт, може се уочити разлика, путем проширења термина агресија у „широки спектар” могућности, почев од прикривених акција па до тоталног сукоба, као и флексибилнија формулација о питању циљева војних снага, с обзиром на то да се у претходном концепту, као „кључни војни елементи” дефинишу адекватне „нуклеарне снаге”, са израженом способношћу за „масовну одмазду”. О питању процене опасности, односно дефинисања природе

³²³ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf, NATO Strategy Documents 1949-1969, Final decision on MC 14/3.

³²⁴ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf, NATO Strategy Documents 1949-1969, Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area, Objective, pp. 3.

опасности по одбрану НАТО подручја, у Четвртом стратешком концепту се истиче да није дошло до промене у циљевима СССР-а, те да се СССР није одрекао своје крајње намере, да је његов „крајњи циљ” проширење комунистичког утицаја широм света. Процена је да **Варшавски пакт представља „импресиван” елемент по опасност НАТО-а,** и да упркос садашњој вероватној процени њиховог вођства да „тренутно” поседују одговарајућу војну снагу са капацитетом да „одвраћа” НАТО од „прибегавања” општем нуклеарном сукобу и даље настављају са улагањем великих финансијских издатака у функцији даљег унапређења својих капацитета, а овај пут се и „овај спектар” шири и поред масивних конвенционалних и нуклеарних капацитета, и на хемијска и могућа биолошка оружја, као и јачање сопственог заштитног „антибалистичког” одбрамбеног система. У овом делу је значајно уочити разлику у односу на процене из претходног стратешког концепта, где се ценило да се нуклеарни капацитети обеју страна „увећавају”, и да ће из разлога процене „да Запад” поседује супериорне нуклеарне потенцијале, бити „извеснија” опција изненадног нуклеарног напада од стране СССР-а, како би се компензовао овај елемент. Такође, значајно је уочити и да је суштина тадашњег стратешког концепта, који се заснивао на „масовној нуклеарној одмазди”, и употреби нуклеарног наоружања од самог почетка, **била заснована и на принципу „да не постоји опција лимитираног сукоба” са СССР-ом, већ свака конфронтација води у тотални рат.** О питању ангажовања Варшавског пакта „изван НАТО” подручја, у новом Стратешком концепту се дају сличне оцене као и у претходном, где ће та настојања ићи у правцу „ојачања” совјетских позиција као светске силе, коришћењем војних, економских, политичких, пропагандних и субверзивних активности (укључујући ширење комунистичке идеологије и извоза наоружања), а посебно на подручјима Африке, Латинске Америке и Блиског истока. **На европском континенту, Варшавски пакт је, према проценама, заузео нешто „опрезнији смер”, на бази еволуције у политичким односима и променама али и западном одвраћању, иако главна питања на „релацији” Исток-Запад и даље остају нерешена.**³²⁵ Капацитети Варшавског пакта су посебно процењени, и овај пут у односу на претходни стратешки концепт селектовани у неколико врста, као опције потенцијалног угрожавања НАТО-а. **Прва опција** је, „главни”

³²⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf, NATO Strategy Documents 1949-1969, Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area, Assessment of the Threat, Nature of the Threat, pp. 3-5.

нуклеарни напад са циљем уништавања, у највећој могућој мери, војног потенцијала НАТО-а, посебно НАТО капацитете „за масовну нуклеарну одмазду”, уз истовремене нападе на индустријске капацитете и главна насељена места, **потом, „главни” напад, вероватно подржан са „тактичким нуклеарним” али и хемијским средствима, првенствено на Европу (њене северне, централне и јужне регионе, под командом Савезничке команде за Европу) са даљим наставком операција и на морским подручјима, „главни” напад на један или два „копнена региона” унутар НАТО подручја, са или без нуклеарног и хемијског наоружања, нуклеарне или конвенционалне операције, посебно усмерене на морска подручја НАТО-а, поморски транспорт и поморске линије комуникације, „ограничени” напад, одређен посебном ситуацијом, против „одређене” чланице НАТО-а и на ограниченом подручју, „обнављање” провокација или блокаде западног Берлина или напад на западни Берлин, „прикривене акције” упади и инфилтрација снага, „политичко-војни” притисци и претње једној или вишем броју земаља чланица НАТО-а, путем ултиматума, демонстрације војне моћи, инцидента, мобилизације и употребе војних снага. Поред наведеног, дају се процене о „осталим потенцијалним” опцијама за угрожавање НАТО-а, које су на индиректан начин од „специјалног значаја” и од „посебног интереса” за НАТО. Под овом категоријом, у наведеним проценама, сматрају се совјетске акције у „периферним сферама” НАТО подручја, Африци, Латинској Америци и Блиском истоку, као и у земљама као што су Шведска, Финска, Аустрија и Југославија, те у подручјима ван НАТО зоне, над којима нити једна страна нема тренутну и потпуну контролу.³²⁶**

Може се уочити да су разлике у новом Стратешком концепту НАТО-а, у односу на претходни у дисперзији, односно у разлагању на „природе опасности”, **на детаљније врсте и облике потенцијалног угрожавања НАТО подручја од стране Варшавског пакта**, који је формиран у периоду између израде ова два последња стратешка концепта НАТО-а. Такође, **Варшавски пакт се сада сагледава као посебан „импресиван” безбедносни ентитет**, као и његове могућности, док се у претходном Трећем стратешком концепту, потенцијална опасност по НАТО процењује у односу са капацитете СССР-а и „његових сателита”, као и евентуално сарадња и координација са

³²⁶ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf, NATO Strategy Documents 1949-1969, Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area, Assessment of the Threat, Warsaw Pact Capabilities, Other Contingencies, Possible Forms of Actions Against NATO, pp. 5-9.

„Комунистичком Кином” и осталим комунистичким земљама, у операцијама ван НАТО подручја. Даље, у новом *Четвртом стратешком концепту НАТО-а се даје детаљна и врло прецизна „скала”, односно широки спектар могућих акција Варшавског пакта, у односу на НАТО, од „главне” нуклеарне агресије, па до „политичко-војних” притисака на једну или више чланица НАТО-а,* док је у претходном концепту процена потенцијалних акција против НАТО-а била базирана на више „уопштеној” опасности у „ојачаној деструктивној” снази нуклеарних капацитета СССР-а, те константној супериорној конвенционалној премоћи, посебно у Европи, као и „алтернативној” опасности од акција СССР-а у исто тако, више уопштеним формулацијама о „лимитираним циљевима” инфилтрацијом, упадима на НАТО подручје, или ван њега. *Базирано на овако процењеној, проширеној скали Варшавског пакта за широке акције против НАТО-а, као и исто тако широком спектру конкретних потенцијалних „облика” самих акција, у делу „одбрамбених принципа”³²⁷ новог Стратешког концепта врше се и значајне промене у односу на претходни Трећи стратешки концепт НАТО-а.* НАТО је и даље базиран, *примарно на концепту „одвраћања”,* али је он сада разрађен у неколико фаза: *прво,* у „изражавању одлучности” за заједничку одбрану од „свих облика агресије”, *друго* „поседовању препознатљивог капацитета” за ефикасни одговор, независно од „нивоа агресије”, *треће,* његова „флексибилност”, која ће имати за циљ превенцију, у смислу да агресор стекне адекватну процену о излагању „неприхватљивом степену ризика”, независно од „природе” његовог напада. У случају, неуспеха одвраћања и саме агресије, *дефинисана су „три типа” војног одговора, а који могу бити употребљени,* појединачно или у комбинацији, зависно од потребе. *Први тип војног одговора* је „директна одбрана”, потом *одбрана у случају „умерене ескалације” агресије, те на крају, „општи нуклеарни одговор” на непријатељску агресију.* Директна одбрана, у складу са концептом, подразумева „сламање агресије”, оног типа, за који се „непријатељ” одлучи „да употреби, на било ком месту, времену, нивоу или у дужини трајања“, а уз кориштење „расположивог нуклеарног оружја”, за који постоји одобрење, путем претходних планова или зависно од тренутних услова агресије. У условима

³²⁷ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf, NATO Strategy Documents 1949-1969, Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area, Strategy Considerations, Defence Principles, pp. 9-11.

директне одбране планирана је употреба постојећих снага, са офанзивном одбраном, како на копну тако и на мору. Одбрана у условима умерене ескалације сукоба подразумева „умерено јачање” борбених операција, али и где је то могуће контролу „опсега и интензитета” борбених операција, на начин увећања степена „претње” за изгледност употребе нуклеарног оружја. Ова одбрана неће зависити једино, на „капацитету” да сломи непријатељску агресију, већ више је намењена „слабљењу” воље агресора за наставак рата. Зависно од нивоа агресије, оваква одбрана може имати исто тако степенован ниво одговора: ширење или интензивирање „конвенционалних” операција НАТО-а, отварањем других фронтова, као и почетак поморских операција, у случају „ниског” интензитета агресије, стављање у „употребу нуклеарну” одбрану и оружја за одбијање агресије, „демонстративно” кориштење нуклеарног оружја, „селективни нуклеарни удари” по посебним циљевима, као и по осталим „одговарајућим” војним циљевима. Општи нуклеарни одговор, подразумева „масивне нуклеарне ударе” против примарне нуклеарне опасности, осталих војних циљева, и ако је потребно, индустријских и урбаних циљева. Ова врста одбране подразумева крајњу меру, како одвраћања, тако и реакције у случају „главног”, општег нуклеарног напада СССР-а. *У новом, Четвртном стратешком концепту се даље прецизно разрађују и „елементи стратегије”³²⁸, у које спадају одбрамбени концепт, потребне снаге, спољне стратешке нуклеарне снаге, остале националне снаге, опасности ескалације рата и механизми одлучивања.* О питању одбрамбеног концепта, *основни циљеви НАТО-а су и даље, одржање „стратешког нуклеарног одвраћања”* уз капацитете „масовне, нуклеарне одмазде”, као и укупне спремности снага за рат, одржање одговарајућег нивоа борбене спремности и избалансираних, конвенционалних снага које требају бити позициониране „што даље, колико је то могуће и потребно”, те на овај начин обезбедити ефикасни одговор НАТО-а у складу са „унапређеним одбрамбеним концептом” НАТО-а. Потом, *идентификација нивоа агресије на НАТО подручје, у што краћем року*, те спречавање агресора у заузимању подручја НАТО-а, или његово ометање, коришћењем морског и ваздушног простора, као и спречавање „ограничене агресије”, без неопходног прибегавања

³²⁸ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf, NATO Strategy Documents 1949-1969, Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area, Strategy Considerations, Elements of strategy, pp. 11-15.

нуклеарном рату. Потом, у случају да непријатељ наступи у правцу нуклеарног сукоба, *пружити отпор који ће резултовати непријатељским понашањем или ризиком за наставак даље ескалације сукоба, а у овом случају, ако је неопходно, потребно је укључити „контролисану употребу” нуклеарног оружја.* У случају, „опште” агресије непријатеља, *која укључује тотални рат, укључити потребне НАТО конвенционалне и нуклеарне капацитете који су неопходни за постизање ратних циљева НАТО-а,* у случају тоталног рата. О питању *потребних НАТО снага, „унапређени одбрамбени концепт” НАТО-а, као и у прошлим стратешким концептима подразумева одговарајуће, конвенционалне снаге, са нивоом спремности за брзу и „интегрисану” акцију, у условима тензије, или лимитиране агресије, или опште агресије.* У складу са концептом, као и у претходним концептима, ове, постојеће снаге, могу бити са конвенционалним и нуклеарним капацитетима, у мирнодопско време, те морају бити на одговарајућем нивоу, у сврху одвраћања од „било ког нивоа агресије”, у скали од операција упада, до опште агресије. Спољне стратешке нуклеарне снаге морају све време бити у пуној „планској координацији” са стратешким нуклеарним снагама, под националном контролом и „сопственим нуклеарним снагама НАТО-а”, како би се на најефикаснији начин искористио „укупни нуклеарни капацитет” НАТО-а. *Остале националне снаге НАТО-а, које нису претпочињене НАТО-у, треба да доприносе одбрани, у смислу прикупљања обавештајних информација и обавештавања, обезбеђење снага за вршење противнапада, против „прикривених операција непријатеља”, усмерених против појединих чланица НАТО-а, ојачања снага подршке, у складу са „унапређеним одбрамбеним концептом”, у случају ограничене агресије, одсудна одбрана, као подршка унапређеном одбрамбеном концепту, у случају опште агресије, за одбрану „бокова” са осталим, локалним снагама, а у случају брзе интервенције, спољних, резервних снага, са операцијама „демонстрације опасности” од отварања другог фронта, пружања логистичке подршке и обезбеђења линија комуникације.* Претња од ескалације сукоба треба да има за циљ „одвраћање агресора” од употребе „пуног нуклеарног напада”, на начин да би мањи или већи нуклеарни напад агресора произвео НАТО одговор на начин „директне одбране”, која је већ елаборирана. Потом, нуклеарна снага НАТО-а у миру даје специфичну тежину и простор за преговоре, основа је за НАТО безбедност и интегритет, те мора и даље бити базирана на „свеукупном нуклеарном ставу НАТО-а”. НАТО може ступити у нуклеарни сукоб, једино ако се све остале могућности заштите или успостављања интегритета

НАТО-а не могу постићи путем политичких, економских и конвенционалних, војних акција. НАТО треба да задржи „иницијативу” за коришћење нуклеарног оружја, у условима где је то војно и политички неопходно, а ризик ескалације у коришћењу нуклеарног оружја није искључен ни у случају лимитиране агресије, питању обима или одређеног подручја НАТО-а. Процес доношења одлука мора бити базиран ценећи „брзину” развоја војних операција Варшавског пакта, на континуираној процени непријатељских капацитета и индикација самог напада. Посебно, *мора постојати капацитет за доношење „брзих одлука” и то о питању мера за узбуђивање, укључујући „претпочињавање снага” вишим НАТО командама, вршење конвенционалних, војних акција, у периоду доношења одлука о питању мобилизације и употребе резервних снага за ојачање. На крају, посебан капацитет у механизму за доношење одлука мора постојати о питању употребе нуклеарног оружја.* Уз наведено, капацитет за мобилизацију и довођење на захтевани ниво готовости за употребу, као и капацитет брзог борбеног одговора, оснажиће веродостојност НАТО-а за „одвраћање непријатеља” од агресије било ког нивоа, а значај националних снага је посебно битан за подршку НАТО снагама, посебно у „раној фази” сукоба, чак пре стварања услова отвореног непријатељства.

Кључна разлика и еволуција у Четвртном стратешком концепту НАТО-а, о питању „могућих форми акција против НАТО-а, као и стратешких разматрања”, се виде у јачем наглашавању, форми „прикривених акција” Варшавског пакта, као безбедносног ентитета и „лимитираних” акција, док се нагласак претходном, Трећем стратешком концепту НАТО-а, давао углавном „на супериорности” у конвенционалним снагама СССР-а и његових сателита, посебно у Европи, као и опцији „изненадног” нуклеарног напада, чиме би СССР покушао да „неутрализује” нуклеарну супериорност САД. Такође, претходни Стратешки концепт, о питању „флексибилности” НАТО снага, није имао алтернативу „употреби свих врста” наоружања, која су на „располагању, укључујући и нуклеарно”, у случају било ког облика агресије, и претходни концепт „не познаје опцију” лимитираног конфликта са СССР-ом, а што се показало врло неефикасним, преваходно о питању Берлинске кризе непосредно после усвајања претходног, Трећег стратешког концепта. С обзиром на елемент уважавања „већег спектра” могућих облика агресије, те принципа, веће флексибилности, нови Стратешки концепт, поред и даље, базног ослањања на „доктрину одвраћања” и „масовне нуклеарне одмазде”, изједначава

и опције „конвенционалне употребе” и „нуклеарне” употребе снага у случају исто тако „конвенционалног” или лимитираног напада непријатеља, посебно, са „флексибилношћу” и увођењем опције „претње ескалацијом рата”, који би „постепено одвраћао” Варшавски пакт од пуне ескалације сукоба, односно тоталног рата. У том смислу се у новом, Четвртом стратешком концепту, као посебни елемент стратегије дефинише прецизни „механизам доношења одлука”, управо дајући „шири простор”, за политичко усаглашавање и доношење „оптималних” одлука, које су у „широкој скали”, и подразумевају континуирану процену, на чему би се и базирале даље војне операције. Ове операције, како је то већ наведено, путем широке скале, не подразумевају „константу” о питању употребе нуклеарног наоружања, ценећи опцију да тадашњи концепт НАТО-а није познавао „алтернативу” употреби нуклеарног наоружања, односно сваки облик сукоба, па и лимитирани, би последично водио тоталном рату. Путем овог новог елемента стратешког концепта уводи се „постепено планирање” о нивоу употребе „врста”, како снага, тако и наоружања, посебно наглашавајући значај „политичког усаглашавања”, односно „политичке контроле”, током целог процеса доношења одлука. Посебно, овај поступак је наглашен и битан „као елемент надограђене флексибилности” НАТО-а о питању политичке контроле и усаглашавања над крајњом војном мером, употребом нуклеарног наоружања.

У складу са модификованим елементима стратегије, односно „широком спектру” потенцијалних облика агресије непријатеља, те одговарајућих елемената стратегије НАТО-а дефинисаним у новом стратешком концепту НАТО-а, исто тако се дефинишу и елементи „војног односа” НАТО-а, зависно од „облика агресије”.³²⁹ У општем смислу предвиђа се употреба Стратешких нуклеарних снага, тактичких нуклеарних снага „претпочињених” високим командантима НАТО-а, те конвенционалне снаге, у организационом и планском смислу „подржане” тактичким нуклеарним наоружањем. У односу на претходни, Трећи стратешки концепт, видљива је еволуција, с обзиром на то да је претходни концепт подразумевао „грубу” поделу, на примарне „снажне нуклеарне снаге за масовну одмазду”, и „заштитне снаге”, углавном конвенционалне. О питању прикривених акција, војне акције НАТО-а се „углавном

³²⁹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf, NATO Strategy Documents 1949-1969, Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area, The Military posture of Alliance, pp. 15-18.

*базирају” на стеченим искуствима из Берлинске кризе. У случају лимитиране агресије, подразумева се „ефикасан одговор” и „флексибилност” НАТО снага, укључујући капацитет за „широки спектар” дефанзивних и офанзивних операција, „укључујући селективну и у посебним случајевима“ употребу нуклеарних снага. По овим питањима видљива је разлика, еволуција новог концепта, у смислу „препознавања прикривених акција” и предузимања војних акција на „стеченим искуствима” првенствено Берлинске кризе. Друго, исто тако, у случају „лимитиране акције”, нови концепт „није искључив”, да нема алтернативу употреби нуклеарног наоружања и у оваквим случајевима, већ даје широку скалу неконвенционалног одговора, потом потребне флексибилности и са „могућношћу” а не „обавезне” употребе нуклеарног наоружања, и то у селективном смислу и у посебним случајевима. У случају „главне”, тоталне агресије, предвиђају се слични одговори као у претходном концепту, путем „крајњих мера”, стратешке нуклеарне употребе снага са „капацитетом масовне одмазде”, али се „разрађује” друга фаза нуклеарног сукоба, односно фаза „после главне размене нуклеарних удара”. У овој фази се у новом, Четвртом стратешком концепту цени да се након прве „главне” фазе размене нуклеарних удара, тешко може „предвидети ситуација”, те стога НАТО нема план „за увођење резервних снага” након ове фазе, већ ће примарни циљ бити примена „мера преживљавања”, одржање „реда и закона” и „контролу” копна и мора. Ова еволуција је настала вероватно на проценама „разорних последица на обема странама, а ако је то и сам Трећи концепт у „пежоративном”, али и у стручном смислу назван „концептом обострано загарантованог уништења”. У новом, **Четвртом стратешком концепту се уводе и нове одбрамбене и војне мере у односу на нову опасност, базирану на „проценама” из Стратешког концепта о „постојећим” непријатељским капацитетима за вођене хемијског и биолошког рата.** У том смислу се предвиђају „конвенционалне и нуклеарне” снаге као „средство одвраћања” али и у „лимитираној” скали, употреба „НАТО хемијског оружја”, као средства „одмазде”, те „пасивне мере” о питању одбране од хемијског и биолошког напада од стране непријатеља. *Базирано на претходно разрађеним елементима, нови Четврти стратешки концепт сублимира, на начин који „веродостојно” приказује еволуцију у односу на претходни Трећи стратешки концепт, и укључује нове претпоставке опасности, елементе нове стратегије и војне мере неопходне**

за успешну одбрану НАТО подручја, у измењеним условима.³³⁰ **Основни војни циљ Алијансе је „ефикасна одбрана” од „свих облика агресије”**, а за шта је нужна употреба „спектра” снага, од конвенционалних, нуклеарних, тактичких и стратегијских, а са циљем да у „фази одвраћања”, обезбеди „уверљиви капацитет” за директну одбрану, против прикривених акција, упада, инфилтрација, лимитираних акција или локалне агресије, „уверљив капацитет” за одвраћање вишег нивоа агресије, на начин „постепеног увећања капацитета” за ескалацију сукоба, као и „уверљив капацитет” за крајње „одвраћање”, односно „нуклеарни одговор”. Истовремено, нови Стратешки концепт предвиђа, у случају агресије, „флексибилнију скалу” одговора, у оквиру „концепта унапређене одбране”, и то у смислу да се путем „директне одбране” одговори на почетне „кратке и јаке нуклеарне ударе”, потом, путем „примене” концепта „умерене ескалације сукоба” постепено јачају војне активности, уколико концепт „директне одбране” не заустави непријатељску агресију, даље, „отпочети” са јаким нуклеарним ударима, уколико је непријатељска агресија у виду „јаког нуклеарног напада”. У односу на трећи Стратешки концепт, видљива је разлика у „скали и флексибилности” војних операција, зависно од нивоа непријатељских и „оптималне процене” одговарајућег војног одговора, за разлику од претходног концепта „примарне масовне нуклеарне одмазде”, и комбиноване, конвенционалне и нуклеарне контраофанзиве до окончања сукоба. Још специфичније и конкретније су следеће одреднице новог, Четвртог стратешког концепта, а које се односе на „захтеване” правовремене политичке консултације, које би „дозволиле” политичке и војне операције, а посебно о питањима „употребе нуклеарног наоружања”. **Нови Концепт предвиђа скалу консултација да у случају „јасног” и „непогрешиво констатованог” нуклеарног напада на НАТО подручје, постоји врло мали и „екстремно лимитиран” простор за политичке консултације, те је потребан нуклеарни одговор НАТО снага, у „скали” која је одговарајућа околностима.** Даље, у случају „тоталне” конвенционалне агресије, са наговештајима за „отпочињање општег непријатељства”, НАТО снаге, у овом случају, а ако је то одговарајуће, треба да „одговоре” са нуклеарним оружјем, поново у скали, сразмерној са околностима, те се у овом случају „претпоставља дозвољавање политичких” консултација. На крају, нови Концепт предвиђа да је у случају

³³⁰ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf, NATO Strategy Documents 1949-1969, Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area, The Strategic Concept, pp. 18-20.

да нису испуњена нити један од претходно наведена два „случаја”, а да је извршена агресија и да конвенционалне снаге нису у могућности „да ефикасно” бране интегритет НАТО подручја, *„обавезна претходна консултација у Северноатлантском савету”, пре било какве употребе нуклеарних снага. Из наведеног се јасно види разлика са претходним Трећим стратешким концептом, који није дозвољавао „било какве политичке” консултације, као и „градацију” употребе нуклеарних снага, зависно од нивоа или облика агресије. Ове одреднице, у суштини, чине језгро и сублимат, новог „флексибилнијег” Стратешког концепта НАТО-а, који је остао на снази до самог завршетка хладног рата, заједно са својим „пратећим”, придруженим документом МЦ 48/3 (Финални)³³¹, Мере за имплементацију Стратешког концепта у Северноатлантском подручју, од 08. децембра 1969. године.*

Паралелно са радом на новом Четвртом стратешком концепту НАТО-а, документу, МЦ 14/3 (Финални), *одвијао се рад и на његовом „пратећем”, придруженом документу, који је у финалној форми документа МЦ 48/3 (Финални), усвојен као Мере за имплементацију Стратешког концепта НАТО-а у НАТО подручју*³³² (Measures to Implement the Strategic Concept for the Defence of the NATO Area). Документ је усвојен на основу Финалне одлуке Одбрамбеног комитета НАТО-а за планирање, на седници од 08. децембра 1969. године, *и он је на овај начин заменио претходни „пратећи” документ Трећег стратешког концепта НАТО-а, МЦ 48/2 (Финални) од 23. маја 1957. године. У складу са новим пратећим документом МЦ 48/3 (Финални) дефинише се да је „циљ” израде овог документа „установљавање” неопходних мера за „имплементацију” Стратешког концепта, у сврху формулације адекватних планова одбрана и самих услова за одбрану од стране виших војних команданата НАТО-а и земаља чланица НАТО-а. Такође, заједно са базним, четвртим Стратешким концептом НАТО-а, документ треба да обезбеди „широк избор акција” у случају напада, као и „пуни спектар” војних могућности, првенствено заснован на „уверљивом одвраћању”, а у случају агресије „обезбеђења” неопходних снага које могу бити захтеване у складу са концептом „унапређене” одбране. На овај, „пратећи документ” посебни утицај имају нови елементи у*

³³¹ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf.

³³² Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf, Final Decision on MC 48/3 Measures to implement the Strategic Concept for the Strategic Concept for the Defence of the NATO Area.

Стратешком концепту, који чине и еволуцију у односу на претходни, Трећи стратешки концепт. У том се контексту, на првом месту истиче, „потреба” за блиским и континуираним контактом „између политичких и војних органа” НАТО-а, *посебно у периоду „настанка тензија” и саме кризе а са циљем „унапређења консултација” убрзања доношења „колективне одлуке” о питању „подизања готовости снага” и давања политичких смерница војним органима НАТО-а.* Даље, стратешки концепт директно утиче и на „захтев” за адекватним конвенционалним снагама, унапређењем њиховог капацитета за операције, уз „одржавање” укупног нуклеарног капацитета НАТО-а, те се на овај начин „обезбеђује дулани” капацитет, посебно о питању ваздухопловних снага, и „флексибилност” употребе ових снага у конвенционалним операцијама. *Импликације новог стратешког концепта се односе и на максимално „коришћење” времена за упозорење, у смислу „подизања борбене готовости”, а концепт „напредне одбране” – (forward defense, eng., па.а), лоцирање снага, уз одговарајуће тактичке локације „у дубину”, заједно са тактичком мобилношћу и ефикасности постојећих снага.* Нови *стратешки концепт је дао посебан утицај и на саму „флексибилност” одбране, која сада има димензију „варирајући“ од обима и врсте агресије,* односно договора путем директне одбране, одбране путем „постепене ескалације” и саме, „опште нуклеарне одбране”, а свака од ових опција може бити појединачно или у комбинацији кориштена, базирано и на флексибилном и парцијалном планирању. На крају, *импликације се односе и на „захтев” за коришћење „опције постепене ескалације” сукоба, као и „политике” да неће постојати планске „резервне снаге” за увођење у сукоб, у случају „опште размене нуклеарних удара”, већ ће мере бити у примарном смислу базирани акцијама преживљавања, одржавања реда и закона, као и контроле копнених и поморских подручја.* Нови Четврти стратешки концепт НАТО има директни утицај и на „флексибилност” по питању процене трајања сукоба и војних операција, управо базирано, на широкој „скали” потенцијалних опција агресије од стране непријатеља, подручја агресије. Такође, у случају, „нижег нивоа” агресије, трајање операција ће зависити од циљева таквих операција или самом исходу, у смислу „прекида, проширења или ескалације”. У случају да се агресија развија у правцу „широке скале” конвенционалног напада, дужина трајања операција, без употребе нуклеарног наоружања, ће зависити од подручја где је агресија извршена и њене „тежине”. У случају могућности за „ескалацију сукоба” одговарајуће „темпирана“ употреба

тактичког нуклеарног оружја „може” зауставити агресију, као и „ограничити” даљу ескалацију сукоба, уз истовремену констатацију „да би се врло тешко” сукоб могао контролисати у случају када би се „једном” десио нуклеарни напад непријатеља.³³³

За разлику од „захтеваних” мера у претходном, пратећем документу Трећег стратешког концепта НАТО-а, у новом документу *се у складу са суштинским одредницама и претпоставкама концепта, као и елемената стратегије даје другачије „тежиште” али и по суштини различите „захтеване војне мере”*. Наиме, суштина „захтеваних мера” се усмерава на, обавештајне, мере раног упозорења, тренутних извештавања, те команде, мера у командном и контролном смислу, као и мере у комуникационом смислу. Посебно, у односу на Варшавски пакт, захтеване мере морају НАТО органе „хитно и континуирано” обавештавати о „могућим анализама” Варшавског пакта, а пре свега о капацитетима, вероватним врстама акција и о самим операцијама. ***Суштина ових мера јесте, давање „максималног” периода, у смислу раног упозорења о предстојећем, скорашњем нападу, а у функцији „брзог разглашавања”, односно обавезивања и „размене” кључних информација између националних органа земаља чланица и НАТО војних и цивилних органа.*** На овај начин би се обезбедио „***ефикасан систем раног упозоравања***”, путем кога би се добијале континуиране информације о евентуалном предстојећем ваздушном нападу, информацијама неопходним за развијање НАТО операција у току сукоба, а на nižем нивоу информације морају бити корисне за тактичке потребе у смислу раног упозорења и за правовремену употребу сопствених снага. Заснованост ових мера је пре свега на „широком спектру” нове НАТО стратегије, која даје нагласак у планирању, на спектар употребе снага, од конвенционалних, преко коришћења тактичког нуклеарног оружја, до крајњих мера, коришћења стратешког нуклеарног наоружања. Имајући у виду претходно процењене опције и саму процену потенцијалног дејства непријатеља, у мерама се истиче посебан захтев за адекватан одговор на „брзу, динамичну промену ситуације”, а то су мере које подразумевају постојање „модерне војне команде”, у смислу поседовања савременог контролног и комуникационог система, увелико ослоњеног на „аутоматизацију”, као и увезане и „поуздане системе” комуникације, односно у ширем смислу „увезивања” националних одбрамбених и политичких органа са НАТО органима.

³³³ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf, Measures to Implement the Strategic Concept for the Defence of the NATO Area, Introduction, Objectives, Implications of the Strategic Concept, Duration of Operations, pp. 2-5.

Такође, нови, четврти Стратешки документ је по питању последица у еволуцији НАТО „захтеваних мера”, установио и нову меру. Путем нових процена непријатеља, према којима је „потенцијални” циљ непријатеља унапређење сопствених капацитета да се „исконструуше изненадни напад у промишљеној”, односно одмереној скали, НАТО мора имати опције „мера” засноване на хипотезама о потенцијалном нападу са мало или без „стратешког упозорења”, са одређеним или свеукупно „тренутно свим расположивим” снагама, са могућношћу управо таквог директног или почетног напада на „крила”, бочне одбрамбене позиције НАТО-а, засновано на оцени да би такав напад био циљан за „експлоатацију” локалних слабости НАТО-а на тим позицијама, а посебно у случају избора опције „изненадног напада” од стране непријатеља. **Нова НАТО стратегија, такође сада „препознаје”, методологију, односно опцију, да би би потенцијални сценарио „предстојећег” непријатељског напада, ишао путем претходне „нарастајуће” политичке тензије, у временском трајању од неколико седмица до месеци.** Оваква процена је даље, са становишта „захтеваних мера” од стране НАТО-а, посебно битна, с обзиром на то да је у том смислу дала допринос и имала значајне последице у делу „максималног кориштења” расположивог времена за „одвраћање” али и оперативних мера за „подизање борбене готовости” снага напредне одбране, снага у „готовости”, а што треба истовремено да буде претходно планирано уз одржавање „максимума флексибилности” у ширем смислу, што се односи на мере „брзог” подизања нивоа борбене готовости, чак и у периоду „узбуњивања”, тренутне мере хитног претпочињавања националних снага предвиђених за стављање на располагање НАТО-у, као и потребних осталих националних снага, ако за то постоји адекватан период за консултације са НАТО-ом, те континуирана и брза размена информација по техничким питањима у вези са наведеним активностима са НАТО војним и политичким органима.³³⁴

Еволуција, односно суштинска разлика ових мера у односу на „захтеване мере” из претходног пратећег, придруженог документа МЦ 48/2, Трећег стратешког концепта НАТО-а су изведене из суштинских разлика самих стратешких концепата, превасходно у делу да је Трећи стратешки концепт НАТО-а заснован на кључним претпоставкама, „спречавања” тоталног рата, и у случају да се он деси, „обезбеђење” адекватних НАТО

³³⁴ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf, Measures to Implement the Strategic Concept for the Defence of the NATO Area, Measures Required, Intelligence, Situation Reporting, Early Warning, Command, Control and Communications, Prompt Co-ordinated Action during Warning Time, pp. 5-6.

потенцијала за постизање планираних ратних циљева, превасходно базирано на „употреби нуклеарног наоружања” у функцији масовне одмазде, путем две опште фазе рата, релативно кратке фазе „интензивне размене нуклеарних удара”, и „дуже”, вероватно средњорочног периода неопходне стабилизације, реорганизације и постизања крајњих ратних циљева. **Флексибилност употребе конвенционалних снага, које спадају у „заштитне снаге” или снаге „штити”**, које служе базно као снаге за подршку, стратешким нуклеарним снагама, и једино уз комбинацију са нуклеарним снагама могу вршити контраофанзивне задатке, а у првим дефанзивним активностима имају примаран задатак спречавања инфилтрације, упада, мера раног упозорења и узбуњивања. Базне „захтеване мере” у овом претходном пратећем документу, су стога засноване на „нуклеарним мерама масовне одмазде”, са циљем „стратешке деструкције” агресора у било којим условима и мерама подршке „заштитних снага”, као и ограниченој флексибилности употребе снага, с обзиром на то да претходни концепт не подразумева било какав лимит о питању употребе нуклеарног наоружања у условима конвенционалног напада непријатеља или у условима ограничених војних акција или борбених дејстава ограниченог циља или на ограниченом подручју. **У новим „захтеваним мерама” проширен је спектар мера, базиран на споменутих разликама и еволуцији Четвртог стратешког концепта у односу на Трећи.** Нагласак се даје на „широки спектар” мера „фокусираних” на адекватну обавештајну припрему, анализу и процену непријатељских капацитета, намера, те конкретних акција, облика угрожавања, те базирано на истом и планирање одговарајућих војних и свеобухватних одбрамбених мера, прилагођених „нивоу и врсти” угрожавања, које је сада у једном широком спектру, који се признаје као реалан спектар „опција” које угрожавају безбедност НАТО подручја и на које треба „адекватно” и у исто тако „широком спектру” мера и одбрамбено реаговати. То подразумева „прихватање” и „препознавање” нужности адекватне припреме, мера упозорења, мера „савременог војног командовања”, као и велике флексибилности, како по избору адекватног одбрамбеног одговора, тако и по спремности „континуираног” и флексибилног фазног усаглашавања и прилагођавања дејстава, базирано на процесу политичких консултација и политичке контроле. Захтеване мере су стога, и даље базиране на базном принципу „одвраћања од агресије”, а ако се иста деси на широком оквиру „напредне одбране”, и са пуним спектром војних капацитета, конвенционалним, тактичким нуклеарним и у крајњем стратешким нуклеарним капацитетима, чија употреба

може бити појединачног или комбинованог карактера, а детерминисано датим условима. Захтеване мере, на крају, захтевају, како од конвенционалних, тако и од нуклеарних снага, одржавање неопходног нивоа ефикасности и готовости за употребу. Посебно *даје се нагласак на „ојачање” постојећих конвенционалних снага и њихове „готовости”* за употребу и одговор у случају потребе за конвенционалну акцију и конвенционални војни одговор, на *обезбеђивању неопходних „снага за хитна ојачања”* у случају увећања нивоа опасности за потенцијалну агресију на одређеном подручју, те *обезбеђење неопходних услова за даљу „мобилизацију и дисперзију” снага у функцији подизања НАТО капацитета, базирано на стратегији „напредне одбране”*.³³⁵ Нови пратећи, придружени документ Четвртог стратешком концепту НАТО-а, МЦ 48/3 (Финални), *по појединачним географским подручјима даје „стратешко мишљење” те потом улогу и задатке надлежним командама и наведеним географским подручјима као оперативним одбрамбеним нивоима. У општем смислу, географски региони НАТО одбрамбеног подручја су „конкретизовани” и у ужој форми, него у претходним документу, представљају предмет анализе и давања „стратешког мишљења” о питању значаја, процена непријатељских, вероватних активности, сопствених одбрамбених мера, како у условима мира, појаве тензија, те на крају и у условима конфликта. Савезничка команда за Европу је и даље у фокусу одбрамбених планова, сада и путем „стратешког мишљења” у односу на географски подељена подручја одбране.* Наиме, ова подручја су сада, у новом документу подељена у пет „уопштених” подручја, али од чега три подручја у одбрамбеном смислу, географски подразумевају Европу. Географски, НАТО подручје је сада подељено *и три подручја под командом Савезничке команде за Европу, Северни регион, Централни и Јужни,* те Морска подручја и Северна Америка.

Централни регион Савезничке команде за Европу, и даље, у складу са нови документом представља „срце НАТО Европе”, у смислу своје популације, насељености, стратешке позиције, те индустријског и политичког значаја. Северни регион представља једно од крила НАТО одбране, са посебним значајем у смислу капацитета, постројења и географске позиције, за посебну улогу, у систему „раног упозорења”, те повољне географске позиције, у смислу наслањања на морска подручја Атлантика, Северног и Баренцовог

³³⁵ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf, Measures to Implement the Strategic Concept for the Defence of the NATO Area, Measures Required, Conclusions, pp. 9.

мора, који пружају значајну стратешку позицију за лоцирање поморских и копнених нуклеарних постројења западних савезника, те извршење задатака са тих позиција, као и значај у смислу угрожавања непријатељских линија комуникација. У случају „совјетске“ контроле над овим подручјем, у супротном смислу би дошло до значајног угрожавања савезничких позиција у западној Европи.

Јужни регион Савезничке команде за Европу је и даље „географска баријера” између Варшавског пакта, Медитерана и Блиског истока, као и заштита свих линија комуникација западних савезника у односу на ова подручја. У овом смислу, Грчка и Турска и даље представљају „препреку” Варшавском пакту за „излазак” и приступ Медитеранском мору, као и „одличну основу” за савезничко дејство на „јужном непријатељском” крилу Варшавског пакта. Истовремено, Турска даје и додатни допринос, поред наведеног, у смислу „бране” или потенцијалног бочног дејства, а што ће допринети акцијама спречавања било каквог „директног” напредовања непријатеља ка Блиском истоку. Медитеранско подручје, у овом делу давања стратешког мишљења, „јесте подручје од великог транзитног и трговинског”, а у ратним условима и комуникационог потенцијала, од значаја за целокупну Европу, а посебно за њени јужни део. Контрола Медитеранског мора је са становишта НАТО-а посебно значаја у смислу „суштинске” флексибилности и смислу стратешког концепта и стратегије „напредне одбране”, која подразумева истурено позиционирање снага, ефектива, постројења и инфраструктуре, што ближе непријатељским позицијама, као и агресивне, флексибилне операције у функцији што ефикаснијег и „на што већој удаљености” развоја борбених дејстава, сламања, заустављања или барем успоравања непријатељског наступања. Такође, напредном, истуреном одбраном, на овако флексибилан начин би се стварали услови и за снажне и ефикасне ударе и наношење значајних губитака непријатељу, уништавања круцијалних нуклеарних и инфраструктурних постројења и ометања груписања, дислокације и концентрације конвенционалних снага, као и линија за логистику, дотур, евакуацију и комуникационих линија одржавања веза. Медитеранско подручје увезује подручја јужне Европе, са осталим стратешким подручјима НАТО-а, подручјима Блиског истока и северне Африке, и контрола овог подручја је „једини начин” за обједињавање заједничке одбране, три највећа копнена дела овог подручја, Италије, Грчке и Турске. Црно море има свој стратешки потенцијал за Варшавски пакт у смислу капацитета и

развијених постројења од посебног значаја у поморском смислу, луке, бродоградилница и значајне поморске базе, и представља „базични потенцијал” поморске опасности од СССР-а у медитеранском подручју. Такође, Црно море у даљем даје Варшавском пакту, врло значајни потенцијал за међусобну комуникацију земаља чланица Варшавског пакта, а на другој страни „ускраћивање” овог потенцијала Варшавском пакту би значајно „ометало” или спречавало подршку операцијама Варшавског пакта против НАТО јужног крила и јужној Европи, а и саме одбране централне Европе, као и припрему вероватног извођења амфибијских офанзивних операција против „јужног крила” НАТО-а.³³⁶ У овом делу документа, у односу на његов претходни документ МЦ 48/2 (Финални) из 1957. године, виде се кључне разлике у поједностављењу и груписању „географских подручја”, те нагласак на флексибилност НАТО операција, о поново базирано на новом Стратешком концепту, који с обзиром на еволуцију и „препознавање” широког спектра потенцијалних операција Варшавског пакта, даје нагласак на линије комуникација, стратешку важност појединих подручја за активности у „различитим фазама”, као и у фазама раног упозорења али и у наредним фазама ратног сукоба. Такође, наглашавају се стратешке важности „флексибилности” борбених операција, по врстама и могућностима прилагођавања, као и наглашавање кохезије и снаге „укупног потенцијала” свих НАТО снага и ефикасних мера.

Наведено се, преваходно, веже за нови флексибилни приступ НАТО-а, могућности планирања и извођењу одбрамбених и офанзивних операција у широком спектру, зависно од околности и самих различитих облика акција, различитог циља, интензитета и времена трајања. Документ даје и посебне, конкретизоване задатке и намену НАТО снагама у овим оперативним подручјима НАТО и у целокупном НАТО одбрамбеном подручју. Задаци, намена и улога снага се засебно дају за мирнодопско време, време увећаних или настанка тензија. *Заједнички именитељ намене и задатака снага, у овим фазама, је њихово стање готовости и спремности, првенствено о питању „одвраћања” од агресије, а потом и о питању ефикасне употребе, прво базирано на „мерама” и капацитетима за рано упозоравање, односно да се правовремено подигне борбена готовост, изврши правилна дисперзија, дислокација и концентрација снага, те на бази квалитетних обавештајних*

³³⁶ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf, Measures to Implement the Strategic Concept for the Defence of the NATO Area, Strategic Considerations in the Geographical Areas of NATO, pp. 10-14.

анализа и процена, приступи одабиру и на крају, оптималној употреби снага. Посебно се наглашава фазно планирање, координација, те принцип и неопходност координације и политичких консултација. Савезничка команда за Европу и у овом смислу има примарни задатак, с обзиром и на њену „највећу изложеност” потенцијалним дејствима и операцијама непријатељске стране. Централни регион се додирује, граничи са Варшавским пактом, и налази се „унутар радијуса” потенцијалних снажних удара Варшавског пакта, лимитиран је „плитком дубином” одбране, као и врло „блиском” локацијом сопствених ваздухопловних база и осталих кључних постројења, који су исто тако изложени потенцијалним нападима непријатеља и посебно, постоје повољни правци, коридори „конвенционалног” продора снага Варшавског пакта према кључним деловима овог подручја. Северни регион Савезничке команде за Европу је врло битан за извођење операција западних савезника у овом подручју, увезан је у последичном смислу са даљим операцијама и развојем стања на војиштима, како поморском, атлантском, тако и на централноевропском војишту. Флексибилно планирање, у условима „неизвесности”, неодређености се стога мора примењивати, а додатна ограничења постоје и с обзиром на званичну политику Данске и Норвешке, које не дозвољавају мирнодопско стационирање западних савезничких снага или нуклеарних потенцијала на њиховим територијама. Јужни регион Савезничке команде за Европу је угрожен путем потенцијалне копнене инвазије Варшавског пакта на Италију, а преко територије Југославије, или поморске преко Јадранског мора. Грчка и Турска, на начин своје копнене и екваторијалне повезаности, имају капацитет за потенцијалну заједничку одбрану. Турска има посебан значај о питању спречавања совјетске амфибијске инвазије, те истовремено и Грчка и Турска морају бити посматране и са становишта неопходности „спољне”, непосредне помоћи, односно употребе резервних, спољних снага за подршку и ојачавање овог фронта.

Истовремено, посебно ограничење јесте француски став о забрани кориштења ваздушног, континенталног и поморског потенцијала Француске, *на привременој или сталној основи, који има далекосежне и вишеструке негативне импликације о питању укупних капацитета за одбрану НАТО-а и у централном и јужном подручју Савезничке команде за Европу, а са комплексним последицама у ширем, одбрамбеном*

*и политичком смислу.*³³⁷

У овом делу се могу уочити разлике у односу на претходне задатке и намену снага по појединим подручјима, представљене у претходном документу, пратећем документу Четвртог стратешког концепта НАТО-а, документу МЦ 48/2. У новом документу се *и у овом делу даје исто тако нагласак на ефикасност у планирању, али и посебно на флексибилност у операцијама, те координацију националних, политичких и војних структура, у наведеним активностима, са НАТО структурама.* Нагласак се даје на ефикасност команди и вршења операција као и доношења одлука у свим фазама ратовања и у свим условима, а истичу се и посебна ограничења, као што су нове околности, посебно француски став о лимитираном учешћу у НАТО операцијама у политичком смислу, као и о питању стављања на располагање националних капацитета за одбрану, укључујући и копнено, ваздушно и морско подручје под националном контролом Француске. За сва географска подручја НАТО-а, примарни задаци и улога у вршењу борбених активности сада се заснивају на ширем спектру могућих врста операција од стране непријатеља, а тиме, последично и у смислу адекватног војног одговора. Првенствено се базирају на активностима о питању обавештајних мера, мера за рано упозорење, како би се створили квалитетнији предуслови у првим раним фазама евентуалног конфликта, као и на укључивање политичке контроле и консултација у свим фазама потенцијалног сукоба, а посебно у условима употребе нуклеарног наоружања, као и на координацију активности о питању ефикасног супротстављања другим облицима конфликта, превасходно конвенционалног сукоба. *Европа је, и даље, у фокусу одбрамбених мера и улоге НАТО у односу на „целокупни потенцијал” одбране НАТО подручја, а сада Централни регион, који обухвата примарно простор западне Европе, је и даље круцијалан у димензији свеобухватне одбране Европе, а тиме и НАТО подручја. Простор југоисточне Европе и њен значај у одбрамбеном смислу је вишеструк и вишезначан. У географском смислу даје значајни допринос у „увезивању” одбране у комплетном источном Медитерану, југу и западу Балканског полуострва, као и у смислу значајног потенцијала за спречавање и угрожававање конвенционалног напада Варшавског пакта на Италију.*

³³⁷ Види: www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a691208a.pdf, Measures to Implement the Strategic Concept for the Defence of the NATO Area, Roles and tasks for NATO Forces by Commands and Geographical Regions, pp. 15-26.

Истовремено, југоисточна Европа, значајно у екваторијалном одбрамбеном и офанзивном смислу, има стратешки значај за спречавање Совјетског позиционирања на Медитерану, и у „локализовању” Совјетског дејства и војног утицаја у подручју Црног мора, али исто тако чини и основу за офанзивна дејства како у поморском, тако и у ваздухопловном смислу, с обзиром на „стратешку позицију” у односу на комплетно јужно крило Варшавског пакта. Поред тога, непосредна близина представља потенцијални снажни ресурс за употребу постојећих и планираних постројења и капацитета за офанзивне, пре свега, ракетне нуклеарне ударе, али и конвенционално везивање непријатељских снага, као и за офанзивне контраударе против непријатеља. Истиче се и врло значајна улога земаља, њихове географске позиције унутар југоисточне Европе, пре свега Турске, у функцији спречавања или испољавања утицаја на Совјетско директно ангажовање и преузимање контроле над Блиским истоком, као и северним деловима Африке, те посебан значај у смислу обезбеђивања комуникација у поморском, копненом и ваздушном смислу за потребе савезничких дефанзивних и офанзивних операција. Наведеним Четвртим стратешким концептом НАТО-а, као и његовим пратећим документом, мерама за имплементацију Концепта, документима који су остали на снази и били базни документи НАТО стратегије, као и стратегије САД о питању северноатлантског подручја, виде се елементи безбедности југоисточне Европе, као елементи који се у континуитету понављају и чине константни, значајни сегмент свих НАТО стратешких концепата у периоду хладног рата.

4.2.5. Пети стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција

Еволуција НАТО-а у шездесетим годинама прошлог века обележена је и одређеним стратешким геополитичким потресима на глобалном, светском нивоу. Прво, *Корејски рат*, који је избио у периоду 1950-1952. године је значајно усмерио еволуцију НАТО-а у правцу прилагођавања његове организационе структуре и концентрацију на „последичну везу” експанзију идеолошког сукоба у источној Азији, али и већ насталих конфликта у југоисточној Азији, у односу на Европу, као централни геополитички простор хладноратовске конфронтације. *Суеска криза* је у 1956. години одредила нову фазу у еволуцији НАТО-а на начин да је први пут дошло до раслојавања, па и отворене политичке конфронтације између западних савезника о питању ове конкретне кризе, а пре

свега Француске и САД. Неуспех војних операција УК, Француске и Израела у овом конфликту, као и израстање Египта као значајног регионалног фактора и носиоца „антиколонијалног” приступа, значајно је утицало на целокупне односе унутар Алијансе и истовремено и условило непосредније и конкретно политичко и војно ангажовање САД на Блиском истоку. Потом, **Берлинска криза, те Кубанска криза** у 1962. години довели су до новог геополитичког потреса и до потребе даље еволуције у НАТО концептима, као последицу глобалних геополитичких односа на светском нивоу. **Посебан елемент у даљим геополитичким турбуленцијама имао је Вијетнамски рат, који је убрзо постао „амерички рат”, односно директна војна интервенција САД.** Ова нова политичка ситуација је имала вишеструке утицаје на односе између САД и европских савезника, као и на даље односе између два војна блока. Наиме, Француска је изразила своје неслагање, као и у претходном периоду поводом тврдокорног става САД по доктринарном приступу ка СССР-у, а политички сукоб је имао кумулацију још из периода Суеске кризе и повлачења Француске из „интегрисаних” политичких структура НАТО-а, *те исто тако „лимитираног учешћа” целокупног француског одбрамбеног потенцијала у оквиру целокупне НАТО стратегије и концепата одбране.* Друге европске земље су, такође, базирано са једне стране на **осуди и дистанцирању од „америчког рата”** у Вијетнаму, те бојазни заснованој на Трећем стратешком концепту НАТО-а, **који је имао кључну доктринарну одредницу „масовне нуклеарне одмазде”, а са вероватним драстичним последицама по саму Европу,** на сличан начин тражиле нови излаз и приступ СССР-у. Наиме, европске земље су тражиле нове начине и облике установљавања „избалансираног” и квалитетнијег односа према СССР-у, као и отклона од очигледних унилатералних, директних војних интервенција САД. Такође, у овом периоду је дошло и до јачања „европског идентитета” али и до одређених релаксација у односима Западне и Источне Немачке, засновано пре свега на уговору СССР-а са ДР Немачком, у коме се „изоставља” помињање крајњег статуса западног Берлина.

Узимајући наведено у обзир, унутар самог НАТО-а су у наведеном периоду од две прве деценије хладноратовске конфронтације, постојале две интензивне и комплексне политичке активности о питању стабилизације интерних односа који су озбиљно угрожавали, не само ефикасност НАТО-а, него и његову постојаност у целини. Непосредно пре саме Суеске кризе, акумулирани проблеми унутар НАТО-а, засновани на ниподаштавању „слабијих” чланица НАТО-а, пре свега од стране САД, те сукоб о питању

„доктринарног вођства” САД и различитих виђења о томе од стране „јачих“ чланица НАТО-а, пре свега Француске, покушани су да се разреше путем оснивања Комитета три мудра човека. Извештај Комитета, који је представљен у 1956. години, је први пут формално, а од оснивања НАТО-а, разматрао проблематику озбиљних проблема и отворених политичких различитости и конфликта унутар организације. Извештај је дао одређене препоруке, које су, а како је и ранија елаборација показала, првенствено имале фокус на захтевима за „нужну” и јачу политичку координацију, као и тежиште на јачању организационе структуре НАТО-а и процеса „колективног” доношења одлука. Имајући у виду чињеницу да су наведене препоруке за консолидацију НАТО-а убрзо биле потиснуте у други план из претходно наведених разлога, овај корак, Извештај комитета, је у значајној мери допринео даљој еволуцији НАТО-а, али и његових стратешких концепата. *Отворено француско политичко конфронтирање о питању геополитичке доктрине САД у овом периоду и посебно, Вијетнамски рат, довели су до потребе и услова за еволуцију тек усвојеног Четвртог стратешког концепта НАТО-а. Постојао је све већи притисак у правцу новог геополитичког приступа и доктрине „детанта”, односно релаксације, попуштања и нормализације односа са Варшавским пактом и СССР-ом.* Овај доктринарни приступ је први иницирала Француска и њен председник Де Гол са позиција да је војна конфронтација са СССР-ом погрешна и да је то ствар прошлости, те да се треба концентрисати на реалне економске и политичке консултације и односе са СССР-ом, преваходно на принципима успостављања нових економских односа, као предусловом али и значајним циљем доктрине детанта. Наравно, како је већ делимично елаборирано, овакав приступ има дубље узроке. Један је глобална, нова геополитичка доктрина САД после II светског рата, доктрина „глобализације”, заснована на „западним (САД) принципима и вредностима”, и постепено потискивање и у крајњем „деструкција” сада превазиђеног колонијалног система. Наравно, однос према колонијалном питању је у првом реду задирао у непосредне националне интересе, поред УК, директно и пре свега на интересе Француске, како је и пракса показала, у директном преузимању политичког, војног и економског примата и уплитања у регионална питања Индокине и Вијетнама, претходних колонијалних посета и сфере националних интереса Француске. Друго, САД су направиле стратешки отклон ка европском питању, путем „Ајзенхауерове доктрине”, која је базирана на интензивирању уједињења Немачке и геополитичког стратешког ослонаца на Немачку као кључног савезника и фактора у Европи, уместо Француске. На

овај начин *су САД, примарно*, са становишта својих националних интереса ишле на „јаче” утврђивање свог политичког, војног и економског присуства у Немачкој, а последично тиме и у Европи. Истовремено, *јачање „европског идентитета”*, посебно путем француско-немачке осовине, је врло пажљиво и обазриво посматрано и цењено са аспекта губљења „супремације” и суштински тиме губљења у даљем и „доминантне” геостратешке позиције САД на „евроазијском” континенту. Ове импликације су биле кључне одреднице и узрок настанка и реализације нове интерне иницијативе НАТО-а, са циљем лимитирања опасности које су имале тренд даљег слабљења, који је као изгледну опцију имао и извесни распад НАТО-а. Ова нова НАТО иницијатива била је иницирана, израђена и на крају представљена у тзв. Хармеловом извештају.³³⁸

Извештај је наведене дилеме покушао да разреши *давањем комплексних формулација и прихватањем доктрине детанта*, као легалне и легитимне доктрине Запада и НАТО-а, али наглашавајући управо значај НАТО-а, односно његовог највишег политичког тела, Северноатлантског савета, о питању улоге у координацији политичких активности ка СССР-у. Наравно, *постојало је издвојено и флексибилније гледиште Француске*, која није прихватила „обавезу” извршавања овако усаглашених политичких одлука НАТО-а, преваходно односа са СССР-ом. У сваком случају, *Хармелов извештај је имао значајан утицај на наредни двадесетогодишњи период хладноратовске конфронтације*, у коме је доктрина детанта била базна доктрина Запада и НАТО-а, иако је од појединих држава чланица, а посебно САД, била другачије и специфично тумачена и инструментализована у пракси. *Наиме, САД су модификовале сопствену верзију доктрине детанта, засноване на Кисинџеровој теорији и захтеву за установљавање „новог баланса снага” са СССР-ом, супротно опцији коју је детант и пружао, а то је опција за широку и индивидуалну сарадњу и успостављање посебних релација са СССР-ом, како од појединих чланица „делимично интегрисане Европе” и НАТО-а или НАТО-а у целини.* Северноатлантски савет је усвојио Хармелов извештај на својој седници одржаној 13-14. децембар 1967. године, као Извештај Савета - Хармелов извештај, Будући задатак Савеза (The Future Task of Alliance).³³⁹

Доктрина детанта је на одређен начин, поред већ изнесених разлога, настала у периоду у коме се дешавала интензивна трка у наоружању између суперсила, што је изискивало

³³⁸ Види: www.nato.int/docu/review/2007/issue1/english/history.htm.

³³⁹ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/offical_texts_26700.htm.

повећане трошкове и велика optereћења у односу на националне економије. Тако се комбинацијом споменутих политичких и ових економских аспеката, као и на већ елаборираној процени САД, о неопходности „лимитирања” софистицираног војног потенцијала СССР-а, дошло и до низа комплексних дискусија и преговора о контроли наоружања.

Комплексност геополитичких односа на глобалном нивоу је имала директне последице, те утицај на стање и укупне односе унутар НАТО-а у овом периоду доктрине детанта. На највишем политичком нивоу НАТО-а настављене су консултације које су пратиле наведене односе и биле условљене овим, новим околностима. *Европска безбедност, постојећи преговори између „Истока и Запада”, као и тежиште разговора о питању смањивања трке у наоружању у овој хладноратовској фази детанта, су били централне теме и питања, између, доста поларизованих и парцијалних интереса појединачних земаља чланица НАТО-а.* Северноатлантски савет је на својој министарској седници, одржаној 26-27. маја 1970. године имао ове поменуте теме на дневном реду. У Финалном коминикеу³⁴⁰, издатом после седнице, министри су се сложили да „*неће бити довољно*” разговарати о питањима европске безбедности на уопштеном нивоу, с обзиром на то да је констатована, **већ угрожена европска безбедност, заснована на разлозима дубоких подела, на основу појединачних, националних и различитих интереса земаља чланица НАТО-а.** Стога је даље у Коминикеу изражена спремност Савета да НАТО у целини треба да настави са врло стрпљивим и истрајним политичким дијалогом, како би била „ојачана” безбедност Европе. Исто тако, у даљем, **спремност је изражена и о питању праћења ситуације на Медитерану, а што изискује „неопходну” будност и опрез, имајући пре свега у виду континуирану напетост која је постојала од времена I арапско-израелског рата из 1967. године, са широким импликацијама на свеобухватне односе на Блиском истоку, источном и јужном Медитерану.** Такође, овај регионални, али суштински геополитички конфликт директно је укључивао и највиша међународна безбедносна тела, Савет безбедности Уједињених нација, као и непосредно ангазоване мировне снаге УН, на простору Синајског полуострва, као и директно политичко и војно ангазовање САД и СССР-а у овом региону. Последице израелске победе и повратка територије, претходно контролисаних од стране арапских држава, након конфликта из

³⁴⁰ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26789.htm.

1956. године, односно Суеске кризе, створиле су услове за константну, политичку и војну тензију, укључујући, наведено директно ангажовање две светске суперсиле³⁴¹.

Из наведеног се може уочити да је **НАТО имао константну пажњу и интерес о питању ангажовања и политичког и војног праћења ситуације у овом геостратешком региону**. Пратећи доктрину детанта, НАТО је *наставио да формализује своју улогу и у овој фази хладноратовске конфронтације*. Министри су на наведеној седници подржали преговоре **и позитивне сигнале за преговоре од стране СССР-а и осталих источноевропских земаља, те изразили спремност за учешће „чланица НАТО-а” у преговорима о „суштинским проблемима сарадње и безбедности” у Европи**. СР Немачка је подржана у напорима и текућим разговорима са СССР-ом, Пољском и ДР Немачком ради „унапређења” безбедносне ситуације у централној Европи, те су изражена очекивања о крајњим позитивним „доприносима” ових преговора са циљем релаксације односа у централној Европи. *Оваква пажња је дата СР Немачкој са становишта прихватања и уважавања од стране НАТО-а њених посебних „карактеристика” и специфичности као и формализовања њене улоге у односу на комплексни пакет потенцијалне, будуће сарадње у области безбедности на просторима Европе*. У односу на питање постигнутог напретка у разговорима о разоружању између САД и СССР-а, Савет је *поздравио постигнути ниво разговора и предстојеће ступање на снагу Споразума о неширењу нуклеарног наоружања*. У даљем, Савет је нагласио значај и дао смернице за наставак разговора о стратешком разоружању, али и о ограничењу хемијског и биолошког наоружања. Може се извести **закључак да је заједнички, кључни именитељ или „флуид”** који се може препознати у овом Финалном коминикеу, али и на претходним састанцима Савета крајем 1969. године³⁴², **настојање за „новим преобликовањем” и давањем нове димензије европској сарадњи и безбедности**. Суштина је заснована на доктрини детанта, односно на релаксацији свеобухватних геополитичких односа, а посебно релаксацији односа између европских земаља, подељених „гвозденим завесом” и отварању могућности директних преговора са СССР-ом. Наравно, исто тако је **очигледно настојање НАТО-а да и даље наступа као „јединствени, безбедносни ентитет”** у фази детанта, као „базни” фактор

³⁴¹ Види: www.history.state.gov/milestones/1961-1968/ArabIsraeliWar67, Milestones:1961-1968, Arab-Israeli War of 1967.

³⁴² Види: www.nato.int/cps/en/SID-16FEDD12-74FC1729/natolive_texts_26760.htm, Declaration of The North Atlantic Council, Arms Control and Disarmament, 4/5 December 1969, www.nato.int/cps/en/SID-16FEDD12-74FC1729/natolive_texts_26761.htm, Final Communique, 4/5 December 1969.

западне снаге одвраћања, што је потпуно у корелацији са тадашњом доктрином САД. Исто тако, на другој страни *се може уочити „прогрес” и еволуција*, раније теоретски исказана у Хармеловом извештају из 1967. године, путем суштинске констатације да је: „Хармелов извештај директно ушао у НАТО историју као глас мањих нација, које су се позивале на детант, као исто тако, једнако важну главну функцију НАТО-а, као што је то и сама одбрамбена функција НАТО-а.”³⁴³. Кроз наведено се може видети да се *очигледна еволуција НАТО-а изражава путем отварања „ширег и комплекснијег спектра питања”, изван ужег одбрамбеног и војног поља, у смеру софистициранијег, „мекшег” приступа у ширим, друштвеним областима*. Исто подразумева учешће у већ распрострањеним и развијеним интерним, билатералним односима држава чланица оба блока, у овим областима, али и тражења институционалног учешћа у широким и свеобухватним релацијама са неутралним и несврстаним земљама. НАТО је кроз наведене активности на највишем политичком нивоу у потпуности пратио геополитичке односе на релацији САД-СССР, посебно разговоре о разоружању, али и питања свеобухватне релаксације односа у Европи. Мора се поново напоменути да се овакве активности дешавају у условима када су САД водиле дугорочно и вишеструко исцрпљујућу војнополитичку кампању, конкретно у Вијетнаму, као и политичке активности у ширем подручју Индокине, у условима директног ангажовања у геополитичком „замрзнутом конфликту” на Блиском истоку и источном и јужном Медитерану (уз константну либанску кризу), као и уз директни и индиректни ривалитет и ангажовање СССР-а у овим комплексним догађајима. Посебном Декларацијом о обостраном избалансираном смањењу снага (Declaration on Mutual and Balanced Force Reduction) са министарске седнице Северноатлантског савета, одржане 26. маја 1970. године, НАТО се наставио активно бавити тематиком разоружања и „праћења” актуелних преговора између САД и СССР-а, у оквиру пакета САЛТИ³⁴⁴. Министри су у Декларацији позвали „све заинтересоване” земље за одржавање почетних, „истраживачких” преговора о питању заједничког и избалансираног смањења наоружања, посебно у централној Европи уз наглашавање да се наведена „опција за преговоре” проследи свим заинтересованим странама, као и неутралним и несврстаним земљама.

³⁴³ Види: www.nato.int/docu/review/2007Issue1/english/history/html.

³⁴⁴ Види: www.nato.int/cps/enSID-662B03FO-87BCB3CE/natolive/official_texts_26788.htm.

Глобални односи су имали даљу интензивну динамику и, генерално, отворена три „замрзнута конфликта” у регионалним оквирима. Прецизније, паралелно је постојала отворена хладноратовска конфронтација између два блока у овој специфичној фази детанта, као и „замрзнути” хладноратовски регионални конфликти у Европи, Блиском истоку, југоисточној Азији, уз континуирану војну интервенцију САД у Вијетнаму и константној затегнутости у односа Индије и Кине, те Пакистана и Индије. У свим овим конфликтима на директан или индиректан начин су биле укључене и две главне светске суперсиле. Нови конфликт у Индокини избио је *поновним сукобом између Пакистана и Индије* 03. децембра 1971. године, као наставак сукоба између ових држава из 1965. године.³⁴⁵ Сукоб је био заснован на догађајима у источном Пакистану исте године, односно на избијању оружане побуне за отцепљење источног Пакистана, од матичне државе. С обзиром на комплексност геополитичког надметања у овом региону између Кине, Индије СССР-а и САД, овај сценарио је водио ограничавању утицаја САД, директним утицајем на исход сукоба, који је у крајњем имао за последицу одвајање источног Пакистана у каснију, 1974. године, међународно признату државу Бангладеш. Јака геополитичка осовина између Индије и СССР-а, односно континуитет на претходно установљеним релацијама проузрокованим захваћењем односа између Кине и СССР-а, у вези са концептуалним и геополитичким разлозима, као и на војном сукобу између Кине и Индије 1962. године, формализована је Уговором о међусобној помоћи, између Индије и СССР-а из 1971. године. Крајњи резултат овог конфликта било је израстање Индије у најјачи регионални војно-политички фактор у југоисточној Азији и индијском потконтиненту, уз снажну и ојачану везу са СССР-ом. САД су на другој страни биле принуђене за даљим наставком помоћи и подршке Пакистану, у условима губљења одређене стратешке превоћи у овом региону, из претходног периода.³⁴⁶ У геополитичком смислу овај регион и догађаји су у великој мери одвукли пажњу и ресурсе САД, што је уз исто тако, више унилатерални приступ и на Блиском истоку, „удаљио” фокус САД од Европе, са последицама које су већ објашњене, а које су имале истовремени утицај на даљу еволуцију НАТО-а.

³⁴⁵ Види: <http://history.state.gov/milestones/1961-1968/IndiaPakistanWar>, The India-Pakistan war of 1965.

³⁴⁶ Види: www.history.state.gov/milestones/1969-1976/SouthAsiaMilestones:1969-1976, Milestones: 1969-1976, The South Asia Crisis and the Founding of Bangladesh, 1971.

Врло *брзо наставља се и отворен конфликт на Блиском истоку*, другом региону „замрзнутог конфликта”, *наставком Израелско-арапског сукоба*³⁴⁷ из 1967. године, на начин да су *06. октобра 1973. године Египат и Сирија, у координисаној војној акцији, извршиле напад на Израел*, у подручју Синаја и Голанске висоравни, са циљем поновног заузимања територија изгубљених у току претходног сукоба из 1967. године. У конфликт су на индиректан начин биле укључене САД, на страни Израела, као и СССР на страни Египта и Сирије. С обзиром на војну помоћ САД, Израел је успешно повратио већину територија и успоставио стратешку равнотежу и премоћ у овој фази сукоба, а што је имало *импликације и увођења ембарга на испоруку нафтних деривата арапских чланица ОПЕК-а*³⁴⁸ (Organization of petroleum Exporting Countries), Организације земаља извозница петролеума у САД. *Овакав конфликт је завршио са „пат” позицијом, односно мировним преговорима, који су базирани на позицијама које су постојале пре почетка избијања ратног сукоба.* Наведено је имало последице у ширем контексту, као и о питању даљег непосредног укључивања САД у регионална питања на Блиском истоку, али и у смислу посебне пажње за изналажење оптималних позиција, превасходно условљеним анимозитетом према војном и политичком ангажману САД на страни Израела, и конкретним мерама ембарга по питању извоза сирове нафте³⁴⁹. Овакав одговор арапских земаља, *који је озбиљно уздрмао светску, а пре свега америчку економију, довео је до низа билатералних, политичких активности САД са земљама ОПЕК-а, као и са странама које су учествовале у конфликту.* Резултат оваквих нових околности *је био, компромис*, а на начин да је Израел *повукао своје снаге са већине подручја Синаја, а после и са Голанске висоравни, док су заузврат у марту 1974. године арапске чланице прихватиле, а тиме и цела организација ОПЕК да прекине са ембаргом на испоруку сирове*

³⁴⁷ Види: www.history.state.gov/milestones/1961-1968/ArabIsraeliWar67, Milestones: 1961-1968, Arab-Israeli war of 1967.

³⁴⁸ ОПЕК организација, организована је 1960. године, са седиштем у Бечу, у сврху политике заједничког наступа и заштите интереса о питању извоза сирове нафте. Чланице организације у то време су биле: Алжир, Еквадор, Индонезија, Иран, Ирак, Кувајт, Либија, Нигерија, Катар, Саудијска Арабија, Уједињени Арапски Емирати, Венецуела и Габон. Одлуке ОПЕК-а, поводом израелско-арапског сукоба о повећању цена сирове нафте на 11.651 долара по једном барелу, уз ембарго за испоруку нафте земљама које су подржавале Израел у ратном сукобу, довело је до познате петролејумске кризе. Види: Правна енциклопедија.. Савремена администрација, Београд, 1979., стр. 875.

³⁴⁹ Види: www.history.state.gov/milestones/1969-1976/ArabIsraeli_war3, Milestones: 1969-1976, Arab-Israeli War 1973.

нафте САД³⁵⁰. *Отворено непријатељство и војни ангажман САД у Вијетнаму је, такође, с обзиром на комплексност, дужину трајања, унутрашње проблеме у САД и свеобухватне међународне релације, био додатни проблем за позицију САД, реално рунирану и оптерећену ангажовањем на „глобалном” нивоу, у условима настанка многих независних и националних покрета, који су у суштини или били подржани од стране СССР-а, или су тежили ка својој независној политици, базираној на антиколонијализму, сада отпору и неблагонаклоности ка доминацији САД и доктрини глобализације.* САД су тражиле „частан” начин за излазак из ове кризе у овом периоду. Након неколико покушаја тешких дипломатских разговора, праћених и уз додатно војно ангажовање САД, засновано на мировном споразуму две стране, Северног и Јужног Вијетнама од 11. октобра из Париза, *Споразумом о завршетку рата и обнови мира у Вијетнама* (Agreement on Ending the War and restoring Peace in Vietnam), овај коначни мировни споразум је потписан 27. јануара 1973. године у Паризу. Одредбе споразума су биле такве да су, уз додатне међународне околности, као и познату аферу *Вотергејт (Watergate)*, биле и одвлачење реалне пажње и снаге САД са овог простора. *Оваква ситуација је формализована и усвајањем Документа о страниој помоћи*³⁵¹, у децембру 1974., којом се врши рестрикција у војној помоћи САД Јужном Вијетнаму (*Foreign Assistance Act*), довела до супремације Северног Вијетнама и, у крајњем војној интервенцији у Јужном Вијетнаму, непуне две године касније, која је завршена 30. априла 1975. године на начин успостављања пуне контроле Северног Вијетнама над Јужним.³⁵² Још једна паралелна криза, *криза у Анголи*, у којој су у истом периоду биле укључене СССР, САД, али и Кина, и сукоб о питању превласти између комунистичке фракције и конзервативне (подржане исто од стране Португала), те директног војног ангажовања Кубе на страни комунистичке фракције, а Јужне Африке, с циљем подршке конзервативним снагама и као начин за обезбеђење помоћи својим снагама у окупираној Намибији, довео је до још једног реалног конфликта, у коме САД нису могле да одрже примарни утицај на исход конфликта.³⁵³ Конфликт се завршио на начин преузимања

³⁵⁰ Види: www.history.state.gov/milestones/1969-1976/ArabIsraeli War3, Milestones: 1969-1976, OPEC Oil Embargo, 1973-1974.

³⁵¹ Види: www.cold.war.org/articles/70s/FallofSaigon.asp, The Cold War Museum, The Fall of Saigon.

³⁵² Види: www.history.state.gov/milestones/1969-1976/ArabIsraeli War3, Milestones: 1969-1976, Ending the Vietnam War, 1973-1975.

³⁵³ Види: www.history.state.gov/milestones/1969-1976/ArabIsraeli War3, Milestones: 1969-1976, The Angola Crisis, 1974-1975.

власти од стране комунистичке фракције, што је уз већ постојеће војничке и политичке неуспехе САД у индокинеском подручју, тешкоћама на Блиском истоку, неуспеху у Вијетнаму, као и унутрашњим потресима, довело до озбиљних полемика и анализа о „ефикасности” доктрине детанта и укупног приступа ка СССР-у. Овај период је обележен процесом настанка многобројних независних држава, држава Трећег света, у којима се водила престижна политичка, економска и војна хладноратовска конфронтација два блока, док се у формалном смислу, примењивала доктрина детанта, одмрзавања односа, интензивним политичким преговорима о релаксацији стања, пре свега у Европи, и о питању трке у наоружању. САД су губиле примат и утицај на глобалном нивоу геополитичке хладноратовске конфронтације. Стање у Европи је на одређени начин, у наведеном периоду детанта, како због унутрашњих разлога и самог европског супротстављања или тражења алтернативе у тврдом идеолошком и општем геополитичком конфликту САД и СССР-а, имало тенденцију даље инструментализације политике детанта. Такав тренд је водио конкретизацији разговора о колективној европској сарадњи, преваходно у области безбедности, које своје корене има још из настојања СССР-а да се о тим питањима расправља у току 1954. године, на Женевској конференцији. С обзиром на тадашњу доктрину западних сила, а пре свега САД, базирану на страху да ће такви преговори или њихова формализација путем писаног уговора, ојачати и легализовати совјетско присуство у Европи и „зацементирати” европску поделу у хладном рату, приступ је блокиран и преговори нису имали успеха. Новонастала ситуација је, међутим, довела до конкретизације ових преговора, и све европске земље, осим Албаније, те уз САД и Канаду су 01. августа 1975. године у Хелсинкију потписале Финални акт из Хелсинкија (Helsinki Final Act)³⁵⁴. Овај документ је у ширем контексту помогао у релаксацији односа између два блока, на начин посредовања о питањима која се тичу како безбедности, тако и опште сарадње, слободе кретања, права на емиграцију, људских слобода, посматрачких група за надгледање ових права и стања о овим питањима на простору целе Европе. Ова питања су у великој мери имала „далекосежни” утицај на геополитичке интересе Запада, а о питањима „инфилтрације” и у практичном смислу уласка иза „гвоздене завесе” и стварање услова за јаче присуство у комунистичким земљама, као и посредни утицај на политичке и

³⁵⁴ Види: www.osce.org/mc/39501

економске токове, а што ће се, као врло битно, видети у даљој фази еволуције геополитичких односа и саме хладноратовске конфронтације. На другој страни, СССР је добио дуго тражени легитимитет, како свог присуства у Европи, тако и формализовање статуса у преговорима, могућност директног утицаја на свеобухватнија европска питања, а посебно, добила се легитимност „хладноратовских” блоковских граница, посебно, са становишта СССР-а, неспорно признање целокупног територијалног интегритета СССР-а, посебно, о овом питању, у увек спорним балтичким републикама.³⁵⁵ Преговори о ограничавању стратешког офанзивног наоружања у оквиру пакета САЛТ настављени су и након завршетка прве рунде разговора, *који су конкретизовани Уговором САЛТ1, 1972. године.* Потреба за наставком разговора је била како доктринарне природе, тако и створеним дисбалансом из разлога развоја софистициранијег наоружања, те мобилних, покретних система за лансирање. Преговори су о питању *новог уговора САЛТ 2* почели већ 1972. године, са циљем да се Привремени (Интеримни) споразуми из пакета САЛТ замене са „дугорочним свеобухватним” уговором, који би обезбеђивао ограничења, о питању стратешког наоружања у широком спектру, засновано на новим околностима, као последицама интензивне трке у наоружању. Примарни циљ, са позиција САД, је био ограничење у односу на покретне системе, Вишеструко независно усмерена реципрочна возила, МИРВс, (Multiple Independently- targeted reentry Vehicles – MIRVs)³⁵⁶, као и ограничења о питању софистицираног наоружања у ширем смислу. Основни елементи Уговора САЛТ2 су *договорени у новембру 1974. године, у Владивостоку између председника САД Форда и генералног секретара СССР-а Брежњева.* Основни елементи су се односили на ограничења о питању стратешких нуклеарних система, Привремени споразум о интерконтиненталним балистичким пројектилима, ИЦБМс (Interim Agreement – Intercontinental Ballistic Missiles, ICBMs)³⁵⁷, Привремени споразум о ограничењу балистичких пројектила за лансирање са подморница, СЛБМс, (Submarine – Launched Ballistic Missiles, SLBMs)³⁵⁸, МИРВс и стратешких бомбардера, забране изградње нових базних ИЦБМ лансера, те даљих ограничења о питању развоја стратешког офанзивног наоружања. Остали детаљи су требали бити уграђени кроз финалне преговоре, који су

³⁵⁵ Види: www.history.state.gov/milestones/1969-1976/ArabIsraeli War3, Milestones: 1969-1976, Helsinki Final Act, 1975.

³⁵⁶ Види: www.books.google.rs/ Strategic ArmsLimitation: SALT1, pp. 232-233.

³⁵⁷ Види: Ибид, pp. 232-233.

³⁵⁸ Види: Ибид, pp. 232-233.

настављени током 1975. године, у Женеви али привремено заустављени због различитих ставова, преваходно о врстама тешких бомбардера који треба да буду укључени у ограничења, као и о питању статуса крстарелих ракета. Одређени „прогрес” је постигнут о осталим питањима, *те су преговори зановљени, поново у 1977. години, да би коначна верзија САЛТ 2 била потписана 18. јуна 1979. године, у Бечу, између председника САД, Картера и генералног секретара СССР-а Брежњева.* Уговор је био заснован *на одредбама „базних елемената” из Владивостока, који ће у складу са уговором бити на снази до 1985. године,* потом на *Протоколу о начелном трогодишњем периоду одређених ограничења* о питању крстарелих ракета, ИЦМБ система, ограничења по квалитету, односно даљој софистицираној модификацији и производњи ИЦБМ система. Коначан договор се по последњим Уговором одлаже до потписивања новог САЛТ 3 споразума, за који су већ постојали усаглашени начелни принципи, као и постојећи разговори на експертским, нижим нивоима. Овај споразум, *на основу захтева председника САД Картера, није ратификован у Сенату САД, 03. јануара 1980. године, с обзиром на став САД у вези са конфликтом, односно оружаном интервенцијом СССР-а, у Авганистану. Међутим, иако није био ратификован, свака страна, барем у формалном смислу, придржавала се овог споразума, све док није дошло до модификације и промене у приступу према овом споразуму од стране нове администрације САД, председника Регана, половином 1980-их година.*³⁵⁹

Сам НАТО је на свом интерном, пре свега политичком, а потом и на оперативном, инструменталном нивоу, паралелно, *настављао са константним процесом прилагођавања. Овде се очигледно поново може потврдити, да својим прилагођавањем, суштински НАТО, прати геополитичке односе између водећих светских суперсила.* С обзиром на постојеће политичке односе између самих европских савезника, посебно у односу Француске према САД, посредно и према НАТО-у, *тежиште је у формалном смислу, али и у самом суштинском, унутар НАТО-а било на НАТО Одбрамбеном комитету за планирање, који је уместо Северноатлантског савета имао „формални капацитет” за суштинско одлучивање о питању стратешких одлука НАТО-а, имајући у виду да се Француска у наведеном периоду „повукла” из политичких*

³⁵⁹ Види: www.state.gov/www/global/arms/treaties/salt2-1.html. TREATY BETWEEN THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS ON THE LIMITATION OF STRATEGIC OFFENSIVE ARMS.

структура НАТО-а. Флексибилност НАТО-а, као посебан нови сегмент и димензија у новом Стратешком концепту НАТО-а, је била у центру пажње, управо са теоријске, и геополитичке тачке гледишта, *као кохезиона, везивна снага НАТО-а*, кључна и пројектована у овом периоду. Наиме, суштина политике НАТО-а, *у овом хладноратовском периоду детанта, је била на настојању да у формалном, али и суштинском смислу НАТО настави са егзистирањем, односно чак и суштинском посредовању у стању детанта, као „корективни фактор” у новонасталим односима појединих држава чланица Алијансе, имајући пре свега виду Француску, али и СР Немачку са СССР-ом, земљама чланицама „источног блока”, али и са неутралним и несврстаним земљама, пре свега земљама Трећег света. Најзначајније је било настојање да се НАТО не елиминише, као глобални (иако по дефиницији, у формалном смислу регионални војно-политички савез) са централне геополитичке, географске, али и доктринарне зоне сукоба, европског континента. Следеће, доктрина „одвраћања” и свеукупна војна сила НАТО-а, је пре свега, са стране САД, и даље требало да буде кључна у превентивној политици одвраћања, која се, у овом периоду може концентрисати из вишеструких разлога на простор Европе.* Како је у, непосредно, изложеном разматрању истакнуто, замрзнути геополитички конфликти, као и реални конфликти који су се периодично обнављали у кључним центрима геополитичке конфронтације „Запада и Истока”, Блиски исток, Индокина, али и Африка и Јужна Америка, односно „глобални геополитички” стратешки сукоб идеологија, у суштинском смислу класични сукоб суперсила у доктринарном и геополитичком односу у контексту глобалне супремације, дао је посебност у делу европског односа ка свеобухватној геополитичком глобалном сукобу, са димензијом изградње „посебности, независног и ојачаног европског идентитета”, пројектованих и жељених, у одређеном степену, са становишта САД, а потом и интерних посебности и тежњи унутар саме Европе, превасходно Француске, али потом и СР Немачке, уз специфичност УК, као и намере СССР-а на другој страни за „легитимизацијом” и евентуалном експанзијом, са простора реалне европске супремације, ка ширем европском, али и глобалном контексту.

НАТО политички органи су у *пракси у потпуности „пратили” динамику и развој геополитичких односа, а „двојност” улоге НАТО-а, као фактора одвраћања и основе западне стабилности у Европи, али и ширем контексту, је константно потврђиван путем формалних аката НАТО-а. Концесија САД,* базирана на Хармеловом извештају

(издвајања нуклеарних капацитета Француске, тиме остављањем европског континента без „континенталне” нуклеарне силе), *дата је и мањим чланицама НАТО-а у капацитету јачег и непосреднијег учешћа по питању употребе нуклеарног наоружања*, у раду НАТО Нуклеарне групе за планирање (НАТО Nuclear Planning Group), у коју је сада било укључено осам држава, Канада, СР Немачка, Италија, Холандија, Норвешка, Турска, УК, САД. Наведени рад је даље имао за циљ формулисање дугорочније политике о овим питањима и њену верификацију од стране Одбрамбеног комитета НАТО-а за планирање, који је замењивао политичку улогу Северноатлантског савета.³⁶⁰ *Истицање и политичко наглашавање и ослонац западних сила на НАТО, преваходно САД, у овој фази детанта је био константа у приступу.*

Избор председника Роналда Регана (Ronald Reagan) за новог председника САД у 1980. години вратио је на политичку сцену САД и на глобални ниво политику тврдог супротстављања комунизму и снажног јачања војне моћи САД. *Председник Реган начинио је фундаменталну промену курса и суштине тадашње спољне политике САД, од доктрине „сузбијања” ширења комунизма у смеру и са активностима активног рада на „враћању, котрљању” овог ширења уназад. Другим речима, активностима ка потпуном потискивању и рушењу комунизма на глобалном нивоу и на подручјима његове распрострањености. У пракси, овај приступ је значио „активно помагање” антикомунистичким снагама широм света у борби против комунистичких влада. На другој страни, покренуо је снажне активности „масивног грађења и јачања” нуклеарних стратешких ефектива и арсенала САД, нове изузетно снажне трке у наоружавању, снажне инвестиције у стратешке програме обједињене у *Стратешкој одбрамбеној иницијативи* (Strategic Defence Initiative)³⁶¹ или *Рат Звезда* (Star Wars)³⁶². Још једна димензија Регановог геополитичког приступа представља исто **тако снажну новину и***

³⁶⁰ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26797.htm, Final Communique.

³⁶¹ Види: <http://history.state.gov/milestones/1981-1989>, MILESTONES: 1981-1989, 1981-1989: The Denouement of the Cold War.

³⁶² „Милитаристички програм „рат звезда“ не омогућава западној Европи да изврши технолошки скок. Милитаризација космоса није пут ка технолошком напретку. То је тотална демагогија, заснована на технолошком империјализму. Има много путева и објеката за мирољубиву-научну-техничку сарадњу. Већ постоји пример заједничког рада на истраживању Халејеве комете, помоћу космичког апарата „Вега“. Реализујући тај пројекат, успели смо да дођемо до нових конструкционих материјала, до открића у области радиоелектронике, система управљања, математике, оптике, итд.. Веома је перспективна идеја Ђ. Андреотија, о стварању „светске лабораторије“. Овај принципијелно нов међународни, истраживачки пројекат, чини се да већ поприма реалне контуре“. Горбачов М.. Перестројка и ново мишљење за СССР и остали свет, Култура, Београд, 1988., стр. 184.

специфичност, а то је установљавање блиских односа са католичком црквом, коју је посматрао као институцију а не религију, и као савезника, осовину у борби против „комунизма”. Традицију више од две стотине године прекинуо је Реган. Дипломатски односи између САД и Ватикана успостављени су 18. априла 1983. године, разменом дипломатских нота од 15. децембра 1983. године, чему је претходило неколико „приватних посета министра иностраних послова новом папи Јовану Павлу II, током 1982. године, као и пријем и разговор са две стотине водећих људи Трилатерале”³⁶³

Стратешка одбрамбена иницијатива, СДИ, (SDI) је као план објављена у званичном телевизијском обраћању председника Регана 23. марта 1983. године путем исказивања намере за почетак истраживања „нуклеарног одбрамбеног програма”, путем развијања одбрамбених система „лоцираних у свемирском простору”, као замена за постојећи систем „земаљски лоцираних, застарелих“ система, који би требало да имају кључну улогу у будућој одбрани САД од „нуклеарних напада широког спектра”. Пројекат је, уз научну подршку, подразумевао развој нове технологије, која би обезбедила идентификовање и аутоматско уништавање великог броја лансираних ракета, у фази раног лансирања, лета или у фази прилаза својим циљевима. Оваква „футуристичка технологија” и врло амбициозан приступ је на домаћој политичкој сцени изазвао низ контроверзи по питању додатних, енормних новчаних издвајања за ове намене, а на дипломатском, геополитичком плану турбуленције „даљег наставка”, односно јачање трке у наоружању. Тврд Реганов став је био базиран на исправности и оправданости овог програма, заступајући позицију „да једном када буде стављен у функцију” треба да отклони у потпуности опасност нуклеарног угрожавања и на тај начин обезбеди сигурност у глобалним размерама. У смислу стратешког односа снага са СССР-ом и досадашњег стратешког концепта НАТО-а, нови приступ је „доживео револуцију“ и имао циљ да се елиминише „совјетски капацитет првог удара”, те на тај начин амортизује капацитет СССР-а да у крајњем уопште може угрозити САД на нуклеарном плану. Овако амбициозан план је од критичара био изазиван са оценама „да је врло неизвесно његово установљавање”, као и ефикасност, потом да енормни трошкови намењени у ове сврхе могу имати негативне реперкусије по националну економију и економску стабилност и услове живота у САД. На другој страни, са доктринарног становишта, програм је у

³⁶³ Види: Аврамов С.. Трилатерална Комисија, Светска Влада или светска тиранија?, Академија за дипломатију и безбедност, Београд, 2008., стр. 122-123.

потпуности искључив са доктрином одвраћања, која подразумева „постојање страха друге стране” од одмазде у случају претходног „првог удара”. На овај начин би се СССР могао довести у позицију да предузме превентивне нуклеарне акције, пре самог развоја и стављања у функцију СДИ, што значи да овај програм „доприноси несигурности, а не сигурности” САД. Истовремено, на глобалном нивоу и у геополитичким односима јасно се исказивала аргументација да програм СДИ представља „јасно кршење” и одступање од потписаног Пакта о антибалистичким пројектилима из 1972. године, којим су се САД и СССР обавезали за ограничење даљег развоја ракетних система и ефектива који су стварали услове за трку у наоружању и гомилању војних ефектива. *СССР је изразио јасно противљење овом програму и формулисао становиште да његов развој „ствара препреку” за даљи наставак преговора о разоружању и ограничавању наоружања и изражен је захтев да се разговори и о програму СДИ „увежу у пакет” разговора у склопу Споразума о нуклеарним снагама средњег домета - ИНФ Споразум и о питању разговора о стратешком смањењу наоружања - СТАРТ.* На овај начин је програм СДИ постао препрека за постизање споразума између две стране по осталим питањима контроле наоружања, док је једини споразум у овој фази потписан о питању ограничења, Споразум о ограничењу нуклеарног наоружања средњег домета - ИНФ Споразум у 1987. години.³⁶⁴ Нова администрација је тако почетком 1980-их година заузела нови курс спољне политике који је назван „Реганова доктрина” и која је представљала раскид са дотадашњом доктрином „сузбијања” формулисана за време администрације председника Трумана. *Нова доктрина је у основи базирана на базној политици председника Фостера „котрљања уназад” (Rool Back,eng, na.a) из 1950. године путем које би у новонасталим условима САД активно радиле на „враћању унатраг” совјетског утицаја, као што је то експлицитно и формулисано Директиви 75 Савета за националну безбедност САД да совјетски утицај „треба да буде заустављен и путем времена да се совјетска експанзија врати уназад”.* У пракси је Реганова доктрина била примарно усмерена на отворену, нескривену подршку покретима и снагама који су се борили или пружали отпор совјетском утицају, посебно у земљама у развоју, Трећег света. Тако је јавна подршка САД у овом периоду била снагама у Никарагви у борби за свргавање лево оријентисане власти, као и у

³⁶⁴ Види: <http://history.state.gov/milestones/1981-1989/> SDI, Milestones: 1981-1989, Strategic Defense Initiative (SDI), 1983.

Авганистану путем подршке побуњеницима, муџахединима у борби против СССР-а.³⁶⁵ *Односи између суперсила су и о питању преговора о разоружању добили исто тако нову динамику и димензију.* Током 1970-их година председник Картер је као одговор на стављање у функцију совјетских мобилних система СС-20, нуклеарних система средњег домета у Европи, договорио предлог „двоструког приступа”. САД су наговестиле и постепено стављале у функцију нуклеарне системе Першинг (Pershing) у Европи, а на другој страни су инсистирале на јачању и интензивирању преговора са СССР-ом о питању ограничења нуклеарног наоружања. Овакав „балансиран, двојни приступ” је промењен Регановом доктрином у радикалном смислу. *У току 1981. године председник Реган је иступио са јавним захтевом, предлогом „нулте опције” (Zero option), спремношћу да САД „демонтирају” своје системе Першинг и Томаhawk (Tomahawk) уз истовремени услов за „одстрањивање” совјетских система СС-20.* Тензија је ишла даљом динамиком да је дошло до размештања нових, додатних америчких нуклеарних система у Европи, што је за последицу имало совјетско повлачење из преговора о контроли наоружања. *Обнављање озбиљнијих политичких и војних преговора је дошло у току 1985. године.* Разговори су ишли у правцу постизања „привременог споразума” о питању *Споразума о нуклеарним снагама средњег домета* (Intermediate – Range Nuclear Forces Treaty – INF Treaty), као посебног сегмента, одвојеног од питања СТАРТ или СДИ. Посебна забринутост совјетске стране је била по захтеву да се и нуклеарни капацитети УК и Француске укључе у споразум, док је америчка страна инсистирала на укључивање у споразум и свих совјетских система СС-20 размештених у Азији. *Такође, „нулта опција” је у земљама чланицама НАТО-а изазивала забринутост и страх од утицаја по равнотежу снага, имајући у виду стратешку надмоћ Варшавског пакта у конвенционалним снагама на европском војишту.* Поред осцилација, наведени преговори су успешно окончани 08. децембра 1987. године и потписивањем Споразума о нуклеарним снагама средњег домета - ИНФ у Вашингтону између председника САД Регана и СССР-а Горбачова.³⁶⁶ Финални споразум је предвиђао елиминисање „целокупне генерације” нуклеарног оружја, смањење употребе како пројектила средњег, тако и кратког домета широм света, установљавање мера за верификацију укључујући и установљавање обавезујућих инспекција за ову намену. *Ово је*

³⁶⁵ Види: <http://history.state.gov/milestones/1981-1989/> ReaganDoctrine, MILESTONES: 1981-1989, Reagan Doctrine, 1985.

³⁶⁶ Види: www.armscontrol.org/factsheets/ INF Treaty

био и први споразум између суперсила којим се „захтева уништавање” постојећег нуклеарног наоружања уместо дотадашњег модела постизања споразума о деломичном ограничавању нуклеарних ефектива.³⁶⁷ Дестабилизација совјетског утицаја и кохезије источног блока је рапидно убрзана доласком Михаила Горбачова за лидера СССР-а и генералног секретара КП СССР 11. марта 1985. године. Као и Реган, **Горбачов је формулисао своју сопствену доктрину „перестројке” које је одбацивала бившу Брежњевљеву доктрину ширења и јачања совјетског утицаја на геополитичком нивоу.**

Рапидни колапс Варшавског пакта и СССР-а у неколико година симболично је обележен „падом Берлинског зида” 09. новембра 1989. године, те политичким променама у свим источноевропским земљама, унификацијом Немачке 03. октобра 1990. године те, коначно дисолуцијом СССР-а 26. децембра 1991. године. **Падом комунизма у источној Европи, а потом и распадом СССР-а формално је завршена хладноратовска ера у конфронтацији два геополитичка војно-политичка савеза и две суперсиле од завршетка II светског рата.**³⁶⁸ Преговори по осталим сегментима разоружања су, уз већ наведене турбуленције, настављени по систему наметнуте Реганове доктрине „нулте опције”, раздвајањем преговора о ИНФ споразуму од СТАРТ преговора и снажног притиска америчке администрације у правцу наставка рада на програму Стратешке одбрамбене иницијативе, као кључног елемента за притисак и приморавање СССР-а на концесије. Совјетска страна је, управо, рад на пројекту Стратешке одбрамбене иницијативе сматрала као „јасно кршење” Споразума о антибалистичким пројектима из 1972. године, којим се „забрањивао развој” ракетних нуклеарних система. *Нова динамика у преговорима, заснована на предлозима да се за 50% смањи број стратешког нуклеарног оружја у оквиру АМБ споразума, била је оснажена у периоду ерозије СССР-а и распада биполарних геополитичких односа. Завршени су одласком председника Регана са политичке сцене и „јачање неповерења” и исказивање јачег отпора у САД о питању програма Стратешке одбрамбене иницијативе.* Тако се у новонасталим околностима стварају услови за **потписивање првог СТАРТ споразума** који је заснован на договору да обе стране смање укупан број нуклеарних бојевих глава за једну трећину. Споразум је потписан 1991. године између председника Џорџа Буша старијег

³⁶⁷ Види: : <http://history.state.gov/milestones/1981-1989/> MILESTONES: 1981-1989, Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (INF Treaty), 1987.

³⁶⁸ Види: <http://history.state.gov/milestones/1981-1989/> MILESTONES: 1981-1989, Fall of Communism in Eastern Europe, 1989.

(George H. W. Bush) и генералног секретара КП СССР-а Михаила Горбачова³⁶⁹. Међутим, **распад СССР-а је додатно компликовао спровођење овог споразума**, те су поједине земље настале распадом СССР-а ратификовале СТАРТ и „усагласиле се и пристале да униште системе за лансирање које су се затекли на њиховој територији или да се дислоцирају у Руску Федерацију. **Други СТАРТ програм** је потписан између председника **Буша и Бориса Јељцина** 1993. године³⁷⁰, којим се обезбеђивало даље смањење стратешког наоружања и програм СТАРТ 2 је предвиђао даље „свеобухватно смањење” нуклеарног наоружања за 50%, лимитирајућу сваку страну на укупно ограничење нуклеарних бојевих глава на број између 3.000-3.500 средстава.³⁷¹ *Током хладног рата, а посебном акцелерацијом у смањивању совјетског геополитичког утицаја, бројних доктрина „сузбијања” па до Реганове доктрине, САД су подржавале формирање одређеног значајног броја мултилатералних организација које су биле у функцији „лимитирања” совјетског утицаја и јачег западног утицаја у земљама Трећег света. Посебно се, са руинарањем СССР-а и Варшавског пакта убрзава и формализује овакав приступ. САД су имале кључну улогу у формирању Северноамеричке организације за слободну трговину (North American Free Trade Association- NAFTA) и Светске трговинске организације (World Trade Organization -WTO), а пре тога Азијско-пацифичке економске сарадње (Asia-pacific Economic Cooperation-APEC). АПЕК је формиран 1989. године у Камбери, Аустралија на неформалном састанку 12 чланица пацифичког региона, обода (Pacific Rim), уз снажну подршку САД у функцији ширења концепта „глобализације”, раста и сарадње регионалних трговачких блокова и на тај начин „јачајући нови светски поредак” и водећу улогу САД у овим мултилатералним организацијама. Врло брзо, након свог формирања, већ у 1991. години, АПЕК је формирао „либерално тржиште” у пацифичком региону уз даље планове ширења „отвореног тржишта и инвестиција”.³⁷² Установљавање НАФТА споразума је имало основу у САД-Канада споразуму о тарифским олакшицама о питању „пољопривредних споразума”, те проширења са билатералним споразумом Мексика и Канаде и финалне имплементације*

³⁶⁹ Види: www.armscontrol.org/taxeconomy/term/ 62

³⁷⁰ Види: www.armscontrol.org/taxeconomy/term/ 62

³⁷¹ Види: <http://history.state.gov/milestones/1990-2000/> StrategicArmsReduction, MILESTONES: 1990-2000, Strategic Arms Reduction Treaties, 1991 and 1993.

³⁷² Види: <http://history.state.gov/milestones/1981-1989/> APEC, MILESTONES: 1981-1989, Asia Pacific Economic Cooperation (APEC), 1989.

целокупног НАФТА споразума 01. јануара 1994. године *којима се одстрањује „већина трговачких баријера” између САД, Канаде и Мексика.*³⁷³

Светска трговинска организација је мултилатерална организација која је настала на основу ранијих преговора о питању *Генералног споразума о тарифама и трговини* (General Agreement on Traffic and Trade-GATT) и установљен је 01. јануара 1995. године у функцији *„растерећења трговачких баријера” и установљавања отворених тржишта те стварања „глобалне мреже” светских трговинских нација.*³⁷⁴

Пети стратешки концепт НАТО-а усвојен је на састанку Северноатлантског већа на седници 07-08. новембра 1991. године у Лондону, на нивоу шефова држава и влада *НАТО-а*. У свом Делу 1³⁷⁵ истичу се значајне политичке промене које су се догодиле у Централној и Источној Европи и које су „радикално унапредиле безбедносно окружење” у коме НАТО „тражи постизање својих циљева”. Констатује се да су „бивши сателити СССР-а” у потпуности повратили свој суверенитет, радикалне промене се дешавају у СССР-у и његовим републикама, три балтичке републике СССР-а су повратиле своју независност, совјетске снаге су напустиле Мађарску и Чехословачку и налазе се у процесу повлачења својих снага из Пољске и Немачке до 1994. године. *Све земље, које су биле бивши противници НАТО-а су „демонтирале Варшавски пакт” и „одбиле идеолошко непријатељство према Западу*. Наведене земље у различитом степену, „прихватиле су и почеле” да примењују политике у функцији постизања „вишестраначке демократије, владавине права, поштовања људских права и тржишне економије. *На овај начин дошло се до „превазилажења” политичке поделе Европе, што је био узрок и војне конфронтације. На другој страни, у овом делу оцена, констатују се промене и на Западу. Немачка је уједињена и „остаје” пуноправна чланица НАТО-а и европских институција. Европска заједница и њене чланице напредују у „правцу” постизања циљева политичке уније, а што укључује и стварање „европског безбедносног идентитета” ојачања улоге Западноевропске уније (WEU), а што су „најзначајнији фактори” за безбедност Европе. Европска безбедносна димензија, њено ојачавање у процесу европских интеграција, ојачавање „улоге и одговорности” појединачних држава европских чланица представља позитивна и „заједничка оснажења” а целокупан развој европског*

³⁷³ Види: www.fas.usda.gov/itp/policy/nafta/nafta.asp, North American Free Trade Association, NAFTA.

³⁷⁴ Види: www.wto.org/english/thewto, Understanding the WTO.

³⁷⁵ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part I - the Strategic Context, The new strategic environment.

идентитета и „одбрамбене улоге” *одражава се на јачању „европског стуба” у оквиру НАТО-а*. Ова европска димензија и допринос неће служити и бити у функцији само интереса и за потребе чланица Европске заједнице, већ ће „оснажити интегритет и ефикасност” НАТО-а као целине. *Досадашњи „знатни напредак” у процесу контроле наоружања је такође ојачао ниво стабилности и безбедности, смањило „ниво наоружања” и „повећао војну транспарентност”, као и заједничко поверење. Ово се посебно односи и на формализацију претходних преговора и постизања споразума ЦДЕ 1986. године, Споразума о грађењу безбедносних мера поверења и разоружања у Европи (Security-Building Measures and Disarmament in Europe, CDE)³⁷⁶ и Споразума ИНФ у 1987. години (INF Treaty), а са друге стране имплементација „СТАРТ програма“ из 1991. године ће у даљем водити „знатном и избалансираном” смањењу нуклеарног стратешког наоружања. Процена је да ће се даље „далекосежна” смањења нуклеарног стратешког наоружања спроводити на основу иницијативе председника Буша из септембра 1991. године. Значајни сегмент је стабилизације је потписивање **Споразума о конвенционалним снагама у Европи** који је потписан у Паризу на самиту 1990. године (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe-CFE)³⁷⁷. Овим споразумом, односно његовом имплементацијом ће се „отклонити НАТО бројчана инфериорност” о питању „кључних конвенционалних система” и обезбедити ефикасне мере и процедуре за контролу и верификацију споразума у пракси. Овакви догађаји, представљају „**до сада невиђен” степен „војне транспарентности” у Европи**, на основу кога се увећава „предвидивост и заједничко поверење а што би даље требало да буде ојачано „режимом Отвореног неба” (Open Skies). У наредном периоду се очекује даљи прогрес о питању контроле наоружања у областима конвенционалног и нуклеарног наоружања као и постизање „генералне забране” хемијског наоружања, смањења у „дестабилизирајућим” извозима и трговини наоружањем, као и „ширењу - пролиферацији” одређених војних технологија. **Процес ОЕБС-а**, је према процени из Концепта, „**значајно допринео” превладавању поделе Европе** од „његовог установљавања” у 1975. години, а као резултат самита у Паризу, обезбеђени су и „институционални аранжмани” којима се обезбеђују „уговорни оквири” за консултације и сарадњу који могу имати позитиван значај и који су „подударни” са НАТО концептом и процесом европских интеграција о питању заштите мира и*

³⁷⁶ Види: www.state.gov/t/isn/4725-htm.

³⁷⁷ Види: www.osce.org/library/14087.

стабилности. Исто тако, „историјске промене” које су се десиле у Европи, обезбедиле су и „постизање, испуњење” бројних циљева установљених у Хармеловом извештају, који су значајно унапредили свеобухватну безбедност НАТО-а, а „тренутна, масивна и потенцијална” опасност по Савез у последњих четрдесет година, који је био и основни узрок „забринутости” је нестао, а на другој страни, остају „неодређености” у односу на будућност и „ризика у будућности” о питању безбедности. Због тога, нови, **Пети стратешки концепт НАТО-а**, према наведеним формулацијама, је усмерен и димензионисан у односу на „безбедносно окружење” које је на основу раније изнесених оцена остварено а у даљем предвиђа и планирано повлачење преосталих совјетских снага из централне и источне Европе као и пуну имплементацију споразума ЦФЕ из 1990. године. Из наведених разлога **имплементација** новог Стратешког концепта НАТО-а ће бити „надзирана” у контексту „**еволуције безбедносног окружења**” и о питању прогреса у испуњењу предвиђених претпоставки из процене уз неопходне, евентуално захтеване измене прилагођавања. **У новом Стратешком концепту се наводе и нови безбедносни изазови и ризици.**³⁷⁸ Ови изазови и ризици се цене као врло различити од оних са којима се НАТО суочавао у прошлости. **НАТО стратегија не може бити више „концентрисана” на кључну опасност „симуланог, тоталног напада и удара” на целокупном НАТО фронту посебно централној Европи.** У том контексту констатује се да је **дошло до „значајног умањења” ризика од изненадног напада и у складу са тим се и мења природа опасности са којом НАТО треба да се суочава у будућности.** То су „више динамични и вишедимензионални” ризици, који су истовремено тежи за предвиђање и за процену, те стога **НАТО мора имати „капацитет” за такве одговоре у Европи и на нивоу целог Савеза.** Мање извесна је опција „агресије” против територије НАТО-а, већ више од „штетних последица” нестабилности, укључујући етничка ривалства и територијалне конфликте, са којима „су суочене” многе земље централне и источне Европе. Овакви ризици, у мери у којој могу остати на „лимитираном нивоу” не могу значајно угрозити безбедност и територијални интегритет чланица Савеза, али истовремено могу водити сценаријима „неповољним, штетним” по европску стабилност и чак оружане конфликте, а са даљим последицама „укључивања” спољних сила у сукобе или „поделу” о питању конфликта у самом Савезу а што последично има директне

³⁷⁸ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part I - the Strategic Context, Security challenges and risks.

импликације на целокупну безбедност НАТО-а. Посебно питање има позиција и стање СССР-а. Совјетски Савез утиче на процене НАТО-а у контексту „ризика неодређености” смера исхода тренутних процеса у СССР-у, који се не „могу посматрати изоловано” од чињенице да су совјетски конвенционални капацитети и даље „несразмерно” и значајно већи него сви капацитети европских држава уз „поседовање” јаког нуклеарног арсенала „једино упоредивог” са нуклеарним капацитетом САД. По проценама из новог Стратешког концепта, **НАТО жели да одржи „мирољубиве и несупарничке” односе са земљама јужног Медитерана и Блиског истока.** Посебно се истиче да је стабилност „јужне периферије” Европе значајна за безбедност Савеза, као што је то показао и рат у Заливу 1991. године (Gulf War)³⁷⁹. Ово подручје има и већи значај узимајући и шири контекст у разматрање. Грађење или јачање војних капацитета, војне моћи, капацитета за ширење, пролиферацију војних технологија у овом подручју, укључујући и „средства за масовно уништавање” као и „балистичких пројектила” који могу да дометом угрозе територије земаља чланица НАТО-а, дају ову нову димензију која се повезује са регионом јужног Медитерана и Блиског истока. Због тога се у оквиру процене „безбедносног окружења” поново напомиње и у овом новом Стратешком концепту НАТО-а, да су „основни принципи” оснивачке повеље Савеза, Вашингтонског пакта, чланови 5. и 6. остали на снази и да било који оружани напад на било коју чланицу НАТО-а спада под директне санкције наведених чланова, али у новонасталим условима, промењеног безбедносног окружења НАТО мора имати у виду „шири глобалнији, контекст” безбедносних изазова и ризика. **Из наведеног се наводе закључци, да НАТО мора имати „безбедносни интерес” да се суочи са новим различитим и вишедимензионалним изазовима и ризицима „шире природе”.** Исто укључује ширење оружја за масовно уништавање, прекид токова кључних ресурса за снабдевање, акције тероризма и саботажа и стога се поново позивајући на кључне одредбе Вашингтонског пакта (члан 4.) савезници позивају на појачану кохезију о питању сарадње, солидарности и консултација у функцији ојачавања и обједињавања „заједничких напора” за суочавање и адекватног одговора на овакве нове претње и ризике. Стратегија НАТО алијансе, како се већ наглашава, **треба да буде исто на одређен начин коригована, путем прилагођавања, еволуције, променама у безбедносном окружењу, изазовима,**

³⁷⁹ Види: www.britannica.com/EBchecked/topics/452778/Persian-Gulf-War.

претњама и ризицима. Однос према СССР-у мора бити посебно третиран. Иако више у примарном формалном контексту „несупарништва” и чак у контексту сарадње у односима, совјетски војни капацитет, капацитет вероватног брзог јачања и увећања војног потенцијала, укључујући и „нуклеарну димензију”, још „конституише најважнији фактор” који НАТО мора имати у виду о питању „одржања стратешког баланса” у Европи, иако је крај стратешке конфронтације Исток-Запад увелико смањио ризик великог сукоба у Европи. Сада у новим условима, постоји „велики ризик” појаве и нарастања, развоја „различитих криза” које се „могу брзо развити” и које у том случају захтевају „брзе и хитне одговоре”, али је изгледно да би то било на нижем нивоу интензитета. На крају ове стратешке анализе, новог безбедносног окружења и ризика дају су и кључни закључци. **Први закључак** је да „ново безбедносно окружење” не мења „намену или стратешку функцију” НАТО-а већ наглашава потребу континуираног одржавања Савеза и његове валидности и квалитета. **Други закључак** је да промене „новог безбедносног окружења” нуди нове могућности НАТО-у за формулисање стратегије „базиране” на широком приступу новим димензијама безбедности. У другом делу новог **Петог стратешког концепта НАТО-а представљају се савезнички циљеви и безбедносне функције.** Основна намена НАТО-а у складу са новим Стратешким концептом, установљена у Вашингтонском пакту и потврђена у Лондонској декларацији, **је очување „слободе и безбедности” свих својих чланица политичким и војним средствима у складу са принципима дефинисаним у Повељи УН.** Оваква намена ће се остваривати базирано на „заједничким вредностима” демократије, људских права, те се констатује да ова непромењена намена и основ остају од формирања, установљавања НАТО-а, као и у том контексту „установљавања праведног и дуготрајног мира” у Европи.³⁸⁰. НАТО је „своју суштину” у новом Стратешком концепту везао за „трансатлантску везу”, према којој би безбедност Европе била „у непосредној и сталној увезаности” са безбедношћу Северне Америке, а у наведеној формулацији се види јасна намера „колективних напора” трансатлантских савезника „као кључног оперативног принципа” у функцији недељивости и солидарности унутар целог северноатлантског подручја. Овакав приступ у политичкој и војној сфери **оснажује „капацитет НАТО-а”** за истовремено постизање кључних националних безбедносних циљева, као и дељења

³⁸⁰ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part II - Alliance Objectives And Security Functions, The purpose of the Alliance.

безбедности између земаља чланица „независно од различитих безбедносних услова или њихових војних капацитета”. Кључно је да је и даљи фокус НАТО-а на „свеукупној стабилности” унутар европског подручја уз креирање услова ојачане сарадње између чланова Алијансе у новим условима са другим земљама, како би се у целокупној Европи развила структура за сарадњу у пољу безбедности³⁸¹. Стратешки приступ ка фундаменталним задацима НАТО-а и спровођењу *одбрамбене политике укључује „одржавање војних капацитета”* таквог нивоа, способног да обезбеди превенцију агресије и ратних сукоба, обезбеди ефикасну одбрану, *те „свеукупни капацитет”* за успешан одговор у потенцијалним кризама које могу утицати на безбедност свих чланица, и наставак спровођења политичких напора у функцији развоја дијалога са осталим нацијама, пре свега у пољу разоружања и контроле наоружања, *а у крајњем циљу изналажења што ефикаснијег приступа за квалитетнију безбедност у Европи*. Новим, *Петим стратешким концептом НАТО-а* се дефинишу и кључни безбедносни задаци, с циљем постизања основне намене и мисије НАТО-а, а то су: *обезбеђење „једне недељиве основе” за стабилно безбедносно окружење у Европи, засновано на расту и развоју „демократских институција”, опредељењу за „мировно разрешење” сукоба и стварању услова у којима нити једна земља неће имати могућност „застрашивања или изнуђивања” било које европске државе или наметати „хегемонију” кроз коришћење силе, или застрашивања употребом силе*. Одредбе члана 4. Северноатлантског пакта биће основа адекватног „трансатлантског форума” за савезничке консултације о питањима наведених ризика, као и у функцији одговарајуће координације заједничких напора у сузбијању оваквих изазова. Основни безбедносни задатак НАТО-а остаје и даље: „одвраћање и одбрана” против било које врсте пређења агресијом у односу на територију било које државе чланице НАТО-а и заштита и очување „стратешког баланса” у Европи. *Европске институције као што је Европска комисија, Западноевропска унија, ОЕБС* имају, такође, значајне улоге у складу са својим одговорностима и мисијом, у пољу заједничке безбедности и изнесених нових изазова и ризика. *Оснивање „европског идентитета”* у пољу безбедности и одбране ће у будућности оснажити спремност европских држава и заједнице за преузимање „већег удела у одговорности” за сопствену безбедност и у генералном смислу ће „оснажити”

³⁸¹ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part II - Alliance Objectives And Security Functions, The nature of the Alliance.

трансатлантску солидарност, а истовремено ће развој ових капацитета обезбедити НАТО-
у олакшано вршење „наведене” четири кључне безбедносне функције. *Истовремено*
НАТО остаје „кључни форум за консултације” и усаглашавање политика о питању
„безбедности и одбране свих својих чланица у складу са Вашингтонским пактом, чије
*одредбе по наведеним областима остају непромењене”*³⁸². У трећем делу новог, *Петог*
стратешког концепта НАТО-а представља се шири приступ безбедности, у чијем је
центру фокусираност НАТО-а на стање у Европи. Суштина новог приступа НАТО-а у
промењеним безбедносним условима је „*заштита безбедности и територијалног*
интегритета” својих чланица и установљавање праведног и трајног мира у Европи,
коришћењем истовремено, политичких и војних средстава. Овакав „свеобухватан”,
приступ НАТО-а „*остаје основа” савезничке безбедносне политике у односу на Европу и*
сам „фокус политичких и војних мера”. *Значајна промена безбедносне ситуације у*
Европи даје НАТО-у „веће могућности” за постизање циљева Савеза коришћењем
„политичких средстава”. Могуће је искористити, у новонасталим условима, нове
„околности” настале на основу стања да безбедност и стабилност у Европи имају
политичку, економску, социјалну и специфичну безбедносу димензију целокупног, новог
„окружења”. Исто тако, ова недељиву одбрамбена димензија, те „управљање овим
различитим изазовима”, захтева и нови, шири приступ НАТО-а ка безбедности, заснован
*на оснаживању кључна **три елемента савезничке безбедносне политике:** мере дијалога,*
*сарадње и одржања колективних одбрамбених капацитета. **Нова ситуација у Европи је***
„дала нове могућности за дијалог” НАТО-а са СССР-ом и другим земљама централне и
источне Европе и НАТО је успоставио „нормалне дипломатске везе” и војне контакте са
земљама централне и источне Европе у складу са Лондонском декларацијом. Кроз овакву
комуникацију, обезбеђује се „до сада невиђена могућност” за подршку бољем
заједничком разумевању, јачање транспарентности и могућности извесног предвиђања
безбедносних питања „подршке слободи и демократији”, у целој Европи, превладавању
подела из прошлости, јачање основе за ширу сарадњу у Европи, као и капацитет за
разрешење проблема и различитости те потенцијалних конфликта на мирољубив начин.
Наведени приступ путем дијалога и низа мера у функцији јаче комуникације, *би са*
*становишта новог Стратешког концепта НАТО-а оснажио стабилност у Европи. **Посебно***

³⁸² Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part II - Alliance Objectives And Security Functions, The fundamental tasks of the Alliance.

*се истиче сарадња са свим државама у Европи, заснована на принципима Париске повеље за нову Европу (Charter of Paris for a New Europe)³⁸³. Овај приступ захтева развој „ширих и конкретнијих” услова за билатералну и мултилатералну сарадњу у **широком спектру европске безбедности**, преваходно у функцији превенције криза, а у случају њиховог избијања, ефикасног управљања кризама. **Овакав приступ између чланица НАТО-а и осталих држава Европе представљао би „кључни фактор” у односу на разлике из прошлости, подељене Европе, у правцу стварања „једне обједињене и слободне Европе”, а што захтева унапређење и политику сарадње о питању недељивости безбедности међу европским државама, као и даље препознавање НАТО чланица да „инсистирање” на новим политичким, економским или социјалним поделама у Европи може водити ка „будућој нестабилности” и та врста подела мора бити у потпуности превазиђена.** У овом смислу „политички приступ” према питањима безбедности постаје изузетно значајан иако војна димензија мора остати и даље базна на начин одржавања адекватне војне снаге и капацитета, те одбрамбене готовости за случај колективног одговора о питању одбрамбених и безбедносних савезничких циљева. Оваква комбинација политичких и војних капацитета је посебно значајна у смислу „сузбијања застрашивања и изнуђивања” као и гаранта да војна агресија усмерена против Алијансе „неће бити схваћена” као опција са изгледима за успех. Поред **колективне одбране**, засноване на новом стратешком концепту на два колосека, политичком и војном, **механизми дијалога и сарадње** су врло значајни за постизање жељених резултата. **Ново стратешко окружење** условљено новом политичком и војном ситуацијом у **Европи одређује савезничку политику „заштите мира и превенцију рата” да зависи „више него икада” у прошлости на ефикасности превентивне дипломатије и успешног „управљања кризама”.** Нови услови дају „**увећане могућности за успешно разрешавање криза у њеној раној фази, а што ће захтевати координисани, пре свега политички приступ, путем адекватних мера „управљања кризама”, а потом и осталим мерама у војном пољу уз непосредну политичку контролу НАТО-а у свим фазама.** Наведено захтева квалитетан процес доношења одлука и одговарајуће консултације, кроз савезничке, али и европске институције, процес ОЕБС, остала тела, Европске заједнице, Западноевропске уније као и*

³⁸³ Види: www.osce.org/mc/39516.

органа и институција УН³⁸⁴. У *четвртом делу* новог, *Петог стратешког концепта* НАТО-а представљене су смернице *НАТО-а за одбрану*. Исте су базиране на *„различитости изазова”* који сада стоје испред НАТО-а у овој фази, што захтева „широк приступ безбедности”, а услови који су настали, *изменама у безбедносном и стратешком окружењу* дају могућност НАТО-у да „измени број значајних карактеристика” своје војне стратегије, задржавајући фундаменталне принципе а како је то и договорено на Лондонском самиту. **Нове смернице**³⁸⁵ одређују да ће НАТО *стратегија и даље остати дефанзивна* у својој намени и мисији, да *нити једно оружје* којим НАТО располаже неће бити кориштено, осим у случају самоодбране, да НАТО сматра да није супарник никоме, али да ће на другој страни „одржати војну снагу”. **Војна снага** у овом контексту би била кориштена *„за убеђивање” потенцијалног агресора, да било које кориштење војне снаге против територије „једне од чланица НАТО-а” ће као одговор имати „колективну” и ефикасну акцију целокупног Савеза*. Војне снаге НАТО-а, такође, према новим смерницама *морају имати капацитет „заштите” граница НАТО-а, зауставити потенцијално напредовање непријатеља на „што даљој” дистанци одржати или поново успоставити територијални интегритет чланица НАТО-а и „брзо завршити рат” присиљавајући агресора да „поново размисли” о својим акцијама, прекине напад и изврши повлачење својих снага*. Посебно се наглашава да је за укупни допринос „миру и стабилности” у Европи, есенцијално постојање савезничких војних снага, које имају капацитет „да обезбеде територијални интегритет и независност” својих чланица. Даље, констатује се да је „безбедност” свих чланица НАТО-а „недељива” и да је *напад на једну чланицу Савеза напад на све чланице НАТО-а те да је у том смислу, солидарност и стратешко јединство НАТО-а „кључни предуслов” за колективну безбедност, те да постизање ових циљева „критично зависи” од праведног „дељења” улога, ризика и одговорности, као и „користи” савезника од постојања „колективне одбране”*. **За безбедност Европе, према новим смерницама, остаје „од кључне важности” присуство северноамеричког конвенционалног присуства, као и даље стационирање америчких нуклеарних снага и „снажна веза ових снага”, безбедности Европе и САД. Даљи прогрес у процесу**

³⁸⁴ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part III - A Broad Approach To Security.

³⁸⁵ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part IV - Guidelines For Defence, Principles of Alliance strategy.

*„развоја европског одбрамбеног идентитета” ће се манифестовати у „јачању европског стуба” унутар НАТО-а, као и преузимање „већег степена” улоге европских чланица за питања одбране у Европи. Колективни карактер НАТО-а, обезбеђује „виталне” политичке, војне и ресурсне предности „колективне одбране” и превенцију „поновне национализације” одбрамбених политика земаља чланица Савеза, без губљења сопственог одбрамбеног суверенитета. Ови механизми треба да буду засновани на интегрисаној војној структури, елементима сарадње и координације, колективног планирања одбрамбених, борбених снага, оперативног планирања, процедура за консултације и стационирање снага „изван националне територије”, процедурама „управљања кризама” и заједничким процедурама и стандардима у логистичком пољу, као и пољу обуке. НАТО ће у будућности задржати одговарајући „однос” својих конвенционалних и нуклеарних снага, базираних у Европи, све док то буде неопходно, али на значајно „умањеном” нивоу, а све у функцији „защите мира и превенције рата „или било које врсте притиска или примене силе на овом подручју”. Нуклеарни и конвенционални сегмент НАТО-а су према наведеним смерницама „есенцијални” и не могу бити замена један другоме. Даље, у смерницама се дефинише и ново стратешко „позиционирање снага НАТО-а”³⁸⁶. Према одредницама Лондонског самита „усаглашено” је да НАТО одустане од концепта „напредне одбране” у условима у којима је то адекватно и да „умањи напредно присуство”, модификује принцип „флексибилног одговора” у смислу контекста „ослањања” на нуклеарне ефективе. Ове измене „у концепту напредне одбране” произлазе из услова „новог стратешког окружења” и „измењених ризика”, који сада омогућују НАТО-у „значајне промене” о питању мисије и постављања борбених снага. Новим смерницама дефинишу се нове мисије војних снага НАТО-а.³⁸⁷ НАТО војне снаге задржавају своју примарну улогу, а то је *гарантовање „безбедности и територијалног интегритета” земаља чланица*, али се у овом контексту мора узети у обзир улога „новог стратешког окружења” на основу кога је дошло до развоја широког спектра вишесмерних и вишедимензионалних ризика. **Нови ризици као одговор морају имати спектар „различитих функција” НАТО-а**, као основ адекватног одговора на наведене изазове и ризике у стању мира, кризе, или рата. **У стању***

³⁸⁶ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part IV - Guidelines For Defence, The Alliance's new force posture.

³⁸⁷ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part IV - Guidelines For Defence, The Alliance's new force posture, The Missions of Alliance Military Forces.

мира, савезничке војне снаге морају обезбеђивати и гарантовати безбедност својих чланица, *доприносити одржању стабилности и балансу у Европи, доприносити процесу дијалога и сарадње у Европи*, грађењу и учествовањем у активностима „грађења поверења”, као што су јачање транспарентности, унапређење сарадње и комуникације, те верификација споразума о питању контроле наоружања. Истовремено савезничке *снаге треба да имају капацитет* за давање „*доприноса глобалној стабилности и миру*” обезбеђујући неопходне и *потребне снаге и капацитете, за потребе мисија и операција вођене од стране Уједињених нација*. НАТО у случају кризе мора одговорити на војну опасност по чланице Савеза, а његове *војне снаге морају бити „додатак и ојачање” политичким активностима у оквиру „широког” приступа безбедности, те да доприносе „управљању таквим кризама” у функцији њиховог мировног разрешења*. Ова димензија захтева да наведене снаге имају потребни капацитет и мере као и капацитет правовременог одговора и реаговања у таквим условима, посебно капацитет „за одвраћање акција” против било које чланице Савеза, а у случају агресије „за давање адекватног одговора” у функцији поновног успостављања територијалног интегритета земаља чланица. *Садашње стање безбедносног окружења у Европи, у складу са проценама из смерница, не даје „изгледну опцију” за избијање општег рата у Европи, али и у крајњем, таква опција се не сме у потпуности ниподаштавати*. Из наведеног савезничке војне снаге морају имати и даље кључну мисију да заштите мир, да обезбеде базно обезбеђење за „смањење потенцијалног ризика” на минимални ниво, који је неопходан за превенцију било које врсте рата, као и поновно успостављање мира у случају да дође до агресије са обезбеђеном одговарајућом „комбинацијом” већ споменутих војних мера и капацитета.³⁸⁸ У даљем, путем новог Стратешког концепта, *дају се и смернице о питању војног постављања НАТО-а*.³⁸⁹ Наглашава се да се у „функцији” имплементације безбедносних циљева НАТО-а, као и „стратешких принципа” у условима новог безбедносног окружења, *мора извршити „прилагођавање”* које ће обезбедити допринос заштити мира, „управљањем кризама” које могу угрозити безбедност чланица, превенцију рата, задржавајући у целом времену у случају потребе „средства за одбрану” на целокупном простору НАТО-а и у крајњем поново установити мир. *НАТО снаге, њихова*

³⁸⁸ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part IV - Guidelines For Defence, The Alliance's new force posture, The Alliance's new force posture, Guidelines for the Alliance's Force Posture.

³⁸⁹ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part IV - Guidelines For Defence, The Alliance's new force posture, The Alliance's new force posture, Guidelines for the Alliance's Force Posture.

готовост и могућности „развијања снага” задејствованости ће бити искључиво у „одбрамбеним оквирима” и са одбрамбеном мисијом. *Укупна „величина” борбених снага НАТО-а биће смањена*, као и у многим случајевима, „њихова готовост”. Одржавање „свеобухватних” задејствованих снага са „одбрамбеним распоредом” у централном региону неће више бити потребно. *Мировна „дистрибуција” савезничких снага у географском смислу биће обезбеђена кроз територију НАТО-а, укључујући у одређеним случајевима и употребу „напредних снага” односно ојачања са одговарајућим снагама.* Сачиниће се одговарајућа *корекција „времена упозорења”, посебно у јужном и северном региону, у односу на централни регион.* Овај сегмент ће посебно бити изражен у јужном региону, *ценећи потенцијалну нестабилност по овај регион с обзиром на потенцијал ризика за нестабилност и војних капацитета у непосредном окружењу овог региона.* *Смањење нивоа снага НАТО-а* ће имати последице о питању управљања кризама и супротстављање агресији, са становишта неопходности *у захтевима за „јачање” принципа флексибилности и мобилности снага*, чиме ће се обезбедити „адекватно ојачавање” снага и капацитета у неопходним ситуацијама. Снаге НАТО-а морају, у наведеним условима и уз спроведена „прилагођавања”, обезбедити ограничен, али значајни однос копнених, ваздушних и поморских снага, *са елементима за тренутне и хитне интервенције у односу на широк спектар „ситуација”, од којих многе не могу бити предвидљиве, а то подразумева постојање довољног „капацитета” за квалитетни, квантитативни и адекватни капацитет борбене готовости за „заустављање” лимитиране војне акције или ако је захтевано, одбране у случају изненадног напада.* Борбене снаге морају бити димензионисане са *модулом за „обезбеђење капацитета”* брзог подизања нивоа борбене готовости, ојачања снага, мобилизацијом резервних снага, поновним формирањем додатних снага. Наведене снаге у крајњем, *морају имати и капацитет трансформације, у случају, мало вероватног, али могућег конфликта, опитних размера, како у односу на европско, тако и америчко војиште.* **Конвенционалне снаге** ³⁹⁰ морају имати *„кредибилну могућност”* за испуњавање њихових функција у случају мира, кризне ситуације и рата у складу са новим „условима безбедносног окружења” и укључиваће *„снаге за хитне реакције”, главне одбрамбене снаге и снаге подршке које би у случају потребе обезбедиле додатна ојачања главним*

³⁹⁰ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part IV - Guidelines For Defence, The Alliance's new force posture, The Alliance's new force posture, Characteristics of Conventional Forces.

конвенционалним снагама. Главне конвенционалне снаге садржавале би **активне** и **резервне** елементе. Копнене, поморске и ваздушне снаге морају имати снажну координацију у операцијама. **Копнене снаге** имају „кључну улогу” у контроли, држању или поврату привремено изгубљених територија. Већина копнених снага биће „одржавана” на нижем нивоу борбене готовости, и у генералном смислу већи „ослонац” ће бити на резервним снагама и капацитету мобилизације, уз јаки борбени капацитет и капацитет флексибилне употребе снага. **Поморске снаге**, са оснаженим карактеристикама мобилности, *флексибилности и издржљивости* имају значајну улогу и допринос у савезничким операцијама „одговора на кризне ситуације”, са основним задацима обезбеђења савезничких линија комуникације, снабдевања, подршка амфибијским операцијама, као и употребу у заштити „поморски базираних” НАТО нуклеарних система за „одвраћање”. **Ваздушне снаге** имају базну, кључну улогу у како независним ваздушним операцијама, тако и у здруженим операцијама, противваздушне одбране, ваздушне заштите, забране уласка у ваздушни простор, офанзивне ваздушне подршке, учешћа у осматрању, извиђању, електронским ратним операцијама. Такође, врло је значајно учешће у „операцијама подршке” на копну и мору, успостављању „Ваздушног моста”, капацитета ваздушне попуне борбене авијације. Посебна пажња у новом, **Петом Стратешком концепту концентрисана је на новом ризику, ширењу, пролиферацији нуклеарних балистичких пројектила и оружја за масовно уништавање**, а што ће захтевати посебну пажњу о питању контроле извоза ових средстава и уопште надзирање одбрамбених капацитета земаља са потенцијалом за производњу и продају оваквих система. Одржавање ранијих споразума којима се „забрањује” производња и ширење хемијског оружја, остају константе и у новом Стратешком концепту НАТО-а. Оптимизација о питању кориштења ресурса остаја такође врло значајан задатак НАТО-а, као и ојачавање интегрисаних војних структура, мултинационалних снага. **Посебно, интегрисане мултинационалне снаге у саставу европских структура, у контексту даљег развијања и настанка Европског одбрамбеног идентитета (European defence Identity), представљају корак у јачању укупног капацитета комплементарности европске безбедности и одбрамбеног идентитета НАТО-а.**

Нуклеарне снаге НАТО-а³⁹¹ у новом Стратешком концепту НАТО-а имају примарни политички значај. Снаге ће наставити са задацима превенције „присиле и изнуђивања као и било које врсте ратног сукоба” и остаће „врховни гарант” НАТО-а, базирано на нуклеарним капацитетима НАТО-а, посебно заснованим на нуклеарним капацитетима САД, те независним нуклеарним капацитетима УК и Француске. У коначном, нуклеарне снаге треба да буду у функцији „свеобухватног концепта одвраћања” и безбедности целокупног НАТО-а. ***Нуклеарне снаге базиране у Европи*** треба да обезбеде даљу „есенцијалну” политичку и безбедносну везу између европских чланица Савеза и северноамеричких чланица, ***а НАТО ће задржати „адекватне нуклеарне снаге у Европи” као и капацитет неопходног и потребног „преживљавања и флексибилности” снага, тако да се са наведеним карактеристикама ојача „постојан и ефикасан” елемент савезничке превенције рата.*** Такође, ***у Европи ће бити задржане и стратешке снаге, нижег „оперативног карактера”***, које ће обезбедити „кључну везу” са стратешким нуклеарним снагама, ***ојачавајући трансатлантску везу.*** У закључцима³⁹² новог Петог стратешког концепта НАТО-а потврђује се „дефанзивна природа” НАТО-а и опредељеност чланица и Савеза за заштиту безбедности, суверенитета и територијалног интегритета својих чланица. *Политика НАТО-а је „базирана” на дијалогу, сарадњи, ефикасној одбрани, као и инструментима за „ојачање” заштите мира уз пуно кориштење нових могућности на располагању, одржавањем на најнижем могућем степену расположивих борбених снага у складу са захтевима одбране и на тај начин „давања есенцијалног доприноса” трајном мировном поретку.* Такође, НАТО ће у наредном периоду наставити са прогресом у функцији „енергичног спровођења” мера контроле наоружања, промоције дијалога и сарадње на бази принципа из Париске повеље. ***Нови НАТО Стратешки концепт ће „задржати” стратегију флексибилности*** која се рефлектује у даљем „развоју” политичко-војног окружења, ***укључујући и прогрес у правцу установљавања Европског безбедносног идентитета.*** Стратешки концепт ће „формирати базу” за даљи развој НАТО одбрамбене политике, њених оперативних концепата, конвенционалног и нуклеарног одбрамбеног постављања и установљавања адаптираних колективних мера за одбрамбено планирање.

³⁹¹ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part IV - Guidelines For Defence, The Alliance's new force posture, The Alliance's new force posture, Characteristics of Nuclear Forces.

³⁹² Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm, Part V – Conclusion.

Пети стратешки концепт НАТО-а је први стратешки концепт НАТО-а у постхладноратовском периоду. Конкретније, настао је у периоду и на основама крајњег распада Варшавског пакта, крајем 80-их година XX века али и „вршног“ периода распада СССР-а. У условима, овако новог „безбедносног окружења“ али и нових геополитичких односа, нужно долази и до радикалне трансформације и може се рећи „револуције“ у адаптацији НАТО пакта, инструментализовано са садашњим новим, Петим стратешким концептом. Неспорно је да је НАТО имао значајну и стратешку улогу у руинарању и у крајњем, елиминисању Варшавског пакта као и СССР-а својом апликативном функцијом западног геополитичког теоретског приступа, теорија Мора, таласократије. Аргументација наведеног се заснива на „стриктном“ концептуалном праћењу, кроз целокупни период трансформације од 1949. године, доктринарних еволуција (револуција) САД, почев од Труманове, Ајзенхауерове, модификација у фази детанта, те у крајњем Реганове доктрине. Наведене доктрине и спољнополитички приступи САД у периоду хладног рата, нису ништа друго него непосреднија теоријска разрада базичних западних савремених геополитичких теорија Мора. Стратешки концепти НАТО-а, у овом смислу, додатно теоријски „подржавају“ ове приступе у функцији практичне инструментализације а кроз „суштински и формални“ хладноратовски инструментариј НАТО пакт. У овом смислу и први постхладноратовски стратешки концепт НАТО-а, *је подржан са пратећим документом, класификоване природе, МЦ 400, Директива за војну имплементацију НАТО стратешког концепта од 12. децембра 1991. године (MC Directive for Military Implementation of the Alliance's Strategic Document)*³⁹³. Наведено, у новим условима, говори само по себи о корелацији овако исказаног НАТО приступа и западног геополитичког приступа. Наиме, сада имамо врло јасну ситуацију, да је са геополитичке сцене нестало „идеолошки, суштински“ супарник, узрок и разлог постојања НАТО савеза, како Варшавски пакт, тако посебно СССР. У овом смислу, адаптација (револуционарном еволуцијом) иде у смеру одређивања Алијансе према „новим“ претњама, ризицима, изазовима у „овако, сада“ сложенем, непредвидивом и турбулентном „безбедносном окружењу“. Наведено, суштински, представља теоретско покриће и основа је за „експлоатацију“ ефеката неспорне и неочекиване глобалне геополитичке победе, те даљег геополитичког етаблирања на позицијама Римленда и перцепције и изгледности продора

³⁹³ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm.

ка Срцу континента, Хартленду. *Простор Европе и југоисточне Европе у овом контексту има есенцијалну улогу. Општа димензија новог стратешког концепта НАТО-а, као и приступ САД, заснивају се у „одређењу“ и позиционирању на овом простору, по основу широког спектра, а легендарно са дијапазоном узрока, који производи ову нужност.* Апликативна вредност НАТО приступа се исказује са комплексом НАТО ангажовања, како кроз исказани безбедносно-економско-политички, тако и широкопојасни организацијски приступ и активности НАТО структура, као и базичних носилаца НАТО кохезије, пре свега САД, УК, потом Немачке али и Француске. Посебна манифестација овог „комплекса“ апликативних активности и нове НАТО праксе се испољава, примарно, кроз пројектовано и произведено деловање на простору бивше Југославије у десетогодишњем периоду, последње декаде XX века. Трагични сукоби на просторима бивше Југославије, несумњиво су обезбедили реалне, практичне елементе за, прво теоретски основ опстојности НАТО пакта, потом и његову праксу, револуционарно-еволуцијског типа у периоду 1991. -1999. године, односно у периоду постојања, те трансформације Петог у Шести стратешки концепт НАТО-а. **Као закључак се намеће констатација да се безбедност југоисточне Европе може препознати, и истовремено потврђује као константа трансформације НАТО-а у овом специфичном и преломном историјском и геополитичком периоду престанка хладноратовске конфронтације, како кроз његов теоријски основ, изражен стратешким концептом, тако и апликативном димензијом у пракси овог времена и на овом, посебно, апострофираном географском и геополитичком простору.**

4.2.6. Шести стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција

Нови Шести стратешки концепт НАТО-а³⁹⁴ усвојен је од стране шефова држава и влада на самиту НАТО-а, *одржаном 24. априла 1999. године, уз обележавање педесет година постојања НАТО-а и у јеку војне интервенције НАТО-а против Савезне Републике Југославије*³⁹⁵. У уводном делу новог Стратешког концепта дата је *оцена да је НАТО „успешно осигурао слободу” својих чланица и превенцију рата у Европи, у току четрдесет година трајања хладног рата, на начин комбинације одбрамбеног држања и дијалога, те је на овакав начин имао „незаменљиву улогу” у мировном завршетку хладноратовске конфронтације између Истока и Запада. Нове „драматичне промене” које су се догодиле, те створиле услове за ново стратешко окружење у северноатлантском подручју, завршетком хладног рата већ су биле укључене у претходни Стратешки концепт НАТО-а из 1991. године и одредиле саму његову суштину, али је значајно истакнуто да су се од тог периода, развили „дубоки” политички и безбедносни догађаји који су захтевали даљу адаптацију, еволуцију стратешког концепта НАТО-а. У Европи је дошло до настајања „вишег нивоа интеграције”, сама евроатлантска безбедносна структура је, даље „еволуирала, али у којој НАТО има централну улогу”. НАТО је у скорашњем периоду био „у самом средишту” напора за установљавањем нових услова за сарадњу и заједничко разумевање у целокупном евроатлантском подручју, као и опредељења за предузимање нових активности у функцији „интереса за широм стабилношћу”.*

³⁹⁴ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept.

³⁹⁵ Према Хаџићу, два су начела америчког интервенционизма: Начело прво: безбедносно вредни и вредносно неспорни циљеви- мир, људска права, могу се остваривати (штитити) и неприкладним средствима..., Начело друго: заустављање локалних и регионалних, а посебно унутрашњих (цивилних) ратова вредан је циљ по себи. Спољна војна (НАТО) интервенција је, међутим, оправдана ако се њом истовремено постижу стратешки важније и далекосежније добити. У односу на НАТО интервенцију на Косову, „НАТО је епилогом, радикално изменио војно-политичку ситуацију на Косову и у Савезној Републици Југославији. Њиме је, истовремено, сажето и приведено крајњим консеквенцама дуготрајно ратно распадање друге Југославије.... Резултантно је уследила промена кључних регионалних параметара безбедности. НАТО-финализација косовског сукоба, стога, већ сада представља обавезан репер за разумевање текућих гигања у региону, али и у евроатланској заједници“. Види: Хаџић М.. Безбедносни домети НАТО интервенције на Косову, Центар за антиратну акцију, Београд, 2000., стр. 35-44.

НАТО је „исказао ширину” и дубину оваквог опредељења кроз напоре за „завршетак дубоке хуманитарне патње”³⁹⁶ изазване сукобима на Балкану. Такође, даје се оцена да је у годинама после завршетка хладног рата, дошло до позитивних, „значајних развоја”, о питању контроле наоружања, у чему је НАТО имао своје пуно учешће и опредељеност. У целини, *дата је оцена да је успешна улога НАТО-а у свим овим „позитивним развојима” била заснована на „свеобухватној адаптацији” односно еволуцији у НАТО приступу: безбедности, унапређењу сопствених, интерних процедура и адекватном прилагођавању организационе структуре.* Такође, у процени је дата констатација да је у последњих десет година дошло до појаве „нових, комплексних ризика” по евроатлантски мир и стабилност, укључујући: етничке конфликте, разне облике угњетавања, економске проблеме, распада политичких система, као и ширење, пролиферацију оружја за масовно уништење. Управо наведени разлози и услови, *„намећу незаменљиву” улогу НАТО-а, са једне стране у даљој стабилизацији и заштити позитивних промена које су се десиле, од завршетка хладног рата, а са друге стране у функцији давања адекватног одговора садашњим и будућим „безбедносним изазовима”,* што је, како је оцењено, врло захтевна мисија. Оваква комплексност, новог геополитичког и безбедносног амбијента од НАТО-а захтева капацитет и адаптивност за вишедимензионалне активности. Истовремено, морају се сачувати *заједнички безбедносни интереси у „променљивом и често непредвидивом”* безбедносном окружењу и променама у истом, колективна одбрана мора бити одржана на одговарајућем нивоу и „оснажена” трансатлантска веза, као и обезбеђен баланс снага, кроз политичке и безбедносне односе, на основу чега ће се створити услови европским савезницима за преузимање веће одговорности о питању свеукупне безбедности. *НАТО мора продубљивати „односе са својим партнерима” и припремити се за пријем нових чланица, посебно, у свеукупном контексту, мора одржати неопходну „политичку вољу и војна средства” за одржање и ефикасну реализацију стратешких задатака и испуњење своје мисије.* Нови Шести стратешки концепт, према оценама, даће смернице НАТО-у за постизање наведених задатака и свеукупне мисије Савеза, дуготрајне сврхе и „базних безбедносних задатака”,

³⁹⁶ „У дебатама о хуманитарним интервенцијама изнесена је претпоставка да Вестфалски систем више није адекватан модел за међународне односе. Вестфалски мир настао је из смишљеног агоистичког односа према питању легитимности. Након хладног рата, како су тврдили, постојао је много већи консензус него пре..., поводом политичке легитимности и људских права. Сувереност па тако ни легитимност нису више могли да се аутоматски пренесу на оног ко је de facto држао власт у земљи.“ Фукујама Ф.. Грађење државе, Управљање и светски поредак у XXI веку, Филип Вишњић, Београд, 2007., стр. 110.

идентификацију основних „обележја” новог безбедносног окружења, посебних карактеристичних елемената за нову димензију НАТО „широког приступа”, ка свеукупној безбедности и обезбедити смернице за даљу адаптацију, прилагођавање сопствених војних снага.³⁹⁷ У новом, Шестом стратешком концепту НАТО-а, *дефинишу се намена и задаци НАТО-а.*³⁹⁸ *Дуготрајна и кључна намена НАТО-а остаје у основи непромењена, као што је установљена у Вашингтонском споразуму, а то је: обезбеђење слободе и безбедности свих својих чланица, употребом политичких и војних средстава и заснована на „заједничким вредностима” демократије, људских права и владавине права. О питању Европе констатује се да НАТО, од самог свог оснивања „настоји да” обезбеди праведан и трајан мировни поредак у Европи, те да ће и у наредном периоду наставити са овим задатком, ценећи да постизање овог циља може унапредити свеобухватни ниво безбедности целокупног евроатлантског подручја. У овом смислу НАТО нема функцију одбране само сопствених чланица, већ „да доприноси” миру и стабилности у европском региону.* Односи између Европе и Северне Америке ће и будућности, у складу са новим Стратешким концептом, бити засновани на јакој „трансатлантској вези” са трајном повезаношћу и консеквенцама по безбедност Европе, а у пракси се то изражава кроз „базни водећи принцип НАТО-а” да заједничка одређења и међусобна сарадња „између суверених држава” су основ „недељивости безбедности” свих чланица, те да солидарност и кохезија НАТО-а путем „дневне сарадње”, како у политичкој тако и у војној области обезбеђују колективну снагу целокупног Савеза. На овај начин оснажује се принцип, да ниједна чланица НАТО-а, неће бити стављена у позицију да у условима потенцијалног ризика за своју безбедност буде „остављена сама”, али на начин да се било којој чланици Савеза „не ускраћује” право и обавеза за предузимање индивидуалних мера, у функцији суверене одговорности за сопствену безбедност. *Дељење „једнаке одговорности” за безбедност између чланица Алијансе, независно од њихових индивидуалних војних капацитета, различитих безбедносних услова, ће и даље доприносити јачој стабилности евроатлантског подручја.* Као нови сегмент у овом приступу истиче се да „предности колективне безбедности НАТО-а” неће бити

³⁹⁷ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Introduction.

³⁹⁸ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part I - The Purpose and Tasks of the Alliance.

бенефиција само за чланице Савеза, те да постоји „опредељење за стварање услова” јачања партнерства, сарадње и дијалога са другим државама, које нису чланице НАТО-а, а које истовремено, „деле овако широке” политичке циљеве. У функцији постизања наведене, **кључне намене НАТО-а, истичу се основни безбедносни задаци НАТО-а: безбедност, консултације, одвраћање и одбрана, управљање кризама и партнерство, засновани на одредбама Вашингтонског споразума и Повеље Уједињених нација. Безбедност**, представља задатак кроз који се обезбеђује „незаменљива основа” за стабилно евроатлантско безбедносно окружење, а што је засновано на расту и развоју „демократских институција”, опредељености „за мировно решење конфликта”, у којима нити једна земља неће бити у позицији да користи застрашивање и принуду у политичке сврхе, на начин претње или самом употребом војне силе.³⁹⁹ Путем **консултација**, а како је то дефинисано у члану 4. Вашингтонског споразума, обезбеђује се „кључни трансатлантски форум” за консултације о било којим питањима од виталних интереса за чланице Савеза, укључујући „потенцијални развој” одређених ризика по безбедност чланица Савеза, као и за одговарајућу координацију земаља чланица, о питању мера и активности у областима од заједничког интереса.⁴⁰⁰ Кроз задатке **одвраћања и одбране** јасно се потврђују одредбе чланова 5. и 6. Вашингтонског споразума, којима се санкционише било која претња агресијом или сама агресија према било којој чланици НАТО-а, или Савезу у целини.⁴⁰¹ **Мерама у функцији постизања извршења задатака** у области управљања кризама и партнерства, кроз одредбе новог Старатешког концепта, жели се оснажити свеукупна стабилност и безбедност у целокупном евроатлантском подручју. Код **управљања кризама**⁴⁰², као новој димензији у концепту НАТО-а даје се одређење Савеза, о потреби спремности, зависно од случаја, засновано на консензусу и члану 7. Вашингтонског споразума, за **„допринос ефикасној превенцији конфликта” и активног ангажовања** „у управљању кризама укључујући и операције одговора у кризним ситуацијама”. Такође, **нова димензија партнерства**, има циљ „повећање”

³⁹⁹ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part I - The Purpose and Tasks of the Alliance, Security.

⁴⁰⁰ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part I - The Purpose and Tasks of the Alliance, Consultation.

⁴⁰¹ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part I - The Purpose and Tasks of the Alliance, Deterrence and defence.

⁴⁰² Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part I - The Purpose and Tasks of the Alliance, Crisis Management.

транспарентности заједничког поверења и капацитета за заједничке акције земаља које нису чланице НАТО-а, али се територијално налазе у евроатлантском подручју.

На овај начин би се, „у широком спектру партнерства”, сарадње и дијалога оснажили наведени задаци, као и намена и базни безбедносни задаци НАТО-а.⁴⁰³ У том смислу, према одредбама новог Стратешког концепта, НАТО ће наставити са „поштовањем” легитимних, безбедносних интереса других и на одредбама Повеље Уједињених нација заснивати напоре и мере за мировно разрешење конфликта и сукоба, уз истовремено промовисање пријатељских и мирољубивих међународних односа, давање „подршке” демократским институцијама и уз јасан став да се ниједна друга држава не сматра противником или супарником НАТО-а. У другом делу новог, *Шестог стратешког документа дају се основне одреднице новог стратешког окружења и његове еволуције, те нових изазова и ризика.*⁴⁰⁴ Према наведеним проценама, НАТО функционише у амбијенту са сталним променама, уз развоје који су уназад неколико година „у генералном смислу” били позитивни, иако неодређеност безбедносних и политичких догађаја, као и потенцијалних ризика и даље остају. Овакав амбијент и потенцијални развој могу довести до акутних и јаких криза. Наглашено је да је у овом „еволутивном контексту” НАТО имао кључну улогу у ојачавању евроатлантске безбедности од завршетка хладноратовске конфронтације, а тиме се може извући закључак да је имао и своју сопствену адаптацију и еволуцију у функционисању и развоју. Цени се да НАТО има „растућу” политичку функцију и улогу. Наведена димензија се рефлектује кроз увећање „политичког и војног” партнерства, те сарадњу и дијалог са другим државама које нису чланице НАТО-а. У овом контексту наглашавају се „нови односи” са Русијом, Украјином и земљама учесницама Медитеранског дијалога, потом „наставак отворености” НАТО-а за пријем нових држава у чланство и сарадњу са другим међународним организацијама. Сарадња са другим међународним организацијама се показала врло успешном, кроз „пример заједничких активности на Балкану” у операцијама превенције конфликта и управљања кризама, што је укључивало и конкретне операције „подршке мира”. Све наведене активности, као и

⁴⁰³ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part I - The Purpose and Tasks of the Alliance, Partnership.

⁴⁰⁴ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part II - Strategic Perspectives.

ново безбедносно окружење и динамика и корелација односа и активности се рефлектују и на питања „одређења” НАТО-а за будуће „обликовање” безбедносног окружења и „ојачања” мира и стабилности у евроатлантском подручју. На *унутрашњем организационом пољу дате су оцене да је НАТО успешно спровео адаптацију*, којом је „оснажио сопствени капацитет” за допринос миру и стабилности у евроатлантском подручју, унутрашњим реформама које су подразумевале организацију нових командних структура и концепта снага, као што су *Комбиноване, здружене снаге* (Combined Joint Task Force-CJTF)⁴⁰⁵. Такође, НАТО је споразумима којима се обезбедио *основ за употребу „снага за хитне интервенције”* оснажио савезничке капацитете у ширем спектру, специфичних мисија проистеклих из нових безбедносних и политичких услова, а истовремено је настављено са процесом грађења *и оснаживања Европског безбедносног и одбрамбеног идентитета, уз нагласак да је ЕСДИ интегрални део унутар оквира НАТО-а. У новим условима, еволуираног стратешког окружења, НАТО је унапредио сарадњу са УН, ОЕБС, ЕУ и Западноевропском унијом - ЗЕУ. На овај начин је учињен „посебан допринос” евроатлантској безбедности и стабилности и комбинација „заједнички оснажених” организација је постала „основно обележје” новог безбедносног окружења*, а Савет безбедности – СБ УН има кључну одговорност и улогу за одржање међународног мира и безбедности и као такав има „пресудну улогу” у доприносу за стабилност и безбедност у целокупном евроатлантском подручју. *Организација ОЕБС*, као „најсвеобухватнија”, регионална, безбедносна организација у Европи, уз чланство Канаде и САД, такође, има „кључну улогу” у ојачавању сарадње и у области безбедности, промоције мира и стабилности, унапређењу демократије и људских права, а посебно, има „активну улогу” у пољу превентивне дипломатије, превенције конфликта, управљања кризама као и у области постконфликтне рехабилитације односа. Посебна сарадња, у складу са Шестим стратешким концептом НАТО-а, јесте „блиска практична сарадња” између НАТО-а и ОЕБС-а, о питању међународних напора за „доношење мира” у бившој Југославији. Улога Европске уније је, такође, сагледана у проценама новог Стратешког концепта НАТО-а, са становишта опште перспективе ЕУ, у условима измењеног политичког и безбедносног окружења. Европска унија је, у

⁴⁰⁵ Концепт комбинованих здружених снага (ЦЈПФ) обезбеђује флексибилна и ефикасна средства, готовост НАТО снага у кратком временском року, на начин стварања употребљивих, мултинационалних и комбинованих привремених снага, са адекватним командним и контролним механизмима. Види: www.nato.int/docu/comm/1999/9904wsh/16cjtf.pdf.

складу са проценама, у последње време учинила „значајне одлуке” и подстакла даље напоре за ојачање „сопствене” безбедносне и одбрамбене димензије, што ће имати последице по целокупни НАТО и све европске чланице НАТО-а би требале бити укључене у овај процес, заснован на „аранжманима” развијеним од стране НАТО-а и Западноевропске уније. У овом контексту посебно се наглашава **значај развоја Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ** (Common Foreign and Security Policy- CFSP)⁴⁰⁶, а што укључује и „прогресивно уоквиравање” заједничке одбрамбене политике Европске уније. Таква Заједничка одбрамбена политика, чије установљавање се заснива на Амстердамском споразуму (Amsterdam Treaty)⁴⁰⁷ треба да буде у складу и „компатибилна” са НАТО заједничком безбедносном и одбрамбеном политиком, установљеном у оквиру Вашингтонског пакта. Значајни кораци у овом контексту представљају „укључивање” Петерсбуршких задатака (Petersberg Tasks)⁴⁰⁸ Западноевропске уније у оквиру Пакта о Европској унији (Treaty on European Union)⁴⁰⁹, и развој ширих институционалних релација ЕУ са Западноевропском унијом. НАТО ће у даљем наставити са давањем пуне подршке развоју ЕСДИ, давањем на располагање сопствене имовине и капацитета, у операцијама вођеним од Западноевропске уније, базирано на Декларацијама са НАТО самита из 1994. године⁴¹⁰ и потврђеним одлукама са Самита у Берлину из 1996. године⁴¹¹. Увећање европских војних капацитета, као и капацитета за акцију подразумева „јачање одговорности” европских чланица НАТО-а, за мир и стабилност у Европи и шире, али истовремено и повећан степен одговорности и капацитета за јачање безбедносног и одбрамбеног окружења НАТО-а, као целине. У функцији постизања својих стратешких циљева, нови Стратешки концепт НАТО-а, *потврђује опредељеност НАТО-а да се, кроз политичке и војне напоре и мере*, оснаже процеси контроле наоружања и споразуми о неширењу, пролиферацији наоружања и односним споразумима у овој материји, *уз коришћење механизма* којима би се обезбедила: *стабилност, предвидљивост, транспарентност, мере верификација, у укупној, крајњој намери смањења нивоа наоружања*. НАТО ће у „*свеобухватном процесу*” *мера за смањење и контролу наоружања* наставити да има

⁴⁰⁶ Види: www.eeas.europa.eu/cfsp/index_en.htm.

⁴⁰⁷ Види: www.eur-europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html.

⁴⁰⁸ Види: www.europa.eu/legislation_summaries/glossary/petersberg_tasks_en.htm.

⁴⁰⁹ Види: www.europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties_maastricht_en.htm.

⁴¹⁰ Види: www.nato.int/docu/update/1994/9401e.htm.

⁴¹¹ Види: www.nato.int/docu/pr/1996/p96-063e.htm.

кључну улогу и подржати досадашње споразуме и мере у наведеном пољу. Ово подразумева оснажење стабилности „засновано на *ЦФЕ Пакту* (CFE Treaty)”, даљим великим редукцијама нуклеарног наоружања, у складу са споразумима из програма СТАРТ, потписивање *Свеобухватног споразума о забрани тестирања* (Comprehensive Test Ban Treaty)⁴¹², „неограниченом и безусловном” продужењу *Споразума о забрани ширења нуклеарног наоружања* (Nuclear Non-Proliferation Treaty)⁴¹³ и *прихватању одредаба овог споразума од стране Белорусије, Казахстана и Украјине и ступању на снагу Конвенције о хемијском наоружању* (Chemical Weapons Convention)⁴¹⁴. Значајан допринос за „ублажавање људских жртава и патњи” *представља Конвенција из Отаве* (Ottawa Convention)⁴¹⁵, *којом се забрањује употреба противпешадијских мина, као и други слични споразуми у овој области*. Наведени споразуми, мере и заједничке активности, снажно се подржавају од стране НАТО-а, како поводом контроле наоружања у конвенционалној области, тако и у области нуклеарног, хемијског и биолошког наоружања.⁴¹⁶ *Изазови и ризици у новом политичком и безбедносном окружењу су као и само окружење еволуирали, а исто подразумева и нужну адаптацију, еволуцију НАТО-а. Према новим проценама, „широки, општи” конвенционални напад, односно агресија против НАТО-а, „нема висок степен вероватноће”, иако могућност за „настанак овакве опасности” у дугорочном периоду и даље постоји. Тренутна безбедност НАТО-а зависи од „широког спектра војних и невојних ризика” који су вишесмерни и често врло тешки за предвиђање и процену. У ове ризике се укључују ризици „неодређености и нестабилности” у и око северноатлантског подручја, као и „потенцијал за брз” развој регионалних криза на ободним подручјима НАТО-а. У том контексту истиче се да, одређене земље у и око северноатлантског подручја, имају озбиљне економске, социјалне и политичке проблеме, етничке, религиозне и територијалне конфликте, неадекватне или неуспешне реформске процесе, кршења људских права. Посебно, распад одређених држава може водити ка даљој локалној и регионалној нестабилности, са тензијама и последицама за кризу која може нарушити евроатлантску стабилност, изазвати „људску патњу” и у крајњем и*

⁴¹² Види: www.ctbo.org/fileadmin/content/treaty_text.pdf.

⁴¹³ Види: www.iaea.org/Publications/Documents/Infcirics/Others/infciric140.pdf.

⁴¹⁴ Види: www.opc.org/chemical-weapons-convention/

⁴¹⁵ Види: www.un.org/Depts/mine/UNDocs/ban_trty.htm.

⁴¹⁶ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part II - Strategic Perspectives, The Evolving Strategic Environment.

оружане конфликте. Овакви конфликти могу угрозити безбедност НАТО-а, на начин ширења у суседне земље, укључујући и НАТО чланице, односно у генералном смислу, може угрозити безбедност других држава. Постојање „снажних нуклеарних снага” изван НАТО-а и чланица НАТО-а, представља значајан фактор који се мора узети у обзир приликом процена стања безбедности и стабилности у северноатлантском подручју, а посебно питање представља ширење, пролиферација нуклеарног, хемијског и биолошког оружја (НБЦ). Пролиферација НБЦ оружја се, према проценама из новог Стратешког концепта, може десити упркос напорима за превенцију, и може „проузроковати” директну војну опасност по популацију, територију и снаге НАТО-а. У складу са проценама неке државе, укључујући државе на „ободу” НАТО-а и у другим регионима, врше продају, набавку, или покушавају набавку НБЦ оружја и средстава за њихово лансирање. Комплексност наведеног проблема огледа се и у схватању да постоје очигледне потешкоће, на ширем плану детекције и превенције трговине недозвољеним материјалима, неопходним за израду поменутог оружја и средстава за његову употребу, имајући у виду, напредак технологије и саме производње оваквог оружја и неопходних супстанци, а у овом контексту, исказује се и „потенцијал” недржавних фактора за израду или коришћење неких од ових врста наоружања. Последица оваквог новог „безбедносног окружења” захтева „већи капацитет” софистицираних војних мера, којима би се спречила противничка страна у набављању оружја са високим офанзивним и дефанзивним капацитетом, у смислу њихове употребе, као напредних оружја, лансирање софистицираним системима, са копна, мора или из ваздуха. Такође, истиче се потенцијал одређених држава или недржавних елемената, непријатеља који могу искористити „ослањање” и зависност НАТО-а од информационог система, те у том смислу предузети одређене операције, усмерене на „уништење” ових система или умањење капацитета, а с циљем „употребе ове стратегије као средства за парирање” супериорности НАТО савезника, у поседовању традиционалног наоружања. Сада се даљим оценама наглашава и вишесмерност и вишедимензионалност нових, безбедносних изазова и опасности у новонасталом „глобалном контексту” других ризика „ширег спектра и природе”. Према одредбама чланова 5. и 6. Вашингтонског споразума, било који оружани напад на територију НАТО-а, из било ког смера, биће санкциониран према наведеним члановима Споразума. Међутим, у „новонасталом безбедносним условима” нови изазов проблемима безбедности и стабилности Савеза

представљају акта: тероризма, саботаже, организованог криминала, прекид токова у снабдевању виталним ресурсима, а у условима „тешко контролисаног или неконтролисаног великог броја људи”, посебно као последица оружаних конфликта. У овом смислу, посебно, се наглашава члан 4. Вашингтонског споразума и основни принцип „консултације” и солидарности између савезника, из наведеног члана, као адекватан одговор на широки спектар наведених ризика и изазова.⁴¹⁷ *У трећем делу Шестог стратешког концепта НАТО-а представља се нови приступ НАТО-а, приступу безбедности XXI века.*⁴¹⁸ Потврђује се „схватање” потребе и одређености за „широким приступом безбедности”, сагледавајући недељивост безбедносне димензије кроз призму јединства политичких, економских и елемената окружења. Даље, ови елементи, уз додатну димензију „инструментализације” НАТО-а са осталим регионалним и међународним организацијама, као што је ЕУ, УН и остале евроатлантске организације, поспешују „ефикасно постизање” базних циљева НАТО-а. *Колективни циљ НАТО-а, у складу са „новим приступом” је грађење „европске архитектуре” у којој постоји корелација између доприноса НАТО-а овом процесу, укупној безбедности и стабилности целокупног северноатлантског подручја, уз допринос и других међународних организација и институција. Овај приступ и процес, је са НАТО становишта „допуњујући, комплементаран”, како у смислу продубљивања и јачања односа међу земљама евроатлантског подручја, тако и у самим процесима „управљања кризама”. Суштински, НАТО „остаје есенцијални форум” за консултације и постизање споразума између савезника о питању „политика заснованих и утемељених по безбедносним и одбрамбеним одређењима и одредницама чланица у складу са одредбама Вашингтонског споразума. Даље, истиче се да ће НАТО *покушати да „заштити мир” и да „ојача” евроатлантску безбедност и стабилност уз заштиту трансатлантских веза, одржавања ефикасних војних капацитета способних за одвраћање и одбрану и постизање мисије и извршавање свих задатака, развијање ЕСДИ „у оквиру” НАТО-а као и укупног капацитета за управљање кризама, отварањем могућности за пријем нових чланица, настављеног спровођења „партнерства”, сарадње и дијалогом са „осталим нацијама” као дела приступа у ширем**

⁴¹⁷ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part II - Strategic Perspectives, Security challenges and risks.

⁴¹⁸ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part III - The Approach to Security in the 21st Century.

контексту сарадње у евроатлантском подручју, контроли наоружања и разоружања у целини. Трансатлантске везе⁴¹⁹, са становишта НАТО-а, су „недељиве” о питању безбедности Европе и Северне Америке и НАТО је „опредељен” за јако и динамично партнерство између Европе и Северне Америке о питању „заједничких вредности” и у крајњем, ове везе и „колективна одбрана” представљају „основни принцип” за сопствену веродостојност али и за целокупну безбедност и стабилност евроатлантског подручја. **Кључни безбедносни циљеви** НАТО-а ће, према новом Стратешком концепту, и даље бити засновани на заједничкој одбрани чији главни елементи остају „*одржање адекватног*” војног капацитета и „јасне спремности” за учешће у овако дефинисаној одбрамбеној политици.⁴²⁰ Уз политичку солидарност Савеза и ове мере, оснажује се постојеће „језгро” савезничке *моћи за превенцију било које врсте застрашивања или принуде и обезбеди услове у којима неће постојати изгледне могућности успеха агресије на било коју чланицу Савеза или Савеза у целини*. Улога војних капацитета Савеза у ситуацијама које нису предвиђене чланом 5. Вашингтонског уговора је врло значајна. **Војни капацитети** Савеза су „основа” савезничке способности за допринос у активностима превенције конфликта и управљања кризама, имајући у виду да овакве мисије могу бити „високог захтева” и као такве врло изгледно ставити „првокласне задатке” и захтеве за истоветне политичке и војне квалитете, као што су склад увезаности активности, мултинационална обука и увежбаност и опсежно припремно планирање. Све ове мере и активности исто тако могу бити „есенцијалне, фундаменталне” у ситуацијама санкционисаним чланом 5. Вашингтонског пакта. Наведено, узимајући у обзир изгледност постављања комплексних захтева, мора са организационог аспекта бити третирано „путем адекватног” заједничног пакета процедура, уз одговарајућу и примерену организациону структуру у функцији инструментализације. **Балансирано и динамичко трансатлантско партнерство** се посебно исказује у односу НАТО-а према развоју и јачању Европског безбедносног и одбрамбеног идентитета - ЕСДИ,⁴²¹ на начин да је у „основи” НАТО-а приступ за „установљавањем колективне одбране” својих чланица у функцији заједничких безбедносних циљева, у условима где год је таква примена могућа и

⁴¹⁹ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part III - The Approach to Security in the 21st Century, The Transatlantic Link.

⁴²⁰ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part III - The Approach to Security in the 21st Century, The Maintenance Of Alliance Military Capabilities.

⁴²¹ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part III - The Approach to Security in the 21st Century, The European Security And Defence Identity.

функционална. Засновано на одлукама НАТО-а, са Берлинског самита 1996. године, **постепени развој ЕСДИ је планиран унутар оквира НАТО-а. Европске чланице НАТО-а су донеле одлуку „за преузимање” већих одговорности у безбедносном и одбрамбеном пољу, те је на тај начин оснажен мир и стабилност у евроатлантском подручју, тиме, последично и безбедност свих чланица НАТО-а. Овај процес ће у наредном периоду, према НАТО процени, захтевати „блиску сарадњу” између НАТО-а, ЗЕУ и ако и када то буде одговарајуће, са Европском унијом.** Овакав приступ ће омогућити свим европским чланицама НАТО-а, „више усаглашени” и ефикаснији допринос мисијама и активностима НАТО-а заснованим на „дељеним одговорностима”. **На другој страни, овакав приступ, ће оснажити трансатлантске везе, помоћи европским чланицама Савеза да самостално врше операције, по потреби, засновано на готовости Алијансе.** Такође, у одређеним случајевима, а на основу консензуса, НАТО ће ставити на располагање имовину и капацитете за операције у којима сам Савез неће бити војно ангажован, под политичку контролу и стратешко управљање Западноевропске уније, или на други договорени начин, узимајући у обзир, „потпуно учешће свих европских чланица Савеза”, ако оне одаберу овакву опцију за самосталне операције. **Превенција конфликта и управљање кризама**⁴²², значајнији су безбедносни задаци НАТО-а, предвиђени за извршење, изван одредаба члана 5. Вашингтонског споразума, а у функцији операција одговора на кризне ситуације. У складу са новим Стратешким концептом НАТО-а, НАТО изражава своју **спремност за давање подршке таквим операцијама**, у контексту постизања ширих циљева, **јачања и проширења стабилности, као и честог укључивања и других НАТО партнера у ове операције, а који нису чланови НАТО-а.** У односу на исто, НАТО поново потврђује своју спремност и понуду, са састанка у Бриселу из 1994. године, за подршку оваквим операцијама, у одређеним случајевима. **Ове операције ће и даље бити базирани на интерним процедурама НАТО-а, а мировне и друге операције биће под ауторитетом Савета безбедности Уједињених нација (СБ УН) или одговорношћу ОЕБС-а, а НАТО ће на располагање ставити своје ресурсе и стручност.** У овом смислу, посебно су наглашене пређашње, постепене одлуке, које су се односиле на операције одговора на кризе на Балкану. Базирано на овом искуству, истакнута је „неопходност” за „солидарност и јединство” у НАТО-у, а учешће у било каквој операцији,

⁴²² Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part III - The Approach to Security in the 21st Century, Conflict Prevention And Crisis Management.

или мисији те врсте ће остати у надлежности сваке земље чланице, у складу са сопственом националном правном регулативом. У процесу превенције конфликта НАТО ће искористити инструменте партнерства, сарадње и дијалога, везе и односе са другим организацијама, како би се извршила превенција криза, а у случају да се криза развије приступ ће ићи у правцу спречавања ширења, у њеној раној фази. О питању управљања кризама НАТО ће имати јасан приступ, да ће као и у сваком другом случају коришћења војне силе, свака акција захтевати да политички лидери НАТО-а одаберу и координирају одговарајуће одговоре на кризу, у спектру политичких и војних мера, те да у свим фазама врше непосредну, политичку контролу мера и активности. **Партнерство, сарадња и дијалог** су, такође, нове димензије са којима се НАТО суочава, у условима новог, безбедносног и политичког окружења.⁴²³ *Ова нова димензија је у складу са новим Стратешким концептом НАТО-а, „позитивна снага у промоцији” безбедности и стабилности* кроз евроатлантско подручје и на начин отворености „прелажења” на нови ниво сарадње, НАТО настоји да гаји и подстрекава истинске односе између свих демократских држава евроатлантског подручја с циљем јачања безбедности за све, без изузетка, као и превазилажења подела и неслагања, које могу водити у нестабилност и конфликт. *Евроатлантско веће за партнерство* (The Euro-Atlantic Partnership Council – ЕАПЦ)⁴²⁴, *остаје „свеобухватан оквир” сарадње НАТО-а са својим партнерима, у свим пољима, ојачавајући и ширећи политичку димензију за сарадњу и консултације, увећавање транспарентности и поверења међу чланицама о безбедносним питањима.* Исто тако, ЕАПЦ, ће доприносити бољој сарадњи: у превенцији конфликта и управљању кризама, планирању у ванредним ситуацијама, те питањима заштите околине и научним питањима. Процес Партнерства за мир- ПфП, представља главни механизам, за утврђивање „практичних безбедносних веза” између Савеза и партнера, као и за јачање свеобухватне сарадње и координације-интероперативности, између НАТО-а и партнерских земаља. НАТО и партнерске земље ће кроз детаљне програме, који ће одражавати појединачне „капацитете и интересе” партнерских земаља, радити о питањима јавности-транспарентности, у планирању националних одбрана и буџета за одбрану, демократској контроли одбрамбених снага,

⁴²³ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part III - The Approach to Security in the 21st Century, Partnership, Cooperation, And Dialogue.

⁴²⁴ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49276.htm.

спремности у случају цивилних катастрофа и осталих ванредних ситуација. Такође, заједнички рад ће бити и о питању развоја „капацитета за заједничке активности”, посебно у НАТО вођеним ПфП операцијама. Такође, новим Стратешким документом, НАТО изражава опредељење за „*увећану улогу” партнерских земаља у процесу планирања и доношења одлука, у ПфП програму, а у функцији унапређења процеса ПфП, као и целокупног програма на виши оперативни ниво.* Посебно се НАТО обавезује на предузимање консултација са било којим „активним учесником” процеса ПфП, у условима да та партнерска земља има „директну опасност” по сопствену безбедност, политичку независност или територијални интегритет. Посебан однос и јединствену улогу у евроатлантској безбедности и односу са НАТО-ом има Руска Федерација. НАТО и Руска Федерација су се определили за унапређење односа на бази заједничких интереса, реципроцитета и транспарентности, у функцији постизања дуготрајног мира, који укључује и евроатлантско подручје, базирано на принципима безбедносне сарадње и демократије. Формални оквир за овакав облик сарадње је НАТО-Русија Оснивачки акт о међусобним односима, сарадњи и безбедности (NATO-Russia Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security)⁴²⁵, у коме су се обе стране споразумеле да дају „јасан допринос” заједничком опредељењу за грађење стабилне мирољубиве и неподељене Европе. Из наведених разлога, а према новом Стратешком документу, *јача, стабилно и трајно партнерство између НАТО-а и Руске Федерације је фундаментално за постизање трајне стабилности у евроатлантском подручју. Однос НАТО-а са Украјином такође има специфичан карактер, базиран на Повељи НАТО-Украјина* (NATO-Ukraine Charter)⁴²⁶ и НАТО и даље наставља да даје подршку Украјини о питању суверенитета, независности, територијалног интегритета, економског и демократског развоја и као „кључног фактора” стабилности и безбедности у централној и источној Европи, те Европи у целини. *Медитеран такође, у складу са новим Стратешким концептом НАТО-а, има посебно место, са становишта „посебних интереса” НАТО-а у овом подручју.* У овом смислу, формални основ сарадње је НАТО-медитерански процес дијалога (Nato Mediterranean Dialogue)⁴²⁷, путем кога се обезбеђује оквир за грађење мера поверења, сарадње и транспарентности у

⁴²⁵ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50091.htm.

⁴²⁶ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25457.htm.

⁴²⁷ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_60021.htm.

региону, снажење региона од стране Савеза али и других међународних организација. *НАТО је у складу са документом, „опређен” за развој политичких, цивилних и војних аспеката Споразума у функцији јаче сарадње у региону Медитерана, чија безбедност и стабилност је са становишта НАТО-а „тесно повезана” са безбедношћу целокупне Европе и НАТО савеза.*⁴²⁸ У наредном периоду НАТО ће „проширити даље позиве” државама вољним за преузимање „одговорности и обавеза” чланства у НАТО-у, а на основу члана 10. Вашингтонског споразума. У том смислу, НАТО је сачинио „програм активности” којим ће се заинтересованим државама помоћи у припремама за „могуће” чланство и „нити једна демократска европска земља” која ће испунити критеријуме неће бити искључена из разматрања за чланство у Савезу, ценећи да би укључење ових земаља служило „свеобухватном и стратешком интересу” НАТО-а, јачању ефикасности и јединства, те „ојачало свеукупну” европску стабилност и безбедност. Контрола наоружања, разоружање и неширење и сузбијање оружја за масовно уништавање ће наставити да буде „значајни” задатак у функцији постизања циљева Савеза.⁴²⁹ Овако дефинисан задатак је базиран и на ставу да ће Савез „настојати” да обезбеди јачање безбедности и стабилности уз кориштење „најмањег нивоа” потребних снага, што је подударно са „капацитетом” за обезбеђење мисије колективне одбране и осталих стратешких циљева. Стога ће НАТО, у контексту „широког приступа” безбедности и одбрани, наставити *са интенцијом да безбедност и одбрана остану у корелацији и „складном односу” са процесима контроле наоружања, разоружања и неширења (непролиферације) средстава за масовно уништавање.* Даљи кораци ће бити усмерени на „озбиљно предузимање јасних мера” у промоцији ширих, „више опсежних и проверљивијих” мера међународног процеса контроле наоружања и разоружања. У том контексту врло значајно ће *бити јачање „политичких напора”* Савеза, за смањење опасности од „пролиферације” оружја за масовно уништење, превасходно у превентивном смислу а ако и дође до истога, да се превасходно дипломатским мерама покуша да сузбије и елиминира опасност евентуалне употребе оваквих средстава. Даљи рад на пуној имплементацији ЦФЕ споразума од свих страна, представља „фундаментални елемент” у осигурању стабилности целокупног

⁴²⁸ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part III - The Approach to Security in the 21st Century, Enlargement.

⁴²⁹ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part III - The Approach to Security in the 21st Century, Arms Control, Disarmament, And Non-Proliferation.

евроатлантског подручја, као и по осталим споразумима који воде у правцу развоја ефикасније контроле наоружања, разоружања и неширења-сузбијања употребе оружја за масовно уништавање. У *четвртом делу Шестог стратешког концепта НАТО-а дају се смернице за НАТО снаге и принципи за стратегију Савеза.*⁴³⁰ Војни капацитети НАТО-а ће у будућности бити одржани са задатком испуњења свих НАТО мисија, а принципи солидарности и стратешког јединства остају, и даље „врховни принципи” за све мисије НАТО-а. **Безбедност НАТО-а** остаје базирана на члану 5. Вашингтонског споразума, којим се дефинише да је напад на једну чланицу НАТО-а уједно напад и на целокупан Савез. **Војне снаге НАТО-а** морају у будућности очувати ефикасност и слободу акције, и да имају капацитет одвраћања од било које потенцијалне агресије, или заустављања агресоровог напредовања „што је даље могуће”, и обезбедити политичку независност и територијални интегритет својих чланица. Имајући у виду „ново политичко и безбедносно окружење” војне снаге НАТО-а морају бити са капацитетом за учешће у операцијама превенције конфликта, као и у операцијама изван члана 5. Вашингтонског споразума, односно у операцијама одговора на кризне ситуације. Истовремено, *војне снаге НАТО-а морају имати есенцијалну улогу у подстицању сарадње и разумевања са НАТО партнерским и другим земљама, посебно о питању припрема земаља партнера за учешће у НАТО вођеним ПфП операцијама. Стога се може закључити да војне снаге имају улогу у заштити мира, очувању заједничких безбедносних интереса чланица Савеза, јачању безбедности и стабилности у НАТО подручју, одвраћању од потенцијалног коришћења НБЦ наоружања, чиме се у широком спектру обезбеђује безбедност и стабилност евроатлантског подручја и шире.* Заједничка одбрана је и даље кључни фактор за постизање савезничких циљева, **а присутност америчких конвенционалних и нуклеарних снага у Европи „остаје” витална за безбедност Европе, а што је истовремено „недељиво повезано са безбедношћу Северне Америке“.** *Европске чланице Савеза имају широк спектар суштинског доприноса, а кроз развој ЕСДИ програма у оквиру Савеза, европске чланице Савеза ће даље оснажити свој допринос „заједничкој одбрани” и међународном миру и стабилности, укључујући и допринос кроз „мултинационалне формације”. Северноамеричке чланице Савеза ће давати свој допринос Савезу стављањем војних снага на располагање за потребе*

⁴³⁰ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part IV - Guidelines for the Alliance's Forces Principles Of Alliance Strategy.

савезничких мисија, „ширем доприносу” међународном миру и стабилности и обезбеђењем „капацитета за заједничку обуку” на Северноамеричком континенту. *Обједињени политички, војни и остали ресурсни капацитети дају Савезу „предност колективне одбране”, и штите „национализацију” одбрамбених политика земаља чланица, без угрожавања њиховог суверенитета.* Истовремено обезбеђени су аранжмани за употребу НАТО снага у операцијама одговора на кризне ситуације, подржане процедурама консултација, интегрисаним војним структурама, елементима заједничког планирања, финансирања заједничких мултинационалних формација, команди и споразума у функцији истога. Такође, обезбеђен је интегрисани ваздушни одбрамбени систем, утврђене улоге и баланс одговорности између савезника, аранжмани за употребу снага изван националне територије, у случају потребе, планирање за кризне ситуације и ојачање снага, заједнички стандарди и процедуре за опремање, обуку и логистику, заједничке комбиноване доктрине и маневри, те сарадња у наоружању и инфраструктури. У складу са новим концептом за одређене наведене аранжмане, или сличне, у одређеним пољима, биће укључене и НАТО партнерске земље, са циљем јачања сарадње и инструментализације у питањима значајним за евроатлантску безбедност. НАТО је у складу са новим Стратешким концептом сагласан за давање даље подршке Програму ЕСДИ, унутар оквира Савеза, укључујући и спремност за давање на располагање имовине и капацитета Савеза, за операције под политичком контролом и стратешким вођењем Западноевропске уније, или у складу са другим договореним аранжманом. НАТО ће, у даљем, подржати мултинационално финансирање, између осталог, и војним буџетом и НАТО безбедносним програмом за инвестирање (NATO Security Investment Programme)⁴³¹. *О питању војних снага НАТО ће у догледној будућности задржати „одговарајућу комбинацију” нуклеарних и конвенционалних снага, размештених у Европи и држати их на неодређено време, али на минималном нивоу ефикасности.* Наведене снаге ће бити у функцији заштите мира, превенције рата, или било које врсте присиле, а имајући у виду „комплексност ризика условљених новим безбедносним и политичким окружењем. Савез мора одржати неопходне снаге са капацитетом обезбеђења „веродостојних снага за одвраћање” и да обезбеди „широк спектар” опција за конвенционални одговор на наведене ризике.

⁴³¹ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_67655.htm.

Међутим, у Документу се наглашава да саме конвенционалне снаге Савеза, не могу обезбедити „веродостојно одвраћање” и да нуклеарно оружје даје „јединствен допринос излагању” агресора ризику, да би чин агресије против Савеза био „непрорачунљив и непожељан”, тако да нуклеарне снаге и даље остају фундаменталне у заштити мира. *Основна мисија савезничких војних снага⁴³² је стога заштита мира, гарантовање територијалног интегритета, политичке независности, безбедности чланица, али истовремено и функција одвраћања и ефикасне одбране одржања или поновног успостављања територијалног интегритета чланица и у случају конфликта, брз завршетак рата на начин присиљавања агресора на ревидирање одлуке, прекид напада и повлачење.* Исто тако, НАТО снаге морају одржати капацитет за вршење *функције колективне одбране, док истовремено извршавају операције одговора на кризне ситуације* које су у формалном смислу изван члана 5. Вашингтонског споразума. *Један од важних задатака Савезника и војних снага је „задржавање” ризика на дистанци и „суочавање” са потенцијалном кризом у раној фази, а у случају да би криза могла угрозити безбедност чланица Савеза војне снаге могу „бити позване” на извођење операција одговора на кризне ситуације, као и учешће у операцијама заштите међународног мира и безбедности, извршавајући различите задатке у подршци другим међународним организацијама, „допуњујући и ојачавајући” политичке активности у оквиру концепта „широког приступа” безбедности. Операције управљања кризама, постављају комплексне задатке пред војне снаге, с обзиром на различит и широк спектар учесника, ризика, захтева, ситуација, укључујућу и реакције у условима „хуманитарних ванредних ситуација”.* Са становишта новог Стратешког концепта НАТО-а, неке од операција одговора на ванредне ситуације, изван члана 5. Вашингтонског споразума, могу бити „једнако захтевне” као и неке мисије колективне одбране, па је из тог разлога потребно имати адекватно обучене, опремљене и јединице високог нивоа готовости и одговарајуће снаге, структура подршке и командних капацитета, ради ефикасне употребе и учинка. Такође, Савез треба да буде припремљен за подршку, са „раздвојеним или обједињеним” капацитетима, овим операцијама под политичком контролом и вођењем ЗЕУ или под другим уговореним аранжманом. **Исто**

⁴³² Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part IV - Guidelines for the Alliance's Forces Principles Of Alliance Strategy, The Alliance's Force Posture, The Missions of Alliance Military Forces.

тако, Савез мора бити припремљен и на учешће партнерских земаља, које нису чланице Савеза, у НАТО вођеним операцијама, као и за потенцијалне операције са учешћем војних снага Русије, што би представљало „додатни значајни” елемент у савезничком доприносу у управљању кризама са ефектима по евроатланску безбедност. Војне снаге НАТО-а, у даљем, доприносе стабилности евроатлантског подручја путем учешћа у војним контактима и сарадњом у операцијама и маневрима у склопу програма ПфП и у контактима, операцијама и активностима које су у функцији продубљивања односа НАТО - Русија, те односа са Украјином и земљама чланицама Медитеранског дијалога. Помоћу наведених односа даје се допринос стабилности и бољем разумевању, кроз мере за јачање поверења, јачање транспарентности, унапређења комуникације, верификације у области контроле наоружања, активностима о питању хуманитарног разминиравања, као и у широком спектру мера и активности у области сарадње и консултација, вежби, обуке, маневара, јачања интероперабилности, развоја и усаглашавања доктрина и концепата, одбрамбеног планирања, сарадње о питањима пролиферације, контроле наоружања али и о другим питањима операција и оперативног планирања. У новом, Шестом стратешком концепту НАТО-а дате су и смернице за постављање војних снага НАТО-а.⁴³³ Уважавајући нове захтеве политичког и безбедносног окружења, војне снаге НАТО-а морају „стално вршити прилагођавање” како би биле у стању да на ефикасан начин одговоре на „широк спектар” захтева савезничких мисија али и да „имплементирају” базичне безбедносне задатке и принципе стратегије Савеза. Постављање НАТО снага (држање, став), зависно од снаге различитих државних одбрамбених структура земаља чланица, њихова величина, расположивост, капацитет употребе и задејствованости биће зависни, са једне стране по основу одређености за „мисију колективне одбране”, а на другој страни за „извршење операција одговора у кризним ситуацијама”, понекад дислоциране ван националне територије, па чак и „изван територије” евроатлантског подручја. Укупна величина војних снага НАТО-а биће одржавана на „најнижем могућем“ нивоу усклађено са захтевима „колективне одбране” и са осталим мисијама и операцијама Савеза, те ће у том контексту бити одржаване и на одговарајућем и „степенованом” нивоу борбене

⁴³³ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part IV - Guidelines for the Alliance's Forces Principles Of Alliance Strategy, The Alliance's Force Posture, Guidelines for the Alliance's Force Posture.

готовости. Географска дистрибуција војних снага мора у време мира да обезбеди „одговарајуће војно присуство” на целој територији Савеза, а што укључује „стационирање и развијање” снага ван националних територија и акваторијума, као и „задејствованост у функцији напредне одбране”, у условима ако и када је то неопходно. На овакав приступ, **битни утицај имаће регионални, а посебно геостратешки услови, нестабилности на „ободима НАТО подручја” који могу водити у конфликте, а што за последицу може имати и војни одговор Савеза у условима минималног „времена упозорења”**. У овом контексту, НАТО командне структуре морају бити са капацитетом да преузму команду и контролу са потпуним ауторитетом у широком спектру савезничких мисија, уз употребу и примену „дисперзивних” комбинованих и здружених штабова, посебно оперативних и привремених, оспособљених за команду и контролу над вишенационалним и вишенаменским војним снагама, те уз капацитет за подршку операцијама под политичким вођством ЗЕУ или других договорених структура. **Такође, командна структура мора бити оспособљена за подршку пројекту ЕСДИ у оквиру Савеза**, као и за вршење операција за одговор на кризне ситуације а које не потпадају под одредбе члана 5. Вашингтонског споразума, уз учешће и других партнерских земаља које нису чланице НАТО-а. У краткорочном и дугорочном смислу те са аспекта пуног капацитета својих мисија, војне снаге НАТО-а ће морати поседовати „оперативне капацитете” као што су способности ефикасног размештања, задејствованости, мобилности, преживљавања снага и инфраструктуре, одрживости оперативних састава, логистике, флексибилности попуне и замене снага, интероперабилности. **О питању људског фактора мораће постојати високи ниво обучености и вештина широког спектра, капацитет коришћењаа софистициране технологије информационих система**. Исто тако, постојаће **високи захтеви о питању функција команде, контроле и комуникација, као и у обавештајном смислу** чиме би се „мултиплицирали” свеукупни капацитети војних снага Савеза. Одређени, значајни делови **копнених, ваздушних и поморских снага** ће, у складу са новим Стратешким концептом, морати поседовати капацитет „за хитне, брзе реакције” у широком спектру операција, укључујући и ситуације „изненадног удара или напада” на било коју чланицу Савеза. Истовремено, већи делови снага поседоваће „одговарајући ниво борбене готовости” са капацитетом за очекиване, **наредне операције унутар или изван савезничке територије, укључујући и ситуације замене или попуне ангажованих снага**. Наведене снаге, такође, морају имати

одговарајући ниво квалитета, бројности и борбене готовости у функцији одвраћања и одбране у случају ограничене агресије на Савез. Војне снаге НАТО-а морају имати капацитет постепеног али брзог нарастања, и грађења капацитета, како о питању капацитета за борбена дејства и адекватни одговор на фундаменталне промене у „безбедносном окружењу”, тако и о питању „ограничених захтева”, путем снага за ојачавање, мобилизације резервних снага или формирања нових састава у одређеним случајевима. ***Овај капацитет мора бити „у пропорцији” са потенцијалним опасностима*** по Савез укључујући и капацитет за дуготрајну употребу и ангажовање. ***Правовременост у занављању са снагама и ресурсима у логистичком смислу унутар и изван Европе и Северне Америке остаје од есенцијалне важности, а што такође захтева висок степен флексибилности, мобилности снага као и капацитета за ефикасно размештање и употребу.*** Наведене карактеристике снага захтевају и одговарајуће ***процедуре и структуру снага***, а мере и аранжмани морају бити увежбавани на регуларној основи у мирнодопском периоду. ***Постављање војних снага НАТО-а мора бити на такав начин да обезбеди адекватан капацитет за „ефикасни одговор” на ризике*** настале или повезане са пролиферацијом НБЦ оружја као и средства за њихову употребу, а са консеквенцама по савезничку територију, популацију и снаге. У овом смислу, потребно је ***поседовати „комбиноване” војне снаге избалансираних капацитета*** за одговор и одбрану, ***као и капацитет за одговарајућу заштиту снага и инфраструктуре од евентуалних терористичких напада.*** Новим Стратешким концептом НАТО-а одређују се и ***карактеристике конвенционалних снага***, које морају бити са капацитетом за извршавање овако дефинисаног „широког спектра” савезничких мисија и задатака у условима новог безбедносног окружења.⁴³⁴ Улога ***нуклеарних снага НАТО-а је у складу са концептом, у основи „политичке природе, у функцији заштите мира и превенције присиле или било које врсте ратног сукоба а Стратешке нуклеарне снаге НАТО-а су „врховни гарант” безбедности НАТО-а, уз улогу одвраћања и обезбеђења свеобухватне безбедности Савеза.*** **Нуклеарне снаге размештене у Европи обезбеђују „есенцијалну политичку и војну везу” између Европе и Северне Америке и ове снаге ће имати значајну улогу као „веродостојан и ефикасан” елемент у**

⁴³⁴ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part IV - Guidelines for the Alliance's Forces Principles Of Alliance Strategy, The Alliance's Force Posture, Characteristics of Conventional Forces.

савезничкој стратегији превенције рата. Узимајући у обзир „радикалне промене” у безбедносном окружењу, као и смањење конвенционалних снага у Европи, повећано време за реакцију, нову димензију Савеза за „смиривање” ситуација конфликта дипломатским средствима, даје основ за процену да је суштински капацитет конвенционалних снага довољан и у складу са проценама потреба и изазова. *Из наведеног нуклеарне снаге у Европи ће бити на „нижем нивоу” борбене готовости и лимитираног капацитета, пре свега у функцији истакнуте „есенцијалне везе” са стратешким нуклеарним снагама и о питању оснажења трансатлантске везе, уз кориштење ваздухоплова специјалне намене као и капацитета за лансирање са мора.* У закључцима⁴³⁵ новог Шестог стратешког концепта НАТО-а наглашава се да НАТО улази у шесту деценију свога постојања у условима изазова и могућности које захтева ново време и нови век. Нови Стратешки концепт „рефлектује” константну намену и мисију НАТО-а кроз установљене „фундаменталне” безбедносне захтеве. Нови трансформисани Савез треба да да свој допринос у условима промењеног, новог безбедносног окружења, у функцији подршке безбедности и стабилности уз јачање опредељења за даљу подршку демократије и мирољубивог разрешења конфликта”. Путем новог Стратешког концепта *биће усмеравана НАТО безбедносна и одбрамбена политика, оперативни концепти, постављање и капацитет конвенционалних и нуклеарних снага, као и свеобухватни одбрамбени аранжмани. Целокупан Концепт ће бити анализиран и оцењиван „у контексту” промењивог безбедносног окружења, неодређености будућих догађаја, те у том контексту и прилагођаван и мењан.* **У новонасталим условима остаје потреба за „ефикасном одбраном” и опредељење Савеза за помоћ у „изградњи недељивог” континента путем промоције и убрзања визије уједињене и слободне Европе.**

Нестанком хладног рата и настанком „постхладноратовског периода“, у геополитичком смислу долази се до апсолутно нове и „изненадне“ ситуације, у којој је нестао главни „источни идеолошки“ супарник, а што је имало и значајне реперкусије по спољне и уопште геополитичке интересе западних сила, пре свега САД. Југоисточна Европа има врло значајну, геополитичку позицију, исказану и инструментализовану и са

⁴³⁵ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept, Part IV - Guidelines for the Alliance's Forces Principles Of Alliance Strategy, The Alliance's Force Posture, Part V – Conclusion.

концептуалним и доктринарним прилагођавањима западних сила, САД али и европских земаља. Посебно, НАТО савез има неспорне „позитивне“ импликације ових дешавања (или последица) по сопствену еволуцију али и суштину. Југоисточна Европа се у геополитичком смислу налази у центру геополитичких дешавања на крају XX века (види: Bodansky 1994, 1995, Copley 2004), као и са непосредним, последичним, геополитичким корелационим везама са трубулентним простором и зоном конфликта, Блиског и Средњег Истока, односно Евроазије. Наведено се може сагледати на слици10., Прилог 10., стр. 414..

Рат у Ираку, 1991. године, је више унилатерална акција САД слично као и на СРЈ- Косову 1999. године⁴³⁶, што је дало додатну потврду о апсолутној доминацији САД у међународним, глобалним односима, ниподаштавању и избегавању, међународних безбедносних инструмента (УН, Савет безбедности УН), те је унилатерализам САД обележио овај постхладноратовски период и детерминисао Америку као једину економски-војно-безбедносну и политичку суперсилу. ***Доктрине западног приступа се базирају на новим тактикама*** спречавања пролиферације оружја за масовно уништавање (пре свега нуклеарних ефектива) бившег СССР-а, стављања наведених ефектива под контролу. Ова тактика *је спроведена на начин концесија, притисака и присиљавања политичких и војних елита бивших совјетских република, које су поседовале нуклеарне ефективе и технологију да исте униште, или врате у „легално и суштинско” наследство Русије.* Наравно, *у овом контексту и за ове потребе, давале су посебне економске и политичке концесије свим странама, у врло деликатној безбедносно-политичкој операцији, на и самој Русији.* У овом периоду се јављају и прве процене, рађене о питању да ли и када би нека од „конфронтирајућих и лоших” држава, евентуално могла да угрози САД, првенствено коришћењем савремене технологије балистичких пројектила са

⁴³⁶ Војна интервенција против Савезне Републике Југославије, и однос НАТО-а према унилатералним акцијама, интересантно је анализирао Фидел Кастро у време НАТО интервенције 1999. године, кроз тајну преписку са тадашњим председником СРЈ Слободаном Милошевићем. “Рат који је започео НАТО, оживљава оправдани страх човечанства од стварања увредљивог униполаризма, којим управља једна ратна машинерија, која је саму себе прогласила светским полицајцем и која је способна да повуче у најнепромишљеније акције своје политичке и војне савезнике, слично ономе што се догодило почетком прве половине овог века (XX века, па.а.) са стварањем ратних блокова који су Европу прекрили разарањем, смрћу и бедом, долазећи је и слабећи, док су САД јачале своју економску, политичку и војну моћ. Треба се запитати да ли ће употреба и злоупотреба силе решити проблеме света и одбранити људска права недужних људи који данас умиру под ракетама и бомбама које падају на једну малу земљу те углађене и цивилизоване Европе. Ако се настави тим путем, последице би могле бити непредвидљиве за Европу и за читаво човечанство.“ Види: Радевић Д.. Од Газиместана до агресије, Удружење грађана „Слобода“ , Спринг Земун, Београд, 2012., стр. 163-164.

нуклеарним бојевим главама и другим средствима за масовно уништење. Тако је једна процена ишла у правцу да то може учинити Северна Кореја или Иран, али те процене, као и оне о поседовању других ефектива за масовно уништење (хемијских и биолошких), у наредном, скоријем периоду показале се врло дискутабилним.

Шести стратешки концепт НАТО-а је други стратешки концепт НАТО-а у постхладкоратовском периоду, са својим специфичностима заснованим на овим новим геополитичким условима. Као и Пети стратешки концепт, **праћен је са класификованим, разрађујућим документом, под називом МЦ 400/2, Смернице за војну имплементацију стратегије Савеза (MC Guidance for the Military Implementation of the Alliance Strategy), од 12. фебруара 2003. године.** Неспорно је да се НАТО „адаптирао“ у периоду драстичних геополитичких промена, краја XX века. Наиме, док је у фази установљавања Петог стратешког концепта у 1991. години дошло до разарања противничког идеолошког-политичког-одбрамбеног савеза, односно у крајњем СССР-а, у настајању Шетог стратешког концепта се у формалном смислу стварала претпоставка смисла постојања Савеза. **Управо је и у овом периоду потврђен аргумент да је НАТО савез западни геополитички инструментариј, са одржавањем опстојности, у условима нестанка, главне „идеолошко-империјалне“ опасности Варшавског пакта, односно СССР-а.** Налажењем новог смисла, у новим претњама а израдом и механизмама, пре свега управљања кризама, фокус НАТО-а се и даље задржава на простору Европе, али и југоисточне Европе и рубних подручја Хартленда. **Значи, потврђује у потпуности инструменталну димензију западне, таласократске геополитичке теорије.** По први пут се уз јавном документу НАТО-а наглашава и легитимише, легализује ангажовање НАТО-а ван граница северноатланског подручја, легендирано са адаптираном теоријском основом, одговором на нове ризике, новог безбедносног окружења. Један од базичних инструмената експанзије НАТО-а и легитимности геополитичке пенетрације је „ингениозни“ пројекат Партнерства за мир.

Може се констатовати да је рат у бившој Југославији (и интервенција НАТО-а у 1999. години) у потпуности дао „легитимитет“ опстојности НАТО-а и основу постојања кључне лидерске позиције САД и на европском тлу, а после брзог и „самодезинтегришућег“ распада источног блока и СССР-а. Европа је, у наведеном периоду, тек снажније изграђивала политички и безбедносни идентитет, капацитет и инструментарије, те у том смислу није могла као јединствени политичко-безбедносни

ентитет да одговори на овакав конфликт у самој Европи. **У општем смислу, потврђује се недвосмислен значај и димензија безбедности југоисточне Европе као константе и у Шестом стратешком концепту НАТО-а у врло експлицитном контексту.**

4.2.7. Седми стратешки концепт НАТО-а и његова еволуција

Терористички напад 11. септембра 2001. године на Светски трговински центар⁴³⁷ у Њујорку *направио је преседан о питању глобалне, светске безбедности и геополитичких односа у целини*. Сам акт је, први пут у историји САД, симболично и фактички представљао први оружани спољни атак на самом америчком тлу, од грађанског рата у САД, и први пут је исказао нови безбедносни изазов по националну безбедност САД, као и његове консеквенце у вишезначном контексту⁴³⁸. Наиме, напад није био последица „предвидивих” опција, да нека од непријатељских држава, сада у униполарним условима, спроведе оружани напад на САД. *Пре свега може се дати компарација у односу на процене у току хладног рата, када су опције и припреме за евентуални оружани напад на САД биле усмерене на нуклеарну и конвенционалну претњу СССР-а, Варшавског пакта или неких њихових савезничких земаља*. У време Кубанске кризе САД су на врло очигледан и енергичан начин, комбинованим војним и дипломатским средствима, реаговале и на сам покушај озбиљнијег војног, конкретно ракетног (нуклеарног) присуства, и по том и ширем основу потенцијалне војне претње по САД, па и у територијалном смислу.

Доста је контроверзи око самог терористичког напада на САД 11. септембра, о узроцима, као и самим импликацијама догађаја по глобалну безбедност и по глобални светски поредак. Чињеница је засигурно, да су последице драматично

⁴³⁷ „Американци су тада сазнали како је дванаест терориста то извело: како су ушли у земљу и прошли захтеве у вези са визом, обучавали се у летењу, састајали се са другим терористима широм света...Американци су сазнали да су стране обавештајне службе давале сестринским организацијама злокобна и прилично специфична упозорења...Из ових открића изродило се болно питање: да ли је напад 11. септембра могао бити спречен раним препознавањем предстојеће претње?“ Боин А., Харт П., Штерн Е.. ПОЛИТИКА управљања кризама: јавно руковођење под притиском, Факултет безбедности, Службени гласник, Београд, 2010., стр. 25.

⁴³⁸ Види: Кисинцер Х., Бжежински, З., Фаред З., и др.. Ка царству добра или апокалипси, PRO ET CONTRA, Филип Вишњић, Београд, 2003., стр. 282-283.

промениле поимање глобалне безбедности и у пракси помериле границе активности и потенцијалних одговора у безбедносном и политичком смислу на такву опасност.

„Сједињене Америчке Државе у пракси потпуно мењају дотадашњи принцип усаглашавања, инструменте међународног система безбедности, али и мишљење савезника. Готово одбацујући послератни Атлантски савез на основу оцене да су Европљани јалови..., нова доктрина је призивала ослањање искључиво на америчку војну и политичку моћ... Да се није десио 11. септембар, та доктрина би остала рубни феномен, али после катастрофалног догађаја, она је добила на релевантности... Масовно пропагирани страх од тероризма створио је нову политичку културу у којој је морална поузданост почела да се преображава у друштвену нетолерантност, посебно према онима чији су етнички корени или изглед могли бити основа за сумњу“⁴³⁹.

Такође, импликације су се односиле и на даљу еволуцију у доктринарном смислу, како стратешке спољнобезбедносне⁴⁴⁰ и унутрашње политике САД, тако и земаља савезника, пре свега западних, али и свих других земаља које се сусрећу са овим феноменом. Поступци и унилатералне акције САД су учиниле и подвајање и скептицизам у односу на поступке између САД и Европе. Европљани, са проблемом хетерогености, и још неизграђеним институционалним капацитетом, нису могли нити желели да прате овакав приступ САД, вероватно и из више разлога. Простор југоисточне Европе остаје и даље значајна детерминанта у свеукупном приступу⁴⁴¹ и односу НАТО-а у овим, новим и специфичним условима.

Историјски социолошки и друштвени процеси, према Дугину, иду алгоритмом, континуитетом у премодерно (традиционално друштво), модерно, Ново доба и постмодерно друштво. Период премодерне, има своје основне идентитете, постојање империја, етноса, религије, постојања хијерархије, каста или сталежа. Империја у периоду премодерне обједињује више етничких скупина у један „рационални пројекат“, постижући универзалност „одређеног културног типа“, која је увек подређена врховном

⁴³⁹ Види: Бжежински З. Друга шанса Америке, Три председника и криза америчке суперсиле, Службени гласник, Универзитет у Београду - Факултет безбедности Београд, књига четири, Београд, 2009., стр. 27.

⁴⁴⁰ Види: Ибид, стр. 53-69.

⁴⁴¹ Види: ECONOMIC DEVELOPMENTS AND REFORMS IN COOPERATION PARTNER COUNTRIES: the interrelationship between regional economic cooperation, security and stability, NATO, 2001, pp. 35-100.

„надрационалном типу”. По правилу, *империје су створене за „асимилацију” одређених културних елемената етноса.*

Тиме империје⁴⁴² постају „надетичке” категорије, а овај свој „империјски идентитет” тумаче као „учествовање” у заједничком, универзалном пројекту. Појединац, човек у империји учествује у овој универзалности са „задатком” грађења и одбране пројекта. Империја за њега у том контексту представља „задатак” а не „датост”. Етнос је на другој страни „датост” за човека. То се постиже „рађањем”. Човек из етноса добија језик, обичаје, културу, матрицу родовског и крвног сродства, психолошке и социјалне оквира своје природе. Човек је са вероисповешћу у фази премодерне везан на посебан начин. У појединим случајевима се вероисповест поклапа са етносом (јудаизам), негде се ослања на „потенцијал империје” (у римско доба или хришћанске Византије), за етносе (исламски калифати), али може имати и истовремену везу са империјом и етносом (будизма у Кини, Јапану и сл.). Вероисповест се према појединцу „односи непосредно”, он постаје део „духовног процеса”. То се у различитим вероисповестима и различито дефинише (спасење у хришћанству, ослобођење у хиндуизму, нирвана у будизму и др..). Сталешко уређење и каста је специфично обележје традиционалног друштва. Засновано је на хијерархији, са карактеристиком да врховне касте одговарају „духу” а најниже „материји”. Специфично обележје хијерархије у традиционалном друштву је „владавина свештенства”. *Фаза модерне има тенденцију да „сруши идентитете” премодерне путем својих специфичних идентитета. Држава замењује империје, нација долази уместо етноса, световно уместо религије, једнакост индивидуа, грађана (људска права⁴⁴³) уместо хијерархије. Модерна државу замишља као „антиимперију”, држава је чисто „рационални апарат”. Велику улогу у развоју државе одиграло је протестантско учење, са својом карактеристиком „индивидуализације” духовног начела, критиком католичких*

⁴⁴² „Ограничени облик добровољне империје имамо у програмима помоћи ММФ-а и Светске банке. У замену за финансијску помоћ, која нуди повратак у глобалну економију, земља прихвата савете и надзор. Ово некада може попримити облик да страни званичници седе у министарствима и дају савете- што се на крају не разликује много од издавања наредби. Развијени свет је 1875. године на сличан начин реаговао на финансијску кризу: британски комитет који је представљао власнике обвезница надзирао је приходе египатске владе, док је француски комитет надзирао потрошњу. Сличност са случајем неког ММФ програма, нестала је, међутим, збацивањем египатске владе (што се некад дешава и код ММФ програма) а новоизабрана је запретила да ће игнорисати програм. Уместо да покуша са новим преговорима- што би ММФ данас урадио- Британија је послала генерала Вулзија са 31.000 војника да поново заведе ред и успостави добру владу“. Купер Р.. Распад нација: поредак и хаос у XXI веку, Филип Вишњић, Клуб Плус, Београд, 2007., стр. 76.

⁴⁴³ Види: Dempsey T. G.. EXITING THE BALKAN THICKET, CATO Institute, Washington, 2002, pp. 33-49.

традиција и црквених институција. Држава мења „крвно-културно сродство”, стварањем нација. Нацијама се уништава етнос, „старе” органске, крвно-рођачке и културне „везе” се постепено растакају. Њих замењује „механички формализам”, унификовани систем, шаблон државе. Секуларизација потискује традиционалну вероисповест, утврђује се „идеал световности”. Религије се стављају на маргине друштва и из колективитета се претварају у „приватну” ствар појединца али која не утиче на „структуру” државне целине. Лаицизам⁴⁴⁴ посебно инсистира на томе. Модерна одбацује и хијерархијски идентитет премодерне. Владари су сада у једној „онтолошкој и антрополошкој⁴⁴⁵” равни. Релативизирање система власти врши се путем демократије. Теоретски, сваки појединац у држави може заузети било који државни или друштвени положај. Власт се „десакрализује⁴⁴⁶” и пориче се њена веза са онтологијом. Може се закључити да идентитети модерне у сваком сегменту „поричу” идентитете премодерне, традиционалног друштва. **Овај „историјски прелаз” из старих идентитета у нове, представља основни „садржај” савремене европске историје.** До краја XX века „модерна” завршава овај процес и паралелно са овим процесом „издваја” се развијенији Запад, који га је први и завршио. *Запад добија своју доминантну позицију у свету успостављајући глобалну надмоћ путем колонизације у културном, економском и политичком смислу.* Међутим, прелазак, филозофски, из *модерне у постмодерну је сасвим специфична појава.* Док је прелазак из премодерне у модерну представљао „еволуцију” сопствене цивилизације, „трендом” светске историје, прелазак из модерне у постмодерну је нешто различито. Сами идентитети модерне „почињу да мењају” своје идентитете, губећи „raison d' etre”. Нови **идентитети постмодерне појављују се у виду глобализације (глобализма), који стоји насупрот класичних старих буржоаских држава, планетарног космополитизма, уместо нација, стања индиферентности, индивидуалних митова „неоспиритуализма” уместо секуларности.** Утврђује се

⁴⁴⁴ Лаицизам, 1. недостатак стручног и професионалног знања, нестручност, 2. залагање за независност грађана од цркве и црквеног учења. Види: Клајн И., Шипка М. Велики речник страних речи и израза, Треће допуњено и исправљено издање, Прометеј, Нови Сад, 2008., стр. 694.

⁴⁴⁵ Антрополошки, који се односи на антропологију и антропологе, Антропологија (antropo-, logija), наука која проучава човека и његов развој на основу физичких и психичких особина, историје, археологије, социологије и науке о језику. Види: Ибид, стр. 135.

⁴⁴⁶ Десакрализује, десакрализација- лат. нарушавање сакралности, сакралног обележја нечега, сакралан, -лна, -о, посвећен; одређен за вршење црквених обреда: у песме, грађевине; сакрализовати, учинити сакралним, прогласити, проглашавати за светињу. Види: Речник српског језика.. Матица српска, Нови Сад, 2007., стр. 207.

„произвољност” сопственог односа према „другима”, на индивидуалном нивоу, насупрот претходног идентитета „хуманистичке стратегије” људских права. Занимљиво је уочити како се ова трансформација из модерне у постмодерну дешава у парадигми филозофског поимања. Наиме, историјски ток, развој социјалног друштва у „фази преласка” из премодерне у модерну је био базиран **и „поистовећиван” са процесом ”критике” традиционалног друштва.** Сада, када „објект критике нестаје”, дошло је до трансформације **„саме критичке тенденције”.** Неочекивано је дошло до постмодерне. **Постмодерна представља „растапање држава” путем глобализације, „декомпозиције нација” путем „новог номадства” и планетарног космополитизма.** Световност и традиционална вероисповест се по свом статусу изједначавају са „екстравагантним култовима”, сада се отвара пут парарелигиозним, индивидуалним „њу ејџ”⁴⁴⁷, додељивање виртуалности „сопстеном егу”. Појављује се тежња за ултраиндивидуализмом. Јавља се нови идентитет “човечанство”.⁴⁴⁸

Нови Седми стратешки концепт⁴⁴⁹ **НАТО-а донесен је на седници Северноатлантског савета, на нивоу шефова држава и влада, одржаној 19. новембра 2010. године у Лисабону.** У предговору⁴⁵⁰ Концепта истакнута је „опредељеност” земаља чланица НАТО-а да Савез настави са својом „јединственом и фундаменталном” улогом у осигуравању „заједничке” одбране и слободе северноатлантског подручја. Нови Стратешки концепт **НАТО-а ће „управљати” новим фазама „НАТО еволуције”,** како би могао наставити са ефикасним функционисањем у односу на изазове и ризике „света у променама” уз појаву нових опасности али и са новим капацитетима и партнерима. Нови Стратешки концепт „представља спој, обавезу „чланица Савеза за заједничку одбрану”, укључујући и у односу на „нове опасности” по безбедност грађана, превенцију криза, управљање конфликтима, као и стабилизацију стања у постконфликтном периоду. **НАТО ће у будућем периоду укључивати сарадњу са „другим” међународним партнерима, од**

⁴⁴⁷ Њу ејџ (енг. New age, ново доба), покрет развијен из алтернативне културе 60-их година прошлог века у САД, пре свега на западној Обали, усмеренка дуговности и враћању човека природи. Види: Клајн И., Шипка М.. Велики речних страних речи и израза, Прометеј, Нови Сад, 2008., стр. 845.

⁴⁴⁸ Види: Дугин А.. Геополитика постмодерне, Преводилачка радионица Росић, Никола Пашић, Београд, 2009., стр. 32-36.

⁴⁴⁹ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence.

⁴⁵⁰ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Preface.

којих су најважније УН и ЕУ. Наведено, с друге стране, омогућује међународним глобалним и регионалним организацијама, као и партнерским земљама ангажовање на глобалном, светском нивоу. НАТО ће и даље подржавати процес у којем би крајњи циљ био „свет без нуклеарног наоружања” али исто тако, у условима постојања нуклеарног наоружања у свету, „нуклеарни капацитет” НАТО-а остаје на снази. ***Проширење НАТО-а је димензија која се нуди „свим европским демократским друштвима”, ценећи да процес проширења НАТО-а доприноси постизању крајњег циља, обједињене, слободне и стабилне Европе која егзистира у условима мира.*** У складу са „новим изазовима” НАТО ће ***наставити са неопходним реформама*** у функцији постизања способнијих, ефикаснијих и флексибилнијих снага, чиме би се смањила финансијска издвајања за одбрану и оптерећења у ове намене. У општем смислу, **НАТО ће бити основа „одбране” земаља чланица**, с капацитетом употребе снажних војних снага у условима угрожености безбедности Савеза и наставиће са промоцијом и подршком партнерским државама широм света. У условима динамичног и „променљивог света” „фундаментална, есенцијална” мисија Савеза остаје непромењена, а то је обезбеђење егзистенције и функционалности Савеза као „заједнице без премца” у функцији заштите слободе, мира и одржања безбедности и осталих заједничких вредности. У првом делу⁴⁵¹ новог, Седмог стратешког концепта НАТО-а представљају ***се базични задаци и принципи*** Савеза. Базна и трајна намена НАТО-а ***и даље остаје очување и заштита слободе, безбедности својих чланица коришћењем политичких и војних средстава.*** Савез као такав, остаје „есенцијални” основ стабилности у условима „непредвидивих” догађаја у савременом свету. Савез је чврсто опредељен за поштовање намене и „принципа” из Повеље УН и Вашингтонског споразума, уважавајући „примарну одговорност” Савета безбедности УН у одржавању међународног мира и стабилности. У основи „обједињује јединствену заједницу” држава, које деле „заједничке вредности”, индивидуалних слобода, демократије, људских права као и владавине права. **Снажне политичке, војне и економске трансатлантске везе, установљене између Европе и Северне Америке, од самог оснивања НАТО-а остају и даље важне за заштиту евроатлантског мира и стабилности, имајући у виду „недељивост” безбедности чланица Савеза на обе стране Атлантског океана.** Наставак сарадње и ових веза ће и даље бити заснован на основу

⁴⁵¹ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Core Tasks and Principles.

принципа солидарности, заједничког учешћа у постизању намене и мисије Савеза, као и „дељењу бремена” о питањима од заједничког интереса. Стога, НАТО остаје базни и јединствени трансатлантски форум за консултације о питањима територијалног интегритета, политичке независности и безбедности својих чланица, у складу са одредбама члана 4. Вашингтонског споразума, а у функцији „извршења” широког спектра мисија. Савез ће бити константно ангажован у процесу реформи, модернизације и трансформације. *Широк спектар нових изазова и ризика, одређује и базичне задатке НАТО-а, колективну одбрану, управљање кризама и заједничку сарадњу. Колективна одбрана*⁴⁵² *је дефинисана чланом 5. Вашингтонског споразума, те ово опредељење остаје „јасно и обавезујуће”.* НАТО ће у свим ситуацијама реаговати на било који облик агресије на Савез или појединачну чланицу, а вршиће функције одвраћања од агресије, одбране од опасности од агресије и против „безбедносних изазова у развоју”. За услове **управљања кризама**⁴⁵³ НАТО има формиран „јединствени и снажни” пакет политичких и војних мера, путем којих се може на адекватан начин одговорити на широк спектар криза, у свим њеним фазама. *У том контексту Савез ће употребљавати „одговарајући пакет комбинованих” политичких и војних мера у функцији управљања кризама.* Ово је посебно значајно за кризе које имају потенцијал за угрожавање безбедности Савеза, а реакција мора бити пре него што конфликт уђе у фазу ескалације, потом заустављање конфликта у условима угрожавања безбедности Савеза или давања адекватне помоћи у постконфликтној фази, када то има позитивне ефекте за целокупну безбедност евроатлантског подручја. **Заједничка сарадња**⁴⁵⁴ у оквиру НАТО-а *представља модификовану димензију, у условима потребе за „активним ангажовањем” Савеза у ојачавању међународне стабилности, путем партнерства са осталим земљама и међународним организацијама у новим условима, ван евроатлантског подручја.* Посебно, задатак заједничке сарадње ће бити *инструментализован у условима сарадње о питањима контроле наоружања, спречавања пролиферације и разоружања и о питањима рада на стандардизацији са партнерима, европским земљама, са аспирацијама за чланство у НАТО-у.* У новом Стратешком концепту НАТО-а се дају **нове процене о**

⁴⁵² Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Core Tasks and Principles, Collective defence.

⁴⁵³ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Core Tasks and Principles, Crisis management.

⁴⁵⁴ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Core Tasks and Principles, Cooperative security.

питању тренутног безбедносног окружења.⁴⁵⁵ Процењује се да је „опасност” од конвенционалног напада на евроатлантско подручје „ниска” и да се подручје НАТО-а налази у стању мира. Наведено стање се „приписује” контексту „историјског успеха” политике снажне одбране, евроатлантској интеграцији и „активном партнерству”, односно на основама НАТО-а у последњих педесет година. Истовремено, у проценама се наглашава да „конвенционална опасност” не сме бити игнорисана, имајући у виду да „многе земље и региони” теже стварању „знатних” модерних војних капацитета, уз пролиферацију балистичких пројектила, а што свеукупно има негативне последице по безбедност и стабилност како евроатлантског подручја, тако и шире међународне стабилности. Претпоставка је да ће у „следећој деценији” пролиферација наоружања бити „акутан, горући” проблем у неким светским „најнестабилнијим” регионима. Тероризам представља „директну опасност” по безбедност грађана у земљама НАТО-а, као и о питању шире међународне стабилности, безбедности и просперитета. Посебну опасност представља капацитет терористичких група и организација да у подручјима од „стратешког значаја” за Савез, настављају са ширењем свог утицаја, унапређења технологије, могућности за „прибављање” нуклеарног, хемијског, биолошког или радиолошког наоружања, те извршења терористичких напада. *Наведени изазови и опасности, нестабилност или конфликти „ван граница” НАТО-а могу директно угрозити безбедност Савеза, уз „подстицање” разних екстремизама, тероризма, међународних илегалних активности као што је илегална трговина наоружањем, људима и наркотицима.* Савремени свет је све више „ослођен” и зависан, са трендом раста, на „виталне комуникације”, међународну трговину и линије снабдевања, енергетско снабдевање и енергетску безбедност. Истовремено, *технолошки напредак у функцији ових активности оставља простор за развој нове опасности у виду „сајбер ратовања”, што је све учесталија, боље организована и штетнија опасност.* Наведено захтева координисан и боље организован заједнички наступ, националних и међународних организација, обавештајних служби, политичких, дипломатских и војних напора у смислу превенције и умањења ризика и потенцијалне штете у ширем контексту. *Нове технологије и трендови развоја најсавременијег наоружања, укључујући и „ласерско наоружање”, могућности за вођење савремених „електронских ратова”, као и*

⁴⁵⁵ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Core Tasks and Principles, Security Environment.

*технологије за потенцијално „спречавање и ометање” приступа у свемир, представљају нарастајућу опасност са директним импликацијама на глобалном нивоу али и о питањима војног планирања и операција у оквиру НАТО-а. Такође, на адаптацију у НАТО планирању и операцијама утицај ће имати и последице засноване на „еколошким и ресурсним ограничењима”, као што су ризици по здравље људи, климатске промене, загађења вода и „увећане енергетске потребе”. Главни, фундаментални задатак⁴⁵⁶ НАТО-а је заштита и одбрана евроатлантског подручја и популације у складу са одредбама члана 5. Вашингтонског споразума. У садашњим, новонасталим условима НАТО „не сматра” нити једну земљу као свог непријатеља, али се напомиње, да „нема сумње” у одређеност Савеза за реакцију у случају угрожене безбедности било које своје чланице. *Свеукупна стратегија НАТО-а, у складу са новим Седмим стратешким концептом НАТО-а, остаје базично заснована на „одговарајућој комбинацији” нуклеарних и конвенционалних војних капацитета. Нема одређених претпоставки у којима би нуклеарно оружје било употребљено, али „његово постојање” и оперативност остаје све до тренутка док постоје нуклеарни капацитети у свету, и у том контексту „стратешко нуклеарно оружје” остаје и даље „врховни гарант” безбедности савезника.* НАТО ће у наредном периоду обезбедити низ мера, неопходних за одвраћање и одбрану а у функцији широког спектра и пуног капацитета НАТО-а. **Војне снаге НАТО-а** ће и даље представљати одговарајућу комбинацију нуклеарних и конвенционалних снага, а са капацитетом за истовремено „одржавање” великих здружених операција и неколико мањих операција у функцији колективне одбране и операција одговора на кризне ситуације, укључујући и операције са стратешке дистанце. У ову сврху, конвенционалне војне снаге ће бити одржаване и на „високом нивоу”, мобилне и са капацитетом употребе, како у условима дефинисаним чланом 5. Вашингтонског споразума, тако и у операцијама одговора на кризне ситуације. За овакве намене, јединице морају бити адекватно увежбане, морају имати изграђен систем степенованог планирања, брзе размене информација, као и капацитет за „што шире” учешће савезника у „процесу нуклеарног планирања” и у процесу команде и контроле и других аранжмана. *Базни елемент колективне одбране НАТО-а је „развој капацитета” за одбрану територије и популације од напада “балистичким**

⁴⁵⁶ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Core Tasks and Principles, Defence and Deterrence.

пројектиlima”, те је у том смислу потребно тражење „активне сарадње” са Русијом и другим евроатлантским партнерима, као и паралелни развој капацитета за одбрану од угрожавања са биолошким, хемијским, радиолошким и нуклеарним оружјем за масовно уништавање. Јачање капацитета за одбрану од тероризма и сајбер ратовања захтева исто тако низ даљих мера и јачања војних капацитета, међународне сарадње и капацитета превенције, детектовања и „мера опоравка” у случају извршења напада ове врсте. *Посебно се наглашава „опција” развоја војних капацитета који подразумевају „помоћ и вођење” локалних снага у борби против тероризма. Исто тако, НАТО мора унапређивати капацитете у функцији „доприноса енергетској безбедности”, а што подразумева и мере заштите „критичне енергетске инфраструктуре”, као и линија снабдевања а на бази стратешких процена и планирања, те блиске сарадње и консултација између савезника.* На локалном нивоу, у зонама потенцијалних криза, НАТО мора „развијати капацитет” вођења и употребе локалних снага, као и идентификацију и обуку специјалиста из земаља чланица који ће бити на располагању „за брзо размештање”. У генералном смислу, у НАТО-у се о питању односа према кризама морају „проширити и интензивирати” политичке консултације, као и са партнерским земљама, у свим фазама кризе, пре њеног избијања, у току кризе и у послекризном периоду. У новом, Седмом стратешком концепту НАТО-а, дају се и основне смернице за контролу наоружања, разоружања и забране пролиферације⁴⁵⁷. Контрола наоружања, разоружање и забрана пролиферације доприносе безбедности и стабилности и у условима НАТО приступа „обезбеђења сопствене безбедности” уз коришћење најнижег могућег нивоа војних снага, треба да обезбеде „неумањени ниво безбедности” за све чланице Савеза. У складу са циљевима Пакта о забрани нуклеарне пролиферације, *НАТО наставља са тражењем и креира услове „за безбеднији свет без нуклеарног наоружања”.* Исто тако, у складу са „променама у безбедносном окружењу” насталим завршетком хладног рата, НАТО је „значајно смањило” број нуклеарног оружја стационираног у Европи, а о питању будућег смањења, циљ Савеза треба да буде „тражење споразума” са руском страном, за повећање „њихове транспарентности” у вези са руским, нуклеарним, наоружањем у Европи и треба захтевати премештање тог наоружања „даље” од територија

⁴⁵⁷ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Promoting International Security through Cooperation, Arms Control, Disarmament, and Non-Proliferation.

земаља чланица Савеза. *Било који корак у овом правцу мора бити пажљиво анализиран, имајући у виду „диспаритет” у корист руске стране, поседовање великих залиха нуклеарног наоружања кратког домета. У односу на конвенционалне снаге у Европи НАТО ће наставити са „мерама контроле процеса” контроле наоружања, на бази реципроцитета, транспарентности и прихватања наведених мера од стране земље домаћина, уз опште опредељење да су контрола наоружања и механизми за „одржање нивоа наоружања” на најнижем могућем нивоу, врло значајни за стабилност, посебно, са аспекта омогућавања „предвиђања потенцијалних опасности”. У будућем периоду, према документу, НАТО ће даље, развијати опције за унапређење политичких средстава као и војних капацитета, који могу бити корисни у борби против пролиферације наоружања, као и мере за одржање, развој и одговарајуће консултације између земаља чланица Савеза, у вези са „индивидуалним, националним одлукама” земаља чланица о контроли наоружања и разоружања. Констатује се да је циљ НАТО-а „уједињена и слободна Европа” која дели исте вредности, као и Савез, те се досадашње НАТО ширење цени као „суштински значајно” за безбедност Савеза, а даље проширење и „дух заједничке безбедности”, су унапредили и проширили стабилност у целој Европи. Даља интеграција свих европских држава у структуре Савеза додатно би оснажила заједничку безбедност и стабилност, те у том смислу НАТО „остаје у потпуности отворен” за пријем свих „европских демократија” у чланство.⁴⁵⁸ Дијалог, сарадња, као и односи са земљама и организацијама широм света доприносе јачању међународне безбедности, „заштитом основних вредности Савеза”, као и осигурањем „широке мреже партнерских односа” у функцији промоције безбедности Савеза. Будући односи са земљама партнерима, биће у ширем контексту, настојање за „развојем политичког дијалога и практичне сарадње” са државама и организацијама на светском нивоу, „које деле” истоветне интересе са Савезом, у смислу одржања мирољубивих, међународних односа. НАТО ће, у овом контексту, бити и „даље отворен за консултације” о безбедносним питањима, а земљама партнерима биће омогућена „структурална улога у обликовању стратегије”, као и „у одлучивању”, у мисијама у којима учествују, а које су вођене од стране Савеза. Сарадња са Уједињеним нацијама „наставља да даје суштински” допринос безбедности у операцијама широм света, и у том смислу настојање Алијансе је*

⁴⁵⁸ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Promoting International Security through Cooperation, Open Door.

„продубљивање политичког дијалога и практичне сарадње”, у складу са потписаном Декларацијом УН-НАТО из 2008. године⁴⁵⁹. Ова сарадња ће на основу наведеног документа бити оснажена установљавањем „ојачаних веза за комуникацију” између главних штабова, кроз организацију бројнијих, редовних политичких консултација, те кроз ојачану „практичну сарадњу” у управљању кризама. **Однос НАТО-а према ЕУ је специфичан. Европска унија је са становишта НАТО-а „јединствен и есенцијални” партнер Савеза, а активна и ефикасна ЕУ доприноси свеобухватној безбедности евроатлантског подручја. Ове две организације „деле заједничке вредности”, као и већину чланова. Европски идентитет одбране заснован на Споразуму из Лисабона (Lisabon Treaty), који је ступио на снагу, поздрављен је од стране НАТО-а и наглашава да неевропске чланице НАТО-а обезбеђују значајан допринос у овим напорима, заснован на стратегији НАТО-а, којом се „признаје” значај јаче, способније европске одбране. *Према оценама из новог Стратешког концепта, „путем највишег укључивања” неевропских чланица НАТО-а у процес јачања европских одбрамбених капацитета „есенцијално се ојачава” стратешко партнерство између НАТО-а и ЕУ, а истовремено се обезбеђује оквир за ојачавање европских капацитета за суочавање са „заједничким безбедносним изазовима”. Са становишта међународног мира и безбедности, улога НАТО и ЕУ може бити компатибилна, у смислу „међусобног допуњавања и оснажења улога”. Из наведених разлога, новим Стратешким концептом НАТО-а, се исказује „опредељење” за снажно јачање стратешког партнерства са ЕУ, на принципима и „у духу” отворености, транспарентности, међусобног допуњавања али и уз поштовање аутономности у поступцима, као и „институционалног интегритета” обе организације.* Даље, исказује се опредељење за даљим јачањем „практичне сарадње” у широком „спектру криза”, проширењу међусобних политичких консултација и сарадњи у функцији „минимизирања” паралелних и дуплих система, развоју свеукупних заједничких**

⁴⁵⁹ Потписан је између генералног секретара НАТО-а Јап де Хоп Схефера и генералног секретара УН Бан Ким Муна, 23. септембра 2008. године, али без сагласности Савета безбедности УН-а. У општем смислу, споразум је представљао основу за заједничке активности у односу на „нове безбедносне претње и изазове” али са посебним тежиштем према операцијама на Балкану и Авганистану. С обзиром да акт није утемељен на принципима „неутралности и непристрасности”, наишао је на оштру реакцију Русије. Тадашњи стални руски представник при НАТО-у Димитриј Рогозин је акт назвао „илегалним” а руски министар иностраних послова Сергеј Лавров је истакао „да је шокиран”, с обзиром да је споразум потписан у тајности и без консултација. Види: www.currentconcerns.ch/index.php?id=711, by Hans Christof von Sponeck, former UN Assistant Secretary General.

капацитета и максималних уштеда путем наведених оптимализација. *Однос са Русијом, са становишта НАТО-а је од стратешког значаја и Савез, у складу са документом, „не представља опасност по Русију”, него насупрот томе, „Савез жели да види” искрено стратешко партнерство са Русијом. Активности НАТО-а ће бити усмерене у том правцу, са изнесеним очекивањем „реципрочних” мера од стране Русије. Формални однос НАТО-а и Русије је заснован на НАТО-Русија оснивачком акту (NATO- Russia founding Act)⁴⁶⁰ као и на Декларацији из Рима (Rome Declaration), а посебно се наглашавају одредбе које се односе на „поштовање” демократских принципа и суверенитета, независности и територијалног интегритета „свих чланица” северноатлантског подручја. У складу са наведеним констатује се да су релације НАТО-а и Русије испреплетене, упркос одређеним разликама о појединим питањима, те да „јачко и конструктивно” партнерство може допринети заједничкој безбедности. НАТО је „опредељен” за јачање политичке сарадње и практичне сарадње у специфичним областима, укључујући ракетну одбрану, борбу против тероризма, пиратства, трговине наркотицима, промоције шире међународне безбедности, као и о другим питањима од заједничких интереса. У формалном смислу, Савет НАТО-Русија биће коришћен „са својим пуним потенцијалом” за јачање дијалога и заједничких активности и операција Савеза са Русијом. Централни институти уједињене Европе у новом безбедносном и политичком окружењу су Евроатлантско веће партнера и процес ПфП. Исто тако, у складу са документом, Савез је опредељен за „развој” сарадње са свим земљама Медитерана и изражена је спремност за даљим развојем медитеранског дијалога у наредним годинама. Посебна пажња се посвећује заливском региону (Gulf Region) као и настојању за „ојачањем” сарадње засноване на Истанбулској иницијативи за сарадњу (Istanbul Cooperation Initiative⁴⁶¹). Путем практичних мера, Савез ће ојачати политичке консултације и војну сарадњу са партнерима, чланицама Евроатлантског савета за партнерство, наставити са развијањем партнерства са Украјином и Грузијом унутар института НАТО-Украјина и Комисији НАТО-Грузија, установљених путем одлука са самита НАТО-а у Букурешту 2008. године. Савез ће „потпомоћи” интеграцију западног Балкана у евроатлантске структуре, са циљем обезбеђења трајног мира и стабилности, „базираног” на демократским вредностима,*

⁴⁶⁰ Види: www.nato-russia-council/info/en/about.

⁴⁶¹ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/topics_58787.htm.

регионалној сарадњи и пријатељским, добросуседским односима. Исто тако, наставиће се са „продубљивањем” сарадње са садашњим чланицама Медитеранског дијалога, уз отвореност за пријем других нових чланица региона у процес, као и продубљивања” дубљег безбедносног партнерства” са партнерима у Заливском региону и отворености и спремности за пријем нових чланица у Истанбулску иницијативу за сарадњу.⁴⁶² Реформа и трансформација НАТО-а су анализирани као посебан сегмент у новом Седмом стратешком концепту НАТО-а.⁴⁶³ НАТО је у складу са оценама, „јединствен у историји”, са капацитетом својих војних снага за операције у „било ком амбијенту” и условима, вршења комплексних операција, уз интегрисане војне команде и на располагању „базичне, есенцијалне ресурсе” које обезбеђују „неколико чланица Савеза”. Засновано на новом, безбедносном и политичком окружењу и амбијенту, новим документом се и одређују даље адаптације НАТО-а у финансијским и војним сегментима, као и у људским ресурсима, с циљем успешног извршења мисија. Наведени ресурси су есенцијални за безбедност популације и територије евроатлантског подручја. НАТО ће у наредном периоду унапредити „до максималног нивоа” капацитет употребе снага, одрживост операција, максимум прецизности у одбрамбеном планирању ради смањења дупликација, развој даљег капацитета за здружене операције, оснажење заједничких капацитета, стандарда, структура и континуирано ангажовање у процесу даљих реформи, са циљем унапређења методологије функционисања и ефикасности одбрамбених структура у целини. *Политички лидери НАТО-а дали су и генералне оцене и виђење НАТО-а у новом политичком и безбедносном амбијенту XXI века.*⁴⁶⁴ Потврђује се опредељење за наставком *обнављања и јачања НАТО-а, како би се постигао адекватан капацитет за постизање мисије и намене Алијансе у новим „безбедносним изазовима” XXI века.* Исказује се „јасна приврженост” за заштиту ефикасности Савеза, као светског, глобалног „најуспешнијег” политичко-војног савеза. НАТО у складу са проценама политичких лидера, „цвета као извор наде” из разлога заснованости на „заједничким вредностима”, индивидуалним слободама, демократији, људским правима и владавини права. Наведени елементи чине

⁴⁶² Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Promoting International Security through Cooperation, Partnerships.

⁴⁶³ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Promoting International Security through Cooperation, Reform and Transformation.

⁴⁶⁴ Види: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence, Promoting International Security through Cooperation, An Alliance for the 21st Century.

„заједничку есенцијалну и трајну намену” НАТО-а, у функцији заштите слободе и безбедности својих чланица, а наведене вредности и циљеви су универзални и вечити. НАТО је, како се у закључку наводи, „опредељен да” брани све наведене вредности, на бази принципа јединства, солидарности, снаге и храбрости.

Целокупна политичко-војна доктрина после распада биполарне, глобалне безбедносне и политичке инфраструктуре сводила се на униполарну или конкретније унилатералну политичку - безбедносну и економску доминацију САД⁴⁶⁵, у периоду 1990-тих година XX века. У овом периоду настају и еволуирају многобројне геополитичке и генерално доктринарне поставке али и њихова инструментализација у пракси.

„Америка на комоди има три књиге... Прва књига носи наслов „Трагедија политике велике силе”, аутора Џона Миршмајера... Миршмајер је као и Макијавели, убеђен да историјском трагедијом управља онај који користи „физичку силу”, тј. војску, економску премоћ, географску масу, милионе грађана....Супротно мишљење има Џозеф Нај, који суровом сценарију Миршмајера супротставља виђење Америке као еластичне силе која је у стању да убеђује, а не само да побеђује...погледајмо треће пророчанство. У питању је нова књига младог научника Чарлса Капчана „Крај америчке ере”. Доћи ће до сукоба цивилизација...., али не између Запада и Ислама, већ између Европе и САД... борба за превласт над планетом водиће се између Бушових људи који се налазе на челу економије од 10.000 милијарди долара и грађана Европе са Продијем на челу, чија је уштеђевина 8.500 милијарди евра“⁴⁶⁶.

Према Симићу (Симић Р. Д.), иако се у садашњим условима не могу јасно уочити претње америчкој глобалној супремацији никако ову могућност не треба изгубити из вида као реалну опцију. Појединачне државе или групе држава у успону, укључујући Кину, Русију, Индију, Бразил али и земље Далеког и Средњег истока, С. Кореју, Јапан, Пакистан али и Турска могу бити озбиљан изазов укупној геополитичкој супремацији САД. Посебно, ови изазови би били мултидисциплинарни, у условима удруживања одређених држава а у

⁴⁶⁵ „Битна ствар- која није посебно мутна, је то да је свет суочен са два избора у вези с употребом силе: 1. Нешто слично светском поретку, било као повеља или нешто боље од ње уколико може стећи степен легитимитета, или 2. Да моћне државе вођене интересима моћи и профита, као и у прошлости, раде што год их је воља, осим ако нису ограничене својим унутрашњим околностима.“ Чомски Н.. Нови милитарстички хуманизам, Поуке Косова, Адамић, Ријека, 2003., стр. 246.

⁴⁶⁶ Види: Кисинџер Х., Бжежински, З., Фаред З., и др.. Ка царству добра или апокалипси, PRO ET CONTRA, Филип Вишњић, Београд, 2003., стр. 217-218.

евидентним условима реалне исцрпљености САД са актуелним војним аранжманима у Персијском заливу, Ирак (и потенцијално Иран, па.а.), те Авганистан. Аутор поставља занимљиву дилему, шта би заиста САД, у садашњим или вероватно неповољнијим условима могле да учине у случају кинеске војне интервенције у функцији враћања Тајвана под свој суверенитет, дајући јасну корелацију са војном интервенцијом Русије 2008. године у Грузији. Британија би за САД у овом контексту, могла бити добар пример, с обзиром да је изналажењем различитих модалитета адаптирала односе са другим државама, које су имале тренд раста своје моћи. У крајњем, на овај начин је, у дужем периоду, одлагала одређене сценарије који су по Британију могли произвести негативне „судбоносне“ сценарије.⁴⁶⁷

Вакуум који је настао распадом Варшавског пакта и дезинтеграцијом СССР-а брзо је попуњен, на начин успостављања нове равнотеже и стабилности, пре свега у Европи, а на начин искориштавања примамљивости „европских интеграционих процеса“ за „мекано“ укључивање кључних европских држава у заједнички евроатлантски простор. Тај простор подразумевао је државе у бившем саставу Варшавског пакта, односно државе источне и централне Европе, југоисточне Европе као и највећи број бивших совјетских република. Паралелно, проширивањем НАТО-а на земље бившег источног блока, али и саме земље бивше републике СССР, обезбеђена је, превасходно, безбедносна контрола у Европи, а на начин стратешког позиционирања, неопходности војно-безбедносног и политичког присуства САД на овом примарном геополитичком и геостратешком простору, бившег биполарног света.

„Проблеми између Европе и САД су троструки: 1. НАТО више не представља искључиву институционалну платформу..., 2. САД предузимају квантни скок у револуцији војних послова, остављајући своје европске савезнике за собом..., 3. САД и Европа више не деле исту визију када су у питању најургентнији светски проблеми и претње...“⁴⁶⁸

Постојао је и јак и супротстављен антагонизам унутар саме Европе, посебно појединих држава, према концепту развоја Европе и трансатлантских односа а који су вукли корене из хладног рата.

⁴⁶⁷ Види: Симић Р. Д., Расправа о поретку, Завод за уџбенике, Београд, 2012., стр. 320-321.

⁴⁶⁸ Хен фон П., Куглер, Л., Р., Јединство Запада и трансатлантски безбедносни изазов, George K. Marshall, Европски центар за студије безбедности, расправе, бр. 4, Београд, 2005., стр. 17.

„Гледајући уназад можемо да видимо да су се Французи надали да ће есенцијализацијом Европе изградити Алијансу на два стуба... САД и Европом као јаким партнерима. Требало је да то буде заједница заснована на поштовању сваке друге културе, уместо прећутног прилагођавања преовлађујућим нормама англо-америчког света... Свет се брзо мења. У исламском залеђу Европе и рубним земљама, Немачке Европљани почињу да се суочавају са новим захтевом историје, да поново пронађу себе“.⁴⁶⁹

Глобализација је свој врхунац доживела управо деструктивним и самодеструктивним распадом Варшавског пакта и самог СССР-а⁴⁷⁰. *Технологија као нужни предуслов и пратилац (чак и последица) глобализације, као и целокупни технолошки развој релативизовали су географску позицију државе и њену „потенцијалну безбедност”, самим географским положајем. На овај начин, нити једина преостала геополитичка, сада империјална сила САД није остала „ван безбедносне опасности”.*

„Неуспех у обуздавању нуклеарне пролиферације на Далеком истоку и јужној Азији представљао је отрежњујућу лекцију. У недостатку могућности за унилатералну војну акцију - са свим њеним непредвидивим последицама чак ни једина светска суперсила не може сама одвратити земљу чврсто решену да стекне нуклеарно оружје“.⁴⁷¹

У XIX и првој половини XX века, Америка, као нови свет, била је превасходно заштићена са два највећа светска океана, са посебним безбедносним односом и доктрином према целој западној хемисфери. Овде се мисли на наставак чувене Монроове доктрине, инструментализацију односа путем уговора из Рија, уговора АНЗУС, ЦЕНТО, НАФТА и др., низ билатералних уговора којима се обезбеђује политичка, безбедносна и економска супремација САД у целокупној западној хемисфери. Билатерални уговор са Јапаном је додатно обезбеђивао овај сегмент доминације са тихоокеанске стране, а стратешко-војно присуство мрежом војних база и ефектива у југоисточној Азији и Персијском заливу, такође, и стратешку доминацију у овим подручјима.

⁴⁶⁹ Кокер К.. Сумрак запада, Досије, Београд, 2006., стр. 154.

⁴⁷⁰ „Глобализација има већи број димензија, мада економисти сувише често пишу као да су она и светска привреда једно те исто. Али други облици глобализације имају значајне ефекте на наше свакодневне животе. Најстарији облик глобализације је међузависност животне средине“. Нај С., Џ.. Парадокс америчке моћи, Зашто једина светска суперсила не може сама, Библиотека Дипломатија, Београд, 2004., стр. 124.

⁴⁷¹ Види: Бжежински З.. Друга шанса Америке, Три председника и криза америчке суперсиле, Службени гласник, Универзитет у Београду - Факултет безбедности Београд, књига четири, Београд, 2009., стр. 61.

Генерално гледано америчка супремација је, а како је то раније већ елаборирано, потиснула и стратешку доминацију и бивших великих империјалних сила западног света. Овде се, пре свега мисли на Француску, али поготово на Велику Британију.

У периоду хладног рата настаје велики број држава, тзв. Трећег света, углавном бивших колонијалних поседа или земаља под колонијалним, западним протекторатом. У овом периоду хегемонија колонијализма се постепено претвара у хегемонију глобализма и новог светског поретка. Сада, у периоду униполарног света, још је израженија глобализација која замењује колонијални систем, или систем идеолошких и војнополитичких интересних сфера који је постојао у хладноратовском времену.

Према Нају, „Глобализација није суштински америчка, иако је већи део њеног данашњег садржаја под јаким утицајем оног што се дешава у САД.”⁴⁷²

Због тога не чуди, пре свега, да је у периоду хладног рата и СССР, од стране држава Трећег света, био прихваћен у смислу пожељне опције за давање подршке и помоћи, а у функцији стварања и одржавања независности новостворених држава, насталих урушавањем, тј. рушењем колонијалног односа неке од западне, пропадајуће империје. *СССР је у овом процесу, чак представљао „мање зло” или био „подесно средство” за рушење и постизање оваквих циљева, утемељено на снажном анимозитету који је у новоформираним државама стварао вишедеценијски или вишевековни западни, колонијални, културолошки, економски и политички систем. У овом периоду вакуума, који настаје у фази распада традиционалног, колонијалног система, долази до појаве тзв. несврстаних земаља, које управо репрезентују већину земаља и популације овог Трећег света.*

Но врло брзо у неколико десетљећа интензивног ривалитета и турбуленција у подручјима од изузетне, стратешке, геополитичке важности на глобалном нивоу, долази и до јачања или пројектованог јачања локалног вођства али и локалне свести о глобализацији као о новом виду колонијализма. Овакав приступ је постепено изазивао и одређене негативне реакције према културолошки (секуларном) али и, суштински, другачијем и базираном на западним принципима друштвеном уређењу, либералног типа, међутим, у друштвима и

⁴⁷² Нај С., Ц.. Парадокс америчке моћи, Зашто једина светска суперсила не може сама, Библиотека Дипломатија, Београд, 2004., стр. 120.

нацијама са дубоко укореењеним, различитим културолошким, традиционалним али и верским вредностима, него које су формално наметане путем глобализације.

САД су се посебно ангажовале у простору традиционално настањеном исламским светом. То подразумева и стратешку контролу над простором Блиског истока, Суеског канала, Црвеног мора, као и подручје Персијског залива.

„Када је реч о снабдевању сировом нафтом, Америка се традиционално ослањала на Саудијску Арабију и Венецуелу. Али од терористичког напада 11. септембра, које су извели углавном саудијски држављани, овај бивши важни савезник на Блиском истоку оцењује се као непоуздан, док су политичка превирања у Венецуели практично обуставила извоз у САД. Да би се обезбедило снабдевање у будућности, Вашингтон се удвара Русији и афричким земљама, али нема ничега што би се могло упоредити са резервама нафте у Ираку, ултрајефтним за производњу, смештеним испод пустињског песка“⁴⁷³.

Овај стратешки ангажман је био доминантан у периоду биполарности, превасходно израженом кроз интерес и ангажовање за установљавање и одржање јеврејске државе, а на простору традиционално укореењених и историјски недовршених арапско-јеврејских супротности и конфликта. Ангажман око јеврејско-арапског питања (конфликта), пре свега о палестинском питању, али и у ширем смислу је један од елемената у перцепцији САД као „главног спонзора и кривца“ за настанак и инсталирање државе Израел у „природном“ амбијенту арапских народа. Такође, снажни ангажман САД у Персијском заливу и рубним подручјима СССР-а и Кине⁴⁷⁴, а за време хладног рата и на просторима југоисточне Азије је додатни аргумент за поимање САД као новог колонизатора који урушава традиционалне вредности, као културолошког, али и економског узурпатора на историјским арапским и муслиманским просторима.

Иранска, антиамеричка револуција је посебан елемент у мозаику стварања слике о САД, као држави са новим колонијалним аспирацијама, а које су прошириле своје присуство и утицај на Саудијску Арабију и остале земље Арабијског полуострва.

⁴⁷³ Види: Кисинџер Х., Бжежински З., Фаред З., и др.. Ка царству добра или апокалипси, PRO ET CONTRA, Филип Вишњић, Београд, 2003., стр. 204.

⁴⁷⁴ „Истраживања показују да половина америчког јавног мњења сматра да ће Кина бити највећи изазов америчком статусу светске силе у следећих 100 година... Неки посматрачи пореде успон ауторитарне Кине са царском Немачком у периоду пре првог светског рата“. Нај С., Џ.. Парадокс америчке моћи, Зашто једина светска суперсила не може сама, Библиотека Дипломатија, Београд, 2004., стр. 41.

Сукоб СССР-а и оружана интервенција у Авганистану појачали су непосредно ангажовање и присуство САД у Персијском заливу и Пакистану, али и непосредну економску, војну и логистичку помоћ снагама отпора, кроз разноврсну и комплексну логистичку обавештајно-безбедносну и непосредну војну помоћ. Константа понашања САД је у пружању политичке, војне и економске помоћи Турској, јачање њене позиције у посебно геостратешки важној улози током хладног рата, али и као могућем моделу успешне секуларне, муслиманске државе, исто тако је један од аргумената за стварање слике о САД као о глобалном империјалном фактору, а са посебним интересима у овом, претежно муслиманском подручју.

Тако се и у америчкој спољнополитичкој пракси догађа снажна и брза еволуција, и „догађаји који су се збили 11. септембра” били су епифанија⁴⁷⁵ за Буша... Шокирана злочином и забринута за своју безбедност америчка јавност се окупила око лидера... Најављена стратегија била је мешавина империјалних формулација из нацрта о националној безбедности које је 1991. године припремило Министарство за одбрану у администрацији Буша Првог и милитантних схватања неоконзервативног погледа на свет која су се односила пре свега на Блиски исток. Стратешки гледано, рат против тероризма изражавао је традиционалну империјалну заинтересованост за контролу над ресурсима Персијског залива и неоконзервативну жељу да се увећа израелска безбедност елиминисањем ирачке претње.⁴⁷⁶

Велики Балкан или глобални Балкан, како Бжежински назива подручје Евроазије⁴⁷⁷ је од посебног геостратешког интереса за САД. Ово подручје захвата и посебне интересне сфере и арапског света (муслиманског), Ирана, Турске (Пакистана), Русије, Индије али и Кине. На овом подручју се налазе највеће земаљске резерве нафте, гаса и других природних богатстава.

⁴⁷⁵ Епифанија (грч. еpιφανεία, објављивање, еpι-,ρhαίνειν показивати), 1. у старом веку објава божанства, долазак императора у провинцију, 2. рел. долазак Спаситеља међу људе, у православној цркви представља суштину празника Богојављење, а у католичкој цркви прославља се долазак тројице краљева новорођеном Исусу, 3. фиг. изненадно откриће, просветљење. Види: Клајн И., Шипка М.. Велики речник страних речи и израза, Треће допуњено и исправљено издање, Прометеј, Нови Сад, 2008., стр. 455.

⁴⁷⁶ Види: Бжежински З.. Друга шанса Америке, Три председника и криза америчке суперсиле, Службени гласник, Универзитет у Београду - Факултет Безбедности Београд, књига четири, Београд, 2009., стр. 79.

⁴⁷⁷ „Евроазија је и простор где се налази већина продорних и динамичних држава на свету. После САД, следећих шест највећих светских економија и следећих шест највећих потрошача војне опреме, налази се у Евроазији. Све познате нуклеарне силе, изузев једне, и све прикривене, налазе се у Евроазији. Сви потенцијални политички и/или економски такмаци који би могли да доведу у питање амерички примат су из Евроазије“. Бжежински З.. Велика шаховска табла, Друго издање, ЦИД Подгорица, Романов Бања Лука, 2001., стр. 36.

У културолошком и у укупном транзиционом периоду на *простору Евроазије, али проширен и с простором на коме живи већина муслиманског становништва, од Африке, првенствено северне, Аранског полуострва, живи око 1,2 милијарде људи, а са наведеним ресурсним и комуникацијским потенцијалима. Брз продор глобализације у непопуњен вакуум који је настао распадом биполарног света али и ирелеватности Трећег света, створио је широк простор за радикализацију и усмеравање „верског фактора” ка јединој сада униполарној сили, а која је преузела све битне карактеристике бивших империјалних сила на овим подручјима. Тиме САД, првенствено постају циљ и мета, те круцијална претња по културолошки и у крајњем биолошки опстанак исламског света у овако раслојеним и хетерогеним друштвима, подложним оваквим тумачењима из круговима радикалног ислама.*

„Од укупно 22 милиона људи у Саудијској Арабији половина је млађа од 25 година, а половина потоњих нема посао. Многи хоће да виде крај власти краљевске породице и њени дани су одбројани, без обзира на то да ли ће то трајати пет месеци или пет година. Ако Саудијска Арабија падне у руке муслиманских фундаменталиста, и ако извоз буде обустављен, нигде другде нема довољно резерве нафте да се овај недостатак надокнади“.⁴⁷⁸

Као што је на почетку овог разматрања о узроцима терористичког напада 11. септембра истакнуто, сам технолошки напредак, компјутеризација⁴⁷⁹, брз и софистициран проток информација, али и еманципација и вишеструки контраст младих и учених, школованих на Западу и врло свесних али иритираних и понижених, те исто тако младих и неуких али традиционалних и идеологизованих, створио је опасни конгломерат предуслова који су водили и самом трагичном, а за свет глобалном догађају са вишедимензионалним ефектима. У теоријским опсервацијама разних теоретичара, политичких и безбедносних се и тада и сада траже одговори на овакве нове услове и изазове.

⁴⁷⁸ Кисинцер Х., Бжежински З., Фаред З., и др.. Ка царству добра или апокалипси, PRO ET CONTRA, Филип Вишњић, Београд, 2003., стр. 205.

⁴⁷⁹ „Ми смо данас становници умреженог света, који делимо са компјутерима. Наш хуманитет је за нас редефинисан. Бити геније значи имати већу ситуациону свест. Бити зналац значи бити боље информисан. Бити боље информисан значи познавати сваку промену околности у спољашњој средини. Мудрост је великим делом постала ствар обраде података. А знање више није, као у прошлости, откриће чињеница, већ непрекидни процес процене података, које као субјективна бића процењујемо машинама“. Кокер К.. Будућност рата, Завод за уџбенике, Београд, 2010., стр. 57.

„Великим богињама било је потребно готово три миленијума да освоје све насељене континенте, да би на крају стигле до Аустралије 1775. године. Сиди је било потребно нешто више од три деценије да би се од Африке проширила на цео свет. И узмимо један метафорички вирус 2000. године, компјутерском вирусу „љубавна буба” било је потребно свега три дана да обиђе земаљску куглу“.⁴⁸⁰

Разна питања и дилеме су у оптицају. Да ли су старе поставке геополитичара превазиђене, природно право на простор светског острва, концепти „равнотеже снага”, „одвраћања, детанта, активне и мирољубиве коегзистенције, међусобно гарантованог уништења, превентивних удара, спречавања хуманитарних криза, или Хантингтонова теорија о сукобу цивилизација извесна.

Хантингтонова теза је покушај да се формулише нова парадигма за међународне односе. Она такође Западу нуди прилику да себе редефинише и тако у следећем веку опстане као одржива политичка сила.⁴⁸¹

Наравно, да су овде наведене, а засигурно не и све дилеме, нужно водиле еволуцији, доктринарној, геополитичкој али и практичној у војно-безбедносном смислу. Унилатералне акције САД у Ираку март –мај 2003. године, као и први Клинтонув удар одмазде на кампове Ал каиде у Авганистану 20. августа 1998. године, после бомбашких напада⁴⁸² на америчке амбасаде 7. аугуста у Кенији и Танзанији, као и наредне акције САД су биле засноване на, посебно, формираним „коалицијама вољних”. **Овакве коалиције и акције чине у потпуности еволуцију и даљу апликацију сличних акција и методологије, потврђених у пракси у Ираку 1991, бившој Југославији 1991-1995. и у СР Југославији - Косову 1999. године.**

„Амерички „модус операнди” је, према томе, прво одредити мисију и циљ, а након тога одлучити се за најпродуктивнију и флексибилнију коалицију у сврху постизања успеха... Међутим, он подрумева да НАТО није више повлашћена и природна платформа за усклађивање западне политике супротстављања тероризму. То такође значи да европски савезници играју мање важну, чак маргиналну улогу“.⁴⁸³

⁴⁸⁰ Нај С., Ц.. Парадокс америчке моћи, Зашто једина светска суперсила не може сама, Библиотека Дипломатија, Београд, 2004., стр. 131.

⁴⁸¹ Види: Кокер К.. Сумрак запада, Досије, Београд, 2006., стр. 189.

⁴⁸² Види: www.fas.org/irp/offdocs/911comm.sec4.pdf, The 9/11 Commission Report, responses to Al Qaeda's initial assaults, p.117.

⁴⁸³ Хен фон П., Куглер, Л., Р.. Јединство запада и трансатлантски безбедносни изазов, George K. Marshall, Европски центар за студије безбедности, расправе бр. 4, Београд, 2005., стр. 11.

Сада војне акције поред лимитираног циља, управљања кризом спречавања ширег конфликта или стварања услова за крајње политичко разрешење конфликта у дугорочном смислу, имају конкретан и другачији циљ. То је потпуни војни и политички слом софистицираним, комбинованим политичким, економским и војним средствима земаља или покрета који су проглашени непријатељима за виталне интересе САД, а тиме и целог „демократског” света. Кључне коалиције, предвођене САД у крајње брзим, софистицираним војним, безбедносним и ширим логистичким акцијама руше уставноправно уређење, врше окупацију, те окупирану земљу дају под привремену власт локалне владе под строгим протекторатом. Постепено се укључује НАТО и други савезници без, са, или са делимичним мандатом УН, углавном у постратном периоду, фази стабилизације и постконфликтног кризног управљања, а у функцији излазне стратегије и стављање земље у дуготрајни статус протектората.

„Почетком XX века Блиски исток је још био под свежим утиском ослобођења од османске владавине али је још живео у колонијалној ери. Друштвена одбојност према страниј владавини није била свепрожимајућа... То више није тако... Недовољно успешни гувернер Ирака Пол Бремер закључио је у својим мемоарима да је америчка окупација постала „неделотворна”, али америчка политика остаје слепа за разлоге због којих је то тако“.⁴⁸⁴

Суштински, војним и политичким средствима се покушава одговорити на овај нови изазов XXI века, или овај изазов искористити у функцији измене перцепције „савремених конфликта”, и стварању услова за даљу еволуцију у геополитичким доктринама као и за саму еволуцију НАТО-а.

„Мајкл Волцер, политиколог, износи четири случаја у којима се могао морално оправдати рат или војна интервенција, а да то не буде отворена агресија. Први изузетак од строгог правила је предухитрујућа интервенција, за коју се као пример узима израелски напад 1967. године... Друго одступање од строгог правила јавља се када је интервенција неопходна како би се уравниотежила претходна интервенција... Треће одступање од правила против интервенције јесте када је неопходно спасавање људи којима прети

⁴⁸⁴ Бжежински З.. Друга шанса Америке, Три председника и криза америчке суперсиле, Службени гласник, Универзитет у Београду - Факултет безбедности Београд, књига четири, Београд, 2009., стр. 87-88.

масакар... Четврто одступање од неинтервенисања је право на помоћ сецисионистичким покретима онда када су реперезентативни...⁴⁸⁵

Наведени услови и сам догађаји су допринели даљем раду и формулисању кључних елемената најновијег Седмог стратешког концепта НАТО-а 2010. године.

Простор, као и инструментализација политичко-економског идентитета Европе, као и југоисточне Европе⁴⁸⁶, последично има низ додирних тачака и чини битан сегмент безбедносне и шире инфраструктуре у формулисању најсавременијих доктринарних (првенствено САД)⁴⁸⁷ али и нових елемената новог Стратешког концепта НАТО-а.

„Без САД, Европа би била полуострвско продужење, па чак и талац Евроазије, увучене у вртлог својих конфликта и ударна мета радикалних и револуционарних струја које долазе из многих суседних региона. Без САД, Немачка не би имала упориште за зауздавање националних импулса (чак и као чланица ЕУ), и Немачка и Русија биле би у искушењу да виде једна другу као своју најбољу опцију политике. Без Европе, САД би, дакле, одвојене од Европе, подсећајући на Британију XIX века, постале, геополитички, острво ван обала Евроазије, подсећајући на Британију XIX века вис-а-вис Европе“⁴⁸⁸.

Кроз наведена тумачења и претходна појашњења је истакнуто да је одговор на распад источног блока и СССР-а, нова прерасподела глобалних снага и „равнотеже моћи”, имао примарни фокус као и реперкусије у Европи, а тиме и југоисточној Европи.

„Израз „равнотежа моћи” се понекад користи у противречним значењима... Многи верују, на основу доказа из историје да ће тренутна надмоћ САД изазвати противтежу у облику коалиције која ће на крају ограничити америчку моћ“⁴⁸⁹.

Кроз два паралелна процеса европске интеграције и активности и проширење НАТО-а на наведени простор, он долази под директну западну сферу утицаја, те се спречава

⁴⁸⁵ Нај С. Џ. Како разумевати међународне сукобе, Увод у теорију и историју, Библиотека Клепсида, Књига пета, Стубови културе, Београд, 2006., стр. 213-214.

⁴⁸⁶ „Маршаловски“ приступ Пакта (Пакта стабилности у југоисточној Европи, п.а.) представља први покушај да се створе услови за примену интегралног концепта (Блунден, 1996) друштвене и државне безбедности у југоисточној Европи. Алијанса тврди да ће економским, политичким и војним мерама убрзати свестрану стабилизацију региона. У томе се, свакако, руководи и потребом да га саобрази својим стратешким интересима“. Хаџић М. Безбедносни домети НАТО интервенције на Косову, Центар за антиратну акцију, Београд, 2000., стр.57.

⁴⁸⁷ Види: Нај С. Џ. Парадокс америчке моћи, Зашто једина светска суперсила не може сама, Библиотека Дипломатија, Београд, 2004., стр. 57.

⁴⁸⁸ Кисинџер Х., Бжежински, З., Фаред З., и др.. Ка царству добра или апокалипси, PRO ET CONTRA, Филип Вишњић, Београд, 2003., стр. 182.

⁴⁸⁹ Нај С. Џ. Парадокс америчке моћи, Зашто једина светска суперсила не може сама, Библиотека Дипломатија, Београд, 2004., стр. 35.

рехабилитација и поновно установљавање значајнијег утицаја Русије на овом подручју. *Сукоби у бившој Југославији, те војна интервенција и учешће НАТО-а у ратном конфликту, лидерска позиција САД у тим догађајима, двојно или вишезначно утичу или имају многобројне импликације. Прво, моделира се и адаптира концепт САД за премтивне, унилатералне акције, са минималним или без икаквих међународних последица или последица за своју безбедност. НАТО добија „инфузију”, „смисао опстајања” и доживљава еволуцију у смислу употребе војних ефектива. Први пут у историји НАТО спроводи оружане акције али и комплексни, безбедносни утицај, директно, ван граница НАТО-а, а како је то Оснивачким актом дефинисано. Из „дефанзивног и одбрамбеног” Савеза еволуира и прелази у Савез, који у доста „флуидним оквирима” спречавања „хуманитарних катастрофа и сл.”, генерално подржава основну тезу Труманове доктрине (защите принципа - а не територије).*

„Суверенитет је био витални концепт Вестфалског система ојачан Пактом Лиге народа и Повељом УН. Он је у самом срцу расправе о легитимности⁴⁹⁰ интервенције. Док суверенитет подразумева апсолутну контролу територије у правом смислу, владина де факто контрола унутар сопствених граница често је релативна“.⁴⁹¹

На другој страни НАТО, *путем војног присуства на простору југоисточне Европе и војних дејстава на истом простору, даје лимитирану улогу Европској унији, а у политичком и економском смислу снажно фаворизује уједињену и оснажену Немачку за континенталног лидера. Везујући овакав приступ, а на глобалном нивоу и у сферама од посебног значаја за бившу империјалну силу Велику Британију, САД путем НАТО-а оснажује трансатлантску везу. На овај начин САД добијају снажног пратиоца за „коалицију воље”, и тиме доводи у питање заједнички европски став али и реализацију идеје о самосталним европским безбедносним снагама. Даље, оваквим приступом Европу доводи у фазу да кроз наведену, лимитирајућу форму мора да прати акције САД у политичком и војном смислу, посебно у фази имплементације, контроле и одржања*

⁴⁹⁰ „Победа постаје трајна само ако је општепризната у победниковом сопственом друштву и ако је потврђена у спољном свету. Она у очима странаца мора да прође кроз етапе потврде, прихватања и понашања. Процес легитимизације победе мора у свим фазама бити консолидован. Легитимност делује као брана против узурпирања победе од стране противника. Стицање легитимности олакшава стремљење ка победи како појединцу тако и друштву“. Копли Р. Г.. Уметност победе: како друштва опстају и напредују, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, 2008., стр.112.

⁴⁹¹ Нај С. Џ.. Како разумевати међународне сукобе, Увод у теорију и историју, Библиотека Клепсидра, Књига пета, Стубови културе, Београд, 2006., стр. 210.

конфликтних ситуација, те *постепени пренос одређених лимитираних операција* на европске снаге.⁴⁹² Такође, у оквиру оваквог *приступа Француска се доводи у позицију да поново тражи своје активније позиционирање како у оквиру ЕУ, тако и према САД*, преваходно добијајући лимитиране концесије о питању утицаја, акција и економских интереса у својој - преваходно медитеранској, сфери интересовања. *Турска добија на енормном значају. Прво обезбеђује традиционалну тампон зону према Русији али и добија шири инструментариј за одређене импликације и ка самој Европи.*

„Многе будућности Русије су могуће, а према Националном обавештајном савету америчке владе, могућности су од политичког оживљавања до распада... Због своје преостале нуклеарне снаге, блискости Европи и потенцијалне алијансе са Кином или Индијом, Русија може одабрати да сарађује или да проузрокује проблеме за САД, али не и да буде глобални изазивач“.⁴⁹³

Турска добија снажну подршку САД и усмерење ка потпуном, пуном чланству или што ближе чланству у ЕУ, (или специјалном статусу у односу са ЕУ), чиме САД (уз однос Велике Британије ка ЕУ), додатно лимитира нарастајући или потенцијални ривалитет и конкуренцију ЕУ као регионалног или чак глобалног политичко-економског и безбедносног ентитета. Такође, Турска добија снажну улогу у потискивању Русије и руских интереса на подручју Кавказа, Црног мора, Каспијског језера и у државама и просторима са већинским муслиманским становништвом, поготово са турским коренима или везама у етнолошком, историјском и културолошком смислу. Турска етно-лингвистичка зона подразумева зону обала Црног мора, Каспијског језера, јужног Казахстана, земаља Кавказа, па до западне Кине.

⁴⁹² У оквирима и ауторизацијом Европске спољне и безбедносне политике (ЕСДП), европске снаге су ангажоване у низу како војних, тако и комбинованих цивилно полицијских мировних мисија и мисија подршке владавине закона, надгледања безбедносног сектора, реформи у ширем контексту агенција за провођење и подршке закона. Тако се и може навести низ операција и активности у наведеним оквирима и мандатом: EUFOR Concordia, 2003., Р. Македонија; EUFOR Artemis, 2003., ДР Конго; EUFOR Althea, БиХ, од 2004.; EUFOR ДР Конго, 2006.; EUFOR ЧАД/Централно Афричка Република, 2008/2009.; ЕУ мисија Дарфур/Судан, 2005-2007.; EUSEC ДР Конго, 2005-2009.; ЕУ SSR Гвинеја-Бисао, 2008.; EUPM БиХ, од 2003.; EUPM Proxima, Р. Македонија, 2004-2005.; EUPAT, Р. Македонија, 2006.; EUPOL Киншаса, ДР Конго, 2005-2007.; EUPOL ДР Конго, од 2007.; EUPOL COPPS/Палестинске територије, од 2006.; EUPOL Авганистан, од 2007.; EUJUST THEMIS, Грузија, 2004-2005.; EUJUST LEX, Ирак, од 2005.; EULEX Kosovo, од 2008.; EUBAM, Молдавија и Украјина, 2005-2009.; EUBAM RAFAH, Подручје Газе, од 2005. Види: www.eurunion.org/news/eunewsletters/EUFocus/2008/EUFocus-Peacekeeping-Nov08.pdf.

⁴⁹³ Нај С. Џ. Парадокс америчке моћи, Зашто једина светска суперсила не може сама, Библиотека Дипломатија, Београд, 2004., стр. 54.

„Турска пре види себе као потенцијалног лидера расутих заједница које говоре турски језик, користећи при том предности које она има као релативно модернија земља, и своја економска средства да се успостави као најјутицајнија сила у процесу националне изградње које захвата то подручје“.⁴⁹⁴

Но, битно је овде уочити и посебан значај који има Турска и земље Кавказа за националне интересе САД и Европе о питању приступа резервама нафте и гаса овог подручја. Такође, овај простор је од посебног значаја као транзитно подручје за све ове енергенте и ресурсе, а наравно и сам простор југоисточне Европе нужно улази у овај сегмент од посебне стратешке важности.

Може се закључити да су се дилеме са којима су се суочиле САД и Европа, након 11. септембра односиле и на унилатерализам САД, предвођен тада администрацијом Буша млађег, и нарастајућим идентитетом Европе. Европа, поједине снажне њене чланице, као што су Немачка и Француска, нису оправдавале радикализам и биле спремне да се укључе у „безрезервни“ рат против тероризма, а без коначне визије циља или крајњих ефеката оваквог приступа. Америчка инвазија на Ирак 2003. године такође је поделила овај сада политички, али и безбедносни јаз између САД и Европе.

Нарастајући европски идентитет је управо на сегменту безбедности, најосетљивији и најделикатнији, са становишта америчких националних интереса. Европа, на овај начин „дуплира“ НАТО капацитете, и на одређен начин истискује НАТО доминацију и кључну функцију НАТО-а, политички - учвршћивања трансатлантске везе, а безбедносно и економски - стратешку доминацију у глобалној, прворазредној сфери од виталног националног интереса. Тако да расправе о дуализму у установљавању европских безбедносних снага представљају једну од, кључних одредница, видљивих неслагања САД и европских савезника у периоду после 11. септембра. Постављала су се питања у којим ће то операцијама, и са каквом намером бити формиране и употребљене снаге, те у којим подручјима. Независна спољна политика Европе у то време није била установљена, а која би давала стратешко опредељење и стратешки концепт оваквој потреби и постојању европских снага. Са друге стране, постојала је и бојазан за приближавања ставова о европској безбедносној будућности и потенцијалном савезништву и јачању безбедносних

⁴⁹⁴ Бжежински З.. Велика шаховска табла, друго издање, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2001., стр. 129-130.

веза са Русијом. Овакав сценарио је управо оно чега су се и прибојавале САД, у геополитичком смислу, а то је суштински губитак утицаја, војно-безбедносног утицаја на комплетном евроазијском континенту. *Европски идентитет, суштински и није могућ без формирања усаглашене и заједничке спољне политике а са директним импликацијама, како на стварање, тако и на утврђивање, доктрине, мисије и на крају инструментализације у пракси формираних сопствених европских безбедносних снага.* Тежиште је стога, у политичком и геополитичком смислу, било на балансирању односа и постизању што повољнијих аранжмана. Првенствено, *да се не уруше трансатлантски односи,* а који су у одређеној мери били, превасходно путем НАТО-а и одржавани у периоду нестанка Варшавског пакта, па до догађаја 11. септембра. НАТО је зато очигледно и морао доживљавати нужну трансформацију у овом периоду, али и бити и даље кључни основ америчког присуства у Европи, као базном континенталном делу Евроазијског континента. Са друге стране, *Европа је наставила са изграђивањем сопственог идентитета и, уз све теškoће, корак по корак наставила да јача, и у крајњем, инструментализује у пракси одређене институције, поред европских безбедносних снага, а то је и јединствена европска спољна и безбедносна политика, са даљом динамиком и еволуцијом у јачању целокупног идентитета.* Да ли ће и када Европа из уније суверених држава, са још увек доминацијом националних држава, у већ солидно интегрисаним институцијама Европске уније прерасти у федерацију или конфедерацију европских (сједињених) држава остаје да се види. Но, очигледан је дуализам, у нарастајућем безбедносном европском капацитету и НАТО-а, те турбуленције које су из тога произашле на видело. Мора се рећи да је дипломатска, али и стратешка геополитичка дискусија била интензивна у овом периоду искушења. САД су и даље инсистирале на унилатералном приступу, и интервенције које су извршене у Авганистану (види: Rashid, 2001) и Ираку су на одређен начин вођене под искључивим вођством Америке, базиране на „коалицији вољних”, а потом је НАТО дао одређене логистичке капацитете (превасходно у Авганистану). Овакав модел је дао могућност за проналажење компромиса, баланса, и самог смисла одржања и постојања НАТО-а, али и балансирања геополитичких веза САД и Европе. На другој страни, управо је југоисток Европе, пре свега простор бивше Југославије послужио и за прву инструментализацију европских безбедносних снага. Та инструментализација је базирана на концепту употребе снага у постконфликтној стабилизацији на самом

европском тлу, мисије, како војне тако и полицијске, прво у БиХ, а потом и у Македонији те на Косову. На овај начин су, путем еволуције у односима, покушале да буду разрешене дилеме дуализма у војно- безбедносним капацитетима Европе и САД, а у смислу њихове сврхе, доктрине, поља ангажовања али у суштинском, очувања стратешке позиције НАТО-а и САД у Европи.

Криза око Ирака 2003. године показује како су или ће САД покушати да манипулишу најновијим чланицама ЕУ, земљама централне и источне Европе.

„Те земље су некада били вазали СССР-а сада су у *опасности да постану вазали САД*. Поред три бивше чланице Варшавског пакта које су потписале писмо „осморке”, једна нова група „десеторка” - коју чине поред три балтичке државе: Албанија, Бугарска, Румунија. Словачка, Словенија, Хрватска и Македонија - изразила је снажну подршку САД у вези са Ираком“.⁴⁹⁵ *Период непосредно после пада Берлинског зида и распада СССР-а, значајно је, уз догађај од 11. септембра, одредио геополитичку сцену света. Европа је почела да добија свој јачи идентитет, управо на размеђу, или компилацијом многобројних утицаја. Потреба за јаком осовином у немачко-француским односима добила је даљи свој континуитет, и без обзира на специфичности које су пратиле немачко уједињење, те апсолутни унилатерализам САД, који се испољавао у периоду 1990-их па и до данас, а посебно, модификован после напада на САД 11. септембра. Ратови на простору бивше Југославије, и НАТО улога у југоисточној Европи у војно-безбедносном смислу, одржање дуализма у односима Европе и САД (НАТО), су карактеристике и одреднице овог времена и еволуција у билатералним односима али и НАТО-а и других мултилатералних организација. И обострани трансатлантски интереси за очување улоге Европе и одбијања Русије (посебно Велике Британије) у некаквој ревизионистичкој улози, чине заједнички део мозаика. Но, неоконзервативизам Буша млађег, базиран на страховитом и нескривеном лобију из нафтног и војно-индустријског комплекса САД, а после догађаја од 11. септембра, засигурно су имали и директне импликације на институционално обликовање и учвршћивање Европе. Рамсфелдова подела Европе на „нову” и „стару”, парцијално праћење традиционалних, „старих европских” држава у време америчке војне акције у Ираку*

⁴⁹⁵ Кисинџер Х., Бжежински, З., Фаред З., и др.. Ка царству добра или апокалипси, PRO ET CONTRA, Филип Вишњић, Београд, 2003., стр. 188.

2003, и „вољно” прикључивање новопридошлих држава (или тек у европској или НАТО чекаоници), такође су имале свог утицаја на јачање институционалног капацитета ЕУ.

5. БЕЗБЕДНОСТ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ КАО КОНСТАНТА СТРАТЕШКИХ КОНЦЕПАТА НАТО-а

Стратешки концепти НАТО-а представљају инструментални приступ у пракси НАТО-а као геополитичког субјекта савремених међународних односа. Европа и југоисточна Европа имају своје утемељење у општем, ширем геополитичком контексту ове димензије. Ово се превасходно односи на значај и позицију Европе и југоисточне Европе, која је у историјском контексту и у савременим условима елаборирана са становишта савремених геополитичких односа, пре свега општих теорија Мора и Копна. Сведено на концептуални инструментални приступ по основу стратешких концепата НАТО-а у пракси Европа и југоисточна Европа своју значајну позицију добијају у самим геополитичким одредницама за формирање НАТО-а. Целокупни географски али и укупни геополитички и безбедносни простор Европе и југоисточне Европе је био врло значајан за велике силе непосредно пред II светски рат. Велика Британија и Француска су имале примарни мотив за геополитичку контролу југоисточне Европе, по основу обезбеђења виталних комуникација са Блиским истоком, источним делом Средоземља, али и контролу Суеског канала, мореуза Босфора и Дарданела. Италија је посебне интересе исказивала на простору југоисточне Европе, контроли Јадрана, али и копненог дела непосредно везаног за Јадранско море, укључујући и делове бивше СФРЈ, Албанију и Грчку, у функцији ширег геополитичког интереса у Средоземљу али и деловима северне Африке. Немачка је имала јасне геополитичке интересе на простору југоисточне Европе, пре свега обезбеђивање комуникационих линија за снабдевање ресурсима и експанзију ка Блиском истоку, контролу источног дела Средоземља и заштиту јужног крила „источног” крака, односно геополитичког и безбедносног продора ка централној Азији и СССР-у, Русији. САД су имале, такође, интересе у југоисточној Европи, настале на јасној геополитици атлантизма и континуитету геополитичког приступа формулисаног пре, а инструментализованог већ крајем I светског

рата. Напуштањем политике изолационизма, уз претходно учвршћивање позиција у западној хемисфери, Вилсонова а потом и Рузвелтова доктрина је неспорно у пракси спроводила базичне поставке геополитичких теорија Механа, али и Макиндера (укључујући и основне геополитичке теоретичаре) заговорнике континенталног европског геополитичког простора, Кјелена, Рацела, посебно Хаусхофера и Нојмана. Током рата и непосредно након рата, настанком Труманове доктрине долази и до снажног ослоња на основе Спајкменове геополитичке теорије. СССР је већ почетком XX века неспорно исказала своје геополитичке интересе у југоисточној Европи, а посебно инструментализовано кроз давање подршке настајању националних држава у југоисточној Европи и у њиховом отпору ка Османлијском царству, као и непосредним конфронтацијама са Османлијским царством, али и западним силама по питању контроле Црноморског подручја и геополитичких комуникационих и других интереса на простору источног Средоземља и Блиског истока. СССР су исказале непосредно пред II светски рат интерес за геополитичким присуством у југоисточној Европи али у току самог рата. Посебно значајна иницијатива је била током II светског рата, изражена у преговорима СССР и Велике Британије о питању зоне интереса, односно сфере утицаја у југоисточној Европи и преговора између Стаљина и Черчила, али и са Рузвелтом у оквиру конференција у Техерану, на Јалти, а потом и Потсдаму. Свака од држава југоисточне Европе је имала своје посебне, парцијалне, а у одређеним сегментима противне историјске интересе, који су се потом манифестовали и непосредно пре, током и након завршетка II светског рата. Улога Турске је у овом смислу посебно значајна с обзиром на њену неутралну позицију и врло специфичан геополитички интерес, али и држање током II светског рата. Вештим политичким маневрисањем непосредно у току II светског рата, те одмах након рата Турска обезбеђује посебно значајан геополитички положај везујући се за Запад. Заједно са Грчком ствара геополитички основ Запада у току II светског рата и непосредно после њега. Простор југоисточне Европе у општем смислу улази у контекст геополитичке конфронтације супротстављених теорија савремене геополитике половином XX века. Суштински геополитички основ овог историјског периода јесте трансформација изолационистичке доктрине САД и еволуција кроз Вилсонову и Рузвелтову доктрину у Труманову доктрину. Наведена доктрина, у крајњем има за циљ наметање геополитичке супремације САД на основу концепта глобализма, у коме САД, као лидер Запада, пре свега треба да преузму у доктринарном и политичком смислу водећу улогу, а на начин

урушавања и маргинализовања превазиђеног западног империјалистичког концепта, заснованог на империјалној моћи и савезу Француске и посебно Британије. У овом контексту се као теоријска платформа, заснована на савременим поставкама буржоаских револуција, нуди формулација успостављања глобалног „баланса принципа”, замењујући и потискујући превазиђене глобалне принципе равнотеже снага. Из наведеног се може уочити да је Европа, а тиме и југоисточна Европа постала значајни основ савремених геополитичких односа и њихове инструментализације кроз војнополитички савез, НАТО. Европа и југоисточна Европа имају димензију значајног геополитичког, а посебно безбедносног елемента у креирању нових глобалних геополитичких односа крајем II светског рата и инструментални али врло значајан суштински и теоријски основ за геополитичку основу формирања НАТО-а, формираног у Вашингтону 04. априла 1949. године.

5.1. ОДНОС ОДРЕЂЕНИХ СПЕЦИФИЧНИХ ДИМЕНЗИЈА СТРАТЕШКИХ КОНЦЕПАТА НАТО-а ПРЕМА БЕЗБЕДНОСНОЈ ДИМЕНЗИЈИ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

Већ у Оснивачком акту НАТО-а наглашава се безбедносни и војни сегмент Савеза, а то је колективна безбедност, заснована на инструментима политике УН, а у оперативном смислу се чланом 5. Оснивачког акта апострофира безбедносни елемент и димензија да, било који оружани напад на једну или више чланица Савеза, уз наглашавање европских земаља и Северне Америке подразумева и војни акт против целокупног Савеза. Исто подразумева и војни, ***безбедносни аспект*** одговора Савеза на овакав изазов. ***Овај аспект, безбедносна димензија Европе и југоисточне Европе остаје константа, заснована на Оснивачком акту НАТО-а у свим стратешким концептима НАТО-а у наредном периоду. Безбедносни аспект у приступу НАТО-а, кроз његове стратешке концепте може се сагледати кроз неколико специфичних обележја у приступу ка југоисточној Европи. То је однос организацијске структуре НАТО-а и простора југоисточне Европе, финансијска и логистичка помоћ НАТО-а југоисточној Европи и однос НАТО-а ка безбедносном и политичком идентитету Европе а тиме и југоисточне Европе.***

5.1.1. Однос организацијске структуре НАТО-а и безбедносне димензије југоисточне Европе

Простор југоисточне Европе и државе на овом простору имају своју **безбедносну димензију у самој организацијској структури НАТО-а од његовог оснивања, па преко свих стратешких концепата НАТО-а и пратећих инструменталних докумената стратешких концепата**. У Првом стратешком концепту НАТО-а формирано је пет регионалних сталних група за планирање. Међу наведеним групама, организованих по регионалном принципу, које у суштини представљају групације држава у, преваходно одбрамбеном и безбедносном смислу, **једна од регионалних групација је Јужноевропска-западномедитеранска група**. У Другом стратешком концепту НАТО-а, односно у његовој припреми Северноатлантски савез **је постигао договор, а по основу приступања Краљевине Грчке и Турске НАТО-у у фебруару 1952. године, да се копнене и ваздухопловне снаге Грчке и Турске предочињавају Врховној команди савезничких снага у Европи**. Поморске снаге истих земаља остају под националном командом, али са обавезом блиске координације са осталим савезничким поморским снагама у Медитерану. У смислу организационе структуре регионалних НАТО група за планирање, у Европи остају три регионалне групе уз ојачано организационо-инфраструктурно деловање НАТО-а на јужном крилу наведеним пријемом Грчке и Турске у НАТО. С обзиром на конфликт у Кореји, турбуленције у Вијетнаму и југоисточној Азији у периоду 1949-1952. године, као и проценама НАТО-а о тренду јачања позиције СССР-а на геополитичком плану и *опције формирања совјетског безбедносног и политичког блока, простор Европе, а тиме и југоисточне Европе долази још више до изражаја*. Новим смерницама у Другом стратешком концепту НАТО-а дефинисано је да ће западне силе, у безбедносном смислу, настојати да барем у почетном периоду војне конфронтације са СССР-ом, користити подручја која су под савезничком окупацијом тренутно и ресурсима у њиховој непосредној близини. То, по **питању југоисточне Европе, подразумева** да окупациона зона Трст и западна Аустрија улазе у ову категорију али долази и до значајног усмеравања фокуса на СФРЈ. У смерницама Другог стратешког концепта НАТО-а даје се и нова процена која је нешто различита од првих стратешких смерница НАТО-а у односу на Југославију. У

новим смерницама се, за разлику од првих, где није било могуће предвидети сврставање Југославије, сада цени да ће Југославија, чак и у условима да не буде прва нападнута вероватно учествовати у операцијама против Совјетског блока у Европи. Такође, цени се да ће у случају директног напада Совјетског блока на Југославију, Југославија пружити енергичан отпор. У Другом стратешком концепту НАТО-а даје се додатна процена да ће Совјетски блок имати одређену модификацију и да ће поред примерног циља заузимања западне Европе, имати за циљ и заузимање југоисточне Европе, али и одређених подручја Блиског истока. *Простор југоисточне Европе се Другим стратешким концептом НАТО-а у структуралном, али и уопште безбедносном смислу, појављује као значајан фактор и безбедносни ентитет у организационој структури и концептуалној димензији НАТО-а.* Еволуција НАТО-а у структуралном смислу је ишла у правцу доношења одлуке о укључивању установљене Савезне Републике Немачке у европске одбрамбене снаге, током 1952. године, а посебно се у овом периоду истиче нужност али и предузимају конкретне мере за установљавање Европске одбрамбене заједнице. Нуклеус овакве европске одбрамбене заједнице би у одређеном смислу био и економски основ и формирање Европске заједнице за угаљ и челик. Суштина је да се у структуралном али и у политичко-безбедносном смислу установљавају релације између НАТО-а и Европске одбрамбене заједнице. Нови, Трећи стратешки концепт НАТО-а је у свом еволутивном смислу већ имао елементе јачања организационе али и политичко-безбедносне компоненте целокупне организације, што је формализовано приступањем СР Немачке НАТО-у 1954. године. Трећи стратешки концепт НАТО-а, иако је већ суштински био израђен у посматраном периоду, формализован је у децембру 1956. године, као непосредна последица догађаја који су се у геополитичком смислу дешавали на Блиском истоку и у Мађарској, односно општих процена намера Совјетског блока у југоисточној Европи о питању економско-политичких мера и истих мера на глобалном геополитичком нивоу. Базични доктринарни заокрет НАТО-а јесте базирање на употреби најсавременијег наоружања, коришћењем средстава масовне одмазде на ефикасан и брз начин. *Пратећи документи, мере за имплементацију Трећег стратешког концепта НАТО-а у структуралном смислу задржавају географска подручја у којима централну позицију заузима Европа са својим боковима, Скандинавија али и јужна Европа и азијска Турска.* И у овом стратешком концепту, западна Европа представља примарни фокус безбедносне и политичке димензије НАТО-а. Југоисточна Европа у структуралном смислу

у Трећем стратешком концепту са својом географском позицијом, комуникацијом ка Блиском истоку и северној Африци, има задатак да обезбеђује битна подручја и снажну основу (Балкан и Турска) са које се може угрозити јужно крило непријатеља, СССР-а. Такође, физичка повезаност простора копненог и акваторијалног дела може обезбедити снажну основу за укупну одбрану Босфора, Дарданела и западне Турске. Исто тако, могу послужити за спречавање непријатељских излаза поморских снага из Црног у Средоземно море и обезбеђење непосредног приступа западних савезника инсталацијама у Турској, војним постројењима и капацитетима али и подручјима производње нафте на Блиском истоку. Такође, географско копнено и акваторијално подручје југоисточне Европе у структуралном смислу, НАТО-у даје снажну основу за опште остварење стратешких циљева на јужном крилу НАТО-а, а остали циљеви остају непромењени у односу на претходне стратешке документе НАТО-а.

Суеска криза из 1956. године, као и потреси на Блиском истоку у овом периоду, и совјетска војна интервенција у Мађарској 1956. године *имали су одређене реперкусије на политичке односе и структуралну димензију НАТО-а.* Посебно долази до конфронтације између Француске и западних савезника, односно САД. Наведено је нужно водило ***ревизији Трећег стратешког концепта НАТО-а у политичком и структуралном смислу,*** али је ревизија била замрзнута избијањем Кубанске кризе, геополитичким конфронтацијама САД и СССР-а у Латинској Америци 1961-1962., рушењем америчког шпијунског авиона У-2 изнад СССР-а. ***И у овој конфронтацији у структуралном и безбедносном смислу простор југоисточне Европе, Турске је имао реципрочну улогу.*** Као реципрочна мера САД, по основу размештања совјетских нуклеарних ефектива на Куби је било размештање нуклеарних ефектива на простору Турске, што је, између осталог, у наведеном периоду помогло у разрешавању Кубанске кризе и опште потенцијалне војне конфронтације на глобалном нивоу. Отварање унилатералне акције САД у Вијетнаму 1964. године и повлачењем Француске из реда војних структура НАТО-а и захтевом за размештања НАТО инсталација са француских територија, ***било је основ за структуралне измене Трећег стратешког концепта НАТО-а*** и у општем смислу формулисање Четвртог стратешког концепта НАТО-а. Четврти стратешки концепт НАТО-а је формално донет у јануару 1968. године. У структуралном смислу се, базирано на процени копнене премоћи Совјетског блока у Европи као и расту нуклеарних капацитета источног блока, те општег геополитичког јачања, разрађују нови елементи стратегије и

организационих мера у овим условима. Пратећи документи којима се разрађује стратешки концепт, су установили *мере да се у свим организационим и структуралним подручјима НАТО-а као и на општем стратешком нивоу развију ојачани капацитети постојећих конвенционалних снага и њихове готовости за употребу, као и обезбеђивање услова за хитна ојачања и претпочињавања других савезничких снага на примарним подручјима.* НАТО је сада организован на пет регионалних географских подручја од којих три у одбрамбеном смислу географски подразумевају Европу и то: европски северни регион, централни и јужни регион. Централни регион савезничке команде за Европу представља и даље примарни безбедносни основ НАТО-а и по Четвртом стратешком документу, заснован на укупној стратешкој позицији, популацији индустријском и политичком значају. *Јужни регион, у географском смислу простор југоисточне Европе* представља са становишта овог стратешког концепта НАТО-а географску баријеру између Совјетског блока, Медитерана и Блиског истока. Југоисточна Европа треба да обезбеди заштиту линија комуникација западних савезника, заштиту Медитерана и приступ Суеском каналу и Блиском истоку. Истовремено, у копненом и акваторијалном смислу, преваходно Грчка и Турска морају да буду препрека за спречавање директног непријатељског напредовања ка Блиском истоку и Медитерану, као и давања основе за стратешки удар на јужно крило источног блока. *Југоисточна Европа и јужни регион имају значајну улогу,* поред осталих региона, с обзиром на то да морају компензовати ослабљени капацитет НАТО-а, а имајући у виду лимитирано учешће Француске у укупним одбрамбеним капацитетима НАТО-а. Такође, *југоисточна Европа даје заштиту јужном крилу централно-европског региона, простора западне Европе,* и директна је баријера и простор са значајним потенцијалом за спречавање, задржавање или угрожавање конвенционалног напада совјетских снага на Италију. У овим проценама НАТО-а простор Југославије има примарну и доминантну улогу.

Пети стратешки концепт НАТО-а из новембра 1991. године *задржава безбедносни димензију југоисточне Европе у општем али у структуралном смислу као своју константу.* Еволуција Четвртог стратешког концепта ка Петом је представљала процес сложених геополитичких утицаја али и унутрашњих турбуленција унутар НАТО-а као и геополитичких потреса, распада Варшавског пакта и руинарања СССР-а. У овом периоду дешавао се низ регионалних геополитичких конфронтација и фаза конфронтација између Запада и Истока са импликацијама на Европу и југоисточну Европу. Ситуација из 1967.

године, из времена I арапско-израелског рата имала је шире импликације не само на односе на Блиском истоку него и у источном и јужном Медитерану. Последично овај конфликт имао је импликације и на југоисточну Европу. Конфликт у Азији између Пакистана и Индије, инициран 1965. године, који је поново избио 1971. године, те континуирана војна интервенција САД у Вијетнаму, константа затегнутости односа између Индије и Кине, али и замрзнути хладноратовски конфликт у Европи су детерминанте које су водиле у фазу детанта. Фаза детанта у односима два геополитичка блока представљала је фазу одмрзавања односа, покушаја интензивних политичких преговора у функцији релаксација стања пре свега у Европи, каналисање утрке у наоружању. Разлог наведеном била је укупна геополитичка позиција САД, односно неповољно стање с обзиром на низ политичких војних ангажовања широм света али и унутрашњих турбуленција насталих како вијетнамским ратом, тако и низом конфликта на Блиском и Далеком истоку, у које су САД биле укључене. Покушај је да се у Европи из наведених разлога, али и опште доктрине детанта САД, релаксирају односи између два блока, а што је и остварено током 1975. године. У наведеном периоду у Хелсинкију је потписан Финални акт из Хелсинкија, који је на простору Европе створио основ за формалне облике сарадње на јачању мера поверења, стабилизацију у области безбедности, слободе кретања и уопште релаксације у односима два блока. Може се рећи да је овај приступ имао далекосежне последице, пре свега у функцији геополитичких интереса САД, а на начин инфилтрације и уласка Запада у геополитичку сферу интереса СССР-а, „иза гвоздене завесе”. Војна интервенција СССР-а у Авганистану 1980. године, између осталог, као и низ унутрашњих односа у САД доводи на политичку сцену Роналда Регана, који радикално мења западну доктрину детанта у Реганову доктрину. Реганова доктрина подразумева враћање на Труманову доктрину, односно на опцију заостравања геополитичке конфронтације са СССР-ом, у функцији дефинитивног рушења комунистичке идеологије, СССР-а као геополитичког фактора, или довођење СССР-а у ситуацију за мењање сопствене идеологије и прихватање геополитичког концепта САД. Наведено се спроводи на два колосека, на једној страни јачањем трке у наоружању и економским исцрпљивањем СССР-а и прикривеним акцијама иза гвоздене завесе, а на другој страни уз континуирани притисак и вршење преговора за смањивање пре свега конвенционалних снага у Европи, као и стратешког нуклеарног наоружања. *Европа и југоисточна Европа су незаобилазан и централни фактор у овој геополитичкој фази*

односа два блока. Кулминација наведеног доводи и до рапидног урушавања Варшавског пакта крајем 80-тих година XX века, а потом и самог СССР-а. Пети стратешки концепт НАТО-а је *и по основу модификација и константног прилагођавања претходног стратешког концепта, имао и димензију јачања безбедносног и политичког идентитета Европе, али и оснаживања интегритета и ефикасности као и доминације НАТО-а у Европи. Безбедносна димензија Европе у свом структуралном смислу није имала промене, а Врховна савезничка команда за Европу врши координацију између НАТО војних потенцијала, као и формираних европских потенцијала.* Руинирање и колапс Варшавског пакта, а затим и СССР-а дају нову димензију неодређености и смер исхода догађаја са непосредним импликацијама по НАТО и Савез појачава притисак на бивше чланице Варшавског пакта за пријем у НАТО. Паралелно, унилатералном војном акцијом против Ирака 1991. године, САД оснажују своје присуство на Блиском истоку и у стратешком региону Персијског залива. *Наведено има импликације на југоисточну Европу и земље источног и јужног Медитерана. Према проценама НАТО-а нужно треба приступити што бржем пријему одређених земаља бивших чланица Варшавског пакта у НАТО, у функцији стварања недељиве основе за стабилно безбедносно окружење у Европи и за мирно разрешење потенцијалних и већ насталих сукоба на овом простору. НАТО у безбедносном и структуралном смислу кроз Пети стратешки концепт задржава примат за одржавање стратешко-безбедносног баланса у Европи уз асистенцију европских институција Западноевропске уније и ОЕБС-а.* Остварују се и непосредне билатералне везе са бившим чланицама Варшавског пакта, уз одржавање стратешког јединства НАТО-а као кључног предуслова колективне безбедности, сада доказано и оправдано у пракси. У својим стратешким смерницама концепт одбране произлази из новог стратешког окружења и нових измењених ризика, који сада дозвољавају НАТО-у да редефинише своју структуру, као и нове војне мисије НАТО снага. Европа и југоисточна Европа имају значајну функцију у имплементацији ових нових циљева НАТО-а а који се перципирају као нова прилагођавања која ће обезбедити заштиту мира, управљање кризама и превенцију ратова. Предуслов наведеног су кредибилне и ефикасне НАТО снаге, *оптимизација организационе структуре и ресурса.* Допринос интегрисаних мултинационалних европских снага у саставу одбрамбеног комплекса НАТО-а је значајан, а нуклеарне снаге НАТО-а и даље, према овом стратешком

концепту остају распоређене на територији Европе, с циљем свеобухватног концепта одвраћања и безбедности НАТО-а.

Шести стратешки концепт НАТО-а значајно узима у обзир безбедносну димензију југоисточне Европе у структуралном смислу. Усвојен је 24. априла 1999. године на педесетогодишњицу постојања НАТО-а али и време директне НАТО интервенције против СРЈ. Инструментализација овакве употребе НАТО-а у геополитичком смислу, ван граница Савеза дефинисане оснивачким актом, показује ову спорну трансформацију и улогу НАТО-а. Наиме, може се рећи да је оваквом инструментализацијом НАТО потврдио основе приступа базичних геополитичких теорија атлантизма, теорије Мора. *Еволутивним приступом, развојем инфраструктурних механизма, интеграцијом земаља бивших чланица Варшавског пакта и чланица бившег СССР-а у НАТО, од 1991. до 1999. године НАТО је у структуралном смислу проширио своје границе, али и општу политичку доктрину функционисања.* Југоисточна Европа је била и дословно у самом средишту инструментализације, овог геополитичког приступа, а спорни правни основ војне интервенције НАТО-а је исказан у широкој формулацији нужности примене војних и безбедносних механизма НАТО-а на простору југоисточне Европе са циљем „завршетка дубоке хуманитарне патње” изазване сукобима на Балкану. Стога се може рећи да је простор југоисточне Европе имао значајну и круцијалнулогу у одржању доктринарне улоге и геополитичке доминације НАТО-а, како у инструменталном, тако и у општем теоријском и геополитичком смислу. Југоисточна Европа и Европа у целини су кроз Шести стратешки концепт НАТО-а *представљени као потврда успешности и оправданости доктринарног и општег приступа свеукупној безбедности НАТО-а.* Овим приступом НАТО је демонстрирао и политички исказао, те у јавности представио да 50 година након свог оснивања успешно потврђује и потврдио је настојање да обезбеди праведан и трајан мировни поредак у Европи, што је и у пракси успешно потврдио. На овај начин, потврдом успешности концепата и доктрина функционисања, педесет година након свог оснивања, сада доказано на подручју југоисточне Европе, посебно Југославије НАТО одржава капацитет за обезбеђење општих услова безбедности у целокупном евроатлантском подручју. *Ово се посебно тумачи политичком формулацијом о „нераскидивој вези и недељивости безбедности европског и северноамеричког безбедносног простора”.* Потврда наведеног је очигледна у историјском контексту, а што даје основ за континуитет оваквих безбедносних односа

у будућности. Стога, јака трансатлантска веза између Европе и Северне Америке као и целокупне северне хемисфере ће бити примарно опредељење НАТО-а, с циљем даљег очувања стабилног евроатлантског безбедносног окружења. Наведени циљ је могућ остваривањем базичних безбедносних задатака, као што су: очување безбедности, консултације, одвраћање и одбрана, управљање кризама и партнерство, а што је непосредно у пракси потврђено трансформацијом НАТО-а између 1991. и 1999. године. ***Другим речима, трансформација и еволуција НАТО-а у периоду између Петог и Шестог стратешког концепта НАТО-а базично се одвијала и имала своје детерминанте на простору Европе и посебно југоисточне Европе, у димензији организацијске структуре и њеног односа ка југоисточној Европи.***

Даљом еволуцијом Шестог стратешког концепта НАТО-а као и у његовим стратешким смерницама дата је иницијатива да се простор Медитерана посебно сагледава са становишта општег значаја и доприноса стабилности Европе и југоисточне Европе. Такође, НАТО је посебним споразумима обезбедио и потврдио у пракси употребу снага за хитне интервенције, наставио са процесом изградње и оснаживања Европског безбедносног и одбрамбеног идентитета, као интегралног дела НАТО-а. Даљи развој ишао је у смеру стварања политичких услова за даље утврђивање геополитичког примата на глобалном нивоу, у условима новог безбедносног геополитичког амбијента на светском нивоу.

Седми стратешки концепт НАТО-а из новембра 2010. године, у свом безбедносном и структуралном смислу обухвата Европу и југоисточну Европу као врло значајне сегменте. Овог пута се наведена димензија исказује у општој форми и на индиректан начин, с обзиром на то да НАТО уз последња три стратешка документа није у јавну употребу ставио и пратеће документе, који се односе на специфичне безбедносне детаље и смернице.

Слободна и стабилна Европа у условима мира као и трансатлантска веза између Европе и Северне Америке у новонасталом безбедносном окружењу остају и даље примарни геополитички основ НАТО-а. Европске земље подржане од неевропских, а примарно снага САД, конвенционалних и нуклеарних, које ће остати стациониране у Европи и даље ће бити гарант стабилног безбедносног окружења у Европи. ***Европска унија као јединствени и есенцијални партнер Савеза и дијалог са европским државама које нису чланице Уније као и земљама Средоземља, биће примат НАТО-а, као и дијалог са***

Украјином и Грузијом. НАТО ће наставити да помаже на интеграцији земаља западног Балкана у евроатлантске структуре. Овом интеграцијом биће обезбеђен даљи мир и стабилност засновани на демократским вредностима, регионалној сарадњи и пријатељским и добросуседским односима, комбиновано са дијалогом са земљама Средоземља и дијалогом са Русијом, увећаће се општа стабилност и оквир за продубљивање сарадње у општем интересу. Јачање европских одбрамбених капацитета, способније европске одбране, стратешког партнерства са ЕУ, уз поштовање институционалног интегритета обе организације, али и минимализацијом паралелних и дуплих система, исто тако биће приоритет НАТО-а. Очигледно, да је Европа па и југоисточна Европа и даље у фокусу и константа и овог последњег Седмог стратешког концепта НАТО-а. Наведеном се као аргумент *може додати да новим последњим Седмим стратешким концептом НАТО први пут обелодањује намеру за унапређивање капацитета у функцији „доприноса енергетској безбедности”.* Наведено у пракси подразумева и непосредне мере заштите енергетских-инфраструктурних објеката и постројења, као и линија снабдевања. Ова димензија неспорно има директну везу и однос са простором Европе, а посебно југоисточне Европе у безбедносном, политичком али и економском контексту. Наставак борбе против тероризма је исто, један од основних задатака НАТО-а, у односу на коју се може димензионисати безбедносна али и структурална димензија југоисточне Европе у оквиру новог стратешког концепта НАТО-а. Суштински, целокупан комплекс смерница датих у новом, последњем стратешком концепту НАТО-а исказује у вишеструком и вишезначном смислу безбедносни елемент југоисточне Европе у структуралној димензији НАТО-а.

5.1.2. Однос финансијске и логистичке подршке НАТО-а и безбедносне димензије југоисточне Европе

Константа у стратешким концептима НАТО-а у односу на простор југоисточне Европе је финансијска и логистичка помоћ НАТО-а. Ова формулација у себи, у суштини, садржи и низ мера као што је помоћ у војној опреми, инсталацијама, наоружању, опремању, одржавању, али и мере обавештајног, инструктивног и едукативног карактера. Но, у поједностављеној, општој форми могу се посматрати кроз наведену формулацију

финансијске и логистичке помоћи. У раду је путем елаборације истакнута већ ова димензија, како у току самог II светског рата, тако и непосредно након рата. *Посебно значајна форма јесте Маршалов план, који је посебну инструментализацију имао, као и друга директна финансијска и логистичка подршка Грчкој, Турској али и у мањем капацитету и Југославији.* НАТО је већ на другој седници Северноатлантског савета формирао Одбрамбени финансијски и економски комитет и Одбор за производњу и снабдевање, засновано на одредбама Оснивачког акта НАТО-а, у коме се, у преамбули дефинише, да између осталог, и економска средства треба да буду есенцијална за одбрану северноатлантског подручја. Исто тако у принципима из Оснивачког акта НАТО-а, у генералним циљевима се утврђује да је у време мира витално и економско јачање које има директне импликације на безбедност северноатлантског подручја. Првим стратешким концептом НАТО-а је ова димензија обухваћена, а у рад Одбрамбеног финансијског комитета су укључени министри финансија, а Одбор за производњу и снабдевање је претпочињен највишим телима НАТО-а. *Паралелно, непосредно након II светског рата САД су са Грчком, Турском, и Ираном (и Јапаном) потписале Интер-амерички пакт о узајамној помоћи, који је такође подразумевао снажну финансијску и логистичку подршку Запада простору југоисточне Европе и непосредном окружењу.* Овај сегмент је инкорпориран као значајна компонента у Првом стратешком концепту НАТО-а. Финансијска и логистичка помоћ схватана је у врло значајном контексту као средство и нужност за стварање услова превентиве у функцији спречавање стављања простора Европе, Блиског и Средњег истока под доминацију СССР-а, а што је врло јасно исказано Првим стратешким концептом НАТО-а (његовим пратећим документима операционализације). Првим стратешком концептом НАТО-а се цени и да ће СССР вероватно покушати подрити и руинирати економско стање држава у окружењу, тиме и европских и јужноевропских, *те да ће покушати и са спречавањем пружања есенцијалне војне помоћи САД европским државама.* Такође, предвиђају се и посебни задаци регионалним групама НАТО-а на појединим просторима, *које ће имати посебне задатке за заштиту комуникацијских и логистичких веза као и инсталација у кључним подручјима, а простор југоисточне Европе се сматра значајном логистичком основом НАТО-а за супротстављање експанзији СССР-а ка Блиском и Средњем истоку као и Африци. Константа ове димензије је исказивана и путем непосредне разраде али и еволуције Првог стратешког концепта НАТО-а.* Тако се у наведеном процесу, који је

водио Другом стратешком концепту НАТО-а, финансијски и логистички капацитет НАТО-а оснажује у општем, организацијском смислу али и у смислу непосредне конкретизације на кључне државе и подручја, примарно у Европи, Немачкој и југоисточној Европи, Грчкој и Турској. У наведеном смислу, Саверноатлантски савет је на својој четвртој седници, маја 1950. године у Лондону, између осталих одлука, донео и Директиву Одбрамбеном и Одбрамбеном финансијском и економском комитету да појачају напоре и ангажман о питању унапређења војних капацитета али и неопходних финансијских средстава, који обједињено чине јединствени задатак. Ресурси и индустријски капацитети СР Немачке су врло значајни у овом контексту, и усмерава се даљи фокус на економску помоћ и подршку Немачкој али и Грчкој и Турској у функцији пуне интеграције у НАТО и давања адекватног одбрамбеног доприноса. У организацијском смислу се у децембру 1950. године предузимају мере за уставновљавање Одбрамбеног одбора за производњу, са јачим капацитетом од постојећег Одбора за војну производњу и снабдевање, који престаје да постоји. Рад овог одбора, финансијске и логистичке подршке је била константа адаптације и еволуције НАТО-а у овом периоду, као и саставни део Другог стратешког концепта НАТО-а. *Турска се у југоисточној Европи посебно апострофира са становишта ресурса у људском потенцијалу, поред геостратешке позиције, те се стога и ова димензија посебно увезује у контекст укупне финансијске и логистичке подршке НАТО-а југоисточној Европи путем Другог стратешког концепта НАТО-а.* Даљом еволуцијом у развоју стратешких концепата НАТО-а, димензија финансијске и логистичке подршке остаје значајан задатак. Тако се у децембру 1952. године на заједничком састанку министара одбрана и финансија у форми седнице Северноатлантског савета постиже *договор о даљем финансирању и логистичкој подршци и оснажењима у овом контексту у општем смислу, а са посебним акцентом на Европу.* У смислу наведенога, посебно се подржава европска економска сарадња и формирање Европске заједнице за угаљ и челик, као подршка интегралном сегменту европског одбрамбеног капацитета. *Такође, 1953. и 1954. године се доносе војни програми за увећање капацитета и ефикасности одбрамбених војних снага Грчке и Турске, по основу заједничког НАТО финансирања ових програма и расподеле финансијских трошкова у наредном трогодишњем периоду, почев од 1954. године.* Наравно, финансијска и логистичка подршка стварала је и комплексне проблеме.

Тако се може сагледати и базни документ САД из овог периода, који се у делу директно

односи на посматрану димензију финансијске и логистичке подршке чланицама НАТО-а, а то је Извештај Савета за националну безбедност САД, НСЦ 162/2, од 30. октобра 1953. године.⁴⁹⁶ У документу се истиче, да упркос, одржавању пореских стопа на „вршном нивоу” из периода II светског рата, *да су државни расходи расли брже него порески приходи, а што је „у фискалној 1953. години резултирало дефицитом од 9,4 милијарде долара”, и без обзира на претпостављене боље или исте услове у „фискалној 1954. години” се процењује даљи „буџетски дефицит од 3,8 милијарди долара”.* Такође, у складу са, тренутним, важећим законом „додатно пореско умањење од пет милијарди долара”, ће наступити почетком „јануара 1954. године.”. Додатно увећање пореза, у смислу санирања наведеног дефицита, истовремено би захтевало и промену актуелних, економских политика. Даље, додатни „губитак” прихода од „три милијарде долара” се очекује „01.04.1954. године”, с обзиром *на то да Конгрес САД није прихватио „председникове препоруке” да буду „укинуте” ове рестрикције, те су процене да ће се „велики буџетски дефицити” десити у „фискалној 1955/1956. години”, а у условима тренутних буџетских издатака.* Ови проблеми, према документу, имају директне последице по националну безбедност САД и морају бити разматрани у „светлу опасности” по економски систем у целини, укључујући и „опасност по индустријску продуктивност” неопходну за подршку војних програма. Из наведених разлога, потребне адаптације у доктринарном смислу морају ићи у правцу „промоције фискалних политика” за лимитиране периоде, планирање за краткорочне, цикличне периоде, или посебне проблеме, или на другој страни, постизањем „кључних националних циљева”, чиме би се „оправдало” одступање од званичних фискалних политика.⁴⁹⁷ ***Из наведених разлога, позиција САД је била да се мора обезбедити додатни ангажман и подршка европских савезника, пре свега Британије и Француске. Посебно, сагледава се потенцијал СР Немачке, као снажног ресурса, посебно у смислу „уједињене Немачке”.*** Укупни контекст додатну пажњу усмерава на јачање укупних, обједињених одбрамбених капацитета Европе и јачање европског безбедносног, политичког али и економског идентитета и снаге. Последишно, ова димензија је водила убрзаном пријему СР Немачке у НАТО али и низа модификација и адаптација Другог стратешког концепта НАТО-а, који

⁴⁹⁶ Види: www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf.

⁴⁹⁷ Види: www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2. U.S. Ability to support Security Expenditures, pdf, pp. 14-16.

је довео до Трећег стратешког концепта НАТО-а у 1954. години и пријема СР Немачке у НАТО исто у 1954. години. *Трећи стратешки концепт НАТО-а у димензији финансијске и логистичке подршке Европи и југоисточној Европи задржава свој фокус, без обзира на споменуте финансијске проблеме, који се покушавају организацијским и другим мерама компензовати на нивоу целокупног Савеза. Кључну позицију и улогу у овој димензији и даље на европском континенту има Немачка, а на простору југоисточне Европе Турска, Грчка и Југославија.* Наведена константа НАТО-а по овој димензији се наставила и у наредним фазама, еволуцији НАТО-а, који је пратио геополитичке и регионалне промене, настале као последице смрти Стаљина, политичког, економског и војног притиска СССР-а на Југославију и Грчку, а потом и интервенција у Мађарској, Чехословачкој и блокада Берлина али и Суеском кризом, односно конфликтима на Блиском истоку, те посебно кризом на Куби. *Значај димензије југоисточне Европе, у контексту пружања финансијске и логистичке подршке се види и по основу одлука Северноатлантског савета, маја 1961. године у Ослу. Министри НАТО-а су разматрали и обратили пажњу на економска питања и финансијску и логистичку подршку Грчкој и Турској, уочавајући одређене потешкоће ових држава у овом пољу. У овом смислу су разматрани модели, начини и средства за унапређење програма за развој ових земаља. Непосредне мере су биле и слање и сагледавање извештаја посебних изасланика за праћење економског стања и програма развоја у Турској и Грчкој.* Овакав приступ је одржан и у наредном периоду, те је инкорпориран и у Четврти стратешки концепт НАТО-а (јануар 1968) и пратеће оперативне документе. Тако се и путем *Четвртог стратешког документа потврђује константа безбедносне димензије југоисточне Европе по укупну безбедност НАТО-а и по димензији давања снажне финансијске и укупне логистичке подршке у овој функцији, независно од евидентних и реалних финансијских потешкоћа као и несугласица о овим али и ширим питањима у оквиру самог НАТО-а. Ова димензија се наставља и путем даље еволуције НАТО-а у фази детанта.* НАТО приступ се заснива на покушају растеређења о питању реалних спољних и унутрашњих импликација, насталих као последица елаборираних геополитичких и регионалних турбуленција, половином 60-тих и почетком 70-тих година XX века. Инфериорност у конвенционалном наоружању и расту политичког и технолошког потенцијала СССР-а, НАТО је компензовао на начин јачања својих технолошких капацитета и ефектива. Наведено је подразумевало и континуиране

преговоре о разоружавању између САД и СССР-а са циљем стварања квалитетнијих услова о питању ове диспропорције. *Финансијска издвајања за опремање и модернизацију су била есенцијално питање у односу на конвенционалне америчке снаге у Европи.* Ове снаге нису могле бити замењене европским снагама, с тога је по основу посебног Европског програма за унапређење одбране, а потом и разраде овог програма, на седници НАТО Одбрамбеног комитета за планирање, маја 1971. године, где се у Финалном коминикеу⁴⁹⁸, констатује прогрес и развој Програма, те да ће уз помоћ „инфраструктурног елемента” Програма, НАТО бити у могућности да обезбеди функционисање” интегрисаног система комуникација, укључујући „свемирске сателитске елементе” од половине 70-их година. Исто тако се поздрављају унапређења која су постигле земље чланице НАТО-а у смислу међусобне сарадње и помоћи о питању Програма, унапређења националних одбрамбених конвенционалних снага, као и о питањима проблема уоченим у анализи студије НАТО одбране у седамдесетим годинама (AD 70 Study), те су дате смернице војним структурама НАТО-а за израду предлога за „структуру и величину” НАТО снага у средњорочном, планираном периоду 1973-1978. године. Константно совјетско јачање војног присуства и капацитета у медитеранском подручју је и даље предмет забринутости, те су констатоване предузете мере о овом питању, у првом смислу извиђања, потом индивидуалне или заједничке мере чланица НАТО-а, као и да је НАТО одбрамбени комитет на нивоу сталних представника издао политичку директиву војним органима НАТО-а за „слободно планиране” или „непланиране” активности формираних Поморских снага за брзу реакцију у Медитерану, као и за додатне „моделе активности” на планској основи за наведене снаге. Исто тако, као одговор на континуирано јачање совјетских снага у Северо-источном атлантику, министри су одлучили да је неопходно наставити са даљим мерама о питању планирања у функцији унапређења и ојачања капацитета одбране северног крила НАТО снага у Европи. Министри НАТО-а су на седници Северноатлантског савета, одржаној у Лисабону, 03-04. јуна 1971. године, поздравили објављени споразум који су постигли САД и СССР од 20. маја 1971. године, о питању „усаглашеног оквира” за наставак преговора о питању стратешког смањивања нуклеарног наоружања. У Финалном коминикеу⁴⁹⁹ са ове седнице процеђен је позитиван тренд о питању даљих интензивних контаката и преговора у оквиру установљене НАТО

⁴⁹⁸ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26815.htm, Final Communique.

⁴⁹⁹ Види: www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26809.htm, Final Communique.

политике за постизање „трајног и садржајног” унапређења односа између „Истока и Запада” на европском континенту. Ситуација у медитеранском подручју, је посебно разматрана, те су поздрављени напори за поновно успостављање мира у источном Медитерану, који представљају реалне предуслове за спречавање ширења конфликта ван овог подручја, као и за отклањање узрока за даље конфликте и конфронтацију у овом подручју. *Константа у приступу по финансијској и логистичкој димензији помоћи и подршке НАТО-а је настављена и после доласка на власт Регана и имплементације Реганове доктрине, па све до непосредне еволуције и трансформације НАТО-а по основу Петог стратешког концепта НАТО-а.* Наравно, услови настанка овог новог стратешког концепта НАТО-а сада подразумевају непостојање Варшавског пакта и руинарање и фазу распада СССР-а као државног и идеолошког субјекта. Новим Петим стратешким концептом НАТО се, између осталог, утврђује да безбедност и стабилност у Европи има и своју економску и социјалну димензију, а у укупним оквирима за дијалоге и комуникацију, ови елементи спадају у базичне елементе савезничке безбедносне политике, а то су, поред мера дијалога и сарадње и мере непосредног одржавања колективних одбрамбених капацитета. Наведено подразумева присутност савезничких војних снага у Европи са капацитетом обезбеђења мира и стабилности (посебно америчких снага). *Установљавају се и нови капацитети и механизми, процедуре и стандарди у логистичком пољу обуке, који ће обезбедити примат НАТО-а у Европи, а у функцији одржавања одговарајућег, пројектованог безбедносног стања, са становишта НАТО-а.* Нови механизми у Европи подразумевају разраду мера сарадње и комуникације и верификацију Споразума о контроли наоружања, мера о питању контроле безбедносних изазова и ризика у стању мира, кризе или рата. Ово управо подразумева низ мера о питању адекватне финансијске и логистичке помоћи земљама источне и југоисточне Европе, сада већ бившим чланицама Варшавског пакта. *Константа ове димензије је настављена и даљом еволуцијом Петог стратешког концепта НАТО-а и инкорпорирана је у Шести стратешки концепт НАТО-а, из априла 1999. године.* Управо је формулација из Шестог стратешког концепта НАТО-а о заједничким активностима на Балкану у операцијама превенције конфликта и управљања кризама, а што је укључивало и конкретне операције у функцији подршке мира, подразумевала и димензију непосредне финансијске и логистичке помоћи НАТО-а одређеним земљама југоисточне Европе. Посебно, ово се може посматрати у врло експлицитном

контексту. *Седми стратешки концепт НАТО-а такође, финансијску и логистичку подршку задржава као своју константну димензију*. Наведено се може препознати у формулацијама да НАТО остаје опредељен за наставак свог функционисања у складу са одредбама члана 4. Вашингтонског споразума. Наведено подразумева вршење широког процеса реформи модернизације и трансформације засновано и на новим безбедносним изазовима, тероризму, управљању кризама, пролиферацији нуклеарног, хемијског, биолошког и радиолошког наоружања, као и заштиту кључних линија комуникација. *Нови облици претњи и софистицираних опасности који се налазе ван НАТО подручја и који су од стратешког значаја за Савез, с обзиром на геополитички и геостратешки положај југоисточне Европе и Европе у целини егзактно указује на константу финансијске и логистичке димензије, односно константу ове димензије у приступу НАТО-а ка Европи и југоисточној Европи*. У истом контексту може се посматрати и одредница Седмог стратешког концепта НАТО-а, којом се задаци НАТО-а шире и на задатке унапређивања капацитета у функцији доприноса енергетској безбедности, тиме и мера заштите критичне енергетске инфраструктуре и линија снабдевања. Такође, у односу на спољне стратешке изазове, ван граница Савеза, у формулацијама о променама у безбедносном окружењу, подразумева финансијску и логистичку подршку НАТО-а, земљама преваходно источне и југоисточне Европе, у функцији заједничке безбедности Савеза. Такође, разматрана димензија се може препознати и у одредбама у развијању партнерства и дијалога, као и интеграцијом западног Балкана у евроатлантске структуре у функцији обезбеђења мира и стабилности као и дијалога са медитеранским земљама, али и Русије, Украјине и Грузије. *У општем смислу може се извести закључак да је димензија финансијске и логистичке подршке НАТО-а (у свом ширем смислу) једна од значајних константи у приступу НАТО-а простору југоисточне Европе*. То истовремено подразумева и констатацију да је свеукупна димензија безбедности југоисточне Европе константа стратешких концепата НАТО-а и по посматраној димензији финансијске и логистичке подршке НАТО-а управо у функцији очувања и учвршћивања позиције Савеза на просторима југоисточне Европе.

5.1.3. Однос НАТО-а ка безбедносном и политичком идентитету Европе-југоисточне Европе

Безбедносни политички (геополитички) идентитет Европе је био и остао предмет општих геополитичких теорија, које су у раду већ елабориране. Подједнако, простор Европе *а тиме и југоисточне Европе* има своју значајну позицију у геополитичким основама, како општих теорија Мора и Копна, тако и савремених схватања о геополитичким конфронтацијама (Види: Хантингтон, 2000). Целовитост и идентитет Европе у геополитичком (политичком и економском) а посебно у безбедносном смислу био је један од основа и елемент инструментализације кључних доктрина и концепата током II светског рата али и непосредно након рата и у хладноратовском периоду. Реперкусије су очигледне и у садашњем времену, а са јасним геополитичким потенцијалом за савремене будуће односе у овој равни. *Европа и југоисточна Европа, стога, последично имају значајну и константну позицију и значај са аспекта безбедносног и политичког идентитета у непосредним одредницама за оснивање НАТО-а, те његовој еволуцији и стратешким концептима.* Општи геополитички интереси са аспекта безбедности, политике и економског идентитета Европе су неспорно исказани у историјском контексту, првенствено, од великих сила. Та димензија је елаборирана, а остаје константа у еволуцији и стратешким концептима НАТО-а. У самом Оснивачком акту НАТО-а, *Европа се димензионише у географском и геополитичком смислу као подручје интегралног дела северноатлантског подручја, исто тако у геополитичкој и безбедносној димензији.* У овом контексту посматра се као географско подручје са својим потенцијалом, с обзиром на то да је од 12 чланица оснивача НАТО-а, чак десет земаља оснивача са европског континента. Простор Европе, а тиме и југоисточне Европе је у безбедносном и политичком смислу, као ентитет у самом средишту постратне геополитичке конфронтације, а потом и непосредне хладноратовске конфронтације. Европа постаје и остаје основа политичко-филозофског и доктринарног приступа НАТО-а, а тиме и општег геополитичког концепта Запада у савременим међународним односима. *Константа европског безбедносног и политичког идентитета исказује се непосредно и недвосмислено у свим стратешким концептима НАТО-а и његовим пратећим документима.*

Сагледавањем односа одређених специфичних димензија стратешких концепата НАТО и његове еволуције ка безбедносном аспекту југоисточне Европе долази се до чињеница и квалитетне основе за уочавање значаја безбедности југоисточне Европе у овом контексту. НАТО пакт по основу *свих стратешких концепата и целокупном еволуцијом југоисточну Европу, на директан или индиректан начин, димензионише као константу са становишта укупног безбедносног значаја југоисточне Европе по Савез.* Безбедносни аспект југоисточне Европе је стратешким концептима НАТО и његовом еволуцијом, *исказан на вишеструки и вишедимензионалан начин, а непосредно је елаборирано неколико специфичних обележја у приступу НАТО, који недвосмисленим емиријским али и изведеним показатељима потврђују оправданост и исправност констатације.* Може се уочити да је југоисточна Европа, *као интегрални део Европе, али и са својим додатним квалитативним обележјима, константно димензионисана као значајни сегмент безбедносне организационе структуре НАТО* у свим стратешким концептима и по основу индикатора и емпиријских показатеља изведених из еволутивног процеса НАТО. Југоисточна Европа се посматра у *географском али и у политичком, доктринарном и концептуалном смислу као врло значајно подручје, специфични ентитет у широком спектру, пре свега, безбедносне димензије, а потом и ширег геополитичког контекста* који је есенцијалан за НАТО пакт. *Финансијска и логистичка помоћ и подршка* представља, такође, једну од битних специфичних димензија приступа НАТО пакта безбедности југоисточне Европе. Наравно, ово обележје није специфично и особено само за подручје југоисточне Европе, нити за Европу у целини, већ представља општи доктринарни и концептуални приступ НАТО. Такође, сам појам, одређење је апстраховано, јер суштински подразумева комплекс мера и механизма помоћи и подршке у широком спектру, укључујући и мере обавештајног, инструктивног и едукативног карактера. Исто тако, *јачање европског политичког и безбедносног идентитета (геополитичког) представља специфично обележје и константу у приступу НАТО ка безбедности југоисточне Европе (Европе) по основу свих стратешких концепата НАТО и његовог еволутивног процеса.* Наведени аспект подразумева подршку у обликовању Европе као геополитичког ентитета *али са лимитираним карактером, у корелацији са примарним циљевима НАТО и у функцији као и под непосредном, свеобухватном контролом НАТО.* Ова димензија је посебно комплексна и контроверзна а има дубоке и специфичне контексте. Постоји широк спектар подударних

интереса али и супротности које су исказане и делимично елабориране са становишта историјске и еволутивне димензије, уз неспорно постојање релативно неизвесне перцепције развоја исхода будућих односа. Ова димензија има изразиту геополитичку теоријску основу и реално је за очекивати да ће иста у будућем периоду бити константа, као што је за очекивати у односу на европски безбедносни и политички идентитет да ће остати константа у будућим стратешким концептима НАТО и његовој еволуцији. Наведени примери и овако изведена елаборација могу дати квалитетну основу за уочавање и класификацију елемената безбедности југоисточне Европе и њиховог утицаја на шири контекст НАТО, његову еволуцију и инструментализацију по основу стратешких концепата.

5.2. ЕЛЕМЕНТИ БЕЗБЕДНОСТИ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ КАО ДЕТЕРМИНАНТЕ СТРАТЕШКИХ КОНЦЕПАТА НАТО-а И ЕВОЛУЦИЈЕ НАТО-а

Сагледавајући општи контекст безбедности и имајући у виду да у фокусу разматрања имамо НАТО, као инструментални облик колективне безбедности, са димензијом регионалног карактера, иако се у суштини може говорити о глобалном карактеру и геополитичкој димензији, уочавају *се и базични елементи безбедности југоисточне Европе у односу на овакво стајалиште*. У претходној елаборацији, референтна тачка посматрања је било становиште односа НАТО ка безбедности југоисточне Европе по основу стратешких концепата и процеса еволуције ка безбедности југоисточне Европе, непосредно посматрано путем специфичних обележја у инструментализацији овог приступа. Наведена специфична обележја, по основу којих се констатовало да могу представљати и основ за стварање асптраховане слике о комплексности концептуалног и доктринарног односа НАТО према аспекту безбедности југоисточне Европе са димензијом константе у односу, сада стварају у компилацији са теоријским одређењима базичних елемената безбедности основ за исказивање и ове димензије. У овом смислу, сада са становишта посматрања безбедносне димензије југоисточне Европе, која је неспорно потврђена као константа у НАТО стратешким концептима, **могуће је издвојити и неке од базичних елемената који се појављују као константе у свим стратешким**

концептима НАТО и обједињују комплекс значаја безбедности југоисточне Европе у односу на укупни доктринарни и геополитички значај НАТО пакта. *То су, не искључујући и постојање додатних, следећи елементи: 1. укупни безбедносни капацитет сваке појединачне државе и група држава, посматраног у функцији ширег европског идентитета; 2. географски положај сваке појединачне државе као и целог географског подручја југоисточне Европе и 3. индивидуални државни природни и привредни ресурси, укључујући и популацију, те такође кумулативни и квалитативни допринос југоисточне Европе као засебног ентитета у овој димензији.*

5.2.1. Укупни безбедносни потенцијал југоисточне Европе као елемент и константа стратешких концепата и еволуције НАТО-а

Димензија безбедносног капацитета појединачних држава се директно истиче у Оснивачком акту НАТО пакта. У преамбули Оснивачког акта циљеви Пакта се повезују са Повељом УН, у којој се у члану 1. дефинише да ће се циљеви УН-а у смислу одржавања глобалног међународног мира и безбедности заснивати на колективним напорима и акцијама држава чланица. Тако се у основи НАТО пакт ослања на колективну безбедност, која по својој природи и с обзиром на постојање савремених држава као носилаца суверенитета експлицитно подразумева интеграцију индивидуалних безбедносних капацитета појединачних држава као интегралних делова укупног безбедносног капацитета НАТО. Такође, ова основа се односи и на остале државе, преваходно Европе, што подразумева и државе југоисточне Европе. Наведено се уочава у члану 9. Оснивачког акта НАТО, којим се европским чланицама НАТО даје могућност да у чланство позову и остале европске државе а на принципима Савеза. Државе југоисточне Европе и њихов безбедносни капацитет као детерминанта и елемент у утврђивању и имплементацији стратешких концепата и еволуције НАТО се исказује у Првом стратешком концепту НАТО. У документу се наведено може уочити на имплицитан начин, имајући у виду да се у организацијском, структуралном смислу НАТО савез групише у пет оперативних регионалних група за планирање (борбене, оперативне групе), где се категорише и Јужноевропска- западномедитеранска регионална група. Наравно, ова димензија се може посматрати са становишта и да безбедносни

капацитет југоисточне Европе, преко капацитета индивидуалних држава југоисточне Европе (јужне Европе) значајно детерминише базично, прво стратешко планирање и укупни безбедносни капацитет НАТО. Треба имати у виду, да су у то време, Грчка и Турска, имале посебне билатералне уговоре са УК али и САД (Интер-амерички споразум), а да је Југославија након политичке (и безбедносне) затегнутости у односима са СССР наставља са појачаном билатералном сарадњом са САД и Западом. Румунија, Бугарска и Албанија (као и Мађарска) се налазе под снажним утицајем и контролом СССР у безбедносном и политичком смислу. По основу пратећих, придружених докумената Првог стратешког концепта, стратешких *смерница и директива, инструкција и процена поступања у односу на детерминанте безбедносног капацитета појединачних држава али и југоисточне Европе као безбедносног ентитета* Савез цени да ће СССР у потенцијалном сукобу бити подржан одређеним земљама југоисточне Европе, Румунијом, Бугарском али и Мађарском. У стратешком смислу СССР ће, према проценама, покушати поразити НАТО снаге у Европи, а што подразумева и избијање совјетских снага и савезника не само на обале Атлантика већ и Медитерана и Блиског истока. Кроз процене се сматра да би Грчка, Турска и Иран били у таквом сценарију на страни НАТО са својим безбедносним капацитетима. Југославија би вероватно била на страни НАТО-а, осим у случају да тадашњи владајући режим у међувремену не би био срушен са власти. *Улога безбедносног капацитета југоисточне Европе и појединачних држава се види и у документима Д.Ц. 6/1 и М.Ц. 14/1, где се међу специфичним задацима и смерницама појединачним европским регионалним групама,* поред базног задатка задржавања непријатеља што источније од Немачке, дају и значајни задаци Јужноевропском- западномедитеранском европском региону. Ови задаци подразумевају употребу *безбедносног капацитета земаља југоисточне Европе у непосредним борбеним операцијама и операцијама* заштите комуникацијских и линија снабдевања у источномедитеранском подручју, као и подршку у операцијама у Италији. *У општем смислу, може се уочити да је безбедносни капацитет југоисточне Европе и појединачних држава непосредно инкорпориран у Први стратешки концепт НАТО и документе као и саму еволуцију и адаптацију НАТО-а,* те после доношења овог документа као значајни сегмент одбрамбених планова, а тиме и битна детерминанта свеукупног безбедносног капацитета и безбедносне димензије НАТО. Експлицитност безбедносног капацитета југоисточне Европе и појединачних држава се може сагледати

кроз захтеве и планове да би непосредне борбене операције у југоисточној Европи, а посебно у Грчкој и Турској представљале део комплекса борбених операција са импликацијама по исход сукоба на Блиском и Далеком истоку. Са друге стране операције у Југославији и Сицилији би имале директне импликације на заштиту бокова војних снага НАТО у западној Европи и Балкану. Безбедносни капацитет југоисточне Европе, као обједињеног ентитета, би имао непосредну улогу у заштити поморских и ваздухопловних база НАТО-а и у функцији заштите комуникацијских линија и линија за снабдевање НАТО-а у ширем медитеранском подручју. *Константа исказане димензије безбедносног капацитета југоисточне Европе и њених држава се уочава и кроз даљу еволуцију НАТО-а, кроз пратеће документе који разрађују Први стратешки концепт НАТО-а, као и мере имплементације овог стратешког концепта.* Тако, Северно-атлантски Савет у септембру 1951. године даје подршку *већ сачињеним плановима за формирање Европске одбрамбене заједнице (укључујући Немачку) али се усаглашавају позиције, те у формалну процедуру упућује одобрење за приступање Грчке и Турске НАТО-у и усваја Протокол о приступању Грчке и Турске НАТО-у, у октобру 1951. године.* У формалном смислу Краљевина Грчка и Турска приступају НАТО пакту у фебруару 1952. године, а на овај начин су безбедносни капацитети ове две државе, сада и у формалном смислу, инкорпорирани у безбедносне капацитете НАТО. *Наведеним догађајем се потврђује значај безбедносне димензије и безбедносног капацитета југоисточне Европе и њених држава по НАТО савез, а кроз даљу еволуцију НАТО-а ова димензија се потврђује као константа приступа НАТО и у Другом стратешком концепту НАТО (М.Ц. 3/5 – Финлани) од 05. децембра 1952. године.* С обзиром на констатовану детерминанту у пракси се, кроз модификоване пратеће документе Другог стратешког концепта НАТО (ревидовани документ М.Ц. 14/1- Финални као модификација претходних докумената Д.Ц. 13 и М.Ц. 14), даље исказује значај безбедносних капацитета југоисточне Европе и појединих држава, као детерминанте укупних безбедносних капацитета НАТО. Такође, безбедносни капацитети свезничких окупационих подручја, Трста и Аустрије, као и безбедносни капацитет Југославије, се цене као значајни сегменти укупног безбедносног капацитета НАТО у овом периоду. *Овим се на експлицитан и формалан начин, по основу Другог стратешког концепта НАТО и стратешким смерницама у документу 14/1 (финални) јужна (југоисточна) Европа исказује као значајан безбедносни ентитет, елемент и безбедносна детерминанта НАТО стратешких концепата.* У

даљој еволуцији НАТО безбедносни капацитети земаља југоисточне Европе остају константа. Тако се на седници Северноатлантског Савеза у априлу 1953. године у функцији имплементације Другог стратешког концепта, *установљавају краткорочни и дугорочни планови (фиксни и привремени војни програми) за Грчку и Турску. Сврха ових програма је даље јачање безбедносних капацитета ових држава.* Другим речима, ***безбедносни капацитети, наведених држава југоисточне Европе остају значајна детерминанта и елемент укупних безбедносних капацитета НАТО.*** У функцији мера одвраћања и демонстрације способности војних капацитета, НАТО у наведеном периоду одржава низ војних маневара: у северној Италији, те Грчкој и Турској. У овом периоду САД, паралелно, са становишта свог геополитичког приступа плански настављају са јачањем својих позиција у Турској, Блиском истоку и са истом тенденцијом према Ирану. ***Константа безбедносног капацитета појединачних држава југоисточне Европе, као елемента безбедности и укупног безбедносног ентитета југоисточне Европе, остаје битна детерминанта и Трећег стратешког концепта НАТО,*** МЦ 14/2 (ревидовани, финална верзија) из маја 1957. године. Јужна Европа и азијска Турска, као и новонастала повољна околност као последица повлачења совјетских трупа из Аустрије значајно детерминишу укупан безбедносни капацитет НАТО-а и стратешке смернице. У новонасталим условима, али и у складу са општим стратешким одређењем у новом концепту, *који подразумева мере масовне нуклеарне одмазде као нужност одговора на процењену конвенционалну инфериорност НАТО у Европи и укупног нарастајућег нуклеарног потенцијала совјетског блока, безбедносни капацитети пре свега Турске, те Балкана и јужне Европе остају значајне детерминанте и елементи укупне безбедности.* У складу са ***Трећим стратешким концептом НАТО безбедносни капацитети земаља југоисточне Европе и укупан потенцијал југоисточне Европе ће бити употребљени у функцији основе за контраофанзивне мере НАТО-а на јужном непријатељском крилу, као и у функцији запречавања изласка совјетских снага на Медитеран.*** Посебно, овим стратешким концептом и пратећим документом М.Ц. 48/2 (финални) одбрамбени капацитети Грчке, Турске, Југославије се посматрају као један безбедносни ентитет, а тиме и као значајна детерминанта овог новог, Трећег стратешког концепта НАТО. ***Константа безбедносних капацитета земаља југоисточне Европе и југоисточне Европе као безбедносног ентитета остају елемент и значајна детерминанта даљег еволутивног процеса НАТО у наредном турбулентном периоду.*** Наиме, долази до низа

безбедносних и политичких изазова и конфликта проузрокованих Суеском кризом, широм кризом на Блиском истоку, питањима блокаде Берлина, војном интервенцијом СССР у Мађарској и Чехословачкој, шпијунском афером насталом рушењем америчког извиђачког авиона У2 изнад СССР у 1960. године и Кубанском кризом 1962. године. Безбедносни капацитет југоисточне Европе и појединачних држава је и у инструменталном смислу значајано третиран у овом периоду. Прво, настављени су и оснажени програми развоја безбедносних капацитета Грчке и Турске, али и укупних безбедносних капацитета НАТО на простору југоисточне Европе. Експлицитна инструментализација безбедносног капацитета југоисточне Европе, а посебно Турске је исказана када се као реципрочна мера на совјетско инсталирање нуклеарних ефектива на Куби и других активности на подручју Латинске Америке, у Турској размештају НАТО нуклеарне ефективи, а у југоисточној Европе ојачавају и концентришу стратешке ваздухопловне и поморске снаге, у функцији потенцијалног ратног конфликта. ***Четврти стратешки концепт НАТО М.Ц. 14/3 (финални) донет 16. јануара 1968. године, инкорпорира елементе безбедносних капацитета држава југоисточне Европе и југоисточну Европу као безбедносни ентитет, као значајне детерминанте укупног концепта.*** Сада се Варшавски пакт посматра као изузетно респектабилан безбедносни систем са геополитичком димензијом и конвенционалном надмоћи, превасходно у Европи. У пратећем документу Четвртог стратешког концепта М.Ц. 48/3 (финални), донетом у децембру 1969. године, Грчка и Турска се са својим безбедносним капацитетима примарно цене као солидна основа за блокирање непријатељског продора ка Средоземљу и основа савезничког дејства ка непријатељском јужном крилу. Безбедносни капацитет целокупне југоисточне Европе као безбедносног ентитета детерминише овај стратешки концепт и еволуцију НАТО у наведеном периоду, с обзиром да је ово период лимитираног учешћа Француске у укупном безбедносном смислу унутар НАТО пакта, чиме је безбедносни потенцијал НАТО значајно угрожен. ***Константа значаја безбедносних капацитета држава југоисточне Европе као елемената и детерминанти безбедности НАТО наставља се и кроз даљу еволуцију НАТО-а и у фази детанта у односима између НАТО и Варшавског пакта.*** Блиски исток, конфликти у Индокини, односи Пакистана и Индије, Кине и Индије, као и конфликти између ових држава, те посебно војна интервенција и дуготрајни рат САД у Вијетнаму, стварају нове услове за константу безбедносног капацитета југоисточне Европе и држава овог подручја

у укупном стратешком концепту НАТО-а, у условима фокусираности САД на друга геополитичка подручја, као и интерне проблеме проузроковане тим ангажовањима. Дуготрајна фаза детанта, која је прекинута Регановом доктрином, одржава наведену константу, а радикалне геополитичке промене које се потом дешавају воде ка руинарању и распаду Варшавског пакта, а потом и СССР-а. **У овом периоду детерминанта безбедносног капацитета југоисточне Европе је остала константа, како по утицају на укупну безбедносну политику и капацитет НАТО, тако и у односу НАТО ка безбедносној димензији југоисточне Европе.** НАТО је посебно водио рачуна и о питању одржавања хомогености и санирања тензија између битних савезника у југоисточној Европи, Грчке и Турске, које су биле последица низа интересних и безбедносних проблема, превасходно по основу кулминације конфликта око Кипра, још од 1974. године. **Безбедносни капацитети југоисточне Европе и њених држава остају значајна константа и у Петом стратешком концепту НАТО донетом 07-08. новембра 1991.** године. Ова димензија је врло значајна у условима неопходности стабилизације односа у Европи и инструментализације геополитичких интереса Запада насталих распадом Варшавског пакта и политичким и безбедносним вакуумом у средњој и источној Европи, али и већ произведеним или насталим конфликтом на простору бивше Југославије. Стога безбедносни капацитети појединачних држава југоисточне Европе и југоисточне Европе као безбедносног ентитета, у укупном смислу имају врло значајну детерминанту на целокупан НАТО политички и безбедносни капацитет за инструментализацију интереса на простору целе Европе, периферије Европе, у њеном стратешком југоисточном делу. Наведено се подудара и са израженим политичким, безбедносним интересом и капацитетом НАТО-а у односу на конфликт и постконфликтно стање по основу Заливског рата из 1991. године, али и стабилизације укупних прилика на Блиском истоку и даљег геополитичког продора на простор Средњег истока, али и држава, бивших чланица СССР-а, са ширег подручја црноморског и каспијског базена. Безбедносни капацитети земаља југоисточне Европе и она сама као ентитет се уклапају као значајна детерминанта и елемент новог безбедносног концепта НАТО-а и односа ка Европи, као уједињеном и специфичном политичком и безбедносном ентитету. Посебно, сада ова обједињена позиција недељиве, безбедносно и политички уједињене Европе има нову стратешку димензију по питању укупног потенцијала НАТО и инструментализације остварене

геополитичке премоћи настале распадом и нестанком Варшавског пакта, али и руинирањем и распадом СССР-а. Створени су услови за значајне геополитичке промене и реализацију геополитичких циљева, пре свега, у Европи, а затим и на просторима држава бивших чланица Варшавског пакта, али и држава које су биле чланице бившег СССР-а. Безбедносна димензија југоисточне Европе и појединих њених држава задржава своју константу и остаје детерминанта еволуције НАТО и њене непосредне инструментализације новим стратешким концептима НАТО.

Шестим стратешким концептом НАТО од 24. априла 1999. године неспорно се исказује безбедносни капацитет појединих држава југоисточне Европе и југоисточне Европе самом чињеницом да је већина земаља југоисточне Европе на директан или индиректан начин своје безбедносне капацитете непосредно претпочинила или са њима непосредно учествовала у интервенцији НАТО против Савезне Републике Југославије. Безбедносни капацитети свих држава југоисточне Европе осим Босне и Херцеговине (која је у одређеном смислу, преко инсталација и војних инструмената НАТО у међународним снагама за очување мира у БиХ, СФОР и осталих цивилних и безбедносних организација, такође учествовала) су стављени у функцију директне политичко-војне и геополитичке кампање против Савезне Републике Југославије, специфичне по својој карактеристици да је НАТО у формалном смислу као безбедносно-политичка организација, први пут у историји извео оружану интервенцију ван свог безбедносног подручја, а што је у супротности и са самим Оснивачким актом НАТО-а. Војна интервенција против СРЈ под легендом санирања и спречавања дубоке хуманитарне патње је врло високо цењена у формалним актима НАТО-а, а на индиректан начин и допринос безбедносних капацитета земаља југоисточне Европе у овој функцији. На индиректан начин *безбедносни капацитет земаља југоисточне Европе и укупни безбедносни капацитет југоисточне Европе се у Шестом стратешком концепту* имплицитно истиче у делу управљања кризама као нови квалитет димензије НАТО, при чему се по члану 7. Вашингтонског споразума утврђује и процедурална употреба безбедносних мера у превенцији конфликта и активног ангажовања. *Експлицитна потврда безбедносног капацитета држава југоисточне Европе се показала врло успешном, управо у операцијама превенције конфликта и управљања кризама, кроз непосредне операције подршке мира и кроз пример заједничких активности на Балкану.* Наведена интеракција и детерминанта

безбедносних капацитета држава југоисточне Европе и југоисточне Европе као безбедносног ентитета и елемента безбедности је неспорно исказана на примеру конфликта и НАТО интервенцији против СРЈ, а овим новим стратешким концептом се ова детерминанта инкорпорира и у смислу даљег еволутивног контекста НАТО, ширења његове политичке функције и улоге у комуникацијама и односима са земљама медитеранског дијалога, те Русијом, Украјином и Грузијом, као и мултилатералним организацијама: УН, ОЕБС, ЕУ и Западноевропском Унијом -ЗЕУ. *Безбедносни капацитет југоисточне Европе као константна детерминанта стратешких концепата се у Шестом стратешком концепту исказује на имлицитан начин.*

Наиме, стратешким концептом НАТО-а се цени да *будућа безбедност Савеза зависи од широког спектра војних и невојних ризика, вишесмерних и тешко предвидивих, а који укључују и ризике неодређености и нестабилности и брз развој регионалних криза на ободним подручјима НАТО пакта. У овом контексту земље са политичким, етничким, социјалним, економским, религизним и територијалним конфликтима, као и земље са неадекватним или неуспешним реформским процесима, распад одређених земаља или кршења људских права, могу директно водити нарушавању евроатлантске стабилности.*

Овакви ризици могу изазвати људску патњу и консеквенцу оружаног конфликта, чиме се угрожава општа безбедност НАТО савеза. *Наведеним се имплицитно указује на непосредну детерминанту безбедносних капацитета југоисточне Европе. Такође, сличне импликације се односе у односу на значај безбедносних капацитета југоисточне Европе и земаља југоисточне Европе у односу на ширење, пролиферацију нуклеарног, хемијског и биолошког оружја, средстава за њихово лансирање и с обзиром на постојање снажних нуклеарних снага изван НАТО савеза.* Очигледно је да се у овом контексту посматра *непосредно и шире окружење југоисточне Европе*, а да се детерминанта безбедносних капацитета појединачних држава југоисточне Европе и југоисточне Европе као безбедносног ентитета, непосредно укључује као константа и овог новог, Шестог стратешког концепта и његове еволуције. Нови ризици и изазови по питању угрожавања информационих система, сајбер ратовање и друге врсте електронског и информационог рата који спадају у спектар глобалног контекста и природе безбедносних изазова, ће се исто третирати у складу са одредбама чланова 5. и 6. Вашингтонског споразума, аналогно као и акти тероризма, саботаже, организованог криминала и токова снабдевања виталних ресурса. *Константа и детерминанта безбедносних капацитета*

држава југоисточне Европе и југоисточне Европе као безбедносног ентитета се имплицитно препознаје кроз ову одредницу. Наведено, као и претходне констатације се заснивају на специфичном окружењу у коме се налазе државе и целокупан простор југоисточне Европе у односу на простор бившег Варшавског пакта, близину неуралгичних тачака црноморског и каспијског региона, те Блиског и Средњег истока, као и подручја Персијског залива.

*У **Седмом стратешком концепту НАТО** донетом 19. новембра 2010. године, **безбедносни капацитет земаља југоисточне Европе и југоисточне Европе** се исказује као константа и детерминанта концепта у делу класификације да је досадашњи процес проширења НАТО допринео стварању услова мира у Европи, а тиме и постизању крајњег циља који се нуди свим европским демократским друштвима, а то је обједињена, слободна и стабилна Европа. Колективна одбрана и управљање кризама су детерминанте по основу којих безбедносни капацитети земаља југоисточне Европе и југоисточна Европа као безбедносни ентитет, такође, у константној димензији обликује у нови стратешки концепт и целокупну еволуцију НАТО-а. Посебно, ова детерминанта се исказује, у новим условима сарадње са европским земљама аспирантима за чланство у **НАТО савез**, а по аспектима контроле наоружања, спречавања **пролиферације и разоружању, те стандардизацији у раду са партнерима по овом основу.** **Константна безбедносне димензије земаља југоисточне Европе и југоисточне Европе се имплицитно исказује детерминантом значаја истога, у смислу доприноса борби против тероризма и са капацитетом у тој борби, као и капацитетом у односу на широке безбедносне изазове и опасности или конфликта ван граница НАТО савеза.** Овде се посебно подразумева аспект разних облика екстремизма, могућност прибављања нуклеарног, хемијског, биолошког наоружања, ласерског наоружања, средстава за савремено електронско ратовање, сајбер ратовање. Капацитети земаља југоисточне Европе и југоисточна Европа као безбедносни ентитет има константу као детерминанта у овом аспектима колективне безбедности НАТО-а. **Имплицитно безбедносни капацитет земаља југоисточне Европе се исказује и по основу детерминанте ка новој димензији стратешког концепта, а то је ангажовање НАТО савеза по питању фундаменталног доприноса енергетској безбедности и заштити критичних елемената енергетске инфраструктуре и линија снабдевања.** Такође, неспорна је константна улога и детерминанта безбедносног капацитета југоисточне Европе и земаља са тог*

простора, у контексту односа НАТО према Русији, Блиском истоку, земљама медитеранског дијалога али и свеукупном безбедносном аспекту Европе као интегралног политичког и безбедносног ентитета. Експлицитно константа и детерминанта безбедносног капацитета југоисточне Европе и земаља југоисточне Европе се непосредно исказује у формулацији да ће Савез потпомоћи пуну интеграцију западног Балкана у Евроатлантске структуре, чиме ће се унапредити свеукупни мир и стабилност, како у регионалном смислу, тако и у укупној безбедносној димензији НАТО.

5.2.2. Географски положај југоисточне Европе као елемент безбедности и константа стратешких концепата и еволуције НАТО-а

Појединачни географски положај земаља југоисточне Европе, као и простор југоисточне Европе има врло значајну и специфичну димензију и чини константну детерминанту стратешких концепата НАТО-а и еволуције НАТО. Својим положајем државе југоисточне Европе, на овом „субконтиненту“, чине природну баријеру али и значајну комуникацијску везу југоистока Европе, са како централним деловима Европе и северниом Европом, тако и евразијским коридором, преко Влашке низије и Црног мора. У другом смеру повезује Европу са Блиским истоком и чини везу север југ у комуникацији Европа – Африка, као и везу евразијског подручја (континента) са Блиским истоком (деломично али значајно), и једину копнено-поморску везу Евроазије и земаља Евроазије са Медитераном и северном Африком али и са Апенинским полуострвом. Специфична позиција југоисточне Европе, посматрана у ширем геополитичком смислу и Балканског полуострва као географског подручја даје уникатност и укупну геополитичку димензију овом подручју са неспорним историјском потврдом. Наравно, ова димензија остаје константа и у савременим геополитичким односима и инструменталном облику тих односа путем односа војнополитичких савеза XX века. Детерминанта географског положаја земаља југоисточне Европе и југоисточне Европе као географског подручја је исказана у Првом стратешком концепту НАТО на начин да је простор југоисточне Европе интегрисан у Јужноевропску-западномедитеранску групу за планирање, као једну од пет оперативних НАТО одбрамбених, регионалних група. Географска детерминатна је инкорпорирана и у процене НАТО по питању стратешких смерница снагама, заснованим

на потенцијалним непријатељским операцијама ка НАТО. Тако је и *Јужноевропска-западномедитеранска регионална група добила краткорочне смернице за сарадњу са западноевропском регионалном групом у циљу задржавања непријатеља што даље на истоку Немачке и подршку у одбрани континенталне Европе. Непосредно Јужноевропска-западномедитеранска група има задатке задржавања непријатеља што источније и задатке заштите поморских комуникација у Медитерану и подршку операцијама у Италији.* Такође, *географски положај Југославије значајно дереминише стратешки концепт НАТО и планове по истоме, у смислу процена о битности подручја у географском смислу, односно продора непријатеља ка Аустрији и северној Италији, и избијања на Јадранско море и угрожавања десног крила Централноевропског региона НАТО.* Појединачне земље, путем њиховог географског положаја су значајне детерминанте Првог стратешког концепта НАТО у и по основу саме процене НАТО о сврставању појединачних држава на једну од страна у сукобу. *Тако се Грчка, Турска и Југославија у проценама квалификују као државе, а тиме и географско подручје, које ће подржати НАТО операције и бити савезничка страна и подручје које детерминише сегмент планирања укупних безбедносних капацитета НАТО. На другој страни Бугарска, Румунија, Албанија и Мађарска ће бити савезничка страна СССР-а, односно географско подручје са кога ће давати значајну контрибуцију укупном безбедносном потенцијалу СССР у стању ратног конфликта. Простор Грчке и Турске, даље, на експлицитан начин детерминише Први стратешки концепт НАТО, у смислу да је ово географско подручје значајно за целокупни комплекс војних операција НАТО на јужном крилу непријатеља али и као основа за НАТО напредовање и приступ ресурсним, нафтним али и географским потенцијалима Блиског истока, Кавказа и Далеког истока. Слична димензија детерминанте географског положаја појединачних држава југоисточне Европе и југоисточне Европе као географског подручја остаје и у еволуцији НАТО-а у овим првим годинама настанка и успостављања структуре и планова као инструментализације Првог стратешког концепта НАТО. Еволуција је водила непосредном укључивању Грчке и Турске у НАТО (а што је реализовано у фебруару 1952. године), те на овај начин и интегрисања ових држава југоисточне Европе у формалну структуру НАТО а тиме и географског подручја. **Неспорна је детерминанта географског подручја југоисточне Европе у овој фази и са овог аспекта у еволуцији НАТО и изради и инструментализацији Другог стратешког концепта НАТО.** Нови Други стратешки*

концепт НАТО је значајно детерминисан са проширивањем НАТО на географском простору југоисточне Европе, односно пријемом Грчке и Турске НАТО, и нужности прилагођавања стратешких смерница у пратећим документима, условљено наведеним детерминантима.

У проценама Другог стратешког концепта НАТО-а констатује се, да је проширењем НАТО на подручју југоисточне Европе, прикључењем Грчке и Турске НАТО, као и приступом окупационим знама Трста⁵⁰⁰ и у Аустрији, као и вероватном подршком Југославије операцијама НАТО у потенцијалном ратном сукобу, поново потврђује детерминанта југоисточне Европе по НАТО стратешки концепт и планове. Наиме, директно се указује на процену да ће СССР, у тадашњим условима, поред примарног циља заузимања *западне Европе имати циљ заузимање јужне Европе и појединих подручја Блиског истока.* У овом смислу, новим стратешким смерницама у документу М.Ц. 14/1 (Финални), посебне процене и задаци и циљеви се дају за поједина географска подручја, међу којима су посебно подручја јужна Европа и Медитеранско море. *Наведено експлицитно указује на константу детерминанте географског положаја земаља југоисточне Европе као елемента безбедности и југоисточне Европе у новом Другом стратешком концепту НАТО-а и његовој еволуцији. Континуитет посматране детерминанте је одржан у даљој еволуцији НАТО и непосредно и у Трећем стратешком концепту НАТО из 1957. године.* Поново се потврђује детерминанта географског простора земаља југоисточне Европе и југоисточне Европе као географског ентитета, експлицитно, на начин да се јужна Европа, мора и мореузи у северноатланском подручју те азијска Турска, поред осталих географских подручја сматрају подручјима од стратешког географског интереса за НАТО. *Нова димензија је и географско ширење НАТО на СР Немачку, која је у међувремену у току 1954. године приступила НАТО, те сада НАТО има ојачани, формални, географски капацитет и у централној Европи.* *Јужна Европа у географском смислу остаје константа као детерминанта, елемент безбедности и стратешких смерница, циљева и задатака НАТО снага, које остају сличне смерницама из претходног Другог стратешког документа и његових*

⁵⁰⁰ „У току две године после завршетка другог светског рата тршћански проблем је постао нераскидиво укључен у развој хладног рата. Лежећи на линији поделе између изненада супротстављених блокова истока и запада, тршћанска будућност је постала овисна о ширем контексту овог сукоба.“ Rabel G. R.. Between East and West, Trieste, The United States and The Cold War 1941-1954, Duke University Press, Durhan and London, 1988, p. 99.

придружених, пратећих докумената. Значајно је поново истаћи да се географски простор Грчке, Турске и Југославије, у Трећем стратешком концепту НАТО посматра и као јединствени географски ентитет, чиме се потврђује детерминанта ове димензије у односу на укупни стратешки концепт НАТО, исказан и путем константе ове димензије почев од првог стратешког концепта. Константа ове детерминанте је даље исказана путем еволуције НАТО-а у наредном периоду и по основу Четвртог стратешког концепта НАТО. У целокупном периоду континуираних турбулентних догађаја, криза половином педесетих и почетком шездесетих година XX века, како Суеском кризом, кризом око Берлина, интервенције СССР-а у Мађарској и Чехословачкој, интервенције САД у Вијетнаму, конфликта на Блиском истоку, повлачења Француске из војних структура НАТО-а, географски простор југоисточне Европе остаје константа, елемент безбедности као детерминанта НАТО еволуције. Посебну улогу има географско подручје Турске, а потом и Грчке у току Кубанске кризе, када се на простору Турске размештају нуклеарни ефективи НАТО (САД) а акваторијом и континентални део Грчке и југоисточне Европе користи у сврху концентрације конвенционалних али и поморских и ваздуховних оперативних али и стратешких потенцијала као противмере на совјетске акције у Латинској Америци –Куби али и као непосредни предуслов за реални ратни конфликт.

Новим придруженим документом М.Ц. 48/3, пратећим документом **Четвртог стратешког концепта НАТО, географски региони, одбрамбена подручја НАТО-а су обликована у пет регионалних подручја, од којих се три односе на географско подручје Европе.** То су Северни, Централни и Јужни регион, који су под непосредном командом Савезничке команде за Европу. Поред наведених региона постоје још и региони Морска подручја и регионално одбрамбено подручје Северна Америка. Географско подручје југоисточне Европе се Четвртим стратешким концептом НАТО, односно његовим пратећим документом сматра „географском баријером“ између НАТО пакта и Варшавског уговора у области Медитерана и Блиског истока али и баријера у сврху заштите копнених и поморских линија комуникација. **Значајно је уочити да се поред појединачног географског значаја сваке од држава југоисточне Европе (посебно Грчке и Турске), целокупно географско подручје југоисточне Европе обједињује у јединствен одбрамбени ентитет. На овај начин се географско подручје југоисточне Европе, Медитерана и Блиског истока увезује у безбедносном и геополитичком смислу**

са осталим европским регионалним одбрамбеним подручјима и Европом у свеобухватном географском смислу. Такође, географско подручје југоисточне Европе има и директне импликације на регионална Морска одбрамбена подручја НАТО и одбрамбено подручје Северна Америка. По основу наведеног, географска детерминанта југоисточне Европе представља неспорни и значајни елемент и константу безбедносне димензије Четвртог стратешког концепта НАТО али и његове еволуције у наредном периоду. Еволуција односа НАТО и Варшавског пакта у току фазе детанта, обележена је турбулентним и комплексним геополитичким конфронтацијама у бројним локалним конфликтима и отвореним ратним сукобима на Блиском истоку, почев од I арапско-израелског рата из 1967. године, низом сукоба у јужној и југоисточној Азији и Индокини. Ови услови су имали директне последице на како еволутивни развој постојећег стратешког концепта НАТО али и на географску детерминанту подручја југоисточне Европе у капацитету значајног елемента безбедности и константе формалног Четвртог стратешког концепта и пратећих докумената. Географски простор Европе је остао у фокусу геополитичке и безбедносне конфронтације, сада исказано и по основу нове димензије, комплекса преговора о смањењу и елиминацији стратешких нуклеарних потенцијала али и конвенционалних ефектива конфронтираних страна у Европи у оквиру пакета преговора САЛТ. Географско подручје југоисточне Европе је значајно третирано са становишта општег приступа НАТО у односу на димензију одржавања неопходног нивоа војних и одбрамбених и укупних безбедносних капацитета у Европи. На другој страни, ово географско подручје је било укључено и подразумевано у оквиру друге димензије, дипломатских разговора о разоружању (такозваном другом колосеку у приступу НАТО у овој фази хладноратовске конфронтације), који су били усмерени на процес разоружања и покушај релаксације односа са Варшавским пактом. У овом периоду, раних 70-их година XX века, НАТО је по основу студије АД 70 димензионисао јачање војног присуства у подручју Медитерана, посебно имајући у виду процене о појачаној концентрацији и совјетским активностима у источном Медитерану. У том контексту долази и до формирања НАТО поморских снага за брзе реакције у Медитерану. Исто тако НАТО установљава и имплементира пројекат „ваздушног и копненог опасивања“ својих граница, почев од северних граница Норвешке па до источних граница Турске. Елаборирано недвосмислено указује на значај географског подручја југоисточне Европе као елемента безбедности југоисточне Европе са НАТО

становишта и као константу ове еволутивне фазе у развоју стратешких концепата НАТО. Распад Варшавског паката и руинирање СССР, у условима глобалних геополитичких промена на релацији Запад-Исток у 1991. години, имају формалне импликације у Петом стратешком концепту НАТО. *У овом стратешком концепту географска димензија као елемент укупне безбедносне димензије Европе има примарни значај а географско подручје југоисточне Европе остаје константа и овог стратешког концепта. Југоисточна Европа се путем Петог стратешког концепта у географском смислу одређује као значајни фактор за обезбеђење стабилног безбедносног окружења на подручју јужног Медитерана и Блиског истока.* Овај контекст је врло значајан у овом периоду, имјући у виду тадашње војно ангажовање САД у Заливском рату, интервенцији у Ираку у 1991. години. *На овај начин се географско подручје југоисточне Европе може посматрати као битна детерминанта и елемент укупне безбедносне димензије југоисточне Европе са становишта НАТО и исказује се као несумњива константа и у овом концепту. Посебно, сада у новонасталим условима, новог безбедносног окружења као последица геополитичке промене на глобалном нивоу, актуелних дешавања у СССР али и конкретном конфликту на простору СФРЈ, географско подручје југоисточне Европе добија још израженију и значајнију димензију као елемент и детерминанта безбедности у југоисточној Европи али и Петог стратешког концепта НАТО.* НАТО савез се по основу *Петог стратешког концепта* примарно одлучује да, у условима постојања потребе за одржавање новог стратешког баланса у Европи, обезбеди квалитетну основу за одговоре по питању безбедносних ризика и појаве криза које би се релативно брзо могле развити у конфликт и отворено непријатељство и на тај начин проузроковати стратешке импликације по Савез. *Стога се географско подручје Европе као целине третира као значајни безбедносни елемент и детерминанта. Исто тако, НАТО се по основу стратешког концепта одређује да на европском подручју, тиме и географском подручју југоисточне Европе обезбеди континуирано и снажно војно присуство али и примени комплекс политичких и безбедносних мера у даљој функцији процеса разоружања, формулисано у циљевима обезбеђења једне недељиве основе за стабилно безбедносно окружење у Европи. Наведени приступ је на географском подручју Европе и југоисточне Европе подразумевао и одређене мере за установљавање „демократских институција“ у земљама које су до скоро биле у саставу Варшавског пакта али и мера превенције од било каквог*

застрашивања или изнуде које би пореметило овакав ток и тренд геополитичких процеса у Европи у посматраном периоду. Посебно се наглашава значај НАТО пакта у обезбеђивању даљег развоја европског безбедносног идентитета. Овај приступ подразумева постојање „европског одбрамбеног стуба“, формираног од европских земаља чланица НАТО али и уз непосредно и адекватно присуство снага САД и осталих интегрисаних НАТО снага, како конвенционалних, тако и нуклеарних. У овом контексту подразумева се и југоисточна Европа као неспорни географски елемент безбедности и дереминанта укупне безбедносне димензије југоисточне Европе као константе и у овом Петом стратешком концепту НАТО. Географска димензија југоисточне Европе као елемент безбедности остаје константа у даљој еволуцији НАТО пакта а такође и инкорпорирана у Шести стратешки концепт НАТО из 1999. године. Управо је географско подручје југоисточне Европе било значајна детерминанта не само безбедносне димензије југоисточне Европе него и подручје на коме је НАТО непосредно, после операција у БиХ (под одређеним УН мандатом), вршио директну војну интервенцију, контроверзну и по први пут примењену, истовремено у супротности са мандатом УН (Савета безбедности) као и са самим одредбама Оснивачког акта НАТО. Наиме, војна интервенција против СРЈ се вршила и изван оквира, предуслова дефинисаних у Оснивачком акту НАТО, имајући у виду да нити једна чланица НАТО није била војно нападнута од СРЈ а интервенција се изводила ван дефинисаног северно-атланског одбрамбеног подручја. Балкан, односно географско подручје југоисточне Европе се експлицитно категорисао у самом акту Шестог стратешког концепта НАТО и може се посматрати да је на имплицитан начин у фокусу укупног концепта. Нови стратешки концепт НАТО, уз констатације о постојању услова „вишег нивоа“ европске интеграције јасно исказује ефикасност организације и неспорност приступа и функционисања у условима „нових активности“ и напора за „завршетак дубоке хуманитарне патње“, који су са становишта НАТО били изазвани на Балкану. Поред експлицитног указивања на географски значај југоисточне Европе (Балкана) као елемента укупне безбедности димензије југоисточне Европе дају се и имплицитне одреднице новог статешког концепта у односу на географски аспект југоисточне Европе. Тако се сада, путем Шестог стратешког концепта врши адаптација и даља еволуција Савеза и по основу циљева, који укључују спречавање настајања нових, комплексних ризика као што су етнички конфликти, разни облици угњетавања, економски

проблеми, распади политичких система у одређеним државама. Наравно, по основу овако „обликованих“ нових циљева Савеза, неспорно се може „препознати“ управо географско подручје југоисточне Европе. Такође, и у овом стратешком концепту, указује се на потребу даљег оснаживања НАТО капацитета за нове изазове, очување евроатланског безбедносног окружења. Исто подразумева декларисану приврженост НАТО-а базичним принципима УН-а а у функцији нових задатака као *што су очување опште безбедности, наставак процеса консултација и дијалога, континуираног стања одбране и одвраћања али и управљања кризама и јачања партнерских односа са државама, превасходно европског географског подручја*, у сада новом безбедносном окружењу. **Неспорно се показује и путем овог концепта да се путем нових задатака може „препознати“ географско подручје југоисточне Европе као значајни безбедносни елемент али и значај безбедносне димензије југоисточне Европе као константе у актуелном стратешком концепту НАТО и истовремено и у његовој еволуцији и адаптацији у новим геополитичким условима.** Процес партнерства за мир-ПфП постаје значајни инструмент за управљање кризама али и укупно креирање овако „позитивног“ безбедносног окружења у целом северноатланском подручју, укључујући и подручје југоисточне Европе али и медитеранско подручје у коме НАТО има „посебне интересе“. У Седмом стратешком концепту НАТО из 2010. године географски простор југоисточне Европе се имплицитно препознаје у формулацији да НАТО наставља са својом јединственом и фундаменталном улогом у обезбеђењу заједничке одбране и слободе на целокупном северноатланском подручју. Потребно је имати у виду да је у овом периоду у чланство НАТО-а укључена већина држава југоисточне Европе, осим Босне и Херцеговине, Србије, Црне Горе и Македоније. Исто тако, новим Седмим стратешким концептом НАТО-а се постављају задаци који се у општем смислу односе на безбедност грађана, превенцију криза, управљање кризама, конфликтима али и стабилизацији стања у постконфликтном периоду. **Несумњиво је да је географско подручје југоисточне Европе и појединачних држава овог подручја директно повезано са овим НАТО задацима, који се путем конкретних активности и операција одвијају у различитим формама операција НАТО у БиХ, Србији (Косово и Метохија) и Македонији.** Проширење НАТО пакта је такође један од задатака дефинисаних у новом стратешком концепту НАТО-а. У овом смислу, НАТО нуди ову могућност „свим европским демократским друштвима“ а у концепту посебно истиче спремност

да се помогне интеграција западног Балкана у евроатланске структуре, што би, са становишта НАТО, било од значаја за даље обезбеђење и стварање услова трајног мира и стабилности. Такође оснажује се и сарадња са свим земљама медитеранског подручја по основу даљег развоја „медитеранског дијалога“. Поред наведеног, у најновијем стратешком концепту НАТО-а пажња се посвећује заливском региону, односно Перзијском заливу, те се о овом смислу исказује опредељење за ојачавањем иницијативе за сарадњу са партнерима у овом подручју. У општем смислу географско подручје југоситочне Европе се неспорно намеће као „везивно подручје“ и значајни безбедносни елемент и детерминанта укупне безбедности југоисточне Европе исказана као константа у овом најновијем стратешком концепту НАТО-а. Значај ове димензије је врло експлицитно исказан у намери НАТО, у ставу јасне намере за даљу интеграцију земаља западног Балкана у пуноправно чланство Савеза. Поред наведеног, географски значај југоисточне Европе се може препознати и кроз наглашену намеру у концепту да се настави са даљим развијањем партнерства са Украјином и Грузијом, као и са искреним стратешким партнерством са Русијом. Географско подручје југоисточне Европе, са аспекта битног безбедносног елемента се уочава и одређењима у концепту за јачање политичке и практичне сарадње у специфичним областима која укључују ракетну одбрану, борбу против тероризма, трговине наркотицима и промоције шире међународне безбедности. Неспорна димензија географског подручја југоисточне Европе као безбедносног елемента и детерминанте се може препознати и у делу одредница из концепта у коме се НАТО јасно опредељује за обезбеђење услова за уједињену и слободну Европу и констатацијом да је досадашње проширење НАТО-а допринело унапређењу безбедности и стабилности у Европи а да би даљи тренд у овом смислу имао исто значајну димензију даљег оснаживања заједничке безбедности и стабилности како у Европи, тако и целог северноатланског подручја.

5.2.3. Ресурсни потенцијал југоисточне Европе као елемент безбедности и константа стратешких концепата и еволуције НАТО-а

Ресурсни потенцијал југоисточне Европе може се условно посматрати као комплекс индивидуалних државних природних и привредних ресурса, укључујући и популацију,

те такође кумулативни и квалитативни капацитет југоисточне Европе као засебног ентитета у овој димензији. Оваква димензија, сублимирана по основу формулације ресурсног потенцијала представља *групу специфичних обележја и реалног потенцијала који се може посматрати као елемент и детерминанта безбедности југоисточне Европе.* Посебно сагледавана димензија се може посматрати и по основу детерминанте, елемента безбедности и константе у стратешким концептима НАТО и самој еволуцији НАТО пакта од његовог оснивања. *Ресурсни потенцијал се као категорија истиче већ у Оснивачком акту НАТО пакта.* У преамбули овог документа недвосмислено се истиче да се потписнице „удружују“ у функцији промовисања стабилности и благостања, а уз колективне напоре држава и акције држава чланица у целом северноатлантском подручју. Посебно се у члану 3. Оснивачког акта указује на *димензију ресурсних потенцијала у општој функцији колективне безбедности.* Наиме, наведеним чланом потписнице се обавезују да ће одржавати и развијати капацитете, како појединачне, тако и колективне у циљу „одолевања оружаном нападу“. Даље се у члану 5. који одређује базични основ за оружану акцију НАТО-а, дефинише и да би се у таквом сценарију користила сва потребна средства, која укључују и коришћење војних снага и потенцијала. *Југоисточна Европа се са аспекта ресурсног потенцијала у наведеном контексту може препознати на индиректан начин, с обзиром да је у тадашњем периоду већ егзистирао сет економско-политичко-безбедносних мера.* Превасходно, се може истаћи Маршалов план који се већ са значајним ресурсима односио и на Грчку и Турску, као и постојање билатералних уговора САД са наведеним земљама али и текућа економска и војна помоћ Југославији. *Посматрана димензија ресурсног потенцијала југоисточне Европе биће експлицитно исказана као значајна детерминанта свеобухватних безбедносних процена НАТО по питању „сврставања“ појединих држава и коришћења ресурсних потенцијала ових држава југоисточне Европе у претпостављеном војном сукобу са СССР-ом.* У Првом стратешком концепту НАТО, односно у Стратешким смерницама за његово спровођење, изведене су опште претпоставке да ће СССР у ратном сукобу настојати да избије на обале Атлантика, Медитерана и Блиског истока и да порази снаге НАТО-а у овом подручју, као и да ће наставити са поморским и ваздушним нападима на савезничке линије морских комуникација у овом подручју, али и другим деловима света. *У овом контексту СССР би био праћен ресурсним потенцијалима земаља савезника, као и земаља са подручја југоисточне Европе, Румунијом и Бугарском, као и*

рубном Мађарском. Југославија би се по овим претпоставкама нашла под ударом СССР-а, а Грчка, Турска и Иран (као и друге земље потписнице Интер-америчког пакта) биле би на страни НАТО. Другим речима, ресурсни потенцијали југоисточне Европе били су цењени као значајни елементи безбедносног капацитета, како непријатељске стране, СССР-а, тако и свеобухватног безбедносног капацитета НАТО-а. У смислу јачања сопствених ресурсних потенцијала НАТО савез базира свој одбрамбени капацитет на војној снази, али и ширим политичким, економским и психолошким активностима, међу које спадају и коришћење процењених слабости СССР-а. С обзиром на наведене процене НАТО савез, у смерницама Првог стратешког концепта, даје посебне смернице европским одбрамбеним групама за концентрацију снага и ресурса на истоку северноатлантског подручја. У смислу наведеног дају се и смернице за израду планова за задржавање непријатеља у Југоисточно-западномедитеранском региону, што је могуће даље према истоку или према северу и обезбеђење медитеранских линија комуникације, а снагама ван Европе се дају задаци за израду планова за употребу и слање појачања у регионе за које је процењено да могу бити нападнути. Ресурсни потенцијал југоисточне Европе се препознаје и у процени политичких циљева СССР-а од стране НАТО, у којој се у складу са Првим стратешким концептом цени да би СССР са успехом стављања под контролу Европе, Блиског и Средњег истока обезбедио запоседање подручја и преузимање ресурса који би увелико ојачали потенцијалну снагу СССР-а. Посебно се дају и процене стања економских фактора индустријских капацитета, стратешких материјала, пољопривреде, транспорта, како у СССР-у и земљама савезницима, тако и у земљама потенцијалним савезницима НАТО-а. Исто тако, дају се процене војних снага СССР-а и савезника, као и процене војних и економских програма СССР-а у функцији производње и развоја у ширим индустријским и технолошким областима. Стратешки приступ НАТО-а у Првом стратешком концепту је да се мора обезбедити такав војни одговор по основу кога би се обезбедио несметани ток „есенцијалне војне помоћи Европи“, заштита простора Блиског и Далеког истока и нафтних подручја Кавказа и Румуније. Из наведених разлога ресурсни потенцијали Грчке и Турске, као и Италије и Југославије чинили би значајни елемент безбедности и основу за НАТО операције на простору југоисточне Европе, Блиском и Далеком истоку и заштиту савезничких линија за снабдевање и комуникације у Медитерану. Нафтни ресурси Кавказа, Румуније, Блиског и Далеког истока посматрају се као значајни елементи безбедносних процена и

фактори на којима се заснивају процене успешности борбених операција како на простору југоисточне Европе, Блиског истока и Средоземља, тако и у општем исходу ратног сукоба. Примарни циљ је да *јужна као и северна Европа у одбрамбеном смислу искористи своје ресурсне потенцијале, уз подршку других савезничких снага, на начин коришћења фортификацијских препрека али и одбране територија и капацитета за ратну производњу и мобилизацију*, како би се створили предуслови за стабилизацију почетне офанзиве СССР-а и стварање услова за противофанзиву НАТО на целокупној линији од Сицилије до Скандинавије. Базирано на Првом стратешком концепту и пратећим документима и плановима, НАТО савез је у организационом, материјалном и свеобухватном логистичком смислу предвидео и у већем делу имплементирао пројектоване потребе и захтеве за снагама и средствима које су неопходне за одбрамбене планове у средњорочном периоду до 1954. године. *Неспорно је да су ресурсни потенцијали југоисточне Европе у овом контексту имали значајну димензију.* Континуитет ове димензије *се наставља и кроз даљу еволуцију НАТО савеза*, с обзиром на тадашње стање настало Корејским ратом и ангажовањем САД у њему и процене НАТО да би се сличан сценариј војног ангажовања СССР-а могао десити и у Европи. *Западна Немачка, као и Грчка и Турска су стога стављене у фокус економских мера, Маршаловог плана, његове даље имплементације, али и политичког приступа за што бржи пријем наведених држава у чланство у НАТО.* У овом временском периоду органи НАТО-а су донели низ смерница и директива у којима се дају инструкције за непосредне финансијске мере и поделу финансијске *одговорности у функцији јачања ресурсних потенцијала, како у општем смислу, тако и у смислу специфичних држава и подручја. Југоисточна Европа, поред Немачке спада у фокус наведеног приступа.* Тако су 18. децембра 1950. године на седници Северноатлантског савета предузете мере за успостављање Одбрамбеног *одбора производњу у функцији ефикаснијег коришћења индустријских капацитета земаља НАТО, и постигнут је договор о укључивању Западне Немачке у колективну одбрану Европе.* Исто тако, на седници Северноатлантског савета одржаној 15-20. септембра 1951. године констатовано је да се у правну процедуру упути и питање пријема Грчке и Турске у НАТО, а посебно је разматран извештај о анализи економског и финансијског стања и последицама по НАТО. Пријемом Грчке и Турске у НАТО 1952. године, значајно је унапређен ресурсни потенцијал НАТО у југоисточној Европи и настављено је спровођење мера по питању обликовања Европске економске заједнице и

интегрисања Западне Немачке са њеним ресурсним потенцијалима у НАТО. *Овом еволуцијом дошло се и до Другог стратешког концепта НАТО, донетог 1952. године, који је инкорпорирао и елемент ресурсног потенцијала земаља чланица, а посебно новопримљених, Грчке и Турске, као значајни безбедносни елемент и унапређење укупног безбедносног потенцијала НАТО-а.* Новим стратешким документом и стратешким смерницама у његовим пратећим документима, констатује се да је дошло до значајних новонасталих околности, проширењем десног крила савезничких снага у Европи и истиче се нужност за даље одржавање техничке супериорности наоружања и капацитета НАТО-а у функцији минимизирања бројчане инфериорности у људству. Посебно је истакнуто и јачање људског капацитета НАТО у Европи, уласком Грчке и посебно Турске у НАТО. *Наведено експлицитно исказује значај ресурсног потенцијала југоисточне Европе као елемента и детерминанте безбедности југоисточне Европе која се сада појављује као константа у стратешким концептима НАТО.* СР Немачка се у овој фази постепено интегрише у НАТО и директно са својим ресурсним потенцијалима, уз Грчку и Турску, и у формалном смислу увезује у укупни ресурсни потенцијал НАТО. **Новим стратешким концептом и његовим стратешким смерницама ресурсни потенцијал југоисточне Европе укључујући и Југославију се сврстава и категорише као битни потенцијал НАТО-а у проценама сукоба са СССР-ом, а ресурсни потенцијал целокупне југоисточне Европе се и у овим смерницама значајно димензионише како по питању одбране Европе, тако и Блиског и Средњег истока.** Паралелно се у стратешким смерницама дефинише и обезбеђење неопходних расположивих средстава и типова наоружања, које је нужно за одбрану северноатлантског подручја, а дају се и посебни задаци за простор јужне Европе и Средоземног мора. Константа разматране димензије остаје у еволуцији НАТО-а која је водила ка адаптацији и функционисању НАТО-а и доношењу мера највиших органа НАТО у вези даљег финансирања инфраструктурних и логистичких програма и нових финансијских издатака за те потребе. **Установљавањем војних програма у 1953. и 1954. години за Грчку и Турску обезбеђује се јачање укупног ресурсног потенцијала националних снага ових држава.** Константа у финансијској и безбедносној подршци чланицама НАТО из југоисточне Европе али и СР Немачкој је настављена и у наредном периоду, без обзира на реалне финансијске проблеме изазване ангажовањем САД у Корејском рату и другим ангажовањима у општој геополитичкој конфронтацији са СССР-ом. **Овакав приступ**

задржан је и у Трећем стратешком концепту НАТО усвојеном 1954. године. Посебан значај наведеној димензији даје и убрзање пријема и интегрисање СР Немачке у НАТО и јачање укупног ресурсног потенцијала НАТО-а на овај начин. У Трећем стратешком концепту НАТО-а југоисточна Европа и њени ресурсни потенцијали се на стратешком, кључном европском фронту подразумевају као прва линија фронта у сукобу са СССР-ом, уз повољност последица повлачења снага СССР-а из Аустрије. Југоисточна Европа, дефинисана као Јужна регионална група, има врло значајну улогу и представља безбедносни елемент и безбедносну детерминанту југоисточне Европе али и целокупног НАТО савеза. Целокупно подручје југоисточне Европе са својим укупним одбрамбеним капацитетима има значајну улогу у потенцијалном сукобу, како са становишта свог повољног географског положаја, тако и укупних ресурсних потенцијала које обезбеђује. Димензија ресурсног потенцијала југоисточне Европе остаје значајан елемент безбедности и константа у даљој еволуцији НАТО, као значајни део укупних НАТО потенцијала. Ова димензија је посебно третирана у турбулентним времеима половине 50-их година XX века и даље у току геополитичких турбуленција на релацији Запад-Исток, по основу Суеске кризе, блокаде Берлина, интервенције СССР-а у Мађарској и Чехословачкој и војне претње Грчкој. Наведене турбуленције су изазвеле и реперкусије у ширим областима НАТО сарадње, тако и у економској, што је покушано да се путем Хармеловог извештаја из 1956. године преброди, с обзиром на већ озбиљне политичке и шире последице у Савезу, које су битно ослабиле или угрозиле његов укупни безбедносни потенцијал. СССР је у међувремену развио нуклеарне капацитете, који су такође, уз прогресивни успех у индустријском и укупном развојном потенцијалу, како СССР тако и установљеног Варшавског пакта, поспешило константно наглашавање значаја ресурсног потенцијала сваке појединачне државе, а државе и сублимат овог потенцијала југоисточне Европе остаје константа. Тако се на седници Северноатлантског савета одржаној 16-19. децембра 1957. године цене намере Совјетског блока, као слабљење и разарање слободног света, да Савез наведено мора у врло широком спектру сагледати, те у војном, економском и политичком смислу организовати ресурсе где год је то потребно. На седници Северноатлантског савета 08-10. маја 1961. године у Ослу НАТО је на министарском нивоу анализирао стање економских проблема у Грчкој и Турској и разматрао начине и средства у функцији унапређења програма развоја ових земаља, са становишта значаја улоге тих земаља у колективној одбрани НАТО и укупном

*безбедносном потенцијалу НАТО. Праћење ситуације у овим земљама је настављено непосредним ангажовањем високих изасланика НАТО који су у њима боравили, давали извештаје и предлоге помоћи у развојним програмима и укупног економског опоравка. У даљем је постигнут договор да се установи посебан међународни форум или конзорцијум који би мобилисао ресурсе за економску помоћ Грчкој и Турској. Ресурсни потенцијали Грчке, Турске и југоисточне Европе, а посебно Турске су исказани у току Кубанске кризе 1961. и 1962. године. **Значај овог ресурсног потенцијала посебно оснаженог размештањем нуклеарних ефектива САД у Турској као реципрочну меру за размештање нуклеарних ефектива СССР-а на Куби, је потврдило значај димензије ресурсног потенцијала југоисточне Европе.** Овакав контекст и континуитет се и даље задржава, посебно имајући у виду иступање Француске из одбрамбених структура НАТО-а, у коме су сви ресурсни потенцијали НАТО-а морали додатно бити оснажени, а њихова димензија, тиме и димензија ресурсних потенцијала југоисточне Европе је добила на значају и морала је компензовати француско привремено повлачење из НАТО одбрамбених структура. Може се уочити да разматрана димензија ресурсног потенцијала остаје константа у стратешким концептима НАТО-а и еволуцији НАТО-а и исто тако постаје значајна димензија и детерминанта безбедности Савеза и у Четвртном стратешком концепту НАТО-а из 1968. године. Процене совјетских капацитета и потенцијала као и намера остају исте, као и у претходном стратешком концепту. Стога НАТО цени да ће Европа бити главна мета вероватног нуклеарног напада Варшавског пакта и даљих операција са главним ударом на један или два копнена региона у Европи или конвенционалних операција на морске бокове НАТО-а у Европи и угрожавања поморских линија снабдевања. Дају се процене о одређеним специфичним политичко-војним прикривеним акцијама како по питању Берлина, тако и на подручјима од посебног значаја и интереса за НАТО, међу којима је и Блиски исток, Аустрија и Југославија. **Новим Четвртим стратешким концептом НАТО-а ресурсни потенцијали се високо цене, а потенцијали југоисточне Европе посматрају као кључни за одбрану бока НАТО снага у Европи и зависно од облика агресије, коришћење свих ресурсних потенцијала логистичке подршке, локалних војних снага и уз подршку спољних резервних снага за отварање фронта и основе за НАТО противудар на јужно крило Варшавског уговора.** Пратећим документима Четвртог стратешког концепта НАТО се разрађују војне мере и операције, као и захтеви за употребу ресурсних потенцијала*

НАТО уопште, као и југоисточне Европе. Јужни регион савезничке команде за Европу, простор југоисточне Европе, са својим ресурсним потенцијалима у Четвртом стратешком концепту, има задатак да спречи излазак Варшавског пакта и приступ Медитерану, а што је превасходно задатак Грчке и Турске, а Турска има и додатни задатак за спречавање непријатељског директног напредовања ка Блиском истоку.

Ресурсни потенцијал југоисточне Европе је са безбедносног становишта битан елемент стратешког концепта и стратегије „напредне одбране НАТО“, која подразумева истурено позиционирање снага, ефектива, постројења и уређења инфраструктуре што ближе непријатељским позицијама. Оваквом напредном и флексибилном одбраном би се истовремено стварали услови за ефикасне дефанзивне и офанзивне операције, а улога ресурсних потенцијала држава на овом подручју је од виталног значаја. Истовремено, простор југоисточне Европе и по димензији ресурсног потенцијала увезује медитеранско подручје јужне Европе преко Југославије и Италије са централним европским подручјем и Црним морем, а на југу и са севером Африке.

Ресурсни потенцијал југоисточне Европе на овај начин и у овом стратешком концепту НАТО представља битни елемент безбедности и детерминанту стратешког концепта који има посебан потенцијални ресурс за употребу постојећих постројења и капацитета за офанзивне нуклеарне операције али и за конвенционално везивање и спречавање непријатељских снага у преузимању контроле над југоисточном Европом. Последице ресурсних потенцијали југоисточне Европе обезбеђују НАТО савезу значајни основ за спречавање контроле непријатеља над Блиским истоком и северним деловима Африке, а тиме и експлоатацију природних ресурса, инфраструктуре, као и контролу над стратешким комуникацијским копненим, поморским и ваздушним коридорима на овом ширем геополитичком простору. Константа димензије ресурсног потенцијала југоисточне Европе као елемента укупне безбедности НАТО-а и стратешких концепата НАТО-а остаје и у даљој еволуцији НАТО-а, који кроз фазу детанта и компликованих геополитичких међународних односа у 60. и 70. годинама XX века, воде ка Петом стратешком концепту НАТО-а.

Нови Пети стратешки концепт НАТО-а из 1991. године је донесен у стању највећих геополитичких промена на глобалном нивоу после II светског рата, када се распао Варшавски уговор и у стању распада СССР-а. У новом безбедносном окружењу ресурсни потенцијали југоисточне Европе су остали значајни за експанзију и ширење НАТО-а односно за етаблирање геополитичке

победи. Поред балтичких република које су постале независне, совјетске снаге су напуштале како земље источне, тако и земље југоисточне Европе, Бугарску и Румунију. НАТО савез је у Петом стратешком концепту констатовао да је отклоњена стратешка супремација у конвенционалној супериорности деценијског супарника у хладном рату, али да постоје изазови по питању даље еволуције безбедносног окружења у новим условима, међу којима су изазови од потенцијално штетних последица нестабилности, етничких ривалстава, територијалних конфликта, у којима се налазе новонастале земље централне, источне али и југоисточне Европе (СФРЈ). **Ресурсни потенцијал југоисточне Европе остаје врло значајна димензија и у Петом стратешком концепту НАТО, с обзиром да се концептом дефинише посебан значај стабилног окружења на простору и са земљама јужног Медитерана и Блиског истока.** Наведени приступ је врло значајан, имајући у виду тадашње војно ангажовање САД у Заливском рату у 1991. години и да НАТО има посебан интерес у овом подручју. Стога се старатешким концептом у општем смислу дају смернице за даље везивање земаља југоисточне Европе према НАТО и спречавање неконтролисаних активности дестабилизације овог простора са ширим импликацијама за НАТО позиције у Европи и ширим трансатлантских интереса. *Комбиновани политички и безбедносни приступ питањима безбедности у условима новог стратешког окружења, подразумева експлоатацију постигнутог успеха на геополитичкој равни и планирање механизма и мера за инструментализацију проширења и стабилизације Северноатлантског пакта на подручја некадашњег Варшавског уговора, укључујући и целокупно подручје југоисточне Европе. Имплицитно подразумева и инкорпорирање ресурсних потенцијала земаља чланица југоисточне Европе у укупне потенцијале НАТО савеза, а што је даљом еволуцијом и билатералним политичким, безбедносним и економским мерама, као и непосредним ангажовањем у специфичним активностима у време сукоба у бившој СФРЈ, НАТО и исказао у овом еволутивном периоду између 1991. и 1999. године, односно у периоду егзистирања Петог и настанка Шестог стратешког концепта НАТО-а. Шести стратешки концепт НАТО из 1999. године укључује димензију ресурсног потенцијала југоисточне Европе као значајни безбедносни елемент, детерминату и константу укупне безбедности југоисточне Европе у стратешким концептима НАТО.* На педесетогодишњицу настанка НАТО и у непосредном току контроверзне и спорне војне интервенције НАТО против СРЈ, под легендом спречавања дубоке хуманитарне патње изазване сукобом на Балкану, НАТО је

Шестим стратешким концептом заокруживао геополитичко присуство и преимућство на целокупном европском подручју, али и ширем глобалном нивоу. По основу елаборираних, нових безбедносних изазова и уз дуални приступ (истовременог јачања европског идентитета у политичком и безбедносном смислу али и уз наставак стационирања америчких нуклеарних, конвенционалних и интегрисаних НАТО снага у Европи) НАТО савез намеће своју незамењиву улогу на европском простору и простору југоисточне Европе. *С обзиром на нове елементе етничких конфликта стање на Блиском истоку, Персијском заливу, геополитичких турбуленција на простору бившег СССР-а, као и непосредног конфликта у СРЈ у новом Шестом стратешком концепту НАТО, димензија ресурсних потенцијала југоисточне Европе остаје високо рангирана у НАТО проценама али и у непосредној експлоатацији. Експлоатација ових капацитета је потврђена у операцијама против СРЈ, где су све земље југоисточне Европе са својим ресурсима и потенцијалима коришћене на директан или индиректан начин у сврху војне интервенције против СРЈ. Такође, Шестим стратешким концептом НАТО-а створен је основ за даљу инструментализацију ресурсних потенцијала југоисточне Европе у односу на нове изазове и задатке НАТО, по питању даљег ширења, постизања стратешких циљева, превенције конфликта, стварање безбедносног окружења, борбе против пролиферације нуклеарног, хемијског и биолошког оружја, контроле наоружања, санирања последица економских, социјалних и политичких проблема у северноатлантском подручју и његовом окружењу, етничких, религиозних и територијалних конфликта, као и подршке у санирању последица у земљама са неадекватним или неуспешним реформским процесима или у земљама у којима се крше основна људска права и вредности, базирани на „западним принципима“. Константа према димензији ресурсног потенцијала југоисточне Европе у еволуцији НАТО-а, остаје непосредно и у Седмом стратешком концепту НАТО из 2010. године. Новим Седмим стратешким концептом НАТО у условима када су највећи број држава југоисточне Европе чланице НАТО, а све остале државе југоисточне Европе су чланице програма Партнерство за мир, ресурсни потенцијал остаје константа и детерминанта како безбедности југоисточне Европе, тако и најновијег стратешког концепта НАТО. Посебно, ова димензија је инкорпорирана у контексту спектра нових изазова и ризика који су одређени основним задацима НАТО савеза, као што су управљање кризама, заустављање конфликта у условима угрожавања безбедности Савеза у фази експанзије, давање адекватне помоћи у*

постконфликтној фази, импликација по питању међународног тероризма и стварање амбијента за стабилно безбедносно северноатлантско окружење у целини. У општем смислу може се извести закључак да је ресурсни потенцијал југоисточне Европе неспорни елемент безбедности југоисточне Европе и да, као такав, представља значајни сегмент безбедности југоисточне Европе као константе стратешких концепата НАТО-а и еволуције НАТО-а у целини.

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Безбедност југоисточне Европе се неспорно исказује као значајна детерминанта са аспекта савременог поимања међународних односа и геополитичке теорије од њеног самог настајања. Стварањем модерних, савремених држава и исказивањем суверенитета као базичног основа „односа“ држава, геополитика као теорија и пракса нужно апсорбује сегмент безбедности као битни и детерминишући чинилац у укупном обликовању општих „државних и националних“ геополитичких приступа. *Управо Европа, тиме и југоисточна Европа са својим географском, безбедносно, цивилизацијском, културолошком и комплексном геополитичком димензијом представља значајни чинилац глобалних међународних односа у историјском контексту. Потврду наведеног приступа несумњиво исказују прве геополитичке теорије Кјелена, Рацела, Хаусхофера, Нојмана, али и Механа, Макиндера, Спајммена, Шмита, Дугина, и плејаде савремених геополитичара и теоретичара међународних односа и безбедности.* Може се такође уочити, да је у историјском контексту *потврђен несумњив утицај базичних геополитичких теорија, у општем смислу подељених у две базичне категорије, теорије Мора и Копна (таласократске и телеористичке или атлантизма и евроазијства) на инструменталном нивоу у глобални безбедносним и геополитичким конфронтацијама у I и II светском рату. Потом су остале и основа постратних глобалних односа, хладног рата у другој половини XX века. Исто тако, уз одређене модификације савремених геополитичара остају основа нових међународних односа насталих крајем XX и настављених почетком XXI века. Југоисточна Европа и њена безбедносна димензија имају у овако исказаном сублимату геополитичких теорија*

доказано и значајно место у контексту и димензији битне детерминанте. Несумњиво се у геополитичким теоријама Шмита али и Хантингтона и Дугина простор Европе и југоисточне Европе експлицитно поставља у безбедносни контекст и контекст подручја које је у предвиђеној и перципираној области и димензији потенцијалне будуће конфронтације ова два, у догледној будућности, непомирљива геополитичка пола Мора и Копна.

Неспорна је и комплексна димензија безбедности у суштинском и функционалном смислу. У основи, безбедност је *специфичан феномен, који је у својој суштини детерминисан базичним биолошким егзистенцијалним мотивима човека и његовог бивствовања.* Еволуцијом човека, те социолошког удруживања у групе, етносе, нације и друштвене заједнице, безбедност поприма и димензије веће сложености и хетерогености у опусу. *Наведено се огледа и по основу нужности ширег и мултидисциплинарног приступа у посматрању и бављењу суштином безбедности у контексту феноменологије друштвених односа али и односа са државом као смисленог и умног продукта организације друштва и друштвених заједница.* Последично, безбедност добија и системску и организацијску димензију, уз базичну научну заснованост на „првој науци“ филозофији и изведеним наукама и научним дисциплина, како у општој категорији друштвених, тако и техничких. *Исто тако, еволуцијом друштвено-економских уређења, технолошким напретком као и детерминантама савремених геополитичких односа, а посебно инструментализовано наднационалним и надржавним удруживањима у функцији геополитике, безбедност поприма још ширу суштинску и функционалну димензију повезану са савременим облицима наднационалних безбедносних организација као експлицитних геополитичких инструмената.* Посебни примери савремених наднационалних безбедносних (политичких) организација у овом контексту су НАТО пакт и Варшавски пакт. *Нова доктринарна и концептуална достигнућа савремених геополитичких односа финализована су у концепту и доктрини глобализације, уз наведени еволутивни и мултидисциплинарни друштвени и технолошки развој, што безбедносној димензији даје нове атрибуте и захтеве за одговоре на савремене безбедносне ризике и претње, као последице наведених цивилизацијских „достигнућа“ и трендова у развоју човечанства. Стога, може се неспорно говорити о недељивој и корелационој вези комплексног суштинског одређења безбедности као*

феномена али и инструментализацији безбедности у функцији савремених, базичних геополитичких теорија.

Југоисточна Европа има снажну интеракцију са феноменом безбедности, како у доказаном историјском контексту, тако и са базичним одређењима и праксом савремених геополитичких теорија Мора и Копна. У овом контексту, у вишезначном смислу, безбедност југоисточне Европе има директну интеракцију са наведеним теоријама, у елаборираним димензијама и у односу на блискоисточни геополитички безбедносни крак, као и у односу на изазове и стање настале по основу импликација распада Варшавског пакта и СССР-а. У новим околностима, супремација НАТО пакта као политичко-безбедносног наднационалног система и уникатног, апликативног облика геополитичке теорије Мора *нужно афирмише значај безбедности југоисточне Европе у перципираном и реалном сценарију даљих развоја и интеракција у геополитичким односима, заснованим на базичним геополитичким теоријама.* Географски и геополитички простор Евроазије са становишта општих геополитичких теорија Мора и Копна, сада примарно, а узроковано распадом Варшавског пакта и СССР-а представља суштински изазов и „награду“ за тренутни супериорни експанзионизам атлантистичког геополитичког приступа. *Из наведеног, последично се може констатовати уочена комплексна суштина безбедности као и константа димензије југоисточне Европе у савременим геополитичким приступима и односима друге половине XX и почетка XXI века.* Посебни значај димензија безбедности југоисточне Европе има у односу на НАТО пакт као инструментални облик геополитичког теоријског приступа, теорије Мора, односно таласократије или атлантизма.

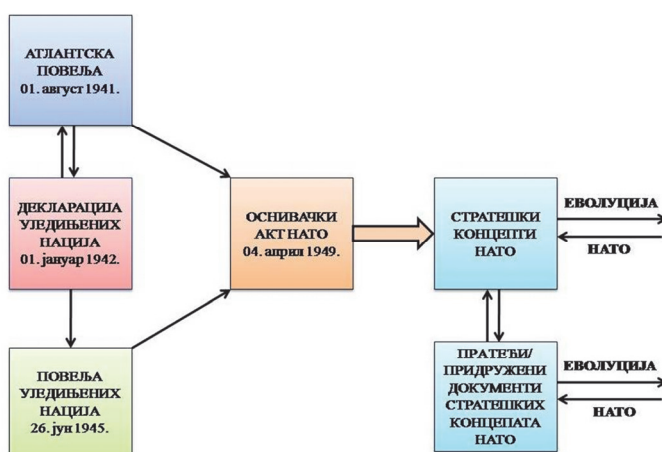
Нато пакт настаје на основама последица реалне инструментализације савремених геополитичких теорија у пракси, општег, глобалног светског ратног сукоба- II светског рата. Интензивни, комплексни геополитички и међународни односи у предвечерје а потом и током самог II светског рата, потврда су већ елаборираних геополитичких теорија. Супстанционални продукт II светског рата је несумњив излазак САД на светску позорницу на геополитичким одредницама теорије атлантизма, примењену кроз Труманову доктрину. *Труманова доктрина, која суштински представља компилацију дотадашње Вилсонове и Рузвелтове доктрине, је у потпуности заснована на базичним одредницама савремене теорије атлантизма, са основама и комбинацијом Механове, Макиндрове и Спајкменове теорије.* Неспорно је

да САД мењају и прилагођавају ове теоријске поставке, стварајући основу за укупни геополитички примат у међународним односима после II светског рата. Наведени приступ има детерминанте успостављања глобалних институција и механизма глобалног управљања процесима, засновано на националним, а инструментално формулисано путем наднационалних економских, политичких и безбедносних институција (Светска банка, Међународни монетарни фонд, УН) али и са низом билатералних и мултилатералних специјалних аранжмана (посебно специфичан Рио Пакт и Маршалов план, као и низ сличних аранжмана у будућем периоду на глобалном и регионалном нивоу). После конституисања јаког војног и економског примата на Далеком Истоку (Јапан), САД се примарно позиционирају у Европи, као суштинском и есенцијалном геополитичком чворишту и потенцијалу савремених геополитичких теорија. ***У наведеном контексту, САД установљавају јаке „трансатланске везе“ са Западном Европом и уз подударне интересе са западним савезницима јачају већ етаблирану геополитичку позицију у Европи и на глобалном нивоу.*** Савремени приступ подразумева и разбијање превазиђеног, колонијалног и империјалног светског поретка, предвођеног до краја II светског рата Француском, посебно Британијом и јачање позиција на Далеком истоку, по основу протектората над Јапаном. Тако се може констатовати да су САД, са немерљивим примерима у историјским оквирима, доспеле у „уникатну“ ситуацију након II светског рата. Наиме, у безбедносном, економском, политичком, значи и геополитичком смислу САД су у овом периоду контролисале око 2/3 укупне површине земљине кугле. СССР се са друге стране позиционира и јача као једина суперсила која доминира половином Европе али и суштинским простором Евроазије, Хартлендом по Спајкману и Срцем континента по Макиндеру. ***Идеолошки сукоб два модернистичка концепта, капитализма и комунизма, у суштини је легенда и покриће за отворену геополитичку конфронтацију теорије Мора и Копна, овај пут презентоване у облику два „природна“ супарника, САД са позиција атлантизма и СССР са позиција евроазијства.***

НАТО савез настаје на основама Атланске повеље, неформалног акта Рузвелта и Черчила из августа месеца 1941. године, којим се створио основ антинацистичке коалиције. Иста је даље проширена и формализована у облику Декларације Уједињених Нација из јануара 1942. године а потом и Повељом Уједињених Нација у јуну 1945. године. Наведено се може сагледати по основу шеме 5. Геополитичка конфронтација два

супростављена и профилисана блока интензивира се са низом конфликта у ширем спектру, преваходно у безбедносном и економском пољу, „прикривеним акцијама“. Посебне манифестације се исказују у отвореним конфликтима у индо-кинеском подручју, тензијама у источној Европи али, посебно, ратом у Кореји 1950. године.

Шема 5. ФОРМАЛНО-ПРАВНЕ И ПОЛИТИЧКЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ОСНОВЕ НАТО-а И ЊЕГОВЕ ЕВОЛУЦИЈЕ.

Извор: Аутор.

*НАТО савез је у овим условима, на формалним основама формиран 04. априла 1949. године, а у свом Оснивачком акту суштину и легалистички основ налази у Повељи, односно базичним принципима УН и колективној безбедности као једном од кључних инструментариија за заштиту и очување наведених принципа. Савез је дефинисао и своје подручје надлежности, као и принципе и начела коришћења војне силе у функцији одржавања међународног мира и безбедности. Засновано на Оснивачком акту, убрзани су већ започети пројекти установљавања кључних тела и организацијске структуре НАТО-а као и инструмената и механизма за одлучивање, функционисање и даљу имплементацију базичних начела из Оснивачког акта али и разраде планираног алгоритма развоја. У циљу обједињавања укупног деловања и успешне имплементације одлука у пракси, надлежни органи НАТО-а доносе *Први стратешки концепт НАТО-а, Д.Ц. 6/1, под радним називом Стратешки концепт за одбрану северноатланског подручја, од 01. децембра**

1949. године. На основу овог базичног стратешког концепта, као превасходно политичког и безбедносног документа, разрађују се и смернице и иницијативе у функцији имплементације кључних одредница. Инструментализација инструкција, смерница има апликацију у пратећим (разрађујућим) документима М.Ц. 14, Стратешке смернице за северноатланско регионално планирање, од 28. марта 1950. године и документу Д.Ц. 13, Средњорочни термински план НАТО-а, од 01. априла 1950. године. Еволуција НАТО-а условљена је геополитичким али и комплексом изазова, што у пракси доводи до константних адаптација и модификација у функционисању и инструменталном делу НАТО форме и суштине. Два пратећа документа М.Ц. 14 и Д.Ц. 13 доживљавају трансформацију у облику документа М.Ц. 14/1, Стратешке смернице, од 09. децембра 1952. године. Документ М.Ц. 14/1 постаје основни пратећи документ *Другог стратешког концепта НАТО-а, М.Ц. 3/5, Стратешки концепт за одбрану северноатланског подручја, од 03. децембра 1952. године.* Други стратешки концепт је, такође, настао као нужна последица укупних геополитичких и интерних разлога еволуције Првог стратешког концепта НАТО-а у општем смислу. Даљи, константни еволутивни развој НАТО-а је ишао, у формалном смислу, инструментализацијом пратећих докумената М.Ц. 48, Најефикаснији услови НАТО војних снага у средњорочном периоду, од 27. новембра 1954. године и М.Ц. 48/1, Извештај број 2, од 14. новембра 1955. године. Наведена два документа доприносе даљој еволуцији НАТО-а и креирају нови пратећи документ М.Ц. 48/2, Мере за имплементацију стратешког концепта, од 23. маја 1957. године. Документ М.Ц. 48/2 постаје базични пратећи документ новог Трећег стратешког концепта НАТО-а, М.Ц. 14/2, Свеобухватни стратешки концепт за одбрану НАТО подручја, од 23. маја 1957. године. Трећи стратешки концепт НАТО-а М.Ц. 14/2 настаје као производ свеукупне еволуције НАТО-а и директно као адаптација и модификација претходног Другог стратешког концепта М.Ц. 3/5 и његовог основног пратећег документа М.Ц. 14/1. Трећи стратешки концепт има даљу еволуцију и у инструменталном облику непосредну адаптацију у Четвртом стратешком концепту М.Ц.14/3, Свеобухватни стратешки концепт за одбрану НАТО подручја, од 16. јануара 1968. године. Праћен је са базичним, апликативним документом М.Ц. 48/3, Мере за имплементацију стратешког концепта за одбрану НАТО подручја, од 08. децембра 1969. године. Пратећи документ М.Ц. 48/3 представља еволуцију апликативног, претходног разрађујућег документа М.Ц. 48/2.

У досадашњој пракси НАТО-а, уочено је да је од постојећих седам стратешких концепата НАТО-а, само прва четири стратешка концепта имају декласификоване радне, пратеће документе. Наведени документи (вероватно лимитирани у квалитативном и квантитативном смислу), суштински, представљају „есенцију“ стратешких концепата. *Четврти стратешки концепт НАТО-а* је даље путем турбулентних, комплексних геополитичких и интерних НАТО детерминанти, фазе детанта у блоковским односима, потом Реганове доктрине и у коначном слома Варшавског пакта и имплозије СССР-а, своју формалну, инструменталну трансформацију имао у *Петом Стратешком концепту, Савезнички нови стратешки концепт*. Пети стратешки концепт НАТО-а је одобрен од стране шефова држава и влада чланица НАТО-а на седници Северноатланског савета, 07-08. новембра 1991. године. Ово је први стратешки концепт, који је праћен разрађујућим, класификованим документом МЦ 400, Директива Војног комитета за имплементацију, од 12. децембра 1991. године. Пети стратешки концепт НАТО-а је улогу и еволуцију имао у условима униполарног света и експлоатације „победе“ над ривалским Варшавским пактом. *Међутим, суштински, имао је заснованост и инструменталност на елаборираном атлантистичком геополитичком теоријском приступу*. Наведено се јасно и непосредно примењује у пракси тог времена, краја XX и почетка XIX века, под легендом нових безбедносних ризика, услова нестабилности али и са константом на „ширењу“ и „опасавању“ Срца континента или Хартленда. Еволуцију у инструменталном али и формалном смислу има са Шестим стратешким концептом НАТО-а, у жеку прве, деликатне, унилатералне војне акције НАТО-а, изван оквира принципа и механизма УН-а. Била је то војна интервенција, агресија против Савезне Републике Југославије, са несумњивим научним и моралним контроверзама. *Шести стратешки концепт НАТО-а, под радним називом Савезнички стратешки концепт*, одобрен је од стране шефова држава и влада чланица НАТО савеза на седници Северноатланског савета 24. априла 1999. године. Праћен је, у даљем, са класификованим, разрађујућим документом МЦ 400/2, Смернице Војног комитета за имплементацију, од 12. марта 2003. године. Еволуција и овог новог стратешког концепта НАТО-а је *била неминивна, а превасходно заснована на импликацијама базичне геополитичке теорије атлантизма*. Геополитички приступ је нужно водио даљој конфронтацији, конфликтима у функцији експлоатације геополитичке супериорности и „уникатности“ доктрине глобализације али и досезања крајњих

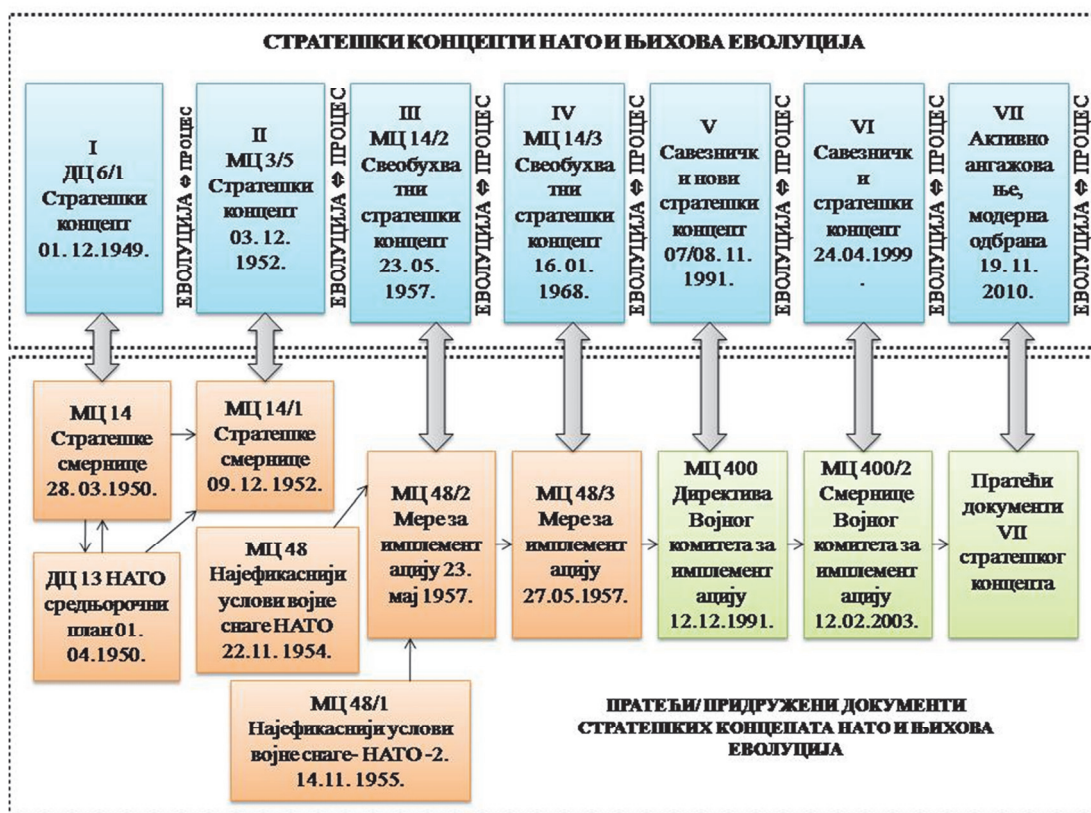
циљева теорије атлантизма. Услови нестабилности, непостојања класичних, вековних али и доскорашњих међународних и геополитичких односа заснованих на „балансу снага“, управо су оснажили напоре и активности НАТО-а али и САД за конкретним и стабилним „продором или опасавањем“ Срца континента и Хартленда, као и контроле ободних подручја Великог острва, поморске доминације, експлоатације и контроле енергетских подручја и инфраструктуре. Комплекс циљева и активности је последично имао реперкусије у низу сложених конфликта, унилатералних акција САД, праћених „коалицијом добре воље“, НАТО и ЕУ, са или без сагласности Савета безбедности УН-а. Са друге стране, „отпор“ остатка света исто тако је нужно водио даљим савременим облицима конфликта, представљених у широком нежоративном смислу „борбе добра против зла“. У овај контекст се „уклапа“ и „изазов тероризма“ и разних „пошаста“ које могу да „угрозе човечанство“. Последњи инструментални облик еволуције и адаптације НАТО-а, на елаборираним основама, десио се путем Седмог стратешког концепта НАТО-а. Седми стратешки концепт НАТО-а има радни назив *Активно ангажовање, модерна одбрана* и усвојен је од стране шефова држава и влада чланица НАТО-а на седници Северноатланског савета 19. новембра 2010. године. Наведена еволуција НАТО-а, преваходно изражена путем стратешких концепата НАТО-а и његових пратећих докумената може се сагледати у шеми 6.

Безбедност југоисточне Европе има доказану константу и вишедимензионалну улогу и значај у свим стратешким концептима НАТО-а.

Елаборацијом и анализом стратешких концепата НАТО-а и пратећих (доступних) докумената и осталих јавних докумената по питању функционисања *НАТО-а могу се уочити два битна угла посматрања тематике.* По основу две референтне тачке могу се аргументовати изнесене констатаије али и суштинска димензија приступа предмету истраживања.

Прва референтна тачка јесте анализа позиционирања и односа НАТО-а према безбедносној димензији југоисточне Европе.

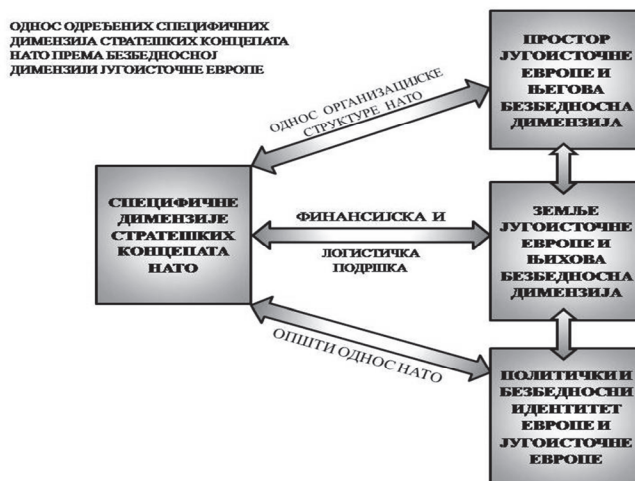
Шема 6. СТРАТЕШКИ КОНЦЕПТИ НАТО И ЊИХОВА ЕВОЛУЦИЈА

Извор: Аутор, према: Еволуција стратешких концепата НАТО, www.nato.int/cps/natolive/topics_56626.htm.

Анализом се долази до апстраховања неколико битних, специфичних обележја, димензије стратешких концепата НАТО-а, које се исказују као константе и које су у интеракцијском и корелационом односу са безбедносном димензијом југоисточне Европе. То су специфична обележја, димензије: *однос организацијске структуре НАТО-а; финансијске и логистичке подршке (помоћи) НАТО-а и свеобухватни (општи) однос НАТО-а ка безбедносном и политичком идентитету Европе а тиме и југоисточне Европе*. Приступ се може сагледати по основу шеме 7.

Шема 7. ОДНОС ОДРЕЂЕНИХ СПЕЦИФИЧНИХ ДИМЕНЗИЈА СТРАТЕШКИХ КОНЦЕПАТА НАТО ПРЕМА БЕЗБЕДНОЈ ДИМЕНЗИЈИ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

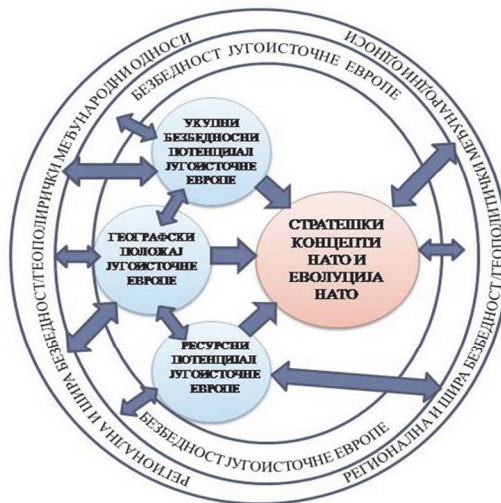
Извор: Аутор.

Анализа је потврдила да се у свим стратешким концептима НАТО-а и његовој еволуцији ова специфична обележја исказују као константе и детерминанте формалних стратешких концепата (тима и суштине НАТО) и да имају безбедносну димензију као значајни фокус и константу у квалитативном одређивању.

Са друге стране, референтна тачке анализе била је заснована на апстраховању битних елемената безбедности југоисточне Европе као детерминанти стратешких концепата НАТО-а.

Имајући у виду, евентуалност и вероватноћу постојања и других елемената (формално али и суштински), анализа је неспорно исказала постојање неколико битних елемената безбедности југоисточне Европе, као детерминанти и константи стратешких концепата НАТО-а. То су следећи елементи и детерминанте безбедности: *укупни безбедносни капацитет сваке појединачне државе и група држава југоисточне Европе, посматрано у функцији ширег европског идентитета; географски положај сваке појединачне државе као и целог географског подручја југоисточне Европе, те индивидуални и привредни ресурси држава, укључујући и популацију као и кумулативни и квалитативни допринос југоисточне Европе у смислу посебног*

ентитета према свеукупној димензији стратешких концепата НАТО-а и његове еволуције. Овај приступ се може сагледати путем слике 11.

Слика 11. ОДНОС ЕЛЕМЕНАТА БЕЗБЕДНОСТИ ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ КАО ДЕТЕРМИНАНТЕ СТРАТЕШКИХ КОНЦЕПАТА НАТО И ЕВОЛУЦИЈЕ НАТО

Извор: Аутор.

Наведени елементи безбедности као детерминанте имају вишезначну и вишедимензионалну међусобну интеракцију али и суштинску и корелациону интеракцију са стратешким концептима НАТО-а и његовом еволуцијом.

На основу наведене елаборације, може се извести закључак да су постигнути пројектовани циљеви истраживања у теоретском и практичном смислу.

Посебно, може се констатовати да су потврђене хипотетичке основе истраживања и то:

1. *Безбедност и безбедносне детерминанте југоисточне Европе представљају значајне елементе у настајању и еволуцији НАТО-а,*
2. *Наведене детерминанте представљају константу у свим стратешким концептима НАТО-а,*
3. *Безбедност југоисточне Европе има значајно место у редефинисању будућих глобалних концепата колективне безбедности.*

Сублимирајући исказано и анализирано по основу истраживања може се закључити да постоји основа за научну и друштвену употребну вредност представљене тематике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамов С.. Геноцид у Југославији 1941-1945, 1991..., I издање, Академија за дипломатију и безбедност, ИГАМ, Београд, 2008.
2. Аврамов С.. Крећа М.. Међународно јавно право, допуњено издање, Научна књига, Београд, 1989.
3. Аврамов С.. Постхеројски рат Запада против Југославије, Академија за дипломатију и безбедност, ИГАМ, Београд, 2008.
4. Аврамов С.. Трилатерална комисија, Светска влада или светска тиранија ?, Академија за дипломатију и безбедност, ИГАМ, Београд, 2008.
5. Алберт М.. Капитализам против капитализма, Школска књига, Загреб, 1995.
6. Бекон Ф.. Истинита упутсва за ТУМАЧЕЊЕ ПРИРОДЕ, Велика обнова и Нови Органон, Службени гласник, Београд, 2009.
7. Bertalanffy L.. General System Theory, Foundations, Development, Applications, Revised Edition, Seventeenth Paperback Printing, George Braziller, New York, 2009.
8. Бжежински З.. Велика шаховска табла, друго издање, ЦИД Подгорица, Романов Бањалука, 2001.
9. Бжежински З.. Амерички избор, Глобална доминација или глобално вођство, Политичка култура, накладно-истраживачки завод, Загреб, ЦИД Подгорица, 2004.
10. Бжежински З.. Друга шанса Америке, Три председника и криза америчке суперсиле, Службени гласник, Универзитет у Београду- Факултет Безбедности Београд, књига четири, Београд, 2009.
11. Бжежински З.. Рађање и крај комунизма у XX веку, Визард, Подгорица, 2001.
12. Биланчић Д., Вукадиновић Р.. Основне друштвене промене у Југославији и свету, 1945-1973, Школска књига Загреб, 1973.
13. Боин А., Харт П., Штерн Е.. ПОЛИТИКА управљања кризама: јавно руковођење под притиском, Факултет безбедности, Службени гласник, Београд, 2010.
14. Бојанић П., Бабић Ј.. СВЕТСКА ВЛАСТ, Службени гласник, Београд, 2009.
15. Bodansky Y.. Offensive in the Balkans, The Potential for a Wider War as a Result of Foreign Intervention in Bosnia-Herzegovina, International Media corporation Ltd. London, 1995.
16. Bodansky Y.. Some Call it Peace, Waiting for War In the Balkans, International Media corporation Ltd. London, 1996.
17. Booker C., North R.. The Great Deception, A SECRET HISTORY OF THE EUROPEAN UNION, Continuum, London, New York, 2003.
18. Бујуклић Ж.. ФОРУМ РОМАНУМ, Римска држава, право, религија и митови, Пето измењено издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.
19. Ваис А., Кандић Љ.. ОПШТА ИСТОРИЈА ДРЖАВЕ И ПРАВА, ДВАНАЕСТО ИЗДАЊЕ, САВРЕМАНА АДМИНИСТРАЦИЈА, Београд, 1984.
20. Вебер М.. Привреда и друштво, ТОМ I, Просвета, Београд, 1976.

21. Вешовић М.. Збирка докумената о људским правима и слободама, Службени лист СРЈ, Београд, 1998.
22. Винер Н.. Кибернетика и друштво, Људска употреба људских бића, Нолит, Београд, 1964.
23. Винсент Е.. ТЕОРИЈЕ ДРЖАВЕ, Службени гласник, Београд, 2009.
24. ВОЈНА ИСТОРИЈА.. Уџбеник за војне академије, Војноиздавачки завод, Београд, 1980.
25. Вукадиновић Р.. Хладни рат и Европа, Хладни рат као модел међународних односа, Војне стратегије суперсила, Август Цесарец, Загреб, 1983.
26. Галогача П. М.. Геополитика, Гало Газа д.о.о., Сремска Каменица, 2007.
27. Gjurjević M.. MEMOARI SA BALKANA, Naklada samog pisca, Sarajevo, 1910.
28. Горбачов М.. Перестројка и ново мишљење за СССР и остали свет, Култура, Београд, 1988.
29. Гоф Ж.. ДА ЛИ ЈЕ ЕВРОПА СТВОРЕНА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ?, Цлио, Београд, 2010.
30. Грчић М.. Балкан као културни субконтинент Европе, ГЛАСНИК Српског географског друштва, Свеска LXXXV- Број 1, Београд, 2005.
31. Грчић М.. Географске карактеристике и геополитички проблеми Балканског полуострва, Географско друштво Републике Српске, Свеска 4, Бања Лука, 1999.
32. Грчић М.. Крајина као велика граница и етноконтактна зона, ГЛАСНИК СРПСКОГ ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА, Свеска LXXV-Број 1., Београд, 1995.
33. Грчић М.. Културни ареали европске цивилизације, Зборник радова, Свеска LIII, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2005.
34. Диги Л.. Преображаји јавног права, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за публикације, Београд, 1998.
35. Драгишић З.. Безбедносни менаџмент, Службени гласник, факултет безбедности, Београд, 2007.
36. Дракер П.. Управљање у новом друштву, Адигес, Нови Сад, 2005.
37. Дугин А.. Геополитика постмодерне, Доба нових империја, Осврти на геополитику XIX века, Преводилачка радионица Росић, Никола Пашић, Београд, 2009.
38. Ђорђевић И.. Безбедносна архитектура у условима глобализације, Факултет безбедности, Службени гласник, Београд, 2007.
39. Ђурић М.. Из историје античке филозофије, Службени гласник, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009.
40. ECONOMIC DEVELOPMENTS AND REFORMS IN COOPERATION PARTNER COUNTRIES: the interrelationship between regional economic cooperation, security and stability, NATO, 2001.
41. Еткинсон Р.. НОВА ДИКТАТУРА ЕВРОПЕ, Угњетавање и васкрс демократских нација, Досије, Београд, 2005.
42. Ерл Е.. ТВОРЦИ МОДЕРНЕ СТРАТЕГИЈЕ, Војна библиотека класици, Војно дело, Београд, 1952.
43. Илустрована историја света.. Европски национализам и романтичарски покрет, Европа у XIX веку.. Dailly Press д.о.о. Подгорица, 2008.
44. Исаев Б. А.. Геополитика, Уџбеник, ООО „Питер Принт“, Санкт-Петербург, 2005.
45. Јаковљевић А.. Савремена историографија и тумачење настанка Османске државе, Књига LIII, Историјски часопис, Историјски институт, Београд, 2006.
46. Јакшић Б.. Милсова критика друштва организоване неодговорности, Службени гласник, Београд 2007.

47. Јовановић С.. О држави, Основи једне правне теорије, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2011.
48. Јорговић И.. Стари Грци, Портрет једног народа, завод за уџбенике, Балканолошки институт САНУ, 2011., Београд.
49. Kagan R.. OF PARADISE AND POWER, AMERICA AND EUROPE IN THE NEW WORLD ORDER, Vintage Books, New York, 2004.
50. Калин Б.. Повијест филозофије с одабраним текстовима филозофа, Школска књига Загреб, Загреб, 1982.
51. Кајтез И.. Революционарно насиље-химна слободи или апологија зла, Факултет безбедности, Службени гласник, 2009.
52. Keegan J.. The second World War, Penguin Books Ltd, London, 2005.
53. Кегли Ч. В., Виткоф. Ј. Р.. Светска политика, Тренд и Трансформација, Прометеј, Београд, 2006.
54. Кековић З., Кешетовић, Ж.. КРИЗНИ МЕНАџМЕНТ И Превенција кризе, Универзитет у Београду, Факултет Безбедности, Београд, 2006.
55. Кековић З.. СИСТЕМИ безбедности: хрестоматија, Факултет безбедности, Филип Вишњић, Београд, 2007.
56. Кековић З.. Системи безбедности, Факултет безбедности, Чигоја штампа, Београд, 2009.
57. Келзен Х.. Општа теорија права и државе, Друго издање, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010.
58. Килибарда З.. ОСНОВЕ ГЕОПОЛИТИКЕ, Факултет безбедности:Службени гласник, Београд, 2008.
59. Kissinger H.. Diplomacy, A TOUCHSTONE BOOK, New York, 1995.
60. Kissinger H.. DOES AMERICA NEED A FOREIGN POLICY?, TOWARD A DIPLOMACY FOR THE TWENTY-FIRST CENTURY, Simon & Schuster UK Ltd, London, 2002.
61. Кисинџер Х., Бжежински З., Фаред З., и др.. Ка царству добра или апокалипси, ПРО ЕТ ЦОНТРА, Филип Вишњић, Београд, 2003.
62. Кокер К.. Сумрак запада, Досије, Београд, 2006.
63. Кокер К.. Будућност рата, Завод за уџбенике, Београд, 2010.
64. Копли Р., Г.. Уметност победе: како друштва опстају и напредују, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, 2008.
65. Колмен Џ.. САВЕСТ Европе, Вега Медиа, Нови Сад, 2003.
66. Купер Р.. Распад нација: поредак и хаос у XXI веку, Филип Вишњић, Клуб Плус, Београд, 2007.
67. Лопулић Р.. Врући мир хладног рата, Побједа, друго издање, Подгорица 2007.
68. Лукић Д. Р.. УВОД У ПРАВО, ДЕСЕТО ИЗМЕЊЕНО ИЗДАЊЕ, Новинско – издавачка установа, Службени лист СРЈ, Београд, 1993.
69. Луман Н.. ДРУШТВЕНИ СИСТЕМИ, *ОСНОВИ ОПШТЕ ТЕОРИЈЕ*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2001.
70. Макинџер Х. Џ.. Демократски идеали и стварност, Metaphysica, Београд, 2009.
71. Марковић М.. Филозофски основи науке, Изабрана дела, Први Том, БИГЗ, ГЕНЕЗ-С Штампа, Просвета, ЦКЗ, Београд, 1994.
72. Махан Т. А.. Поморска стратегија, приредио Бошко Антић, Нови гласник: Војностручни интервидовски часопис, В.Ј.,ИССН:0354-3323 СГ=п 25456-Год.10, бр. 6, Београд, 2002.

73. Mahan T. A.. The Major operations in the War of American Independence, The project Gutenberg Ebook, Ebook,#16602, 2005.
74. Марковић П.. Југоисточна Европа 2000., Поглед из Србије, Стубови културе, Београд, 1999.
75. Маршал А.. Начела економије, ЦЕКАДЕ, Економска библиотека, Загреб, 1987.
76. Медведев Р.. Јелцињ Б., Русија на крају XX века, Службени гласник, Београд, 2009.
77. Медведев Р.. Владимир Путин, повратак Русије, Новости, Београд, 2007.
78. Милашиновић М. Р.. Милашиновић М. С., Путник Н., Теорије конфликта, II измењено и допуњено издање, Универзитет у Београду- Факултет безбедности, ЧИГОЈА штампа, Београд, 2012.
79. Милашиновић М. Р.. ЦИА, Моћ и политика, II допуњено издање, БИРОТЕХНИКА, Загреб, РО „А. Г. Матош“ Самобор, 1984.
80. Мисли Над Мислима: антологија, Alfa Greaca Book, Београд, Графопласт, Ужице 2007.
81. Митерауер М.. Зашто Европа, Средњовековне основе за посебан пут, ЦИД, Подгорица, 2011.
82. Мишовић С., Ивковић В.. Регионална географија, Треће прерађено издање, Факултет безбедности- Универзитет у Београду, Београд, 2009.
83. Монбријал Т.. ДЕЛАЊЕ И СИСТЕМ СВЕТА, *CLIO*, Beograd, 2006.
84. Нај Џ. С.. Парадокс америчке моћи, Зашто једина светска суперсила не може сама, Библиотека Дипломатија, Београд, 2004.
85. Нај Џ. С.. Како разумевати међународне сукобе, Увод у теорију и историју, Библиотека Клепсида, Књига пета, Стубови културе, Београд, 2006.
86. NATO HANDBOOK.. NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001.
87. Обрадовић Ж. В.. Геополитика Србије, Мегатренд универзитет, Београд, 2007.
88. Орловић С.. Политиколошки огледи, Службени гласник, Београд, 2010.
89. Павловић М.. ДОКУМЕНТА ЦИА о Југославији: 1948-1983, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, 2009.
90. ПЛАТОН.. *ПРОТАГОРА-ГОРГИЈА, КУЛТУРА*, Београд, 1968.
91. Поповић Т. Г.. Европска Унија развој, организација, институције, Бесједа, Бања Лука, Арс либри, Београд, 2004.
92. Поповић Т. Г.. Информатичко доба и информациони рат, Бесједа, Бања Лука, 2005.
93. Поповић Т. Г.. Европска Унија основни појмови, Бесједа, Бања Лука, Арс либри, Београд, 2005.
94. Поповић Т. Г.. Криза глобализације и/или глобализација кризе, Бесједа, Бања Лука, Арс либри, Београд, 2003.
95. Примаков Ј.. Свет без Русије?. Чему води политичка кратковидост, Факултет Безбедности- Универзитет у Београду, Службени гласник, Београд, 2010.
96. Пусић Е.. Француска револуција-људска права и политичка демократија након двеста година, Југословенска академија знаности и уметности, Глобус, Загреб, 1991.
97. Rabel G. R.. Between East and West, Trieste, The United States and The Cold War 1941-1954, Duke University Press, Durhan and London, 1988.
98. Радевић Д.. Од Газиместана до агресије, Удружење грађана „Слобода“, Спринт Земун, Београд, 2012.

99. Радевић Д.. ТАКВОГ га знам, Удружење грађана „Слобода“, Спринт Земун, Београд, 2011.
100. Rashid A.. Талибани: Ислам, нафта и нова велика игра у средњој Азији, Тамарис, Загреб, 2001.
101. Рачић О.. Димитријевић В.. МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ, Треће издање, Савремена администрација, Београд, 1980.
102. Ристовић М.. Балкан у нацистичким пројектима „Нове Европе" у Другом Светском рату, Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану, Историјски институт, САНУ, Зборник радова, Књига 16, Београд, 1998.
103. Романо С.. Европа: историја једне идеје: од царства до уније, Филип Вишњић, Службени гласник, Београд, 2008.
104. Сартр М.. Историја Грчке, *КЛАСИЧНА ИСТОРИЈА*, АДРЕСА, Нови Сад, 2007.
105. СЕНКА РИМА НАД ВАШИНГТОНОМ.. Pro et contra, ИЗБОР ТЕКСТОВА О ТЕРОРИЗМУ И УВОД „Изазивање или призивање зла“, Филип Вишњић, Београд, 2002.
106. Симић Ј.. У потрази за новом мисијом: НАТО и југословенска криза 1990-2001., Службени гласник, Београд, 2010.
107. Симић Р. Д.. Наука о безбедности, Савремени приступи безбедности, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002.
108. Симић Р. Д.. Расправа о поретку, Завод за уџбенике, Београд, 2012.
109. Симић Р. Д.. Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности, Удружење за студије САД у Србији, ЧИГОЈА штампа, Београд, 2011.
110. Смит А.. Истраживање природе и узрока богатства народа, Global Book, Нови Сад, 1998.
111. Смит А.. Теорија моралних осећања, Велике књиге из области филозофије, ЦИД, Подгорица, 2008.
112. Соколовски В. Д.. ВОЈНА СТРАТЕГИЈА, *ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД БЕОГРАД*, Београд, 1965.
113. Spykman J. N.. AMERICA'S STRATEGY IN WORLD POLITICS, *THE UNITED STATES AND THE BALANCE OF POWER, WITH A NEW INSTRUCTIONS BY FRANCIS P. SEMPA*, Second paperback printing, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2008.
114. Spykman J. N.. THE SOCIAL THEORY OF GEORG SIMMEL, *WITH A NEW INSTRUCTIONS BY DAVID FRISBY*, Third printing, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2009.
115. Стајић Љ.. Основи система безбедности са основама истраживања безбедносних појава, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Нови Сад, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2010.
116. Становчић В.. Политичка теорија, ТОМ I, II поправљено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2008.
117. Ставријанос Ј.. БАЛКАН после 1453. године, EQUILIBRIUM, Београд, 2005.
118. Стојановић М.. Политичка географија, геополитика и геостратегија, Увод у геополитичко мишљење, Матица српска, Бања Лука, Графомарк, 2001.
119. Тарле В. Ј.. ИСТОРИЈА НОВОГ ВЕКА, Научна КМД, Београд, 2008.
120. Тејлор К. К. В.. Од почетка до Платона, Историја филозофије, ТОМ I, Плато, Београд, 2007.

121. Тејлор Ч.. Доба секуларизације, Службени гласник, Београд, 2011.
122. Тејлор Ч.. Извори сопства, Стварање модерног идентитета, Академска књига, Нови Сад, 2008.
123. Трифони А. ЧУДЕСНИ СВЕТ ШИФАРА или КРИПТОЛОГИЈА КРОЗ ВЕКОВЕ,ИДА-М, Београд, 2009.
124. Труд А.. Геополитика Србије, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, 2007.
125. THE NATO HANDBOOK.. 50th Anniversary Edition, Office of Information and Press, Brussels,1998.
126. Фајол А.. Општи и индустријски менаџмент, Прошлост за будућност, Адигес, Нови Сад, 2006.
127. Фукујама Ф.. Грађење државе, Управљање и светски поредак у XXI веку, Филип Вишњић, Београд, 2007.
128. Фукујама Ф.. Судар култура, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
129. Хантингтон С.. Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, ЦИД Погорица, Романов, Бањалука, 2000.
130. Хантингтон С.. АМЕРИЧКИ ИДЕНТИТЕТ, ПРОБЛЕМ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ АМЕРИКЕ, ЦИД, Подгорица, 2008.
131. Хацић М.. Безбедносни домети НАТО интервенције на Косову, Центар за антиратну акцију, Београд, 2000.
132. Хен фон П., Куглер, Ј., Р.. Јединство Запада и трансатлантски безбедносни изазов, George K. Marshal, Европски центар за студије безбедности, расправе, бр. 4, Београд, 2005.
133. Хитлер А.. ПОЛИТИЧКИ ТЕСТАМЕНТ, *ЗАБЕЛЕЖИО МАРТИН БОРМАН*, Metaphysica, Beograd, 2009.
134. Хофбауер Х.. Проширење ЕУ на Исток : од Drang nach Osten до интеграције периферије у ЕУ, Филип Вишњић, Београд, 2004.
135. Цветковић Н. В.. Ризик, моћ, заштита: Увођење у науку безбедности, Службени гласник и Универзитет у Београду- Факултет безбедности, Београд, 2010.
136. Цветковић Н. В.. Социологија, Факултет безбедности, Службени гласник, Београд, 2009.
137. ЦИЦЕРОН.. ДРЖАВА, *ПЛАТО*, Београд, 2002.
138. Clark L. G., Feldman P. M., Gertler S. M.. Tke Oxford Handbook of ECONOMIC GEOGRAPHY, Oxford University Press, Oxford, 2000.
139. Copley R. G.. Defense&Foreign Affairs Handbook, 15th Edition, The International Strategic Studies Association, Alexandria, Virginia, USA, 2002.
140. Copley R., G., Miletić D., Trifunović D.. TERRORISM, Global Network of Islamic Fundamentalists'- Part II- *Modus operandi*- Model Bosnia, The Republic Secretariat for Realations With The International Criminal Tribunal in The Hague and War Crimes Research, „Trioprint“ d.o.o. Бања Лука, 2004.
141. Correa C. M., Kumar N.. Protecting Foreign Investment, Zed Books London-New York, 2003.
142. Crisis Management.. Master the Skills to Prevent Disasters, Harvard Business School Press, Boston, 2004.
143. Чомски Н.. Нови милитарстички хуманизам, Поуке Косова, Адамић, Ријека, 2003.

144. Чомски Н.. Од терора до агресије- Одломак из студије „Поново промишљајући Камелот“, Плима, Цетиње, 2004.
145. Шолаја М.. Балкан у трансатлантској пукотини, ЦИР- Центар за међународне односе, „М –импекс“, Бања Лука, 2006.

ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ И ЛЕКСИКОНИ

1. Вујаклија, М.. Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1980.
2. Вујаклија, М.. Лексикон страних речи и израза, Четврто допуњено и редиговано издање, Просвета, Београд, 1991.
3. Вујаклија М.. Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 2002.
4. Војна енциклопедија.. Издање редакције војне енциклопедије, Београд, 1958.
5. Војни лексикон.. ВИЗ, Београд, 1981.
6. Ђорђевић О.. Лексикон безбедности, Привредапублик, Београд, 1989.
7. Етимолошки речник српског језика.. Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, Београд, 2008.
8. Илустрована историја света.. Европски национализам и романтичарски покрет, Европа у XIX веку, Даиллу Пресс д.о.о. Подгорица, 2008.
9. Јовашевић Д.. Лексикон кривичног права, Треће измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд, 2006.
10. Клајн И., Шипка, М.. Велики речник страних речи и израза, Треће допуњено и исправљено издање, Прометеј, Нови Сад, 2008.
11. Мала политичка енциклопедија.. Институт политичких наука, Београд, 1966.
12. Политичка енциклопедија.. Савремена администрација, Београд, 1975.
13. Правна енциклопедија.. Савремена администрација, Београд, 1976.
14. ПРАВНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА.. САВРЕМЕНА АДМИНИСТРАЦИЈА, Београд, 1979.
15. Речник српскохрватског књижевног језика.. Књига I, Матица српска, Матица хрватска, Нови Сад, Загреб, 1967.
16. Речник српског језика.. Матица српска, Нови Сад, 2007.
17. Српска породична енциклопедија.. Књига 2., Народна књига, Политика НМ, Београд, 2006.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

1. www.nato.int/history/nato-history.html.
2. www.unc.edu/depts/diplomat/item/2006/0406/semp/sempa_spykman.html, 26.03.2012., 08.30 h., American Diplomacy Foreign Service Despatches and Periodic Reports on U.S. Foreign Policy, Spykman's World, by Francis P. Sempa.
3. www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html.
4. www.historylearning-site.co.uk/potsdam_conference.htm.
5. www.history.state.gov/milestones/1937-1945/PotsdamConf.
6. www.coldworldhistoryproject.weebly.com/brussels_pact.html.
7. www.nato.int/strategic-concept/index.html, NATO's New Strategic Concept.
8. www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm, Strategic Concept.
9. www.nato.int/docu/stradoc/eng/intro.pdf.

10. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17120.htm, The North Atlantic Treaty, Washington D.C.-4. April 1949.
11. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17114, Final Communiqué.
12. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491019a.pdf.
13. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491119a.pdf.
14. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a49128a.pdf.
15. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328a.pdf.
16. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500238b.pdf.
17. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491129a.pdf.
18. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a491201a.pdf.
19. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17211.htm, The Defence Committee's recommendations regarding the strategic concept approved.
20. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328c.pdf
21. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf
22. www.nationsonline.org/oneworld/History/Federal-Republic-Germany-history.htm.
23. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17207.htm.
24. www.natoint/cps/en/SID-D57A25A9-B3E781FO/natolive/offical/_texts_17159.htm.
25. www.natoint/cps/en/SID-D57A25A9-B3E781FO/natolive/offical/_texts_17158.htm.
26. www.natoint/cps/en/SID-D57A25A9-B3E781FO/natolive/offical/_texts_17185.htm.
27. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/intro.pdf.
28. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17265.htm.
29. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17249.htm.
30. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17248.htm.
31. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17245.htm.
32. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17242.htm.
33. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17303.htm.
34. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17300.htm.
35. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521203a.pdf.
36. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521209a.pdf.
37. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a500328d.pdf, Defence policy and Concept of operations,
38. www.nato.int/cps/en/SID-1922C932-9C6C2628/natolive/offical/_texts_17294.htm.
39. www.int/cps/en/natolive/offical_texts_17362.htm.
40. www.nato.int/archives/1st5years/chapters/9.htm, NATO, THE FIRST FIVE YEARS, by Lord Ismay, Part 3, Chapter 9, The Stages of the build up, International Exercises
41. www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf.
42. www.nato.int/cps/en/natolive/offical_texts_17365.htm.
43. www.nato.int/archives/1st5years/chapters/9.htm, NATO, THE FIRST FIVE YEARS, by Lord Ismay, Part 3, Chapter 9, The Future.
44. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf.
45. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf, The most effective pattern of NATO military strength for the next few years, Probable nature and duration of future war involving NATO.
46. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf.
47. www.nato.int/cps/en/SID-EODF266B-277667B1/natolive/offical/_texts_17411.htm.

48. www.nato.int/cps/en/SID-D2823AF1-167AA6/natolive/official/_texts_17402.htm.
49. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a551209a.pdf.
50. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a541122a.pdf, Enclosure, Minimum measures necessary to increase the deterrent and defensive value of NATO forces.
51. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a561213a.pdf.
52. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a561213a.pdf, Part 1., Analysis of Soviet intentions.
53. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a561213a.pdf, Part 2. The Directive.
54. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf, Final decision of MC 14/2 (Revised).
55. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523b.pdf, Final decision on MC 48/2.
56. books.google.rs, Peter Duignan, The origins of NATO, 1949-1960.
57. www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm, Strategic Concept, From 1949 until the end of the Cold War, The Report of the Three Wise Men.
58. www.nato.int/cps/natolive/topics_56626.htm, From 1949 until the end of the Cold War.
59. www.nato.int/lisbon2010/summit-guide-eng.pdf, From 1949 until the end of the Cold War, Massive retaliation put into question.
60. www.nato.int/archives/committee_of_three/CT.pdf, Report of the Committee of three on non-military co-operation in NATO.
61. www.nato.int/cps/en/SID-97B64304-A8D057CF/natolive/official_texts_17551.htm, Declaration.
62. www.nato.int/lisbon2010/summit-guide-eng.pdf, Previous summit meetings
63. www.nato.int/cps/en/SID-97B64304-A8D057CF/natolive/official_texts_17551.htm, Final Communiqué.
64. www.history.state.gov/milestones/1953-1960/BerlinCrisis, U.S. Department of State, Office of Historian, Milestones 1953-1960, The Berlin Crisis, 1958-1961.
65. www.history.state.gov/milestones/1953-1960/EisenhowerDoctrine, U.S. Department of State, Office of Historian, Milestones 1953-1960, The Eisenhower Doctrine, 1957.
66. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17650.htm, NATO's defensive strategy
67. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17638.htm, Alliance's activities in the context of the International Situation.
68. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17646.htm, Declaration On Berlin.
69. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17647.htm, Final Communiqué, Political Consultation to be improved by Study of longterm political questions, Economic questions, Defensive Strategy reaffirmed.
70. www.nato.int/cps/en/SID-70628D16/7A17EB54/natolive/official_texts_17724.htm, Final Communiqué, Tenth anniversary of the Treaty, Four Power-report on Germany Allied interdependence endorsed.
71. www.nato.int/cps/en/SID-70628D16/7A17EB54/natolive/official_texts_17729.htm, Final Communiqué, Three day examination of the state of Alliance-General and controlled disarmament its aim, Preparation of future Summit Conference.
72. www.nato.int/cps/en/SID-70628D16/7A17EB54/natolive/official_texts_26516.htm, Final Communiqué, Continuation of preparations for the Summit Conference-Satisfaction with the system of continuous Allied consultation.

73. www.history.state.gov/milestones/1953-1960/U2-incident, U.S. Department of State, Office of Historian, Milestones 1953-1960, U-2 Overflights and the Capture of Francis Gary Powers, 1960.
74. www.oecd.org/about/history.
75. www.nato.int/cps/en/SID-70628D16/7A17EB54/natolive/official_texts_26513.htm., Final Communique, Lack of progress on disarmament deplored-1958 Berlin Declaration reaffirmed.
76. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26549.htm.,Final Communique, Position on Germany Confirmed, Disarmament, Means to help Greek and Turkish Development programs considered.
77. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26552.htm., Final Communique, German question, particularly Berlin following the erection of the wall-Soviet refusal to hold talks on disarmament regretted, NATO Threatens no one, Greek and Turkish development programs.
78. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26582.htm., Final Communique, Disarmament, Berlin, Procedures to the role of nuclear weapons- „Athens guidelines“.
79. www.nato.int/lisbon2010/summit-guide-eng.pdf, From 1949 until the end of the Cold War, The Athens Guidelines.
80. www.history.state.gov/milestones/1953-1960/CubanMissile,U.S. Department of State, Office of Historian, Milestones 1961-1968, Entangling Alliances, The Bay of Pigs and the Cuban Missile Crisis,1961-1962.
81. www.history.state.gov/historicaldocuments/frus1961-63v16/d397, Foreign Relations of the United States,Volume 16., Eastern Europe, Cyprus, Greece, Turkey, Document 397.
82. [www.armscontrol.org/ document/salt](http://www.armscontrol.org/document/salt).
83. www.state.gov/milestones/1961-1968/LimitedBan, Milestones:1961-1968, The Limited Test Ban Treaty.
84. www.oxforddictionaries.com/definition/english/South+East+Asia+Treaty+Organization.
85. [www.history.state.gov/milestones/1961-1968/Gulf of Tonkin](http://www.history.state.gov/milestones/1961-1968/Gulf%20of%20Tonkin), Milestones:1961-1968, U.S. Involment in the Vietnam War: the Gulf of Tonkin and Escalation, 1964.
86. www.upi.com/Audio/Year_in_Review,NATO.
87. www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a670511a.pdf, Nato Strategy documents, Decisions taken at the meeting of the Defence Planning Committee in Ministerial Session, Held on 9th May, 1967.
88. www.nato.int/docu/review/2007/issue1/english/history.htm
89. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26700.htm.
90. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26789.htm.
91. www.history.state.gov/milestones/1961-1968/ArabIsraeliWar67,Milestones:1961-1968, Arab-Israeli War of 1967.
92. www.nato.int/cps/en/SID-16FEDD12-74FC1729/natolive_texts_26760.htm,Declaration of The North Atlantic Council, Arms Control and Disarmament, 4/5 December 1969.
93. www.nato.int/cps/en/SID-16FEDD1274FC1729/natolive_texts_26761.htm,Final Communique, 4/5 December 1969.
94. www.nato.int/cps/en/SID-662B03FO-87BCB3CE/natolive/official_texts_26788.htm.
95. <http://history.state.gov/milestones/1961-1968/IndiaPakistanWar>,The India-Pakistan war of 1965.
96. www.history.state.gov/milestones/1969-1976/SouthAsia,Milestones:1969-

- 1976, Milestones: 1969-1976, The South Asia Crisis and the Founding of Bangladesh, 1971
97. www.history.state.gov/milestones/1961-1968/ArabIsraeliWar67, Milestones: 1961-1968, Arab-Israeli war of 1967.
98. www.history.state.gov/milestones/1969-1976/ArabIsraeliWar3, Milestones: 1969-1976, Arab-Israeli War 1973.
99. www.history.state.gov/milestones/1969-1976/ArabIsraeliWar3, Milestones: 1969-1976, OPEC Oil Embargo, 1973-1974.
100. www.cold.war.org/articles/70s/FallofSaigon.asp, The Cold War Museum, The Fall of Saigon.
101. www.history.state.gov/milestones/1969-1976/ArabIsraeliWar3, Milestones: 1969-1976, Ending the Vietnam War, 1973-1975.
102. www.history.state.gov/milestones/1969-1976/ArabIsraeliWar3, Milestones: 1969-1976, The Angola Crisis, 1974-1975.
103. www.history.state.gov/milestones/1969-1976/ArabIsraeliWar3, Milestones: 1969-1976, Helsinki Final Act, 1975.
104. www.books.google.rs/StrategicArmsLimitation:SALT1
105. www.state.gov/www/global/arms/treaties/salt2-1.html. Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the limitation of strategic offensive arms.
106. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26797.htm, Final Communiqué.
107. <http://history.state.gov/milestones/1981-1989>, MILESTONES: 1981-1989, 1981-1989: The Denouement of the Cold War.
108. <http://history.state.gov/milestones/1981-1989/SDI>, Milestones: 1981-1989, Strategic Defense Initiative (SDI), 1983.
109. <http://history.state.gov/milestones/1981-1989/ReaganDoctrine>, MILESTONES: 1981-1989, Reagan Doctrine, 1985.
110. www.armscontrol.org/factsheets/INF Treaty.
111. <http://history.state.gov/milestones/1981-1989/> MILESTONES: 1981-1989, Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (INF Treaty), 1987.
112. <http://history.state.gov/milestones/1981-1989/> MILESTONES: 1981-1989, Fall of Communism in Eastern Europe, 1989.
113. www.armscontrol.org/taxeconomy/term/62
114. <http://history.state.gov/milestones/1990-2000/StrategicArmsReduction>, MILESTONES: 1990-2000, Strategic Arms Reduction Treaties, 1991 and 1993.
115. <http://history.state.gov/milestones/1981-1989/APEC>, MILESTONES: 1981-1989, Asia Pacific Economic Cooperation (APEC), 1989.
116. www.fas.usda.gov/itp/policy/nafta/nafta.asp, North American Free Trade Association, NAFTA.
117. www.wto.org/english/thewto, Understanding the WTO.
118. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm.
119. www.britannica.com/EBchecked/topics/452778/Persian-Gulf-War.
120. www.state.gov/t/isn/4725-htm.
121. www.osce.org/library/ 14087.
122. www.osce.org/mc/39516.
123. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, The Alliance's Strategic Concept.

124. www.nato.int/docu/comm/1999/9904wsh/16cjtf.pdf.
125. www.eeas.europa.eu/cfsp/index_en.htm.
126. www.eur-europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html.
127. www.europa.eu/legislation_summaries/glossary/petersberg_tasks_en.htm.
128. www.europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties_mastricht_en.htm.
129. www.nato.int/docu/update/1994/9401e.htm.
130. www.nato.int/docu/pr/1996/p96-063e.htm.
131. www.ctbo.org/fileadmin/content/treaty_text.pdf.
132. www.iaea.org/Publications/Documents/Infcirics/Others/inficiric140.pdf.
133. www.opc.org/chemical-weapons-convention/
134. www.un.org/Depts/mine/UNDocs/ban_trty.htm.
135. www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49276.htm.
136. www.nato.int/cps/en/natolive/topics_60021.htm.
137. www.nato.int/cps/en/natolive/topics_67655.htm.
138. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm, Active Engagement, Modern Defence.
139. www.currentconcerns.ch/index.php?id=711, by Hans Christof von Sponeck, former UN Assistant Secretary General.
140. www.nato-russia-council/info/en/about.
141. www.nato.int/cps/en/natolive/topics_58787.htm.
142. www.fas.org/irp/offdocs/911comm.sec4.pdf, The 9/11 Commission Report, responses to Al Qaeda's initial assaults.
143. www.eurunion.org/news/eunewsletters/EUFocus/2008/EUFocus-Peacekeeping-Nov08.pdf.
144. www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf, U.S. Ability to support Security Expenditures, pdf.
145. www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf.
146. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26815.htm, Final Communique.
147. www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26809.htm, Final Communique.

Прилог 1.

Слика 1. ПРИРОДНИ ПОЛОЖАЈ СИЛА, ПО МАКИНДЕРУ ИЗ 1904. ГОДИНЕ

Извор: Стојановић М.. Политичко-географски геополитички аспекти глобализације савременог света, Графомарк, Бања Лука, 1999., стр. 40.

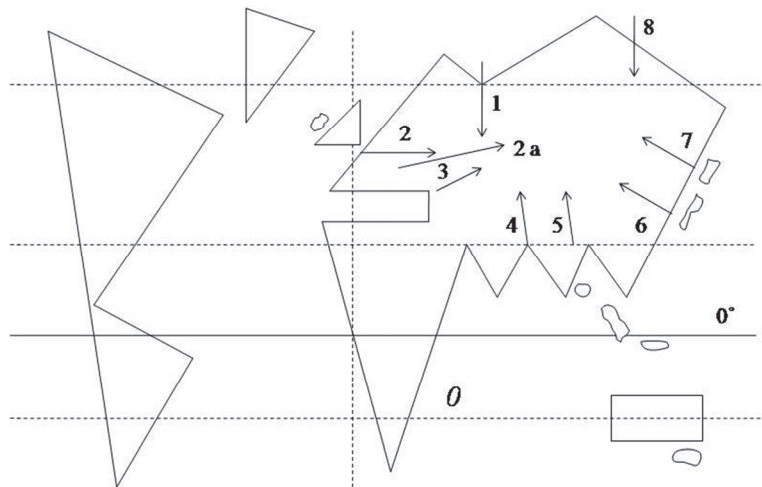
Прилог 2.

Слика 2. МОДЕЛ СВЕТА ПО МАКИНДЕРУ (1943). ХАРТЛЕНД ЈЕ ПРОШИРЕН НА ЦЕНТРАЛНО-ИСТОЧНУ ЕВРОПУ

Извор: Стојановић М.. Политичко-географски геополитички аспекти глобализације савременог света, Графомарк, Бања Лука, 1999., стр. 42.

Прилог 3.

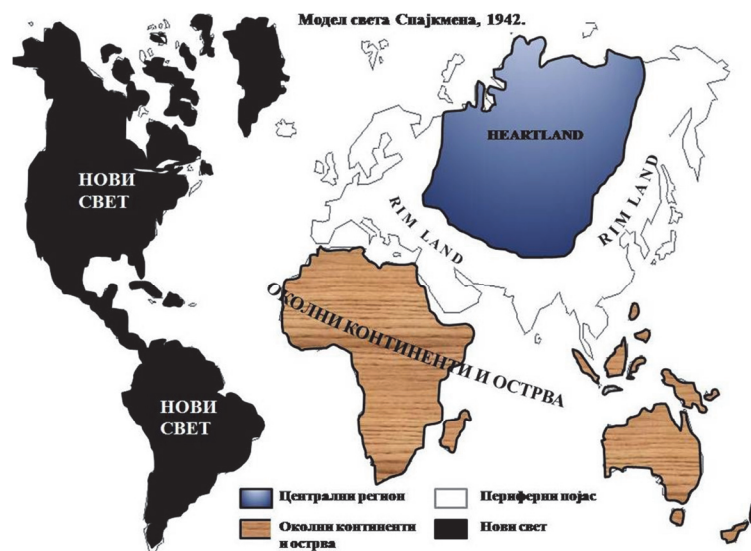

Легенда: 1. Балтички правац, 2. Коридор ратова, 2. а. Руска степа (југ) и Врата народа, 3. Приступ кроз теснаце, 4. Приступ из Персијског залива, 5. Приступ са Индијског континента, 6. Приступ из Кине, 7. Приступ из Поамурја, 8. Приступ са Арктика.

Слика 3. ГЛАВНИ ПРАВЦИ МОГУЋЕГ ПРОДОРА У ХАРТЛЕНД

Извор: Сојановић М.. Политичко–географски геополитички аспекти глобализације савременог свјета, Графомарк, Бања Лука, 1999., стр. 55.

Прилог 4.

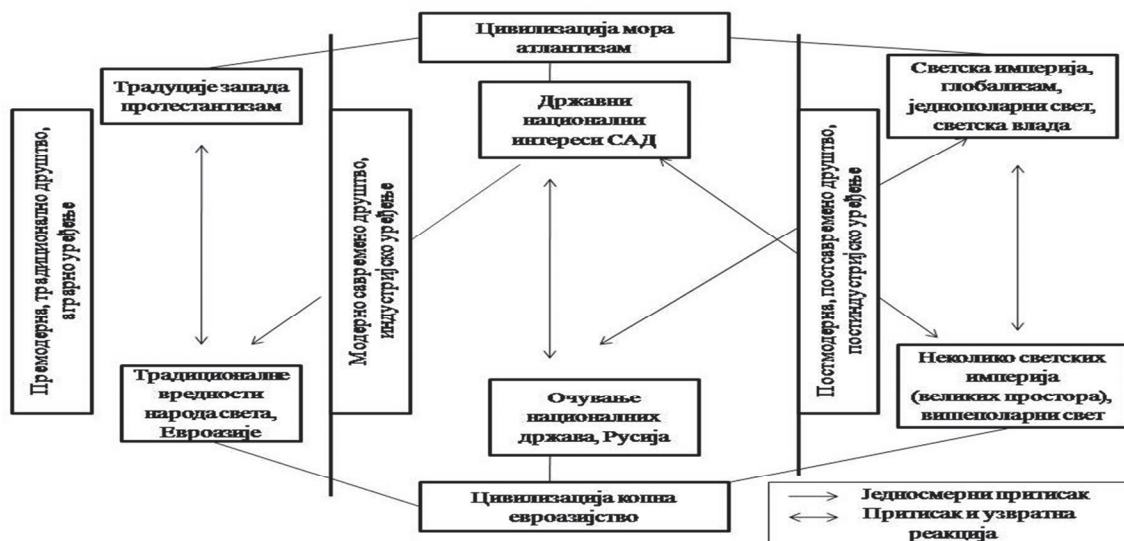
Према: Saul, B. Cohen, *Geography and Politics in Divided World*, London, Methuen, 1964.

Слика 4. МОДЕЛ СВЕТА СПАЈКМЕНА 1942.

Извор: Сојановић М.. Политичко–географски геополитички аспекти глобализације савременог света, Графомарк, Бања Лука, 1999., стр. 43.

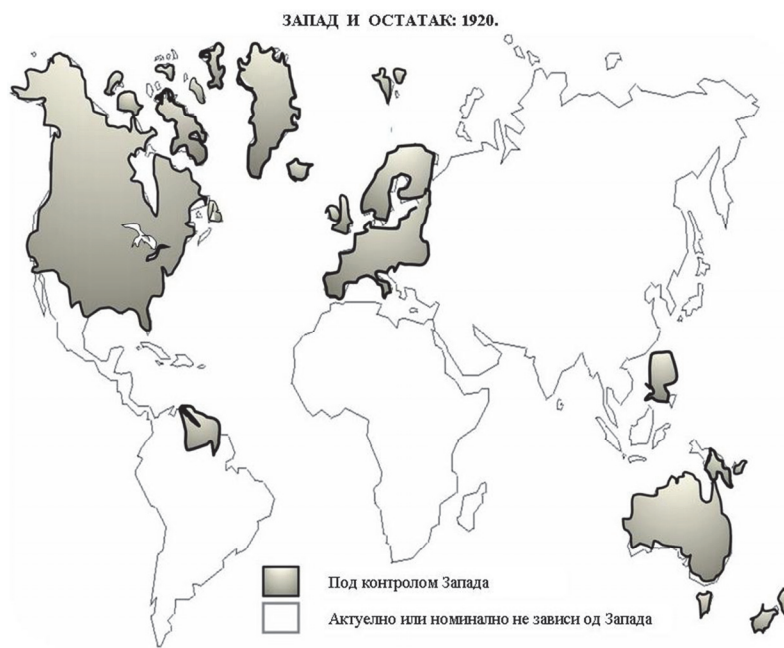
Прилог 5.

Шема 3. ВРЕМЕНСКО-ПРОСТОРНИ ОДНОС ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Извор: Дугин А.. Геополитика постмодерне, Доба нових империја, Осврти на геополитику XXI века, Преводилачка радионица Росић, Никола Пашић, Београд, 2009., стр. 18.

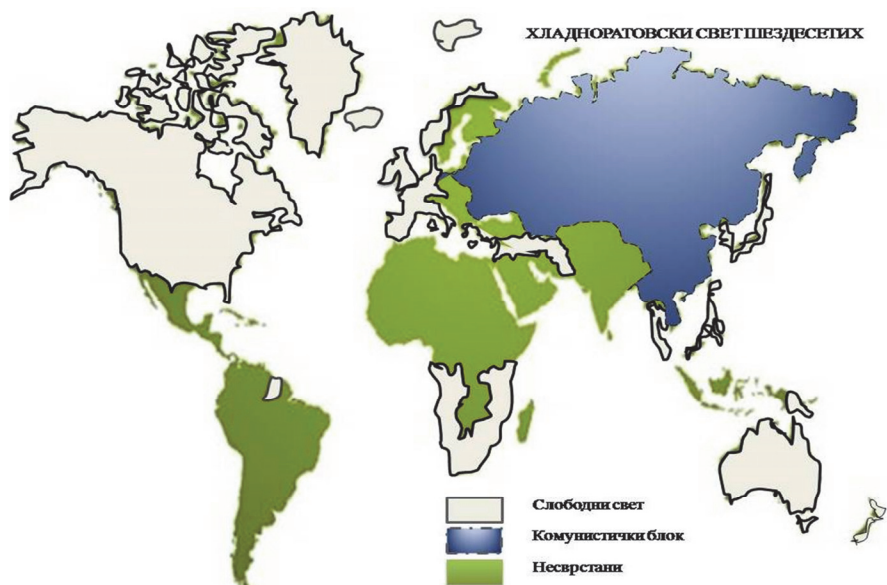
Прилог 6.

Слика 5. ЗАПАД И ОСТАТАК СВЕТА 1920. ГОДИНЕ

Извор: Хантингтон П. С.. Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, Друго издање, Погорица, ЦИД Романов, Бања Лука, 2000., стр. 22-23.

Прилог 7.

Слика 6. ХЛАДНОРАТОВСКИ СВЕТ ШЕЗДЕСЕТИХ ГОДИНА XX ВЕКА

Извор: Хантингтон П. С.. Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, Друго издање, Погорица, ЦИД Романов, Бања Лука, 2000., стр. 24-25.

Прилог 8.

Табела 1. ОДНОС СВЕТСКОГ СТАНОВНИШТВА КОЈЕ ПРИПАДА ВАЖНИЈИМ РЕЛИГИЈСКОМ ТРАДИЦИЈАМА (у процентима)

Година Регија	1900	1970	1980	1985 (шпа.)	2000 (шпа.)
Западно хришћанска	29.6	30.6	30.0	29.7	29.9
Православна хришћанска	7.5	3.1	2.8	2.7	2.4
Муслиманска	12.4	15.3	16.5	17.1	19.2
Нерелигиозни	0.2	15.0	16.4	16.9	17.1
Хиндуистичка	12.5	12.8	13.3	13.5	13.7
Будистичка	7.8	6.4	6.3	6.2	5.7
Народна кинеска	23.5	5.9	4.5	3.9	2.5
Племенска	6.6	2.4	2.1	1.9	1.6
Атеисти	0.0	4.6	4.5	4.4	4.2

Извор: Хантингтон П. С.. Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, Друго издање, Погорица, ЦИД Романов, Бања Лука, 2000., стр. 71.

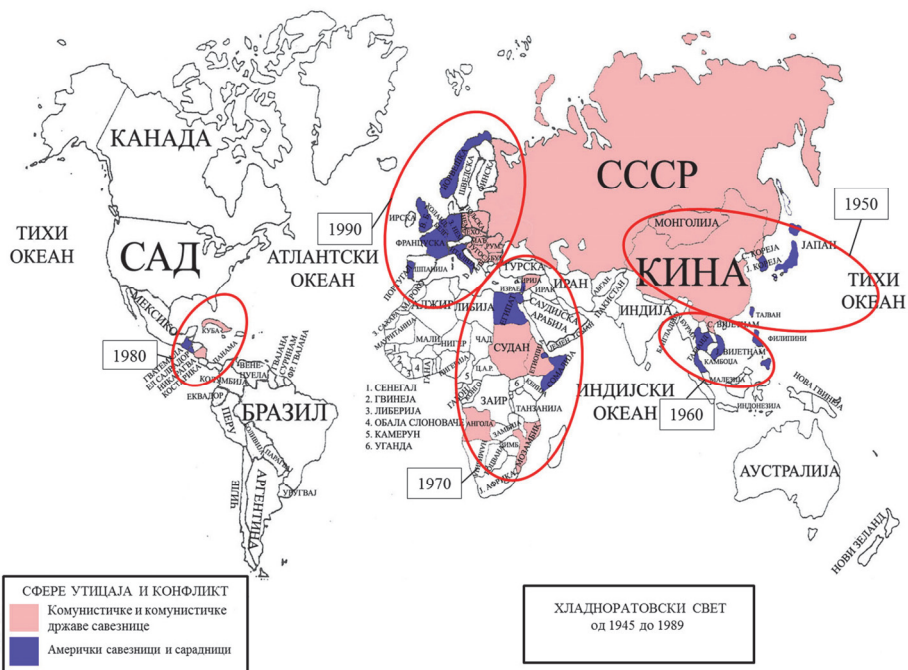
Табела 2. УДЕО СВЕТСКОГ СТАНОВНИШТВА ПОД ПОЛИТИЧКОМ КОНТРОЛОМ ЦИВИЛИЗАЦИЈА, 1900-2025 (у процентима)

ТЕРИТОРИЈА ЦИВИЛИЗАЦИЈА У ХИЉАДАМА КВАДРАТНИХ МИЉА										
Год.	(укупно у свету)*	Западна	Афричка	Синичка	Хинду	Ислам	Јапанска	Лат. Америчка	Православна	Остали
1900	1,6	44,3	0,4	19,3	0,3	4,2	3,5	3,2	8,5	16,3
1920	1,9	48,1	0,7	17,3	0,3	2,4	4,1	4,6	13,9	8,6
1971	3,7	14,4	5,6	22,8	15,2	13,0	2,8	8,4	10,0	5,5
1990	5,3	14,7	8,2	24,3	16,3	13,4	2,3	9,2	6,5	5,1
1995	5,8	13,1	9,5	24,0	14,4	15,9▲	2,2	9,3	6,1▼	3,5
2010	7,2	11,5	11,7	22,3	17,1	17,9▲	1,8	10,3	5,4▼	2,0
2025	8,5	10,1	14,4	21,0	16,9	19,2▲	1,5	9,2	4,9▼	2,8

*светско становништво у милијардама
 ▲ Процене не укључују чланове Заједнице независних држава или Босне
 ▼ Процене укључују Заједницу независних држава, Грузију и претходну Југославију

Извор: Хантингтон П. С.. Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, Друго издање, Погорица, ЦИД Романов, Бања Лука, 2000., стр. 94.

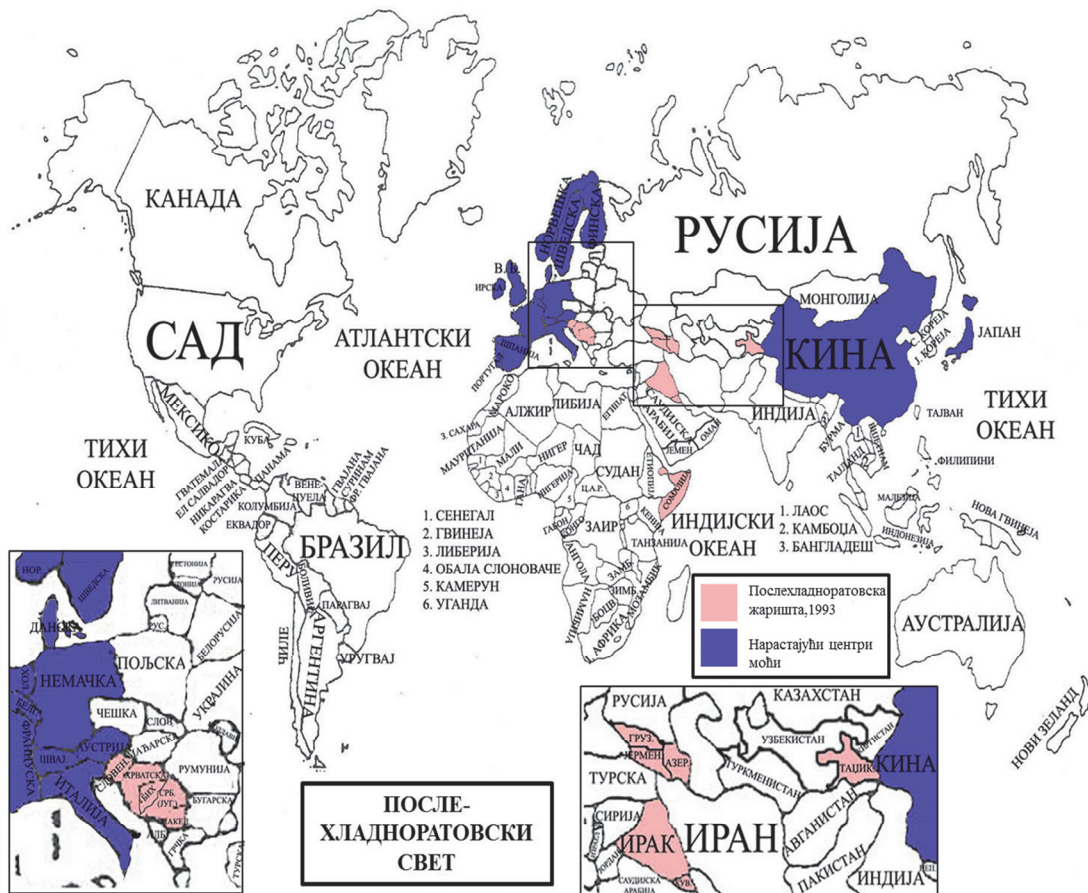
Прилог 9.

Слика 9. ХЛАДНИ РАТ ОД 1945-1989

Извор: Kissinger H.. Diplomacy, A TOUCHSTONE BOOK, New York, 1995., pp. 326-327.

Прилог 10.

Слика 10. ПОСТХЛАДНОРАТОВСКИ СВЕТ

Извор: Kissinger Н.. Diplomacy, A TOUCHTONE BOOK, New York, 1995., pp. 328-329.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Дарко (Милан) Матијашевић, рођен 10.07.1968. године у Хрватској Костајници, Република Хрватска, где је и завршио своје основно школовање, 1974-1982. године (8 година). У периоду 1982-1986. године (4 године), похађа Војну гимназију у Загребу, те од 1986-1991. године (5 година, 10 семестара), Војно-техничку академију у Загребу и стиче основно звање дипломирани инжењер саобраћаја и чин поручника Војске СФРЈ (Војске Југославије). У периоду 1991-1995. године, као активни официр Војске Републике Српске, у Бањалуци, Република Српска (БиХ) врши дужности од командира вода, чете и самосталног батаљона. У току 1995-1996. године врши дужност Заменика, а потом Команданта (Директора) Средњих техничких школа Војске Републике Српске. У периоду 1997-1998. године обавља функцију помоћника Начелника Генералштаба Војске Републике Српске (Начелник саобраћајне управе Генералштаба). У периоду 1998-2000. године врши функцију шефа Кабинета министра одбране Републике Српске. Од 2000-2004. године налази се на функцији војно-дипломатског представника Босне и Херцеговине при Мисији БиХ при НАТО и ЕУ у Бриселу. Војну каријеру прекида у чину пуковника 2004. године. У периоду 2004-2006. године обавља функцију министра унутрашњих послова Републике Српске, а 2006-2007. године налази се на функцији саветника Председника Републике Српске за међународне односе. Од 2007. године врши функцију председника Управног одбора Привредног друштва за грађење, ремонт и одржавање пруга- ЗГОП а.д. Нови Сад, Република Србија (2007-2009), Председника Холдинг корпорације КОМГРАП а.д. Београд (са ћеркама фирмама у Републици Црној Гори, Босни и Херцеговини и Републици Хрватској) у периоду 2007. године до данас, те од 2009. године па до данас врши функцију председника Надзорног одбора Предузећа за ремонт пруга, Скопље (Р. Македонија). Оснивач је и власник Предузећа за консалтинг ПРОПРИУС ГРУПА д.о.о. Београд, Република Србија. Председник је Скупштине Фудбалског клуба КОМГРАП (I Београдска лига). Похађао је последипломске студије на Факултету организационих наука у Београду, 1997- 2002. године (2 године, 4 семестра) и Мастер студије о међународној политици 2003/2004 у Бриселу: **Master of Arts in International Politics -Centre Européen de Recherches Internationales& Stratègiques-**

CERIS, Brussels, in partnership with the Collège d' Etudes Interdisciplinaires, Université Paris Sud-11 (једна година, 10 модула, положени модули, у току 2012/2013 одбрана мастер рада). Похађао је више од двадесет семинара и курсева из области одбране, међународних односа, социолошких и историјских наука у Немачкој (NATO School Oberammergau and George C. Marshall European Center for Security Studies, Germany), Швајцарска, Аустрија, УК (**School of International Education, Ripon & York A College of the University of Leeds, the course consisted of a total of 6 weeks instructions**). На одређеним семинарима, курсевима је имао презентације и предавања. Такође, презентације и ушешћа је имао на више конференција организованих од стране **International Strategic Studies Association (ISSA) Washington DC, USA, The Institute of World Politics (IWP), Washington DC, USA, and Global Panel Foundation Berlin, Germany.** Презентације је имао и на одборима и пододборима за одбрану, безбедност и тероризам у Конгресу САД. У периоду 1998- 2001. године је био члан уређивачког одбора Центра за стратешке студије и члана савета Дефендологија центра за безбедносна, социолошка и криминолошка истраживања у Бањалуци, Република Српска, Босна и Херцеговина. Тренутно је члан савета Европског дефендологија Центра у Бањалуци, РС, БиХ. Коаутор је стручног рада „Неки елементи српског духовног простора и његов однос према систему одбране“, презентованог и објављеног од стране Центра за стратешке студије, Министарства одбране РС, Глас Српски, Бањалука, 2000. године. Израдио је научни рад „Системски приступ државној управи као организацији“, Европски дефендологија центар, Годишњак, Година 1., број 1., COBISS.BH-ID 3345176, Бања Лука, 2012.. Био је учесник процеса реформе система одбране у БиХ у периоду 2001-2004. године са позиције дипломатског представника у НАТО, као и реформе полицијских структура у БиХ 2004-2006. године као представник Владе Републике Српске. Активно говори енглески језик и има просечно знање француског језика. Ожењен је супругом Горданом и има две ћерке Милену и Марину.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани

Матијашевић М. Дарко

број уписа 139

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Безбедност југоисточне Европе- константа стратешких концепата НАТО-а

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 29.01.2013.године

Потпис докторанда

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора Матијашевић Дарко

Број уписа 139

Студијски програм СТУДИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Наслов рада Безбедност југоисточне Европе- константа стратешких концепата НАТО-а

Ментор ДР РАДОМИР М. МИЛАШИНОВИЋ, РЕДОВНИ ПРОФЕСОР

Потписани Матијашевић М. Дарко

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

У Београду, 29.01.2013. године

Потпис докторанда

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Безбедност југоисточне Европе- константа стратешких концепата НАТО-а

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 29.01.2013. године

Потпис докторанда